S. CÆCILI CYPRIANI
EPISCOPI KARTHAGINIENSIS
ET
MARTYRIS

LIBRI
DE CATHOLICÆ ECCLESIÆ UNITATE,
DE LAPSIS
ET
DE HABITU VIRGINUM.

AD CODD. MSS. VETUSTISSIMORUM FIDEM
RECOGNOVIT
ET
ADNOTATIONE CRITICA
INSTRUXIT

JO. GEORGIUS KRABINGER.

TUBINGÆ MDCCCLIII.
IN LIBRARIA HENRICI LAUPP.

EX OFFICINA H. LAUPP.

VIRO REVERENDO ATQUE DOCTISSIMO

ANTONIO RULANDIO

BIBLIOTHECÆ ACAD. WÜRZEBURGENSIS

PRÆFECTO

HUNC LIBRUM

GRATI ANIMI SUMMÆQUE OBSERVANTIÆ

TESTEM

D. D. D.

EDITOR.

PRÆFATIO.

Cypriani, scriptoris eloquentissimi et suavissimi, opera, ab Lactantio *), Hieronymo **), Augustino ***) aliisque ecclesiae Patribus summis laudibus ornata, in omnibus, quotquot hucusque in lucem prodierunt, exemplaribus etiam post doctissimorum virorum curas hic illic mirifice esse depravata atque interpolata nemo nescit, qui aliquid in illis emendandis studii collocavit.

Quare, postquam tria eiusdem auctoris pulcherrima

---

*) Institut. V. 1, 24.: Unus praecipuus et clarus exstitit Cyprianus, qui et magnam sibi gloriam ex artis oratoriae professione quaesierat; et admodum multa conscripsit in suo genere miranda; erat enim ingenio facili, copioso, suavi et, quae sermonis maxima est virtus, aperto, ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit.

**) Epist. LVIII. ad Paulinum §. 10. Tom. I. p. 324. B. ed. Vallars.: Beatus Cyprianus instar fontis purissimi dulcis incedit et placidus et, cum totus sit in exhortatione virtutum, occupatus persecutionum angustiis, de scripturis divinis nequaquam disseruit. Cf. eiusdem Epist. LXX. ad Magnum oratorem §. 3. Tom. I. p. 426. C. et Epist. CVII. ad Laetam §. 12. p. 682. C.

***) Serm. 313. in natali Cypriani martyr. V. Cap. I. Tom. V. P. II. p. 1258. D. ed. Maurin.: Cuius reverendi episcopi et venerandi martyris Cypriani laudibus nulla lingua sufficeret, nec si se ipse laudaret, et Epist. XCIII. Cap. 10. §. 39. Tom. II. p. 247. A.: Stilus eius habet quandam propriam faciem, qua possit agnosci.

opuscula, quae hac editione benevolis lectoribus emendatiora exhibentur, in integram lectionem restituendi consilium cepi, optimum esse mihi visum est codicum antiquissimorum et praestantissimorum copiam undique conquirere vel lectiones variantes ex eiusmodi libris enotatas mihi comparare, nec non recentiores quoque manuscriptos in usum meum convertere.

In codicum numero, quos ipse contuli, fuerunt hi:

I. W — cod. theolog. Würzeburgensis Nr. 145. membranaceus, saec. VII., in fol., constans foliis 136., charactere Longobardico diversisque manibus exaratus et in iis Cypriani codicibus, qui in Germanicis asservantur bibliothecis, vetustissimus ac praestantissimus, quem, quod ad externam libri formam attinet, accurate descripsit Ios. Ant. Oeggius in libro vernaculo: Korographie von Würzburg. Tom. I. p. 385 sqq.

Fol. 1—38, b. continentur tres libri ad Quirinum. In fronte nulla inscriptio; desunt enim libri I. priora quindecim capita, item initium capitis sedecimi. Incipit nimirum codex: *etur et novum caelebraretur* (p. 280. l. 3. ed. Baluz.). Fol. 7, a. l. 2. ab extr. post verba: *in carnem venisse de deo est qui* (p. 288. l. 22.) complura desiderantur sine ullo lacunae indicio.

Fol. 38, b. sequitur incerti auctoris *de iudicio domini carmen* (vid. Tertulliani Opera ed. Rigalt. 1641. fol. ad calc. p. 808), quod in codice inscribitur: *Incipit ad Felicem versus de resurrectione mortuorum,* et sic exorditur: *Quid mihi ruricolas obtavit carmine musas?* Desinit fol. 43, a. his verbis: *et meliora piis flagrabant*

(sic) *omnia vobis, Horrendisque simul liberatur vita periclis, Atque aeterna suis venient ad praemia votis.* Quibus adduntur: EXPLICIT DE RESURRECTIONE MORTUORŪ CECILII CYPRIANI AD FELICEM *).

Fol. 43, a. post l. 19. habentur alia Cypriani scripta, diverso litterarum charactere exarata praemisso hoc titulorum indice: AD DONATVM. DE HABITV VIRGINVM. De lapsis. De catholicae aeclesiae unitàte. De dominica oratione. De mortalitate. De opere et elimosinis. Ad demetrianum. De bono patientiae. De zelo et liuore. Ad fortunatum de exortatione martirii. Ad quirinum lib. N III. Ad caeciliū de sacramento dominici calicis.

Addita sunt lemmata complurium Cypriani epistolarum, quae in hoc cod. non inveniuntur.

Sequitur deinceps (fol. 43, b.) textus libri ad Donatum sine inscriptione, desinens fol. 48. b., tum librorum de habitu virginum fol. 48, b — 55, b., de labsis fol. 55, b—67, a., de catholice aeclesiae unitatae fol. 67—76, b., de dominica oratione fol. 76, b—87, a., de mortalitate fol. 87, b—93, b., de opere et elymosinis fol. 93, b—102, b., ad Demetrianum fol. 102, b—112, a., de patia (sic) fol. 112, a—121, a, ubi legitur *de bono patientiae;*

---

*) Exstat idem poëma in alio codice theolog. Würzeburgensi Nr. 56, in fol. min., membranac., saec. IX. fol. 13, a — 19, a, in cuius fronte legitur: INCIPIVNT AD FELICEM VERSUS DE RESURRECTIONE MORTUORUM. In anterioris thecae superiori parte ab antiqua manu notatum hoc lemma: *Liber Gesbaldi epi de resurrectiōe mortuorum metric⁹ est.* Vid. Oegg. libr. supra cit. p. 505 seqq.

de zelo et liuore fol. 121, a—126, b., ad Fortunatum fol. 126, b—136, b. In calce habet: ad Fortunatum de exhortatione martyrii.

Accedit brevis notitia ex martyrio S. Cypriani.

Huius libri pretiosissimi usum et aliorum Würzeburgensium, qui ad emendandum Cyprianum faciunt, singulari debeo benevolentiae Viri doctissimi Antonii Ruľandii, Bibliothecae Acad. Würzeburgensis Praefecti meritissimi.

II. Ma — Monacensis (Clm. 4597), olim Benedictoburanus Nr. 97., membranaceus, forma quadrata, saec. VIII. censente Bernardo Pezio (Thesaur. Anecdotorum noviss. Tom. III. P. III. p. 615.), foll. 182., diversis manibus scriptus, partim charactere Francico, partim Anglosaxonico.

Fol. 1—63. inest Expositio Sci Hieronimi pri in Daniel propheta (sic). Fol. 64. legitur idem fere, ut in Würzeb. codice, indiculus capitulorum S. Cypriani operum XLI., quae ibi vocantur *aepistulae*. Ex quibus in hoc libro (fol. 65—164.) tantummodo exstant undecim: ad Donatum, de habitu uirginum, de lapsis, de catholicae aecclesie ynitate, de dominica oratione, de mortalitate, de opere et aelymosinis, ad demetrianum, de bono patientiae, de zelo et liuore, ad fortunatum. Sed postremus liber mancus est; desinit enim his verbis: *Nemo est qui derelinquat domū.* Adhaerent fol. 165—171, a. (S. Hieronymi) uita Sci Pauli monachi, primi heremitae; fol. 171—175. captuitas Malchi mona scripta a sco Hieronimo; fol. 175, a — 178, a. Sermo sci Leonis papæ de octo

beatitudib; dein sequitur sermo beati maximi epi de confessorib; et fol. 180, a—182, a. de confessoribus omelia eius. beati maximi.

III. Mb — Monacensis (Clm. 208) sive Schedelianus, membranaceus, form. max., saec. X., constans foll. 247., characteribus Longobardicis scriptus.

Fol. 1, a—2, a habet: HAEC SVNT CAPTL IN EPISTVLAE (sic) CAECILI CYPRIANI NVMERO. LXXXVI.

Fol. 2, b. incipit sine lemmate liber ad Donatum sive primum eius apographum, quod terminatur his verbis: *Postquam caelitus spu hausto in nouum me hominem natiuitas secunda reparavit.* Subsequitur epistola ista Donati ad Cyprianum suppositicia, quam Pamelius epistolae ad Donatum praefixit et Baluzius Notis suis ad Cyprianum p. 370. inseruit. Fol. 3, a. initium facit alterum et integrum apographum epistolae ad Donatum sine inscriptione et desinit fol. 7, b., ubi additur: AD DONATŪ EXPLT.

Hoc opusculum excipiunt sermones de habitu et disciplina virginum, de lapsis, de dominica oratione, de ecclesiae catolice vnitate, ad Demetrianum, de mortalitate, de opere et aelymosinis (sic), de bono pacientiae, de zelo et liuore etc. etc.

IV. Mc — Monacensis (Clm. 18203), olim Tegernseensis Nr. 203., in fol. min., membranaceus, saec. XV., foll. 212. inscr., quorum primum in fronte picturis eleganter exornatum est.

Praemittitur index Cypriani operum, quae hoc MS. continentur. In tegumenti parte posteriore intus scripta

leguntur haec: „Emptus hic liber per me Iohannem Troster praepositum Maticensem *) Venetiis a Cartalario Caspare anno domini 1462. ultima Iunii pro XII. ducatis.“ Alia manus eaque recentior apposuit: „Dedit Jo. Mendl.“

Fol. pr. vac. notatur: „Ioh. Troster et Ioh. Mendel, ambo Canonici Ratisbonenses, cognati et ambo Ambergenses hunc librum epistolarum B. Cypriani Carthaginensis et martyris donarunt ambo ad monasterium Tegernsee pro studio et emendatione codicis anno 1472. die proxima dominica pentecost., ut deum pro eis orent.“

Fol. 1, a. est hoc lemma: HAEC (sic). INSVNT. AEPISTVLAE. CAECILI (ita a m. pr., a sec. CAECILII). CYPRIANI NVMERO. LXX. INCIPIT. PRIMA AD. DONATVM. Sequuntur deinde opuscula de habitu virginum, de lapsis, de catholicae ecclesiae unitate, de dominica oratione, de mortalitate, de opere et eleemosynis, ad Demetrianum, de patientia, de zelo et livore, ad Fortunatum, ad Quirinum libri numero tres, ad Caecilium de sacramento dominici calicis, magna pars epistolarum, liber spurius de spectaculis, Pontii vita et passio beati Cypriani martyris. Quibus adduntur scripta subditiva de duobus montibus, de monte Sina et Sion adversus Iudaeos, ad Vigilium episcopum de Iudaica incredulitate et coena S. Cypriani mart., item versiculi domini Ioannis.

Correctus est hic liber passim inter versus et in

---

*) Fuit Trosterus Aeneae Sylvii discipulus et familiaris inque studiis humanitatis et litterarum versatissimus. Vid. Sebast. Günthner. in libro, qui inscribitur: Geschichte der litterarischen Anstalten in Baiern Tom. III. p. 43 sq. et 137 sq.

margine ab r. m. ex una, ut videtur, editione principe, sive Romana, sive Veneta prima: quam correctionem factam esse in monasterio Tegernseensi intelligi potest ex verbis supra laudatis: *pro studio et emendatione codicis.*

V. Md — Monacensis (Clm. 21249), olim Ulmensis Nr. 40, in fol., membranaceus, saec. XV., constans foliis 168.

Lemma: *Cypriani Liber de Gratia Dei ad Donatum,* quod fol. 1. in fronte habet, et praemissum qui insunt librorum indicem scripsit vir doct. Georgius Veesenmeyer. Ordo autem Cypriani operum, quae hoc codice continentur, longe alius est, quam in membranis supra memoratis. Fol. 4, b—10, b. legitur: Item eiusdem ad Demetrianum, fol. 10, b—18, a. epistola ad Fortunatum de hortatione martyrii, fol. 18, a—19, a. ad Moysen et Maximum: *Et cunctos vos pariter* etc., fol. 19, a—b. de Aurelio (confessore, lectore ordinato): *De ordinandis clericis* etc., fol. 19, b—21, a. ad martyres: *Exulto laetus* etc., fol. 21, a—27, a. ad Novatianum (i. e. de catholicae ecclesiae unitate), fol. 27, b—34, b. de oratione dominica, fol. 34, b—39, b. de mortalitate, fol. 39, b—45, b. de opere et eleemosynis, fol. 45, b—50, b. de patientia, fol. 51, a—54, b. de zelo, fol. 54, b—59, b. de disciplina et de habitu virginum, fol. 59, b—67, b. de lapsis. Accedunt epistolae LXVII., item concilium Carthaginiense de baptizandis haereticis cum libellis subditivis de laude martyrii, adversus Iudaeos, qui insecuti sunt dominum Iesum Christum et de duobus montibus Sina et Sion.

VI. Ba — Bambergensis (B. IV. 5.) Nr. 476., membranaceus, saec. XI., form. max., constans foliis 204., quo libro continentur omnia fere Cypriani opera. Vid. Jaeck. librum, cui titulus est: Beschreibung der öffentlichen Bibliothek zu Bamberg p. 63.

VII. Bb — Bambergensis (B. IV. 6.) N. 477., membranaceus, saec. XI. (potius XII.), form. max., foll. 176.

Insunt libri ad Donatum, de lapsis, de opere et elemosinis, de bono patientiae, de zelo et liuore, ad demetrianum, de unitate catholicae aecclesiae, de oratione dominica, de mortalitate, epistola ad Rogatianum Presb. et ceteros confessores de disciplina cum aliis SS. Patrum scriptis.

Utrumque hunc codicem Vir Reverendus Petrus Söllnerus, Capellanus ecclesiae cathedralis Bambergensis, anno 1847 Bibliothecarii vices gerens, intercedente V. Cl. Constantino Hoeflero, tunc tabularii Bambergensis Praefecto, nunc in litterarum Universitate Pragensi Professore, benignissime mecum communicavit.

VIII. A — Augustanus, qui fuit olim monasterii Blanckstadiani, Nr. 65., form. max., bombycinus, saec. XV., foll. 241. Cuius libri usum debeo summae liberalitati V. Cl. G. Casp. Mezgeri, Gymnasii ad S. Annam Rectoris et bibliothecae Augustanae Praefecti.

Fol. 1, a. ita exorditur: *Incipiunt epistole Sācti Cypriani Carthagin̄.* Lemmate caret ad Donatum liber (fol. 1—4, b.), ubi textus prima littera eleganter aurata et variegata est. Fol. 4, b. incipit epistola secunda de disciplina ad uirgines et desinit fol. 11, a. Fol. 11, a—21,

a. sequitur epistola tcia de pace et paciencia virorum sanctorum (i. e. liber de lapsis). Fol. 17, a. infr. post verba: *Nec hic esse sine poena possunt, quamvis necdum poenae dies venerit* (p. 95. 1 — 2. edit. nostrae) perperam illatum est hoc lemma: *Epistola quarta de vnitate fidei et eius confessoribus.* Fol. 21, a—29, a. habetur sine ulla inscriptione liber de catholicae ecclesiae unitate, fol. 29. a—34, b. de oratione dominica item sine inscriptione, fol. 34, b—42, a. *epistola sexta de beneficiis diuinis* (i. e. de opere et eleemosynis), fol. 42, a—48 b. de mortalitate sine lemmate, fol. 48, b—56, a. ad Demetrianum sine titulo, fol. 56, a—62, b. de patientia et fol. 63, a—68, a. de zelo et livore, uterque liber sine inscriptione. Praeterea in hoc volumine insunt complures Nostri epistolae una cum opusculis suppositiciis.

Ceterum quod attinet ad librum de habitu virginum praeter codices laudatos excepto Bb, in quo deest hic sermo, usus sum manuscripto Emmeramensi E. LIV (Clm. 14431.), membranaceo, form. quadrat., saec. IX., in quo reperitur fragmentum haud contemnendum illius opusculi, quod fol. 2, a. l. 7. ita incipit: *lapillis et margaritas* (sic) *contexta serie* (p. 146. l. 2.) et omnia usque ad finem complectitur. Hoc fragmentum in observationibus notavi siglis Fr. Emm. 1. Exstat in eodem codice (fol. 24—27, b.) alterum eiusdem saeculi fragmentum, significatum a me Fr. Emm. 2., quod inscribitur: BREUITER EXCERPTŪ EX EPISTL̄ CECILI CIPRIANI DE HABITATU (TA ab r. m. lineola subducta deleto) UIRGINŪ.

Ad haec subsidia critica accessit collatio codicum

Veronensium, Neapolitanorum et Vaticanorum, sed non Beneventani, ut opinatur Schoenemannus in Biblioth. historico-litterar. Patrum Lat. Tom. I. p. 121., ad margines exemplaris editionis Manutianae (Rom. 1563. fol.), quod in Bibliotheca Acad. Gottingensi asservatur, a docto Italo saec. XVI. adscripta. Cuius libri pretiosissimi, quem Vir doctissimus Schweigerus, Bibliothecae Gottingensis Praefectus, benigne adnuentibus summis curatoribus in usum meum humanissime ad me transmisit, anno 1737 possessor fuit Iacobus Soranzus et postero tempore Iosephus Smith, Consul Britannus apud Venetos.

In iis vero codicibus, quorum lectiones variantes ibi reperiuntur, principem locum obtinet Veronensis ille, quo Latinus Latinius in adornanda editione Manutiana usus est. Nec loco alienum videtur esse adponere, quae de illo κειμηλίῳ adnotavit vir κριτικώτατος et de Cypriano restituendo optime meritus in Epist. ad Andr. Masium T. II. p. 101. „Antiquissimum codicem unum“, inquit, „ex Veronensi bibliotheca advectum litteris maiusculis ante annos mille, ut puto, scriptum diligenter cum Io. Baptista Singhicello percurri; ex eo id inprimis factum est lucri, ut multa, quae Cypriano tribuuntur, notha esse intelligeremus; nihil enim habet admixtum eorum, quae viri docti ante nos falso Cypriano adscripta esse suspicati sunt verius, quam censuerunt. Ordo scriptorum paene idem in omnibus, unde non satis mirari possum, qua fronte totum inverterit audacissimorum hominum vel imperitia vel certe levitas. Nam, ut vides, in excusis omnia paene suo loco mota, omnia divulsa, non tempora,

non negotia, non personae sedem suam agnoscere possunt.“ Conf. eiusdem bibliothec. sacr. et profan. Tom. I. p. 178. col. 2. et Ald. Manut. orthograph. v. Culcita. De fatis, quae postero tempore habebat ille liber, vid. Blumius in Itin. Ital. Tom. I. p. 257 sq.

Sermone de catholicae ecclesiae unitate typis fere descripto exoptato mihi venit lectio varians e codice Seguieriano 185. (nunc in Suppl. Lat. 712.) ab Eduardo Wölfflino Basileensi, iuvene eruditissimo optimaeque spei, peritissime et accuratissime in meam gratiam enotata.

Is liber unciali charactere quadrato et rotundo descriptus sexto vel septimo saeculo inter antiquissimos et praestantissimos computandus est censente Montfauconio Biblioth. Coislin., olim Seguer. Tom. I. p. 240. seqq. Conf. nouveau traité de diplomatique Tom. III. p. 55 et 145. Scripturae specimen primus dedit Montfauconius l. c. p. 242., sed multo accuratius est illud, quod exhibent Benedictini ad p. 145., Pl. XLII. IVe espèce et Natalis de Wailly Elements de Paléographie. Tom. II. Pl. II. nr. 2.

Ex his libris manu exaratis Veronensis antiquissimus, Seguierianus, Würzeburgensis et Ma sive Benedictoburanus ut aetate, ita sinceritate optimarumque lectionum copia ceteris omnibus longe praestant; reliqui vero, utpote recentiores et magis minusve corrupti atque interpolati in numerum deteriorum adscribantur necesse est; omnium autem interpolatissimus ac depravatissimus est Augustanus, etsi negari omnino non potest etiam in his exemplaribus multum bonae frugis inesse.

Praeter codices Mss., de quibus commemoravimus, praesto fuerunt editiones omnes, quae ad criticam exercendam momenti aliquid afferre poterant.

1. Ed. princeps per Conr. Sweynheym et Arnold. Pannartz (SP). Romae. 1471. fol.
2. Ed. Veneta (Ven. 1.) ap. Vindelinum de Spira. 1471. fol.
3. Ed. Veneta (Ven. 2.) ap. Lucam Venetum. 1483. fol.
4. Ed. s. l. et a. (Daventriae a Rich. Paffroet c. annum 1477. typis descripta. Vid. Panzer. Annall. typogr. Vol. IV. p. 119. nr. 406. et L. Hain Repertor. bibliogr. T. I. P. II. p. 220. nr. 5894.), quae innotuit Erasmo, Henr. Gravio, Pamelio et Io. Fred. Gronovio Observatt. in Scriptoribus ecclesiast. p. 570. ed. Frotscher. Ego mutuam eam accepi a Viro mihi amicissimo Antonio Rulandio ex Bibliotheca Acad. Würzeburgensi.

   Hic liber a reliquis prima typographiae aetate editis eo discrepat, quod ad codices manuscriptos recognitus est.
5. Ed. s. l. et a. (Memming. ap. Albertum Kunne de Duderstadt. Vid. L. Hain Repertor. bibliogr. Vol. I. P. II. p. 220. nr. 5895.) in fol.
6. Ed. a Bertholdo Rembolt et Ioanne Waterloes typis expressa. Paris. 1512. 4.
7. Ed. Erasmiana. Basileae ex officin. Froben. 1520. fol.
8. Ed. Coloniensis ex officin. Petri Quentel ab Henr. Gravio castigata. 1544. fol.
9. Ed. Rom. 1563. ap. Paulum Manutium, Aldi fil., in

fol. Prodiit cura et studio **L a t i n i   L a t i n i i** Viterbiensis, de quo vid. supra; sed sine editoris nomine. Cur nomen suum vir praestantissimus addi non pateretur, ipse narrat Epist. Tom. II. p. 109. ad Masium his verbis: „De Cypriano puto te nescio quid praeclarum exspectare; sed frustra; laboratum est a me diligenter ac summa fide, multa restituta sunt, additus etiam paene iustus epistolarum liber. Verumtamen mihi fieri satis non potest, quando quorundam hominum libidine non sat scio, an prudentia commissum est, ut contra scriptorum codicum fidem nonnulla retenta sint, aliqua etiam addita, plurima vero (quod tamen ad scripturarum citata passim testimonia pertinet) immutata, ut quam fieri minime posset a vulgata sacrorum Bibliorum editione discreparent. Quae res fecit, ut ne nomen quidem meum a Manutio paterer ullo modo adscribi; non enim, ut multi fortasse existimant, leve apud me crimen umquam putabitur, aut veritatem caelasse aut omnino litterulam immutasse. Collegeram multis vigiliis et laboribus quaedam etiam ad illustranda loca aliquot obscuriora, parabam etiam breves quasdam annotatiunculas, in quibus post varias codicum lectiones indicatas, quid maxime essem sècutus ostenderem. Sed ab eo labore supersedi, ne fidem meam cuisquam meticulosa prudentia vel levissima infirmare posset. Quare meo periculo didici stultum esse in iis studiis aetatem terere, in quibus necesse sit alieno

stomacho satisfacere." Cf. eiusdem epistol. ad Iac. Pamelium T. c. p. 182.

10. Ed. Guilielm. Morelii. Paris. 1564. fol.
11. Ed. Pameliana. Antverp. 1568 et Paris. 1593. fol. Usus est Pamelius pluribus codicibus Belgicis iisque deterioris notae, quibus nimis confisus Cyprianum non magis emendavit, quam depravavit. Quo factum est, ut corruptionum et interpolationum, quibus textum inquinavit, vel maximus numerus in posteriores melioresque editiones irreperet.
12. Ed. Rigaltiana. Paris. 1648. fol.
13. Ed. Oxoniensis e theatro Sheldoniano. 1682. fol.
14. Ed. Stephani Baluzii. Paris. 1726. in fol. max.
15. Ed. Goldhorniana (in Gersdorf. Bibliothec. Patrum Vol. III. P. II.). Lips. 1839. 8.

His igitur auxiliis criticis instructus ad praestantissima Cypriani opuscula emendanda expoliendaque me adcinxi, id inprimis spectans, ut textum ad fidem vetustissimorum atque optimorum codicum expurgarem et, quantum fieri posset, ad pristinam formam reducerem.

Scribebam Monachii ineunte mense Maio 1853.

JO. GEORGIUS KRABINGER.

S. CÆCILI CYPRIANI

EPISCOPI KARTHAGINIENSIS

ET

MARTYRIS

LIBRI

DE CATHOLICÆ ECCLESIÆ UNITATE,

DE LAPSIS

ET

DE HABITU VIRGINUM.

DE
CATHOLICÆ ECCLESIÆ UNITATE *).

I.

Cum moneat [1]) dominus et dicat [2]): *Vos estis sal terrae*, cumque [3]) esse nos iubeat ad innocentiam sim- Ed. Baluz. Paris. p. 198.

*) *INCIPIT DE CATHOLICE ÆCLESIÆ VNITATÆ* exhibet W. *INCIPIT DE CATHOLICÆ ÆCCLESIE VNITATE* Ma. *INCIPIT DE CATHOLICA* (sic) *ECCLESIÆ UNITATE* Seguier. ap. *Montfaucon*. Biblioth. Coislin., olim Seguier. p. 241. *Incipit de catolicae aecclesiae unitate* Mc. *De catholicae ecclesiae vnitate* Vat. 4. *Incipit liber de catholice ecclesiae unitate* cod. Vindob. theolog. 559. (vid. Mich. Denis. Codd. mss. theologg. Biblioth. Palat. Vindob. Lat. Vol. I. P. II. p. 2127). *INCPT DE ECCLESIÆ CATOLICE VNITATE* Mb. *Incip de eccle catholicae unitate aduersus hereticos et scismaticos* Ba. *Incipit liber de unitate catholicae aecclesiae* Bb. *DE VNITATE ECCLESIÆ CATHOLICÆ* Pamelius et Rigaltius. *Catholicae* om. Oxonienses, Baluzius et Goldhornius. Lectionem autem a nobis receptam egregie tuetur ipse *Cyprianus*, qui Epist. LI. p. 66. ed. Baluz. hunc librum respiciens diserte dicit: *Sed et catholicae ecclesiae unitatem, quantum potuit, expressit nostra mediocritas.* Cf. Epist. LII. p. 72 et 73. Idem Epist. LXXVI. p. 152 utitur his verbis: *Unde adparet adversarios domini et antichristos omnes esse, quos constet a caritate atque ab unitate ecclesiae catholicae recessisse.* Huc facit etiam Fulgentius de remiss. peccat. I. 21., ubi haec leguntur: *Huius arcae mysterium beatissimus martyr Cyprianus scribens in libro de simplicitate praelatorum vel potius secundum vetusta exemplaria de unitate ecclesiae catholicae exponit.* Inscriptionem: *De simplicitate praelatorum*, a Rembolto, Erasmo aliisque praemissam, falsam esse satis declaraverunt Pamelius, Rigaltius et Oxonienses. *Incipit ad Novatianum* ab antiqua manu habet Md. *Adversus Novatianum Scismaticum de Ecclesie unitate* dant edd. principes. Deest lemma in A.

I. 1) *Commoneat* Ma; *quomo* (i. e. *quomodo) mon.* A. Dein *ac* pro *et* Ma. 2) Matth. 5, 13 et 10, 16. 3) *quomque* (i. e. *quoniamque*)

plices et [4]) tamen cum simplicitate prudentes, quid aliud, fratres dilectissimi, quam providere nos [5]) convenit, et sollicito corde vigilantes subdoli hostis insidias intellegere pariter et cavere, ne qui Christum, sapientiam dei patris, induimus [6]), minus sapere in tuenda salute videamur? Neque enim persecutio sola metuenda est [7]), et ea, quae subruendis ac deiciendis dei servis aperta inpugnatione grassantur. Facilior cautio est ubi manifesta [8]) formido est, et ad certamen animus ante praestruitur, quando se adversarius confitetur [9]). Plus metuendus est et cavendus [10]) inimicus, cum [11]) latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens occultis accessibus serpit, unde et nomen serpentis accepit. Ea est eius semper astutia [12]), ea est circumveniendi hominis caeca et latebrosa fallacia. Sic ab initio statim mundi fefellit, et ver|bis mendacibus blandiens ru- 194

---

esse vos A. 4) *et* om. Ma. Pro *tamen* scribitur *tantum* in Md. Mox *prudentis* in A. 5) *vos* A. 6) Ita Ver. Bab. et ex duodecim libris Mss. atque uno Vossiano Baluzius, *induimur* W. Mabcd cum edd. Baluzianam antecedentibus, *induimini* A. Tum *et intuenda salute* pr. Mb. Post vero, erasa partic. *et,* supra lin. scriptum est *de. Intuenda* habet etiam Mc. Dein *videamus* A. 7) *metuenda est ei* Mb. Proxime *et eiciendis* Bb. Inverso ordine *servis dei* W. Mabc. Bab. A. Tum *aperta indignatione* Mb. Idem primo *grassatur,* quod perperam exhibent W et Mac; *crassatur* Ba. 8) *manifestior* ed. Manut. Correxit vir doct. in Gotting. exempl. *manifesta.* Mox cod. Vindob. supra cit. *prestituitur* probante *Denisio.* 9) *adversa prius confitetur* Ma, *profitetur* Mb et Pamel. Sed vid. Gronov. Observatt. III. 24. p. 323. ed. Frotscher. et Baluz. Not. p. 544. 10) *cavendus est et timendus* A. *Timendus* dant etiam W. Mabc. et Bab. *Est* a r. m. inter vers. habet Mc. 11) *quo* — *quo* i. e. *quoniam* — *quoniam* pro *cum* — *cum,* ut passim, A. De hoc compendio vid. Wunder. Varr. Lectt. in Cicer. ex cod. Erfurt. enot. p. XCVII. seq. Paulo post *accipit* Bb. 12) *Ea que semper est astucia* (sic) A, *semper eius* Mb, *eius semper* e corr. Ma. Deinde *circumveniendis hominibus* unus vet. liber Colbert. c. duobus Angl. Mox *tenebrosa* unus cod. reg. et unus Angl.

des [13]) animas incauta credulitate decepit: sic [14]) dominum ipsum temptare conatus, quasi obreperet rursus et falleret, latenter accessit; intellectus tamen est et retusus [15]) et ideo prostratus, quia agnitus atque detectus. Unde nobis [16]) exemplum datum est veteris hominis viam fugere, vestigiis Christi vincentis [17]) insistere, ne denuo incauti in mortis laqueum revolvamur, sed ad periculum providi accepta inmortalitate potiamur. Inmortalitate [18]) autem potiri quomodo possumus, nisi ea, quibus mors expugnatur et vincitur, Christi mandata servemus ipso monente et dicente [19]): *Si vis ad vitam venire, serva mandata.* Et iterum [20]): *Si feceritis* [21]) *quod mando vobis, iam non dico* [22]) *vos servos, sed amicos.* Hos denique fortes dicit et stabiles [23]), hos super petram robusta mole fundatos, hos contra omnes tempestates et turbines saeculi inmobili

---

13) *audaces* Mc. Tum *incaute* (a superscr.) Bb. Dein *cruditate* pr., post vero *crudelitate* Mb. 14) *Sic* intercidit in ed. Baluz. Mox *conatur* habet Ma et *obriperet* Mb. 15) *retrusus* Bab et quattuor Italici c. edd. ante Manut., si excipias Daventriensem, omnibus, itemque Morelliana; *reclusus* Mc. Proxime *et* pro *atque* A. Deinceps *detectus est* Ba et A. 16) *uobis* facili permutatione Bb. 17) *viventis* perperam Baluz. 18) *Immortalitatem* Ver. Mox *possumus* e corr. r. m. W. Dein *impugnatur* A. Idem *sermonis* pro *servemus*. Tum *ac* pro *et* Ma. 19) Matth. 19, 17. 20) Joann. 15, 14. 21) *Si feceritis, inquit* Mb. Statim *quod* (pro *quae*) *mando* Ver. W. Mabc. Bab. Neap. Vat. 4. A. c. edd., quae Manutianam antecesserunt, item Morelliana, nec aliter in Epist. LXIII. p. 108. exhibent editi libri et tres, quos inspexi, codd. mss. Solus Md, ut h. l., scribit *quae*. Recepi igitur sine haesitatione *quod*, licet in Graecis legatur ἃ ἐγὼ ἐντέλλομαι. 22) Ita codd. omnes excepto A, in quo est *dicam*, quod in Epist. cit. habet Mc. *Dicam* scripsit Pamelius idque in quinque libris vett. reperit Baluzius. Deinde h. l. *et amicos* (*sed* a r. m. superscripto) offert A. 23) *fortes et stabiles dicit* Mb. Paulo post *contra molestias omnes* edd. vett. c. Remb. Dein *et turbidines* Ba. Deest *inmobili* in Mc.

et inconcussa firmitate solidatos. *Qui audit*, inquit [24]), *verba mea et facit ea, similabo eum viro sapienti* [25]), *qui aedificavit domum suam supra petram. Descendit pluvia, venerunt* [26]) *flumina, flaverunt venti, et inpegerunt in domum illam, et non cecidit; fundata enim fuit* [27]) *super petram.* Verbis igitur [28]) eius insistere, quaecumque et docuit et fecit discere et facere debemus. Ceterum credere se in Christum [29]) quomodo dicit qui non facit quod Christus facere praecepit? Aut [30]) unde perveniet ad praemium fidei qui fidem non vult servare mandati? Nutet [31]) necesse est et vagetur, et spiritu erroris abreptus, velut pulvis, quem ventus excutit, ventiletur; nec ambulando proficiet ad salutem qui salutaris viae non tenet veritatem.

II.

Cavenda sunt autem [1]) non solum quae sunt aperta

---

24) *inquit* a r. m. in marg. habet Mc. Vid. Matth. 7, 24. 25) *viro prudenti, alias sapienti* A. Mox *aedificat* W. Deinde *domum* *suam* *super petram* Mb, *super petram* etiam Mc. Manut. et Oxon., *supetram* (sic) Ma. 26) *advenerunt* Ver. W. Mabcd. Bab. A c. edd. ante Manut. et post hanc Morelliana. Sed praestat simplex verbum. Vid. Gronov. Observatt. in Scriptt. eccles. monobibl. c. 3. p. 570. Tum *venerunt* pro *flaverunt* W. Bab. Ver. 3. et Bab. Praepositionem ante *domum* om. A. 27) *erat* Bb et A. Tum *supra p.* W et pr. Ba. 28) *ergo* A. Ante *docuit* om. *et* Mb c. Ba. Sed conf. Epist. LII. p. 72, 4. *Et fecit et docuit* moxque *fieri* pro *facere* habet Ver. 29) *se in Christum credere* Bb, — *in Christo* Mb. 30) *At* A. 31) *Utet* pr. Mb, *aliter* pro *nutet,* in Ba omisso, habet A. Dein *evagetur* pro *et vagetur* Ba. Mox *areptus* (sic) Mb, *arreptus* Bb et edd., quae Morellianam antecesserunt, item Pamel. Rigalt. et Oxon. In seqq. *proficiat* Bb et Md. Proxime *vite* pro *viae* Ba.

II. 1) Vocc. *fratres dilectissimi,* quae ex Cambron. cod. adiecit

atque manifesta, sed et astutae fraudis subtilitate fallentia. Quid vero astutius, quidve subtilius, quam ut Christi adventu detectus [2]) ac prostratus inimicus, postquam lux gentibus venit et sospitandis [3]) hominibus salutare lumen effulsit, ut surdi auditum gratiae spiritalis [4]) admitterent, aperirent ad dominum [5]) oculos suos caeci, infirmi aeterna sanitate revalescerent [6]), claudi ad ecclesiam currerent, muti claris vocibus et precibus orarent, videns ille idola derelicta et per nimium credentium populum sedes suas ac templa deserta, excogitaverit [7]) novam fraudem, ut sub ipso Christiani nominis titulo fallat incautos? Haereses invenit et schismata, quibus subverteret fidem, veritatem corrumperet [8]), scinderet unitatem. Quos [9]) detinere non potest in viae veteris caecitate, circumscribit et decipit novi itineris errore. Rapit de ipsa ecclesia homines et, dum sibi adpropinquasse iam lumini [10]) atque evasisse saeculi noctem videntur, alias nescientibus tenebras rursus infundit [11]), ut cum evangelio Christi et cum observatione

---

Pamelius, nostri libri omnes om. Quare expunximus. Dein *a^{u}t* (*u* ab al. m., ut videtur, superscripto) pro *atque* habet Bb; *aperte manifesta* dant Vat. 3. et vett. edd. c. Remb. atque Erasm. Mox *et* a r. m. insertum in cod. Mb, superscriptum in Mc. 2) *detentus* idem Mc. Tum *atque* A. 3) *hospitandis* Ba et A. Deinde *infulsit* Mb et Bb. 4) *spiritalis gratiae* Md c. edd. Manutiana antiquioribus et Morell., *gr. spiritualis* Mc. 5) Ita W et Mabc, *ad deum* Ba. Md. A c. edd. In Bb haec desunt. 6) *revalescent* (sic) A. Dein *clodi* Mb et Ba. Post *videns* in edd. Daventr. Venet. 2. Remb. et Erasm. deest *ille*. 7) Sic a m. pr. Mb, a sec. *excogitavit*, quod legitur etiam in Ba. Dein *et ut* Bb. Mox *incautat* (sic) A. 8) *subverteret et fidei veritatem corrumperet* A. Statim *et scinderet* Bb. In W partic. *et* erasa est. 9) *Quod* A. Proxime *via* Mc et A. Tum *veritatis* pro *veteris* Bb. Dein *caecitatem* et in seqq. *errorem* Ba. 10) *adpropinquanti* — *lumine* Mb; *lumina* Mc. Proxime *sibi* pro *saeculi* A, dein *videtur* Bb. 11) *infudit*

eius et lege non stantes Christianos se|vocent et ambulantes in tenebris habere se lumen existiment blandiente adversario atque fallente, qui secundum apostoli vocem transfigurat se [12]) velut angelum lucis et ministros subornat suos velut ministros iustitiae, adserentes noctem pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu [13]) spei, perfidiam sub praetextu fidei, antichristum sub vocabulo Christi [14]), ut, dum verisimilia [15]) mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur.

III.

Hoc eo fit [1]), fratres dilectissimi, dum ad veritatis originem non reditur, nec caput quaeritur, nec magistri caelestis doctrina servatur. Quae [2]) si quis consideret et examinet, tractatu longo atque argumentis opus non est. Probatio est ad fidem facilis [3]) conpendio veritatis. Loquitur dominus ad Petrum [4]): *Ego tibi dico* [5]), inquit, *quia tu es Petrus, et super istam petram* [6]) *aedificabo*

Mb. Mox *ut* (pro *et*) *cum observatione* Ma. Tum *sevocent* Bb et *lucem* pro *lumen* A. 12) *se* om. A. Deinde *angelus* Mb. Pro *ministros suos subornat* (sic Bb. Mc. A et Baluz. c. Goldh.) e codd. W. Mad et Ba, quibuscum faciunt edd. Baluzianam antecedentes, dedi *ministros subornat suos.* Mb scribit *ministros suos ornat.* 13) *pro obtentu* A, *sub obtemptu* pr., dein *sub oblenptu* (sic) Mc. 14) *impietatem pro pietate sub tracto nec tanto Christi vocabulo* pro *perfidiam sub praetextu fidei*, *antichristum sub vocabulo Christi* habet Mc, in marg. tamen genuinam lectionem a r. m. — *sub praetexto* Mab et Ba, nec aliter pr. W. 15) *veri similia* Bb et Mc. Dein *meciuntur veritate* A.

III. 1) *ideo* pro *eo fit* Ba, *sic* pro *fit* A. Mox *ad unitatis originem* coni. Baluzius, *ad verit. ordinem* habet Mc, deinceps *non revertitur* Bb. Tum *magisterii* Ver. et Mb. 2) *Quam* A. 3) *Facilis* $\overline{e}$ *probatio ad fidem* ($\overline{e}$ abr. m. superscr.) Mc. Praeposit. *ad* om. Ba et A. Dein mutile *fi* pro *fidem* Ba. Tum *facilius* Bb. 4) Matth. 16, 18. 5) *Ego tibi, inquit, petre, dico* A, *ego dico tibi* Mb et Ba. 6) *super*

ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam. Tibi [7]*) dabo cla|ves regni caelorum; et quae ligaveris* 195 *super terram, erunt ligata et in caelis; et quaecumque solveris super terram, erunt soluta et* [8]*) in caelis* [9]). Super unum [10]) aedificat ecclesiam, et quamvis apostolis

---

istam petram W. Mabc et Bb, item edd. vett. Remb. Erasm. Grav. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon. (conf. Nostri Epist. XXVII. p. 37), *super hanc petram* Ba et Md cum edd. Baluz. atque Goldh., *supra petram istam* A. Mox *infernorum* pr. Mc. Tum *vincet* A. 7) Ita W. Mabcd et Bab, nec non edd. ante Pamel. omnes, *et tibi* Vat. 1. A. et quattuor libri a Pamelio inspecti. In Nostri Epist. c., ubi vulg. legitur *et tibi*, Ver. item om. part. *et*. Verba *et quae ligaveris — — — erunt lig. et in cael.* desunt in Bb; seqq. in A. 8) *et* intercidit in Bb. 9) Quae vulg. his adduntur verba: *Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas* (Joann. 21, 16—17), absunt a W. Ma et Bb. Exstant quidem in codd. rell., sed non sine variatione; etenim Mc ista in marg. habet a r. m.; Mbd et Ba, uti edd. Pameliana antiquiores, *iterum* non agnoscunt et pro *eidem* Mbd scribunt *idem*. Suspectus videbatur totus hic locus iam Gravio, qui eum ad marg. reiecit, idque recte, quum nec cum praecedentibus, nec cum sequentibus apte cohaereat, unde Rigaltius (Observatt. p. 162 et seq.) ut mere insiticia haec expunxit. Post *pasce oves meas* A inepte scribit *mandat et quamvis apostolis parem tribuat potestatem et dicat.* 10) Ita Ver. W. Mac. Bab et Vat. 4. Vulg. *super illum unum.* Pronomine eraso supra rasur. scriptum in Mb *unum.* Verba *super unum aedificat ecclesiam* desunt in edd. vett. (excepta Daventr.) et Erasm., item in Morell.; quae subsequuntur in edd. Manut. Pamel. Rigalt. et Baluz.: *suam, et illi pascendas mandat oves suas*, iure om. Ver. W. Ma. Bab. Vat. 4. et edd. vett. c. Erasm.; item *et illi pasc. mand. ov. s.* Mc. Nec invenitur *suam* in Mbd et in edd. Daventr. atque Grav., nec *suas* in Md. Alio ordine Mb c. ed. Grav. exhibet *et illi pasc. ov. mand.*, ed. Daventr. *et illi pasc. ov. committit.* Dein mire quam Mb ita scribit: *et quamvis apostolis omnibus parem tribuat potestatem, unam tamen cathedram constituit, et unitatis originem atque* (haec coniunctionis particula deleta est lineola subducta) *orationis suae auctoritate disposuit. Hoc erant utique et ceteri, quod Petrus; sed primatus Petro datur,* *et* (with *ut* written above) (*ut* a r. m. superscr.)

omnibus post resurrectionnm suam [11]) parem potestatem tribuat et dicat [12]): *Sicut misit me pater, et ego mitto vos* [13]), *accipite spiritum sanctum: si* [14]) *cuius remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur,* tamen ut unitatem manifestaret, unitatis [15]) eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Hoc erant utique et ceteri apostoli, quod fuit Petrus [16]), pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate [17]) proficiscitur [18]), ut ecclesia Christi una

---

una ecclesia et cathedra una monstretur. Et pastores sunt omnes; sed grex unus ostenditur, qui ab apostolis omnibus unanimi consensione pascatur. Hanc et Pauli unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit; qui cathedram Petvi, super quam fundata ecclesia est, deserit, in ecclesia se esse confidit? Super unum aedificavit ecclesiam, et quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat et dicat. 11) *suam* om. Ba. 12) Joann. 20, 21—23. 13) *vos* deest in A. 14) *et* pro *si* habet A. Pro *cuius,* quod hic et in seqq. confirmant codd. W. Mabc. Bab et Ver. 3., quibus accedunt aliquot Anglici (conf. Epist. LXXV. p. 148. et LXXVI. p. 155.), codd. Md et A una cum edd. Baluzianam antecedentibus utroque loco exhibent *cui.* Mox *remittuntur* Mad et A. Tum *ei* Md et A, *illis* Mb et Bb. Quod sequitur *si* abest a Bb. 15) *unam cathedram constituit et,* quae ante voc. *unitatis* in ed. Manut. invitis Mss. Ver. Neap. et Vat. omnibus intruserunt censores Romani et Pamelius e suo Cambr. recepit, ex nostris libris solus habet A, in quo deinceps scribitur *unitatis originem atque rationem* (ita et unus Ital. liber) *sua auctoritate disposuit.* Mendose *incipiente* Mac et Ba. Tum *disposuerit* edd. SP. Venet. 1. et Kunn. 16) *fuit et Petrus* Ba. Mc. A, itemque Manut.; *et Petrus* (*fuit* in marg. notatur ut ante *Petrus* inserendum) Bb. 17) *ab uno* Bb. 18) Adpendiculam illam: *et primatus Petro datur, ut una Christi ecclesia et cathedra una monstretur. Et pastores sunt omnes, sed grex unus ostenditur, qui ab apostolis omnibus unanimi consensione pascatur,* quam ed. Manut. habet, e qua in aliquot recentiores influxit, om. codd. Ver. Neap. Vat. omnes, decem ab editoribus Oxon. excussi, septem et viginti Baluziani, W. Macd et Bab,

monstretur. Quam unam ecclesiam etiam in cantico can-

item h. l. Mb. Vir doctus, cui lectiones variantes e codd. Ital. collectas debemus, adnotavit in mg. Gotting. exemplaris editionis Manut.: „Haec verba sunt addita ex uno codice manuscr. Virisii (?) Bononiensis, qui est in bibliotheca Vaticana, a P. Gabriele paenitentiario, consentiente Magistro sacri palatii." — „Nec Manutius", ait Latinus Latinius (vid. Latini Latinii Bibliotheca sacra et profana T. I. p. 179. col. 1.), „nec Marianus Victorius hoc possunt asserere codicem vetustissimum Veronensem (de eo enim necesse est tantum id scribatur) hoc assumentum habuisse, nec septem praeterea Vat. codd. integros, praeter fragmentum quoddam operum Cypriani recentissime scriptum Bononiae, qui fuit Vianesii de Albergatis libellus forma parva, continens tractatus tantum paucos Cypriani. Vidi quoque alterum exemplar Bononiae integrum, unde id fragmentum descriptum erat recenti scriptura exaratum, in quo eadem insertio marginalium summularum erat." Nec praetereunda silentio sunt quae idem vir doctissimus contra Pamelium, qui verba illa: *et primatus Petro datur* etc. statim in contextum recepit, ibid. p. 178. col. 2 sq. egregie disserit. „Quaecumque", inquit, „hic sunt addita (praeter eam lectionem, quam plures et vetustiores codd. retinent et a Gratiano in c. *loquitur dominus.* 24. q. 1. relatam legimus) omnia sunt ex marginalibus summulis in contextum non semel, sed diversis temporibus ex librariorum negligentia tandem relata. Apparet autem ex eo veritas, quod quae sunt vetustissima exemplaria, ea paucissimas vel nullas eiusmodi summulas insertas habent, quod facile videtur ex Veronensi cod., quem ego non modo ante nongentos annos, sed ante mille scriptum esse contenderim. In eo nihil tale apparet et in septem aliis Vaticanis desunt omnia. Summulas autem marginales fuisse et ex Cypriani verbis collectas tam est cuivis facile intelligere, ut tardissimum ac pene stipitem putem, qui statim non sentiat vel ex ea tantum summula, quam Hosium Cardinalem amplissimum ex manuscripto codice interseruisse confirmet, videlicet: *Hic Petro primatus datur.* Quod enim ex Cypriani verbis diligens et studiosus lector collegerat, ad locum statim faciliusque inveniendum id in margine paucis verbis adnotarat, ut fortasse etiam indicem eorum tamquam capitum et locorum communium texeret. Quare, ut codicum fidem sequeremur vetustiorum et plurium, indicari oportuerat tantum ea, quae in recentioribus reperta erant, sed non statim in Cypriani contextum referri." Ceterum de hoc loco sub-

ticorum spiritus sanctus ex persona domini designat [19]) et dicit [20]): *Una est columba mea, perfecta mea, una est matri* [21]) *suae, electa genetrici suae.*

IV.

Hanc ecclesiae unitatem [1]) qui non tenet, tenere se fidem credit; qui ecclesiae renititur et resistit [2]), in ecclesia se esse confidit, quando et beatus apostolus Paulus hoc idem doceat et sacramentum unitatis [3]) ostendat dicens [4]): *Unum corpus et unus spiritus, una spes vocationis vestrae, unus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus.* Quam unitatem tenere firmiter [5]) et vindicare

---

positicio sagaciter et accurate exposuit vir doctissimus (ni fallor, Möhlerus ὁ μακαρίτης) in libro, qui inscribitur „*theologische Quartalschrift*“ ann. 1823. p. 510 seqq. Qui unus haec verba habet liber Augustanus et omnino pessimae est notae, scribit *unanimi confessione*, reliqua omittens. *Christi* deest in Ver. Neap. et in exemplaribus ante Manutianam editis. Pro *una* in Bb est *uno*. Dein *monstraretur* dat Ba. 19) *Quam unam ex persona domini designat* exhibet Bb. Quod sequitur *et* al. m. superscripsit in Mc. 20) Cant. 6, 9. 21) *matris* Bb. Dein *electa est* Mb, *electa est et* Ba, *electe* (sic) Md. Pro vulg. *genitrici* receptum *genetrici* ex W et Mab, quibuscum conspirat ed. Daventr.; *genitricis* scribit Ba, *genitris* mutile Bb.

IV. 1) *Petri unitatem* dant unus liber Ital., A et Ivo Decret. de sublimitat. episcop. P. V. c. 361. 2) Desunt haec verba in A. Quae deinceps e cod. Cambr. Pamelius inseruit: *qui cathedram Petri, super quam* (ita exhibent etiam A et quattuor vetusti Anglic. c. ed. Rigalt., *quem* Baluz. et Goldh.) *fundata est ecclesia, deserit*, om. codd. W. Monacc. et Bab, Goldh. seclusit, ego expunxi. Dein *confidit. Episcopatus unus est* intermediis omissis A. Proxime *beatus Paulus apostolus* edd. Manutianam antecedentes. Tum *idem* om. ed. Daventr. 3) *unitate* Mc. 4) Ephes. 4, 4—6. Statim *unus dominus* etc. Bb. Mox *et unus deus* Ba. 5) *venerari* (in mg. *tenere*) *firmiter* Mc, *tenere firmiter* W. Mabd et Bb. Vulg. *firmiter*

debemus, maxime episcopi, qui in ecclesia praesidemus [6]), ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat, nemo fidei veritatem perfida praevaricatione [7]) corrumpat. Episcopatus unus est [8]), cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia [9]) una est, quae in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur: quomodo solis multi radii, sed lumen unum: et rami arboris multi, sed robur unum [10]) tenaci radice fundatum: et cum [11]) de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis [12]) copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle [13]) radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte [14]) praecide rivum, praecisus arescit.

---

tenere. Ba *firm. vindicare* (*vendicare* Mc et a s. m. Mab) pro *tenere firmiter et vindicare.* 6) *qui ecclesiae praesidemus* Mc. Dein *et* pro *ut* ed. Daventr. Eadem infra *praebemus.* 7) *perfidiae* Ver., *per fidei praevaricationem* Mb. 8) *est* r. m. superscripsit in Mc. Dein a *singulis* correctum e *sanguinis* in Mb. Inverso ordine idem habet *pars in solidum.* 9) Mb addit *quoque*, quod e Cambr. recepit Pamelius, quem sequi non debebant Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh. Tum *in multitudine* Bb. 10) *robor* W, *robur unum;* alias *arbor una* unus Ital. *Arbor una* etiam A et tres Angl. c. ed. Manut. Pamelius: „*Non placet Manutii lectio.*“ Redarguit Latinius in libro cit. T. I. p. 179. col. 1.: „Et hoc ex iis est, quae neque ego, neque Manutius mutavit; sed cui, quidquid libuit pervertere, addere, demere, corrumpere me invito, permissum fuit.“ Perperam *tenet* Ba. Dein *fundatum;* alias *fundata* unus Ital. *Fundata* item illi tres Angl. et Manutiana. In A haec desunt. 11) *quoniam* A. Praepositionem *de* om. Bb. *Fonte* in A corruptum in *forte.* 12) *et undantis* idem. 13) In Mb *avelle* s. m. mutavit in *evelle.* Mox idem liber *unitas tamen.* Negationem superscripsit r. m. in Mc. 14) *a fronte* Ma et Baluz. Tum *arescit* codd. nostri omnes et quinque Anglici, item qui h. l. laudat S. Augustinus contra Crescon. Donatist. L. II. c. 33. §. 42. Tom. IX. p. 431. D. Ac-

Sic et ecclesia [15]) domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit; unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter [16]) rivos latius pandit; unum tamen caput est, et [17]) origo una, et una mater, fecunditatis successibus copiosa.

V.

Illius fetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu [1]) eius animamur. Adulterari non potest sponsa [2]) Christi: incorrupta est [3]) et pudica. Unam domum novit, unius cubiculi [4]) sanctitatem casto pudore custodit. Haec nos deo servat, haec filios regno, quos generavit, adsignat. Quisquis [5]) ab ecclesia segregatus [6]) adulterae iungitur, a promissis ecclesiae separatur [7]), nec perveniet ad Christi praemia qui relinquit ecclesiam Christi. Alienus est, profanus [8]) est, hostis est. Habere [9]) non potest deum pa-

---

cedunt Baluzius et Goldhornius; *arescet* edd. superiores. 15) *ecclesiam* Ba. 16) *largitur* pr. Mc. Dein *rivos suos* Mb. Vocc. *rivos latius* om. A. Pro *expandit*, quod friget, praeeuntibus W. Mac. Thu. et Manut. scripsimus *pandit.* Mb pr. *pendit* (sic), deinde ab r. m. ^{ex}*pandit.* Vid. ad Cap. I. not. 26. 17) *et* om. A. Mox *copia* (sic) idem, *copiosam* Ba, *gloriosa* Ver.

V. 1) *spiritu quoque* Mb. 2) *sponsam* A, *ecclesia,* quod glossam sapit, Mb. 3) *est* om. A. 4) *cubili* W. 5) *Quisque* W. Mabcd. Bab c. edd. Erasmianam antecedentibus, item Morelliana frequenti confusione. 6) *segregatur* A. 7) *segregatur* Mb et A. Dein *pervenit* A, *veniet* Mb, *pertinet* quattuor Ital. itemque edd. vett. c. Remb. et Erasm. Mox *reli*^{n}*quit* (*n* ab al. m. superscr.) Mb, *dereliquit* Bb. 8) *et profanus* Bb, *prophanus* W. et Macd c. vett. edd., item Erasm. Grav. atque Baluz. Similiter Noster Epist. LII. ad Antonianum p. 68 infra: *Quisquis ille fuerit, multum de se licet iactans et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris* (*hostis* Neap.) est. 9) *iam,* quod additur vulgo, recte om.

trem qui ecclesiam non habet matrem. Si potuit evadere quisquis [10]) extra arcam Noë fuit, et qui extra ecclesiam foris fuerit, evadit [11]). Monet dominus et dicit [12]): *Qui non est mecum adversus* [13]) *me est, et qui non mecum colligit spargit.* Qui pacem Christi et concordiam rumpit adversus Christum facit. Qui alibi praeter ecclesiam colligit [14]) Christi ecclesiam spargit. Dicit dominus [15]): *Ego et pater unum sumus.* Et iterum de patre et filio et spiritu | sancto [16]) scriptum est [17]): *Et tres unum sunt* [18]). 196
Et quisquam [19]) credit hanc unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis caelestibus cohaerentem, scindi [20]) in ecclesia posse et voluntatum conlidentium divortio separari? Hanc unitatem qui [21]) non tenet dei legem non

---

W et Mac. 10) *quisque* W. Bb. Mc. A et pr. Md (conf. quae paulo ante notavimus), *quisquis* e corr. Md et Manut., *quis qui* Ma, *quisquam* Ba, *quisquam qui* ex Ms. Pamelius, quem secuti sunt editores posteriores, *qui* edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. et Morell. Dein *archam* Mcd. A et ed. Daventr., *arca* Ba. Tum *nohe* Mc. Post vero *tunc fuit* Ver. 11) *evadit* in Mb mutatum in *evadet*, quod exstat in ed. Daventr. 12) *dominus dicens* Ba. Vid. Matth. 12, 30. 13) *adversum* W. Mabd. Bb, *contra* Ba. A. Mox *non colligit mecum* Bb. A, *mecum non colligit* Ba. 14) *collegit* Bb. 15) Joann. 10, 30. 16) *sancto* r. m. superscripsit in Mb. 17) 1. Joann. 5, 7. 18) Ita W. Macd. Bb et edd. Manutianam antecedentes, *et tres, inquit, unum sunt* Mb, *et hi* (*hij* A) *tres* primus dederat Latinius in Manut. eumque secuti sunt edd. recentiores. 19) *quisquis* Ma. Dein *unitatem de* om. A. 20) *et scindi* Mb. Tum *in ecclesiam* Md et vett. edd. Mox *voluntatem* W. Ma. Bb. Dein *conlidentium* (superscr. *coniuen*) W, *conlidentium* (*coniuen* a r. m. superscr.) Ma, *condulentium* Bb, *confidentium* Ba. Rell. c. edd. *collidentium*. Statim *defortio* Bb. 21) *qui* om. Ma. Verba: *dei legem non tenet* desunt in Bb, *non tenet dei legem* exhibent Mb et Ba, *non tenet legem dei* scribit A. Dein *nec tenet* idem, *non tenet* h. l. om. W et Ma. Haec verba Mc ponit post *fidem*, quod per rasuram habet. Tum *unitatem* pro *vitam* scribunt W. Mab. Ba, *et veritatem — ad salu-*

tenet, non tenet patris et filii fidem, vitam non tenet et salutem.

VI.

Hoc [1]) unitatis sacramentum, hoc vinculum concordiae inseparabiliter cohaerentis ostenditur, quando in evangelio tunica domini [2]) Iesu Christi non dividitur omnino, nec scinditur, sed sortientibus de veste Christi, quis [3]) Christum potius indueret, integra vestis accipitur et [4]) incorrupta atque indivisa tunica possidetur. Loquitur ac dicit scriptura divina [5]): *De tunica autem, quia de superiore parte* [6]) *non consutilis, sed per totum textilis fuerat, dixerunt ad invicem: Non scindamus illam* [7]), *sed sortiamur de ea, cuius sit.* Unitatem illa [8]) portabat de superiore parte

---

tem sex Anglici, quos secutus est Fellus, *vitam et non tenet salutem* primo exhibebat Mc; *nec salutem* offert ed. Daventr.

VI. 1) *Hec* et mox *coherentes* A. Dein *ostendit* (*ur* eraso) Mb. 2) *domini nostri* Mbd. Ba. A. 3) *qui*[s] (*s* ab al. m. superscr.) Mb, *qui* Mc.. Dein pro *Christum* A *ipsam.* Item edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Inverso ordine *potius Xp̄m* ed. Daventr. 4) *et* om. Md, ut vett. edd. Tum *corrupta* scribit Bb. Proxime *indivisa*, quod pro *individua* (sic quoque W et Mad) primus e codd. restituit Baluzius, confirmant Ver. 2. Mbc. Bab. A. 5) *divina scriptura* A. Vid. Joann. 19, 23—24. 6) *de superiori* (sine *parte*) A. Dein *consubtilis* Bb, *consutilis erat* Mb. 7) *eam* edd. ante Manutianam omnes. Tum *sortiemur* cod. Ma. Pro *de ea* Bb et Mc *de illa.* 8) *ille* W, *ille*[a] Mabč. Bab. A, item edd. Pamelianam antecedentes. Mox *superiori* Mb. In seqq. *et possidente* W. Ma. A c. ed. Daventr. Paulo post *totam semel* W. Mbc. Bab. A. Statim *ac solidam* A. Tum *optinebat* W. Mb. Ba. De qua scribendi ratione vid. Conr. Leop. Schneider. in libro, cui titulus est: Ausführliche verbesserte Grammatik der lat. Sprache. Sect. I. T. I. p. 217 sq. et Wagner Orthograph. Vergil. in Virgil. Opp. ed. Heyn. Vol. V. p. 413 sq.

venientem, id est, de caelo et a patre venientem, quae ab accipiente ac possidente scindi omnino non poterat, sed totam simul et solidam firmitatem inseparabiliter obtinebat. Possidere non potest indumentum Christi qui scindit et dividit [9]) ecclesiam Christi. Contra denique cum Salomone [10]) moriente regnum eius et populus scinderetur, Achias [11]) propheta Hieroboam regi obvius factus in campo in duodecim scissuras vestimentum suum discidit [12]) dicens [13]): *Sume tibi decem scissuras, quia haec dicit dominus: Ecce scinde regnum de manu Salomonis* [14]), *et dabo tibi decem sceptra, et duo sceptra erunt ei* [15]) *propter servum meum David et propter Hierusalem civitatem, quam elegi, ut ponam nomen meum illic.* Cum duodecim tribus [16]) Israël scinderentur, vestimentum suum propheta Achias discidit. At vero quia Christi populus non potest scindi, tunica eius per totum textilis et cohaerens divisa a possidentibus non est. Individua, copulata, conexa [17]) ostendit populi nostri, qui Christum in-

---

9) *dividat* A. Dein *Christi* om. Ba. 10) *Solomone* Bb. 11) *Achias* pr., deinde per ras. *Ahia* Mb. Tum *Hieroboam* W. Mac. Ba, *Ieroboam* codd. rell. et vulg. libri, *Geroboam* Bb. 12) *discindit* (sic) Mc, *decidit* A, *scindit* pr., deinde *scidit* Mb, *scidit* etiam Ba. 13) 3. Reg. 11, 31. 32. 36. 14) *Salomonis de manu Salomonis* A. 15) *et dabo tibi X* (dein in ras. *tribus*). *Porro una tribus remanebit ei* Mb. Statim *propter David servum meum* A. Tum *ierusalem* Ba. A, *iherusalem* Md. et ed. Daventr., *hirsalem* Mc. Dein *civitatem meam* A. Mox *et* pro *ut* idem. 16) *tribus* a r. m. superscriptum in Ma. Dein *israhel* ed. Daventr. Proxime *scinderetur* A. Tum *propheta* om. idem, *profeta* scribit W. *Achias* pr., per ras. *Ahia* Mb. Idem pr. *scindit*, post vero *n* erasum; *scidit* etiam Ba c. edd. Manutianam antecedentibus, *sciebat*. *Ac* A. 17) *Individuam*, *copulatam*, *connexam* Ver. Pro *connexa* scripsimus *conexa* suadentibus W. Mab. Ba. A. Vid. Wagner. Orthogr. Vergil. p. 455. litt. N. 3. Mox *Christum induimur* A. Vid. ad Cap. I. n. 6.

duimus, concordiam cohaerentem. Sacramento [18]) vestis et signo declaravit ecclesiae unitatem.

VII.

Quis ergo sic [1]) sceleratus et perfidus, quis sic discordiae furore vaesanus, ut aut credat scindi posse aut audeat scindere unitatem dei, vestem domini, ecclesiam Christi [2])? Monet ipse in evangelio suo et docet [3]) dicens: *Et erunt* [4]) *unus grex et unus pastor.* Et esse posse uno in loco aliquis existimat aut multos pastores [5]) aut greges plures? Apostolus item [6]) Paulus hanc eandem nobis insinuans unitatem obsecrat et hortatur dicens [7]): *Obsecro,* inquit, *vos, fratres, per* [8]) *nomen domini nostri Iesu Christi, ut id* [9]) *ipsum dicatis omnes et non sint in vobis schismata* [10]). *Sitis autem conpositi in eodem*

---

18) *Et sacramento* A. Mox *et signo* primus (litteris minutioribus) addidit Gravius, *et signa* male scribit A.

VII. 1) *sibi est* edd. vett. c. Remb.; rell. *sic est.* Sed codd. nostri omnes et quattuor Vaticani om. *est*, quod, cum subintelligi facile possit, ut haec verba suavius in aures cadant, expungendum censui. Mox praeeunte Ma scripsi *vaesanus* pro *vesanus.* Vid. Wagner Orthograph. Vergil. s. v. Dein prius *aut* om. edd. Daventr. Venet. 2. Remb. Erasm. 2) *X̄pi aecclesiam* Mc. 3) *dicet* pro *docet* A. Vid. Ioann. 10, 16. 4) Sic omnes fere libri vett. teste Baluzio; sic etiam W. Macd et A c. ed. Manut. Ex Italicis codd. soli duo exhibent quod vulgo legitur *erit.* 5) Haec verba, utpote in contextu omissa, in Mc ad marg. sunt adscripta. Ceterum Mb et A dant *in uno loco,* Mc habet *uno loco.* Dein *aliquis* abest ab A. Pro *plures greges* suadentibus libris nostris omnibus et praeeunte Morellio scripsimus *greges plures.* In Mc *plures* a. r. m. additum inter vers. 6) *idem* per ras. Mb. Tum vitiose *eadem* Ba. 7) *obsecrat et hortatur et dicit* W. Ma. Ba, *obsecr., hort. et dicit* Mb, *hort. et docet dicens* A. 1. Cor. 1, 10. 8) *propter* W. Tum *ihesu* ed. Daventr. 9. *id* a r. m. superscriptum in Mc. 10) *dissensiones* tres libri vett. ap. Baluz. et Bb, eandemque lectionem

sensu[11]) *et in eadem sententia.* Et iterum dicit[12]): *Sustinentes*[13]) *invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis.* Stare[14]) tu et vivere putas posse de ecclesia recedentem, sedes sibi alias et diversa domicilia condentem, cum dictum sit ad Rhaab, in qua praeformabatur ecclesia[15]): *Patrem tuum et matrem tuam et fratres tuos*[16]) *et totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, et erit*[17]) *omnis qui exierit ostium domus tuae foras, reus sibi erit;* item sacramentum[18]) paschae nihil aliud in exodi lege contineat, quam ut agnus, qui in figura Christi occiditur, in domo una edatur. Loquitur deus dicens: *In domo una comedetur*[19]), *non eicietis de domo carnem foras.*

---

variantem in vet. cod. invenit Morellius. 11) *in sensu eodem et in eadem scientia* A, *scientia* etiam Mcd et Afflig. ap. Pamel. 12) Ephes. 4, 3. 13. *Sustinentis* pr. Mc, *sustinentibus* habet Ba.
agentes
Mox *sat agentes* (*is* eraso) Mb, *agnoscentes* (*agentes* a r. m. superscr.) Mc. Dein *in vinculo pacis* Ma et cod. Claromontanus epistolarum S. Pauli. 14) *Et stare* A, *stare te* (sic) *tu* Ba. Tum *vincere* pro *vivere* A. In seqq. *quoniam sit dictum sit* (sic) A. Dein *ad Rhaab* edd. SP. et Venet. 1. 2., *ad Raab* codd. W. Mabcd Ba c. edd. Daventr. Remb. ceterisque praeter Baluz. et Goldh., in quibus est *ad Rahab.* Pro *ad Rhaab* Vat. unus, Bb et A exhibent *ei.* 15) Ios. 2, 18—19. 16) Inepte *suos* A. Statim *totam familiam tuam colliges* cod. Beccensis. Dein *et te* pro *ad te* Mb. 17) *erit* deest in ed. Baluz. Proxime *hostium* dant Mabcd. A. et edd. vett. c. Erasm. Pro *foras*, quod om. Ma, in Md, ut in edd. vett. et Remb., legitur *foris.* Mox *sibi* abest ab edd. vett. (excepta Daventr., in qua est *erit sibi*) et Erasm. 18) *sacramentum autem* pro *item sacramentum* A. Dein *non aliud* edd. Manutianam antecedentes. Mendose *in exodi legem* Ba. Vid. Exod. 12, 3. 19) Verba: *Loquitur deus dicens: In domo una comedetur* desiderantur in A. Pro *deus* Mb et Bb habent *dominus.* Tum Ver. 1. scribit *edetur.* Non male; legitur enim Exod. 12, 46. ap. LXX. ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται. Ceterum vid. Adnot. 26. ad Cap. I. Dein *et non*

Caro [20]) Christi et sanctum domini eici foras non potest, nec alia ulla credentibus praeter unam ecclesiam domus est. Hanc domum [21]), hoc unanimitatis hospitium designat et denuntiat spiritus sanctus in psalmis dicens [22]): *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo.*

VIII.

In domo dei, in ecclesia Christi unanimes habitant [1]), concordes et simplices perseverant. Idcirco [2]) et in columba venit spiritus sanctus, simplex animal et laetum [3]), non felle amarum, non morsibus saevum, non ungium laceratione | violentum, hospitia humana diligere, unius domus 197
consortium nosse, cum generant [4]), simul filios edere, cum commeant, volatibus invicem cohaerere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis adgnoscere [5]), legem circa omnia unanimitatis in-

---

eicietur caro de domo Mb, *eicietis* codd. nostri omnes. Item in seqq. *eici.* Praeposit. *de* ante *domo* A om. 20) *Carnem* A. 21) *Domum hanc* W. Vitiose *hec unanimitas* A. Proxime *denunciat et designat* Ba, *et nuntiat* Mb. Bb, *denunciatur* A. Dein *'sanctus* in Mc a r. m. superscriptum. 22) Psalm. 67, 7.

VIII. 1) *inhabitant* Mb. 2) *Iccirco* edd. vett. (excepta Daventr.) Remb. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Mox *in columbam* Ver. 3) *laetum est* W. Mab. Bab. et pr. Mc. Ita etiam Gravius et Pamelius puncto ante *simplex* posito. Statim *non est amarum, non est morsibus* A. Dein *scaevum* Mc. Idem infra *scaevitia* et mox *scaeva.* Pro *ungium* edd. vett. c. Remb. *ungularum.* 4) *cognoscere quoniam generant* A, *congenerant* pro *cum generant* edd. pr. et Venet., *gerant* Bb. Tum *sedere* Ma. Ba. Deleto *edere* ab r. m. superscriptum *alere* (ita Vat. 2. et Mc) in Mb. Dein *quoniam commaneant* A, *comeant* Bb. Pro *volatibus* W. Mabc. Ba mendose *volatilibus*, Bb *volantibus.* 5) *adgnoscere* (pro *agnoscere*) Ma. De hac varietate vid. Wagner Orthogr. Vergil. p. 407. Verba proxima *unanimitatis inplere* om. Ma.

plere. Haec est in ecclesia noscenda simplicitas, haec caritas obtinenda, ut [6]) columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo et lenitas agnis et ovibus aequetur. Quid facit in pectore Christiano luporum feritas, et canum rabies, et venenum letale serpentum [7]) et cruenta saevitia bestiarum? Gratulandum [8]) est, cum tales de ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi saeva sua [9]) et venenata contagione praedentur. Cohaerere [10]) et coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum fecunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Nemo existimet bonos de ecclesia posse discedere [11]). Triticum non rapit ventus, nec arborem [12]) solida radice fundatam procella subvertit. Inanes paleae [13]) tempestate iactantur, invalidae arbores turbinis incursione vertuntur. Hos exsecratur [14]) et percutit Ioannes apostolus dicens: *Ex nobis* [15]) *exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent* [16]) *nobiscum.*

---

6) *et* Bb. Dein *columba* A. 7) *serpentium* Ba. Md. A. 8) *Gritulabundum* (sic) A. Idem *quoniam* pro *cum*, ut passim. 9) *sua* om. Mb et Bb. 10) *Cohaereri* Ba. 11) *discere* pr. Bb. 12) *arbore* Ba. 13) *Inane ae* mutile Bb. Tum *vento et tempestate versantur* Mc. Deinceps *et invalidae* Ver. Bb. A. Pro *evertuntur* receptum *vertuntur* e codd. W. Mabc. Bab. A. Vid. ad Cap. I. n. 26. 14) *execrator et pertulit* A, *et percutit* om. Mb. Statim *Iohannis* Ba, *apostolus Iohannes* Mb. Vid. 1. Ioann. 2, 19. 15) *vobis* et hic et in seqq. A. 16) *mansissent utique* Ba, item Grav. Pamel. Rig. Oxon. Baluz. Goldh., *nobiscum utique mansissent* Mb. Sed *utique*, quod interpolatoris manum sapit (habet enim Graecus textus *μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν*) recte om. codd. W. Macd. Bb. A, quibuscum faciunt edd. vett. c. Erasm. Manut. atque Morell.

IX.

Hinc haereses[1]) et factae sunt frequenter et fiunt, dum perversa mens non habet pacem, dum perfidia discordans non tenet unitatem. Fieri vero[2]) haec dominus permittit et patitur manente propriae libertatis arbitrio, ut, dum corda[3]) et mentes nostras veritatis discrimen examinat, probatorum fides integra manifesta luce clarescat[4]). Per apostolum praemonet spiritus sanctus et dicit[5]): *Oportet et*[6]) *haereses esse, ut probati manifesti sint in vobis.* Sic probantur fideles, sic perfidi deteguntur; sic et[7]) ante iudicii diem hic quoque iam iustorum atque iniustorum animae dividuntur et a frumento paleae[8]) separantur. Hi[9]) sunt qui se ultro apud temerarios convenas[10]) sine divina dispositione praeficiunt, qui se praepositos sine ulla ordinationis lege constituunt, qui nemine episcopatum dante episcopi sibi nomen adsumunt: quos[11]) designat in psal-

---

IX. 1) *Hereses hinc* Md, *heresis* W. Ba et pr. Mab. Pro *et factae* Ba *effectae.* Partic. *et* om. Mc et A. Dein hic habet *sunt sint*, ille inverso ordine *et frequenter fiunt.* Pro *dum* Bb scribit *cum.* 2) Deest *vero* in A. 3) Baluz. et Goldh. addunt *nostra* invitis libris et manu exaratis et typis exscriptis; *mentes nostras et corda* exhibent Md et ed. Morell. Mox *discrimine* dat A. 4) *clarescit* pr. Mc. 5) Verba *et dicit* om. A; in Mc legitur *dicens.* Sc. 1. Cor. 11, 19. 6) Ita W. Mabd et edd. exceptis Baluz. atque Goldh., in quibus *et*, uti in codd. Bab. Mc et A, deest. L. III. ad Quirin. c. 93., ubi editi libri c. codd. W ac Mb *et* agnoscunt, Ba et Mc particulam illam item omittunt. Pro *haereses* W et Ba dant *haeresis* et post *esse* Ver. infert *et schismata.* In seqq. *in* om. Ba, *in nobis* habent Md et A. 7) *et* om. Mc. 8) Deest *paleae* in A. 9) *Hii* Ba et A, *hic* Mc et pr. Mb, *hinc* W. Ma. Bb. 10) *convenas* pr., deinde *convivas* Bb, *conventus* Mc, item a sec. m. Mb. Mox *dispensacione* pro *dispositione* A. Idem proxime *dispensacionis* pro *ordinationis.* Paulo post *assumit* Md. 11) *quod* Ma.

mis spiritus sanctus sedentes in pestilentiae cathedra [12]), pestes et lues fidei, serpentis ore fallentes et corrumpendae veritatis artifices, venena letalia linguis pestiferis evomentes: quorum sermo ut [13]) cancer serpit, quorum tractatus pectoribus et cordibus singulorum mortale virus infundit. Contra eiusmodi clamat dominus, ab his refrenat et revocat errantem plebem suam [14]) dicens [15]): *Nolite audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Locuntur* [16]), *sed non ab ore domini. Dicunt eis qui abiciunt verbum dei* [17]): *Pax erit vobis et omnibus ambulantibus* [18]) *in voluntatibus suis. Omnis* [19]) *qui ambulat in errore cordis sui non venient*

---

12) *cathedram* Ba et pr. W. Mox *serpentes* A. Tum *fallentes* c. linea subducta et superscripto v. *patrantes* Mb. Vitiose *corrumpenda* Ba. Dein *loetalia* Bb. 13) *et cancer* Bb et pr. Mc. Respexit Noster 2. Timoth. 2, 17. Proxime *contactus* A, *tactus* ed. Manut.; in marg. autem Gotting. exemplaris vir doct. correxit *tractatus*. Ita testante ac probante *Rigaltio* (Observatt. p. 165) scribit Ver., quocum conspirant etiam W. Mabcd. et Bab, hancque lectionem restituit Baluzius, adnotans: „Antea legebatur *tractus* in antiquis editionibus. Remboltus edidit *tactus*. Quae lectio magis arrisit Erasmo, [Gravio], Manutio, Pamelio et Rigaltio, sed non Morellio, qui posuit *tractatus*. Quae est vera lectio, quam confirmant XXVI. libri nostri et decem Anglicani, tum etiam editio Veneta anni 1547. Hanc vero lectionem tamenetsi Rigaltius non posuerit in contextu, ait tamen in observationibus suis ita scribi omnino debere. Hoc iudicium secuta est editio Anglicana." Dein *pectoris* mendose Bb. 14) *plebem suam errantem* Mb. 15) Hierem. 23, 16—17. 16) *Locuntur* W. et Bb. Vid. ad Cap. XX. n. 8. Additur *enim* in Mb. 17) Verba: *Dicunt eis, qui abiciunt verbum dei*, desiderantur in Bb. Pro *dei* Ver. 1. et A exhibent *domini*. 18) Deest *ambulantibus* in A. 19) *Omni* Ver. Md et A, *omnibus, qui ambulant* Bb et ex mutat. r. m. Mb, *omnes qui ambulant* ed. Daventr. Quod sequitur *in* om. Mabd. Mox *super eos* (*os* in ras. posito) dat Mb, *super te* scribunt Ver. W. Macd. Bab. A.

super eum mala. Non locutus sum ad eos[20]), *et ipsi prophetaverunt. Si stetissent in substantia mea et audissent verba mea*[21]) *et si docuissent populum meum, convertissem*[22]) *eos a malis cogitationibus eorum.* Hos eosdem denuo dominus designat et denotat dicens[23]): *Me dereliquerunt fontem aquae vitae*[24]) *et effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare.* Quando aliud baptisma praeter unum esse non possit, baptizare se posse[25]) opinantur. Vitae fonte deserto vitalis et salutaris aquae gratiam pollicentur. Non abluuntur illic[26]) homines, sed potius sordidantur, nec purgantur delicta[27]), sed immo cumulantur. Non deo[28]) nativitas illa, sed diabolo filios generat. Per mendacium nati veritatis promissa non capiunt, de perfidia procreati fidei gratiam[29]) perdunt, ad pacis praemium | venire non possunt qui 198
pacem domini discordiae furore ruperunt.

---

20) Hierem. 23, 21—22. 21) *et audissent verba mea* om. Bb. et A. 22) *convertissem* mutatum in *avertissem* in Mb, *convertissent* scribitur in W. Ma. Ba et Mc, *non vertissent* in Bb. 23) Hierem. 2, 13. 24. Ita Ver. pro vulg. *vivae* et hic et Epist. LXX. p. 125. Legitur enim ap. LXX.: ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς. Similiter Noster infra *vitae fonte deserto.* Dein A *foderunt*, quod convenit Graeco ὤρυξαν ap. LXX. Mox *latus* idem liber, *lacos* Ba. Tum *detrictos* Bb. 25) *se posse* om. A, *posse se* exhibent codd. Bab et edd. Gravianam antecedentes. Defit *posse* in W et Mac. 26) Ita codd. nostri et tres Angl. c. edd. Manutiana antiquioribus, item Baluziana atque Goldhorniana, *illis* edd. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. 27) Mendose *dilecta* Bb. Tum *immo* (*ymo* A, *in imo* Mc) om. Mbd. Pro *cumulantur* W. Mabc et Bab exhibent *maculantur.* 28) *Non ideo* A, *non domino* Bb. 29) *et gratiam* Ma. Dein *perdiderunt* Mb. Mox idem *pervenire.* Tum *qui* e *quia* corr. in eodem.

X.

Nec se quidam [1]) vana interpretatione decipiant, quod dixerit dominus [2]): *Ubicumque fuerint duo aut tres* [3]) *collecti in nomine meo, ego cum eis sum.* Corruptores evangelii atque interpretes falsi extrema ponunt et superiora praetereunt [4]), partis memores et partem subdole conprimentes. Ut ipsi ab ecclesia scissi [5]) sunt, ita capituli unius sententiam scindunt. Dominus enim cum discipulis suis [6]) unanimitatem suaderet et pacem: *Dico*, inquit [7]), *vobis quoniam* [8]), *si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni re, quamcumque petieritis, continget vobis a patre meo, qui in caelis est* [9]). *Ubicumque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum,* ostendens [10]) non multitudini, sed unanimitati deprecantium plurimum tribui. *Si duobus*, inquit, *ex vobis convenerit* [11]) *in terra*, unanimitatem prius posuit, concordiam pacis ante praemisit; ut conveniat nobis, fideliter [12]) et firmiter docuit. Quomodo autem potest ei cum aliquo convenire, cui [13]) cum corpore ipsius ecclesiae et cum universa fraternitate non convenit? Quomodo [14]) possunt duo aut tres in

---

X. 1) *Ne se quidem* Bb et A. Proxime *decipiat* Bb. 2) Matth. 18, 20. 3) *vel tres* A. Tum *eo* pro *ego* Bb et A. Dein *illis* pro *eis* Md. et edd. Daventr. atque Morell. 4) *ut — praetereant* Mc. Deinceps *partem* Ba, *partim* Bb. In Mb. *partim* enatum e *partis*. Mox *partim* W. Ma. Bb et a s. m. Mb. Tum *sub dolo* A. et *corrumpentes* pro *conprimentes* edd. ante Manutianam omnes. 5) *excisi* (pr. *excissi*) Mb. Proxime *capitis* Mc. Dein *sentencie* A. 6) *suis* om. A; idem scribit *unitatem* et *pacem dixit.* 7) Matth. 18, 19—20. 8) *quia* Mb. Proxime *duo* Bb et pr. Md. Ita etiam Mb (*bus* eraso). Tum *convenerint* Mb. Bab. A. 9) *est in caelis* Mb. 10) *ostendit* Mb. Mox *deprecanti* Ba. *Plurimum* om. Ma. 11) *convenit* A. 12) *fideliter nobis* A. 13) *qui* Mb. 14) *Quomodo autem* idem.

nomine Christi colligi, quos constat[15]) a Christo et ab eius evangelio separari? Non enim nos ab illis, sed illi a nobis recesserunt. Et cum[16]) haereses et schismata postmodum nata sint, dum conventicula sibi diversa constituunt, veritatis caput atque originem reliquerunt. Dominus autem de ecclesia sua loquitur et[17]) ad hos, qui sunt in ecclesia, loquitur, ut, si ipsi concordes fuerint, si secundum quod mandavit et monuit, duo aut tres licet collecti unanimiter oraverint, duo aut tres licet sint, impetrare possint[18]) de dei maiestate quod postulant.

XI.

Ubicumque[1]) *fuerint duo aut tres collecti in nomine meo*, *ego*, inquit, *cum eis sum*, cum simplicibus scilicet atque pacatis, cum deum timentibus et dei praecepta servantibus. Cum his[2]) duobus vel tribus licet esse se dixit,

---

15) *constet* W. Mbcd et Bab. Mox *ab* om. A. 16) *quoniam*, ut solet, A. Dein *heresis* W. Bab. A. et pr. Mabc. Cf. ad Cap. IX. n. 1. et 6. Tum *scismata* constanter codd. nostri. Mox *sunt* A et pr. Mb. Pro *dum* (*duo* A) scribitur *cum* in W et Mc. Statim *conventiculas* — *diversas* W. Paulo post *delinquerunt* pr., e corr. r. m. *reliquerunt* Mc. 17) *et* om. Mcd itemque edd. Manutianam antecedentes et Morell., *ei's*. pr., dein *ei^s*. (sic) *ad hos* Bb; *ad eos* Ma. In seqq. verba *duo* (*quo* Bb) *aut tres* — — *oraverint* om. A. Post *licet* quod deest in ed. Grav. (Daventr. habet *scilicet*) a r. m. in Mb superscriptum legitur *sint*. 18) *possunt* Mc. Tum *magestate* Mb.

XI. 1) *Ubicumque enim* Mb. Verba *collecti in nomine meo* om. W. Mac. Bab et A, *in nomine meo* in Mb r. m. inter vers. supplevit. Tum *inquit* deest in eodem libro. Mox A habet *scilicet cum pacatis* et pro *pacatis* Ver. *pacificis*. Dein *domino* pro *deum* Bb. 2) *hijs* A et ed. Daventr., *is* Ba. Statim *aut tribus* Ma et Bb. Quod sequitur *licet*, cuius loco in ed. Daventr. exstat *scilicet*, erasum est in Mb. Pron. *se* ab al. m. inter vers. habet W.

quomodo et cum tribus pueris in camino ignis fuit, et [3]) quia in deum simplices atque inter se unanimes permanebant, flammis ambientibus medios spiritu roris animavit: quomodo apostolis duobus in custodia clausis, quia simplices, quia unanimes erant, ipse adfuit [4]), ipse resolutis carceris claustris, ut verbum, quod fideliter praedicabant, multitudini traderent, ad forum rursus inposuit. Quando ergo in praeceptis suis ponit [5]) et dicit: *Ubi fuerint* [6]) *duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum*, non homines ab ecclesia dividit qui instituit et fecit ecclesiam, sed [7]) exprobrans discordiam perfidis et fidelibus pacem sua voce commendans ostendit magis esse se [8]) cum duobus aut tribus unanimiter orantibus, quam cum dissidentibus [9]) plurimis, plusque inpetrari posse paucorum concordi prece [10]), quam discordiosa oratione multorum. Ideo et [11]) cum

3) *et* om. Ma. Mox *in dominum* scribit Mc, *in domino* dant Ver. Neap. et Bb, *in domo*, quod rectissimum esse censet Rigaltius l. c. exhibet Beneventanus. Sed si respexeris verba praecedentia: *cum deum timentibus et dei praecepta servantibus*, vulg. lectio mutanda non videtur. Ceterum *in deum* et *inter se* aptissime sibi opponuntur. Dein pro *permanebant* in Ver. legitur *perseverabant*, proxime *medio* in Bab itemque in A. 4) *affuit* Bb et A. Tum *ipsos* Mc. Dein *solutis claustris carceris* A, *solutis* etiam Md. Mox *verbum* om. Bb, *verum* pro *verbum* habet Ba. 5) *in praeceptis sint posuit et dicit* A. 6) *fuerunt* A, *duo*, *inquit*, *aut tres fuerint* Mb. Verba seqq.: *collecti in nomine meo* desunt in Ver. W. Mabc. Bb et A, *in nomine meo* in Ba. Dein *sum cum eis* scribit A. 7) *sub* pro *sed* Bb. Tum *exprobrans* in W corruptum in *exprobans; discordiam exprobrans et fidelibus* exhibet Mb, *discordia* vitiose Bb. 8) *se* omissum est in Ba et A, superscriptum a r. m. in Mb. 9) *dissentientibus* Ba et A. Tum *pluribus* Ver. Deinde *imperari*, in marg. ab r. m. *impetrari* Mc. 10) *concordium pace* Ba, *concordium pacem* pr. Mb. Mox *discordia* A. Dein *multorum oratione* Mc. 11) *et* om. Bb. Statim *quomodo* pro *cum* habet A. Dein *orantibus* ed. Daventr.

orandi legem daret, addidit dicens[12]: *Et cum*[13]) *steteritis ad orationem, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut et pater vester, qui in caelis est, remittat vobis peccata.* Et ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari[14]) et iubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redeuntem deo[15]) munus offerre, quia nec ad Cain munera respexit deus. Neque enim habere pacatum[16]) deum poterat qui cum fratre pacem per zeli discordiam non[17]) habebat. Quam sibi[18]) igitur pa-

12) Marc. 11, 25. 13) *quō* i. e *quoniam* (vid. ad Cap. I. n. 11.) A. In seqq. Bb. scribit *adversum.* Dein *ut pater noster* A. Mox *remittet* W et pr. Mc. Tum *peccata vobis* W. Mac et Bab, *peccatis* (sic) *vobis* A. 14) *ab altario* Ba. Post *iubet* Mb male infert *hunc.* Mox *concordari* scribunt Macd et Bab. Conspirat cum his exemplar Daventr. Idem liber posthac exhibet *et tunc.* 15) Ita Mabc. Ba. A et ab al. m. W. Vulg. *domino.* Tum *Cayn* A. 16) Ita W. Mabcd. Bab. A. et edd. Manutiana antiquiores c. Morell. pro *pacatum habere.* „Tres libri veteres habent *placatum.* Alii tres et vetustiores editiones addunt *vel pacem apud deum.* Sed ea desunt in aliis editionibus et in quindecim antiquis exemplaribus. Recte autem Pamelius existimat irrepsisse in textum ex margine. Ego facilius crediderim addita fuisse supra lineam in codicibus antiquis, ut saepe factum fuisse monuimus supra. Codex Turonensis habet: *Neque enim habere pacem apud deum poterat.* Fuxensis: *Neque enim pacem domini habere poterat.* In epistola secunda Pelagii II. ad episcopos Istriae legitur: *Neque enim habere pacatum dominum poterat.* Aliter hunc Cypriani locum expressit Ludovicus Romanus in sermone, quem habuit in concilio Basileensi. Sic enim posuit: *Neque enim deum habere pacatum poterit, qui cum fratre pacem non habet, sed zeli discordiam.*" *Baluzius.* Pro *deum* in Ver. et Bb legitur *dominum.* 17) *non*, quod om. A, Mc a r. m. habet. Dein *habeat* scribit B. 18) *sibi* deest in A. Item mox *quae.* In seqq. *an* ante *secum* (Md *secundum*) praeeuntibus Ver. W. Mab. Bab. Neap. et A omisi probante Rigaltio l. c. Mc a r. m. inter vers. habet. Proxime *fuerunt* A. Tum *hii qui* Ba, *hi qui* Mc. Dein *ecclesiam Christi* A.

cem promittunt inimici fratrum? quae sacrificia celebrare se credunt aemuli sacerdotum? secum esse Christum, cum collecti fuerint, opinantur qui extra Christi ecclesiam colliguntur?

XII.

Tales etiam si occisi in confessione nominis [1]) fuerint, macula ista nec sanguine abluitur. Inexpiabilis et gravis culpa discordiae [2]) nec passione purgatur. Esse martyr |
non potest qui in ecclesia [3]) non est, ad regnum perve- 199
nire non poterit qui eam, quae regnatura est, dereliquit [4]). Pacem nobis Christus dedit [5]), concordes atque unanimes esse praecepit, dilectionis et [6]) caritatis foedera incorrupta atque inviolata mandavit. Exhibere se non potest martyrem qui fraternam non tenuit caritatem [7]). Docet hoc et contestatur [8]) Paulus apostolus dicens [9]): *Et si habuero fidem ita, ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum; et si* [10]) *in cibos distribuero omnia*

XII. 1) Ante *nominis* in Mb r. m. superscripsit *Christi*, quod legitur etiam in ed. Daventr. Tum *praefuerint* habet A. 2) *dis-*
dei
cordia Mc. 3) *ecclesia* (*dei* ab r. m. superscr.) Mb. Mox *potest* A. 4) Ita W. Ba et Mc, vulg. *derelinquit*. 5) *Pacem Christus nobis dedit* Mb. 6) *atque* Md et A. Proxime ante *mandata* delevimus *servari*, quod om. tres Ver. W. Mab. Ba et A. et Mc a r. m. supra lin. habet. Verba: *Exhibere se non potest martyrem, qui frat. non tenet carit.*, utpote in contextu omissa, in eodem libro r. m. ad marg. adiecit. *Non fraternam* scribit Bb. Negatio excidit in A. Dein *unitatem* (superscr. *al.* ab r. m.), in mg. ab al. r. m. *caritatem* Mc. 8) *testatur* A. Tum *apostolus Paulus* Mb. 9) 1. Cor. 13, 2—8. 10) *si* deest in A. Statim *in cibis* exhibet Mb. Quod vulg. additur *pauperum* om. quattuor Ver. W. Mab. Ba et ipse Noster L. III. c. 3. p. 304. ad Quirin.; itemque cod. Claromont. Quare expunximus. Pro *distribuero* in Bb et cod. Claromont. est *diviscro*. Dein *mea* om. A. Mox *ita ut ardeam*

mea, et si tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil proficio. Caritas magnanima[11]) *est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, non inflatur, non inritatur, non agit perperam, non cogitat malum, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet: caritas numquam excidet. Numquam,* inquit, *excidet*[12]) *caritas;* haec enim semper in regno erit, haec

---

scribit Ver. Ad verba *ut ardeam* adnotavit Baluzius: „Ita etiam L. III. testimoniorum cap. 3. At Hieronymus in caput quintum epistolae ad Galatas refert in veteri versione pro *ardeam* legi *glorier*. Et videtur Hieronymus praeferre eam lectionem, cum paulo post dicat illam, quae habet *ardeam*, esse errorem, qui apud nostros inolevit." 11) *magnanimis* Ba et hic et in libro de zelo et livore p. 259. Mox *non aemulatur*, *non zelat* idem Ba. Sed *non zelat* (ita Noster de zelo et livore l. c. pro *non aemulatur*) glossam sapit, quae ex mg. in textum irrepsit. Recte istud additamentum a contextu abest in libro de bono patient. p. 252 et in testimon. l. c. Pro *non inflatur*, quae verba om. A, Ver. habet *non inflammatur*. Dein *non agit perperam,* quae edd. Pamel. et rell. recentiores interponunt post *non aemulatur*, praeeuntibus libris et manu scriptis nostris et ante Pamel. editis inserui post *non inritatur*. Loco vocis *perperam* A in contextu habet *per peccata*, in mg. *peram* (sic). Post *non cogitat* in Bb illatum *proximo*, quod merum glossema est, et post *malum* in Ver. legitur *non gaudet super iniustitiam*, uti ap. Nostrum ad Quirin. l. c., ubi praeterea adiunguntur haec: *conlaetatur autem in veritate*. Tum *excidet* dant codd. Ver. Neap. Vat., nostri omnes, Cambr. ap. Pamel. et plures ab Oxon. excussi, nec differt cod. Claromont. epistolarum S. Pauli. Consentiunt edd. vett. (excepta Daventr.), Remb. et Manut. *Excidit* (ἐκπίπτει) ex ed. Daventr., ut videtur, receperat Erasmus, eumque secuti sunt Gravius, Morellius, Pamelius et recentiores omnes. *Excedit*, ut Hieronymus in cod. Amiat. a Tischendorfio edito, primo exhibebat Mb. In testimon. l. c., ubi vulgo legitur, *caritas numquam excidet,* Mb habet: *karitas numquam excidit* (sic a corr. m., a prima *excedit*), Ba: *Agape numquam excidit.* 12) Ita codd. Ver. Neap. Vat. W. et Mabc c. edd. vett. et Manut., vulg. *excidit.* Statim *haec est enim semper et in regno erit* A. *Et* agnoscunt etiam Mbd. Mox *duravit*

in aeternum fraternitatis sibi cohaerentis unitate durabit. Ad regnum caelorum non potest pervenire [13]) discordia; ad praemium Christi, qui dixit: *Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos*, pertinere non poterit qui dilectionem Christi perfida dissensione violavit. Qui caritatem non habet, deum non habet [14]). Ioannis beati [15]) apostoli vox est: *Deus*, inquit [16]), *dilectio est, et qui manet in dilectione, in deo manet, et deus in illo manet.* Cum deo [17]) manere non possunt qui esse in ecclesia dei unanimes noluerunt. Ardeant [18]) licet flammis et ignibus traditi, vel obiecti bestiis animas suas po-

---

Ba et pr. W. 13) *venire* Ba et A. Dein *nec ad* Mbcd. Bb. A et edd. Pamelianam antecedentes, item Oxon., in quibus ante *nec* commate et ante *pertinere* puncto distinguitur. Sed *nec* in Mb a r. m. praefixum, in Mc superscriptum est. Recte tres Ver. ceterique nostri *nec* omittunt. Dein pro vulg. *praemia* codd. nostri omnes exhibent *praemium*, et ita correxit iam vir doctus ille Italus in Gotting. exemplari editionis Manut.: ex quo patet eandem lectionem ab eo inventam esse in Italicis libris Mss. In loco Ioanneo (15, 12.) W scribit *quem ammodum*. Mox *ad Christum pertinere non poterit* dant Bb. A et plerique libri vett. a Baluzio perlustrati; contra *pertin. non poterit* (*potuit* W) *ad praemium Christi* W. Mabcd. Ba et edd. supra commemoratae excepta Oxoniensi, in qua exstat *ad Christum*. At verba *ad Christum* et *ad praemium Christi* glossas redolent, quae ex marg. in textum fluxerunt. 14) *deum non habet* om. A. 15) *beati* deest in Md. 16) 1. Ioann. 4, 16. Mox *qui manet in deo, in dilectione manet* W. Mabc. Ba. A; *qui in dilectione manet, manet in deo* Md c. ed. Daventr. Verba seqq.: *et deus in illo manet*, desiderantur in Ver. et Mc. In testimon. III. 3., ubi vulg. legitur; *et deus in eo*, codd. W. Mbc et Ba, ut h. l., exhibent: *et deus in illo manet*. Ceterum in superiore loco pro *deus* Bb perperam scribit *dominus*. 17) *Cum domino* Bab. Mox *quia* typothetae errore Manut., ubi vir doctus correxit *qui*. Ante *noluerunt* in A male repetitur *esse*. 18) *Ardent* Bb. Verba *vel obiecti* Mb a corr. m. in mg. habet.

nant, non erit illa fidei corona, sed poena perfidiae, nec religiosae virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus. Occidi talis potest, coronari non potest.

XIII.

Sic se[1]) Christianum esse profitetur, quomodo et Christum diabolus saepe mentitur ipso domino praemonente et dicente[2]): ***Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos fallent***[3]). Sicut ille Christus non est, quamvis fallat in nomine[4]), ita nec Christianus videri potest qui non permanet in evangelii eius et fidei veritate. Nam et[5]) prophetare, et daemonia excludere, et virtutes magnas in terris facere sublimis utique et admirabilis res est; non tamen regnum caeleste consequitur quisquis[6]) in his omnibus invenitur, nisi recti et iusti itineris observatione gradiatur. Denuntiat[7]) dominus et dicit: ***Multi mihi dicent***[8]) ***in illo die: Domine, domine, nonne***[9]) ***in tuo nomine prophetavimus, et in tuo nomine***

XIII. 1) *Se sic* Mc. Tum *et quomodo Christum* idem liber. Proxime *mentitur et dicat domino praem.* A. 2) Marc. 13, 6. 3) *multos seducent* Mbc. 4) *in homine* Bb. Voci *nomine* subiiciunt *illius* cod. Md et exemplaria ante Baluz. typis exscripta. At codd. Ver. Benevent. W. rell. Monacc. duo Neap. Bab. A et quinque Oxon. una cum Pamelianis glossematicum istud additamentum recte omittunt. Dein *et* pro *nec* perperam habet A et post *nec* Ver. infert *hic.* 5) *et* deest in Mb. 6) *quisque* W. Mabcd. Bb. A c. edd. SP. Venet. 1. Daventr. et Morell. frequenti permutatione. Vid. ad Cap. V. n. 5 et 10. Mb addit *enim*, puncto ante *quisque* distinguens. Tum *hijs*, ut solet A itemque ed. Daventr., *iis* SP. Venet. 1. 2. Remb. Erasm. Mox *observationis via* Bb. Deinceps *gradi*[a]*tur* ex em. r. m. Mc, *gradiantur* Ba. 7) *Denunciat quoque* pr. Mb. Proxime *dicat* A. Ceterum vid. Matth. 7, 22. 8) *dicent mihi* edd. ante Manut. omnes c. Morell. Tum *in illa die* Mb. 9) Abest a Ba.

daemonia exclusimus, et in tuo nomine virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Numquam vos cognovi [10]*, recedite a me qui operamini iniustitiam.* Iustitia [11] opus est, ut promereri quis possit deum iudicem. Praeceptis [12] eius et monitis obtemperandum est, ut accipiant merita nostra mercedem. Dominus [13] in evangelio cum spei et fidei nostrae viam conpendio breviante dirigeret: *Dominus deus tuus*, inquit [14], *dominus unus est* [15]. *Et diliges* [16] *dominum deum tuum*

Statim *in nomine tuo* exhibent Mbd et Bb, et ita primo scriptum fuit in A. Dein *in nomine tuo* pr. A. et ex mut. Mb. Post vero *in tuo nomine* recte W. Mac. Bab et pr. Mb pro vulg. *in nomine tuo*. Tum *magnas virtutes* W et Mac, *virt. multas*, quod convenit Graeco δυνάμεις πολλάς, Md, eandemque lectionem praebet Ba in testimon. III. 26. p. 314. 10) *novi* (ἔγνων) Mb, ut in testimon. l. c. consentientibus Mss. Mb, ubi primo legebatur *vidi*, Mc et Ba; W etiam h. l. habet *cognovi*. Mox *omnes qui* Ver. Pro *iniquitatem* idem liber cum Benevent. Mb. Neap. Bb et A praebet *iniustitiam*, quod recepimus. „Recte", ait *Rigaltius* l. c., „in Beneventano et Veronensi: *iniustitiam*. Etenim sequitur: *iustitia opus est*." 11) *iusticie* A, *iustitia prius opus est* primo exhibebat Mb. Post vero *prius* lineola subducta insignitum. Pro *opus* Bb mendose scribit *operatus* et pro *deum*, quod intercidit in Ma, *domino*. 12) *quia praeceptis* Mb, *praeceptis*et monitis eius* A. 13) *Domino* idem. Tum *in evangelio suo* tacite scripsit Baluzius. Sed pronomen possessivum ex nostris libris solus agnoscit Ver. Mox *conpendii brevitate* habet Mb. Verbo *dirigeret* a r. m. additum in eodem cod. *ait;* nam quod mox sequitur *inquit* ibidem deest. 14) Marc. 12, 29—30. 15) *dominus* pro *deus* receptum ex W. Mab. Ba et A, quibuscum faciunt et libri ante Erasm. typis exscripti (Daventr. excepto) et Morell. Etenim hanc lectionem flagitat Graecus textus, qui ita habet: Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος εἷς ἐστίν. Nec *dominus*, nec *deus* exhibent edd. Erasm. Grav. et Oxon., *inquit Deus, unus est* (sic) dant Manut. atque Rigalt. Pamelius et ante et post v. *Deus* commatibus distinxit, *inquit*, *Deus unus est* legitur ap. Baluz. et Goldh., item in codd. Bb et Mcd. *Dominus* confirmatur etiam in libro de orat. dominic. p. 213. codicibus W, tribus Monacc.

de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua. Hoc primum et secundum simile huic[17]. *Diliges proximum tuum tamquam te*[18]. *In his duobus praeceptis*[19] *tota lex pendet et prophetae.* Unitatem simul et dilectionem magisterio suo docuit, prophetas omnes et legem praeceptis duobus inclusit[20]. Quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit aut cogitat qui[21] discordiae furore vaesanus ecclesiam scindit[22], fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum profanat?

XIV.

Malum hoc, fidelissimi[1] fratres, iam pridem coe-

---

et Bb, nec non edd. Manutianam antecedentibus (in Mc hoc vocabulum deletum, in Md a r. m. superscriptum est). Consentiunt W. et Mab in libro de exhort. martyr. Cap. II. p. 264. Verba *unus est* a r. m. inter vers. habet W. 16) *diligis* A. 17) Ita W et Ma c. edd. vett. atque Erasm. (cf. de exhort. martyr. l. c.), *hoc est* (sed *est* corr. m. superscripsit) *primum et secundum simile huic* Mb et exemplar Grav., *hoc prim. et secund. simile est* (*simile* Ba) *huic* Ba, et Mcd, item Morell., *hoc est pr. et sec. sim. est huic* Bb, *hoc est prim. mandatum, sec. sim. est huic* A, *hoc est primum mandatum: et sec. sim. huic* edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh. Verba: *Hoc est primum mandatum* doctus ille Italus ad mg. Gotting. exemplaris ed. Manut. sine ullius codicis auctoritate adposuit.' Pari modo, ut supra emendavimus, de orat. dominic. l. c. scriptum legitur in codd. W. Mabc et Ba. H. l. voc. *mandatum*, quo opus non est, primus ex Cambr. Pamelius invexit. 18) *te ipsum* Ba et A. 19) *mandatis* Mc. 20) *conclusit* A. 21) *quis* W. Dein pro *vesanus* ex Manut. recepi *vaesanus*. Conf. ad Cap. VII. n. 1. 22) Deest h. v. in A.

XIV. 1) *dilectissimi* Ver. — „*Fidelissimi* omnes veteres editiones, viginti libri nostri et septem Anglicani. Morellius posuit *dilectissimi*. Sed hanc lectionem ego non inveni nisi in tribus antiquis codicibus. Et tamen Pamelius eam retinuit, tum quia illam invenit in margine editionis, quae dicitur Gravii, et in codice Camberonensi, tum etiam quia vocem *fidelissimi* incognitam esse ait

perat; sed nunc crevit eiusdem mali infesta[2]) clades, et surgere ac pullulare plus coepit haereticae perversitatis et schismatum venenata pernicies, quia[3]) et sic | in 200
occasu mundi oportebat[4]) praenuntiante per apostolum nobis[5]) et praemonente spiritu sancto[6]): *In novissimis*, inquit[7]), *diebus aderunt tempora molesta*, *erunt homines*

Cypriano. Quod verum non est. Quippe in pluribus antiquis exemplaribus scriptum in pluribus locis animadverti *fidelissimi* pro eo quod in aliis legitur *dilectissimi.*" *Baluzius.* — 2) *infesta* om. A, item proxime partic. *et.* Dein *surgere* pro *exsurgere* (A *exurgere*), quod primus recepit Pamelius, aptius et fortius exhibent W. Mabcd. et Bab. Nam Cyprianus usu verborum simplicium mirifice delectatur. Vid. ad Cap. I. n. 26. et Cap. IV. n. 16. Quod sequitur *ac* in Bb deest. 3) *quin* dat Mc. Part. *et* om. Mb et Bb. Vitiose *in occasum* scribit A, quocum conspirant libri ante Manut. editi. 4) Ita W. Macd. Bb et A consentiente Morellio, *fieri oportebat* Ba, unus Ital., Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh., *oport. fieri* Mb, in quo *fieri* ab r. m. superscriptum est, c. edd. Daventr. et Grav. *Fieri* h. l. merum esse glossema satis apparet; *oportebat* enim absolute ponitur. 5) *vobis* A. 6) 2. Timoth. 3, 1—9. 7) Mendose *in quibus* A. Part. *et* ante *erunt* recte om. W. Mabcd. Ba et A. Dein *et tumidi* dat Mc. Mox *arentibus* mutile Bb. Tum *dicto inaudientes* Neap., ut coniecit Gronovius Observatt. in scriptoribus eccles. monobibl. p. 629, quod recipere non dubitavi; *indicto inaudientes* A c. sex Baluzianis et duobus Angl., *indicto n̄* (*ī* a divers. m. inserto) *audientes* W, *in dicto non audientes* Beccens., *indicto audientes* Ver. 3. et Ma, *in d. aud.* Ba, *in dito audientibus* Bb, *in dicto non obaudientes* Mb et in mg. Grav., *in d. inobedientes* Codd. Thuan., S. Arnulphi et Carnot., *inobedientes* (om. *in dicto*) Md et in ras. Mc, itemque editi omnes. Proxime *sine affectu* (*ione* ab r. m. superscr.) Mc, *sine affectione* Md et e corr. Mb, quibuscum conspirant edd. vett. c. Erasm. et Morell. In cod. Mb r. m. supra lin. adiecit *sine miseria.* Pro *sine foedere* ed. Daventr. habet *sine misericordia sine fide.* Eadem in seqq. post vocc. *stupore inflati* addit *ambitiosi,* quod in Mb r. m. superscripsit; Md om. *stupore.* Dein *voluntates* scribit Bb, *voluptates* per ras. habet Mc. In eodem libro pr. exaratum fuit *formationem.*

sibi placentes, superbi, tumidi, cupidi, blasphemi, parentibus dicto inaudientes, ingrati, inpii, sine adfectu, sine foedere, delatores, incontinentes, inmites, bonum non amantes, proditores, procaces, stupore inflati, voluptates magis, quam deum diligentes, habentes deformationem religionis, virtutem autem eius abnegantes. Ex his 8) *sunt qui repunt in domos et praedantur mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis, semper discentes et numquam ad scientiam veritatis pervenientes. Et quomodo Iannes* 9) *et Mambres restiterunt Moysi, sic et hi resistunt veritati; sed non proficient plurimum. Inperitia enim eorum manifesta*

8) Ita W. Mabc et Bab, *ex hiis* Md et A c. ed. Daventr. Vulg. *ex iis*. Proxime *que reponunt* A. Dein *domos viduarum* Md et exemplaria ante Manut. typis exscripta, item Morell.; *viduarum* a r. m. in mg. habet Mc. Mox *honeratas* scribunt Mad. Tum *dicuntur* — — *dicentes* mendose A. 9) Ita Ver. W. Mb, item edd. Venet. 2. Grav. et Morell.; *Iamnes* Mad et Bab conspirantibus edd. Daventr. Remb. Erasm. Manut. Pamel. Rig. Oxon. Baluz. Goldh.; *Iammes* A; *Lannes* edd. SP. et Venet. 1.; *Lamnes* (*L* in ras.) Mc. Dein *Mampres* W. Statim *resisterunt* Mb. Tum *Mosi* W. Pro *sic* Ver. *ita*. Dein *hii* Mad et A c. ed. Daventr. et *resistent* W. Mad. Post *veritati* in Mb superscripta ab r. m. sunt haec: *homines corrupti sensu*, *reprobi circa fidem*. Adnotavit Baluzius: „Additur in editione, quae dicitur Gravii *homines corrupti sensu*, *reprobi circa fidem*. Sed ego illa in nullo eorum veterum exemplarium reperi, quibus utor. Desunt etiam in quibusdam Anglicanis et in antiquis editionibus, eaque desiderari in manuscriptis, excepto Coloniensi, et in excusis omnibus testatur Pamelius, qui addit ea omitti potuisse a Cypriano. Scio sane illa haberi in epistola secunda Pauli ad Timotheum. Sed non ideo necesse est ut ponantur in contextu Cypriani, cum non exstent in antiquis exemplaribas lucubrationum eius. Neque enim ille semper describit integra loca, quae accipit ex epistolis Pauli et interdum quaedam addit, quae in illis non exstant." — Comparent sane ista verba in ed. Daventr. Deinceps duo libri Italici exhibent *sed ultra* et W c. Mbc *proficiunt*.

erit omnibus, sicut et[10]) *illorum fuit.* Adinplentur[11]) quaecumque praedicta sunt, et adpropinquante iam saeculi fine hominum pariter ac temporum probationes venerunt. Magis ac magis[12]) adversario saeviente error fallit, extollit stupor, livor incendit, cupiditas excaecat, depravat inpietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira praecipitat.

XV.

Non tamen nos[1]) moveat aut turbet multorum nimia et abrupta perfidia, sed potius fidem nostram praenuntiatae rei veritate corroboret. Ut quidam[2]) tales esse coeperunt, quia haec ante praedicta sunt, ita ceteri fratres ab eiusmodi caveant, quia et haec ante praedicta sunt instruente domino et dicente: *Vos autem cavete; ecce praedixi*[3]) *vobis omnia.* Vitate[4]), quaeso, vos eiusmodi homines, et a

---

10) *et* om. W. Ba. A. 11) *Implentur* A. Dein *quae* M. Mox *appropinquat* Ba. Tum *et* pro *ac* A. Pro vulg. *probatione* suasore Rigaltio ex Ver. recepi *probationes*. Mendose A habet *probacione ne venerunt*. 12) *Et magis ac magis* dat Bb.

XV. 1) *vos* A. Idem *atque turbet*. Mox *nostram* r. m. superscripsit in Mb. Tum *praenuntiatae* (male *praenuntiatam* Ba) recte W. Ma et a pr. m. Mb, idque receperunt iam Gravius, Manutius, Pamelius. Vulg. legitur *praenuntiante*, in Bb *renuntiante*. Ver. et Benevent. exhibent *praenuvitas*, quod Rigaltius explicat voce *praenovitas*, πρόγνωσις. 2) *ut* *quomodo* *quidam* (*quomodo* ab r. m. superscr.) Mb, *ut quoniam quidam* A. Dein *tales* om. Bb et A. Inserunt hic Bab v. *fallaces*, quod glossam sapit. Verba: *quia et* (sic) *haec ante praedicta sunt, ita — — — caveant* r. m. cum *corroboret* iungi vult in Mb. Desunt in W verba: *ita ceteri fratres — — — — praedicta sunt.* Eadem Mc a m. r. in mg. habet. Tum *instruente et dicente domino* scribit Mb. Vid. Marc. 13, 23. 3) *praediximus* A. Dein *omnia*, quod a r. m. superscriptum est in Mc, idem omittit. 4) *Vigilate* Bb. Tum *vos*, *fratres*, *eiusmodi homines* Mc, itemque edd. Grav. Baluz. Goldh. In Mb v. *fratres* r. m. superscripsit. Pro

latere atque auribus vestris perniciosa conloquia velut contagium mortis arcete, sicut scriptum est[5]: *Saepi*[6]) *aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam.* Et iterum[7]): *Corrumpunt ingenia bona*[8]) *confabulationes pessimae.* Docet[9]) dominus et admonet a talibus recedendum. *Caeci sunt,* inquit[10]), *duces caecorum. Caecus autem caecum*[11]) *ducens simul in foveam cadent.* Aversandus[12]) est talis atque fugiendus quisquis fuerit ab ecclesia separatus. *Perversus est huiusmodi*[13]), *et peccat, et est a semet ipso damnatus.* An esse[14]) sibi cum Christo videtur qui adversus sacerdotes Christi facit, qui se a cleri eius et plebis societate[15]) secernit? Arma ille contra ecclesiam portat, contra dei[16]) dispositionem repugnat: hostis alta-

eiusmodi idem habet *huiusmodi.* Mox *ab auribus* dant Ver. Mb et A. 5) Eccl. 28, 24. 6) *Saepi, inquit* Mb. Tum *nolite* pr. Mc. 7) *Et iterum* om. ed. Daventr., *iterum dicit* scribitur in Mb. Vid. 1. Cor. 15, 33. 8) *mores bonos* Mb. 9) *Dicet* Bb. Dein *esse recedendum* Ver. 10) Matth. 15, 14. 11) *tecum* pro *caecum* A. Pro *simul* ed. Daventr. exhibet *ambo.* Restitui deinde *cadent,* quod convenit Graeco πεσοῦνται ap. Matth. l. c., praeeuntibus libris W. Mabc. Ba. A et editis omnibus praeter Baluz. et Goldh., in quibus, ut in codd. Bb, tribus Neap. et Md, legitur *cadunt.* 12) *Adversandus* Mbd. Bb. A et pr. Mc; *est* om. ed. Daventr. Tum *quisque* dant codd. nostri omnes c. ed. Daventr. permutatione solita. Vid. ad Cap. V. n. 5 et 10 et ad Cap. XIII. n. 6. 13) *Perversus huiusmodi est* Mb. Mox *eciam* pro *et est* mendose A. Post *damnatus* cod. Burgund. infert: *A semet ipsis damnati sunt qui se ab ecclesia Christi separant.* 14) *In esse* (sic) Bb. Dein *ipo* pro *Xpo* A. Proxime *adversum* W. Bab. Mc. A. Tum *sacerdotem* Mc. Post verba *adversus sacerdotes Christi facit* cod. Burgund. subiungit: *Cum Christo esse non videbitur qui contra sacerdotem Christi facit,* quae merum glossema redolent. 15) „Codex Veron. *ab ecclesia eius et plebe.* Lamonianus *qui se a clericis eius et plebe.*" *Baluzius.* Sed in Gotting. exempl. ed. Manut. ex Veron. libro nihil varietatis enotatum reperi. Silet etiam Rigaltius. 16) *domini* Bb.

ris [17]), adversus sacrificium Christi rebellis, pro fide perfidus, pro religione sacrilegus, inobsequens servus, filius inpius frater inimicus contemptis episcopis et dei sacerdotibus derelictis [18]) constituere audet aliud altare, precem alteram inlicitis vocibus facere, dominicae hostiae veritatem per falsa sacrificia profanare, nec scire [19]) quoniam qui contra ordinationem dei nititur, ob temeritatis audaciam divina animadversione punitur.

XVI.

Sic Core [1]) et Dathan et Abiron, qui sibi contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vindicare conati sunt, poenas statim pro suis conatibus pe-

---

17) *hostis est altaris* Ba. Voc. *altaris* abest a Bb. Dein *et* insertum in Bab. Inverso ordine Ba habet *Christi sacrificium*, et pro *rebellis* in Mb legitur *facit*. Tum *perfide perfidus* moxque *in obsequiis* perperam scribit A. 18) *delictis* pr. W. Dein *audeat* A. 19) „Haec scriptura habetur in omnibus antiquis codicibus et editionibus, nisi quod in codice Burgundico scriptum est: *Nescit quoniam*. Quidam vero, sed pauci *ne scire*. Manutius edidit *nec dignatur scire*. Quod ab eo recte factum ait Pamelius ad vitandum hyperbaton, admonens interim vocem *dignatur* non exstare in manuscriptis. Sane ego illam in nullo eorum veterum exemplarium, quibus utor, reperi. Deest etiam in septem Anglicanis, ut minime dubitandum sit quin expungi debeat.“ *Baluzius*. — *Dignatur* e codd., quos ipse excussi, nullus; ex Italicis unus habet, unde vir doctus demendum censuit. Statim *quia* pro *quoniam qui* Bb. Idem *ac* pro *ob*.

XVI. 1) Ita Bab et Mor., rell. scripti atque edd. *Chore*. Seq. *et* om. A. Tum idem habet *Abyron*. Mox *Moysem* dant Mac, dein *sacerdotes* W. Ma et A. Primo in Mb scriptum fuit *diligentiam*. Tum *vindicare* in Mab mutatum a r. m. in *vendicare*, quod exhibent Mc et A. Proxime *poenam* Mb. Adv. *statim* post *suis* male posuerunt Baluz. et Goldh. Mox *dependerunt* (pr. *repend.*) Mb, *perpend.* A, *repend.* tres Neap., Bb et Mcd, *p re pend.* (sic) Ba.

penderunt. Terra conpagibus ruptis [2]) in profundum sinum patuit, stantes atque viventes recedentis soli hiatus absorbuit. Nec tantam eos, qui auctores [3]) fuerant, dei indignantis ira percussit, sed et ceteros ducentos quinquaginta participes eiusdam furoris et comites, qui coagulati cum isdem [4]) simul ad audaciam fuerant, exiens a domino ignis properata ultione consumpsit, admonens scilicet et ostendens contra deum fieri quicquid inprobi fuerint ad destruendam ordinationem dei humana voluntate conati. Sic et Ozias [5]) rex cum turibulum ferens et contra legem dei sacrificium sibi violenter adsumens re-

---

2) *compaginibus* edd. vett. c. Remb. Tum *abruptis* Mb. Deinde *suum* pro *sinum* Md c. edd. ante Grav. typis exscriptis, *sinus* Mb. Tum *nec stantes* A. Pro *recedentis* Bb. Md et pr. Mb *recedentes*, A *recedentibus omnibus*. Statim *solis* W. Ma et Ba. 3) *actores* pr. Mb. Idem *fuerunt*. Addit Ver. *eius dementiae*. Mox pro *et* Bb *ad*, A *etiam*. Tum *eorum* pro *eiusdem* Mb. Pr. *comitis* Mc. 4) Ita W et Mab pro *iisdem*, *hisdem* Bab et Md, *hijsdem* A, *eisdem* Mc. In seqq. *operata ultione* Bb. Deest *scilicet* in A. Proxime *contra dominum* habet Bb. Idem *quicquic*. Deinde *fuerunt* A et pr. Mb. 5) *Sic ergo Ozias* Ma. Vitiose *turribulum*, ut edd. pr. et utraque Venet., Bb, *turbulum* Mc. Mox *contra dei legem* scribit Mb. Quod post *resistente* vulg. legitur *sibi* auctore cod. Ba omisi. Part. *et* post *nollet* a corr. m. superscriptum in Mb. Dein *cedere*, quod Baluzius invenit in XXI. codd. vett. et praeter edd. pr. exhibent Remb. Erasm. Grav. Morell. et quam secutus est Baluzius, Oxon., item reperi in Mbd et in Mc, in quo enatum est e *credere*, quod tenent quinque codd. antiqui Baluziani et rell. nostri excepto uno Bamb., in quo est *secedere*, nec non edd. Manut. Pamel. atque Rigalt. Alteram vero lectionem haberi etiam in Italicis libris mss. inde patet, quod in Gotting. exempl. ed. Manut. vir doct. nihil ex iis adnotans varietatis *credere* mutavit in *cedere*. In seqq. Ver. scribit *ea parte corporis scilicet*. Dein *notatus est* (*est* a r. m. addito) Mb. Pro *ubi signantur qui dominum promerentur* in A legitur: *qua salvari obtemperantes dominum prom.* — *Deum prom.* exhibent Mcd, *domino* pr. Mb et Bb.

sistente Azaria sacerdote obtemperare nollet et cedere, divina indignatione confusus et leprae varietate in fronte maculatus est, ea parte | corporis notatus offenso do- 201
mino, ubi signantur qui dominum promerentur. Et filii Aaron, qui inposuerunt altari ignem alienum, quem non praeceperat dominus, in conspectu statim domini vindicantis [6]) exstincti sunt.

XVII.

Quos imitantur scilicet atque sectantur qui dei [1]) traditione contempta alienas doctrinas adpetunt et magisteria humanae institutionis inducunt, quos increpat dominus et obiurgat in evangelio suo dicens [2]): *Reicitis* [3]) *mandatum dei, ut traditionem vestram statuatis.* Peius [4]) hoc crimen est, quam quod admisisse lapsi videntur, qui tamen in poenitentia criminis constituti deum plenis satisfactionibus deprecantur. Hic [5]) ecclesia quaeritur et rogatur,

6) *iudicantis* A. De utriusque verbi permutatione haud infrequenti vid. quae adnotavi in Ephemeridd. litterarr. Monacc. 1850. Nr. 52. p. 421.

XVII. 1) *domini* Bb. Pro *contempta* Ba *temptata*. Mox *constitutionis* Bb. 2) Marc. 7, 9. 3) *Reicistis* Bb, *reicitis* rell. libri nostri excepto Mc, qui verba: *Reiicitis mandatum dei, ut* ab r. m. in mg. habet. Ad *reicitis* in Mb additur *inquit*. Tum *vestram* punctis notatum in Ma, omissum in W. Deinde *tueatis* (sic) a m. pr., a s. inter vers. *statuatis* Mc. 4) *Eius* Bb. „Codex Gratianopolitanus: *Peius hoc crimen est quam quod hi qui sacrificaverunt admisisse lapsi videntur.* Verum istud glossema est, quod ex ora libri irrepsit in textum.“ *Baluzius*. — *quam quod hij qui sacrificaverunt admisisse* (om. *lapsi*) *videntur* exhibet A; *amisisse* Bb. Mox *in potentiam* edd. SP. et Venet. 1., *in penitentiam* Daventr., in *poenitentiam* ante Manut. omnes. Pro *deum* Ver. et Bab *dominum*. Tum *plenius* A. 5) *Illic* — *hic* pro *hic* — *illic* Mb et A idque constanter. Dein *et ecclesia* Ba, *ecclesia* *dei* *quaer.* (*dei* a. s. m.

illic ecclesiae repugnatur. Hic potest necessitas fuisse, illic voluntas[6]) tenetur in scelere. Hic[7]) qui lapsus est sibi tantum nocuit, illic qui haeresim vel schisma facere conatus est multos secum trahendo decepit. Hic animae[8]) unius est damnum, illic periculum plurimorum. Certe peccasse se hic et[9]) intellegit et lamentatur et plangit, ille tumens in peccato suo et in ipsis sibi delictis placens a matre filios segregat, oves a pastore sollicitat, dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus[10]) semel peccaverit, ille cotidie peccat. Postremo lapsus martyrium[11]) postmodum consecutus potest regni promissa percipere; ille[12]), si extra ecclesiam fuerit occisus, ad ecclesiae non potest praemia pervenire.

---

superscr.) Mb. Mox *ecclesia repugnatur* Bab. 6) *potestas* A. 7) *Hinc* tres Ital. Tum *labsus* W. De hac scriptura, quae ex molliori pronuntiatione fluxit, nec raro in his Nostri libris recurrit, vid. Wagner. Orthograph. Vergil. p. 264. Mox *heresin* W et Ma, *heresem* Md. Dein *schismata* Ma, *scismata* Mc, rell. *scisma*. Pro *facere* Mc *agere*. Post *secum* in Mb illatum est *quoque*. 8) *In anima* Mc. Deinde Ba *plurimorum periculum*, Bb *periculum multorum*. 9) *et hic* (in ras.) Mc, ut edd. Gravianam antecedentes, *ille et* A. Ba om. *et*. Statim *intelliget* Mc. In seqq. *hic tumens* A, *tumens et inflatus* Ba, *tumens* (in ras., omisso quod sequitur *in*) Mc. Tum *peccato* codd. nostri omnes, *pectore* ex cod. Flori Baluzius, quem secutus est Goldh. Proxime *sibi* (superscr. ab r. m. *suis*) Mc, *suis* edd. vett. c. Remb. Erasm. et Morell. Mendose *dilectis* Bb. Infra *disturpat* Ma. 10) *labsus*, ut supra, W, in seqq. tamen *lapsus*. Tum *hic* pro *ille* A; *cotidie* W. Ba. Mcd c. ed. Daventr., *cotdie* Bb, *cottidie* Ma, *cottidiae* Mb, *quottidie* edd. Erasmianam antecedentes, *quotidie* A c. edd. Erasm. et seqq. excepta Morell. in qua est *cotidie*. 11) *et martyrium* Mc. Deinceps *primitionem* pro *postmodum* edd. vett. una cum Remb. et Erasm. Tum *post* (sic) *regni prom.* Mb et pr. W. 12) *hic* A. Paulo post Mb habet *ad ecclesiae praemium non potest pervenire* et Md *promissa* pro *praemia*.

XVIII.

Nec quisquam [1]) miretur, dilectissimi fratres, etiam de confessoribus quosdam ad ista procedere, inde quoque aliquos tam nefanda, tam gravia peccare. Neque enim [2]) confessio inmunem facit ab insidiis diaboli, aut contra temptationes et pericula et incursus [3]) atque impetus saeculares adhuc in saeculo positum perpetua securitate defendit. Ceterum numquam [4]) in confessoribus fraudes et stupra et adulteria postmodum videremus, quae nunc in quibusdam videntes ingemescimus [5]) et dolemus. Quisquis [6]) ille confessor est, Salomone maior aut melior aut

---

XVIII. 1) *quisque* Macd. Bab. A et pr. Mb. Qua de confusione vid. ad Cap. V. n. 5 et 10. Mox Ver. *et* pro *etiam*, quod Mc a r. m. inter vers. habet. Tum *ad ista prosilire* idem liber. Verba seqq.: *inde quoque — — — peccare* desunt in Mc. In his Ver. scribit *tam nefaria* (non *nefarie*, ut perperam legitur apud Rigaltium) *tamque gravia peccare.* Pro vulg. *quam gravia* recepimus *tam gravia* e codd. W. Mab. Thuan. et Bab, *tam grandia* habet Md, *et gravia* A. Conf. ad librum de laps. Cap. XVII. n. 5. Deinceps *peccata* Bb. 2) *enim* Mc a r. m. supra lin. habet. 3) *concursus* A. Infra *detendit* Ba. 4) *nonnumquam* pr. Mb. 5) Ita W. Mb et Ba, rell. *ingemiscimus.* Conf. ad libros de laps. Cap. XXV. n. 1 et 3—4 et de habitu virg. Cap. XV. n. 10. 6) *Quisque* W. Macd. Bab. A et pr. Mb, ut passim. Paulo post *deo carior* W. Mabd. Ba et A. c. edd. Grav. Manut. ceterisque. A rell. libris tam scriptis, quam editis *deo* abest. Mox *tamen* A om. Deinde *quam diu — tam diu* (disiunctim) Mbc et A. In seqq. unus liber Ital. habet *postquam autem.* Proxime *perdit* Mb. Quod sequitur *et* om. Bb et Mc. „Post verba *gratiam domini* Manutius addidit, *sicut scriptum est: Et excitavit dominus satanan ipse Salomoni, et ideo in apocalypsi dominus ad Ioannem graviter comminatur.* Quae Rigaltius ait esse in veteri libro Veronensi. Pamelio non placuit haec additio Manutii, nimirum quia, ut ille ait, dominus in illo loco non loquitur ad Ioannem, sed ad an-

deo carior non est; qui tamen, quandiu in viis domini ambulavit, tandiu gratiam, quam de domino fuerat consecutus, obtinuit; postquam dereliquit domini viam, perdidit et gratiam domini. Et ideo scriptum est [7]): *Tene quod habes, ne alius accipiat* [8]) *coronam tuam.* Quod utique dominus non minaretur auferri [9]) posse coronam iustitiae, nisi quia recedente iustitia recedat necesse est et corona. Confessio exordium [10]) gloriae est, non meritum iam coronae, nec perficit laudem, sed initiat dignitatem, cumque scriptum sit: *Qui perseveraverit* [11]) *usque in finem, hic salvus erit,* quicquid ante finem fuerit, gradus est, quo ad fastigium salutis ascenditur, non terminus, quo iam culminis summa teneatur.

---

gelum Philadelphiae. Itaque Pamelius retinuit quidem eam additionem, sed delevit ea, quae referuntur ex apocalypsi. Ita etiam Rigaltius. Ego vero omnia supprimo, quia illa non inveni in ullo veterum exemplarium nostrorum, quia desunt in undecim Anglicanis et in editionibus Manutiana antiquioribus.“ *Baluzius.* — Absunt illa verba etiam a nostris codd., Neap. atque Vat. omnibus. Idcirco Baluzius merito exterminavit. 7) Apocalyps. 3, 11. 8) *accipiet* A. 9) *auferre* Mb. Dein *coronam posse* Mc. Part. *et* ante *corona* om. idem liber. 10) *exhordium* Mb. Tum *et* pro *est* A. Idem et tres Ver. om. *iam.* Contra Mb habet: *Nam* (ita in ras., puncto praefixo) *coronae nec perficit laudem.* Proxime *cum scriptum sit* Md. Vid. Matth. 10, 22. 11) Additur *inquit* in Mb. Deinde *usque ad finem* exhibent Mad, ut edd. Pamel. Rig. et Oxon. Pro seq. *hic*, quod deest in Bb, W et edd. ante Manut. una cum Morelliana dant *is.* Mox *quidquid* Mb. Verb. *fuerit* in Mc. margini adpictum. Tum *quo fastigium* Mbc et Bb. Dein *salus ascenditur* Ba. „Cod. S. Dionysii Remensis *extenditur.* Pro quo fortassis legendum est *escenditur*, ut apud *Tacit.* L. XIII. [c. 5.] Annalium *escendere suggestum imperatoris* et L. XV. [c. 59.] *rostra escendere.*“ *Baluzius.* — Pro *non terminus* Bb perperam *con terminus.* Verba proxima: *summa tenetur* (sic), Mb a r. m. supra lin. habet.

XIX.

Confessor est; sed post confessionem periculum maius est, quia [1]) plus adversarius provocatus est. Confessor est; hoc [2]) magis stare debet cum domini evangelio, per evangelium gloriam consecutus a domino. *Cui* [3]) *multum datur, multum quaeritur* [4]) *ab eo; et cui plus dignitatis adscribitur, plus de illo exigitur servitutis.* Nemo per confessoris exemplum pereat, nemo iniustitiam, nemo insolentiam, nemo [5]) perfidiam de confessoris moribus discat. Confessor est [6]); sit humilis et quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus, ut qui Christi confessor dicitur, Christum, quem confitetur, imitetur. Nam cum dicat ille [7]): *Qui se extollit humilia-*

XIX. 1) *qui* Mc et A, *quare* Bb. 2) *hic* A itemque edd. vett. c. Remb.; *hoc autem est stare cum evangelio* scribit Mc, in quo ab r. m. supra lin. addita sunt haec: al. *hic magis stare debet cum domini evangelio.* In Ma legitur: *hoc magis est, hoc magis stare debet* etc.; in Md. *cum dei evang.*, dein pro *per evangelium* in Bb *per eum.* 3) *Ait enim dominus: Cui* e Ms. Pamelius, eumque secuti sunt editores posteriores. In Bb scribitur: *ait enim deus.* Eadem in uno vet. cod. invenerat Morellius, qui in contextu pro *deus* male habet *dicens.* A rell. vero libris et scriptis et editis haec verba merito absunt. Silet Baluzius. Ceterum vid. Luc. 12, 48. 4) *quaeretur* Mac et a corr. m. Ba c. edd. Baluzianam antecedentibus. Mox *et* om. Mb cum Bb. Tum *adscribitur* W. Mab. Ba. Manut. Morell. ceteraeque edd. recentiores, *ascribitur* Bb. Mc. A itemque edd. SP. Venet. 1. 2. Kunn. et Remb., *asscribitur* Md. c. edd. Daventr. Erasm. atque Grav. Dein A *de eo exigetur.* Dum in Graeco textu legatur — — πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ, — — περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν, ego quidem omnino praetulerim scripturam *quaeretur* — — *de eo exigetur.* 5) Om. Bb. Mox A vitiose *confessoribus.* 6) *Confessor est Christi* Ba. In seqq. *moderatus* pro *modestus* scribit Ma. Statim *hoc* pro *ut qui* Bb. 7) Luc. 18, 14.

bitur et qui [8]) *humiliat se exaltabitur*, et ipse a patre exaltatus sit, quia se in terris sermo et virtus et sapientia [9]) dei patris humiliavit, quomodo potest extollentiam diligere qui et nobis humilitatem sua lege mandavit et ipse [10]) a patre amplissimum nomen praemio humilitatis accepit? Confessor est Christi, sed si non | postea blas- 202
phemetur [11]) per ipsum maiestas et dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica [12]), non turbulenta, non conviciis et litibus perstrepens audiatur, non contra fratres et dei sacerdotes post verba laudis [13]) serpentis venena iaculetur. Ceterum si culpabilis et detestabilis [14]) postmodum fuerit, si confessionem suam mala conversatione prodegerit, si vitam suam turpi foeditate

---

8) *qui autem* Mb. Dein *se humiliat* Bb. Pronom. *se* om. Mb. Proxime *est* pro *sit* habet Bb. 9) *pacientia sive sapiencia* (sic) A. 10) *ipse* om. Mc. 11) *blasfemetur* W. Deinceps *per illum* edd. Daventr. et Grav., neque *per ipsum* neque *per illum* est in rell. vett. editis, item in Remb. atque Erasm. Tum *magestas* exhibet Ma c. edd. SP. Venet. 1. et Kunn., *magiestas* Venet. 2. 12. *maledicta* Bb et A. Statim *non sit turbulenta* edd. ante Manut. omnes, *non.* con. *turbulenta* (*con.* ab al. m. superscr.) Mb, *non turbolenta* Ma. 13) Ver. addit *et confessionis* probante Rigaltio. Tum *venena serpentis* scribit Bb, *vena s.* A. 14) *et detestabilis* om. Ver. Post *detestabilis* in Mb superscriptum *vita.* In seqq. *si confessionis suae malam conversationem prodiderit* inepte exhibet Mb. *Prodiderit* in hoc libro enatum videtur e *prodegerit*, quod primus invexit Pamelius, quem merito secuti sunt editores posteriores. Hanc enim lectionem egregie confirmant codd. Ver. W. Ma. Ba et sexdecim Baluz., alteram vero in decem antiquis a Baluzio inventam ex nostris praeter Mb tantummodo praebent Bb et Md una cum exemplaribus ante Pamel. typis exscriptis. *Prodierit* dat Mc, *proderit* A. Deinde *fidelitate maculetur* (sic) A. Post *ecclesiam denique* ex Ver. inseruimus *ipsam* auctore Rigaltio. Paulo post A scribit *vitam primam* pro *fidem primam.* Tum *posterio*ri (*ri* ab al. m. addito) habet Ma.

maculaverit, si ecclesiam denique ipsam, ubi confessor factus est, derelinquens et unitatis concordiam scindens, fidem primam perfidia posteriore mutaverit [15]), blandiri sibi per confessionem non potest, quasi electus ad gloriae praemium, quando ex hoc ipso magis creverint merita poenarum.

XX.

Nam et Iudam [1]) inter apostolos dominus elegit, et tamen dominum Iudas postmodum prodidit. Non tamen idcirco [2]) apostolorum fides et firmitas cecidit, quia proditor Iudas ab eorum societate defecit. Sic et hic non statim confessorum sanctitas et dignitas conminuta est, quia quorundam fides fracta [3]) est. Beatus apostolus [4]) loquitur in epistola sua dicens [5]): *Quid enim si exciderunt a fide quidam illorum* [6]), *numquid infidelitas illo-*

---

15) *mutuaverit* Ba. Quod inter *quasi* et *electus* primus ex Ms. interposuit Pamelius verbum auxil. *sit* codd. nostri omnes, itemque Italici recte omittunt. In seqq. pro *merita* Bb pessime scribit *praemia*.

XX. 1) *Iuda*^{n} W. Praeposit. *inter* ab al. m. supra lin. habet Mc. Mox *Iudas dominum postmodum* dat Bb, *Iudas postmodum dominum* Ba, *dominum postmodum Iudas* Mb. Deinde *prodidit* a m. pr., a sec. *tradidit* Mb; *tradidit* W. Ma. Ba et quattuor Vat. 2) *iccirco* Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Tum *firmitas et fides* W. Mabcd. Ba. A. Statim *decidit* Mb. 3) *facta* A et pr. Mb. 4) Ita pro *beatus Paulus apostolus*, uti legitur ap. Baluz. et Goldh., codd. W. Mabcd. B et rell. edd. praeter Gravianam, in qua *apostolus* mutatum est in *Paulus*; *beatus apostolus Paulus* exhibent Ver. et Ba. Sed nomen *Paulus*, ut passim in Nostri scriptis, ex glossemate additum est. Tum *loquitur in epistula* (sic W et Mb) *sua* pro *in epistola sua loquitur* W. Mabcd. Ba et A. 5) Rom. 3, 3—4. 6) *exciderit a fidem quidem* (sic librarii ignorantia et oscitantia) *eorum* A. Verba *a fide* ab al. m. habet W.

rum fidem dei evacuavit? Absit. Est enim deus verax, omnis autem homo mendax. Stat [7]) confessorum pars maior et melior in fidei suae robore et in legis ac disciplinae dominicae veritate, nec ab ecclesiae pace discedunt qui se in ecclesia gratiam consecutos de dei dignatione meminerunt, atque [8]) hoc ipso ampliorem consecuntur fidei suae laudem, quod ab eorum perfidia segregati, quibus iuncti confessionis consortio fuerunt, a contagio criminis recesserunt, vero inluminati evangelii lumine, pura et candida domini luce radiati, tam sunt in conservanda Christi pace laudabiles, quam fuerunt in diaboli congressione victores.

XXI.

Opto [1]) equidem, dilectissimi fratres, et consulo pariter et suadeo, ut, si fieri potest, nemo de fratribus

---

7) *Stat autem* Ba. Idem *et fidei* pro *in fidei.* Praeposit. *in* om. Bb. Post *robore* in Ba repetitur *stat.* Deinceps partic. *et* (*ac* scribit A) defit in Mc. Quod subsequitur *in* omissum est in Ver., erasum in Mb. Idem liber Monac. pro *veritate* ponit *memores.* Paulo post *consequutos* Md. 8) Ita Ver. ap. Rigalt. (in Gotting. libro de h. l. altum silentium est) W. Mabd. Bab. A et pr. Mc c. edd. Baluz. atque Goldh., *atqui* exemplaria ante Baluz. edita. Dein Ver. *hoc ipso maiorem — fidei suae laudem, immo ampliorem.* Scripturam *consecuntur* recepimus e W. Mabc. Ba et A, itemque edd. vett., si Daventriensem excipias. Sic enim passim *persecuntur, secuntur, locuntur, eculeus* Cypriani codd. antiquiores, immo et recentiorum unus et alter. Conf. Sillig. Praef. ad Plin. nat. hist. Pag. LXXII. Pro *quod* A *quo.* Tum *segregat* W et Ma. Statim *quibus* pro vulg. *qui* recte Ver. c. A. Deinde *vincti* Md. Mox *a contagione* Ma et Ba. Paulo post *illuminati vero* et *luce domini* A. In seqq. *sunt* r. m. addidit in Mb. Infra *quam diaboli fuerunt* (*fuerant* A) *in congressione victores* Bb.

XXI. 1) *Hortor* Ver. Tum *quidem* A. In clausula *sinum* (pro *unum*) *gremio suo gaudens* a m. pr., a sec. *sinu gremii sui gaud.*

pereat et consentientis populi corpus unum gremio suo gaudens mater includat. Si tamen quosdam [2]) schismatum duces et dissensionis auctores in caeca et obstinata dementia permanentes non potuerit ad salutis viam consilium salubre revocare; ceteri tamen, vel [3]) simplicitate capti, vel errore inducti, vel aliqua fallentis astutiae calliditate decepti, a fallaciae vos laqueis solvite, vagantes gressus [4]) ab erroribus liberate, iter rectum viae caelestis adgnoscite. Contestantis apostoli vox est [5]): *Praecipimus vobis*, inquit [6]), *in nomine domini Iesu Christi ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.* Et iterum dicit [7]): *Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum.* Recedendum est a delinquentibus [8]), vel immo fugiendum, ne,

---

(in ras.) Mb; *gaud. gremio suo* Bb. Deest *gaudens* in edd. vett. Tum *includit* pr. fuit in Mc. 2) *quosdam* a r. m. in mg. habet Mc. Mox *dissensionum* scribit Bb. Dein *et* in ed. Daventr. intercidit. In seqq. *consilio salubri* (in ras.) Mb et pr. Mc. 3) *Ceterum vel* A. 4) *gressum* Bb. Mox *adgnoscite* pro vulg. *agnoscite* W et Ma. Cf. ad Cap. VIII. n. 5. 5) *est* om. A. Vid. 2. Thess. 3, 6. 6) *inquit* abest a W et Ma, *inquit*, *vobis* invers. ord. habent Mb et A. Dein Mbd. Bb. A et edd. Manut. atque posteriores scribunt *domini nostri.* Sed W. Mac. Ba et tres Neap. c. edd. vetustioribus *nostri* om., itemque in Epist. LV. p. 89. Md et edd. Manut. ceteraeque recentiores excepta Morell., quae, ut libri ante Manut. typis exscripti et codd. Mb ac Ba, *nostri* agnoscit. Pari modo in Graeco textu huius loci Paulini pronomen ἡμῶν, quod secluserant editores Berolinenses, Tischendorfius omittendum censuit. Tum *ihesu* habet ed. Daventr. Mox voc. *fratribus* deest in W. Ma et Ba, itemque *et* in Mb. 7) Ephes. 5, 6. 8) *a relinquentibus* Neap. Quod sequitur *vel* erasum est in Mb. Idem pr. habebat *refugiendum.* Dein voculas *ne*, *dum* ibidem r. m. supra lin. addidit, *nec, dum qui* scribit A. Mox part. *et* in Mc r. m. inter vers.

dum quis male ambulantibus iungitur et per itinera erroris et criminis graditur, a via veri itineris exerrans, pari crimine et ipse teneatur. Unus deus [9]) est, et Christus unus, et una ecclesia eius, et fides una, et plebs una in solidam corporis firmitatem concordiae glutino copulata. Scindi unitas non potest, nec corpus unum discidio [10]) conpaginis separari, divulsis laceratione visceribus in frusta discerpi. Quicquid [11]) a matrice discesserit, seorsum vivere et spirare non poterit, substantiam salutis amittit [12]).

XXII.

Monet nos spiritus sanctus et dicit [1]): *Quis est homo qui vult vitam et amat videre* [2]) *dies optimos? Contine*

---

supplevit. Tum *perit*, *itinera* (sic) exhibet Ma, *per iter* Mb. Deinde hic liber pro *veri*, quod deest in A, dat *veritatis* seq. voc. *itineris* deleto. Proxime *pari* in A corruptum est in *pars*. 9) Ita pro *deus unus* codd. W. Mabcd et Bab c. edd. Pamel. antecedentibus. Deinceps *unus et Christus* Mb. Seq. *et* in eodem libro r. m. adiecit. Tum pessime scribitur in Bb *et fides una plebs in solida corporis unitate.* Post voc. *plebs* om. *una* codd. W. Macd et Ba, sicut vulgati libri ante Baluz. At Ver. Mb. A et tres Oxon. exhibent *plebs una.* Goldhornius autem voc. *una*, quod tacite invexerat Baluzius, ut suspectum expunxit. Dein pro vulg. *unitatem* e Ver. recepi *firmitatem*, quod placuit iam Rigaltio. Mox inverso verborum ordine in Bb legitur *copulata glutino.* De loquendi usu vid. Epist. LXVII. p. 116. 10) *dissidio* edd. Grav. Manut. Morell; correxit tamen vir doct. in Gotting. libro *discidio.* Tum *nec divulsis* Ver. Voss. 1. 3. et e corr. r. m. Mb. consentiente ed. Daventr. 11) *Quidquid* Mbd, *quodquid* ed. Daventr. 12) *nec subt. sal. admittit* Bb.

XXII. 1) *Monet nos in psalmis spiritus sanctus* Ver. in Gotting. libro, ap. Rigalt. autem et Oxon. *monet nos spiritus sanct. in psalmis;* contra *spirit. sanct. monet et dicet* Mb. *Nos* id. lib. et Md om. Vid. Psalm. 33, 13. 2) *et cupit videre* Mb. Mox *dies* om. A.

linguam tuam a malo et labia tua, ne loquantur insidiose[3]. *Declina*[4] *a malo et fac bonum, quaere pacem et sequere eam.* Pacem quaerere debet[5] et sequi filius pacis, a dissensionis malo continere lin|guam suam debet 203
qui novit et diligit vinculum caritatis[6]. Inter sua divina mandata[7] et magisteria salutaria passioni iam proximus dominus addidit dicens[8]: *Pacem dimitto vobis*[9], *pacem meam do vobis.* Hanc nobis hereditatem[10] dedit, dona omnia suae pollicitationis et praemia in pacis conservatione promisit[11]. Si coheredes Christi[12] sumus, in Christi

---

Tum *bonos* dat Bb c. Md. 3) *loquatur* A. Idem et Mb *dolum* pro *insidiose*, cod. Compendiensis notante Baluzio *dolose*, quattuor alii ab eo collati *dolum*, Burgundicus *iniquitatem*, Eligianus *mendacium*. 4) *Deverte* a m. pr., a sec. *diverte* Mb. Mox *inquire pacem* id. lib. c. Bb. Dein *consequere* Ver. 5) *debet* om. Mc. 6) *vinculum pacis* Bb. 7) „Rectius in Veronensi: *Inter sua denique mandata.*" *Rigaltius.* — Tum *passionis* Ma et pr. Mb. 8) Ioann. 14, 27. 9) *Pacem meam* Ba. Dein *vobis dimitto* codd. nostri Germanici omnes; de Italicis siletur. In testim. adv. Iud. III. 3. p. 304, ubi vulg. legitur: *vobis remitto,* Cod. W. habet: *Pacem meam vobis dimitto.* 10) Addit ed. Manut. *Christus* invitis codd. nostris, Baluzianis et Neap. atque Vat. omnibus, item vett. editis. Part. *et* ante *praemia* r. m. superscripsit in Mb. 11) *promissione conservatione promisit* A, *conversatione* Mc. 12) Adnotat *Baluzius:* „Fatendum est maiorem veterum librorum partem habere simpliciter *heredes* et lectionem, quam ego retineo, exstare in septem tantum et in vetustis editionibus, inter quas pono Morellianam. Quamvis vero maior veterum librorum pars habeat *heredes*, ego aliam lectionem praefero, quia in capite octavo epistolae Pauli ad Romanos, ex qua sumptus est hic locus, legitur: *Si autem filii et heredes, heredes quidem dei, coheredes autem Christi.* Sic etiam refertur hic locus epist. 56. p. 90 et epist. 81. p. 164 et in epistola ad Fortunatum de exhortatione martyrii cap. 2. [immo 8.] et lib. 3. testimoniorum cap. 16." *Coheredes* habent tres Neap. Md et e corr. Mb, *heredes* W. Mac. Bab. A et pr. Mb. Tum *in pace Christi maneamus* Bb, *in Chr. p. manemus* A, *in Chr. pacem abeamus* Corbeiensis ap. Rigalt.

pace maneamus; si filii dei sumus, pacifici esse debemus. *Beati,* inquit [13]), *pacifici, quoniam ipsi* [14]) *filii dei vocabuntur.* Pacificos esse oportet [15]) dei filios, corde mites, sermone simplices, adfectione concordes, fideliter sibi unanimitatis nexibus cohaerentes. Haec unanimitas sub apostolis olim fuit. Sic novus credentium populus domini mandata custodiens caritatem suam tenuit. Probat scriptura divina [16]), quae dicit [17]): *Turba autem* [18]) *eorum, qui crediderant, anima et mente una agebant.* Et iterum [19]): *Et erant perseverantes omnes* [20]) *unanimes in oratione cum mulieribus et Maria, quae fuerat* [21]) *mater Iesu et fratribus eius.* Et ideo [22]) efficacibus precibus orabant,

---

13) Matth. 5, 9. 14) *quia ipsi* Mb. Dein *vocantur* pr. W. 15) *esse nos oportet* Mb, *oportet esse* Bb. In seqq. *concordes, fidei stabiles* Ba, *fide stabiles* Lincoln. ap. Oxon. Statim *filii* pro *sibi* A. 16) *divina*, quod e Ms. primus adiecit Pamelius, omittunt quidem codd. W. Macd. Bb et A; sed tuentur non solum libri Ver. Mb atque Ba, sed etiam Cypriani loquendi usus. Vid. de orat. dom. p. 212, ubi eadem verba leguntur. Ibid. p. 205 habet: *Declarat scriptura divina, quae dicit.* Epist. LXII. p. 103: — *testatur scriptura divina, quae dicit.* De mortalitate p. 231: *Docet et praemonet scriptura divina dicens.* Conf. Epist. LXIII. p. 105 et 108. 17) Act. 4, 32. 18) *autem* om. Mc. Mox idem habet *crediderunt*, tum *animo* scribitur in Bb. Dein *ac mente* in W et Mabcd. 19) Act. 1, 14. 20) *omnes* abest a tribus Vat. itemque ab edd. Manutianam antecedentibus. Tum *in orationibus* dat Bb. 21) *fuit* et hic et de orat. domin. p. 206 exhibet A. Ita Pamelius utroque loco ex uno cod. Cambr. scripserat eumque temere secuti sunt Rigaltius et Oxonienses. Ceterum hanc lectionem Baluzius non reperit, nisi in cod. Remensi sancti Dionysii. Tum *ihesu* habet ed. Daventr., ut supra. 22) *Et ideo quia* Baluz. contra codicum et superiorum editionum fidem. Pro *precibus* in A legitur *orationibus*, deinceps in duobus Italicis *orantes deum imp.* et *adeo* pro *ideo* in A. Mox *dei* pro vulg. *domini* receptum e codd. Ver. W. Mabc. Ba. A.

ideo inpetrare cum fiducia poterant quodcumque de dei mericordia postulabant.

XXIII.

In nobis vero sic unanimitas [1]) deminuta est, ut et largitas operationis infracta est. Domos tunc et fundos venundabant [2]) et thesauros sibi in caelo reponentes distribuenda in usus indigentium pretia apostolis offerebant. At nunc de patrimonio nec decimas damus, et, cum vendere iubeat dominus, emimus potius et augemus. Sic in nobis emarcuit [3]) vigor fidei, sic credentium robur elanguit. Et idcirco [4]) dominus tempora nostra respiciens in evangelio suo dicit [5]): *Filius hominis* [6]) *cum venerit, putas, inveniet fidem in terra?* Videmus fieri [7]) quod ille praedixit. In dei timore [8]), in lege iustitiae, in dilectione, in opere fides nulla est. Nemo futurorum metum cogitat, diem domini [9]), et iram dei, et incredulis ventura supplicia, et statuta perfidis aeterna tormenta nemo con-

---

XXIII. 1) *In vobis sit vera unanimitas* A. Tum *deminuta* recte W. Ma et Ba. Vulg. *diminuta*. *Est* et h. l. et in seqq. om. A. Post *ut* abest part. *et* a cod. Ver. (teste Rigaltio) et ed. Manut. Sed vir doct. in Gotting. libro corr. *ut et*. Mox *est* praeter A om. etiam Ver. et duo Vat.; Mb habet *sit* in ras., nec aliter legitur in edd. Daventr. et Grav. 2) Ita Mab et Bab, item edd. excepta Remb. omnes; *venumdabant* W. Mcd et A. Proxime *thesauros* (n ab al. m. superscr.) W. 3) *in vobis emercuit* A. 4) *iccirco* Manut. Tum *nostra* om. A. 5) Luc. 18, 8. 6) *Filius hominis, inquit* Mb. Dein *quoniam venerit* A. 7) *fieri etiam* Mb. Tum *illis* A. Statim *praecepit* (superscripto a sec. m. *praedixit*) Mb. 8) *In timore dei* Bb. Mox *et in dilectione, et in opere* A. 9) *metum, nemo cogitat diem domini* Bb, *metum cogitat, nemo cogitat diem domini* A. Verba *et iram dei* om. Bb. Deinde *incredulus venturus* (sic) A. Paulo post *tormenta aeterna* id. lib.

siderat. Quod [10]) metueret conscientia nostra, si crederet [11]). Quia non credit [12]), omnino nec metuit. Si autem crederet, et caveret; si caveret [13]), et evaderet.

XXIV.

Excitemus nos quantum possumus [1]), dilectissimi fratres, et somno inertiae veteris abrupto ad observanda et gerenda domini praecepta vigilemus. Simus tales, quales esse nos ipse [2]) praecepit dicens [3]): *Sint lumbi vestri adcincti* [4]) *et lucernae ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis, ut, cum venerit et pulsaverit, aperiant ei. Beati servi illi* [5]), *quos adveniens dominus invenerit vigilantes.* Adcinctos nos [6]) esse oportet,

10) *quicquid* W. Ma et Bab, *quidquid* Benevent., *quodquid* A, item pr. Mb, nunc *quod quidem.* Mc *quod* e corr. habet, Ver. *quae.* Tum *meruit* A. 11) Verba *crederet — — — Si autem* desunt in Ba. 12) *credidit* W, *crediderit* A. Dein distinxi c. W, *omnino* cum seqq. iungens. 13) *et si caveret* Ma, *si autem caveret* Mb. Dein *et* insertum ex Ver. Mb. Bab. A et tribus Angl.

XXIV. 1) *possum* pr. Mc. Mox *sompno* ed. Daventr., *sompno inhercie* A. Tum *dei praecepta* Ba. 2) *ipse nos esse* Ver., *esse* om. Ba, *esse nos* A, *nos esse* pr. scriptum fuit in Md. Dein *praecipit* habet Mc. 3) Luc. 12, 35. 4) *praecincti* Mad et A. Adduntur ad *ardentes* verba *in manibus vestris*, quae merum glossema sapiunt, in A, et (a r. m. inter vers.) in Mb, item in edd. Grav. atque Baluz. Mox *exspectantibus* om. Bb. Pro *veniat* A scribit *veniet.* Deinde *ad nuptias* Mc et paulo post *aperient* A. 5) *illi* perperam om. cod. Mb et edd. Baluz. atque Goldh. 6) *vos* A. Tum *expeditionibus* Ba. Proxime *impeditos nos* habet ed. Pamel., et ita posthac scripserunt Rigalt., Oxon., Baluz. (in textu) et Goldh. Sed *nos*, quod Baluzius in tribus tantum exemplaribus reperit et liber Ver. post *inplicitos* inserit, codd. nostri omnes, itemque edd. Pamelianam antecedentes recte omittunt, delevitque etiam Gallicus editor in notis.

ne, cum expeditionis dies venerit, inpeditos et inplicitos adprehendat. Luceat in [7]) bonis operibus nostrum lumen et fulgeat, ut ipsum nos ad lucem claritatis aeternae de hac saeculi nocte perducat. Exspectemus [8]) solliciti semper et cauti adventum domini repentinum, ut, quando ille pulsaverit, evigilet fides nostra, vigilantiae praemium de domino receptura. Si haec mandata serventur, si haec monita et [9]) praecepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus. Servi vigiles [10]) Christo dominante regnabimus.

---

7) *Luceat in nobis* Bb. Dein idem liber *lumen nostrum*, A *lumen vestrum*. Statim *et refulgeat* moxque *ipse — ad lumen* idem A. 8) *Et expectemus* Mb. In seqq. *ut* e corr. inter vers. habet Mc. Proxime *vigilet* Mb et Bb. Deinceps *et fides nostra* Ma. 9) *et* ab al. m. superscriptum in W. Mox *diabulo* Mb. 10) Ba non ante, sed post *servi vigiles* distinguit.

DE

LAPSIS *).

I.

Pax ecce, dilectissimi fratres, ecclesiae reddita est, 181
et quod difficile [1]) nuper incredulis ac perfidis inpossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est. In laetitiam mentes redeunt, et tempestate pressurae [2]) ac nube discussa tranquillitas ac serenitas refulserunt. Dandae laudes deo, et beneficia [3]) eius ac munera cum gratiarum actione celebranda, quamvis agere gratias nostra vox nec in persecutione cessaverit [4]). Neque enim tantum inimico licere [5]) potest, ut non qui deum [6]) corde toto et anima et virtute diligimus, benedictiones eius et laudes semper et ubique cum gloria

*) *INCIPIT DE LABSIS* habet W. *INCIPIT DE LAPSIS FELICITER* Seguier. ap. *Montfauc.* Bibliothec. Coislin., olim Seguier. p. 241. *INCIPIT DE LAPSIS* dant Mbcd et Bab. *Epistola tertia de pace et paciencia virorum sanctorum* scribit A.

I. 1) *difficile* om. Bb. 2) *pressa* ed. Daventr., *repressa* A. Deinde *ac nube et caligine* unus cod. Reg. et Moyssiac. ap. Baluz., item edd. Pamel. Rigalt. atque Oxon. 3) *ac beneficia* A. 4) *cessare* *debebit* e corr. r. m. Mb. 5) *licere inimico* Mb. 6) Ita Ver. W et Mb. Vulg. *dominum.* Dein *corde toto* pro *toto corde* W et Mabc c. vett. edd. et Morell., *corde toto corde* (sic) Ba. Mox *animo* A.

praedicemus. Exoptatus [7]) votis omnium dies venit, et post longae noctis horribilem taetramque caliginem domini [8]) luce radiatus mundus eluxit. Confessores praeconio boni nominis claros et [9]) virtutis ac fidei laudibus gloriosos laetis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhaerentes, desideratos diu inexplebili cupiditate conplectimur. Adest militum Christi [10]) cohors candida, qui persecutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt [11]), parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis. Repugnastis [12]) fortiter saeculo, spectaculum gloriosum praebuistis deo, secuturis fratribus fuistis exemplo. Religiosa [13]) vox Christum locuta est, in quem se semel credidisse confessa est. Inlustres manus, quae non nisi [14]) divinis operibus adsueverant, sacrificiis sacrilegis restiterunt. Sanctificata ora caelestibus cibis post corpus et sanguinem domini [15])

---

7) *Exoptatis* Ma. A et pr. Mb. Tum *vocibus et votis* cod. Fuxens. Deinceps *omnibus* edd. antiquae c. Rembolt. Erasm. et Grav., quarum novissima in mg. habet *omnium*. Mendose *veni* A. 8) *dei* Md et a r. m. Mc, itemque edd. vett. Erasm. et Grav. Statim *mundo* A. Idem c. Bb *illuxit*. 9) *et* om. Mac. Dein W et Mac exhibent *virtutibus*. Verba *sanctis osculis adhaerentes* — — — *conplectimur* desunt in A. Pro *osculis* Ma et Bab dant *oculis*, item primo scriptum fuit in Mc. Tum *desiderantes* habet Bb. 10) *Christi* om. A. Mox *urgentis* (*urguentis* scribit Bb) in Mc corruptum est in *surgentis*. 11) *fregere* (*runt* a r. m. superscr.) Bb, *fecerunt* Ba. Dein *parata* — — *armata* A; *armati* om. Ma. 12) *Repugnantes* Bb. Pro *deo* W et Mac exhibent *domino*. Tum male *secuturi* pr. Mc. 13) *Relegiosa* Ma et pr. Mb. Proxime *Christi* Mc. In seqq. pronom. *se* r. m. superscripsit in Mc. 14) *quae se non nisi* Mc. Mox *asseverant* A. Statim *sacrificiis ac sacrilegiis* Bab et pr. Mc una cum septem libris vett. ap. Baluz. et quattuor Angl. 15) *sanguinem Christi* A.

profana contagia et idolorum reliquias respuerunt. Ab inpio [16]) sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit. Frons cum signo dei [17]) pura diaboli coronam ferre non potuit, coronae se domini reservavit.

II.

Quam vos [1]) laeto sinu excipit mater Ecclesia de praelio revertentes! Quam beata [2]), quam gaudens portas suas aperit, ut adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato tropaea referentes! Cum triumphantibus viris et [3]) feminae veniunt, quae cum saeculo sexum quoque vicerunt. Veniunt et geminata [4]) militiae suae gloria virgines

---

16) *Et ab impio* Mc. Tum *scelerato vel.* A. Pro *illic* Mc dat *illi.* Mendose *velebant sacrificium* A, *sacrifitium* pr. Mc. Idem pro *vestrum* pr. *nrm.* 17) *Frons signo* Mc. Verba *cum signo dei* om. Ma. Pro *reservavit* in Md est *servavit*, in duobus vett. a Baluzio excussis *mancipavit.*

II. 1) *vos vos* pr. Mc, *vero* Md. Tum *laete* Baluz., item pr. Mc, vitiose *letu* (sic, cruce supra *u* posita) A, *laetos in sinum* Bb et exemplar Grav., *laetos in sinum suum* Morell., *laeto sinu* recte W. Mabc et Ba c. edd. vett., item Remb. Erasm. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon., *sinu suo* Baluz., *suo* in Mc erasum. 2) *Quam beata* om. A, *quam leta* habet ed. Daventr. Tum *felix* (superscr. *vel gaudens*) Ba. Mox *suas* deest in A. Verb. *aperit* ab al. m. superscriptum in W. Pro *intretis* Bb dat *integris.* Mox *trophea* Macd. Bab et A c. edd. antiqq., *trophaea* Erasm. ceteraeque una cum Baluz. et Goldh., *tropea* W et pr. Mb, in quo al. m. superscripsit *h.* 3) *et* om. A. Mox vulg. legitur *cum saeculo dimicantes.* At *dimicantes*, ut ed. Morell., om. codd. W. Mab. Bab. A et undecim Anglici, item Italici omnes praeter unum Vat., quocum facit Md. Ab r. m. in mg. habet Mc. Tum *vicerunt quoque* scribit Md. 4) *et cum geminata* ed. Daventr. Mox *amicos suos* A. Dein *continentiae virtutibus* cum uno cod. Reg. et Moyssiac. dat W, eandemque lectionem, quam cum Grav. ex Ms. et vet. exc. [i. e. ed. Daventr.] adiecerat

et pueri annos suos virtutibus transeuntes, nec non et cetera stantium [5]) multitudo vestram gloriam sequitur, proximis et paene coniunctis laudis insignibus vestigia vestra comitatur. Eadem et in illis sinceritas cordis, eadem fidei tenacis [6]) integritas. Inconcussis praeceptorum caelestium [7]) radicibus | nixos et evangelicis traditionibus 182
roboratos non praescripta exsilia, non destinata tormenta, non rei familiaris ablatio, non corporis supplicia terruerunt. Explorandae [8]) fidei praefiniebantur dies. Sed qui

---

Pamelius, Latinus Latinius et Baluzius merito refutarunt. 5) *tota* pro *cetera* Grav.; *circumstantium* codd. Seguier., Gratianopolit., recentior Victorinus, quattuor Ital., in quibus unus Vat. Md et quattuor Angl.; *circumstantium cetera* edd. vett., item Remb. atque Erasm.; *adstantium* cod. Lamonianus. Tum *prospimis* A, *proximus* operarum errore ed. Manut. Dein *cunctis laudibus insignibus* Md, *laudis* in contextu, in mg. *laudibus* (ab al. m.) W, *laudibus et insignibus* Ma, *et insignibus* etiam A. In Mb ante *vestigia* ir-
vel *renatis*
repsit *si*. Idem pr. habebat *comitantur*. 6) *tenacis* (vel *renatis* a r. m. superscr.) Md. 7) *caelestium praeceptorum* Bb. Tum *nexos* idem liber, *vivis* A. Part. *et* om. Mc. Mox *exilio* A. Paulo post in eodem libro legitur *rei* (om. v. *familiaris*) *et corporis supplicia*, in W. Mabd. Bb *rei famil. et corporis supplicia*, itemque in antiquis edd., excepta tamen Daventr., ubi exstat *non rei famil. dampna non corporis supplicia;* in Ba *rei famil. suppl.* Erasmus ex ed. Daventr. adscivit *rei familiaris damna*, idque probaverunt editores posteriores omnes. „Vox *damna*", ait *Baluzius*, „deest in antiquis editionibus et in tredecim libris veteribus. Erasmus adiecit. Non reperi autem illam, nisi in quinque codicibus. Retinui tamen, quia videtur necessaria." Ex Italicis codd. nihil enotatum. Sed veram lectionem esse puto *ablatio*, quod exhibet cod. Mc. Sumpsit auctor noster hoc vocabulum, ut opinor, ex *Tertulliani*, magistri sui, L. IV. c. 19. adversus Marcion., ubi haec sunt: *Quoque tamen nomine comminatur ablationem.* Eodem usus est *Hieronymus* adversus Iovinian. L. II. c. 11. init. Unde illam lectionem in textum recipere non dubitavi. Statim idem liber Mc scribit *et* pro *non*. 8) Ita sexdecim vett. exemplaria a Baluzio excussa, ita etiam nostra;

saeculo renuntiasse se [9]) meminit, nullum saeculi diem novit, nec tempora terrena iam conputat qui aeternitatem de deo sperat. Nemo, fratres [10]), nemo hanc gloriam mutilet, nemo incorruptam stantium firmitatem maligna obtrectatione debilitet. Cum dies negantibus praestitutus excessit, quisquis [11]) professus intra diem non est Christianum se esse confessus est. Primus est victoriae [12]) titulus, gentilium manibus adprehensum dominum confiteri. Secundus [13]) ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum domino reservari. Illa publica [14]), haec privata confessio est; ille iudicem saeculi vincit [15]), hic contentus deo suo iudice conscientiam puram cordis integritate [16]) custodit; illic fortitudo promptior [17]), hic sollicitudo se-

---

expugnandae habet cod. Remensis S. Dionysii. Post *explorandae* in Mb male repetuntur vocc. *rei familiaris*. Dein *praefigebantur* cod. Remens., *praenuntiabantur* cod. Burgundicus, *pretimebantur* (l. *praetim.*) ed. pr., *pertim.* Venet. 1. 2. Kunn. et Remb. 9) *se renunciasse* proximeque *nulli* A. In seqq. omisso *iam* idem scribit *qui computat qui* et pro *qui* Mb *quia*. 10) Vulg. *fratres dilectissimi*. Verum *dilectissimi*, quod in Mb r. m. superscripsit, abest a codd. W. Mad et A, item ab edd. Manutianam antecedentibus. Quare expunxi. Noster Cap. III.: *Doleo, fratres, doleo vobiscum*. Conf. Cap. IX. XXIV. XXVII. et XXVIII. Additum tamen v. *dilectissimi* in simili loco Cap. XVII. Verba proxima *nemo hanc gloriam* desunt in A. Idem liber deinceps perperam scribit *mucilet*, Md *milicie* supra lin. notato ab r. m.: vel *mutilet*. Paulo post *malgna obtrunctatione* (sic) A. 11) *quisque* W. Mac. Ba, A et edd. SP. Venet. 1. Daventr. Kunn. Cf. ad libr. de cath. eccl. unit. Cap. V. n. 5 et 10. Dein *est* post *non* erasum in Mb. 12) *victoria* Md. In clausula *deum conf.* W, *domino confit.* Mb et Ba. 13) Hoc enuntiatum deest in A. Voc. *gloriam* supra lin. a corr. m. habet Md. Tum *secessione* in Mb a r. m. corruptum in *successione*.

b

14) *pu dica* (ex corr. r. m.) Ba, *puplica* W et Mab. Dein *et privata* Mc. Ante *confessio* irrepsit *domini* in Ma. 15) *vincet* W et pr. Ma. 16) *integritatem* Ma. 17) *promtior* idem liber. Statim

curior. Ille adpropinquante hora [18]) sua iam maturus inventus est, hic fortasse dilatus est qui patrimonio derelicto idcirco secessit, quia non erat negaturus; confiteretur utique, si fuisset et ipse detentus.

III.

Has martyrum caelestes [1]) coronas, has confessorum glorias spiritales, has stantium fratrum maximas eximiasque virtutes maestitia una contristat, quod avulsam [2]) nostrorum viscerum partem violentus inimicus populationis suae strage deiecit. Quid hoc loco [3]) faciam, dilectissimi fratres? Fluctuans vario mentis aestu quid aut quomodo dicam? Lacrimis magis, quam verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda [4]) est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus [5]) ac ferreus, quis sic fraternae caritatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas et lugubres ac multo [6]) squalore deformes reliquias constitutus siccos oculos tenere praevaleat, nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lacrimis quam voce de-

---

illic Mc. 18) *ora* Md. Post *dilatus* Mb om. *est.* Mox *iccirco* habet Md. Tum *decessit* A, *qui* pro *quia* Mb et pro *non erat* Md *noverat.*

III. 1) *caelestes* bis Bb. Mox *spirituales* Mc. Tum *astantium* Md. Deinde *maximas maximasque* Bb. 2) *avulsum* Ma. Infra *deiecit* in contextu, in mg. *vel detegit* W, *defecit* Ba. 3) *loco* ab al. m. supra lin. habet Mb. 4) *defluenda* Bb et pr. Mc. Mox *aliquando* om. Mb. Tum *factura* mendose Ba. 5) *durus sic* Md. Pro *aut ferreus* (ita codd. Mb et Bb c. edd. Morell. atque Baluz.) ex rell. libris scriptis et editis recepi *ac ferreus.* Addidit in Mb r. m. *est.* 6) *ac lugubres et multo* Ma, *aut multo* pr. Mb. Dein *squalores* Md. In seqq. *erumpentes* Mc. Mox *primus* Md et pr. Mb. Statim *gemitum suum* Bb.

promat? Doleo, fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria et sanitas privata blanditur, quando plus pastor in gregis sui vulnere vulneretur [7]). Cum singulis pectus meum copulo, maeroris et funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus [8]) defleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis [9]) grassantis inimici mea simul membra percussa sunt, saevientes gladii per mea viscera transierunt. Inmunis [10]) et liber a persecutionis incursu fuisse non potest animus. In prostratis fratribus et me prostravit adfectus.

IV.

Habenda tamen est [1]), fratres dilectissimi, ratio veritatis, nec sic mentem debet et sensum persecutionis infestae tenebrosa caligo caecasse, ut nihil remanserit lucis et luminis, unde divina praecepta perspici possint. Si [2]) cladis causa cognoscitur, et medela vulneris invenitur. Dominus [3]) probari familiam suam voluit, et quia traditam

---

7) *vulneratur* Mb. 8) *flentibus* Mb. Tum *me iacere* A. 9) *Iaculas illas* Md. Dein *crassantis* Mac c. Ba. Proxime *membra simul* Md. Idem *viscera mea*. Voc. *viscera* om. A. 10) *Invitus* A. Tum praeposit. *a* in Mb .r. m. supra lin. addidit. Pro *incursu* Mc habet *incurssione*, Fuxens. *impetu*. Deinceps inverso verborum ordine Bb et Mc *non potest animus fuisse*.

IV. 1) *Habunda tantum* Md, *habenda est tamen* A. Paulo post *mentem debes* Md, *et sensum debet* alio ordine Mb. Deinde *infesta et tenebrosa* Mc. In clausula *possunt* Mc et pr. W. 2) *Sed* tres Ital. Tum *medella* W et Ma. Cf. Cap. XII. Tota haec sententia desideratur in A. 3) *Deus* Md et A. Statim *probare* Md cum libris ante Grav. editis, et e *probari* Mc. Inverso autem verborum ordine Mb *familiam suam probari voluit*, Bb *prob. voluit famil. s.* In seqq. cod. Mc c. ed. Baluz. habet *et pene, ut ita dixerim, dor-*

nobis divinitus disciplinam pax longa corrüperat, iacentem fidem et, paene dixerim, dormientem censura caelestis erexit, cumque nos [4]) peccatis nostris amplius mereremur, clementissimus dominus sic cuncta moderatus est, ut hoc omne, quod gestum est, exploratio potius quam persecutio videretur. Studebant augendo patrimonio singuli, et obliti quid credentes aut sub apostolis ante fecissent aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in sacerdotiis [5]) religio devota, non in ministeriis fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata [6]). Adulterati [7]) post dei | ma- 183
nus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidae [8]) fraudes, circumveniendis fratribus subdolae

---

mientem, Md *et ut pene dix. dorm. Ut* in Mb r. m. superscripsit. Rell. autem libri manu exarati et typis expressi voculas *ut ita* recte om. Pro *paene* in Ma legitur *bene*. 4) Abest *nos* a Mb et A. Deinceps *pro peccatis* exhibent tres Ital. et Md c. edd. vett., itemque Erasm. Grav. ac Morell., ^{pro} *peccatis* Mbc. Tum *pati mereremur* quattuor antiqui libri a Baluzio collati, tres Ital. et A, quibus accedunt edd. Erasm., Grav., in qua *pati* minutioribus litteris scriptum invenitur, atque Pamel. Recte abest *pati* ab rell. codd. nostris, octodecim Baluz. et quinque Angl., item ab antiquis edd. Excidit *est* post *moderatus* in A. Infra pro *videretur* Bb habet *videatur*. 5) Ita W. Ma. Ba et unus Ital. Vulg. *in sacerdotibus*. Mox *in ministeriis* pro *in ministris* W (ex corr. eiusdem m.). Mac, pr. Mb. Ba. A et duo libri vett. ap. Baluz. c. quinque Angl. Conspirant edd. vett., item Erasm. et Manut. probante Gronovio Observatt. in Scriptoribus eccles. p. 612. Dein verba *misericordia, non in moribus* desunt in A. 6) *pudica* (*fucata* ab r. m. superscr.) Mc, *fucata* corr. e *fugata* in Mb. 7) *Adulteratio* Ma. Proxime in eodem libro supra *manus* a r. m. scriptum est glossema *figmentum*. Mox Mc mendose habet *collorati* (pr. *colorati*), A *colerati*. 8) *callidet* (sic) A. Dein *fabulose voluntates* idem liber, *voluptates* Mb et Bb.

voluntates. Iungere cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituere gentilibus [9]) membra Christi. Non iurare [10]) tantum temere, sed adhuc etiam peierare, praepositos superbo tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere. Episcopi plurimi, quos et hortamento [11]) esse oportet ceteris et exemplo, divina procuratione contempta procuratores rerum [12]) saecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta per alienas provincias oberrantes, negotiationis quaestuosae nundinas aucupari, esurientibus in ecclesia fratribus habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fenus augere. Quid non perpeti tales pro peccatis eiusmodi mereremur [13]), cum iam pridem praemonuerit ac [14]) dixerit censura divina [15]): *Si dereliquerint* [16]) *legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint, si iustificationes* [17]) *meas profanaverint et*

---

9) *gentibus* pr. Mb, *infidelibus* edd. vett. c. Rembolt. 10) *vitare* A. Tum idem c. Mc *peiorare*, Mb *periurare*. Dein *praepositos* om. Bb, *propositos* habet A. Statim *timore* Md, *tumore* ex em. Mc. In clausula *discedere* A. 11) *ornamento* Bb, *ortamento esse oporteret* A. 12) *regum* W. Ba. Mc. Sed W in mg. *rerum*. Mox *delicta* pr. W. In seqq. *ne cogitationis* (sic) Ba, *negotiationes* pr. Mb, *negotiarios qstuose* Md. Deinde post *fratribus* male inseruit Pamelius *non subvenire* ex cod. suo Cambron., in quo invenit etiam *nihil tribuere*, quod in Mb r. m. saec. XIII. inter vers. adiecit. Conf. Gronov. libr. c. p. 572. 13) *meremur* Ma c. edd. Erasm. antecedentibus, *mererentur* A. 14) *et* A. 15) Psalm. 88, 31—33. 16) *dereliquerint filii eius* A; in Mb r. m. adiecit *filii tui*; *dereliquerit* habet Md. Deinde in *viis meis* Mc. 17) *iustitias* codd. Bb et Md c. novem Baluzianis, sex Anglicis atque ed. Morell.; *meas* in Mc r. m. superscripsit. Pro *praecepta* A exhibet *mandata*. Quod sequitur *mea* om. W. Tum *servaverint* exstat in edd. Graviana antiquioribus et in Manutiana, lectionem autem *observaverint*, quam tenent exemplaria posthac typis excusa, tuentur codd. nostri omnes,

praecepta mea non observaverint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum. Praenuntiata sunt ista nobis [18]) et ante praedicta. Sed nos datae legis et [19]) observationis inmemores id egimus per nostra peccata, ut, dum domini mandata contemnimus, ad correctionem delicti et probationem fidei remediis severioribus veniremus. Nec saltem [20]) sero conversi ad domini timorem sumus, ut hanc correptionem nostram probationemque divinam patienter et fortiter subiremus.

V.

Ad prima statim verba minantis inimici maximus fratrum numerus fidem suam prodidit, nec prostratus est persecutionis inpetu, sed voluntario lapsu se [1]) ipse prostravit. Quid [2]), oro, inauditum, quid novum venerat, ut velut incognitis atque inopinatis rebus exortis Christi sacramentum temeritate praecipiti solveretur? Nonne haec

---

item Ver. et Neap. 18) *nobis quoque ista* Mb. 19) Coniunctionem om. A. Dein *id egimus immemores per peccata nostra* inverso ordine habet Mb. Proxime pro *dum* in A scribitur *quomodo.* Post vero *contempsimus* est in edd. Daventr. et Pamel., dein *ad correptionem delicti* in Mb. Bab et exemplari Morell. Tum *sevioribus* in Mb. Pro *veniremus* in ed. Manutianam operarum vitio irrepsit *ureremur.* 20) *saltim* W et Ma, *saltem* Mb. Mox *deum* pro *domini* Md. Tum *simus* A. Quod sequitur *ut* in W emendatum ex *et.* Dein Ma et A. c. edd. Manutiana antiquioribus exhibent *correctionem.* In clausula *et fortiter* om. edd. Gravianam antecedentes. Md, a quo abest *fortiter*, hoc vocab. a r. m. supra *patienter* additum habet.

V. 1) *se* a corr. m. superscriptum in W. 2) Omisit pr. m. in Mc. Dein *oro*, *mandatum* vitiose A. Mox *evenerat* Bb. Tum *velut* a m. pr., a r. *veluti* W, *veluti* Mbc. Ba et A. Proxime *ac inopinatis* Ma. Deinde *exhortis* Ba.

et prophetae ante et apostoli postmodum nuntiaverunt [3]? Nonne iustorum [4]) pressuras et gentilium semper iniurias pleni sancto spiritu praedicaverunt? Nonne fidem nostram semper armans [5]) et dei servos caelesti voce corroborans dicit scriptura divina [6]): *Dominum deum tuum adorabis et illi soli* [7]) *servies?* Nonne iram divinae indignationis ostendens et poenae metum praemonens [8]) denuo dicit: *Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et* [9]) *curvatus est homo, et humiliatus est vir; et non laxabo illis?* Et iterum deus [10]) loquitur dicens [11]): *Sacrificans diis eradicabitur* [12]), *nisi domino soli.* In evangelio quoque postmodum dominus [13]), in verbis doctor et consummator in factis, docens quid fieret et faciens quodcumque docuisset, quicquid [14]) nunc geritur et geretur non ante praemonuit? Nonne et negantibus aeterna supplicia et [15]) salutaria confitentibus praemia ante constituit?

---

3) *nunctiaverunt* A, *annuntiaverunt* Bb. Haec verba a cod. Md absunt. 4) *et iustorum* A. Mox *spiritu sancto* Bb et edd. Manutianam praecedentes c. Morell. 5) *amans* Ba. 6) *divina scriptura* Mc. Vid. Deut. 6, 13 et Matth. 4, 10. 7) *ipsi soli* Ver. 8) *praeponens* Bb et A. Dein *dicens* Md. Vid. Hesai. 2, 8—9. 9) Part. *et* om. Ba. Tum inverso ordine Bb habet *curvatus est vir et humiliatus est homo.* 10) Pro *deus*, quod a Bb abest, W et Ma scribunt *dominus.* 11) Exod. 22, 20. 12) *et eradicabitur* A. Deinde *deo soli* Md et edd. Manutiana antiquiores c. Morell., *soli deo* Bb. 13) *dominus* W a r. m. inter vers. habet. Post v. *doctor* idem om. coniunctionis partic. *et.* 14) *quidquid* Mb et A, *quicquic* Ma. Pro *nunc* Md scribit *est.* Defit *geritur* in A. Tum *gereretur* dant Ba et A. Deinde W *non*^{ne} *ante praemonuit* (*ne* ab r. m. adiecto)? Scribendum igitur *non* pro vulg. *nonne;* respondent enim sibi *non* et in seqq. *nonne*, ut Cap. VI. *nonne — non — non — non.* Vid. Ramshorn. Grammat. Lat. P. II. p. 704. Conf. ad librum de habitu virg. Cap. XIV. in fin. Male *nonne aut promonuit?* A. 15) *et* r. m. subiunxit in W. Equidem delendum censeo.

VI.

Exciderunt quibusdam, pro nefas [1])! omnia et de memoria recesserunt. Non exspectaverunt saltem [2]), ut ascenderent adprehensi, ut interrogati negarent. Ante aciem multi victi, sine [3]) congressione prostrati, nec hoc sibi reliquerunt, ut sacrificare idolis viderentur inviti. Ultro ad forum currere, ad mortem sponte properare, quasi hoc olim cuperent, quasi amplecterentur occasionem datam, quam semper [4]) optassent. Quot [5]) illic a magistratibus vespera urgente dilati sunt, quot [6]), ne eorum differretur interitus, et rogaverunt? Quam vim potest talis obtendere [7]), qua crimen suum purget, cum vim

---

VI. 1) Ita W. Mabd et Bab c. edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon., *pro nephas* A et in quo haec vocc. parenthesibus sunt inclusa, Mc, *proh nefas* Remb. Grav. Baluz., *proh nefas!* Goldh., *proh nephas* edd. pr. et Erasm. Cf. ad Cap. VIII. n. 1. et ad librum de habitu virg. Cap. XIII. n. 6. — *omnia* om. A. 2) *saltem* Mb, *saltim* W et Ma, ut supra. Dein *ut interrogati negarent, ut tus accenderent apprehensi* invitis codd. nostris, item Ver. et uno Vat. veteribusque libris editis exhibent Erasm. Grav. Manut. Pamel. Rigalt. Conf. Gronov. Observatt. p. 264. Male *aut interrogati* Oxon. 3) Praepositionem r. m. superscripsit in Mc. 4) Hanc lectionem pro vulg. *semper* praebuerunt codd. Ver., tres Vat. W. Mab. Bab. A, item sexdecim a Baluzio collati c. ed. Morell. Statim *obtassent* Md. 5) *Quod* W. Mad. Bab. A et pr. Mb. Praeposit. *a* ante *magistratibus* om. Ma. Tum *vespere* scribit A. Deinde *urguente* Mc. Mox pro *sunt*, quod om. idem liber, in Bb legitur *sint*. 6) *quod* W. Mad. Bab. A et pr. Mb, ut supra; *quod ut interrogati negarent, ne eorum differretur interitus, et rogaverunt* dat cod. Seguier. Pro *ne* Ma habet *nec*. Dein *differetur* Bb c. A, et ita primo scriptum fuit in W. Proxime *et* pro *etiam*, ut Seguier., W. Mbd. Ba. A et pr. Mc. Neque *et*, neque *etiam* exstat in Bb, in quo deinceps scribitur *rogaverint*. 7) *ostendere* Mb et A. Tum

magis ipse fecerit, ut periret? Nonne[8]) quando ad Capitolium sponte ventum est, quando ultro ad obsequium diri facinoris accessum est, labavit gressus, caligavit aspectus, tremuerunt viscera, brachia conciderunt? Non[9])
sensus ob|stipuit, lingua haesit, sermo defecit? Stare[10]) 184
illic potuit dei servus et loqui et renuntiare Christo, qui iam diabolo renuntiaverat et saeculo? Non[11]) ara illa, quo moriturus accessit, rogus illi fuit? Non[12]) diaboli

---

qua ex corr. et in contextu et in mg. W, *quae* Bb. 8) *Non*^{ne} (ex corr. r. m.) Mc. Post *ventum* Md om. *est*. Praepositionem *ad* ante *obsequium* r. m. adiecit in W. Idem liber quod post *accessum* sequitur *est* a corr. m. inter vers. habet. Ibidem pr. *lavabit*, deinde *lababat* scriptum est; *lavavit* exhibent Bab. Mox *tremuere*, dat Mc et *membra* pro *brachia* Seguier. 9) Ita pro *nonne*, ut edd. pr., Erasm. et Manut., codd. W. Mad. Bab. A.; in Mb r. m. saec. XIII. addidit *ne;* Mc habet *num* (*um* a r. m. in ras. scripto). Ceterum de hoc loquendi usu iam monuimus in cap. praeced. n. 14. Dein *obstipuit* sensus inverso ordine Mb. *Obstipuit* (vid. Wagner. de orthograph. Vergil. in Heyniana Virgilii edit. Vol. V. p. 414 et 461), quod pro vulg. *obstupuit* recepimus, tuentur etiam W et Mac. Tum *non*^{ne} (ut supra) *lingua adhaesit* Mb, *adhaesit* etiam Bab, *adhaedit* (sic) A. Verba proxima: *sermo defecit*, om. Md. In W a pr. m. scriptum fuit *deficit*. Legebatur ante Manut. *sermo haesit, lingua defecit*. 10) ^{nonne} *stare* (*nonne* ab r. ill. m. supra notato) Mb. Verb. *loqui* pr. m. omisit in Mc. Tum *diabulo* scribit Mb. Dein *renuntiarat* extat in Ba et Mcd, *renunciavit* in A. 11) Ita W. Mad. Bab et Ital. omnes una cum edd. pr. Remb. Erasm. Morell. *Non*^{ne}, ut supra, Mb. Rell. libri manu exarati et typis expressi *nonne*. Dein *quo* om. A. In Mb est *qua* (ex mutat.). Tum *mortuus* in A. 12) Ita pro *nonne* libri supra laudati; *non*^{ne}, ut solet, Mb. Ed. Morell. h. l. *num*. Pro *diaboli*, quod om. Morell., in edd. Gravianam antecedentibus exstat *illi*. Mox *faetore* pro vulg. *foetore* scripsi praeeuntibus codd. W et Ba. Vid. Sillig. Praef. ad Plin. nat. hist. T. I. P. LXXI. Male *conspexerit* Mb. Idem *veluti*. Primo

altare, quod faetore taetro fumare ac redolere conspexerat, velut funus et bustum vitae suae horrere ac fugere debebat? Quid hostiam tecum, miser, quid victimam [13]) supplicaturus inponis? Ipse ad aras [14]) hostia, victima ipse venisti. Inmolasti illic salutem tuam, spem [15]) tuam, fidem tuam funestis illis ignibus concremasti.

VII.

Ac [1]) multis proprius interitus satis non fuit. Hortamentis [2]) mutuis in exitium populus inpulsus est, mors invicem letali poculo propinata est. Ac [3]) ne quid deesset ad criminis cumulum, infantes quoque parentum [4]) manibus vel inpositi vel adtracti amiserunt parvuli quod in primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti. Nonne illi, cum iudicii dies venerit, dicent: Nos nihil fecimus [5]),

---

fumus (ita edd., quae Erasmianam praecesserunt), ex corr. r. m. *funus* Mc. Tum *horrore fugere* ed. Daventr., *et fugere* Ma et A., *fulgere* Md. Deinceps Mb et Bb *debuerat.* 13) *victoriam* Md. Quod sequitur *supplicaturus* pro *immolaturus* receptum ex Ver. Neap. W. Mabc. Bab. A; *immolaturus vel supplicaturus* exhibent libri quidam antiqui et vett. edd. una cum Manut. 14) *ad haras* Mac. Ba et pr. W. Recte *ad aras* W. Md. A. Item edd. ante Baluz. omnes pro *ad aram*, quod probavit etiam Goldh. Tum *ipse* om. A. 15) *sapientiam* Md. Mox *illic* A.

VII. 1) *At* ed. Daventr. 2) *Ortamentis* W. Abest praepositio ante *exitium* (*exitum* pr. exhibebat W) a cod. A; *in exitium suum* dant Neap. et Vat. omnes. Dein *populis* scribit A. 3) *At* A. 4) *parentium* W. Prius *vel* om. Ver. Neap. Mbc. Bb. A. Tum *adtraciam miserunt* mendosissime Bb, *adtracti* W. Mab, *attincti* A, *admiserunt* Mb et Ba. Proxime *parvoli* W. Ma (ex corr.) et pr. Mb, de qua scriptura vid. Sillig. Praef. ad Plin. nat. hist. T. I. P. LXXII. Praeposit. *in* ante *primo* ab r. m. saec. XIII. habet Mb. Mox *fuerunt exequti* (sic) A; *consecuti* pr. omissum in Mb r. m. addidit. 5) Haec in cod. Mb, ubi h. l. librarii oscitantia ex cap.

nec derelicto cibo et poculo domini ad profana contagia sponte properavimus; perdidit nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas; illi nobis Ecclesiam matrem, illi patrem deum [6]) negaverunt, ut, dum parvi et inprovidi et tanti facinoris ignari per alios ad consortium criminum iungimur [7]), aliena fraude caperemur [8])?

VIII.

Nec [1]) est, pro dolor! iusta aliqua et gravis causa, quae tantum facinus excuset. Relinquenda erat patria et patrimonii [2]) facienda iactura. Cui enim non nascenti atque morienti relinquenda quandoque patria et patrimonii sui facienda iactura est [3])? Christus [4]) non relinquatur,

---

seq. irrepserant illa verba: *Cui enim non nascenti — — — facienda iactura est? fecimus* his expunctis rec. ista manus saec. XIII. superscripsit. — Pro *nihil mali fecimus*, quod tacite invexit Baluzius, et codd. et ceterae edd. omnes exhibent *nihil fecimus.* Voc. *cibo* ex corr. int. v. habet W. Tum *poculo dei* Md et libri ante Manut. typis exscripti c. Morell. 6) *deum* om. A. 7) *ungimur*
moreremur al.
A. 8) *caperemur* Mc, *moreremur* Md et plerique libri a Baluz. excussi, quinque *aliena morte moreremur. Caperemur* tuentur etiam sex libri vett. Baluz. et S. Augustinus.

VIII. 1) *Hec* Md et A. Tum *pro dolor* W. Mabd. Bb et pr. Mc, in quo r. m. scripsit *pro*^{h}; *proh dolor* edd., qúae Manut. antecesserunt (excepta Daventr.) et Baluz. c. Goldh. Cf. ad Cap. VI. n. 1. *proch d.* A et ed. Daventr., *pro dolore* Ba. Mox *quantum facinus* id. lib. 2) *patrimonii sui* Mc, tum *faciendi* A c. ed. Daventr. Post *iactura* in Mb pr. m. male inseruit ex cap. praeced. haec verba: *consecuti. Nonne illi — — — dicent: Nos nihil fecimus.* Correxit tamen r. m. 3) In A desiderantur verba: *Cui enim — — — quandoque patria.* Totum hunc locum, a m. pr. omissum, a rec. in mg. habet Mc. Cetera quod attinet, a Md abest *enim.* Deinceps Ver. Vat. omnes, W. Mab et Bab exhibent *non nascenti atque morienti relinquenda*, Md et editi libri *non* post *morienti* ponunt, W. Ma et Ba scribunt *relinquenda erat*; post *iactura* autem Ma et Ba omittunt *est*, quod in

salutis ac sedis aeternae iactura, timeatur. Clamat ecce per prophetam spiritus sanctus [5]: *Discedite* [6], *discedite, exite inde et inmundum nolite tangere; exite de medio eius, separamini* [7] *qui fertis vasa domini.* Et qui vasa sunt domini [8] ac templum dei, ne inmundum tangere et feralibus cibis pollui violarique cogantur, non exeunt de medio, nec recedunt. Alibi quoque vox [9] auditur e caelo praemonens, quid dei servos facere conveniat, dicens: *Exi* [10] *de ea, populus meus, ne particeps sis delictorum eius, et ne perstringaris plagis eius.* Qui exit et cedit [11] delicti particeps non fit. Plagis vero et ipse perstringitur [12] qui socius criminis invenitur. Et ideo dominus in [13] persecutione secedere et fugere mandavit, atque ut

---

W r. m. addidit. Pro *quandoque* in W erat *quamque.* 4) *Ut Christus* dant Remb. Erasm. Grav. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. In cod. Mb rec. ista manus *ut* post *Christus* superscripsit. Sed *ut* merum est glossema, quod rell. libri scripti, in quibus sunt etiam quattuor Vat., itemque editi recte omittunt. *Expositio* (supra notat. ab r. m. *Christus* al.) habet Mc. Mox *aeternae* in W corr. m. int. v. addidit. Idem liber male scribit *timeamur.* 5) *Clamat dominus per prophetas sancti spiritus* (in ras.) exhibet Ma, *etiam* pro *ecce* Bb, *per prophetas* W, *sanctus spiritus* Bb, *spiritus sancti* Md. 6) Vid. Hesai. 52, 11. 7) *et separamini* Mb, *mundamini* Remb. Erasm. Grav. Manut. Marg. ed. Grav. *separemini* errore typothetico. Lectionem *separamini* confirmant non solum rell. libri manu exarati et typis expressi, sed etiam Ver. et duo Neap. 8) Desiderantur haec verba in A; *sunt vasa* legitur in edd. Manutiana antiquioribus. Statim *et* (pro *ac*) *templum* habet Ma, *templa* Mb, *et* pro *ne* Ma, *tangerent* Mb, *feracibus* Bb, moxque *coguntur* Ma. 9) *vox quoque* A. Tum *exauditur* Bb. Deinde *preminens* A, *praemonens dicens quod* Bb. Primo *qui*, ex em. r. m. *quid* W; *et dicit* Mb. Vid. Apoc. 18, 4. 10) *Exite de ea* Ba, *exite ea* Bb, *exi* (*i* in ras.) W. Idem pr. *popolus.* In clausula *eius* omissum in A. 11) *ceciderit* A. Tum *delictorum ejus particeps* Ma. 12) *constringitur* Bb. Mcd et vett. edd., item Erasm. atque Manut. 13) *in* a r. m. habet Mc.

id fieret et docuit et fecit. Nam cum corona de dei dignatione descendat, nec possit [14]) accipi nisi fuerit hora sumendi, quisquis [15]) in Christo manens interim cedit, non fidem denegat, sed tempus exspectat. Qui autem, cum [16]) non secederet, cecidit, negaturus remansit.

IX.

Dissimulanda, fratres [1]), veritas non est, nec vulneris nostri materia et causa reticenda. Decepit [2]) multos patrimonii sui amor caecus, nec ad recedendum parati aut [3]) expediti esse potuerunt quos facultates suae velut conpedes ligaverunt. Illa fuerunt remanentibus vincula, illae catenae, quibus et virtus retardata est, et fides pressa, et mens vincta [4]), et anima praeclusa, ut serpenti terram secundum dei sententiam devoranti [5]) praeda et cibus [6]) fierent qui terrestribus inhaererent. Et idcirco dominus, bonorum magister et praemonens [7]) in futurum:

Dein *figere* Ma. Proxime *ut fieret* Mb, *ut cito fieret* Bb, *ut iam f.* A. Tum *et fecit* r. m. adiecit in W. 14) *descendit, nec potest* A. 15) *quisque* W. Mabcd. Bab, ut passim. Ita etiam edd. SP. Venet. 1. Daventr. Kunn. Morell. Deinceps *in Christum* exhibent edd. ante Manut. omnes. Pro *cedit* Ba *secedit.* Mox *negat* Baluzius invitis libris scriptis et editis. 16) *cum* a r. m. int. v. habet Mb. Dein *cedit* pro *cecidit* Md et edd. SP. Daventr. et Kunn.; *caedit* Venet. 1. 2. Rembolt. Statim *remansit negaturus* legebatur ante Manut.

IX. 1) *fratres dilectissimi* Mb et Baluz. Mox *causa et materia* Mb. Tum *retinenda* A. 2) *Decipit* Mad. 3) *nec* pro *aut* A. 4) *mens est vincta* Md, *victa* Mbc et Ba. 5) Gen. 3, 14. 6) *cibi* A. vett. edd. c. Rembolt. Voci *terrestribus* editor exemplaris Daventr., Gravius et Pamelius sine causa adiecerunt *cupiditatibus*, licet ad calcem huius capitis legatur *terrenis cupiditatibus.* Deinceps *inherent* A. 7) *et consulens* ex Ms. male addidit Pamelius, quem sequi non debebant Oxonienses.

Si vis, inquit [8]), *perfectus esse, vende* [9]) *omnia tua et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis; et veni, sequere me.* Si hoc divites facerent, per divitias [10]) non perirent, thesaurum in caelo reponentes hostem nunc et expugnatorem domesticum non haberent. Esset [11]) in caelo cor et animus et sensus, si thesaurus esset in caelo, nec vinci a saeculo posset qui unde vinceretur in saeculo non haberet. Sequeretur [12]) dominum solutus et liber, ut apostoli et sub apostolis multi et nonnulli saepe fece-|runt, qui et rebus suis et parentibus derelictis individuis 185
Christo nexibus adhaeserunt. Sequi autem Christum quomodo possunt qui patrimonii [13]) vinculo detinentur? Aut quomodo caelum petunt et ad sublimia et alta conscendunt [14]) qui terrenis cupiditatibus degravantur? Possi-

---

8) Matth. 19, 21. 9) *vade, vende* cum plerisque editis Baluzius. Sed *vade*, quod primus recepit Erasmus, om. W. Macd. Bab. A. *Vade et vende* habet Mb itemque Grav. Conf. de opere et eleemos. p. 239. et lib. III. ad Quirin. c. 1. p. 303. Mox *thesaurum* (*n* a r. m. superscr.) dat Mb. Ita et in seqq.; *thessaurum* hic et infra W. Statim *in caelo* scribunt Mbcd. Proxime *et sequere* habet A. Sed copula omittitur etiam in libro de op. et eleemos. l. c. et ad Quir. l. c. 10) *suas*, quod praeeunte Gravio adiecerunt Manutius, Pamelius, Rigaltius et editores posteriores, recte abest a W. Macd. Bab, ut ab editt. antiqq., item Erasm. atque Morell.; *suas divicias* scribit A. Unde satis apparet additamentum istud e glossemate fluxisse. Mox desideratur partic. *et* in Md. 11) *Essent* A. Prius *et idem* om. Post *sensus* Mb et Ba addunt *eorum*. Dein *si* om. Md. 12) *Sed queretur* (*dominum* :· superscr.) Bb. Statim *dominium* A. Pro *solutus* Ba et Mc exhibent *securus*. Tum *et* pro *ut* legitur in A. In seqq. *rebus suis et parentibus suis et parentibus derelictis* dat Bb. Mox *Christi* pro *Christo* scribunt W. Mabc. Bab. A. 13) *patrimonio* A et pr. Mb. 14) *petent — — — et alte conscendent* A. Post *petunt* omittitur *et* in W. Ma et Ba. Cuius loco in Ma r. m.

dere se credunt qui potius possidentur, census [15]) sui servi, nec ad pecuniam domini, sed magis pecuniae mancipati.

X.

Hoc tempus, hos homines apostolus denotat dicens [1]): *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in temptationem et muscipulam* [2]) *et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim* [3]) *omnium malorum est cupiditas, quam quidam*

---

superscripsit *vel.* Mox ed. Daventr. habet *pregravantur.* 15) *censui* (*sui* a r. m. int. v. addito) Mc. Mox *nec ad pecuniam* pro vulg. *nec ad pecuniam suam* recepi ex codd. Ver. W. Ma. Neap. et duobus a Baluzio excussis; *nec pecuniae suae* habent quinque libri vett. ap. Baluz., *nec ad pecuniam sui domini* Md. Tum *ipsi potius* pro *magis* duo illi a Baluzio citati. Ceterum *ad* correctoris manui debet W. Dein Ba perperam scribit *mancipatis.*

X. 1) *Hoc tempus hoc docuit homines apostolus dicens* A. Voc. *apostolus* in Bb corruptum in *apostolos*, nec aliter a m. pr. habebat Mb. Apostoli verba sumpta sunt ex 1. Timoth. 6, 9—10. 2) *et in muscipulam dyaboli* A, *muscipulas* (non praemisso *et*) edd. Venet. 1. 2. Kunn. Rembolt., *et muscipulas* W. Macd conspirantibus edd. SP. Daventr. Erasm. Grav. Dein *multa inutilia et nocentia* ediderunt Pamel. Rigalt. Oxon., itemque Baluz. et Goldh. Sed *inutilia* non agnoscunt codd. W. Macd. Bb. A. Conf. de orat. domin. p. 210, de opere et eleemos. p. 240 et ad Quirin. III. 61. p. 323. Desunt verba *inutilia et* in Ba. Mox Md habet *hominem in interitum* (intermediis om.); *et interitum* scribunt Ba et Mc, quibus accedunt edd. Venet. 1. 2. Daventr. Kunn. Remb. Erasm. Grav. 3) *enim* pr. aberat in W. Deinde *cupiditas est* legitur in A moxque in eodem libro *quidem.* Proxime *erraverunt*, cuius loco in edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. et Oxon. exstat *naufragaverunt*, quod Grav. in mg. habet et Baluzius in quinque Mss. invenit, h. l. tuentur codd. nostri omnes et undeviginti Baluziani, itemque edd. vett. Reperitur tamen *naufragaverunt a fide* in libr. de orat. domin. l. c., de opere et eleemos. l. c. et ad Quirin. l. c. Statim *inserunt*

adpetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. Dominus autem quibus nos [4]) praemisis ad contemptum rei familiaris invitat? Parva haec et [5]) exigua huius temporis damna quibus mercedibus pensat? *Nemo est,* inquit [6]), *qui relinquat* [7]) *domum aut agrum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios propter regnum dei et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem venturo vitam aeternam.* Quibus cognitis et de domini [8]) pollicentis veritate conpertis non tantum timenda non est eiusmodi, sed et [9]) optanda iactura est ipso denuo domino praedicante et monente [10]): *Beati eritis, cum* [11]) *persecuti vos fuerint, et separaverint vos, et* [12]) *expulerint, et maledixerint nomini vestro ut nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die et exultate. Ecce enim merces vestra* [13]) *multa est in caelis.*

---

pr. Ma. 4) *non* Ba. 5) *et* om. A. Idem mox pro *pensat* habet *persensat.* 6) Matth. 10, 29—30. 7) *relinquat* pr. dein *relinquit* Mb, *derelinquit* A. Paulo post *dei regnum* idem liber. Tum *recipiet* Mab et A. Deinde *centies* quattuor codd. vett. Baluziani c. edd. Daventr. et Manut., *septies* autem et Italici et nostri assentientibus libris ante Manut. typis exscriptis omnibus. Ita Noster etiam in Epist. LVI. ad Thibarit. p. 91 et ad Fortunat. p. 273. Praeposit. *in* ante *isto tempore* om. A. 8) *domino* W et Ma. Mox in Mb, in quo distinguitur ante *non*, post *eiusmodi* ab rec. illa man. superscriptum est *fugienda.* 9) *et* om. Mb et A; *adoptanda* pro *et optanda* habet W; *obtanda* scribunt Mbd. Deinceps *iactura est* Ver. Mabc. Bab et unus Neap.; vulgati enim libri om. *est.* Proxime *domino denuo* Ma. 10) Luc. 6, 22—23. Conf. Matth. 5, 11—12. 11) *Beati estis*, *quoniam* A. Tum *persecuti vos fuerint homines* Mb. Quae lectio cum Graeco textu convenit. Additur *homines* etiam in epist. LVI. p. 91, ad Fortunat. p. 272 et ad Quirin. III. 16. p. 310. 12) *et* om. Mc. In seqq. pro *ut* Md habet *quasi.* Conf. p. 91. 272 et 310. 13) Deest *vestra* in A. Statim *multa est* om. W et A. *Multa* item om. Bamb. liber et Augu-

Sed tormenta postmodum venerant [14]) et cruciatus graves reluctantibus inminebant.

XI.

Queri [1]) de tormentis potest qui per tormenta superatus est, excusationem doloris obtendere qui victus est in dolore? Potest rogare talis et dicere: Certare quidem fortiter volui, et sacramenti mei [2]) memor devotionis ac fidei arma suscepi, sed me in congressione [3]) pugnantem cruciamenta varia et supplicia longa vicerunt. Stetit mens stabilis et fides fortis, et cum torquentibus poenis inmobilis diu anima luctata est. Sed cum durissimi [4]) iudicis recrudescente saevitia iam fatigatum nunc

---

stanus in ep. LVI. p. c. *Est* non habet Mc. 14) Ita, ut edd. vett., XXVII. codd. antiqui a Baluzio laudati, in quibus est Ver. et Seguier. Accedunt omnes Vat. et mei excepto A, in quo, ut in tribus Baluz., legitur *venerunt*. Erasmus scripserat *ventura erant*, eumque secuti sunt Gravius, qui *venerant* in mg. adiecit, Manut. Pamel. Rig. Oxon. Tum *gravis* Ba. Deinde *in luctationibus* Bb et quattuor vett. libri ap. Balüz., alius ibidem *in luctaminibus*.

XI. 1) *Quaeri* W. Delevi *potest*, quod vulg. ante *excusationem* interponitur; abest enim a codd. W. Mac et A. In Mb r. m. superscripsit, Ba et Md c. edd. Manut. antecedentibus habent *et*, *potest obtendere* Mc et tres Neap., unde satis apparet additamentum istud merum esse glossema. Tum *excusationis dolorem* est in Bb. Dein *optendere* dant W et Mb, *ostendere* Bb c. A. Pro *in dolore* cod. Lamonianus exhibet *per dolorem*. 2) *mei* om. Md et mox *devotionis* Bb. 3) *in colluctatione* scribit cod. Fuxensis. Deinceps *pugnante* irrepsit in W et Ma. 4) *dirissimi* Md, *sevissimi* A. Syllaba *re* v. *recrudescente* erasa in Mb, *requiescente* habet Bb.
iam lassum
Proxime *iam fatigatum* *nunc* (superscr. *iam lassum* ab r. illa m.) Mb, *iam fatigatum iam lassum nunc fragella* A. Vocc. *iam lassum*, quae Baluzius reperit etiam in cod. Beccensi, perperam receperunt. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon. Adv. *adhuc* praebuerunt codd.

flagella adhuc scinderent, nunc contunderent fustes, nunc eculeus [5]) extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in conluctatione deseruit, infirmitas viscerum cessit, nec animus, sed corpus in dolore defecit [6]). Potest cito proficere ad veniam causa talis, potest eiusmodi [7]) excusatio esse miserabilis. Sic hic [8]) Casto et Aemilio aliquando dominus ignovit, sic in prima [9]) congressione devictos victores in secundo praelio reddidit, ut fortiores ignibus fierent qui ignibus ante cessissent, et unde superati essent, inde superarent. Deprecabantur illi non lacrimarum miseratione, sed [10]) vulnerum, nec sola lamentabili voce, sed laceratione corporis et dolore. Manabat pro fletibus sanguis et pro lacrimis cruor semiustulatis [11]) visceribus defluebat.

XII.

Nunc vero quae vulnera ostendere victi possunt, quas plagas [1]) hiantium viscerum, quae tormenta membrorum, ubi non fides congressa cecidit, sed congressio-

---

W. Mabcd. Bab. A, tres Angl. c. ed. Morell. In Grav. minutioribus typis excusum est; antiquiores autem edd. exhibent *ad hoc*, quod omiserunt Erasmus, Manutius, Pamelius ceterique omnes. 5) *eculeus* pro *equuleus* receptum ex W. Bab. Mcd. A et ed. Daventr. De qua scriptura conf. Sillig. Praef. ad Plin. nat. histor. Pag. LXXII. *Aeculeus* dant Mab. Paulo post *terreret* A. Proxime *coluctatione* Mc. 6) *deficit* W. 7) *huiusmodi* Ma. 8) *hinc* pr. Mc. Statim *cassio* A. Deinde *emilio* W et Mbcd. 9) *inpria* A. Idem paulo post *rediddit prelio*. Tum *forcioribus*. 10) *et* pr. W. Mox *lamentabili sola voce* Mb. Infra *ex dolore* A. 11) *semiustilatis* pr. Mb et (*i* in ras. posito) W, *semiustillatis* Ma, *semiusti lateris*, ut cod. Lamonii, A et ex mutat. r. m. Mb. Deinde Ba *defluebant*, Bb *profluebat*.

XII. 1) *quam vim, quas plagas* cod. Seguier.

nem [2]) perfidia praevenit? Nec excusat oppressum [3]) necessitas criminis, ubi crimen est voluntatis. Nec hoc eo [4]) dico, ut fratrum causas onerem, sed ut magis fratres ad precem satisfactionis instigem. Nam [5]) cum scriptum sit: *Qui vos* [6]) *felices dicunt, in errorem vos mittunt, et semitam pedum vestrorum turbant*, qui peccantem blandimentis [7]) adulantibus palpat, peccandi fomitem subministrat, nec conprimit delicta ille, sed nutrit. At qui [8]) consiliis fortioribus redarguit simul atque instruit fratrem, promovet ad salutem. *Quos diligo*, inquit dominus [9]), *redarguo et castigo.* Sic oportet | [10]) dei sacerdotem 186

---

2) *congressione* Ba. 3) *obsessum* A. Tum *crimen est et vo-* *al.* *luntas eius*, in mg. autem a. r. m. *voluntatis* pro *et voluntas eius* Mc. 4) Ita W. Ba, pr. Ma et edd. Erasm. Grav. atque Manut., *ex eo* Md veteresque edd. c. Rembolt., *ego* Mb. Bb et pr. Mc, in quo posthac correctum est *eo*; [id]*eo* ex mut. r. m. Ma; *ideo* A, item edd. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh. In seqq. *causas fratrum* Ba. 5) Om. Mab. Dein *scriptum est* exhibet Mc. Vid. Hes. 3, 12. 6) *Quos* pro *qui vos* Ba et Mc. Abest *vos* a W. Dein pro *semitas* scripsi *semitam* (τὸν τρίβον) auctoribus Mss. W et Mabc. Pro *turbant*, quod firmatur Graeco ταράσσουσιν, Mb. Ba et A exhibent *conturbant.* 7) Om. A. Paulo post *sumministrat* dant W et Md. Dein *conprimat* scribit A. Inverso ordine *ille delicta* Mb. 8) *Atqui* Ma. Statim *conciliis* Md. Tum *fortibus* Neap. Dein *redarguitur* W et Ba; correctum tamen est in mg. prioris libri *redarguit.* Mox *premonet ad salutem* vitiose legitur in A. Praeposit. *ad* a r. m. habet cod. W. 9) *Quos*, *inquit dominus*, *diligo* A. Vid. Apoc. 3, 19. 10) Partic. *et*, quae vulg. additur, praeeuntibus libris W. Macd. Bb et A expungendam censui. Consentiunt edd. Manutianam antecedentes et Morelliana. Manutium secuti sunt Pamelius, Rigaltius ceterique. Pro *dei sacerdotem* Ver. W. Mabc. Bab, unus Neap. et A exhibent *domini sacerdotem.* Sed conf. Cap. XV., ubi haec sunt: *Si iusta, si licita, si non contra ipsum dominum a dei sacerdote facienda sint.*

non obsequiis decipientibus fallere, sed remediis salutaribus providere. Inperitus est medicus, qui tumentes vulnerum sinus [11]) manu parcente contrectat, et in altis recessibus viscerum virus inclusum, dum servat, exaggerat. Aperiendum vulnus est [12]) et secandum et putraminibus amputatis medela fortiore curandum. Vociferetur et clamet [13]) licet et conqueratur aeger inpatiens per dolorem, gratias aget [14]) postmodum, cum senserit sanitatem.

XIII.

Emersit enim, fratres dilectissimi, novum genus cladis, et quasi parum persecutionis procella saevierit, accessit ad cumulum [1]) sub misericordiae titulo malum fallens et blanda pernicies. Contra evangelii vigorem, contra domini ac dei legem [2]) temeritate quorundam laxatur incautis conmunicatio, inrita et falsa pax, periculosa dantibus et nihil accipientibus profutura. Non quaerunt sanitatis patientiam [3]), nec veram de satisfactione medicinam.

---

11) *simul* pro *sinus* A. Idem deinde *pertractat.* Infra *exagerat* Mc. 12) Om. Md et A. Alterum *et* deflt in Mc. Tum *putraminibus*, quod exhibent edd. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. et Goldh., tuentur codd. W. Mab. A et duo Vat.; *puraminibus* (per ras.) dat Mc, ut legitur in edd. SP. Venet. 1. et Kunn.; *putaminibus* habet Daventr. c. Venet. 2. atque Remb., *putra manibus* (sic) Md, *putreminibus* Ba, *putriminibus* quattuor Ital., *putredinibus* Bb. Erasm. Grav. Manut. Proxime *medella*, ut supra, scriptum in W. Ma et Manut. itemque pr. in Mb. Tum *fortiore* (*re* ex ras. enato) in Mb, *fortiori* in Mc et A. 13) *Vociferetur et clamat* Md c. ed. Daventr.; *et* om. A; *clamet* pr., dein *clamat* Mb. 14) *agit* W. Macd. A et ex mut. rec. illius manus Mb, adstipulantibus libris editis Erasmiano antiquioribus; *ait* Bb, *att* (sic) Ba. Dein *quō* (i. e. *quoniam*, vid. ad libr. de cathol. eccl. unit. Cap. I. n. 11.) *sensit* A.

XIII. 1) *tumulum*, dein *mala* A. 2) *contra deum ac dei legem* Md. 3) *paenitentiam*, ut liber Flori ap. Baluz., tres Vat. Ba et Mc.

Paenitentia de pectoribus [4] excussa est, gravissimi extremique delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera, et plaga letalis altis [5] et profundis visceribus infixa dissimulato dolore contegitur. A diaboli [6] aris revertentes ad sanctum domini sordidis et infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc paene ructantes [7], exhalantibus etiam nunc scelus suum faucibus et contagia funesta redolentibus domini corpus invadunt, quando occurrat scriptura divina et clamet et dicat [8]: *Omnis mundus manducabit carnem* [9], *et anima*

In posteriore autem supra scriptum a r. m. *pacientiam* al. Tum *vera satisfactione* Bb, et pro *medicinam* cod. Lamon. *paenitentiam*. 4) *patientia de pectoribus* (pr. *peccatoribus*) W. In Gotting. libro vir doct. verbis *pectoribus excussa* deletis ad mg. adscripsit *peccatoribus exclusa* hisque subiunxit „*pectoribus excussa Vat.* 2.“; *peccatoribus* item reperitur in A et edd. SP. Venet. 1. 2. Kunn. Remb. Erasm. Grav., *exclusa* in Mb et undecim Baluz. editisque ante Manut. omnibus atque Morell.; *emissa est ac excussa gratissimi extremi del.* pessime habet A. Lectionem *excussa* in duodecim libris vett. reperit Baluz. Is testatur in cod. Fossat. legi *paenitentia de peccatoribus exclusa est vel excussa*. 5) *altius* Ma. Quod sequitur *et* om. W et Ma. Dein *sceleribus* a m. pr., a r. *visceribus* Mc. Mox *dissimulata dolore conteritur* A. 6) *diabuli* Ma. Tum *ad sanctum deum* edd. vett. c. Rembolt. Deinde *sordibus* Daventr. moxque *dolore* pro *nidore* A. 7) *paenae ructuantes* Mb, *paene* (*pene* Md) *ructuantes* Ba et Md, *poenae eructantes* Bb. Statim *exalantibus* W et Mbcd c. ed. Daventr., *exaltantibus* A. Dein *et iam* Md. Mox *et* deletum in Mb. Proxime *dei* pro *domini* habent Md et edd. vett. Tum *invadunt nec timent* Md. Paulo post *divina scriptura* Mc. A Bb et A abest *divina*. Deinceps part. *et* deficit in Mb et A, item *clamet* in posteriore libro. 8) Levit. 7, 19—20. 9) *Omnis immundus* Grav. Deinceps *manducavit* Ba. Tum *carnem* pro *ex carne* Ver. Statim *salutaris sacrificii* Md itemque edd. ante Manut. omnes. Mox *inmundicia* (*in mundicia* A) *eius* Mb; *eius* scribit etiam Md. Deinde *impium* pro *ipsum* A. Quod sequitur *est* om. W et Ma. Ante *peribit* in Mc r. m. superscripsit *et*

quaecumque manducaverit ex carne sacrificii salutaris, quod est domini, et inmunditia ipsius super ipsum est, peribit anima illa de populo suo; apostolus item testetur et dicat [10]: *Non potestis calicem domini bibere et calicem daemoniorum, non potestis mensae domini conmunicare et mensae daemoniorum;* idem [11] contumacibus et pervicacibus conminetur et denuntiet dicens [12]: *Quicumque ederit panem aut biberit calicem domini* [13] *indigne, reus erit corporis et sanguinis domini.*

XIV.

Spretis his [1] omnibus atque contemptis ante expiata

---

eademque supplevit *illa*, quod primo exciderat. Paulo post *suo* om. A, in quo et *idem* pro *item* est. Dein Mb exhibet *testatur et dicat* (post vero corr. *dicit*). *Testatur et dicit* dant Pamel. Rig. atque Oxon., ante v. *apostolus* puncto distinguentes. 10) 1. Cor. 10, 20—21. 11) *id enim* A, *item* Mb. Pro *comminatur et denuntiat*, quod puncto ante *idem* posito habent Pamel. ceterique recentiores, cum codd. W. Macd. Bab. A et rell. edd. scripsi *comminetur et denuntiet,* haec semicolo praefixo cum praecedentibus iungens, nec aliter pr. legebatur in Mb. 12) 1. Cor. 11, 27. 13) *et calicem domini biberit* A. Verb. *biberit* deest in Mc. Idem deinde habet *reus corporis et animae erit domini.*

XIV. 1) *his* a r. m. superscriptum in Mb. Md praebet *huiusmodi omnibus et contemptis.* Deinceps vett. edd. et pleraeque recentiores verborum ordinem ita invertunt: *vis infertur corpori eius et sanguini eius. Plus modo in dominum manibus atque ore delinquunt, quam cum dominum negaverunt. Ante expiata delicta, ante exhomologesin factam criminis, ante purgatam conscientiam sacrificio et manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis domini et minantis pacem putant esse.* Cod. Mb scribit: *vis infertur corpori* (*-is* pr.) *eius et sanguini* (*-is* pr.), *et plus modo in domino* (*in domino* item exstat in Ma) — — — *negaverunt, ante expiata delicta, ante exhomologisim facta crim.* — — — — *et minantis. vis infertur corpori* (*-is* pr.) *eius et san-*

delicta, ante exomologesim [2]) factam criminis, ante purgatam conscientiam sacrificio et manu [3]) sacerdotis, ante offensam placatam indignantis domini et minantis vis infertur corpori eius et sanguini, et [4]) plus modo in dominum manibus atque ore delinquunt, quam cum dominum negaverunt. Pacem putant esse [5]) quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum; nec ecclesiae iungitur qui ab evangelio separatur [6]). Quid [7]) iniuriam beneficium vocant? Quid inpietatem vocabulo pietatis adpellant? Quid eis, qui flere iugiter et [8]) rogare dominum suum debent intercepta paenitentiae lamentatione conmunicare se simulant? Hoc [9]) sunt eiusmodi lapsis, quod grando frugibus, quod turbidum sidus arboribus, quod armentis pestilens vastitas, quod navigiis saeva tempestas. Solacium [10]) spei adimunt, a radice subvertunt,

---

guini (*-is* pr.) *et plus* (*et* a r. m. supra addito) *modo in deum manibus atque ore* (*atque* ab r. m. superscr.) *delinquunt* — — *negaverint*. Ita et Mc a r. m. in mg., eo tamen differens, quod post *sanguini* addit *eius*, quod agnoscit etiam Md, in quo, ut in A, idem observatur ordo. Meliorem autem verborum ordinem confirmatum reliquis codicibus nostris primus restituit Gravius, eumque secuti sunt Morell. Rigalt. (in Observatt. p. 160), Baluz. Goldh. 2) Ita Md, *exhomologesim* Ba, *exhomologisim* Mb, quod supra notavimus, *exhomologesin* W et Ma, ut edd. vett. c. Erasm., *exomologesin* libri rell. scripti et editi. 3) *manus* Bb. 4) *et* om. Md. Idem, ut Mb, deinde scribit *in deum*, quod legitur etiam in ed. Morell.; *in domini manibus* — *delinquant* habet Mc. 5) *putantes esse* Bb. Tum *quidem* Mc. Deinde *fallentibus* Seguier. et Ba. Statim *vendicant* A. 6) *speratur* A et pr. Mc. 7) *Qui* pr. Mb. 8) *et* a corr. m. supra additum in Mc. Mox *deum suum* Mb. 9) *Haec* Bb c. A. Tum *huiusmodi* Bb. Pro *lapsis* W et Ma *lapsi*. 10) *Solacium* pro *solatium* recte W. Mbd. A. Vid. Wagner. Orthogr. Vergil. p. 472. Dein vulg. legitur *aeternae spei*. Sed adiect. *aeternae*, quod suspectum videbatur iam Gravio, quapropter minu-

sermone morbido ut letale contagium serpunt, navem scopulis, ne in portum perveniat, inlidunt. Non concedit [11]) pacem facilitas ista, sed tollit, nec conmunicationem tribuit, sed inpedit ad salutem. Persecutio est haec alia et alia temptatio, per quam subtilis [12]) inimicus inpugnandis adhuc lapsis occulta populatione grassatur, ut lamentatio conquiescat, ut [13]) dolor sileat, ut delicti memoria vanescat, conprimatur pectorum gemitus, statuatur fletus oculorum, nec dominum graviter offensum longa et plena paenitentia deprecetur, cum scriptum sit [14]): *Memento unde cecideris, et age paenitentiam.* Nemo se fallat, nemo decipiat [15]).

---

tioribus typis excudendum curavit, ego praeeuntibus libris Ver. W. Mab. Bab. A et quinque Angl. omittendum censui. Id habet Mc a r. m. in mg. Pari modo ante verba: *a radice subvertunt*, expunxi vocab. *arborem*, quod ex ed. Daventr. in Erasmianam indeque in posteriores excepta Morelliana influxerat; abest enim a codd. W. Mac. Bab. A, quattuor Bodl. et sexdecim antiquis Baluz. Liber Mb scribit *et arbores*. Idcirco ego nullus dubito adsumentum istud ex marg. in textum irrepsisse. Mox Ver. recte habet *ut* (pro *ad*) *letale contagium*. Tum *navim* Mc. Idem *in* (a r. m.) *scopulis*, Md c. edd. vett. et Rembolt. *in scopulos*, edd. Erasm. Grav. et Morell. *ad scopulos*. Dein *nec* pr. Mc. Proxime *veniat* Mb et pr. Mc. 11) *cedit* pr. Mc. Mox *facultas* Bb. Tum *comminacionem* A. 12) *suptilis* W. Deinde *impugnandis hominibus* A. Paulo post *crassatur* Mbc et Ba. 13) Om. Ma. Dein *vanescat* W. Mac. et Bb c. edd., si excipias Pamel. ceterasque recentiores, in quibus est *evanescat*. Vid. ad librum de cathol. eccles. unit. Cap. I. n. 26., Cap. IV. n. 16., Cap. VIII. n. 13., Cap. XIV. n. 2. Md habet *conquiescat*. Quod deinceps in edd. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. et Goldh. interponitur *ut* merito om. W. Macd. Bb. A et edd. rell. Mox A mendose scribit *fletus occultus*. Statim *ne* idem liber. Tum *domino* Ba. Pro *paenitentia* W *patientia*. Dein A *deprecentur*. Proxime *est* pro *sit* Ba. 14) Apoc. 2, 5. 15) Ita W. Mabcd. Bab et antiqq. edd. c. Erasm. Manut. atque Morell. *Se* ante *decipiat* invexerat Gravius eumque secuti sunt Pamel. Rigalt.

Solus dominus misereri potest. | Veniam peccatis [16], quae 187
in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem deus tradidit pro peccatis nostris. Homo deo esse non potest maior [17], nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest quod in dominum delicto graviore commissum est, ne adhuc [18] lapso et hoc accedat ad crimen, si nesciat esse praedictum [19]: *Maledictus homo, qui spem habet in homine* [20]. Dominus orandus est, dominus nostra satisfactione [21] placandus est, qui negantem negare se dixit, qui omne iudicium de patre solus accepit.

XV.

Credimus quidem posse apud iudicem plurimum [1]

Oxon. Baluz. Goldh.; namque pronomen facile subintelligi potest. Cf. ad librum de habitu virg. Cap. VIII. n. 11. 16) *peccati* Bb. Tum *in ipso* Mb. Mox *ille* om. Bb. Dein *et peccata* scribit Ba. Statim *ipse portavit* A et *dominus* pro *deus* Mb. 17) *non potest esse maior* Mbc, *non potest* om. Ma, *maior non potest* habet A. Dein *aut* (supra scr. *nec*) *remittere, aut* (supra scr. *nec*) *donare* Mb. Paulo post *in domino* Ba, *in deum* Bb, *in deo* Mb. Ad verba *delicto graviore commissum est* al. m. in mg. codicis Mb addidit *severa penitentia delendum est.* Desunt seqq. usque ad *qui negantem* in A. 18) *adhuc quoque* Mb. Dein Ver. *ad criminis cumulum,* non *ad cumulum,* ut legitur in Rigalt. Observatt. p. 160. 19) Hierem. 17, 5. 20) *habet spem in hominem* Mc, *spem habet in hominem* W et Mab, *spem suam* (*suam* non addit *Rigaltius* l. c.) *ponit in hominem* Ver. In Graecis est τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. 21) *dominus* (supra scr.) *nostra quoque satisfactione* (*dominus* a r. ill. m. supra scr.) Mb. Dein *est* om. Bb. Male *negante* Ba. Tum *solus a patre* Mb, *a patre* item unus Ver. et A.

XV. 1) *plurimum valere* codd. octo vett. Baluz., quattuor Italici, Md et antiquae edd. Dein *meritum* Md. Verba proxima: *cum*

martyrum merita et opera iustorum, sed cum iudicii dies venerit, cum post occasum saeculi huius et mundi ante tribunal Christi populus eius adstiterit. Ceterum [2]) si quis praepropera festinatione temerarius remissionem peccatorum dare se cunctis putat posse, aut audet domini praecepta rescindere, non tantum nihil prodest, sed obest lapsis. Provocasse est iram non servasse [3]) sententiam, nec misericordiam prius domini [4]) deprecandam putare, sed contempto domino de sua facilitate praesumere. Sub ara dei [5]) animae occisorum martyrum clamant magna voce dicentes [6]): *Quousque, domine sanctus* [7]) *et verus, non iudicas et vindicas sanguinem*

---

iudicii dies venerit, cum post occasum in textu omissa ab r. m. in mg. habet Mc. Tum *huius seculi et huius mundi* A. Part. *et* in Mc r. m. supra addidit. Mox *astiderit* Bab. A, *astitit* Md, *affuerit* Mc. 2) *ueterum* W. Deinde *praeperpera* A, *propera* Md. Vocc. *festinacione temerarius* ter sunt scripta in A et ita quidem, ut tertio loco legatur *temerius*. Tum *remissa* Mb et *dare se cuiquam* (pro *cunctis*) Bb, *se cuiquam dare* ed. Davenfr. Ceterum inverso ordine edd. Manutiana antiquiores exhibent *se cunctis dare*. Mox *aut* omissum in eodem, in Mc autem superscriptum a r. m. Dein *scindere* pr. Mc. Paulo post pro *sed et obest* recepi *sed obest* e codd. Mc et A, quibuscum facit etiam exemplar Manutianum. Nec aliter pr. legebatur in Mb. Vid. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 190. B. 3. a. p. 835. Pro *lapsis* A habet *impiis*. 3) *Provocasse ad iram et non servasse* A. 4) Ita pro vulg. *dei* W. Mabc. Bab. A. Conf. Cap. XIV. Mox pro *facultate*, quod e Cambron. suo primus invexit Pamelius, quem posthac secuti sunt editores omnes, cum libris W. Ma. Bab. A et novem vett. Baluz., in quibus est Seguier., scripsi *facilitate*, quod in aliis quattuor a Baluzio excussis depravatum est in *felicitate*. 5) *domini* Mc. Tum *coce magna* Mbc. A. 6) Apoc. 6, 10. 7) *dominus sanctus* Mc. Quod sequitur *et* om. idem liber. *Domine non vindicas et non iudicas sanguinem* habet Md. Mox *de hijs* A c. ed. Daventr.; *de iis* legitur in edd. vett. et in libro de patientia p. 254. Deinde *in tene-*

nostrum de his, qui in terris inhabitant? et requiescere ac patientiam tenere[8]) adhuc iubentur. Et quemquam[9]) posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis bonum fieri contra iudicem velle, aut prius quam vindicetur[10]), ipse alios posse defendere? Mandant aliquid martyres[11]) fieri. Si iusta, si licita, si non contra ipsum dominum a dei sacerdote facienda sit obtemperantis facilis et prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid martyres fieri. Si[12]) scripta non sint in domini lege quae mandant, ante est,

---

bris inhabitant Mc, *habitant* Ba. 8) *sustinere* pr. Mb, *adhuc tenere* edd. ante Manut. omnes c. Morell. 9) *quenquam* W, *quendam* Bb, *que inquam* A. Tum *existimet* idem liber. Mox *dignum* pro *bonum* Pamelius invitis codd. et edd. 10) *iudicetur* Bb et pr. Mc. 11) Ita codd. et edd., si excipias Baluzianam et Goldhornianam, quae *martyres aliquid* habent. Post *fieri* (plurimae edd. hic et infra interrogationis signo distinguunt) cod. Bb statim exhibet: *sed si scripta non sunt* intermediis omissis. Ante *si iusta* in cod. Voss. 1. et edd. Daventr. Grav. Baluz. atque Goldh. insertum *sed.* Verba *si licita* om. A. Mox *deum* pro *dominum* scribunt W. Mabcd. A. Tum *ac dei sacerdotem* Mab et Ba. Deinde *facienda sint* Ba et A, *fac. sunt* Mcd c. edd. ante Baluz. atque Goldh., a quibus *sunt* abest, ut a codd. rell. Part. coniunct. *si* deinceps praebent codd. Mbd, item edd. vett., si excipias Daventr., una cum Erasm. Grav. Morell. Baluz. atque Goldh.; in cod. autem Mc r. m. supra addidit. Eam om. Ba et A, quibuscum conspirant edd. Pamel. Rigalt. Oxon. Contra Manutiana habet *facienda sit: obtemp.*, pro quo in Gotting. exemplari vir doct. correxit *facienda: sit obt.*, ut est in libro Ver., quocum faciunt W. Seguier. et Ma. Hanc scripturam sublata post *facienda* interpunctione verissimam esse putat Rigaltius, quem secutus sum. Mb dat *optemperantis*, de qua scribendi ratione vid. Wagner. Orthograph. Vergil. p. 413 sq. 12) *Sed*, quod ante *si* inferunt edd. et aliquot codd., recte om. W et Ma. Dein ordine inverso *non scripta sunt* exhibet A, *scr. non sunt* dant W. Mcd. Bb veteresque edd. c. Erasm. Grav. Manut. Morell.

ut sciamus illos de deo [13]) inpetrasse quod postulant, tunc facere quod mandant.

XVI.

Neque enim statim videri potest divina maiestate [1]) concessum quod fuerit humana pollicitatione promissum. Nam et [2]) Moyses pro peccatis populi petit, nec tamen peccantibus veniam, cum petisset, accepit. *Precor,* ait [3]), *domine, deliquit populus hic delictum grande, et* [4]) *nunc si dimittis eis, delictum dimitte; sin autem, dele me de libro* [5]), *quem scripsisti. Et dixit dominus ad Moysen* [6]): *Si qui deliquit* [7]) *ante me, deleam eum de libro*

---

13) *de domino* Ver. Neap. Bb. Mc. Mox *et tunc* A.

XVI. 1) *de divina maiestate* edd. et nonnulli codd. Sed praepositio merito abest a W. Mac. Bb. A; *magestate* scribit Ma, ut est in edd. ante Remb. 2) *et* om. Mc. Tum pro vulg. *petiit* ex Mabc. Bb. A. Manut. et Morell. recepi *petit* (ita pr. etiam W), de qua contracta perfecti forma vid. Wagner. libr. c. p. 464. Mox *tantum* pro *tamen* habet Md. Abest *peccantibus* a Ma. Dein *petivisset* scribit A. 3) Exod. 32, 31—33. In Mc haec ita leguntur: *Peccavit, ait, domine, populus hic, delictum dimitte. Sin autem, dele.* Ba habet *domine*, *domine* et pro *grande* Bb *magnum*. Legebatur ante Manut. *hic populus delictum grande.* Voc. *delictum* abest ab ed. Daventr. Verba: *et fecerunt sibi deos aureos*, quae in nonnullis libris scriptis et editis adduntur, desunt in codd. W. Macd. Bab, in quattuordecim Baluzianis et in vett. edd., item in Erasm. Grav. atque Manut. Ceterum Mb et quidam libri mss. a Baluzio inspecti post *aureos* adiiciunt *et argenteos.* Ex his satis intelligi potest totum hoc enuntiatum, quo opus non est, ex marg. in textum irrepsisse. Quare expungendum putavimus. 4) *et* om. Mb et A. Dein *nunc dimittes* exhibent W. Ba et a pr. m. Ma; in mg. autem W a r. m. *dimittens.* Ita et Ma in ord. ex mutat. r. m. 5) A *de libro suo.* Sed scribi potius debuerat *tuo.* Habent LXX ἐκ τῆς βίβλου σου ἧς ἔγραψας. Ceterum *de libro, quem scripsisti* item legitur in epist. ad Fortunat. Cap. IV. et ad Quirin. I. 1. 6) *ad Moysem* Mc. 7) *si qui* pro *si quis* W.

meo. Ille amicus dei, ille [8]) facie ad faciem locutus saepe cum domino, quod petit inpetrare non potuit, nec dei indignantis offensam sua deprecatione placavit. Hieremiam [9]) deus laudat et praedicat dicens [10]): *Prius quam te formarem in utero* [11]), *novi te, et prius quam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te;* et [12]) eidem pro peccatis populi deprecanti frequentius et oranti: *Noli*, ait [13]), *orare pro populo hoc et noli postulare pro eis in prece et oratione, quia non exaudiam in tempore, in quo invocabunt me, in tempore adflictionis suae.* Quid vero iustius Noe, qui, cum repleta esset terra peccatis, solus inventus est iustus in terris [14])?

Ma. Ba et pr. Mc. Tum Ba et Mc *delinquit*, W et Md c. editis fere omnibus *deliquit*, Ma et Bb *deliquid*, Mb c. A, ut Baluz. et Goldh., *deliquerit.* Est in Graec. εἴ τις ἡμάρτηκεν. 8) *ille* om. Ba. Mox *locutus est — cum deo* scribitur in Mb. Edd. Gravianam antecedentes exhibent *locutus cum deo*, Grav. autem his vocabulis praefixit *saepe.* Dein pro *petiit* ex Mabc receptum *petit*, ut supra. Ita pr. exhibebat etiam W. Proxime in A perperam legitur *indignatus.* Tum Mc habet *placuit*, in mg. autem a r. m. *pacavit*, quod tenent libri ante Grav. editi. 9) *Hyeremiam* Ba et Mc, *Ieremiam* Mad. Statim *dominus* pro *deus* W. Mbc et Bb. 10) Hierem. 1, 5. 11) *in utero* corr. m. supra adiecit in W. Dein *et* om. Mc, moxque *de vulfa*, *sacrificavi te* scribit Mb. Tum *in gentes* (ita et Ba) W a corr. m. inter vers. habet. Pro *posui* in A. et edd., quae Manutianam praecesserunt, est *dedi*; item pr. scriptum fuit in Ma. 12) *hinc* pro *et* A. Dein *idem* a m. pr. W et Ma; a sec. ille *eidem*, hic *eodem.* Syllabam *ei* etiam Mb ab al. m. habet. Paulo post mendose *ornanti* A. Tum *ait dominus: Noli orare* Mb. 13) Pamelius ex cod. Cambron. addidit *dominus.* Male. Ceterum vid. Hierem. 7, 16. Proxime post *noli* librarii incuria ex verbis praecedentibus repetitum *ait* in W. Dein *exaudiam eos* dat Ver., *exaudiam te* Ma. Verba seqq.: *in tempore — — — invocabunt me* desunt in A. Praeposit. ante *quo* om. Ver. Neap. W. Mb. 14) Abest *in terris* ab A. Respexit nimir. Noster Gen. 7, 1.

Quid gloriosius Daniele [15])? Quid [16]) ad facienda martyria in fidei firmitate robustius, in dei dignatione felicius, qui totiens et cum confligeret vicit et cum vinceret supervixit? Quid Iob in operibus promptius, in temptationibus fortius, in dolore patientius, in timore submissius [17]), in fide verius? Nec his [18]) tamen, si rogarent, concessurum se deus dixit. Cum propheta Ezechiel [19]) pro delicto populi deprecaretur: *Terra,* inquit [20]), *quaecumque peccaverit mihi, ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam, et obteram sta|bilimentum panis, et in-* 188
mittam in eam famem, et auferam ab ea hominem et pecora. Et si fuerint tres viri hi [21]) *in medio eius,*

---

15) *Danihele* W. Mabc. Bab. Vid. Dan. 10, 11. 16) *qui* Ba et pr. W c. Ma, *quid illo* ex cod. Afflig. Pamel., quem secuti sunt editores posteriores; *quid eo* Grav. Sed *illo* et *eo* mera sunt glossemata, quae iure om. codd. nostri, item edd. vett. et Erasm. Manut. atque Morell. Tum *nisi dei* Md, *in fide* A. Deinde *quid in dei dignatione* Ver., *domini* pro *dei* Mb, *dignitate* Bb. Mox Mc om. *totiens* pro quo *toties* habent Grav. Morell. Baluz. Goldh., itemque seq. *et* Mb. 17) *summissius* W. Mbd. A. Item ed. Daventr. Rell. vett. *summissimus.* Vid. Iob 1, 1. seqq. 18) *hijs*, ut solet, A c. ed. Daventr. Pro *si rogarent,* quod om. Ver., Mb scribit *et si rog.* Dein *dominus dixit* Mb c. A. 19) *profeta exechihel* W. Mb. Bab. 20) *inquid* W et Ma. Exstant haec prophetae verba Cap. 14. v. 13—14. Mox *ut* ab al. m. supra additum est in Mc. Abest *delinquat* ab A. In seqq. pr. scriptum fuit *opteram* in Mb. Idem deinceps habet *stabilitatem.* Voc. *panis* a r. m. superscriptum in Mc. Statim *et mittam* praebet Md. Voculae *ab eo* (sic pro *ab ea*) item *et* ex corr. supra sunt adiectae in Mc. Pro *hominem*, quod Graeco voc. ἄνθρωπον ap. LXX convenit, Mb dat *homines.* Dein *peccora* scribitur in Ma et Bb. 21) *hi* (*hii* Ma. Ba et A c. ed. Daventr.) om. Bb. Edd. Venet. 1. 2. Kunn. Remb. Erasm. et Grav. exhibent *ii.* In Ver. additur *iusti,* quod glossam sapit. Tum prius *et* om. Md, ut libri ante Manut. editi. *Danihel*, ut supra, exhibent W. Mbc et Bab. In seqq. *sed ipsi* Mb.

Noe et Daniel et Iob, non liberabunt filios, neque filias, ipsi soli salvi erunt. Adeo non omne, quod petitur, in praeiudicio [22]) petentis, sed in dantis arbitrio est.

XVII.

Nec [1]) quicquam sibi usurpat et vindicat humana sententia, nisi adnuat et censura divina. In evangelio dominus loquitur dicens [2]): *Qui confessus me* [3]) *fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram patre meo, qui in caelis est. Qui autem me negaverit* [4]) *et ego negabo eum.* Si negantem [5]) non negat, nec confitentem confitetur. Non potest evangelium in parte consistere et in parte nutare [6]). Aut utrumque oportet [7]) valeat aut utrumque vim veritatis amittat. Si negantes rei criminis non sunt [8]), nec confitentes, praemium virtutis accipiunt. Porro si fides, quae vicerit, coronatur, necesse est, et [9])

22) *intra iudicia* Bb.

XVII. 1) *Nec* in Ma enatum est ex *ne*; *neque* habet Mc. Dein *quisquam* A. Mox *usurpet* — *vindicat* pr., ex mut. r. m. *usurpaet* — *vindicaet* Ma; *usurpet* — *vindicet* (*vend.* ab r. m.) Mb; *vindicat* a m. pr., a r. *vendicat* (ita etiam A) Mc. Tum *sensura* A. 2) Matth. 10, 32—33. coll. Luc. 12, 8—9. 3) *me confessus* Mc. Abest *fuerit* a Bb. Verba: *confitebor eum* — — — *et ego*, utpote a m. pr. omissa, ab r. in mg. habet Mc. Post *in caelis* A om. *est.* 4) *a me abnegaverit* A, *negaverit me*, tum *eum negabo* Mb. 5) *se negantem* quattuor Italici et edd. ante Manut. omnes c. Morell., *se* ab al. m. supra adiectum in Mc. Mox *confitebitur* Mb. 6) *mutare* A. 7) *oportet* bis Md, *oporteat* A. Tum *ut valeat* quattuor Italici, *valere* A. Dein idem om. *vim.* Proxime *ammittat* scribitur in Ma, *amittit* in Md. 8) Ita Ver. et Neap. 2, rell. c. vulgatis libris *erunt.* In seqq. *accipiunt* pro *accipient* Ver. W. Mabcd. Bab. Neap. A c. ed. Morell. 9) *et* (vulg. *ut*) dant Ver. W. Ma. Ba. Vat. omnes, item a r. m. inter vers. Mc. pro *ut* ibidem omisso. Et ita correxit iam Morellius. Dein *victi* habet ed. Daventr.

victa perfidia puniatur. Ita martyres aut nihil [10]) possunt, si evangelium solvi potest; aut si evangelium non potest solvi, contra evangelium facere non possunt qui de evangelio martyres fiunt. Nemo, fratres dilectissimi, nemo infamet [11]) martyrum dignitatem, nemo eorum gloriam destruat et coronas. Manet incorruptae [12]) fidei robur incolume, nec dicere aliquid aut facere contra Christum potest cuius et spes et fides et virtus et gloria omnis in Christo est. Ut [13]) ab episcopis contra mandatum dei fiat auctores esse non possunt qui ipsi [14]) dei mandata fecerunt. An quisquam maior deo aut divina bonitate clementior [15]), qui aut infectum velit quod passus est deus fieri, aut quasi illi minus potestatis ad protegendam ecclesiam suam fuerit, auxilio nos suo putet posse servari? Nisi si [16]) haec ignaro deo gesta sunt aut non permittente illo omnia ista venerunt, cum doceat indociles et admoneat inmemores scriptura divina, quae loquitur dicens [17]): *Quis dedit* [18]) *in direptionem Iacob et Israel eis, qui*

---

10) *nil* Bb. Tum *solvitur* pro *solvi potest* Mb. Mox *solvi non potest* W et A. Infra *martyres sunt* ed. Daventr. 11) *nemo hanc gloriam mutilet, nemo infamet* Mb, *nemo h. glor. mut., neque inf.* tres libri vett. ap. Baluz. Adsuta sunt verba ista ab homine sciolo ex Cap. II. p. 60, 3—4. 12) *et corrupte* Md. Post *fidei* Bb addit *firmitate.* Voc. *robur* e *rubor* emendavit r. m. in Md. Deinceps *incolöme* scribit Ma et *ne* pro *nec* Md. 13) *et ut* Mb, *ut autem* Ba. Seq. *ab* in A corruptum est in *ad.* 14) *ipsius* (*ipsi* pr.) Mb. Tum *mandata dei* Md. 15) *clementer* pr. Mb. Mox *non factum* Ver. et Mb, *intectum* Ba. Idem *vellit* et in clausula *posse salvari.* 16) *si* om. Ma. Bb. A. Remb. Erasm. Grav. Manut. Oxon., add. Latinius. Tum *ignorante deo* Mc. Mutile *permitte* pr. Mb. Mox *cum* om. W. Mab. Bab. A., habet a r. m. int. v. Mc. Dein *ammoneat* Bb. 17) Hesai. 42, 24—25. 18) *dedit et* Md. Statim *in direptione* W et Ba, *in direptationem* ed. Daventr. Tum *israhel*

praedabantur illum? Nonne deus, cui peccaverunt [19]*, et nolebant in viis eius ambulare, neque audire legem eius? Et superduxit* [20] *super eos iram animationis suae.* Et alibi [21] testatur ac dicit: *Numquid* [22] *non valet manus dei, ut salvos faciat, aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra* [23] *inter vos et deum separant, et propter delicta vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur.*

XVIII.

Delicta nostra [1]) reputemus, actus nostros et animi secreta volventes, conscientiae merita ponderemus. Re-

---

W, *hisrael* Ba. Pro *iis*, quod exhibent Manut. Pamel. ceterique recentiores, W. Mad. A *eis*, et ita supra lin. Mc, in quo pronomen aberat, una cum edd. vett., item Erasm. Grav. atque Morell., *his* Mb et Bab. Deinde *eum* pro *illum* libri ante Grav. evulgati. 19) *peccavere* Mc. Dein *nolebant*, quod respondet Graeco ἠβούλοντο ap. LXX, W. Macd. Bab. A et editi fere omnes, *noluerunt* Ver. Mb. Baluz. Goldh. Mox *eius* post *viis* om. Ma. Infra *ad legem* scribit A. 20) *superinduxit* Mb, *superd.* in *eos* (*in* a r. m. supra adiecto) Ma. 21) *alibi* ab r. m. int. v. habet Mc. Dein *ac loquitur dicens* Mb, *et dicit* A. Hes. 59, 1—2. 22) *Nunquid* W. Item edd. vett. c. Grav. et Morell. Tum *manus domini* Mb. Bb. A. Mox *gravabit* Mac. Bb. Dein *et non audiet* Ba. 23) *vestra* om. Mc. A. Pr. *inter nos* Mc. Tum *superant* A, *sperant* pr. Mc. Pro *delicta* (mendose *delicia* Ba) Md habet *peccata*. Deinde *fratrum* pro *vestra* A et pro *avertit* (ἀπέστρεψε LXX) W *vertit*. Mox *a nobis* A.

XVIII. 1) Ita W et Ma. Vulg. *delicta potius nostra*. Mb et Ba exhibent *del. nostr. potius*. Sed v. *potius*, quod valde languet, e glossemate videtur fluxisse. Dein *aditus*, in [illegible] a r. m. Mc, *actus nostri* W. Mabc. Bb. A cum edd. [illegible] et Rombolt. Mox *animas* Bb. Pro *revolventes*, quod [illegible] Rig. ceterisque recentioribus, e codd. W [illegible] libris typis exscriptis recepi *volventes* [illegible] *volventis*.

deat in cor nostrum non ambulasse nos [2]) in viis domini et abiecisse legem dei, praecepta eius et monita salutaria numquam servare voluisse. Quid de eo boni sentias, quem timorem fuisse apud eum, quam fidem credas, quem [3]) corrigere nec metus potuit, quem persecutio ipsa non reformavit? Alta et recta [4]) cervix nec, quia cecidit, inflexa est; tumens animus et superbus nec, quia victus est, fractus est. Iacens stantibus et integris vulneratus minatur, et quod non statim domini corpus inquinatis manibus accipiat, aut ore polluto domini sanguinem bibat, sacerdotibus sacrilegus [5]) irascitur: atque [6]) (o tuam nimiam, furiose, dementiam!) irasceris ei, qui abs te aver-

---

2) *nos ambulasse* Ba, *nos* a r. m. superscriptum in Mc. Mox coniunctionem *et* om. Ver. 1. Mb. A, *sed abiecisse in legem dei* habet Ba, *et iecisse* Bb. 3) *nec* pro *quem* A. 4) Ita optime W, *^{e}recta* (*e* ab r. m. supra addito) Ma. Vulg. *erecta*. Vid. Gronov. Observatt. in Scriptoribus eccles. Monobibl. p. 570. Voc. *cervix* pr. omissum fuit in Mc. Dein *ne* pro *nec* Bb. Statim *quia* r. m. adiecit in Mc. 5) *sacrilegis* A. Tum *irascatur* Bb. 6) *Ad^{t}que* Ba. Interiect. *o* excidit in A, *ob tuam nimiam ^{o} furiose dementiam* ex mutat. r. m. habet Mb, *clementiam* A. Bene sic interpungitur in Mc: *irascitur: atque* (*o tuam n., f., dem.*) *irasceris* parenthesibus a r. m. adiectis. Edd. vett. Pamel. Rig. Oxon. et Baluz. ante *irasceris* male puncto distinguunt, semicolo Erasm. Grav. Manut. Morell. Apte post *dementiam* interiectionis notam posuit Goldh. Conf. Gronov. Observatt. III. 12. p. 263 seq. Pro *abs te* Mb ab al. m. in ras. habet *a te*. Verb. *avertere* deest in A. Mox *domini* pro *dei* scribit Mc. Tum *et minaris* Ba, *et minaris ei* Bb c. A. Proxime *misericordiam* (*misericordia* Ba) *domini* Bb. In seqq. *tuum* r. m. supra adiecit in Mc. Paulo post *lacrimis fundis* (sic, intermed. om.) A, *fudit* pro *fundit* pr. Mb. Dein *ipse forsitan* edd. vett. c. Rembolt. et Erasm.; *ipse vero* (*vere* a s. m.) *non fundis* Mc, *ipse non fudisset* Md.

tere iram dei nititur; ei minaris, qui pro te domini misericordiam deprecatur, qui vulnus tuum sentit, quod ipse non sentis, qui pro te lacrimas fundit, quas forsitan ipse non fundis. Oneras [7]) adhuc crimen et cumulas et, cum sis ipse inplacabilis ad antistites et sacerdotes dei, putas circa te dominum posse placari? Accipe potius et admitte quae loquimur [8]). Quid surdae aures salutaria praecepta non audiunt, quae monemus [9])? Quid caeci oculi paenitentiae [10]) iter non vident, quod ostendimus?

XIX.

Quid praeclusa [1]) et alie|nata mens remedia vi- 189
talia non percipit, quae de scripturis caelestibus et discimus et docemus? Aut si incredulis [2]) quibusdam minor fides est futurorum, vel praesentibus terreantur. Ecce eorum, qui negaverunt, quae supplicia conspicimus,

---

7) *Onera*[s] ex corr. r. m. Mc. Mox *cum vias* pro *cumulas* Ba. Tum *placabilis* A. Praepos. *ad* erasa in Mb. Idem deinceps *scribit antestites*. Vocc. *et sacerdotes* om. edd. vett. c. Rembolt. Post *sacerdotes dei* Ba perperam addit *irasceris*, ut legitur in ed. Oxon.; dein habet *deum* (ita etiam Mbc. Bb. A.) *circa te*. Statim *cito posse placari* Ver. *Placari* a m. pr., a s. *placare* Mb. 8) *locuntur* Mc, *loquuntur* A. 9) Sequentia desunt in A. 10) *paenitentiam* Ba.

XIX. 1) Ita codd. Cambron., sex Angl. et A, item in mg. Grav., *percussa* (*vel* p̄*clusa* ab r. m. supra adiect.) Md, *percussa* Manut.; vulg. *perculsa*, cuius loco scribendum esse *praeclusa* monuit iam Gronov. libr. c. p. 264. Similiter Cyprianus supra Cap. IX. p. 72, 12. dixit *anima praeclusa*. Paulo post Mb habet *recipit*. Dein *dicimus*, (*s* a r. m. superscr.) W, *diximus* Mc. 2) *et si incredibilis et incredulus* A, *non credulis* Bb. Tum A *et* pro *est*, quod in W r. m. superscripsit.

quos eorum tristes exitus flemus [3])? Nec [4]) hic esse sine poena possunt, quamvis necdum poenae dies venerit. Plectuntur interim quidam, quo [5]) ceteri dirigantur. Exempla sunt omnium tormenta paucorum. Unus ex his [6]), qui sponte Capitolium negaturus ascendit, postquam Christum negavit, obmutuit. Poena inde coepit, unde coepit et crimen, ut nec rogare iam posset [7]) qui verba ad precum misericordiam non haberet. Alia in balneis constituta (hoc enim crimini eius et malis deerat, ut ad balneas [8]) statim pergeret quae lavacri vitalis gratiam per-

---

3) *flemus et dolemus* codd. Burgund. et Voss. 2. (non *Vat.*, ut ait Baluz.). 4) *ne* Md. Deinde *sine paena possunt esse* Mb. Proxime *poenae dies venerit* pro *dies venerit poenae*, quod friget, scripsimus c. codd. W. Mabd. Ba et edd. Manut. antecedentibus, quibuscum conspirat Morell., *paene venerit dies* Bb et Mc, *iudicii dies venerit* Seguier. Conf. Cap. XV. init. Voc. *poenae* om. Ma. Posthac cod. A habet hoc lemma: *Epistola quarta de unitate fidei et eius confessoribus.* Pergit deinceps (fol. 17, b) ita: *Plectuntur interim* etc. 5) *ut* A. Pro *corrigantur*, quod ex ed. Daventr. invexerat Erasmus, recepi *dirigantur* e libris W. Mabcd. Bab, Italicis, tredecim Baluzianis et tribus Anglicis. Mendose A *dirigentur.* Litteras duas novissimas in W r. m. adiecit. 6) *hijs* Md et A c. ed. Daventr. Mox *in Capitolium* Mb. Paulo post *ommutuit* Ba. 7) *possit* Mb. Tum *ad praecem misericordiae* ex mutat. in ras. Mb, *ad precandum misericordiam* cod. Turon. c. ed. Grav., *ad precandam m.* Daventr. Erasm. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon.; *medelam* pro *misericordiam* cod. Fuxensis. Dein *habuerit* A. 8) *et ut* A, *ut ad balneas* (ita Ma et vett. edd. c. Rembolt. atque Erasm.) W a m. pr., ab r. *ut et ad b.*, quae lectio reperitur in edd. Grav. Manut. Morell. ceterisque recentioribus. Verum *et*, quod non quadrat et valde languet, expunxi; *ad* om. Mc, *balnea* scribit A. Tum *lavari* (sic) Bb, *lavachri* A. Mox *sed*, quod vulg. deest, receptum e W. Ma et Bab, idque a corr. m. habet etiam Mb. Post *correpta* Erasmus intrusit verbum *cecidit*, cui locum in contextu item dederunt Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon., sed codd. nostri, nec non Ver. Benevent. Neap. atque Baluziani additamentum istud recte omittunt. *Concidit* (ita

didisset), sed illic ab inmundo spiritu inmunda correpta laniavit dentibus linguam, qua fuerat vel pasta inpie vel locuta. Postquam sceleratus cibus sumptus est, in perniciem suam rabies oris armata est. Ipsa sui carnifex exstitit, nec diu superesse postmodum potuit. Doloribus ventris et viscerum cruciata defecit.

XX.

Praesente ac [1]) teste me ipso accipite quid evenerit. Parentes forte fugientes [2]), dum trepidi minus consulunt, sub nutricis alimento parvulam filiam reliquerunt; relictam nutrix detulit ad magistratus. Illi ei [3]) apud idolum, quo populus confluebat, quod carnem necdum posset [4]) edere per aetatem, panem mero mixtum, quod tamen et ipsum de inmolatione pereuntium supererat, tradiderunt. Recepit filiam [5]) postmodum mater. Sed [6]) facinus puella commissum tam loqui et indicare non potuit, quam nec intellegere prius potuit, nec arcere. Ignoratione igitur

---

Grav.) reperit Baluzius in duobus vett. libris mss. Tum pro *qua* Ma. Bab. A et a pr. m. Mb dant *quae;* item Grav., qui alteram lectionem ad mg. reiecit. Dein *parta* habet Bb. Quod sequitur adv. *inpie* om. A, *vel impie locuta* scribit Mb, *loquuta* Mc.

XX. 1) *et* Ma. 2) *fugentes* W. Mox *crepidi* A, *intrepidi* Ba. Dein *minis suis* A, *minus sui* (pron. *sui* typis minutioribus excuso) Grav., *minus sibi* ex Cauchii coniectura Pamelius. Is in adnotationibus ait: „Fort. legendum *suis*.“ Mox *parvolam* pr. Mb. Tum *relicta* Mc. 3) *et* Mc. Pro *quod* W *quo*. 4) *possit* Mc. Deinde *panem mordidit mixtum* cod. Pithoeanus. Statim *qui tamen et ipse* — *perentum* Mc, *illut* (*illud* W) *tamen et ipsud* Ma, *ipsud etiam* Ba. Tum *de immolaticio* (*cio* in ras.) Mb. Dein *superaret* A et *tradiderat* (*unt* supra *erat*) Bb. 5) Addit *suam* Mb. 6) *Et* W. Ma, *sed intelligere* (pr.) intermed. om., quae r. m. ad mg. adiecit, Mc. Mox *nec in-*

obreptum est, ut sacrificantibus nobis eam secum mater inferret. Sed enim puella mixta cum sanctis, precis nostrae et orationis [7]) inpatiens, nunc ploratu concuti, nunc mentis aestu fluctuabunda iactari, velut tortore cogente, quibus poterat indiciis conscientiam facti in simplicibus adhuc annis rudis anima fatebatur. Ubi vero sollemnibus [8]) adinpletis calicem diaconus offerre praesentibus coepit et accipientibus ceteris locus eius advenit, faciem suam parvula instinctu divinae maiestatis avertere, os labiis obturantibus premere, calicem recusare. Perstitit [9])

---

dicare potuit A. Tum *intellegere* scribunt W. Mab et Ba, unde recepi. Conf. Sillig. Praefat. ad Plin. nat. hist. P. LXXI. Dein pro *cavere* quattuor libri Baluzii exhibent *cavere*. In alio uno ab
vel cavere
eo inspecto legitur *arcere*. 7) *preces* — *orationes* a m. pr., a r. *precis* — *orationis* W et Ma, *precibus nostris* — *orationibus* Bb. Male *nec mentis* Md. Verb. *coepit*, quod ante fluctuabunda, item partic. copulativ. *et*, quam ante *velut* e Ms. primus intulit Pamelius, codd. nostri omnes om. Quare expunxi. Conf. Gronov. Observatt. in Scriptorr. eccl. Monobibl. p. 573. Pro *iactari* in Ba est *luctari*. Proxime *quid poterat* habet Bb, *quis* (e corr. r. m. *quibus*) *poterat indiciis conscientiam prodebat facti: in simplicibus enim* — — — *anima tenebatur* dat Mc. Mendose A *fetebatur*. In Bb et duobus vett. Baluz. exstat *testabatur*. 8) Ita recte W. Mabc. Bb et edd. vett. (excepta Daventr.) una c. Manut. Vid. Kreyssig. in carm. Lat. de bello Actiaco s. Alexandrino Fragment. in Commentat. de Sallust. historr. L. III. Fragmentt. p. 151 et 155 sq. Wagner. Orthogr. Vergil. p. 473. *Sollempnibus* habet Ba, *solempnibus* A c. ed. Daventr., *solemnibus* Md, item Rembolt. Erasm. Grav. Pamel. Rigalt. Baluz. Goldh., *solennibus* Morell. et Oxon. Mox *praesentibus* om. A. In seqq. *parvolam* a m. pr., e corr. *parvula* Mb. Tum *magestatis*, ut solet, Ma c. ed. pr. Dein *obturantibus* per ras. Mc, item pr. Md, ubi nunc, ut in rell., legitur *obdurantibus*, quod in octo vett. libris mss. et antiquis edd. reperit etiam Baluzius. Alteram tamen lectionem confirmant quindecim codd. vett. a Baluzio collati, item edd. Manut. atque Morell. 9) *Perstetit* Ba, *praestitit* Bb et A;

tamen diaconus et reluctanti licet de sacramento calicis infudit. Tunc sequitur singultus et vomitus. In corpore atque ore violato eucharistia [10]) permanere non potuit. Sanctificatus in domini sanguine [11]) potus de pollutis visceribus erupit. Tanta est [12]) potestas domini, tanta maiestas. Secreta [13]) tenebrarum sub eius luce detecta sunt, sacerdotem dei nec occulta crimina fefellerunt. Hoc circa infantem [14]) quae ad loquendum alienum circa se crimen necdum habuit aetatem.

XXI.

At vero ea [1]), quae aetate provecta et in annis adultioribus constituta sacrificantibus latenter obrepsit, non cibum, sed gladium sibi sumens, et velut quaedam venena letalia intra fauces [2]) et pectus admittens, angi

---

Voc. *calicis* om. Bb. Deinceps *infundit* habet A. 10) *eucharisthia* Mb, *eukaristia* A. Statim *manere* Md. 11) *in sanguine domini* ex corr. r. m. Mb. 12) *est* om. W et Mac. Voci *maiestas* additur *dei* in Ba. 13) *quod secreta* A. Pro *detecta* Ba habet *delectata*, Md *detracta*. 14) In Mb *vel puellam* r. m. superscripsit. Recte *loquendum* codd. nostri omnes et edd. antecedentes Pamelianam, in quam ex libro Cambron. invectum est *eloquendum*, quod recipere non debebant Rigalt. Oxon. et Baluz. Vid. Gronov. libr. c. p. 570. Mox *per aetatem* scribit Ba.

XXI. 1) *ea* om. Mc. Post *sacrificantibus* expunxi *nobis*, quo opus non est, cum h. l. subintelligi facile possit, suadentibus libris W. Mabcd. Bb et tredecim antiquis Baluz., quibus accedunt vett. editi una cum Erasm. Manut. atque Morell. Pronomen istud primum apparet in ed. Grav., ex qua influxit in Pamel. Rigalt. Oxon. et Baluz. Mox *obrebsit* W, *oppressit* A. 2) *inter fauces* exhibent duo codd. a Baluzio inspecti. Quam lectionem vitiosam a Pamelio ex cod. pessimo et interpolatissimo illatam refutaverat iam Gronov. l. c. p. 573 meritoque reiecit Baluz. Idem Pamelius ex eodem cod. post *pectus* male inseruit *sanguinem*, idque posthac temere recepit Ri-

et anima exaestuante concludi postmodum coepit, et pressuram non iam persecutionis, sed delicti sui passa palpitans et tremens concidit. Inpunitum diu non fuit, nec occultum dissimulatae conscientiae [3]) crimen. Quae fefellerat hominem deum sensit [4]) ultorem. Et cum [5]) quaedam arcam suam, in qua domini sanctum fuit, manibus indignis temptasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere. Et quia alius [6]) et ipse maculatus sacrificio a sacerdote celebrato partem cum ceteris ausus est latenter accipere, sanctum domini edere et contrectare non potuit, cinerem ferre se apertis | manibus 190
invenit. Documento unius ostensum est dominum [7]) recedere, cum negatur, nec inmerentibus ad salutem pro-

---

galt. Conf. Gronov. l. c. Dein *anget anima* Ma, *agi et anima* Bb. Partic. copulativ. ab r. m. in Mc supra est addita. Tum *concludi*
concuti unus liber Ital., *concuti* ed. Manut. 3) *dissimulare* Md, *dissimulata conscientia* Ba. 4) *sentit* Md. 5) *quo* A. Dein *archam* id. c. ed. Daventr., *arcam* (superscr. ab r. m. *archam*) Md. Paulo post *manibus indignis* om. vett. edd. et Rembolt., *manibus inquinatis* dant Ver. A, duo Angl. et unus Baluz. Omisso *inde* A scribit *territa*. 6) Ita Ma, *atqui alius* Ba, *et qui alius* W, *et alius qui* Manut. Pamel. Oxon., *et alius quia* Rigalt., *et quidam alius* Mb c. edd. Daventr. Erasm. Grav., *et quidem alius* Mc, *et aliud quidem* A, *et quidem alius quia* Baluz., *et quis alius* Md, item edd. vett., *et cum et alius* Bb, *et cum alius qui* Morell., *et quum alius* Goldh., addens, „suffragante primo ap. Oxon. Bodleiano cod.“ Sed Bodl. liber habet *cum*, non *quum*, quod a Cypriani usu plane abhorret. Praepositio ante v. *sacerdote* in Mbc a r. m. superscripta. Post *celebrato* A infert *quoniam accipientibus*, ante *ceteris* coniunctionem *cum* omittens. Dein *nisus est* in ras. scribit Mb, *ausus esset* A. Mox ante *sanctum* r. m. intrusit partic. *et* in Mb. Tum *dei* habet Md. Proxime *contractare* A et pro *ferre se* Ba *se t̄re*.
7) *deum* Bb. Tum *quoniam negatur* A. Statim Mb ^{im}*merentibus* e corr. r. m.

desse quod sumitur, quando gratia salutaris in cinerem sanctitate fugiente [8]) mutetur. Quam multi cotidie [9]) inmundis spiritibus adinplentur, quam multi usque ad insaniam mentis excordes dementiae furore quatiuntur? Nec necesse est ire per exitus [10]) singulorum, cum per orbis multiformes ruinas tam delictorum poena sit varia, quam delinquentium multitudo numerosa. Unusquisque [11]) consideret, non quid alius passus sit, sed quid pati et ipse mereatur, nec evasisse se credat, si eum interim poena distulerit, cum timere plus debeat, quem sibi dei iudicis ira servavit.

XXII.

Nec sibi, quo minus agant paenitentiam, blandiantur

---

8) *sancto* (pr. *sanctum*) *fugiente* cod. Seguier. Dein *mutatur* Baluz. et Goldh. 9) Ita W. Mbd. Ba et edd. SP. Venet. 1. et Daventr., *cottidie* Ma. Bb, *quottidie* Mc c. edd. Venet. 2. Kunn. Rembolt., *quotidie* A et vulgares libri. Quae in edd. Manut. et sequentibus adduntur verba *paenitentiam non agentes, nec delicti sui conscientiam confitentes* absunt a W. Mabcd. Ba. Neap. 2 et sexdecim Baluz. Inveniuntur in duobus tantum ex nostris codd. et tribus antiquis a Baluzio collatis, neque omnino necessaria sunt, si respicias proxime antecedentia. Ea idcirco eliminanda esse non dubitavi. Statim *ab* (in ras.) *inmundis spiritibus* Mb. Post vero *ab* subducta lineola insignitum est. Mox in eodem libro male scribitur *quam multi cotidie usque*, item deinde *clemencie* in A. 10) *per exitum* Bb. Proxime *urbis* Mb, *orbes* A, *orbem* Ba. Adv. *tam* om. A. Pro *varia* Md habet *ruaria* (sic). 11) *Unusque*, deinde *quit* pr. W; *quod* A. Mox *quia pati* Mc; *ipse pati* Mb. Infra *distulerat* Mc. Tum *plus timere* W. Statim *quem* W. Macd. Bab. A et in ras. Mb, *quam* ex uno cod. Remensi S. Dionysii Baluzius, quem secutus est Goldh. Pro *dei* A *domini*. Lectionem *ira* pro vulg. *censura* e viginti vett. libris suis et octo Angl. a Baluzio receptam confirmant nostri codd. omnes itemque Ver. 2. Quod subsequitur *servavit* in Mb enatum est e *servetur*.

qui, etsi [1]) nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis tamen conscientiam polluerunt. Et illa professio est [2]) denegantis, contestatio est Christiani quod fuerat abnuentis. Fecisse se dixit quicquid [3]) alius faciendo commisit, cumque scriptum sit: *Non potestis duobus dominis servire*, servivit saeculari domino, obtemperavit eius edicto, magis obaudivit humano inperio, quam deo. Viderit an minore vel dedecore [4]) vel crimine apud homines publicaverit quod admisit; deum tamen iudicem fugere et vitare non poterit, cum dicat spiritus sanctus in psalmis [5]):

XXII. 1) *et qui si* pr. Mb. Statim *nephandis* Md et A, *nefandi*[a] Mc. Post vero *contrectaverunt* (littera *a* ab r. m. superscr.) Md; tum *conscientia* pro *conscientiam* sollemni confusione Ba. Deinceps *polluere* Mc. 2) *Ex illa professione* Mb; — *professio est denegantis, contestatio est Christiani* optime W. Mac. Bb editique vett., *professio est deneg. contestatio: est Chr.* etc. Rembolt., *prof. est deneg. constet. Chr.* Ba, *prof. est deneg. cum testatione Chr.* A., *professio denegans* etc. Md. — *prof. denegantis contest. est Chr.* Erasmus ceterique recentiores. Tum *adnuentis* Ma, *adinventis* W et Ba. 3) *quidquid* W. Mb. Ba, *quitquid* Md. Dein *alios* Mb. E *commisit* a pr. m. effictum est *permisit* in Mb. Tum *quoniam scriptum sit* A. Vid. Matth. 6, 24. *Non potestis* om. Bb. Pro *servivit* idem habet *servire* (sic), *servit* pr. Mc. Quod ante *obtemperavit* (in Mb exstat *optemp.*) in exemplaribus Erasm. Grav. Oxon. Baluz. atque Goldh. reperitur et in Mb a r. m. intrusum est pronomen relat. *qui* om. codd. W. Macd Ba. A editique libri vett. c. Manut. Morell. Pamel. et Rigalt. Tum *delicto* pro *edicto* scribit Mc, moxque *obedivit* A. 4) *Vident vel decore* A. Prius *vel* om. Bb. Dein *aput homines praedicaverit* exhibet A, *hominem* Md. Pro *admisit* W. Mad et Ba dant *amisit*. Ceterum Ma distinguit post *deum*, cuius loco in Ver. legitur *dominum*. Mox *subterfugere*, ut edd. ante Baluz., habet etiam cod. Md. Sed simplex verbum *fugere* egregie tuentur libri Ver. Benev. Neap. et rell. nostri omnes, nec non sexdecim Baluziani. Deinde *potuerit* scribit Bb, *potuit* A. 5) Psalm. 138, 16.

Quod est inperfectum meum [6]) *viderunt oculi tui et in libro tuo omnes scribentur;* et iterum [7]): *Homo videt* [8]) *in faciem, deus in cor;* ipse quoque dominus praemoneat et praestruat dicens [9]): *Et scient* [10]) *omnes ecclesiae quia ego sum scrutator renis et cordis.* Perspicit ille abdita et secreta [11]) atque occulta considerat. Nec dei oculos [12]) potest aliquis evadere dicentis [13]): *Ego deus adproximans, et non deus* [14]) *de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis* [15]), *ego ergo non videbo eum? Nonne caelum et terram ego inpleo* [16])? Videt ille corda et pectora singulorum, et iudicaturus [17]) non tantum de factis, sed et de verbis et de cogitationibus nostris omnium mentes voluntatesque conceptas in ipsis adhuc clausi pectoris latebris intuetur.

---

6) *uicum* (sic) A. 7) 1. Reg. 16, 7. 8) *iudicet* Md, *vidit* Ma. Tum pro vulg. *in facie — in corde* ex Ver. W et Mac receptum *in faciem — in cor;* exhibent enim LXX.: ἄνθρωπος ὄψεται εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ θεὸς ὄψεται εἰς καρδίαν. Coniunctionis particula *autem*, quae in exemplaribus Manut. ceterisque recentioribus post *deus* additur, rectius abest a codd. Ver. Neap. 3. W. Ma et Bab, itemque ab edd. antiquioribus. In A mox est *preservat* (sic), *instruat* in Mb. 9) Apoc. 2, 23. 10) *Et hinc scient* Mc. Dein *ergo* pro *ego* errore typothet. Baluz. Inverso verborum ordine *cordis et renis* W. 11) *et secreta* om. Ba. 12) *oculo* Mc. Tum *aliquid* Mb. 13) Hierem. 23, 23–24. 14) *sed non deus* A. Voc. *deus* h. l. om. Ba. 15) *in abditis* W. Mad. Ba et e corr. Mc una cum edd. vett., item Erasm. atque Grav. Altera tamen lectio optime convenit cum Graeco textu, qui ita habet: εἰ κρυβήσεταί τις ἐν κρυφαίοις. 16) *implebo* Bb. Desunt haec verba in Ver. W. Mad. Ba. A. Vat. 2. et quindecim antiquis Baluz. veteribusque editis. 17) Perperam *iudicatus* A. *Est*, quod primus adiunxit Pamelius, omisi praeeuntibus libris nostris omnibus. Proxime *tam* pro *tantum* habet Mb et *delictis* pro *de factis* Bb. Praeposit. *de* ante *cogitationibus* om. Mbc et Ba. Deinceps *nostrorum* scribit A. Mox *contemplans* pro *conceptas* cod. Fuxensis. Tum *clausis* Md.

XXIII.

Denique quanto [1]) et fide maiore et timore meliore sunt qui, quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesim conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet et modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse [2]): *Deus non deridetur?* Derideri et circumveniri deus non potest, nec astutia aliqua fallente deludi. Plus immo delinquit [3]) qui secundum hominem deum cogitans evadere se poenam criminis credit, si non palam crimen admisit. Christus in praeceptis suis dicit [4]): *Qui confusus* [5]) *me*

XXIII. 1) *quando* Vat. omnes. Deinde *maiore* — *meliores* Ma. Bab. A et sexdecim Baluz., *maiores meliore* quattuor Baluz., *maiore* — *meliore* W. Md et ex corr. Mc. Accedunt decem libri Baluz. et sex Angl., item edd. vett. (excepta Daventr.) c. Manut. atque Morell., *maiores* — *meliores* Mb, quocum faciunt exemplaria Daventr. Grav. Pamel. Rig. Oxon. Baluz. Goldh. Ita pr. etiam Mc. Mox *quam vas* (sic) Bb. Dein *sacrificiis* — *libellis* Mb. In seqq. *ipsud* Ba. Paulo post *confitentur* Neap. 4. Tum *exomologesim* pro *exomologesin* A, *exomologesi* (sic) Ba, *exhomologesim* Md, *exomologysim* Mb, *exhomologesin* W c. Ma, ut edd. vett. et Rembolt. Infra *medellam* W et Mab c. ed. Manut. De qua scriptura vid. Freund. ad Cicer. Orat. pro Milon. p. 36. Wagner. Orthograph. Vergil. p. 467 v. *querella*. Tum *parvis* enatum est e *prius* in Mc. Partic. *et* post *licet* om. W et Ma. Dein *modicisque* scribit Mc. 2) Gal. 6, 7. 3) *imo deliquit* Mc. Pro *cogitans* W. Ma et Ba exhibent *cogitat*. Statim *se evadere* offert Md, *se* ab r. m. in ras. positum in W. Proxime *sive* pro *si non* dat Md; negationem om. A. 4) Marc. 8, 38. 5) „Ita veteres editiones et tredecim libri veteres. Tres alii habent: *Qui confusus me fuerit, confundam et ego coram patre meo, qui in caelis est*. Beccensis: *Qui*

fuerit, confundet eum filius hominis. Et Christianum se putat qui Christianus esse aut [6]) confunditur aut veretur? Quomodo potest esse [7]) cum Christo qui ad Christum pertinere aut erubescit aut metuit? Minus [8]) plane peccaverit non videndo idola, nec sub oculis circumstantis atque insultantis populi sanctitatem fidei profanando, non polluendo manus suas funestis sacrificiis, nec sceleratis cibis ora maculando. Hoc eo [9]) proficit, ut sit minor culpa, non ut innocens conscientia. Facilius potest ad veniam criminis pervenire. Non est [10]) tamen inmunis a crimine. Nec [11]) cesset in agenda paenitentia atque in domini misericordia deprecanda, ne quod minus esse in qualitate delicti videtur in neglecta satisfactione cumuletur.

---

confusus fuerit me coram hominibus, confundet. Contra in aliis duobus scriptum est: *Qui me confessus fuerit, confitebitur eum filius hominis.* Sic etiam epist. IX. p. 18. At lectio, quae habet: *Qui confusus*, exstat etiam epist. LXIII. p. 109. Ego puto hanc discrepantiam esse inputandam temeritati librariorum." *Balusius.* — *me confusus* Mc, *confessus me* Mb et Bb. Post *fuerit* Ba addit *coram hominibus.* Dein *confundetur* habet Bb, et ita pr. legebatur etiam in Mc, in quo r. m. posthac *ur* expunxit; *confitetur* dat Mb, *confundam vel confundetur cum filio hominis et ego eum coram patre meo, qui est in caelis* scribit A. Tum *filium* Ba. 6) *aut,* quod deest in ed. Manut., in Gotting. exemplari vir. doctus ex Vat. 4. adnotavit. 7) *esse* in W r. m. superscripsit. Pro *ad Christum* in A exstat *ad ipsum.* Dein *pertinere se* in Mad et Ba, moxque *metuerit* in A. 8) *Minus tamen* Mc. Statim *peccavit* A. In seqq. *sanctitate* Ba et Md, tum *dei* pro *fidei* Mb. Deinceps *prophanando* A, ut ed. Baluz. 9) *ego* Bb. Mox *culta* Ba. 10) *est* om. W et Ma. 11) *Ne* Bb c. A, *necesse est* W et Ma, *in agenda necesse est paenitentia* Ba, in *agendam paenitentiam* pr. Mb. Pro *domini* Ba *dei; in dominica deprecanda* Bb, tum *misericordiam depraecandam* pr. Mb, *deprecanda sit promptus* Mc. Deinde *in equalitate* et pr. *celebraetur* pro *cumuletur* Mb.

XXIV.

Confiteantur singuli, quaeso vos, fratres [1], | delictum 191 suum, dum adhuc qui deliquit in saeculo est, dum admitti confessio eius potest, dum satisfactio et remissio facta per sacerdotes apud dominum grata est. Convertamur ad dominum mente tota, et paenitentiam criminis veris doloribus exprimentes dei misericordiam deprecemur. Illi se anima [2] prosternat, illi maestitia satisfaciat, illi spes omnis incumbat. Rogare qualiter debeamus dicit ipse [3]. *Revertimini,* inquit [4], *ad me ex toto corde vestro simulque et ieiunio et fletu et planctu, et discindite corda vestra et non vestimenta vestra.* Ad dominum toto corde [5] redeamus; iram et offensam eius ieiuniis, fletibus

---

XXIV. 1) *quaeso vos, fratres dilectissimi*, Pamelius ceterique recentiores. Sed v. *dilectissimi* om. codd. nostri omnes. Conf. adnot. ad Cap. II et XXVIII. Pro *delictum* W et Mb pr. exhibebant *dilectum.* Mox *cum* pro *dum* scribit Mc. Tum W. Mac et Bab male *delinquit*, Mb *delinquid.* Pr. *admittit* W. Infra *apud deum* Mb et A. Tum *gratia* W. 2) *etiam anima* Mb. Paulo post *illic spes* W. Ma. Ba. 3) Vid. Ioel 2, 12. 4) *inquid* pr. Mc. Dein *ex toto corde vestro et ex tota anima vestra* habet Mb. Partic. *et* ante *ieiunio* om. Ba et A. In hoc libro post *ieiunio* perperam repetuntur verba praegressa: *dicit ipse: Revertimini, inquit, ad me* in cod. A. Vocc. *et planctu* om. Mb. Pro *scindite,* quod exhibent edd. Venet. 1. 2. Daventr. Kunn. Rembolt. et rell. fere omnes, praeeuntibus libris Mb. Bab et A, item edd. pr. atque Morell. scripsi *discindite* (nam in Graec. est διαρρήξατε). Ita primo legebatur etiam in Mac. *discingite* habet cod. W. Post *vestimenta* abest *vestra* a W. Ma et Ba, itemque ab antiquis editis. 5) *corde toto* Bb. Ad v. *iram* additur *eius* in Mc. Tum *et fletibus* scribit Md, et ita primo exhibebat Ma; *et planctibus* legitur in edd. Daventr. Grav. atque Morell. Mox *ammonet* W; *admonet ipsi placeamus* Mb. *Placeamus* etiam W et A.

planctibus, sicut admonet ipse, placemus. Lamentari eum [6]) putamus ex toto corde, ieiuniis, fletibus, planctibus dominum deprecari, qui ex primo criminis die lavacra cotidie cum feminis celebrat, qui epulis adfluentibus pastus et sagina largiore distentus cruditates suas postridie ructat, nec cibos et potus suos cum pauperum necessitate communicat? Qui hilaris [7]) ac laetus incedit quomodo mortem suam deflet, cumque scriptum sit [8]): *Non corrumpetis effigiem barbae vestrae*, barbam vellit et faciem suam comit [9])? Et placere nunc cuiquam studet qui deo displicet?

---

6) *sicut lamentari enim* A. Tum *et* pro *ex* A. Idem *in ieiunie* (sic). Dein pro *dominum*, quod in A deest, Mb *deum*. Paulo post *lavachra* A. Statim *cotidie* W. Mb. Bab cum edd. pr. et Daventr. *cotidiae* Mc, *cottidie* Md. Verba *cotidie cum feminis* om. Ma, *cum feminis* item W. Mb. Bab. A et libri Italici praeter Vat. 1. omnes; in Mc a r. m. ad mg. sunt adscripta ut ante *cotidie* inserenda; *cum fem. cottid.* habet Md. Adnotat *Baluzius*: „Pamelius expunxit has voces, tum quia illas non reperiebat in suis codicibus manuscriptis, tum quia illis opus non esse credebat. Sane desunt in tredecim nostris. Verum exstant in aliis quindecim et in uno Anglicano. Non video autem cur expungi debeant, cum videam in libro de habitu virginum p. 179 balnea promiscua cum viris et feminis interdici virginibus. Hinc enim colligitur feminas lavare consuevisse cum viris. Vide notas ad librum de habitu virginum p. 530.“ Tum *celebret* A. Dein *effluentibus* idem liber, *affluctibus* pr. Mb. Paulo post *crudelitates* (sic) omisso *suas* A. Deinde *post tridie* Md, *posttriduo* Mb. Statim *eructat* W. Macd. Bab et quattuor Vat., ut edd. ante Manut. omnes c. Morell., *eructuat* Mb, *ructans* A. Mox *cibos suos et potus cum pauperum necessitate* Md et libri ante Manut. typis exscripti c. Morell., *nec potus* Mb. 7) *ilaris* Ba, *hylaris* A, *et laetus* legebatur ante Manut. Deinde *incaedit* W et Ma. Tum *quō* (i. e. *quoniam*) pro *quomodo* Md. Mox *cum* (om. *que*) Ma, *quoniamque* A. 8) Levit. 19, 27. 9) *vellit, effigiem*
et faciem
comit Bb, *vellit, effigiem suam comit* (correctione ab r. m. facta) Mc.

XXV.

An illa [1]) ingemescit et plangit, cui vacat, cultum pretiosae vestris induere, nec indumentum Christi, quod perdidit, cogitare, accipere pretiosa ornamenta et monilia laborata, nec divini et caelestis ornatus damna deflere? Tu licet indumenta peregrina et vestes sericas induas, nuda es. Auro te licet et margaritis gemmisque condecores, sine Christi decore deformis es. Et quae capillos tuos inficis, vel nunc in doloribus desine, et quae nigri pulveris ductu [2]) oculorum liniamenta depingis, vel nunc lacrimis oculos tuos ablue. Si quem de tuis carum mortalitatis exitu [3]) perdidisses, ingemesceres dolenter et fleres, facie inculta, veste mutata, neglecto capillo, vultu nubilo, ore deiecto indicia maeroris ostenderes. Animam tuam, misera [4]), perdidisti, spiritaliter mortua supervivere hic tibi et ipsa ambulans funus tuum portare coepisti; et non acriter plangis, non iugiter ingemescis, non te vel pudore criminis vel continuatione lamentationis abscondis.

XXV. 1) *Ante illa* A. Deinceps *ingemescit* W. Mb et pr. Ma. Vulg. *ingemiscit.* Md *ingemiscet.* Conf. Adnot. ad librum de cathol. eccl. unit. Cap. XVIII. nr. 5. Abest *quod* ante *perdidit* a Md. In seqq. pro *elaborata* recepi *laborata* ex codd. W. Mac. Bb. A. Vid. Gronov. l. c. p. 570. — *nominata* scribit Mb. Dein *ac caelestis* Ba. 2) *qui nigri pulveris inductu* A, *nigro* Ver. W. Ma. Ba. Tum *lineamenta* A, moxque *lacrimis tuis* idem liber. 3) *exitum* A et pr. Mb. Deinceps *perdidisset* Md. Tum *ingemesceres* W et Ma, *ingemescerès* Mb. Vulg. *ingemisceres.* Mox *a facie* A. Deest *neglecto* in eodem. 4) *Animam tuam miserum* Mc et A. Tum *spiritualiter* Mcd. Paulo post *ipse* A. Dein *ambulas* W et Ba, *ambula* Ma. In seqq. *ingemescis* W et Ma, *ingemiscis* rell. c. editis. Proxime *te* om. Mc.

Ecce peiora adhuc peccandi vulnera [5]), ecce maiora delicta, peccasse, nec satisfacere; deliquisse, nec delicta deflere.

XXVI.

Ananias [1]), Azarias, Misael, inlustres ac nobiles pueri, quo minus exomologesim deo facerent, nec inter flammas et camini exaestuantis incendia quieverunt. Bene sibi licet conscii et dominum [2]) fidei ac timoris obsequio saepe promeriti, humilitatem tamen tenere et domino satisfacere nec inter ipsa gloriosa virtutum suarum martyria destiterunt. Loquitur scriptura divina [3]): *Stans*, inquit, *Azarias precatus est, et aperuit os suum, et exomologesim faciebat deo simul cum sodalibus suis in medio ignis.* Daniel [4]) quoque post fidei atque innocentiae suae multiplicem gratiam, post dignationem domini circa virtutes ac laudes suas saepe repetitam [5]) ieiuniis adhuc promereri

---

5) *genera* cod. Lamonii. Mox *peccasse se* W. Ma. Ba. Deinde *satis tacere* Ba. Tum *delisse* (sic) A. Postremo ^{de}*flere* (ex emend. r. m.) W.

XXVI. 1) *Annanias* W. Ma. Ba et pr. Mb. Tum *Misael* Bb c. ed. Morell. Rell. libri et scripti et editi *Misahel*. Pro *inlustres* (vulg. *illustres*) Md. habet *illi tres viri*. Vocc. *ac nobiles* om. A. Scripsi deinde *exomologesim* pro *exomologesin* cum A, *exhomologisim* est in Mb, *exhomologesin* in W et Ma et edd. vett. *exhomologesi* in Ba. Mox *faciant* perperam exhibet W. Deest *inter* in Mb. Tum *extuantis* dant Mcd. 2) *deum* W. Ma. Bab, *domini* Mb et A. Pro *tamen*, quod r. m. superscripsit in Mc, Md habet *tm̄* (i. e. *tantum*). Verba proxima: *et domino satisfacere* om. Bb. 3) *divina scriptura* Md et A. Vid. Daniel 3, 25. — *inquis* A. Dein *Asaria* W. Mox (om. *et*) *exomologesim* A, *exhomologysim* Mb, *exhomologesin* W, *exhomologesi*, ut solet, Ba. Postremo *igni* W et Mad. 4) *Danihel* W. Mbc. Ba. 5) *repelli tm̄* (et per ras. *tm̄*), in mg. ab r.

deum nititur, in sacco et in cinere volutatur, exomologesim faciens dolenter et dicens [6]: *Domine* [7] *deus magnus et fortis et metuendus, qui servas testamentum et miserationem eis, qui te diligunt et conservant inperia tua, peccavimus, facinus admisimus, inpii fuimus, transgressi sumus ac deseruimus praecepta tua et iudicia tua, non audivimus verba puerorum tuorum prophetarum, quae locuti sunt in nomine tuo super reges nostros et omnes gentes et super omnem terram. Tibi, domine, iustitia* [8]*, nobis autem confusio.* Haec mites,

---

m. *repetitam* Mc, *repetita* (pr. *repetitam*) Mb. Mox *deum promereri* Md, *promereri dominum* A. Deinde *ac cinere* W. Ma. Bab, *et 'cinere* Mbcd, *et sinere* (sic) A, *in cilicio et sacco* quinque libri vett. ap. Baluz., *in cinere, in cilicio* Seguier. ibid. Conf. Cap. XXVIII. p. 192. Statim post *exomologesim* A, *exomolongesin* (*n* finali ex *m* per ras. enato) Mc, *exhomologisim* Mb, *exhomologesin* W, item edd. vett., *exhomologesi* Ba. 6) Daniel 9, 4 seqq. 7) *Domine* W. Macd. Bb. A c. edd. Baluzianam antecedentibus. Gravius deinde *magne* — *metuende*, W *fortis et magnus et metuendus*, Ba *fortis et potens et metuendus*, Ver. om. *et metuendus*. Legitur ap. LXX.: *Κύριε ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαςός.* Tum pro *servas* Md et tres codd. Baluziani habent *disponis,* edd. vett., ut quattuor codd. antiqui a Baluzio excussi, *servas vel disponis* (non *et disp.*, ut male scripsit Baluz.). Post seq. voc. *testamentum* praeeuntibus libris W. Mabcd. Bab. A. omisi *tuum,* quod primus ex Cambr. adiecerat Pamelius. Tum *miserationem* pro vulg. *miserationes* recepi ex iisdem codd. Mox *intelligunt* pro *te diligunt* scribit A. Idem post *inperia* om. *tua*; dein habet *facimus* (:· *facinus*) et *fugimus* pro *fuimus*. Statim *transgressi fueramus* Bb. Vocc. *praecepta tua* — — — *audivimus verba* pr. omissa r. m. ad mg. addidit in Mc; *et iudicia tua* desunt in A. *Tua* om. Ma. Mox *verba* non agnoscunt codd. nostri. Cuius voc. loco r. m. in Mh superscripsit *praecepta*. Tum *nec puerorum* exhibent Md et A. Dein *profetarum* scribit W. Praepositio ante *nomine* abest ab A. Paulo post Mb dat *in omnes gentes*. 8) *Tibi, domine, tibi iustitia* W. Mabcd. Bb. A c. edd.

haec simplices, haec innocentes in promerenda dei ma-| 192 iestate [9]) fecerunt; et nunc satisfacere et dominum rogare detrectant qui dominum negaverunt.

XXVII.

Quaeso vos, fratres, adquiescite salubribus [1]) remediis, consiliis obedite melioribus, cum lacrimis nostris vestras lacrimas iungite, cum nostro gemitu vestros gemitus copulate. Rogamus vos [2]), ut pro vobis dominum rogare possimus. Preces ipsas ad vos prius vertimus, quibus dominum [3]) pro vobis, ut misereatur, oramus. Agite paenitentiam plenam, dolentis ac lamentantis [4]) animi probate maestitiam. Nec vos quorundam [5]) moveat aut

---

vett., *tibi*, *domine*, *gloria*, *tibi iustitia* male Erasmus, quem secuti sunt editores posteriores ante Baluzium omnes; nam *gloria* reperitur neque in cod. Ver., neque in nostris, neque in aliis. Ad voc. *confusio* Ver. liber addit *faciei*. 9) *impromerendam dei maiestatem* Ma. In seqq. Mb habet *deum rogare*, A om. *rogare*, Md scribit *dominum deprecari*, ut legebatur ante Manut., eandemque lectionem retinuit Morellius; tum *detractant* A. Proxime *deum negaverunt* Mb.

XXVII. 1) *salutaribus* Md et A. Mox *oboedite* W et Mb. Dein *lacrimas* om. A. 2) Deest *vos* in A. Proxime *dominum* (pro *deum*) *rogare* praebuerunt Ver. et Neap. Statim *possumus* perperam scribit A. 3) *dominum* Ver. 2. Vulg. *deum*, item scripti libri rell. excepto Bb, in quo h. voc. deest. 4) *dolentes ac lamentantis* W, *dolentes ac lamentantes* pr., ex mut. *dolentes ac lamentantis* Ma, *dolentes ac lamentantes* Bab et Mc. Tum *animae* pr. Mb. Deinceps *prolate* A. 5) *quorumdam* Mbcd c. Ba et A, item edd. Venet. 1. Daventr. Kunn. Sed vid. Sillig. Praef. ad Plin. nat. histor. P. LXXI. sq. Statim post *terror inprovidus* W et Ma. In seqq. *quō* (i. e. *quoniam*) *teneatur* A. Idem liber deinceps *ut* pro *in*. Md et pr. Mc *vitam* pro *in tam*. Tum *grandi crimine*
gravi
Md c. editis ante Baluz. omnibus, *grandi* duo Italici. Sed *gravi* tuentur codd. rell. nostri, quattuordecim Baluziani, item Ver. Benev.

error inprovidus aut stupor vanus, qui, cum teneantur in tam gravi crimine, percussi sunt animi caecitate, ut nec intellegant delicta, nec plangant. Indignantis dei maior haec plaga [6]) est, sicut scriptum est [7]): *Et dedit illis* [8]) *deus spiritum transpunctionis.* Et iterum [9]): *Dilectum* [10]) *veritatis non receperunt, ut salvi fierent; ac propterea mittet illis deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in iniustitia.* Iniuste [11]) sibi placentes et transpunctae mentis alienatione dementes domini praecepta contemnunt, medelam vulneris neglegunt, agere paenitentiam nolunt, ante admissum facinus inprovidi [12]), post facinus obstinati, nec prius stabiles, nec postmodum supplices. Quando debuerant [13]) stare, iacue-

---

et octo Anglici. Conf. ad librum de cathol. eccl. unit. Cap. XVIII. n. 1. Mox *anime caecitate* scribit Mb. Deinde *ut non intelligunt* A. Tum *plangant* *iram* *indignantis dei. Maior* (*iram* a r. m. supra adiecto) Mb. 6) *plagha* A. 7) Rom. 11, 8. 8) *illi* Mc et A, *eis* Md. Voc. *deus* om. A. 9) 2. Thess. 2, 10. 10) *Delictum* Bb. Mc et pr. Mb, qui nunc in ras. habet *dictum*. Idem liber male scribit *delictum* etiam in Nostri Epist. LV. p. 86. Pro *receperunt* in Epist. c. legitur *habuerunt*. Mox *at* pro *ac*, quod om. Mb, irrepsit in A. Tum *mittit*, quod respondet Graeco textui interpretum septuaginta, in quo est πέμπει, dant Mb et Ba. Item prior liber exhibet in Ep. c. Dein *illi* primo scriptum fuit in Mc. Proxime *spiritum operationis erroris* offert Mb. Paulo post *et* pro *ut* A. Idem pro *crediderunt* perperam *occiderunt*. Mox *et* pro *sed* W et Ma. Tum *si* *bi* ex corr. r. m. Mc et *placuerunt* Ver. 1. Deinde *in* *iniustitia* W, *in iusticia* (sic) Mc. 11) *Iniusti* W et Ma. Mox *transpuncta* Ba, tum *mentes* W et Mab. Pro *domini* Md *dei*, ut edd. ante Manut. omnes et Morell. Statim *medellam* Ma et pr. W c. Mb et ed. Manut. Vid. ad Cap. XXIII. n. 1. 12) *providi* M. Dein *opstinati* Ba. 13) *debuerunt* Ma.

runt; quando iacere [14]) et prosternere se deo debent, stare se opinantur. Pacem sibi ultro nemine [15]) dante sumpserunt. Falsa pollicitatione seducti et apostatis ac perfidis iuncti [16]), errorem pro veritate suscipiunt. Communicationem [17]) non communicantium ratam ducunt, hominibus contra deum credunt qui contra homines deo non crediderunt. Eiusmodi homines quantum potestis effugite [18]), perniciosis contactibus adhaerentes salubri cautione vitate. Sermo eorum sicut cancer [19]) serpit, conloquium velut contagium transilit, noxia et venenata persuasio persecutione ipsa peius interficit. Illic [20]) superest paenitentia, quae satisfaciat. Qui autem paenitentiam criminis tollunt, satisfactionis viam cludunt [21]). Ita fit [22]), ut, dum temeritate quorundam vel promittitur salus falsa vel creditur, spes verae salutis adimatur.

---

14) *iacere* om. A. Tum *sed debebant deo stare* idem liber. 15) *nemine ultro* A. Statim post *sumserunt* Ma. 16) *apostaticis — vincti* Md. Mox *susceperunt* duo Italici. 17) *et communicationem* Ba. Pro *ducunt* A *dicunt*. In clausula *non crediderunt deo* Mb, *crederunt* Mc. 18) *fugite* A. Idem *vitato*. 19) 2. Timoth. 2, 17. Conf. Epist. LV. p. 89. Deinde ^{con}*loquium* (*con* ab al. m. superscr.) W. Proxime *transibit* A. In duobus mss. Baluzius invenit *transfigit*, in alio *transcingit*. Mox *et* om. Ba. In eodem item deest *persuasio*. Mox *peius* enatum ex *eius* in Mc. Cuius loco in A est *prius*. 20) *Illic sola* Bb et Md, quorum in posteriore *sola* r. m. superscripsit. Addidit istud vocabulum Pamelius ex Ms., ut ait, et vet. exc. [i. e. edit. Daventr.], reperit etiam Baluzius in uno Gratianopolitano. Sed merum esse glossema ex eo iam satis apparet, quod in ed. Grav. ante *illic*, in Morell. autem post *superest* insertum habetur. Exin Ver. *deo satisfaciat*. 21) Ita W. Bab. Md et pr. Mbc, in quibus, ut vulg., nunc legitur *claudunt*. De antiqua forma *cludere* vid. Hildebrand. ad Apuleium Part. II. p. 275 et ad Arnob. p. 229. 22) *sit* Md. Mox *quorumdam* Mc et A c. ed. Daventr. Vid. supra not. 5.

XXVIII.

Vos vero [1]), fratres, quorum timor in deum pronus est et in ruina licet animus constitutus mali sui memor est, paenitentes ac dolentes peccata vestra perspicite, gravissimum conscientiae crimen agnoscite, ad intellegentiam delicti vestri oculos cordis aperite, nec desperantes misericordiam domini, nec tamen iam veniam vindicantes. Deus quantum patris [2]) pietate indulgens semper et bonus est, tantum iudicis maiestate metuendus est. Quam magna deliquimus [3]), tam granditer defleamus. Alto vulneri diligens et longa medicina non desit. Paenitentia crimine minor [4]) non sit. Putasne tu dominum [5]) cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium praeponere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas [6]) facile eum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Orare oportet [7]) inpensius et rogare,

---

XXVIII. 1) *Eos vero* Bb. Tum *fratres dilectissimi* primus scripsit Pamelius. Sed v. *dilectissimi* codd. nostri omnes om. Vid. ad librum de cathol. eccl. unit. Cap. II. n. 1. et ad librum de lapsis Cap. II. n. 10. et ad Cap. XXIV. n. 1. Statim post *in domino pronus* A. Exin *licet* r. m. superscripsit in Mb, item *est* in Mc. In seqq. idem liber habet *cognoscite*. Proxime *delicii nostri* Ba. Tum *ne* pro *nec* A. Deinde *misericordiae* Ba. Pro *tamen* Md *tantum* confusione frequenti. Ad postremum *vendicantes* Mcd. A et (ex mutat.) Ma, conspirantibus edd. ante Manut. omnibus. In Mb *vendicantes* enatum est e *vindicate*. 2) *patris* om. Md. Tum *indulgens bonus semper est* scribit Mc. 3) Ita soli W et Ma, rell. *delinquimus*. Verba: *Alto vulneri diligens et* om. Ma. *Vulnere* habet Ba. 4) *minor crimine* Md. 5) *tu deum* Mbc et Bb, (*tu* om.) *deum cito placari posse* A. Infra *contactione* pr., ex emend. r. m. *contagione* Mc. 6) *Putasne* Bb. Vid. ad Cap. V. n. 14. et ad Cap. VI. n. 9. Dein *facile cum possem misereri* A, *miserere* Mc. Mox *esse non dixisti* Mb et A. 7) *Orare te oportet* Ba. Idem

diem luctu transigere, vigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lacrimosis lamentationibus occupare, stratos solo adhaerere cineri, in cilicio et sordibus volutari, post indumentum Christi perditum nullum iam velle vestimentum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, eleemosynis frequenter insistere, quibus a morte animae liberantur. Quod adversarius auferebat [8]) Christus accipiat. Nec teneri [9]), iam, nec amari patrimonium debet, quo quis et deceptus et victus est. Pro hoste vitanda res [10]), pro latrone fugienda, pro gladio metuenda pos|sidentibus et veneno. 193
Ad hoc [11]) tantum profuerit quod remansit, ut inde crimen

---

noctis pro *noctes*. Statim *et fletibus* A. Mox idem *lacrimis*. Exin *stratos solo* W c. edd. Erasm. et seqq., *stratus solo* Ma, *strato solo* rell. omnes, ut vett. edd. Tum *adhaerere cineri, in cilicio* W. Macd et Bab, item edd. ante Baluzianam, in qua exstat *adh.*, *in cinere et cilicio et sordibus volutari*. Alteram lectionem recepit etiam Goldh. *Adh. cinere, et cilicio* habet Mb, *adh. cineri et cilicio* A, *et in cilicio* Ver. 1. Dein *volutari et sordibus* Md, ut edd. vett. c. Erasm., *voluptari* Mc, *volutare* Mb. Paulo post recepi *vestimentum* pro *vestitum* e codd. W. Mac. Bab. Proxime *malle ieiunare* exhibet Mc. Mox *purgantur* in Mb r. m. mutavit in *purgentur*. Tum *elemosinis* scribunt W. Bab. Md. A, *elimosinis* dat Mc, *aelymosinis* Ma, *elymosinis* Mb. In seqq. *aliberantur* (sic) Ma, *liberantur* a m. pr., ab r. *liberentur* Mb. 8) *aufferebat* A. 9) *teneri* ab al. m. in ras. habet Mb. Deinde *quo vis* primo scriptum fuit in Mc. 10) *vitanda res est* Mc. Tum *ut veneno* Ba, *et veneno* om. Mb. Erasmus ex libro, ut vidi, Daventriae typis excuso dederat *et vendenda,* quod probavit Pamelius, recepitque Rigaltius, qui in Observatt. p. 162 adnotavit haec: „Sic Pamelius edidit, perperam. Manucius ediderat: *Pro gladio metuenda possidentibus et veneno.* Rectissime: atque ita legitur in optimis exemplaribus, et mens auctoris hoc flagitat.“ Confirmatur haec lectio codicibus rell. nostris, sexdecim Baluzianis et undecim Anglicis, quibuscum faciunt edd. vett., item Grav. Manut. Morell. Oxon. Baluz. Goldh. 11) *Pa-*

et culpa redimatur. Incunctanter et largiter fiat operatio, census omnis in medelam [12]) vulneris erogetur, opibus et facultatibus nostris qui de nobis iudicaturus est dominus fæneretur. Sic sub apostolis fides viguit, sic primus credentium populus Christi mandata servavit; prompti [13]) erant, largi erant, distribuendum per apostolos totum dabant, et non talia delicta redimebant.

XXIX.

Si precem toto corde quis faciat, si veris paenitentiae [1]) lamentis et lacrimis ingemescat, si ad veniam delicti sui dominum iustis et continuis operibus inflectat,

---

trimonium ad hoc A. Dein *vendendum* (ita ab al. m. in ras.) *profuerit* Mb. 12) *in medellam* Mac et pr. W c. ed. Manut. (vid. Adnot. 1. ad Cap. XXIII. et XXVII. n. 11.), *in medella* pr., ex mutat. *in medela* Mb, *in medela* Ba. Deest in A *opibus*, cuius loco in Md exstat *operibus*, ut in ed. Morell. Mox *de bonis* pro *de nobis* scribit idem liber. Exin *dominus feneretur* Mb. Bb. A. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon., *dominus faeneretur* Ba, *dominus foeneretur* Morell., *domino fen.* W. Mcd c. edd. SP. Venet. 1. 2. Remb., *domino foen.* Ma. Erasm. Grav. Baluz. Goldh., *domino fenoretur* ed. Daventr. Sed vera lectio est *dominus*. Similiter Noster de opere et eleemosynis p. 242: *Si enim deus eleemosynis pauperum faeneratur.* De habitu virginum Cap. VIII. p. 176: *Patrimonio tuo deum faenera*, ubi vid. adnotat. De orat. domin. p. 214: *Nam quando quis miseretur pauperis, deum faenerat.* Plura de hoc loquendi modo dedit Gronovius in libro saepius laudato p. 559 sq. De scripturis *fenerare* et *faenerare* adi Varron. de lingua Lat. VII. 96. 13) *promti* Ma. Mox *ad distribuendum* A, *distribuendo* Ma. Deinde *tm* (ex corr. r. m. superscr. *totum*) Mc. Statim post *non alia* Ba. Tum *delicta* (ab al. m.) W.

XXIX. 1) Hanc vocem om. Bb. Pro *lamentationibus* recepi *lamentis* e W. Mabc. Ba. Deinde *ingemescat* (pro vulg. *ingemiscat*) e cod. W, nec aliter pr. legebatur in Mb. Vid. ad Cap. XXV. n. 1. Paulo post Bb pro *dominum* habet *deum*. In seqq. partic. *et* ante *misericordiam* om. A.

misereri talium potest qui et misericordiam suam protulit dicens [2]): *Cum conversus gemueris* [3]), *tunc salvaberis et scies ubi fueris.* Et iterum [4]): *Nolo mortem morientis* [5]), *dicit dominus, quantum ut revertatur et vivat.* Et Ioel [6]) propheta pietatem domini domino ipso monente declarat: *Revertimini,* inquit [7]), *ad dominum deum vestrum, quoniam misericors et pius est et patiens et multae miserationis et qui sententiam flectat adversus malitias inrogatas.* Potest ille [8]) indulgentiam dare, sententiam suam potest ille deflectere. Paenitenti, operanti [9]), roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre quicquid pro talibus et petierint martyres et fecerint sacerdotes. Vel si quis plus [10]) eum

---

2) Ezech. 3, 11. 3) Ita W. Mabc. Ba. Vulg. *ingemueris.* Convenit enim *gemueris* verbo Graeco στενάξῃς ap. prophetam. Ceterum conf. adnotat. 13. ad Cap. XIV. Dein pro *salvuberis* Bb scribit *salvus eris.* Tum *sciens* pr. exhibebat Mc. 4) Additur *dicit* in Mb. Vid. Ezech. 18, 23 et 32. 5) *morientis mortem* Bb. Pro *morientis* cod. A dat *peccatoris.* In Graec. est τοῦ ἀσεβοῦς. Mox *ut* om. W. Ma. Dein *ut vivat* habet A, *et mutat* W. 6) *et* (a r. m.) *iohel* Mc. Vid. *Ioel* 2, 13. Pro *declarat* A offert *dederat.* 7) *inquid* Ma. Voc. *deum* om. idem. Paulo post *et* ante *patiens* in eodem excidit. Mox *sententiam suam* exhibet A, *sententias* sine *flectat* Ma. Tum *maliciam irrogatam* A, item edd. pr., Daventr., Remb. Erasm. Morell., *malitias irrogatas* primus scripsit Gravius. Mendose *malitias inrogatam* dat Ma c. Ba, *malicias irrogatam* Mc, *malitias irrogatam* Md. 8) *Potest etiam ille* Mb. Statim *dare sententia sua, potest ipse se deflectere* Mc, *sententiam potest ipse defl.* A; *ipse* pro *ille* scribunt etiam Mabd. Bb et W, in quorum novissimo *ille* in *ipse* mutatum est. Ad *deflectere* cod. Moyssiacensis teste Baluzio addit *delicta remittere.* 9) *operanti* om. Mb. A. In seqq. legitur *potest acceptum referre* (superscr. ab r. m. *fieri*) in Mc, *pot. acceptum ferre* Erasm. Grav. Morell., *pot. accept. fieri* in Md et antiquis edd. Dein *quidquid* habet Mb. Tum *et pro talibus quesierunt* (sic) A. 10) *plus* om. A, *eum plus* habet ed. Daventr.;

suis satisfactionibus moverit, si eius iram, si indignantis offensam iusta deprecatione placaverit, dat ille et arma rursum, quibus victus armetur, reparat et corroborat vires, quibus fides instaurata vegetetur. Repetet [11]) certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem, et quidem factus ad praelium fortior per dolorem. Qui sic deo [12]) satisfecerit, qui paenitentia facti sui, qui pudore delicti plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adiutus a domino, quam contristaverat nuper, laetam faciet Ecclesiam; nec iam solam dei veniam merebitur, sed coronam.

---

si ante ***indignantis*** abest a Bb. Mox pro ***placaverit*** in A exstat ***placuerit,*** nec aliter pr. exhibebant Mbc. Statim cod. Lamonii scribit: ***dat ille arma iustitiae, quibus iustus armetur.*** Deinde Ba ***rursus,*** e quo enatum est ***rursum*** in Ma. Neutrum reperitur in A. Tum ***praeparat*** habet Ba. Ante ***fides*** in Mc male repetitur ***vires.*** Statim Ma et A perperam scribunt ***vegetur.*** Et ita pr. legebatur etiam in W et Mc. 11) ***Repetat*** Ma, ***repetet et*** Md, ut edd. Gravian. antecedentes et Morell., ***repetet*** [et] ***certamen*** (***et*** a corr. m. supra add.) Mc. Tum ***iteravit*** (ita pr. etiam Ma) et ex corr. ***provocabit*** W, ***iteravit*** — ***provocavit*** Ba, ***iterabit*** (hoc verbum cum praecedentibus coniungens), [in] ***aciem*** (praepositione a corr. m. superscr.) ***prov.*** Mc; ***in acie*** Md. Mox ***iam factus*** Ba. Deinde ***forcior ad predium*** (sic) A. Tum ***post dolorem*** Neap. 3., ***pro dolore*** pr. Mc. 12) ***domino*** Ver. Proxime ***paenitentiam*** — ***pudorem*** Bb. Pronom. relat. ***qui*** a corr. m. additum est in Mc. Tum ***delicti*** (ab al. m.) habet W, ***delicti sui*** scribit A. Deinceps ***plus virtutis et fidei*** correctum est e ***plus et virt. fid.*** in Mc, ***virtutis fidei prolapsus*** dat Bb, ***lapsu suo*** Mb, nec multo post ***quam quō contristaverat*** A. Mox ***Ecclesiam*** recte habent edd. pr. Manut. Pamel. Rig. Oxon., ***ecclesiam*** rell. Conf. Cap. II. init. et Cap. VII. ***Ne*** pro ***nec*** Venet. 2. Remb. Proxime ***soli*** A. Deinde ***sed coronam*** W. Mabd. Bab. A editique libri excepto Baluz., ubi legitur ***sed et coronam,*** ut in cod. Mc. Vid. Ramshorn. Gramm. Lat. Tom. II. §. 190. B. 2. c. p. 833.

DE

HABITU VIRGINUM *).

I.

Disciplina custos spei, retinaculum fidei [1]), dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonae indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper ac iugiter deo vivere, ad promissa caelestia et divina praemia per- 173

---

*) Ita W. Mac. SP. Venet. 1. Remb. Erasm. Grav. Manut. Oxon. Goldh. *INCIPIT De HABITU VIRGINUM FELICITER* Seguier. l. c. *Liber de habitu virginum* S. Augustinus de doctrina Christiana IV. 21. §. 48. Tom. III. P. I. p. 85. E. *De habitu virgineas* (sic) Venet. 2. *De disciplina, moribus et habitu virginum* ed. Daventr. *De disciplina et habitu virginum* B. Morell. Pamel. Rigalt. *De discipl. et de habit. virg.* Md. *DE DISCIPLINA ET HABIT. FÆMINARUM* Ver. *INCIPIT DE HABITU ET DE DISCIPLINA VIRGINUM* Mb. *Epistola secunda de disciplina ad virgines* A.

I. 1) *retinaculum fidei* om. A. Vocc. *salutaris fomes* male iungunt Mb et B, distinctionis notam ante *salutaris* ponentes. Pro *fomes* Ma scribit *comes* moxque *bona indolis* (sic), Seguier. *bonae indolens* (sic). Deest praepositio ante *Christo* in A et v. *manere* in Ma. Tum *in deo* habent Vat. 3. et ed. Daventr. Coniunctionem *et,* quam post *vivere* adiecerunt Rigalt. Baluz. et Goldh., recte om. W. Macd. Ba. A, item edd. rell. Seq. *et* (ante *divina*) in Mc. r. m. superscripsit, *ac divina* habet A, *et ad divina* ed. Baluz. c. Goldh. refragantibus libris scriptis ceterisque editis. Voc. *praemia* pr. omissum correctoris manus ad mg. adiecit in Mc.

venire. Hanc et sectari salubre est [2]), et aversari ac neglegere letale. In psalmis loquitur spiritus sanctus [3]): *Continete disciplinam, ne forte irascatur dominus et pereatis a via recta* [4]), *cum exarserit cito ira eius super vos.* Et iterum [5]): *Peccatori autem dixit* [6]) *deus. Ad quid* [7]) *exponis iustificationes meas et adsumis testamentum meum per os tuum? Tu autem* [8]) *odisti disciplinam et abiecisti sermones meos retro.* Et denuo legimus [9]): *Disciplinam qui abicit* [10]) *infelix est.* Et de Salomone [11]) mandata sapientiae monentis accepimus: *Fili, ne neglegeris* [12]) *disciplinam domini, nec defeceris ab*

---

2) Om. A. Dein *adversari* dant Mbd et A, quibuscum conspirant cod. S. Arnulphi, Becc. Thuan. Fossat., nec aliter legitur in edd. Daventr. et Morell. Statim *et negligere* exhibet Mc, mendose *negliere* A. Formam *neglegere* pro vulg. *negligere* recepi ex W et Mab. *Letale* (ita Mcd. A et pr. W c. Mb) scribendum esse, non *lethale,* ut solet Baluzius, monuit Kreyssigius Comment. de C. Sallust. Crisp. histor. Lib. III. Fragm. etc. p. 146. 155 et 215. Fluctuant in his Nostri libris codd. mss. ubique fere inter *letale, laetale* (ita h. l. Ma et B) et *loetale,* quod a r. m. habent W et Mb. Additur *est* in libro novissimo. Cf. infra ad Cap. X. n. 14. 3) *spiritus sanctus dicens* Ver. Vid. Psalm. 2, 12—13. 4) *de via* Md.
vel recta
Dein *iusta* cod. S. Arnulphi, *iusta* A. Pro *cito* Mb et Vat. 2. *in brevi* et *dei* pro *eius* A. Statim *super nos* W. Md. 5) Psalm. 49, 16—17. 6) *dicit* W. Mabc. A. Tum *dominus* pro *deus* Mc.
vt
7) *ad quid* (*vt* a r. m. superscr.) Mc, *ut quid* codd. S. Arnulphi, Becc. Md, item edd. vett. Erasm. Grav. Morell., *ad* (e corr. al. m.
vel exponis
in litura) *quid tu exponis* W. — *tu* *enarras* B, *expones* pr. Mb. Dein *adsumis* (vulg. *assumis*) W et Ma, *adsumes* Mb. 8) *Tu vero* Mbc. Tum *proiecisti* ed. Daventr. Deinde *retrorsum* A, *post te* Mbc. 9) Sap. 3, 11. 10) *abiecit* Ma, *abicit* rell. omnes. Vulg. *abiicit.* Statim *infoelix* Mc. 11) *solomone* Mb. Mox *accipimus* W. B. Mcd. A. Vid. Prov. 3, 11—12. 12) *non neglexeris*

eo correptus. Quem enim [13]) *diligit dominus corripit.* Si autem deus [14]) quem diligit corripit, et corripit ut emendet; fratres quoque et [15]) maxime sacerdotes non oderunt, sed diligunt eos, quos corripiunt ut emendent, quando et dominus per Hieremiam ante praedixerit et tempora nostra significaverit dicens [16]): *Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina.*

II.

Quod si in scripturis sanctis [1]) frequenter et ubique disciplina praecipitur, et fundamentum omne religionis ac fidei de [2]) observatione ac timore proficiscitur, quid cu-

---

noli
Md, *ne neglegere* (*noli* ab r. m. superscr.) W. Formam *neglegeris* (vid. Freund. Wörterb. d. Lat. Spr. v. *negligo*) pro *neglexeris* recepi ex Ma. Pro *domini* W. Mabd. A exhibent *dei.* Mox *a deo* correptus Md. 13) Deest *enim* in A. Recte *dominus* (vulg. *deus*) W et Mb. Statim *et corripit* A, *corripit et castigat* B. 14) Sic libri et manu exarati et typis excusi. Sed scribendum videtur *dominus.* Verba: *Si autem deus quem diligit corripit* desunt in A. *Si autem quem diligit deus* habent cod. Mb et ed. Daventr. Pronom. relat. *quem* in Mc r. m. supra lin. addidit. Dein *et sic corripit* praebent edd. vett. c. Daventr. Erasm. Grav. et Morell. Pro *sic*, quod in Mc r. m. supra adiecit, Pamelius ex Ms. dederat *ad hoc* eumque temere secuti sunt Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh.; nam voculae *ad hoc,* quas W. Mabd. B, item ed. Manut. omittunt, ut *sic*, meram glossam sapiunt. 15) *et* deflt in A. Dein *non oderint* scribit Ma moxque A *et* pro *ut.* Tum *dominus* (vulg. *deus*) receptum e W. Mabc. B. Statim *iheremiam* habet ed. Daventr., *ieremiam* Md c. A. Deinde *praedixerat* Md. 16) Hierem. 3, 15. Desiderantur prophetae verba in A.

II. 1) Verba ista: *tam veteribus quam etiam novis*, quae adduntur in exemplaribus Erasm. Grav. Manut. Pamel. et Rigalt., codd. nostri, quibus accedunt duo Ver., merito non agnoscunt. 2) *de* superscriptum a r. m. in Mb.

pidius adpetere, quid magis velle ac tenere nos [3]) convenit, quam ut radicibus fortius fixis, et domiciliis nostris super petram robusta mole solidatis, inconcussi ad procellas et turbines seculi stemus, ut ad dei munera per divina praecepta veniamus, considerantes pariter ac scientes quod templa dei sint membra nostra, ob omni faece contagionis antiquae lavacri vitalis sanctificatione purgata, nec violari ea aut pollui fas sit, quando qui violat, et ipse violetur. Eorum nos [4]) templorum cultores et antistites sumus. Serviamus illi, cuius esse iam [5]) coepimus. Paulus in epistolis [6]) suis dicit, quibus nos ad curricula vivendi per divina magisteria formavit: *Non estis vestri* [7]); *empti enim estis magno. Clarificate* [8]) *et por-*

3) *nos* om. W. In seqq. A male scribit *fixus*, *eciam*. Tum *nostris* a corr. m. supra adiectum in W. Statim *supra petram* offert A. Paulo post *ad procellarum turbines* Mb. Idem *et* pro *ut*, quod W. Ma et B omittunt, Mc autem a r. m. habet. Lectionem *ad dei munera* confirmant codd. nostri omnes et quattuor Italici, *ad domini m.* habet Ver., *ad Christi m.* dant Manut. c. edd. praecedentibus, item Pamel. Rigalt. Oxon. Mox *consideramus* A. Deinde *sint* corr. manui debet W, *sunt* scribit A. Pro *membrà* Mc a r. m. in mg. habet *munera*. Proxime *cogitationis antique* ed. Daventr., *antiqui* A. Excidit *vitalis* in Ma. Tum *nec pollui* praebet A. Mox *et* ante *ipse violetur* idem liber om. 4) *Etenim nos* Mc. Dein *antestites* Ma. 5) *illico esse iam* A, *iam esse* Mbcd. 6) *epistulis* Ma et pr. Mb. Mox *ponit et dicit* ed. Daventr. Post *quibus nos* W. Ma. B et tres antiqui Baluziani male addunt *successimus*, in Mb deletum est *successibus*. Vid. 1. Cor. 3, 16—17. 7) *nostri* A. Idem liber et Ver. (teste Rigaltio) om. *enim*. Dein Mbcd exhibent *praecio magno*, A, Pamelius et Rigaltius *precio m.*, tres codd. Ital. *pretio m.*, item edd. Oxon. Baluz. Goldh. Inverso ordine Ma *magno p̄tio*, B c. ceteris editis, si excipias Manutianum, *m. precio*. Sed v. *pretio* a codd. Ver. et W, nec non ab ed. Manut. merito abest; redolet enim meram glossam, quae ex mg. in textum irrepsit. 8) *Clarificate* et

tate deum in corpore vestro. Clarificemus et portemus deum puro et mundo corpore [9]) et observatione meliore, et qui per sanguinem Christi redempti sumus, per omnia servitutis obsequia redemptoris inperio pareamus demusque operam, ne quid inmundum et profanum templo dei inferatur, ne offensus sedem, quam inhabitat, derelinquat. Sospitantis domini verba sunt et docentis [10]), curantis pariter et monentis [11]): *Ecce,* inquit, *sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi* [12]) *deterius fiat.* Dat vivendi timorem [13]), dat innocentiae legem, postquam con-

---

in seqq. *clarificemus* pro *glorificate et glorificemus* e septemdecim vett. Mss. et ex ed. Morell. restituit Baluzius. Nec aliter legitur in nostris libris excepto Mb, in quo *clarificate* mutatum est in *glorificate,* et teste Rigaltio in cod. Ver. In mg. autem Gottingensis exemplaris ed. Manut. reperi quidem eandem lectionem, sed sine ullo codicis indicio. Verba *et portate* om. Md. Pro *deum* et hic et in seqq. edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. exhibent *dominum.*
corde
Deinceps A scribit *in corde vestro.* 9) *puro et mundo* (*corde* a m. saeculi XIII. supra adiecto) dat Mb, *p. et m. corde et corpore* exstat in edd. vett., Erasm. et Grav., *p. et m. corde et opere* in Morell., *pectore* pro *corpore* in libro Flori, *corpore nostro* in A, qui proxime scribit *ut qui.* Part. *et,* quae in ed. Manut. excidit, Gotting. exemplar in mg. adscriptam habet. Voces *domini nostri,* quas edd. Baluzianam antecedentes post *Christi* addunt et Gallicus editor tacite expunxit, non agnoscunt nostri codd. omnes et Ver. 2. Mox *obsequia* rec. illa m. supra adscripsit in Mb. Verba *demusque operam* om. cod. S. Arnulphi. 10) *exdocentis* pro *et docentis* A. Statim *curantis* deest in Mbd et A. 11) Joann. 5, 14. 12) *ne tibi* A. 13) Ita Ver. W. Mabc. B. Vat. 4. A et ed. Oxon. Conf. Gronov. Observatt. p. 571. *Vivendi morem* exhibent Md et editi ante Oxon., *vivendi tenorem* e cod. Burgund. recepit Baluz. Paulo post *nec avenis* dat Ma. Tum *et* *resolutis* (*et* a r. m. superscr.) Mc, *resolutum* W et Mab. Deinceps *pervagari* Md. In seqq. v. *gravius* Mb a r. m. in ras. habet.

tulit sanitatem, nec habenis liberis et solutis vagari postmodum patitur, sed ipsis potius, quibus sanatus fuerat, mancipato gravius comminatur quod sit scilicet [14]) minor culpa deliquisse ante, cum necdum nosses disciplinam dei, nulla sit venia ultra delinquere, postquam deum nosse coepisti. Et quidem hoc tam viri quam mulieres, tam pueri quam | puellae, sexus omnis [15]) atque omnis aetas 174 observet et curet pro religione et fide, quam deo debet, ne quod sanctum et purum de domini dignatione percipitur minus sollicito timore teneatur [16]).

III.

Nunc [1]) nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria est, maior et cura est. Flos est ille [2])

---

14) *scilicet* om. A. Proxime *quō necdum* idem liber et *nosset* Ital. 2. Pro *dei* Mc *domini*. Tum *nullaque* A. Mox *dominum nosse* Ital. 3., item edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Dein *cepisse* Md. 15) *omnis sexus* Mc, *omnis sexus omnisque aetas* A. Tum *atque curet* idem, *atque procuret* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Statim *relegione* pr. Mb. Proxime *domino debet* codd. Ital. 2, itemque edd. Manutiana antiquiores et Morell. Pro *sanctum* A perperam *factum*, B *purum et sanctum*. Deinde *minus caute et sollicito timore* cod. Turon. 16) Ex cod. Afflig. [non Cambron., ut legitur ap. Baluz. p. 524.] et vet. excus. [nimir. Daventr.] Pamelius addidit haec: *quia scriptum est: Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit*, assentientibus Rigaltio et Fello, improbante tamen Baluzio, idque iure merito; deest enim additamentum istud ubique in codd. ab eo collatis, item in novem Anglicis et in nostris omnibus.

III. 1) *Hunc* A. Tum *gloria*, *et maior cura est* Md, *gloria, maior* edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Perperam *tuta* pro *cura* A. *Est* h. l. om. Fr. Emm. 2. et S. Augustin. de doctr. Christ. IV. 21. §. 47. T. III. P. I. p. 84. E. assentientibus codd. Frising. Windberg. Palatin. 2) *illi* A, *illic* Ma, *illa* codd. Frising. et Windb. in August. l. c. Paulo post *spiritualis* Mc. In seqq. *atque*

ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiae spiritalis, laeta indoles, laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, dei imago respondens ad sanctimoniam domini, inlustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas atque in illis [3]) largiter floret Ecclesiae matris gloriosa fecunditas; quantoque plus copiosa virginitas numero suo addit, gaudium matris augescit. Ad has loquimur, has adhortamur [4]) adfectione potius quam potestate, nec quod extremi et minimi et humilitatis nostrae admodum conscii aliquid ad censuram licentiae vindicemus, sed quod ad sollicitudinem magis cauti plus de diaboli infestatione

---

corruptum Md. Mox *imago*, *sanctimonia* Ma, *per* *ad* *sanctimoniam* (*ad* a r. m. superscr.) Mc, *per sanctimonia* W, *ad sanctimonium* cod. S. Arnulphi et ex nostris B. Item Fr. Emm. 2. 3) *per ipsas atque in illis* S. Augustin., *et in illis* Fr. Emm. 2. Mox *gloriose* A. Dein *virginitas copiosa* idem liber, *gloriosa virg.* S. Augustin., *generosa v.* cod. Floriac. illic cit. Mox *tanto plus* ante *gaudium matris* om. W. Mac. B, item Thuan. Corb. et Fossat. conspirante ed. Manut.; *tanto* sine *plus* exhibent Md, duo Italici, Fr. Emm. 2. veteresque edd. c. Erasm. Grav. atque Morell.; *tantum* scribit Mb.; *tanto plus* (ita solus A) ex Augustin. l. c. primus recepit Pamelius. Male; omittunt enim etiam in Augustini l. c. codd. Fris. et Palat. *tanto plus*, Windberg. autem supra lin. habet *tantum*. Unde liquet vocabula *tanto plus, tanto* sine *plus* et *tantum* mera esse glossemata. Tum *augessit* legitur in B. 4) *has adortamur* Fr. Emm. 2. *has hortamur* edd. Manutianam antecedentes et Morell., *has et hort.* A. Dein *afflictione* edd. SP. et Venet. 1. Proxime *nec quo* W. Ma. B, *ne quod* Mb, *nec quod* recte Manut., *non quo* Md et A, item edd. Erasmianam praegredientes, *non quod* Mc una cum edd. Erasm. Morell. Pamel. ceterisque recentioribus, *non quidem quod* Grav. Statim *ad extremi et inicium et humilitatis* A. Deest *admodum* in edd. ante Manut. omnibus. Mox *mendicemus* scribit A, *vendicemus* Mc. Deinde *sed quo* exhibent Md et exemplaria ante Erasm. edita. Tum *solicitudinem* simplici *l* comparet in A. Post *magis* Ver. addit *pertinent*.

timeamus. Neque inanis [5]) haec cautio est et vana formido, quae ad salutis viam consulit, quae dominica et vitalia praecepta custodit, ut quae se Christo dicaverint et a carnali concupiscentia recedentes tam carne quam mente se deo voverint, consumment opus suum magno praemio destinatum, nec ornari iam aut placere cuiquam, nisi domino suo studeant, a quo et mercedem virginitatis exspectant dicente ipso: *Non omnes capiunt* [6]) *verbum, sed illi, quibus datum est. Sunt enim spadones* [7]), *qui*

---

5) Ita W. Mbcd. A editionesque vett. c. Remb. Erasm. Manut. Morell., *neque enim inanis* Grav. Pamel. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh., *quia* pro *enim* Ma. Quod sequitur *haec* abest a Mc et libris ante Grav. editis. Tum *formido vana* edd. ante Manut. omnes c. Morell. Deinceps *qui* (ab al. m. superscr. *quae*) W. *Salutis* in eodem enatum est ex *satis*. Pro *consulit*, cuius loco in Manut. est *consuluit*, vett. edd. excepta Daventr. perperam habent *contulit*. Mox *et dominica* W et Ma. Seq. *et* om. A. Paulo post Ma scribit *dedicaverint*, Mc *dicaverunt*. Tum *decidentes tam carne se quam mente deo* Md. Statim *voverunt* Mc. Deinde *consument* W. Macd. B. A et Fr. Emm. 2., *opus suum consumment* edd. SP. Daventr. Grav. Morell., *op. su. consument* Venet. 1. 2. Kunn. Remb. Erasm. Tum *magno destinatum praemio* A. Mox *ornari aut placere* W. Mabcd. Ver. 2., item edd. vett. c. Remb. et Morell., excepta Daventr., in qua est *ornare aut pl.* A offert *ornare ac pl.* Pro *aut* pr. fuit *ut* in W. In seqq. *ante mercedem* A. om. *et*. Dein male *spectant* Mc. Idem pr. habebat *dicentē*, A scribit *dicentes*. Quod sequitur *ipso* ab utroque abest. W et Ma exhibent *dicentis: Non*.
6) Matth. 19, 11—12. — *hoc verbum* edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. et Morell., *verbum hoc* Mad c. Vat. 2., *verbum domini* Ver. Neutrum agnoscunt W et rell. libri tam scripti, quam editi. 7) *Sunt enim spadones, qui coacti sunt ab hominibus et sunt spadones, qui nati sunt sic, et sunt spadones, qui se ipsos castraverunt* etc. habet Mb. Pro *matris sic nati sunt* (ita Grav. Pamelius, Rigalt. ceterique recentiores) Mc dat *matris suae nati sunt*. Contra *nati sunt sic* Ver. 1. Md et ad Quirin. III. 32. Mb, ubi *sic* vulg. deest. Omittunt *sic* W. Ma. B. A, item edd. vett. c. Remb. Erasm.

ex utero matris nati sunt sic, et sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus, et sunt spadones, qui se ipsos castraverunt propter regnum caelorum. Denuo quoque [8]) per hanc angeli vocem continentiae munus ostenditur, virginitas praedicatur: *Hi* [9]) *sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt; virgines enim permanserunt* [10]). *Hi* [11]) *sunt qui secuntur agnum quocumque ierit.* Neque [12]) enim tantum masculis continentiae gratiam dominus repromittit et feminas praeterit, sed

---

atque Morell., in quibus legitur, *matris sunt nati.* Abest *sic* etiam a Manut., ubi exstat *nati sunt.* Equidem probo lectionem *nati sunt sic*, quae optime convenit Graecis verbis: οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως. Seqq. *et sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus* om. A; *quo acti sunt* pessime scribit Ma. Libri ante Gravianum typis exscripti h. l. ita exhibent: *et sunt spadones*, *qui se ipsos castraverunt propter regnum caelorum, et sunt spadones, qui castrati sunt ab hominibus*, nec aliter legitur in ed. Morell. Ceterum *ipsos* deest in A. 8) In Mb addidit r. m. *iohanni.* Mox idem liber pro *angeli* (*archangeli* in duobus vett. invenit Baluzius) dat *angelicam*, W. Ma. B, tres Italici, novem Baluziani, vetus Morellianus praebent *evangelii.* Ita etiam Mc superscripto ab r. m. *angeli.* Mox *ibique praedicatur* Mb. Vid. Apoc. 14, 4. 9) *Hii* Mad. B. A c. ed. Daventr. Post *sunt* additur *inquit* in Ver. et Mb. Pronom. *se* ante *non coinquinaverunt* ex corr. supra lin. habet Md et invers. ord. *non se coinquinaverunt* B. 10) Ma scribit *sunt.* Est sane in Graeco παρθένοι γάρ εἰσιν. 11) *Hii* Ma et ed. Daventr. Dein *secuntur* codd. nostri omnes. Vid. Adnot. 8. ad libri de cathol. eccles. unit. Cap. XX. Mox *it* pro *ierit* Ver. 1. W et Md, *iit* Ma. 12) *Non* Mb. Deinde *masculis tantum — repromittit dominus* edd. ante Manut. omnes una cum Morell. Statim *praeteriit* Ma. Proxime *viri femina* Mc. Dein *fortio* B. Tum *ex ea* Mc, *ex quo exsumpta* A. Paulo post *ad protoplastum* om. W et Ma, *ad prothoplastum* (a r. m. e *prothoplastrum*) Md, *ad Prothoplastum* edd. vett. c. Remb., *prothoplaustum* A, *protoplaustum* Mbc. Vid. Gen. 2, 24. In seqq. B *et* in *masculo* habet. Abest deinceps *simul* a Vat. 1. et A.

quoniam femina viri portio est et ex eo sumpta atque formata est, in scripturis fere omnibus ad protoplastum deus loquitur, quia sunt duo in carne una et in masculo simul significatur et femina.

IV.

Quod si [1]) Christum continentia sequitur et regno dei virginitas destinatur, quid [2]) est illis cum terreno cultu et cum ornamentis, quibus dum hominibus placere gestiunt, deum offendunt, non cogitantes esse praedictum [3]): *Qui* [4]) *hominibus placent confusi sunt, quoniam deus nihil fecit illos*, et Paulum quoque gloriose et sublimiter praedicasse: *Si hominibus* [5]) *placerem, Christi servus non essem.* Continentia vero et pudicitia non in sola carnis integritate consistit, sed [6]) etiam in cultus et ornatus honore pariter ac pudore, ut secundum apostolum quae innupta est sancta sit et corpore et spiritu. Instruit [7]) et docet dicens: *Caelebs* [8]) *cogitat ea quae*

IV. 1) *Qui si* A, *quod sic* [si] W. 2) *quod est* pr. Mb. Post *cultu* ed. Daventr. om. *et.* In seqq. exstat *dominum offendunt* in edd. ante Manut. omnibus, item in Morell. 3) Psalm. 52, 6. 4) *quia qui* B. Mox Mc *quia* pro *quoniam.* Tum *nichil* Md, statimque *eos* pro *illos* libri ante Manut. editi c. Morell. Dein edd. ante Grav. et Morelliana exhibent *Paulus quoque — praedicans dicit.* Coni. *quoque* om. A. Mox *praedicantem* dat Ver. Respicit Gal. 1, 10. 5) Additur *inquit* in Mb. Pro *placere vellem* cum W et Ma scripsi *placerem* (in Gr. ἤρεσκον), sicut legitur Ep. LV. p. 83. Ep. LXII. p. 104. Ep. LXIII. p. 109, et ad Quirin. III. 55. p. 320. in codd. W et B. Tum *servus Christi* exhibent W. Macd. B. 6) Om. A. Deinde *in cultu et ornatu* edd. vett. et Remb., *hornatus* Mac. Statim *et pudore* antiquae edd., item Remb. et Grav. Part. *ut* corr. m. superscripsit in Mb. Mox *sit* pro *est* Mc et A. 7) Ita W et Ma pro *instruit nos Paulus. Nos*, quod notatur e quattuor Italicis,

sunt domini quomodo placeat domino; qui autem matrimonium contraxit cogitat ea quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. Et mulier et virgo innupta 9) *cogitat ea quae sunt domini, ut sit sancta et corpore et spiritu.* Virgo non esse 10) tantum, sed et intellegi debet et credi. Nemo cum virginem videt 11), dubitet,

---

omissum in B. Md. A, erasum in Mb et superscriptum a r. m. est in Mc, idque recte expunxit iam editor Manutianae. Nec opus h. l. est nomine *Paulus*, cum vox *apostolus* e verbis praecedentibus subintelligi facile possit. Dein pro *et docet dicens* Mbc et A exhibent *et dicit*, ut legebatur ante Baluzium; *ac dicit* scribitur in Md. Vid. 1. Cor. 7, 32—34. 8) *Caeleps* Ma, *celeps* W et Mbd. Mox *quae dei sunt* edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. atque Morell. Rite *quae sunt domini* recentiores itemque codd. assentiente etiam Claromontano epistolarum S. Pauli. Sequitur igitur ut proxime *deo* mutetur in *domino*, quod flagitat Graecus textus et Claromontanus liber habet. Deinde Mb dat *matrimonio iunctus est*, Mc *matrimonium construxit*. Post *mundi* pron. demonstr. *huius* om. libri ante Grav. editi, nec male; videtur enim fluxisse ex glossa, ut coniici iam potest ex incerta vocis locatione, cum in cod. Mb, ut in Claromont., inverso ordine *huius mundi* et in Graeco textu nil nisi τὰ τοῦ κόσμου legatur. Dein *quo*^{modo} *placeat* (*modo* ab al. m. supra addito) habet W. 9) *Sic et virgo et mulier innupta* edd. vulgg. Sed vocula *sic* abest a Ma, nec firmatur Graeco textu. Quare expunxi. Tum *et mulier et virgo innupta* alio ordine multo aptius scribitur in W. Mabcd. B. A, item in cod. S. Arnulphi, in Beccensi et in ed. Morell., eodemque modo legitur ap. Nostrum ad Quirin. III. 32. p. 316; habet enim Graecus textus: καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος καὶ ἡ παρθένος ἡ ἄγαμος. Proxima vocc. *cogitat ea* ab al. m. diversoque atramento supra lin. addita sunt in W. Mox *domini* deest in A. Statim *ut sint sanctae* scribunt W. Ma. B. Seq. *et* om. W. Mac et vett. edd. c. Remb. atque Erasm. 10) *est* A. Dein prius *et* om. Macd. Fr. Emm. 2. et A. Male Erasmus *credi, ut nemo*, eumque secuti sunt Grav. Morell. Pamel. Rig. et Oxon. 11) Ita Mabc, nec non edd. Manut. et Oxon., *vid*^{i}*et* W, *vidit* B, *viderit* rell. libri et scripti et editi. Tum *an nupta aut virgo sit* Md et Gratianopolit.

an virgo sit. Parem se [12]) integritas in omnibus praestet, nec bonum corporis cultus infamet. Quid ornata, quid compta [13]) procedit, quasi maritum aut habeat aut quaerat? Timeat potius placere, si virgo est, nec [14]) periculum sui adpetat quae ad meliora et divina se servat. Quae virum [15]) non habent, cui placere se simulent, integrae et purae non tantum corporaliter, sed et spiritaliter perseverent.

V.

Neque [1]) enim virginem fas est ad speciem formae

---

12) *Talem se* cod. Seguier. Deinceps *integritas* a m. pr., a r. *integritate* Mc. Idem liber pr. *nec*, post vero *ne*, quod legitur etiam in W et Ma. Post *bonum* Baluzius tacite adiecit *mentis*, *bonum sui corporis c.* olim *scripserat* Gravius. 13) *Quid compta, quid ornata* Md. 14) *ne* Md. 15) *viros* — — *cui* (sic) ed. Daventr. Pr. *habet* W. Dein *similent* A et ed. Daventr.; *simulent* pr., post vero *simulant* Mb, *simulant* etiam W et Fragm. Emm. 2. Tum *et integrae* Mc, *pudicae* pro *purae* Ver. 1. Pro vulgat. lectione *non tantum corpore, sed etiam spiritu*, quam non nisi in duobus libris vett. reperit Baluzius, e codd. W. Mabd. B. et Fr. Emm. 2. recepi *non tantum corporaliter, sed et spiritaliter.* Mc et A exhibent *non tant. corporaliter, sed et spiritualiter.* „Dissimulare non debeo, ait Baluzius, decem et novem vetera exemplaria, et in his Seguierianum, habere *non solum* (?) *corporaliter sed* (?) *spiritaliter.*" Ceterum *corporaliter* et *spiritaliter* item in suis codd. invenerunt Morell. et Pamel., *corporaliter* et *spiritualiter* notatum est ex Vat. omnibus.

V. 1) *Nec* Fr. Emm. 2., in quo deinceps, ut in ceteris codd. nostris omnibus et apud S. Aldhelm. de laudibus virginitatis c. 56. (in eiusdem Opp. ed. Giles. p. 74), pro *fas est virginem* scriptum legitur *virginem fas est.* Mox *suae formae* habent exemplaria ante Manut. typis exscripta. Dein *comam nutrire* edd. vett. Statim *de carne eius et pulchritudine* B, *aut de eius pulcrit.* A; *aut* pro *et* edd. vett.; *et de pulchr. eius* Mb. Alterum *de* om. Fr. Emm. 2.

suae comi aut de carne et de eius | pulchritudine gloriari, 175
cum nulla sit illis magis quam adversus carnem conluctatio et vincendi corporis ac domandi obstinata certatio. Paulus [2]) forti ac sublimi voce proclamat: ***Mihi*** [3]) ***autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo.*** Et virgo in ecclesia de specie carnis ac [4]) de corporis pulchritudine gloriatur. Addit Paulus et dicit [5]): ***Qui enim sunt Christi carnem*** [6]) ***crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.*** Et quae se concupiscentiis carnis [7]) et vitiis renuntiasse profitetur in isdem [8]) quibus renuntiaverat invenitur. Deprehenderis, virgo; detegeris. Aliud te esse [9]) iactas et aliud adfectas. Maculis te concu-

---

et Aldhelm. ed. Giles. *Pulcrit.* scribit W. Paulo post *illi* exhibent Baluz. et Goldh., *illis*, quod a Mc abest, et codd. et edd. rell. omnes. Posuit enim Noster *illis* per enallagen, quasi praecessisset *virgines*. Tum *obluctatio* Mc, moxque *aut domandi* edd. Manutianam antecedentes, *et dominandi* W, *dominandi* pr. etiam Mb. 2) *Paulus quoque* Mb, item edd. vett., quibus accedunt Erasm. Grav. et Morell. In Grav. autem coni. *quoque* minutioribus typis est excusa. Deinde in Ma mendose scribitur *fortiá ac*. Pro *ac* in Md exstat *et*. Proxime *declamat* in W et Ma. Gal. 6, 14. 3) Addidit r. m. supra lin. in Mc, *michi* et hic et in seqq. habet Md. Tum *domini mei* legebatur ante Gravium; dein *ihesu* solito more exhibet exemplar Daventr. Mox idem *michi mundus*, A *mundus mihi*. 4) *atque* edd. Manutianam praecedentes et Morelliana, *aut* Md. Statim *pulcritudine*, ut solent, W et A. 5) Gal. 5, 24. 6) Quod vulg. additur *suam* recte om. codd. Ver. 1. W et Mac, item B in L. III. ad Quirin. c. 64. p. 323; est enim in Graeco τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν. Conspirat etiam liber Claromont. 7) *carnis concupiscentiis* edd., quae ante Manut. prodierunt, et Morell. 8) Ita W et Mbd, *in hiisdem* A, *in iisdem* vulg. et Mc, *in eisdem* Ma. B atque ed. Daventr. Vid. Oehler. ad Tertull. Apolog. c. 15. p. 85, item ad nat. c. 14. p. 394 et c. 15. p. 397. 9) Ita pro *esse te* W. Mabc. B assentientibus libris ante Manut. editis et Morelliano.

piscentiae carnalis aspergis, cum integritatis [10]) candidata sis et pudoris. *Clama* [11]), inquit Hesaiae deus: *Omnis caro faenum* [12]) *et omnis claritas eius ut flos faeni. Aruit faenum et flos decidit* [13]). *Sermo* [14]) *autem dei nostri manet in aeternum.* Neminem Christianum decet, et [15]) maxime virginem non decet claritatem ullam conputare carnis et honorem, sed solum adpetere sermonem dei, bona in aeternum mansura conplecti. Aut si carne [16])

---

10) *cum integritatis* om. A., *cum affectu integritatis* in duobus libris vett. invenit Baluz., in aliis tribus *cum integritate candida sis et pudore.* Et ita primo scriptum fuit in Mc, nec aliter habet ed. SP., *cum integritate candida sis et pudoris* dant Ven. 1. 2. et Remb. c. Mc, in quo *pudore* ab r. m. mutatum est in *pudoris.* Mb offert *cum integritate* (sic primo, e corr. *is*) *candida sis et pudoris*, contra ed. Daventr. exhibet *cum integritatis gloria candida sis et pudoris.* Correxit Erasmus *cum integritatis candidata sis et pudoris*, hancque lectionem tuentur W. Mad. B et octo Baluzii, qui laudat *Tertullian.* L. II. ad uxor. [c. 7.]: *Ipse dei canditatus est timore*, et de baptismo [c. 10.]: *Agebatur itaque baptismus paenitentiae quasi candidatus remissionis et sanctificationis in Christo subsecuturae.* Ceterum *candidata sis et pudoris* habet etiam A. 11) *Clamat* (ita pr. etiam Mb) *quoque esaiae deus* B, *clamat inquiens esayam dominus* Mc, *clamat inquit ysaiae deus* A, *ysaie* item Md et exemplar Daventr., *aesaie* Ma, *esaiae* W et Mb, *Esaiae* Remb. ceterique recentiores, *Hesaie* edd. SP. et Venet. 1., *Hesaiae* Venet. 2. Tum *deus* cum ed. Baluz. codd. W. Mabd. B. A et Ver. 2., *dominus* rell. editi. Vid. Hesai. 40, 6—8. 12) Ita constanter cod. Mb. Ceteri fluctuant inter *faenum, fenum* et *foenum.* Vid. Wagner. de orthogr. Vergil. p. 437. Tum *omnis gloria* Ma. 13) *cedit* Mc. 14) Ita codd. nostri et Ver. 2., *verbum* libri ante Pamel. editi. „Plerique libri vett., ut frequenter alibi, habent *verbum.* Vid. not. ad epist. 56. p. 464. et ad epist. 81. p. 521." *Baluzius.* — Tum *dei* W, *dei nostri* (τοῦ θεοῦ ἡμῶν) recte Ma, vulg. *domini.* Dein *manebit* Md. 15) *vel* W. Mab. B, *vel* [*et* superscr.] (*et* a r. m. superscr.) Mc. Partic. *et* ante *honorem* om. Fragm. Emm. 2. moxque pro *dei* habet *domini.* Proxime *mensura completi* A; *emplecti* Fr. Emm. 2. 16) Ita W et Mabd.

sit gloriandum, tunc plane, quando in nominis confessione cruciatur, quando fortior femina viris torquentibus invenitur, quando ignes aut cruces aut ferrum aut bestias patitur, ut coronetur. Illa sunt carnis pretiosa monilia, illa corporis ornamenta meliora.

VI.

Sed sunt aliquae divites et facultatum ubertate [1] locupletes, quae opes suas praeferant et se bonis suis uti debere contendant. Sciant primo [2] illam divitem esse quae in deo dives est, illam esse locupletem quae locuples in Christo est, bona illa esse quae sint spiritalia, divina, caelestia, quae nos ad deum ducant, quae nobiscum apud deum perpetua possessione permaneant. Ceterum quaecumque terrena sunt in saeculo accepta et hic cum saeculo [3] remansura, tam contemni debent, quam

---

Vulg. *in carne.* Adv. *plane* om. A. Dein *Christi nominis* est in Md, *nominis domini* in edd. Daventr. Erasm. Manut. et Morell., *nominis dei* in Grav. Sed nihil tale addunt codd. Ver. Vat. 2. et nostri. Tum *confessionis gloriatur* mendose scribit A. In seqq. W habet *ignis.* Deinde *et cruces* Mc, *vel cruces* B. Mox *vel bestias* occupavit edd. omnes exceptis Baluziana et Goldhorniana.

VI. 1) *libertate* W et Mac. Paulo post *ut se* B. 2) *primum* Mb. B. Tum *deo* pro *in deo* Mab. Ver. 1. A., item edd. Erasm. antecedentes c. Morell. Mox *esse* post *illam* corr. m. supra adiecit in Md, et pro *locuples* Mc veteresque editi habent *locuplex.* In seqq. pro *quae sunt* recepimus *quae sint* e codd. W. Mabd et B. Tum *spiritualia* dant Mcd et A. Ante *divina* Mb infercit *et.* Mox in A *nos* deest. Statim Mb et Vat. 3. exhibent *ad dominum,* ut edd. Manut. antecedentes c. Morell. Dein pro *apud deum,* quod om. Ma, Ver. scribit *apud dominum.* Sequitur illico *perpetua mansione* in vett. edd. et decem libris antiquis teste Baluzio, in W autem et Ma *perpetua visione.* 3) Verba *et hic cum saeculo* in A desunt. Dein *condemni* et *condemnitur* (sic) exstat in W, *contempni* in Mcd. A et exemplari Daventr., moxque

mundus ipse contemnitur, cuius pompis et deliciis iam tunc renuntiavimus, cum meliore transgressu ad deum venimus. Ioannes [4]) nos excitat et hortatur spiritali et caelesti voce contestans [5]): *Nolite,* ait [6]), *diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt. Si quis dilexerit* [7]) *mundum, non est caritas patris in illo, quoniam omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi, quae non est a patre, sed ex concupiscentia mundi. Et mundus transibit* [8]) *et concupiscentia eius. Qui autem fecerit voluntatem dei* [9]) *manet in aeternum, quomodo et deus*

---

contempnitur in Mbcd. A. Tum codd. recte *deliciis* uno excepto W, in quo est *diliciis,* sicut primo fuit in Ma. Vulg. *delitiis.* Deinceps *iam cum* A, *iam tum* W et Md. Statim *renunciamus* A. Proxime *ad dominum* Md, tres Italici et edd. Manutiana antiquiores c. Morell. 4) Praemittunt *hinc* Md, duo Ital. veteresque editi c. Remb. Erasm. Grav. et Morell. Tum prius *et* deficit in Mc. Idem et A exhibent *spirituali.* 5) Quidam codd. teste Baluzio et duo Ital. veteresque edd., item Remb. Erasm. et Grav. una cum Morell. praeferunt *corroborans.* Addunt tamen Erasm. et Grav. in mg.: „al. *contestans.*" Ceterum *Balus.* laudat Nostri librum de laps. p. 183. 6) *ait* om. W et Mac, *inquit* habet Mb. Vid. 1. Ioann. 2, 15—17. Tum *nec ea* Mc. 7) *Si quis autem diligis* (sic) A. Post *mundum* Mc addit *aut ea quae in mundo sunt.* Dein *karitas* scribunt Ma et B. Mox *quoniam* r. m. supra adiecit in W. Tum *concupiscentia oculorum* [et] *carnis* est (*et* a r. m. superscr.) Mb. Inverse ed. Daventr. habet *est carnis*, om. *est* Mc veteresque edd. cum Remb. Erasm. atque Morell. Proxime *oculorum* abest a Mb. Tum *non a patre* scribit W. Mox pro vulg. *saeculi* receptum *mundi* e Ver., cum Graeco ἐκ τοῦ κόσμου et verbis seqq. optime conveniat; nec aliter legitur in libr. de orat. dom. p. 208 et de mortalit. p. 236. 8) *transit* (*it* in ras.) Mb, *transiit* Mc. Nec displicet lectio *transit;* est enim in Graeco παράγεται. 9) *dei* ab r. m. supra additum est in Ma. Dein W, quattuor Vat. Md et A exhibent *manebit.* Quae proxime sequuntur verba: *quomodo et deus manet in aeternum* om. A et hic

manet in aeternum. Aeterna igitur et divina sectanda [10] sunt et omnia de dei voluntate facienda sunt, ut domini nostri vestigia et magisteria sectemur, qui monuit et dixit [11]: *Non descendi de caelo, ut faciam voluntatem meam* [12], *sed voluntatem eius, qui me misit.* Quod si non est maior domino suo [13] servus, et liberatori debet obsequium liberatus, qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus dixit [14] imitari. Scriptum est [15] et legitur et auditur et in exemplum nostri Ecclesiae ore celebratur: *Qui dicit se in Christo manere debet quomodo ille ambulavit et ipse ambulare.* Ambulandum est [16] vestigiis paribus, aemula ingressione nitendum est. Tunc

---

et de orat. dom. l. c. itemque de mortal. l. c. In Md legitur *deus manebit.* 10) *spectanda* B. Post *facienda* abest *sunt* a duobus Ver. et seq. *ut* a Mb, qui deinceps ita scribit: *Domini — vestigia sectanda sunt.* Perperam A *vestigii.* Dein post *magisteria* omisi *divina* praeeuntibus libris Ver. W. Mac. A, item ed. Manut. et Rigaltio suadente, ne interserto illo adiectivo verba praecedentia: *domini nostri vestigia et magisteria sectemur,* et subsequentia: *qui monuit et dixit,* interrumpantur. 11) Ioann. 6, 38. 12) *meam* a r. m. habet W. Mox Mcd inverso ordine dant *misit me.* 13) *domino suo maior* W. Mac. B. Paulo post *esse cupimus esse* A. 14) Ita codd. nostri omnes et quattuor Ital., ita et omnes libri vett. a Baluzio collati uno Thuano excepto, in quo legitur *fecit,* consentientibus antiquis editis et Morell.; *fecit et docuit* tres libri Ital., Erasm. Grav., *fecit* sine *et docuit* Manut. Pamel. Rigalt. Oxon., *dixit et fecit* Baluz. et Goldh. 15) Addunt *enim* codd. Ital. 2. et vett. edd. c. Remb. Erasm. Grav. atque Morell. Mox *in exemplo* Fr. Emm. 2. Deinceps *nostrum* Mcd, *nostrae* edd. vett. c. Remb. Erasm. Mor. Tum *caelebratur* Fr. Emm. 2. 16) *Ambulandum est igitur* Manut. Morell. Pamel. Rig. Ox. Baluz. Goldh. Sed codd. W. Mabc. B. Ver. 2. A et Fr. Emm. 2., item edd. Manut. praecedentes *igitur* om. Quare expunxi. *Est* post *nitendum* non agnoscit Fr. Emm. 2.

respondet [17]) ad fidem nominis sectatio veritatis et credenti praemium datur, si quod creditur et geratur.

VII.

Locupletem te dicis et divitem. Sed divitiis tuis Paulus occurrit et ad cultum atque ornatum [1]) tuum iusto fine moderandum sua voce praescribit. *Sint*, inquit [2]), *mulieres cum verecundia et pudicitia* [3]) *conponentes se, non in tortis crinibus, neque auro, neque margaritis aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversatio|nem.* Item Petrus [4]) 176
ad haec eadem praecepta consentit et dicit [5]): *Sit in muliere non exterior ornamenti aut auri* [6]) *aut vestis cultus, sed cultus cordis.* Quod si ille [7]) mulieres quo-

---

17) *respondebit* W. Mabc. B. A et Fr. Emm. 2. c. ed. Grav.
tor
Tum *sectatio* (*tor* a r. m. superscr.) Mc, *sectator* edd. vett. c. Remb. et Erasm. Ante *et credenti* A infercit *tunc*. Dein *praeceptum* pro *praemium* male scribit Ma.

VII. 1) *Paulum occultum et ad cultum et ad ornatum* (sic) A. Idem *in isto fine*, Ma *iusta fine*, Thuan. et liber S. Arnulphi ap. Baluz. *iustificatione*. Post *moderandum* A perperam addit *est*. 2) 1. Timoth. 2, 9—10. 3) *ac pudicitia* Fr. Emm. 2., *et pudicia* Mcd. Mox *neque auro*, *neque argento*, *nec margaritis* Mc. Tum *neque veste praeciosa* Mb, *aut pciosa veste* edd. SP. Ven. 1. Remb., *aut preciosa veste* Daventr. Ven. 2. Erasm. Grav. Infra
versationem
conservationem Mc. 4) *Paulus* Fr. Emm. 2. Om. *ad haec* A.
ibus
5) 1. Petr. 3, 3—4. 6) *Sint in mulieres* (*ibus* a r. m. superscr.) *non exterior ornamenti* (ex mut. r. m. *exteriora ornamenta*) *auri* Fr. Emm. 2.; *exteri* B, *exterioris* ed. Daventr. 7) Ita W. Mabc. B. A, *illae* (scr. *ille*) Vat. omnes, *illi* Fr. Emm. 2. Md et vulgati libri. Tum *admonet* Mabc. A, *ammonet* W. B, *admonent* editi. Statim *cohercendas* Ma, in quo *h* a r. m. superscriptum est, Fr.

que admonet coërcendas et ad ecclesiasticam disciplinam religiosa observatione moderandas, quae excusare cultus suos soleant per maritum, quanto id magis observare virginem fas est, cui nulla ornatus sui conpetat venia, nec derivari in alterum possit mendacium culpae, sed sola ipsa remaneat in crimine. Locupletem te dicis et divitem. Sed non omne, quod potest, debet et fieri [8]), nec desideria prolixa et de saeculi ambitione nascentia ultra honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scriptum sit [9]): *Omnia licent, sed non omnia expediunt. Omnia licent, sed non omnia aedificant* [10]). Ceterum si tu te sumptuosius comas et per publicum [11]) notabiliter incedas, oculos in te iuventutis inlicias, suspiria adulescentium

---

Emm. 2. B. Md. A, item edd. vett. c. Remb. In seqq. *cultos suos* B et A. Paulo post *conpetit* Fr. Emm. 2., *competit veniat* (sic) A. Quod sequitur *nec* a r. m. habet W. Tum *derivari possem in alterum* A. 8) *et fieri*, *cum scriptum sit* (intermed. om.) Fr. Emm. 2. Pro *saeculi* Ital. 2. *saeculari.* 9) 1. Cor. 6, 12 et 10, 23. 10) *aedificent* A. 11) *per puplicum* Ma c. ed. Daventr. Item pr. W. Nec multo post *iuvenum* pro *iuventutis* Aldhelmus ed. Giles. Tum *adulescentium* W. Mab et Fr. Emm. 2., *adolescentium* edd. Manut. et posteriores, *adolescentum* praecedentes, item Aldhelmus. Dein *concupiscenti* B. Tum *sperandi fomenta* W. Mabd. B, octo Baluziani, Aldhelm. et ed. Manut., *sperandi* [*peccandi*] *fom.* (ex mut. r. m.) Mc, *sperandi* (ab r. m. superscr. „vel *mechandi*" (l. *moechandi*) *f.* Fr. Emm. 2., *sperandi fomitem* Ver., *spectandi fomenta* A, *peccandi f.* unus liber Baluz., veteresque edd. c. Erasm. Grav. Morell. (conf. de lapsis Cap. XII.), unus Baluz. *stipandi f.*, alius *stuprandi f.*, duo *suspirandi f.* Hanc lectionem e duobus libris Mss. primus receperat Pamelius eumque posthac secuti sunt editores omnes. Mox *ut et ipsa* A. In seqq. idem om. *te*. Tum *videntibus exhibeas* [i] Aldhelm. Pro *excusari* Fr. Emm. 2. dat *excusare.* Dein *quasi* Mb, *quia si* B.

post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, sperandi fomenta succendas, ut, etsi ipsa non pereas, alios tamen perdas et velut gladium te et venenum videntibus praebeas, excusari non potes, quasi mente casta sis et pudica. Redarguit [12]) te cultus inprobus et inpudicus ornatus, nec conputari iam potes inter puellas et virgines Christi quae sic vivis, ut possis adamari.

VIII.

Locupletem te dicis et divitem. Sed iactare divitias suas [1]) virginem non decet, cum dicat scriptura divina [2]): *Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis* [3]), *transierunt omnia illa tamquam umbra*, et apostolus rursum moneat et dicat [4]): *Et qui emunt sic sint quasi non possidentes* [5]), *et qui hoc*

12) *Redarguet* B. A. Tum *cultet improprius* A; *inprobus et impudicus* W, *improbus et inpud.* Mab. Deinde *nec* e *ne* corr. al. m. in W. Statim *computa*^{ri} (*ri* a corr. m. superscr.) *iam potest* habet Mc, *conputari iam poteris* Fr. Emm. 2.; *poteris* etiam B. In fin. *vivit ut possit* Mc, *et possis* pr. W.

VIII. 1) *suas* om. A. Voc. *virginem* ab alia eaque rudi manu habet W. 2) Sapient. 5, 8. 3) *nobis* superscr. ex corr. in W. Deinde *illa omnia* exhibent editi ante Manut. omnes, *illa* om. A. Mox *rursus* scribunt Mbcd. A. Statim *moneat* mutatum in *monet* in cod. Mb. 4) *ac dicat* Ma. B, *dicat* Mb. Vid. 1. Cor. 7, 30—31. 5) Ita W. Macd. B. A et edd. ante Baluzium, qui post verba: *Et qui emunt sic sint* e codd. Pithoeano et Cambronensi interpolatissimo addidit *quasi non ementes et qui possident.* Habet haec ex meis libris solus Mb, qui melioribus non est accensendus, et hic et in L. III. ad Quirin. c. 11. p. 307. Sed W. B et Mc, qui praeter Mb hoc Cypriani opus continent, novissimo quoque loco adsumentum istud non agnoscunt. Pro *possidentes* Gravius scripsit *possideant.* Dein *ut qui* habet A et *utuntur hoc mundo* Md. Proxime *enim*

mundo utuntur quasi non utantur; praeterit enim figura huius mundi. Petrus etiam, cui oves suas dominus [6]) pascendas tuendasque commendat, super quem posuit et fundavit ecclesiam, aurum quidem sibi esse et argentum negat [7]), sed esse se dicit Christi gratia divitem, esse fide eius et virtute locupletem, quibus multa magnalia cum miraculo faceret, quibus ad gratiam gloriae bonis spiritalibus abundaret. Has spes, has divitias [8]) possidere non potest quae se divitem saeculo mavult esse quam Christo. Locupletem te dicis [9]) et divitem, et utendum putas his, quae possidere te deus voluit. Utere, sed ad res salutares et bonas artes [10]); utere, sed ad illa, quae deus

---

abest ab A. Pro *figura* Ital. 1. offert *habitus*. 6) Om. h. v. A. 7) Act. 3, 6. Statim *sed se dicit Christi gratia divitem esse* ed. pr., om. *Christi* rell. libri editi ante Manut., in quo primum legitur *sed esse se dicit Christi gratia divitem*. Inverso ordine W habet: *sed esse se divitem dicit Christi gratia*. Mox *esse* om. ed. Daventr., *esse* et *eius* Mb. In seqq. *bonis spiritualibus* dat Mc, *spiritalibus donis* Md. Tum *habundaret* exstat in W. Mad. B et ed. Daventr. 8) *istas divitias* edd. vett. c. Remb. Erasm. atque Morell., *et divic. has* A. Dein *possedere* Mb. Idem et A *qui se*. Statim *divitem magis saeculo vult esse* Mb, *d. seculo magis vult esse* Mc et tres Ital., item edd. vett. c. Remb. et Erasm. *Mavult* primus scripsit Gravius; *maluit* habet Md. 9) *te esse dicis* edd. ante Manut. omnes et Morell. Sed *esse* suspectum fuit iam Gravio, cum verbum illud minutioribus typis excudendum curaverit. Mox *utendas* legitur in A. Dein pro *iis* W. Mabc et B praebuerunt *his*, cuius loco in A et Md est *hiis*. Proxime Mb habet *te voluit deus*. 10) Ita W. Mabc. B. A et Manut., *utere — et ad bon. art.* Md, item edd. vett., *utere, sed ad res salutares; utere, sed ad bon. art.* duo Ital. c. edd. Erasm. Grav. Morell. et rell. Dein *utere ad illa, sed quae deus* W. Ma. B; — *ad illas* A, *utere ad illa q. d.* Mcd veteresque edd., *utere his quae* (*his* ab al. m. superscr.) Mb. Tum *praecipit* Ver. et Ma.

praecepit, quae dominus ostendit. Divitem te sentiant [11]) pauperes; locupletem sentiant indigentes. Patrimonio tuo deum faenera [12]), Christum ciba. Ut virginitatis perferre gloriam liceat, ut ad domini praemia [13]) venire contingat, multorum precibus exora. Commenda illic thesauros tuos, ubi fur nullus [14]) effodiat, quo nullus insidians grassator inrumpat. Possessiones tibi, sed caelestes magis conpara, ubi fructus tuos iuges ac [15]) perennes et ab omni con-

---

11) *Te divitem sentiant* W. Alterum *te*, quod post *locupletem* addidit Baluzius, om. W. Mac. B. Quare expunxi. Cf. ad librum de laps. Cap. XIV. n. 15. 12) Ita Ver. W. Mac. B, ex corr. Mb, Cambr. in mg., item edd. Manut. Ox. Goldh., *patrimonium tuum deum fenora* (sic) A, *patrimonium tuum deo foenera* Pamel. Rig. Baluz., *patrimonia tua deo fenera* Md veteresque edd. c. Remb. Erasm. Grav. Morell. Conf. ad librum de lapsis Cap. XXVIII. n. 13. Adnotavit Baluzius: „Pamelius et post eum Rigaltius posuerunt *patrimonium tuum deo fenera*, quam lectionem inveni in quattuor exemplaribus antiquis. Veteres edd. et undecim vetera exemplaria habent *patrimonia tua deo fenera*. Lectionem autem, quam ego retinui, praeferunt duodecim libri vett. et ed. Manut. itemque Anglic.". Sed erravit vir doct.; habet enim in contextu *patrimonium tuum deo fenera*, ut supra dictum est; in observationibus autem notae suae praemisit *patrimonio tuo*, ita ut aliud cogitasse, aliud scripsisse videatur. Veram tamen lectionem multo ante Baluzium e codd. iam restituit Gronovius in Observatt. saepius laudatt. p. 559. Ceterum scripturam *faenera* (vid. Sillig. Praef. ad Plin. nat. hist. P. LXXI.) recepi e codd. Ma et B. Rell. exhibent *fenera* excepto A. Vid. ad librum de laps. Cap. XXVIII. n. 13. 13) *ad deum praemia* Md. Tum inverso ordine *venire praemia* Mb, *pervenire* W. 14) *nullus fur* edd. ante Manut., item Morell. *Fur* deest in A. Tum *crassator* B. 15) *et* A. Dein *perhennes* B. Md. A et ed. Daventr., *perennes ab omnj* Mc, *et* (*ac* A) *omni* Ma, *et ab omni* Mb. Post *inmunes* unus Ital. inserit: *nec iudex ambiat, nec quaesitor inquirat.* Mox Mc perperam *acterat*. Tum *cedat* Mcd.

tactu iniuriae saecularis inmunes nec rubigo adterat, nec grando caedat, nec sol urat, nec pluvia corrumpat.

IX.

Nam delinquis [1]) et hoc ipso in deum, si ad hoc tibi ab illo divitias datas credis, ut illis non salubriter perfruaris. Nam et vocem deus homini dedit [2]), et tamen non sunt amatoria cantanda, nec turpia; et ferrum esse ad culturam terrae deus voluit, nec homicidia sunt idcirco facienda; aut quia tura [3]) et merum et ignem deus instituit, sacrificandum est inde idolis, vel quia abundant pecudum greges in agris tuis, victimas et hostias inmolare debebis? Atqui [4]) temptatio est patrimonium grande, nisi

---

IX. 1) *delinques* Mb. Mox *ad haec* A. Dein *credis* (*a* ab r. m. superscr.) Mc, *credas* edd. vett. 2) *homini deus dedit* Md et edd. ante Manut. omnes c. Morell., *hominem* scribit B. Vocc. *non sunt* a r. m. habet Ma. Quod vulg. additur *idcirco*, utpote omissum in codd. Ver. W. Mab. A et suspectum iam Gravio, quia minutioribus typis excudendum curaverat, expunxi. In seqq. in A legitur *nec idcirco sunt homicidia facienda.* 3) Ita W. Macd. B, *tura* (*h* ab l. m. superscr. Mb). Vulg. *thura.* Sed vid. Wagner. orthogr. Vergil. p. 476. Dein *aut merum aut ignem* W, *et ignem et mirum* (sic) edd. SP. Venet. 1. Kunn., *et ignem et mira* Venet. 2., *et ign. et mirram* Daventr., *et ign. et myrram* (scr. potius *myrrham*) Remb., *et mirrham et ign.* Erasm., *et myrrham et ign.* Grav. Ceterum post *merum* unus liber Ital. adiicit verbum *dedit.* Pro *deus* idem c. Mbd. B et A habet *dominus.* Tum *institit* (sic, duobus punctis supra positis) W. Mox *inde est ydolis* A, *ydolis* etiam Mcd et ed. Daventr. Primo *qui* pro *quia* W. Statim *habundant* W. Mabd. B. A et edd. Daventr. atque Remb. Dein *pecodum* pr. W. Proxime *hostia* A. Tum *diis immolare* Baluz. et Goldh. Sed *diis* merito om. et nostri codd. et Ital. c. edd. antecedentibus. Pro *debebis* Ma habet *debeas.* 4) Ita W. Ma (hic pr. *atquin*). Ver. 2. A, *adquin* Mb. B, *ad quid* pr., ab r. m. *alioquin* Mc, *aut*

ad usus bonos census operetur, ut patrimonio suo unusquisque locupletior magis redimere debeat quam augere delicta. Ornamentorum ac vestium insignia et lenocinia formarum [5]) | non nisi prostitutis et inpudicis feminis con- 177
gruunt, et nullarum fere pretiosior cultus est quam quarum pudor vilis est. Sic in scripturis sanctis, quibus nos instrui [6]) dominus voluit et móneri, describitur civitas meretrix, compta pulchrius et ornata, et cum ornamentis suis ac propter ipsa potius ornamenta peritura. *Et venit,* inquit [7]), *unus ex septem angelis habentibus phialas septem et adgressus est me dicens: Veni, ostendam* [8]) *tibi damnationem meretricis magnae sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae. Et duxit me in spiritu. Et vidi mulierem sedentem super bestiam; et mulier illa amicta erat pallium purpureum et coccineum* [9]), *et adornata erat auro et lapidibus pre-*

---

alioquin Md, *alioquin* edd. vett. c. Erasm., *alioqui* exemplaria rell. Infra Ver. scribit *locupletior factus*. 5) Ita codd. nostri, item Ver. et unus Neap. consentientibus edd. Grav. (in mg.), Morell. Pamel. ceterisque recentioribus, mendose *furarum* edd. SP. Venet. 1. 2. Kunn., *fucorum* duo libri Ital. et edd. Remb. Erasm. Grav. (in contextu) et Manut. In clausula *est vilis* pr. Md. 6) *instrui nos* Mc, *instruit — voluit* A, *et moneri dominus voluit* Mb. Paulo post *pulcrius* W. Md. Tum prior liber *ac cum ornamentis suis et*. 7) *inquid* Ma, *unus, inquit* Md. Vid. Apoc. 17, 1—4. Mox *fialas* Md, *phiolas* W, *fiolas* A. Deest *septem* in W et Ma. Tum *ad me dicens* scribit Mb. 8) *Veni et ostendam* A. Pron. *tibi* ab al. m. superscriptum in W. Dein *dampnacionem* habent Md. et A c. ed. Daventr. 9) *amicta — pallium* (*palleum* B) *purpureum et coccineum* Ver. W. B. Neap. 2. A, *pallium purporeum et cocchineum* Ma, *pallium coccineum et purpureum* Mb, *pa^{l}leum purpureum et coc^{c}ineum* (*l* et *c* ex corr. r. m.) Mc. Est enim in Graec.

tiosis et margaritis, tenens poculum aureum in manu sua plenum exsecrationum et inmunditiae et fornicationis totius terrae.

X.

Fugiant [1]) castae virgines et pudicae incestarum cultus, habitus inpudicarum, lupanarum insignia, ornamenta meretricum. Clamat [2]) spiritu sancto plenus Hesaias, et

---

περιβεβλημένη πορφυροῦν καὶ κόκκινον. Similiter Noster Cap. seq.: *Sericum et purpuram indutae.* Conf. etiam L. III. ad Quirin. c. 36. p. 317. Vulgatam lectionem *pallio purpureo et coccineo* habent Md et Aldhelmus ap. Giles. Seq. partic. *et* om. W c. Ma, itemque hic liber voc. *pretiosis.* Edd. ante Manut. omnes et Morell. ponunt *et margaritis et lapidibus pr. Speculum* pro *poculum* scribit A, moxque *execrationis* dant vett. edd. c. Erasm. et Morell., *execrationum* rell. Deinceps Ver. ante *inmunditiae* inserit *omnis.*

X. 1) *Fugiant, fugiant* Ver. Tum ed. Daventr. *et mulieres pudice.* Dein *et habitus* B, *et habitum* Fr. Emm. 2. Mox in W. Mabd. B. A et Fr. Emm. 2. pro *lupanarium* per syncopam plane singularem scribitur *lupanarum,* nec aliter pr. habebat Mc. *Luparum* exstat ap. Aldhelm. Tum *ornamentum* offert Md. 2) *Clamet* Ma. Quod vulg. additur *etiam* omisi auctoribus libris W et Ma. *Hesaias* receptum ex editis SP. Venet. 1. et Kunh. *Hesias* habet Ven. 2. operarum incuria. Remb. scripsit *Esaias.* Ita exhibent quoque codd. W. B. Eadem lectio a s. m. in Mb mutata est in *ysaias* (sic etiam Md. A et ed. Daventr.), *aesaias* dat Ma, *esayas* Mc. Tum *ad* (pro *et*) *filias* legitur in W. Mabc. B. A, deinde *syon* in B. Mcd. A et ed. Daventr. Statim *auro et argento ac veste* habent edd. Manut. ceteraeque recentiores, *auro et veste* Mbcd et B, item edd. Manutiana antiquiores c. Morell. Vocc. *argento ac* ex uno libro Ital. notantur, quapropter ea delenda esse non dubitavi, respiciens Nostri illud dictum (Cap. XVI.): *Vince vestem — vince aurum.* Contra W et Ma scribunt *auro et argento,* vocc. *ac veste* omissis. Tum *operibus* pro *opibus* A, moxque *a domino* pro *a deo* Md, tres Ital. et edd. Gravianam antecedentes. Deinde male *delitias* Baluz., *divitias* quattuor codd. Baluziani et

filias Sion auro et veste corruptas increpat et obiurgat perniciosis opibus affluentes et a deo per saeculi delicias recedentes. *Exaltatae sunt,* ait [3]), *filiae Sion et ambulaverunt alto collo et nutu oculorum et incessu pedum trahentes tunicas et pedibus simul ludentes. Et humiliabit* [4]) *deus principales filias Sion et revelabit dominus habitum earum, et auferet dominus gloriam vestis illa-*

---

vel delitias
unus Angl., *divitias* B, *divitias* (duobus punctis supra positis) Mc. 3) *ait* om. Mb. Vid. Hesai. 3, 16. seqq. Dein *syon* B. Mcd. A et ed. Daventr., itemque infra. Pro *ambulaverunt alto collo* Benevent. *incesserunt alta cervice,* Neap. *processerunt alta cervice.* Tum *incestu* A et pr. W. Mox *simul trahentes* Benevent. et Neap. 4) *humiliavit* W. Mabc. Dein *dominus* libri ante Manut. typis exscripti et Morell. Paulo post *revelavit* W. Mab. Tum *earum habitum* Md. A, *habitum earum in illa die* Mb. Statim *auferret* Ma, *aufert* A. Pro *illarum* A *earum,* dein pro *earum* Ma *illarum.* Seq. *et* om. Mb. Mox *cictios et lunulos* (sic) A, *lunares* pro *lunulas* Ma. Pro vulgari lectione *discriminalia* Gronovius Observatt. p. 321. correxit *discrimen,* hancque scripturam tuentur una cum cod. Ver. nostri libri omnes. Ad voc. *discriminalia,* cuius loco Benevent. et Neap. habent *redimicula*, edd. vett. et Remb. Erasm. atque Morell. addunt *et dextralia.* Tum *batronatum* operarum vitio edd. Venet. 1. 2. Kunn. Remb., *botrionatum* scribit B, *butronatum* Mb, *boconatum*, deinde *dexteralia* A. Supra *dextralia* Mc a r. m. habet vocc. *specula et,* ut ante illam vocem inserenda. Pro et *dextralia* (ita etiam Ver. et Neap.) Manutiana praebet *et specula,* ut legitur in edd. vett., item in Remb. Erasm. Grav. Morell. Statim *et anulos* al. m. superscripsit in W. Ceterum *anulos* dant etiam Mabd, *annulos* rell., ut editi. De utraque scriptura vid. C. L. Schneider. in libro, cui titulus est: Ausführl. verbess. Grammat. d. lat. Sp. L. 1. T. II. p. 422. Seq. *et* om. A. Paulo post *hiacincto* A, *iacincto* B et Md c. ed. Daventr., *iacinctho* W, *iacintho* Mbc, *yacintho* Ma. Verba *et bysso torto et cocco neto,* quae post *hyacintho* adiecit editor Manutianae, neque in nostris codd. reperiuntur, neque in quattuor Vat.

rum et ornamenta earum et crines et cincinnos et lunulas et discrimen et armillas et botronatum et dextralia et anulos et inaures et serica contexta cum auro et hyacintho. Et erit pro odore suavitatis pulvis, et pro cingulo [5] *reste cingeris et pro ornamento capitis aureo calvitium habebis.* Hoc deus [6] culpat, hoc denotat. Hinc corruptas esse [7], hinc a cultu vero atque divino descivisse pronuntiat. Exaltatae [8] ceciderunt, comptae turpitudinem foeditatemque meruerunt. Sericum et purpuram indutae [9] Christum induere non possunt. Auro et [10] margaritis et monilibus adornatae ornamenta cordis ac pectoris perdiderunt. Quis non id exsecretur [11] et fugiat quod alii fuerit exitio? Quis id [12]

---

vel zona
5) *cingulo* B. Dein *cingentur* A. Seq. *et* om. Mc. Pro *aureo,* quod abest a Ma et B, scribitur *auro* in Mc, *aurei* in Mb. Tum *habebunt* in A. 6) *deo* (*dō*) W. Dein *et denotat* edd. Venet. 1. 2. Daventr. Kunn. Remb. Erasm. Grav. 7) *corruptas esse virgines* editi. Sed W. Ver. 2. Mabc. A. om. *virgines,* quod glossam sapit. Intell. potius e praecedentibus *filias Sion.* Mox *a vultu vero*
e
B. Tum *desisise* Mc, *desivisse* Md. Deinceps *praenunciat* Venet. 1. 2. Daventr. Kunn. Remb. 8) Additur *inquit* in Ver., *exaltatae*
ceciderunt ornamento
et taliter comptae (*ceciderunt* et *ornamento* a m. saec. XIII. superscr.) Mb. 9) *Serico et purpura indutae* tres libri Ital. et edd. Manutianam antecedentes c. Morell.; *purporam* Ma; *indutam — movere non possunt* A. 10) *ac* (pr. *atque*) A. Tum *molibus* pr. Mac. Dein *exornatae* B. Statim *et ornamenta* Mc. Om. v. *ornamenta* Mb post *perdiderunt* habet *ornatum* a r. illa m. adiectum. Pro *ac pectoris* legitur *et p.* in Fr. Emm. 2., item in edd. Manutiana antiquioribus et Morell., tum *perdidere* in Mc. 11) *Quid non id exercuerunt* A, *quis iam id non exsecraetur* Mb; *id* om. W et Ma; *exsecrat* habet Ma. Mox *tali* (ita etiam Ma), in mg. ab r. m. *aliis* Mc. Tum *fuerat* Md, *fuit et telo* (intermed. om.) A. 12) *id* om. Mabc.

adpetat et adsumat quod ad necem alterius pro gladio fuerit et telo? Si hausto [13]) poculo moreretur ille qui biberat, venenum scires esse quod ille potavit; si [14]) accepto cibo qui acceperat interiret, scires esse letale quod acceptum potuit occidere, nec ederes inde, nec biberes unde interisse alios ante conspiceres. Nunc quanta ignorantia veri [15]) est, animi quanta dementia, id velle quod et nocuerit semper et noceat, et putare quod inde ipsa non pereas, unde alios perisse cognoscas!

XI.

Neque enim deus coccineas aut purpureas [1]) oves

---

13) *exaustō* W, *exhausto* Mab, *exausto* [h i] (*h* et *i* ab r. m. superscr.) Mc, *misto* Md. Dein *moriretur* W. Mox *scias* A, tum *esse letale* [o] (*o* ab r. m. supra adsuto) Mb. Pro *potavit* A *putavit*. 14) Al. m. addidit in Ma. Idem liber om. *accepto cibo*. Verba *scires esse laetale* Mb ab al. m. inter vers. habet. *Laetale* etiam Ma, *loetale* B, *letale* [o] W, *letale* recte Mcd. A, *lethale*, ut solet, Baluz. Vid. ad Cap. I. n. 2. Mox *accidere* A. Tum *nec ederes, nec biberes inde unde* Mb; *ne biberes* pr. W. Deinceps *interisse* W. Mabcd. B et edd. ante Rigalt., *interiisse* A. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldh. 15) *viri* pr. Mb, *veri est aai* [tui animi] (*tui* et *animi* ab r. m.) Mc, *tui est animi* edd. vett. c. Remb., *vani est animi* Md, *veri est animi, quanta animi dementia* Erasm., *veri est, animi quanta dementia* primus Grav. In seqq. *ipse non pereas*, *inde* A. Tum *perisse* W. Mabcd. B., item edd. ante Rigalt., *peciisse* [periisse] A, *periisse* Rig. Oxon. Baluz. Goldh.

XI. 1) *cocchineas* Ma; *atque purpureas* A, *purpureas aut coccineas* edd. vett., Remb. Grav. Morell., *purp. aut coccinas* Erasm. Mox *sucis* pro vulg. *succis* recte W. Mabd. B. Tum *conchiliis* B. Mcd. A. Erasm. Manut. Pamel. Rig. Oxon. Dein e codd.

fecit aut herbarum sucis et conchyliis tinguere et colorare lanas docuit, nec distinctis auro lapillis et margaritis contexta serie et numerosa conpage digestis monilia instituit, quibus cervicem, quam fecit, absconderet, ut operiatur illud quod deus in homine formavit et conspiciatur id desuper quod diabolus invenit. An vulnera inferri auribus deus voluit, quibus innocens adhuc [2]) infantia et mali saecularis ignara crucietur, ut postea de aurium cicatricibus et cavernis pretiosa grana dependeant, gravia, etsi non pondere, mercium quantitate? Quae omnia peccatores et apostatae [3]) angeli suis artibus prodiderunt, quando ad

---

W. Mabd et B pro vulg. *tingere* (ita etiam Mc et Aldhelm.) recepi *tinguere.* Vid. Wagn. orthogr. Vergil. p. 478. Male *cingere* A. Paulo post Baluzius pro *lapillis* in Not. coni. *capillis* idque posthac invenit in cod. Beccensi. Tum *margaritas* perperam Fr. Emm. 1. Mox *serie* Ver. W (e corr.). Fr. Emm. 1. et edd. pr., Manut. ceteraeque recentiores, *seriae* Mad et pr., ut videtur, W, *seria* edd. Venet. 1. 2. Kunn., *serica* B c. edd. Daventr. Erasm. Grav., *serico* codd. Benevent. Neap. A, *sericis* Vat. 1. et Mc, *sirici* Mb. Statim *et numerosae conpage degestis munilia* Fr. Emm. 1. Nec multo post *absconderet* exhibent codd. Ver. W. Mabcd. Vat. omnes, Fr. Emm. 1., tresque Baluz. et editi ante Manut. (*absconderit* dat A). Contra *absconderes* scripsit editor Manutianae, eumque secuti sunt Pamel. Rigalt. Fell. Baluz. Goldh. Statim *et* pro *ut* Ma. Tum *quod quod* A, deinceps *in hominem* W et B. Mox *desuper id* edd. ante Manut. omnes et Morelliana. *Invenit* pro *adinvenit* praebuerunt codd. nostri omnes. 2) *adhuc innocens* Fr. Emm. 1. Verba *crucietur* — — — *dependeant*, utpote pr. omissa, alia m. supplevit in W. *Cruciatur* scribunt Ma et A. In seqq. Mc habet *preciosa grana* *gemina* *dependeat grania* (*gemina* ab r. m. supra adiecto). Item male *dependeat* A. Ante *pondere* auctore Ver. omisi *suo*, post vero *tamen*, quod in Ma r. m. superscripsit, praeeuntibus libris W. Mbcd. B. A et Fr. Emm. 1., item ed. Manut. Deinceps *inercium* A. 3) *a potestate* Mc. A. Tum *sui angeli suis actibus* A. In seqq. *devoluta* idem liber. Statim *de caelesti vigore* W et *cesserunt* Ver. Fir-

terrena contagia devoluti a caelesti vigore recesserunt. Illi [4]) et oculos circumducto nigrore fucare et genas mendacio ruboris inficere et mutare adulterinis coloribus crinem et expugnare omnem oris et capitis veritatem corruptelae suae inpugnatione docuerunt.

XII.

Et quidem isto in loco [1]) pro timore, | quem nobis 178
fides suggerit, pro dilectione, quam fraternitas exigit, non virgines tantum aut viduas, sed et nuptas puto et omnes omnino feminas admonendas quod opus dei et factura eius et plastica adulterari nullo modo debeat adhibito flavo colore vel nigro pulvere vel rubore aut quolibet denique liniamenta nativa corrumpente medicamine. Dicit deus [2]): *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*

---

matur vulg. lectio simili loco libri de idolorum vanitate p. 226. l. 32—33, ubi haec sunt: *postea quam terrenis vitiis inmersi sunt et a vigore caelesti terreno contagio recesserunt.* 4) *Illic* W et Ma. Mox *nictore* (*al. nigrore*) (*nigrore* ab r. m. superscr.) Mc, *nigrore pulveris* cod. S. Albini ap. Baluz., *nigro refutare* A, *nigro, re fugare* (*pulve* ... *c*) (*pulve* et *c* a r. m. supra additis) Mb. Conf. Cap. seq. *Fugare* perperam B. Paulo post Ver. habet *adulteris*. Tum prius *et* om. Mb. Eadem particula ante *oris* in A expuncta est. Dein *varietatem* scribitur in B.

XII. 1) *isto loco* Fr. Emm. 1. Tum *sugerit* Mc et *exiit* pro *exigit* Fr. Emm. 1. Mox *nubtas* B, *nupcias* A. Dein *faeminas* Mb, *feminas omnino ammonendas* edd. vett. et Remb., *ammonendas* etiam B et Md c. ed. Erasm. Pro *factura* Mc *facturam*, Fr. Emm. 1. *futura*. Tum *plasma* duo libri Ital. Grav. Morell. et in mg. Erasm. Mox *debeant* Mc. A. Statim *adibito* W. Pro *colore* A *calore*. Deinde *nigrore pulveris* W. Ma. Ante *quolibet* in Mb r. m. superscripsit *alio*. 2) *cum dicat deus* B, *dicit enim deus* A. Vid. Genes. 1, 26.

nostram. Et audet quisquam [3]) mutare et convertere quod deus fecit? Manus [4]) deo inferunt quando id quod ille formavit reformare et transfigurare contendunt, nescientes quia opus dei est omne quod nascitur, diaboli quodcumque mutatur. Si quis pingendi artifex vultum alicuius et speciem et [5]) corporis qualitatem aemulo colore signasset et signato iam consummatoque simulacro manus alius adferret, iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis iniuria et iusta indignatio videretur. Tu te [6]) existimas inpune laturam tam inprobae temeritatis audaciam, dei artificis offensam? Ut [7])

---

3) *quis*[quam] (*quam* ab al. m. supra add.) W. 4) *Munus* (superscr. ab r. m. *minas*) Ma. Mox *ille id quod* W. Ma et B, *illud quod ille* edd. Manutianam antecedentes. Tum *et formare* Fr. Emm. 1. Paulo post *quod opus dei est* Mb et *diaboli quod additur* Neap. 5) *et* om. Mc. A. Dein *qualitatemque* scribit Mc. Vitiose *significasset et significato* edd. SP. Venet. 2. Remb., *significasset et significatio* Venet. 1. et Kunn. Mox *consumptoque simulacro* Fr. Emm. 1., *simulacro* (non *simulachro*) item W. Mabcd. B et edd. vett. c. Remb. Grav. Manut. Pam. Goldh. Tum *alius* om. A, in Mc supra v. *alius* a. r. m. scriptum legitur *alicuius*. Statim *adferret* W. Mabd et Fr. Emm. 1. c. ed. Morell., *afferret* B. Mcd et edd. vett. Remb. Erasm. Grav. Manut., *inferret* A, item edd. Daventr. Pamel. Rig. Ox. Baluz. Goldh. consentiente S. Augustino de doctr. Christ. IV. 21. T. III. P. I. p. 85. E. Quod vulgo sequitur *ut* omisi praeeuntibus libris W. Mbcd. B. Fragm. Emm. 1. editisque ante Erasm.; *et* pro *ut* scribit Ma. Prius *iam* erasum in B, *iamque* habet ed. Daventr. Vocc. *iam picta* al. m. in W addidit. 6) *Tute* W. Mab. B. Tum *existimes*[a] Fr. Emm. 1. Mox *audiciam* [:· *audaciam*] A. 7) *Ut enim* Augustin. l. c. et ita Erasm. Grav. Morell. Pam. Rig. Ox. Baluz. Goldh. Sed *enim* om. Fr. Emm. 1. Mbc. A item ed. Manut. *Ut si* exhibent W. Ma. B, *et si* Mc et edd. vett. In seqq. *quae sunt dei* scribitur in A.

inpudica circa homines et incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque quae dei sunt peior adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi [8]), inpugnatio est ista divini operis, praevaricatio est veritatis. Monentis apostoli vox est [9]): *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova consparsio* [10]), *sicut estis azymi. Nam et* [11]) *pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque* [12]) *festa celebremus non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.*

XIII.

Num sinceritas perseverat [1]) et veritas quando quae

---

8) Pro *quod putas comi* A *et comi*. Deinde *divina ista operis* Mc. 9) Desunt haec in W et Ma, *vox apostoli est vox* (sic) habet A. Vid. 1. Cor. 5, 7—8. 10) Ita Ver. W. Mab. Fr. Emm. 1. et cod. Claromont., *consparsio* rell. libri scripti et editi. Dein *sicuti asimi* B. (*estis* ab al. m. superscriptum in Mb), *estis asyma* Neap., *est asyma* Ver., *asyma* etiam Benevent., *asimi* W. Mabcd, ut B, *asimi* A. 11) *Etenim* Augustin. in ed. Maur., *nam* sine *et* codd. Frising. Windberg. Palat. Tum *pasca* Md et pr. Mc. Quorum hic deinceps *est immolatus*. 12) *ita* (*s* a r. m. supra addit.) Ma. Mox *veteri* W. Mabcd. B et Augustin. l. c., item edd. ante Manut., *vetere* A et edd. Manut. ceteraeque recentiores, excepta Morell. Verba *veteri, neque in fermento* desunt in Fr. Emm. 1., *neque in ferm.* in August. cod. Palat. Pro *neque* Mb scribit *et*. Tum *et in nequicie* A. Dein *asimis*, ut supra, W. Mabcd, *asimis* A.

XIII. 1) *Nunc* — *perseveret* Mb, *perseveret* pr. etiam W. Tum *et colorum* Vat. 1. Item Augustin. — *colorum et adulteris* (*i* ab r. m. superscr.), *medicam.* Mc, *colorum adulteris, med.* Ma et pr. W., quorum hic ex mut. *col. adulteriis, med.;* Md *col. adulteriis med.;* Mb *col. adulteris, med.* (*ni* ab r. m. superscr.),

sincera sunt polluuntur colorum adulteriis et medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus [2]) tuus dicit [3]): *Non potes facere capillum* [4]) *unum album aut nigrum.* Et tu ad vincendam domini [5]) tui vocem vis te esse potiorem? Audaci conatu et sacrilego contemptu crines [6]) tuos inficis, malo praesagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicaris et peccas, pro nefas, capite, id est corporis parte meliore. Et [7]) cum scriptum sit de domino [8]): *Caput autem eius et capilli erant albi* [9]) *velut lana aut nix,* tu exsecraris canitiem, detestaris alborem, qui sit ad domini caput similis. Non metuis, oro, quae [10]) talis es, ne, cum resurrectionis dies venerit,

---

Mss. et edd. Maurinam antecedentes ap. Augustin. *col. adulterinis med.*, B et A om. *adulteriis et,* item *et* Fr. Emm. 1. veteresque edd., quibus accedunt Remb. Erasm. Grav. Morell.; *et adulterinis medicaminum fucis* male exhibent Baluz. et Goldh.; *et med. fuc.* recte Manut. Pamel. Rigalt. Ox. — *fucis* in Mb correctum e *fugis.* Dein *mutamur* habet Fr. Emm. 1. 2) *Deus* A. 3) Matth. 5, 36. 4) Deest *capillum* in A. 5) *dei* B. Tum *esse te* Mc, *esse* om. W et Ma, *te potiorem esse* dat cod. Windb. ap. Augustin. 6) *crinis* (*nes* ab al. m. superscr.) W. Dein *mala* A. Mox *tibi iam* Fr. Emm. 1. Idem *pectas.* Tum *pro nefas* W. Mabd. B. A et Fr. Emm. 1., item edd. Manut. Morell. Pam. Rig. Ox.; (*pro*^{h} *nephas*) parentheseos signis a r. m. additis et superscripto *h* Mc, *proh nefas* edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. Baluz. Goldh. Cf. ad librum de laps. Cap. VI. n. 1. Statim *in capite* B et ed. Daventr. Deest *capite* in A. Tum *id est* om. W et Ma. Mox *meliori* dat Mc. 7) *Et* om. Mb. Dein *est* pro *sit* B et Fr. Emm. 1. 8) Apoc. 1, 14. 9) *albi* om. Ma. Tum *ut lana* habet Fr. Emm. 1. Mox *et tu — — detestari* A. Dein *quod sit* Mbc et B; *sit* a Md abest. Statim *ad caput domini* legitur in W et Fr. Emm. 1., *ad caput domini tui* in Mb. 10) *qui* Fr. Emm. 1. Mox *ẽs* pro *es* Ma, *eius* A, *nec* pro *ne* Ma et pro *quō cum* A. Paulo post *cognoscat et* Mc. Deinde *excludens* pr. W. Illico *et increpans* Ver. Tum *iudex* Fr. Emm. 1.

artifex tuus te non recognoscat, ad sua praemia et promissa venientem removeat et excludat, increpans vigore censoris et iudicis dicat: Opus [11]) hoc meum non est, nec imago haec nostra est. Cutem [12]) falso medicamine polluisti, crinem adultero colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est. Deum videre non poteris, quando oculi tibi [13]) non sunt, quos deus fecit, sed quos diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos [14]) atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arsura. Haec [15]), oro, non cogitanda sunt dei servis, non die semper ac nocte metuenda? Viderint quid sibi nuptae [16])

---

11) *opos* Fr. Emm. 1. Quod sequitur *hoc* om. Mc. Mox *imago haec* praebuerunt W. Mabcd. Fr. Emm. 1. B. A, item edd. Manut. Morell. Pam. Rig. Ox., *haec imago* dant edd. Manutiana antiquiores, *haec* male om. Baluz. et Goldh. 12) *cumte* (sic) Fr. Emm. 1., *carnem* pro *crinem* Mc. In clausula *vulnus alienus* (sic) Fr. Emm. 1., *facies aliena* Ma. Tum W om. *est.* 13) Ita W. Mabcd. B. A et edd. omnes exceptis Baluz. et Goldh., in quibus est *oculi tui*; *tibi oculi* habet Fr. Emm. 1. Deinde *sint* W. Mabd. A et Fr. Emm. 1. Item edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. Mox *quod deus* B. 14) *rutulos* Mb. Post *imitata* A om. *es.* Mox *pariter arsura* restitui ex codd. W. Mabcd. Fr. Emm. 1. B et ex edd. Manutianam antecedentibus, quibuscum conspirat etiam Morell., *pariter et arsura* exhibent Manut. Pamel. ceteraeque recentiores. 15) *Nec* A. Dein *non cogitanda* scripsi praeeuntibus codd. W. Mabd. Fr. Emm. 1. B. A et edd. Remb. Erasm. Grav. atque Morell. pro *cogitanda non,* quod ex Manut. in rell.
non
posteriores influxit, *nutu cogit.* (*non* a r. m. supra corr.) Mc. Mox *diem — ac nocte* A, *dies — ac nocte* Fr. Emm. 1. Ad *metuenda* adnotat Baluzius: „Erasmus monuit alibi [i. e. in ed. Daventr.] legi *meditanda*, quam lectionem ego reperi in libro Fuxensi.“ 16) *nuptae* om. Fr. Emm. 1., *nubtae* scribit B. Paulo post *tamen* pro *dum* habet A. Tam *in excusatione sua* dant W. Ma. B. Dein *adsciscunt* Mc, *asciscunt* B. Md, item edd. Venet. 1. 2. Daventr.

per placendi studium de coniugum solacio blandiantur, quos, dum in excusationem suam proferunt, ad societatem criminosae consensionis adsciscunt. Virgines certe, quibus hic sermo [17]) nunc consulit, quae se eiusmodi artibus compserint, inter virgines non putem debere numerari, sed tamquam contactas oves et morbidas pecudes a sancto et puro grege virginitatis arceri [18]), ne contagio suo ceteras polluant, dum simul degunt, ne perdant alias, quaecumque perierunt. Et quoniam [19]) continentiae bonum quaerimus, perniciosa quaeque et infesta vitemus.

XIV.

Nec illa praetereo, quae, dum neglegen|tia [1]) in 179
usum veniunt, contra pudicos et sobrios mores licentiam sibi de usurpatione fecerunt. Quasdam non pudet nubentibus interesse et in [2]) illa lascivientium libertate sermo-

---

Kunn. Remb. Erasm., *assciscunt* SP., *assistunt* A. 17) *iste sermo* edd. ante Manut. omnes c. Morell. Tum *non* pro *nunc* Ma. Fr. Emm. 2. Vat. 3. Md et a s. m. Mb. Mox *huiusmodi* Fr. Emm. 1. Mbc. B. Post *artibus* Md addit *magis*. Dein *compserunt* Mb, *conserunt* Fr. Emm. 1., *consperserint* Mc. Negationem ante *putem* om. Md. *Putent* scribitur in Ver. et Fr. Emm. 2., *putes* in Fr. Emm. 1. 18) *aceri* (sic) Fr. Emm. 1. Mox *cum* pro *dum* W. Ma. Dein *ne pereant aliae* Mc. In clausula *pereunt* ed. Daventr. 19) *qui* A. In seqq. *pernitiosa et infesta quaeque* Mb. Part. *et* om. Md. Tum *vitamus* habent W. Mab. B.

XIV. 1) *de* (pro *dum*) *neclegentia* B, *per negligentiam* Morell. Infra deest *fecerunt* in A. 2) *in* r. m. superscripsit in Mc., *inter illam — libertatem* Md et edd. Manut. antecedentes c. Morell. In seqq. *et quod non licet dicere* Ver., *dicere quod non licet* Mb. Dein *obversari* recte Manut. et duce Gronovio (Observatt. p. 322. seq.) Goldhorn., *observari* W. Ma. Fr. Emm. 1. et pr. Mb, item Baluz., *observare* Mb (a s. m.), Mcd. Vat. omnes et edd. vett. (excepta Daventr.) una c. Remb. Erasm. Morell. Pam. Rig. Ox., *con-*

num conloquia incesta miscere, audire quod non decet, quod non licet dicere, obversari, esse praesentes inter verba turpia et temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, sponsa ad patientiam stupri, ad audaciam sponsus animatur. Quis illi [3]) in nuptiis locus est, cui animus ad nuptias non est, aut voluptaria illic et laeta esse quae possunt, ubi et studia et vota diversa sunt? Quid illic discitur, quid videtur? Quantum a proposito suo virgo deficit [4]), quando pudica quae venerat, inpudica

---

versari Daventr. et Grav. Quod vulgo sequitur *et* omisi auctore cod. Ma; praestat enim asyndeton. 3) *Qui illic* B.; *illis* W. Mab. Fr. Emm. 1. A. (in Mc *s* erasum), *illi* Md c. editis. Tum *nubtiis* (pr. *nuptiis*) et *quibus* pro *cui* B. Deinde idem liber *nubtias*. Mox pro *voluptaria* Fr. Emm. 1. *voluntaria;* item pr. Mc, a s. m. *vo*-[e]*luntariae*. Statim *leta* (*e* ab r. m. superscr.) idem liber, *voluntarie* — *lete* edd. SP. Kunn., *voluntarie* — *laete* Venet. 1. 2. Daventr. Remb., *voluntariae* — *laetae* Erasm. Grav. Morell., *voluptarie et laete esse possunt* Md, *voluptaria* — *laeta* codd. rell. c. edd. Manut. Pamel. ceterisque posterioribus. Part. *et* ante *studia* om. W. 4) Desunt haec verba in Fr. Emm. 1., *qn̄* (i. e. *quando*, a m. pr., a s. *quantum*) — *virgo deficit* (*defecit* Mb), *qn̄ impudicior* — *pudica discedit* exhibet Mc; *quantum impudicior* — *pudica d.* Md, item Ver. et Corbeiens. probante Rigaltio; *quantum pudicior* — *impudica* B, *quantum puditi*[ti]*or* (*ti* ab al. m. supra addito) — *inpudica d.* Ma, *quantum pudicior* (*impudicior* pr.) — *inpudica* d. W, *quantum impudicicior* (*inpud.* Fr. Emm. 1.) — *pudica d.* Fr. Emm. 1. c. edd. vett. et Remb., *quanto impudicior*, *quae venerat pudica*, *d.* Manut., *quanto pudica* —, *impudicior d.* Morell., *quando pudica* —, *impudicior d.* Erasm., *quando pudica* —, *impudica d.* Grav. Pam. Rig. Ox. Baluz. Goldh. Ego secutus sum librum Mb, qui ita exhibet: *quando pudica quae venerat*, *inpudica discedit*. Similiter Noster ad Donatum p. 4.: *quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat*, *de spectaculo revertitur inpudica*. In A exciderunt haec et seqq. usque ad verba *ac mente*.

discedit? Corpore licet virgo ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit [5]) illa quae habebat. Quid vero [6]) quae promiscuas balneas adeunt, quae oculis ad libidinem curiosis pudori ac pudicitiae corpora dicata prostituunt quae cum viros atque a viris nudae vident turpiter ac videntur, nonne ipsae inlecebram vitiis praestant, non ad corruptelam et iniuriam suam desideria praesentium sollicitant et invitant?

XV.

Viderint [1]), inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reficiendi corpusculi cura est et lavandi. Non te purgat ista defensio, nec lasciviae et [2]) petulantiae crimen excusat. Sordidat [3]) lavatio ista, non abluit, nec emundat

---

5) *oculis, lingua, manibus minuit* A. Pro *lingua* Ma *inligua* (sic). Tum *quod habebat* W. Mab. B. Fr. Emm. 1. veteresque edd. 6) *Quid enim* Ma. Dein *promiscuit* (sic) Fr. Emm. 1. Mox *curiosi pudoris ac pudicicia* A. Abest *dicata* a Ma. Tum *quoniam* pro *cum*, ut solet, scribit A. Statim *viris atque a viris* (pr. *ad viros*) Mb; *atque* ab al. m. inter vers. habet W. Deinceps *unde* pro *nudae* A, *nudae* *al.* *vident* in contextu, in mg. ab r. m. *nudent* Mc, *nudent: vident* edd. vett. (excepta Daventr.) et Remb., *nudae videntur* (intermediis om.) Ma, *videntes turpiter* Mb. Mox *ipsae* om. A, *ipsam* dant W et Ma. Tum *praesunt* legitur in Fr. Emm. 1. Scripsi deinde *non* pro *nonne* c. W. Fr. Emm. et edd. SP. Venet. 1. 2. atque Kunn., nec aliter pr. exhibebat Ma. Vid. ad librum de laps. Cap. V. n. 14. Praepositionem ante corruptelam in Mb r. m. supra adiecit. Non multo post A male scribit *praesencia*.

XV. 1) Ita W. Ma. Ver. 1., *viderint* (sic) Mc, *viderit* vulg., *vident inquid* A. Tum *michi* B et ed. Daventr., *aut* pro *tantum* B moxque *corpuscula* Md. 2) *ac* A. Dein *ex* *accusat* (*ex* a m. saec. XIII. superscr.) Ma. 3) H. v. om. B. Tum *ista lavacio* scribit A. Pro *non abluit* Md *non excusat*, dein *immaculat* Mc.

membra, sed maculat. Inpudice [4]) tu neminem conspicis, sed ipsa conspiceris inpudice. Oculos tuos turpi [5]) oblectatione non polluis, sed, dum oblectas alios, ipsa pollueris. Spectaculum de lavacro [6]) facis. Theatro [7]) sunt foediora, quo convenis. Verecundia illic omnis exuitur [8]), simul cum amictu vestis honor corporis ac pudor ponitur, denotanda et contrectanda virginitas revelatur. Iam nunc considera an, cum vestita est, verecunda sit inter viros talis quae [9]) ad inverecundiam proficit audacia nuditatis. Sic ergo frequenter Ecclesia [10]) virgines suas plangit, sic

---

4) *Inpudica* Fr. Emm. 1., *tu* ab r. m. inter vers. habet Mb. Dein *conspiceris. impudicos oculos* Mc, *conspiceris. Inpudica oculos* Fr. Emm. 1., *conspiceris. Impudice oculos* edd. SP. Venet. 1. 2. Kunn. Remb. 5) *turpa* Fr. Emm. 1. 6) *lavachro* A. 7) *Theatra* Fr. Emm. 1. Mb. B., item edd. vett. c. Remb. Erasm. Grav. Morell.; *theatro* pr., dein *theatra* Mc. Mox *fediora* Md. 8) *exsuitur* pr. Mb. Post vero *s* erasum. In seqq. *et pudor* A, *ac pudoris* Mb. Dein *exponitur* B, *caeditur*, quod malebat Baluzius, codd. Remigianus et Beccensis et vett. aliquot libri Morellii et Pamelii. Vocc. *et contrectanda,* quae om. Fr. Emm. 1. et A, W ab al. m. inter vers. habet; *contractanda* scribit Mc, *conspectanda* praebent Beneventanus et unus liber vet. laudatus in mg. editionis Lugdun. anni 1544. testibus Rigaltio et Baluzio. 9) *vestita est, verecundia* (Ma post *verecundia* distinguit) *sit* Mab (deletum deinceps in Mb v. *virginitas*) et B, *vest. estu uerecundia* (sic) *sit* Fr. Emm. 1., *vest. est, verecundia virgo sit* A, *v. est, verecunda* (*verecundia* pr. W, in ed. Daventr. *i* erasum) *sit* (in Mc et Burgund. additur *virginitas*) W. Mcd. Vat. omnes, Neap., item edd. vett., Remb. Erasm. Grav. Morell. Proxime *talis quae* W. Mabcd. B. Vat. omnes, Neap. et edd. Manutiana antiquiores, *talisque* Fr. Emm. 1. et edd. SP. Daventr. atque Kunn., *talesque* A. *Vestita es, verecunda sis — talis cui* habet Manutiana, quam secuti sunt *Pamelius, Rigaltius* certerique recentiores. Ego vero non sum ausus recedere a codicum et superiorum editionum auctoritate. Deinceps A scribit *in verecundiam,* B *ad inverecundiae* (sic). 10) *Ecclesia frequenter* edd. SP. Venet. 1. 2., *eccl. freq.* Daventr. Kunn. Remb. Erasm. Grav. In

ad infames earum ac detestabiles fabulas ingemescit, sic flos virginum exstinguitur, honor continentiae ac pudor caeditur, gloria omnis ac dignitas profanatur. Sic se expugnator [11]) inimicus per artes suas inserit; sic insidiis per occulta fallentibus diabolus obrepit. Sic, dum ornari cultius, dum liberius [12]) evagari virgines volunt, esse virgines desinunt, furtivo dedecore corruptae, viduae antequam nuptae, non mariti, sed Christi adulterae, quam fuerant praemiis ingentibus virgines destinatae, tam magna supplicia pro amissa virginitate sensurae.

XVI.

Audite [1]) itaque, virgines, ut parentem; audite, quaeso vos, timentem pariter ac monentem, audite utili-

---

seqq. *ad detestabiles* Md. Tum *ingemescit* W. Mb. B. Fr. Emm. 1. et pr. Ma. Vulg. *ingemiscit.* Conf. ad librum de cath. eccles. unit. Cap. XVIII. n. 5. Dein *flos omnis* Md veteresque edd. c. Rembolt., *omnis* Mc a r. m. in mg. Statim *extinguitur* W. Mabc et vett. edd., *extinguuntur* Fr. Emm. 1. Mox *ac* ab al. m. inter vers. habet W. Dein *caeditur* dant W. Mab. Fr. Emm. 1. B. A, *laeditur* est in Neap., *ponitur* in Mcd. Vat. omnibus, editisque Manut. antecedentibus et in Morell. 11) *expugnatus* Md, libri quinque vett. a Baluzio excussi veteresque edd. c. Remb. Erasm. et Grav. Confirmatur altera lectio non solum codicibus rell. nostris, sed etiam duodecim antiquis Baluzianis ceterisque editis. Similiter Noster de lapsis Cap. IX.: *hostem et expugnatorem domesticum non haberent.* Mox *in insidiis* B. Tum *diabulus* Ma. 12) *Sic dum liberius* A. Dein *voluit* idem liber. Infra *nubtae* B. Statim *marite* ed. Daventr., *maritis* Md. In seqq. Fr. Emm. 1. habet *fuerant in praemiis destinatae virgines;* voc. *virgines* om. Ma. Dein *destinande* (sic) legitur in Md et edd. vett. atque Remb. Proxime Mc scribit *pro virginitate amissa* et pro *sensurae* A perperam *arsura.*

XVI. 1) Omisso verbo *audite* A bis ponit *itaque.* Mc habet *igitur*
itaque (altera lectione ab r. m. superscripta); *igitur* item reperitur

tatibus et commodis vestris fideliter consulentem. Estote tales quales vos deus artifex [2]) fecit; estote tales quales vos manus patris [3]) instituit; maneat in vobis facies incorrupta, cervix pura, forma sincera. Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat aut colla de armillis et monilibus [4]) catena pretiosa, sint a conpedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi conspiciendo deo digni. Celebrentur lavacra [5]) cum feminis, quarum in vos pudica lavatio est. Nuptiarum [6]) festa inproba et convivia lasciva vitentur, quorum periculosa contagio est. Vince vestem quae virgo es [7]), vince aurum quae carnem vincis et saeculum. Non est

---

in tribus codd. Ital. et edd. Manutiana antiquioribus. Dein expunxi *me*, quod additur in sex codd. Anglicis et uno Ital., utpote omissum in W. Mabcd. Fr. Emm. 1. 2. B. A et in edd. Baluzianam et Goldhornianam praecedentibus excepta Morelliana, in qua ante *itaque* insertum est. Pro *timentem* Morellius et Pamelius scripserunt *docentem*, quod in sex codd. antiquis reperit etiam Baluzius. Sed alteram lectionem tuentur codd. nostri omnes et viginti Baluziani. Mox A exhibet *ac commodis*. 2) *deus artifex deus* offert B, *artifex deus* dant exemplaria, quae Manutianum antecesserunt. 3) *dei patris* ed. Daventr. 4) *munilibus* Fr. Emm. 1. Dein *praeciosa cathena* edd. vett. c. Remb. et Erasm., *preciosa catena* Grav. Mox *pedes vestri* B. Tum *conspiciendi* Fr. Emm. 1. 5) *lavachra* A et Morell. Deinde *in vos pudica* exhibent codd. W. Mabd. Fr. Emm. 1. B. A, duo Ital. et ex corr. r. m. Mc una cum quattuor Anglicis, item edd. praeter Manut. et Oxon., a quibus voculae *in vos* absunt, paene omnes; *in vos* rectius in Ver. et Manut. omitti iudicat Rigaltius, *inter vos* scripsit Baluzius ex coni. Pamelii, *quas inter vobis* in mentem venit Goldhornio. 6) *Nuptarum* A. Part. *et* idem liber om. moxque habet *lascivia*. Pro *et convivia lasciva* in Ver. legitur *et temulenta convivia*. In proximis Fr. Emm. 1. om. *est*. 7) Addunt duo Vat. *quae deo servis*. Habent haec etiam Erasm. Grav. Pamel. Rigalt. Ox. Sed Baluzius merito expunxit. Mox *vincis* in Mab enatum est e *vinces*, quod reperi in A.

eiusdem [8]) non posse a maioribus vinci et inparem minoribus inveniri. Arta [9]) et angusta est via, quae ducit ad vitam; durus et arduus limes, qui tendit ad gloriam. Per hunc viae [10]) limitem martyres pergunt, eunt virgines, iusti quique gradiuntur. Lata [11]) et spatiosa itinera vitate.
Letales illic inlecebrae et mortiferae volu|ptates; illic 180
diabolus blanditur, ut fallat; arridet, ut noceat; inlicit, ut occidat [12]). Primus cum centeno [13]) martyrum fructus

---

8) *eiusdem mali* A. In Mb manus saec. XIII. superscripsit hanc glossam: *vel virtutis vel animi.* Ed. autem Daventr. habet *eiusdem virtutis vel animi.* Quod sequitur *non* om. B. In eodem libro post *inveniri* ex Cap. IV. fin. male adiecta sunt haec verba: *Parem se integritas praestet in omnibus, nec bonum virginitatis cultus infamet.* 9) *Arta enim* Ma. Dein *via est* Fr. Emm. 2. Mox *durus est et arduus limes* Ma, *durus et artus limes* Fr. Emm. 2. Quod in edd. Grav. Pamel. ceterisque recentioribus post *arduus* additur *est* om. W. Mbcd. B. A et utrumque Fr. Emm. Quare expungendum censui. Pro *gloriam* alterum Fr. Emm. primo perperam exhibebat *gladium*, quod posthac immutatum est in *gaudium.* Male. Similiter Noster Epist. LXII. p. 103 sq.: *Arcta* (codd. nostri recte *arta.* Vid. Wagn. orthograph. Vergil. p. 417) *et angusta est via, per quam ingredimur ad vitam, sed summus et magnus est fructus, cum pervenimus ad gloriam.* 10) *vitae* Ital. 2., in seqq. *iusti quoque* Mb. 11) *Laeta* B. Tum *spaciosa* Mabc. A et edd. Daventr. Rembolt. Erasm. atque Morell. Sed vid. Wagn. libr. cit. p. 473. Dein mendose *vitae laetalis. illic* Mab, quibus accedunt edd. Venet. 1. 2. et Remb., *vitae loetalis. Illic* Fr. Emm. 2. c. B, a quo tamen *illic* abest, *vitae letalis. Illic* Md, *vite letalis. Ill.* edd. SP. Daventr. Kunn., *vitae lethalis: ill.* Erasm. Morell., *vitate. laetales ill.* Fr. Emm. 1., *vitate: loethales ill.* Grav. Recte *vitate: letales* Manut. Pamel. Rigalt. Goldh.; perperam *lethales* Ox. et Baluz. 12) *cecidat* A. In Fr. Emm. 1. repetitur *noceat.* 13) *Primus enim centenarius* cod. Afflig., ed. Daventr., Costerius, Gravius, Pamel. Rigalt. Oxon.; *primus centenarius* Manut., *primus enim centenus* Morell., *pr. cum centesimo* Ver. Mb. Pithoean. Cambron. Sed *pr. cum centeno* W. Macd. Fr. Emm. 1. (ab altero hic

est, secundus sexagenarius vester est. Ut [14]) apud martyres non est carnis et saeculi cogitatio, nec parva et levis et delicata congressio, sic et in vobis, quarum ad gratiam merces secunda est, sit et virtus ad tolerantiam proxima. Non est ad magna facilis ascensus [15]). Quem sudorem perpetimur, quem laborem, cum conamur ascendere colles et vertices montium [16])? Quid, ut ascendamus ad caelum? Si praemium pollicitationis attendas [17]), minus est quod laboras. Inmortalitas perseveranti datur, perpetua vita promittitur, regnum dominus [18]) pollicetur.

XVII.

Servate, virgines, servate quod esse coepistis, servate quod eritis [1]). Magna [2]) vos merces manet, praemium grande virtutis, munus maximum castitatis. Vultis

---

locus abest) B. A, item omnes antiqui codd. Baluz., etiam Seguier. et edd. vett. c. Remb. et Erasm. Baluz. Goldh. Conf. Gronov. Observatorum in Scriptoribus eccles. monobibl. p. 571. Mox *sexaginarius* Mc. Tum *noster* A. 14) *Et* pr., ex corr. *ut* W. Statim *apud martyras* W. Fr. Emm. et pr. Mabc. Dein *vel saeculi* Mc. Quod sequitur *cogitatio* enatum est e *contagio* in W, *cogitatio* (*al.*) Mc exhibet in contextu, in mg. *contagio*, quod tenent edd. vett. (excepta Daventr.) c. Rembolt. et Grav., quarum novissima in mg. praebet *cogitatio*, quod agnoscit etiam liber Daventr. *Conluctatio* legitur in Ver. Sed supra mutatum *cogitatio*. *Colluctatio* dat B. Mox *et* (*nec* a r. m. superscr.) Mb. Pro *delicata* Mc pr. exhibebat *delicta*, *dedicata* offert A. Tum *in nobis* Mc et proxime *ad gloriam merces* A. In seqq. est *sic* pro *sit* in Fr. Emm. B et A. Dein *ad tollerantiam* scribunt Mabc. B. A. 15) *accessus* Md. 16) *verticem montium* Ma, *montium vertices* A. 17) *accendas* pr. Mc, *attendat* A. 18) *dominus* om. A.

XVII. 1) *debetis* Md. 2) Deest in A. Pro *vos* Mb habet *vobis*, Fr. Emm. 2. *in vobis*. Mox *virtutum* A.

scire quo malo careat et quid boni teneat [3]) continentiae virtus? *Multiplicabo*, inquit mulieri deus [4]), *tristitias tuas et gemitus tuos, et in tristitia paries filios, et conversio tua ad virum tuum et ipse tui dominabitur.* Vos ab hac sententia liberae estis, vos mulierum tristitias et gemitus non timetis. Nullus vobis de partu circa filios metus [5]) est, nec maritus est dominus; dominus vester et caput Christus est ad instar et vicem masculi; sors vobis et condicio communis est. Domini vox est illa dicentis [6]): *Filii saeculi huius* [7]) *generant et generantur. Qui autem habuerint dignationem saeculi illius* [8]) *et resurrectionis a mortuis, non nubunt, neque matrimonium faciunt; neque enim incipient mori. Aequales enim sunt angelis dei, cum sint filii* [9]) *resurrectionis.* Quod futuri sumus iam vos esse coepistis. Vos resurrectionis gloriam in isto saeculo iam tenetis, per saeculum [10]) sine saeculi contagione transitis. Cum castae

---

3) *contineat* Mb. Dein *continentia virtutis* Ma. 4) *deus mulieri* Fr. Emm. 1. Vid. Genes. 3, 16. Paulo post *et cum tristitia* Ver. Tum *conversatio* Fr. Emm. 1. 5) Deleto h. v. in Mb a m. saec. XIII. superscriptum *gemitus*. Tum post *maritus* Md om. *est*. *Sed*, quod ante *dominus vester* primus inseruit Pamelius, om. codd. nostri omnes. Quare expunxi. Ceterum *deus* pro *dominus* habet Ver. Mox Ma et A om. *est*. Deletum *ad* in Mc. Deinde *condicio* recte Mcd et A c. ed. Manut. Vid. Wagn. de orthogr. Vergil. p. 422. 6) Luc. 20, 34—36. 7) *huius saeculi* Mbd. Tum *et generant* A. Verb. *generant* bis scriptum in Ma. 8) *habuerit* W. Mad. Fr. Emm. 1. et pr. Mb c. edd. vett. Rembolt. et Erasm. Dein *saeculi illius dignationem* Fr. Emm. 1., *dignitatem* ed. Daventr. Seq. *et* r. m. supra adiecit in Mc. Mox *non nubent, neque nubentur* cod. Fuxens.; Seguier. et unus alius vetus *non nubuntur* tantum teste Baluzio. Ante *faciunt* in A expunctum est *contrahunt*. Deinde Mb et pr. W *incipiunt*. 9) *cum filii sint* A. 10) *per*

perseveratis et virgines, angelis [11]) dei estis aequales. Tantum maneat et duret solida et inlaesa virginitas, et ut coepit fortiter, iugiter [12]) perseveret, nec monilium aut vestium quaerat ornamenta, sed morum. Deum [13]) spectet et caelum, neque oculos ad sublime porrectos ad carnis et mundi concupiscentiam deprimat, ad terrena deponat. Prima sententia crescere [14]) et generare praecepit, secunda continentiam suasit. Cum adhuc rudis mundus et inanis est [15]), copiam fecunditate generantes

---

saeculum om. A. Mox *cogitatione transsitis* habet W, *transistis* Fr. Emm. 1. 11) *et angelis* Fr. Emm. 1. 12) *ac iugiter* Mb. Statim *munilium* utrumque Fr. Emm., dein *ac vestium* Fr. Emm. 2. B et A, *aut vestem* Fr. Emm. 1. Pro *ornamenta* edd. ante Manut. om es exhibent *ornatum*, quod in Mc r. m. supra adnotavit. 13) *Deum* abest a Ma. Dein A habet *spectat*, Mb et B scribunt *expectet*. Pro *et caelum* in Mb est *e caelo*, tum *nec* in A. Praepositionem ante *sublime* in Mc r. m. supra lin. addidit. Mox *ad* (*carnis* deleto) *mundi concupiscentiam* offert Mb. Con. *aut* om. W. Ma. Fr. Emm. 1. B, *et* pro *aut* habent Mbd, quattuor Ital., item (inter vers.) Mc. assentientibus libris ante Manut. editis et Morelliano. Sed placet neque *aut* neque *et*. Dein *ad* om. Mb. 14) *censere* (superscr. ab r. m. *crescere*) Mc. Proxime *et continentiam* W. Ma. Fr. Emm. 1. B. Ver. 2., *et contin.* a m. pr., ab r. *ad contin.* Mbc; *ad cont.* Md et edd. ante Manut. omnes, item Morelliana; *et continere* A. 15) *est* om. Md, *esset* scribunt B et A. Dein *ad copiam faecunditatis generantes* Ver., *copiosam faecunditatem g.* Mb. B, *copiam fecunditate generante* ed. SP., *copia fecunditate generante* Md c. edd. Venet. 1. Daventr. et Kunn. Ita ex mnt. etiam Mc, qui primo habebat *copiam fecunditate generantes*; Venet. 2 et Remb. *est copia: fecunditate generante*, Erasm. *copia foecunditatis generante*, Grav. et Morell. *copia foecunditatis generantes*, tandem Manut. *copiam fecunditate generantes*, hancque lectionem, quam ego inveni etiam in W. Ma et Fr. Emm. 1., receperunt Pamel. Rigalt. Baluz. Goldh., *copiam fecunditatis generantes* dederunt Oxonienses. Inepte *copiat fecunditate generantes* scribit A. Deinceps idem liber *et propagantes et crescimus*.

propagamur et crescimus ad humani generis augmentum. Cum [16]) iam refertus est orbis et mundus inpletus, qui capere continentiam possunt, spadonum more viventes, castrantur ad regnum.

XVIII.

Nec hoc [1]) iubet dominus, sed hortatur, nec iugum necessitatis inponit, quando maneat voluntatis arbitrium liberum. Sed cum habitationes [2]) multas apud patrem suum dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat. Habitacula ista meliora vos petitis, carnis desideria castrantes maioris [3]) gratiae praemium in caelestibus obtinetis. Omnes quidem qui [4]) ad divinum munus et patrium baptismi sanctificatione perveniunt, hominem illic veterem gratia lavacri salutaris exponunt et innovati spiritu sancto a sordibus contagionis antiquae iterata nativitate purgantur.

---

16) *At cum* Ver., *cum iam refectus* W, *cum est orbis et mundus impletus* Md, *impletus est* Mbc. B. A. Mox *capere* om. Md. In f. B dat *ad regnum dei.* Vid. Matth. 19, 12. coll. Nostri Epist. LXII. p. 104.

XVIII. 1) *hoc* om. W et Ma. In seqq. Mc habet *quod* (superscr. ab r. m. *quando*), A *quō* (i. e. *quoniam*). 2) *mansiones* cod. Fuxensis. Mox *esse dicat* tres libri Italici. Vid. Ioann. 14, 2. Mox *demonstratis* Fr. Emm. 1. 3) *melioris* Mb. Tum *optinetis* Mc, *obtineatis* B. 4) *qui* om. Fr. Emm. 1. et B. Pro *ad divinum lavacrum,* quod ex uno libro vet. invexit Baluzius, recepi *ad divinum munus et patrium,* secutus auctoritatem codicum W. Mabcd. B. Seguier., aliorumque sex Baluzii, Fr. Emm. 1. et editionis Manut., quacum faciunt Pamel. Rigalt. Ox.; *ad divinum munus et patrimonium* exhibent A, tres libri Ital., septem Baluz., item edd. Manutiana antiquiores c. Morell. et Goldh. *Patrimonium* r. m. supra *patrium* notavit in Mc, *patriam* dat liber Beccensis. Mox *illuc* A, tum *gratiam* B, *invocari* pro *innovati* A, *cogitationis* pro *contagionis* Fr. Emm. 1. et *propagantur* loco verbi *purgantur* Md.

Sed [5] nativitatis iteratae vobis maior sanctitas et veritas competit, quibus desideria iam carnis et corporis nulla sunt. Sola in vobis quae sunt [6] virtutis et spiritus ad gloriam remanserunt. Apostoli vox est, quem dominus vas electionis suae dixit, quem ad promerenda mandata caelestia deus misit [7]. *Primus homo*, inquit [8], *e terrae limo, secundus e caelo. Qualis ille e limo* [9], *tales et qui de limo; et qualis caelestis, tales et caelestes. Quomodo portavimus imaginem eius* [10] *qui de limo est, portemus et imaginem eius qui de caelo est.* Hanc
imaginem virginitas portat, portat integritas, | sanctitas 181
portat et veritas; portant disciplinae [11] dei memores, iu-

---

5) *Si* Md et A. Dein *nativitatis iteratae purgationem* — — — *confecit* praebet Mc. Desunt verba *et veritas* — — — *iam carnis* in A, *et corporis* in W. 6) Verba: *Sola in vobis quae sunt*, desiderantur in A. Mox *ad gloriam* om. Ma. 7) Act. apost. 9, 15. 8) 1. Cor. 15, 47—49. *Primus, inquit, homo* Md. Deinceps *e terrae limo* (ἐκ γῆς χοϊκός) W et Manut., *e terra, e limo* Fr. Emm. 1., *de terra et limo* Ma, *de terrae limo* vulg. Statim *secundo* A. Omisi voc. *homo*, quod primus addidit Gravius, auctoribus libris nostris et Vat. omnibus, quibuscum conspirat ed. Morell. Pro *de caelo* receptum e codd. W. Mabcd. B. Fr. Emm. 1. 2. et edd. vett. atque Manut. *e caelo* (ἐξ οὐρανοῦ). 9) Ita codd. W. Mabcd et Fr. Emm. 1. 2. c. edd. vett., item Erasm. Grav. Manut. Morell. Dein *talis* W. Mb et Fr. Emm. 2. Mox *qualiter caelestis* Mc. 10) Laudat haec S. Augustinus de doctrina Christ. IV. 21. §. 47. Tom. III. P. I. p. 84. E. Verba seqq.: *qui de limo est, portemus et imaginem eius* in A desunt. Md habet *qui est de limo*. Dein S. Augustinus *sic portemus*. 11) *et sanctitas* A, *et sanctitas et veritas portant* B, *portat sanctitas, portat et veritas* quattuor Italici, *sanctitas portat, et veritas portat, disciplinae* W itemque codd. Frising. Windberg. et Palat. operis S. Augustini, *sanctitas portat, veritas portat disciplina* Ma. *Portant* enatum est e *portat* in Mb, *portat disciplinae — memore* (sic) exhibet Fr. Emm. 1.; *dei*, quod om. cod. Palat., in altero Fr. Emm. r. m.

stitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendam iniuriam mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Quae vos singula [12]), o bonae virgines, observare, diligere, inplere debetis, quae deo et Christo vacantes ad dominum, cui vos dicastis, et maiore et meliore parte praeceditis. Provectae annis [13]), iunioribus facite magisterium; minores natu, praebete conparibus incitamentum. Hortamentis [14]) vos mutuis excitate, aemulis de virtute documentis ad gloriam provocate; durate fortiter, spiritaliter pergite, pervenite feliciter; tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari.

---

superscripsit. Pro *retinentes* in W est *tenentes*, in B *timentes*. Verba mox sequentia: *ad omnem tolerantiam fortes,* utpote primum omissa, in Fr. Emm. 2. r. m. ad mg. adlevit. Dein Augustinus *ad sustinendas iniurias*. 12) *singula* a m. pr., a s. *singulae* W et Mb; *singulae* item exhibent nostri codd. ap. Augustinum pro *singula*, quae lectio reperitur etiam in ed. Maur. Statim interiectionis particula *o* deest in A, itemque *diligere* in Mb. *Debetis deo et in Christo vocantes* pessime scribit A, *placent vacantes* habet B. Tum *ad deum* legitur in Mbcd. B et A, deinde *cuius* in Fr. Emm. 1. Pron. *vos* om. A. Idem liber, ut codd. Frising. et Windb. ap. Augustin., exhibet *dicatis*, Palatinus contra *vovistis* omisso quod subsequitur *et*. 13) *Provectae aetatis* Fr. Emm. 2. In seqq. *minoris* B. Post *praebete* cum Gravio adiecit Pamelius *maioribus ministerium* e codd. Afflig. et Colon. veterique, ut ait, excus. [i. e. ed. Daventr.]. Idem additamentum ego reperi in S. Augustin. ed. Maur. l. c.; sed om. nostri codd. tam Cyprian., quam August. Idcirco recte expunxit Baluzius, qui duo ista vocabula in suis codd. i. e. viginti septem non invenit. 14) *Ortamentis* Fr. Emm. 2. Tum *mutuis vos* A. Praeposit. *de* ante *virtute* om. Fr. Emm. 1. et B. Pro *de virtute* A habet *virtutis*, W c. Ma *de utrisque*. Paulo post *et spiritualiter* Mc, *spiritualiter* item A c. edd. Venet. 1. 2. Daventr. Kunn. Rembolt. Erasm. In seqq. *dum incipit vobis* A, *dum in vobis incipiet* Palat. ap. August. Dein *honorare* Fr. Emm. 1.

LECTIONES VARIANTES

E

CODICE SEGUIERIANO

ENOTATAE.

I.

DE CATHOLICÆ ECCLESIÆ UNITATE.

Lemma: INCIPIT DE CATOLICA (sic) ÆCCLESIÆ UNITATE.

Cap. I.

P. 4. 1. *aliut fratres dilictissimi.* 2. *ut sollicito.* 3. *intellegere.* Ita passim. 5. *induimus* confirmat cod. 6. *ea que subruendis ac deiciendis servis dei aperta inpugnatione.* 8. *manifesta*] *manesa* (sic). 10. *confitetur* item hic liber. Dein *plus timendus.* 15. et p. sq. 1. *rude anima.*

P. 5. 1. *incauta crudelitate.* 2. *temptare* constanter. Tum *obriperet.* 4. *adque.* Ita passim. 8. *inmortalitate potiamur.* *im-*
o
|*mortalitatem.* 12. *quad mando.* 13. *dico* confirmat.

P. 6. 1. *inquid.* Ita passim. 3. *aedificabit.* Dein *super petram. Discendit.* 4. *advenerunt flumina, venerunt v. et inpigerunt.* 7. *Ceterum* constanter. 8. *in* $\overline{XPO}$. 11—12. *errores* pro *erroris.* Litterarum *i* et *e* permutatione in hoc libro Ms. nil frequentius est. Tum *abreptus* item cod. 12. *ventuletur.*

Cap. II.

P. 6. 15. *Cavenda sunt autem*] Non addit *fratres dilectissimi.*

P. 7. 2. *quid vero subtilius.* 6. *ad DOM* (i. e. dominum) *oculos* (om. *suos*). 7. *clodi ad aeclesiam cur|rent.* 8. *praecibus.* Ita ubique. 10. *et templa.* 11. *heresis.* 12. *scismata.* 13. *detenere.* 15. *iteneris.* 16. *cum — adpropinquasse.* 18. *ut*] *et.*

P. 8. 5. *suos* | *si velut minostros.* Dein *adserentes noctem pro diem, interitum pro salutem* (sic). Mox *sub praetecto fidei.*

Cap. III.

10. *dilictissimi.* 11. *magisteri* (sic). 12. *consideratur et.* 13. *tracto longo.* 15. *inquid.*

P. 9. 2. *Dabo tibi claves.* 3. *ligata in caelis* (om. *et*). 4. *solveris in terram.* 4—5. *erunt soluta et in caelis. Super unum aedificat ecclesiam et quamvis apostolis omnibus*] Ita et hic cod.

P. 10. 3. *accipe.* Mox *cuius remeseritis.* 4. *si cuius* item cod. 5. *manifestaret, unitatis eiusdem originem*] Ita et hic liber. 9. *ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi una monstretur. Quam unam ecclesiam in cantico*] Item hic liber.

P. 12. 2. *dicat.* 3. *matri suae, genetrici suae.*

Cap. IV.

5. *resistit, in ecclesia se esse.* Nec aliter cod. 10. *tenere firmiter*] Item hic liber.

P. 13. 3—4. *fidem veritatis.* 5. *insolitum* (sic). 6. *Ecclesia una est* confirmat. 8. *robor.* 10. *effusa.* 14. *arescit* tuetur etiam hic liber.

P. 14. 1. *et* om. In verbb.: *nec unitas corporis separatur ramos* (l. 3) desinit codicis fol. 34. p. 2. col. 2 Folio 35. mutilato continetur nihil nisi fragmentum capitis XV. (p. 38. l. 11. seqq.), incipiens sic: *dotes xpi facit.* l. 2. habet *cieri eius et ple,* l. 3. *etate secernit a,* l. 4. *ille contra eccl,* l. 5. *portat contra,* l. 6. *positionem re,* l. 7. *hostis altaris,* l. 8. *sus sacrific,* l. 9. *bellis pro fid,* l. 10. *pro religio,* l. 11. *gus in obs,* l. 12. *uus fili,* l. 13. *ter in,* l. 14. *cont,* l. 15. *et.* Istius folii mutilati parte aversa comparent haec (vid. p. 41. 6—7.): l. 1. *in domini vindicantis,* l. 2. *extincti sunt* (Cap. XVII. 8.); *quos imi,* l. 3. *tantur scilicet adq. sec,* l. 4. *tantur qui dei traditio,* l. 5. *ne contempta alienas,*

l. 6. *doctrinas adpetunt*, l. 7. *et magisteria huma*, l. 8. *e institutionis in*, l. 9. *unt quos increpat*, l. 10. *et obiurgat in eu*, l. 11. *lio suo dicens*, l. 12. *is mandatum*, l. 13. *ditionem ues*, l. 14. *tuatis*, l. 15. *meu est*, l. 16. *misisse*, l. 17. *ta* —

Reliqua desiderantur.

II.

DE LAPSIS.

Tit.: INCIPIT DE LAPSIS FELICITER.

Cap. I.

P. 56. 2. *inpossibile*, a. r. m. *imposs*. 3. *adq.*, e corr. r. m. *atq*. 4. *in laetitia mentes* (altero *e* vocabuli *mentes* a r. m. ex *i* corr.). 5. *praessurae* pr., e corr. *press*. 9. *licere inimico*. 10. *corde toto* item cod. Dein *benedictionis* pr.

P. 57. 1. *omnibus*. 2. *taetranque* pr. 5. *osculis* item cod. 6. *diuina et inexplebili*. Tum *conplectimur* a. m. pr., ab r. *compl*.
ho
7. *co rs* e corr. r. m. 13. *in quem se* | *semel* (*em se* ab r. m. addito, ita ut *se* lineae finem excedat. Pr. m. scripserat *in qua* | *semel*. 14. *Inlustres*] Item cod. Paulo post *adsueverant* r. m. mutavit in *assuev*.

Cap. II.

P. 58. 6. *laetos sinu excepit* (a r. m. *excipit*). Mox *de proelio*. 9. *tropea*. Deinde *triumfantibus* (correxit tamen r. m. *ph* pro *f*). 10. *femine*, a r. m. *feminae*. Dein lectionem a me receptam: *cum saeculo sexum quoque vicerunt*, egregie confirmat.

P. 59. 1. *annos suos virtutibus transeuntes* item exhibet. 2. *cetera*, (ab r. m. *caetera*) *circumstantium*. 4. *im illis* pr. Mox *earundem*, e corr. r. m. *eadem*. 8. *non rei familiaris et corporis supplicia*.

P. 60. 2. *conputat* a m. pr., ab r. *comp*. Tum *quia* pr., e corr. r. m. *qui*. 3. *Nemo, fratres, nemo* item cod. 4. *incorruptam istam stantium*. 6. *quisq*. 8. *adpraehensum* a m. pr., ab r. *appreh*. 9—10. *subtractus* | *iam deo reservari* a m. pr., ab r. *subtractum. se* | *iam deo reservare*. 12. *purami cordis* pr., e corr. *puram cord*.

P. 61. 1. *Illic adpropinquante* pr., ab r. m. *ille approp.* 3. *secesserit.*

Cap. III.

6. *stantium*] *circumstantium.* 9. *dilictissimi* pr., e corr. *dilect.* Item Cap. sq. l. 12.

P. 62. 5–6. *pagentibus* pr. 7–8. MEI *simul* MEMBRA pr., e corr. r. m. MEA. 8. *saevientis* pr. 11. *adfectus* a m. pr., ab r. *affect.*

Cap. IV.

13. *debet mentem.* 14—15. *luminis et lucis.* 16. *medella.*

P. 63. 1. *in nobis.* Rec. autem m. praepositionem delevit. 2. *et paene dixerim* item cod. 3. *amplius mereremur.* Nec aliter hic liber Ms. 6. *videretur*] *diceretur* a m. pr., ab r. *duceretur.* 13—14. *simplicum corda.* Tum *subdole voluntatis* pr., e corr. r. m. *subdolae voluntates.*

P. 64. 3. *etiam*] *et.* Tum *propositos* a m. pr., ab r. *praepos.* 5. *dissedere.* 7. *rerum*] *regum.* 9. *negotiationes quaestuose* pr., ex em. r. m. *negotiationis quaestuosae.* 10. *fratribus habere* confirmat cod. 11. *insidiosis*] *invidiosis.* 12. *faenus.* 16. *iustificationis meas* (sic).

P. 65. 5. *ad correptionem delicti et provocationem.* 7. *Nec saltem vel sero.*

Cap. V.

1. *Ad primas* (e corr. *prima*). 14. *vel*, in mg. *ut* a r. m. 15. *praecipitem* pr., ex em. r. m. *praecipiti.*

P. 66. 1. *profetae.* 2. *praessuras* pr., ab r. m. *press.* 7. *metu praepones* a m. pr., ab r. m. *metū propone*^{n}*s.* 8. *Adornaverunt deos* pr., ex em. r. m. *adoraverunt eos.* 13. *facies* et mox *quidquid* a m. pr., ab r. *facie*^{n}*s* et *quicquid.*

Cap. VI.

P. 67. 2. *non spectaverunt* a m. pr., ab r. *non expect.* 3. *adpraehensi* a m. pr., ab r. *appraehensi.* 8. *libenter* pro vulg. *semper* item hic liber. 10—11. *potes* (superscr. *talis*) *obtendere* pr., ab r. m. *potest — opt.*

P. 68. 3. *lababit* pr., ex em. r. m. *labavit.* 4—5. *Non sensus obstipuit* item hic liber. 6. *quia iam.* 7. *Non ara*, ut scripsi. 8. *accesserat.* Tum *non diaboli altare* confirmat.

P. 69. 1. *fetore*. 4. *inponis*] *inportas* a m. pr., ab r. *importas*. 5. *ipse victima*. Mox *spem tuam* om. 6. *illic*.

Cap. VII.

7. *ac* deest. Dein *hortamentum* a m. pr., ab r. *ortamentis*. Mox *exitum* pr., e corr. r. m. *exitium*. *Suum*, quod aliquot codd. addunt et Rigaltius habet, non agnoscit. Deinde *inpulsus* r. m. mutavit in *impulsus*. 9. *letali* etiam cod. 10—11. *manib. inpositi vel adtracti* a m. pr., ab r. — *impos*. — *attr*.

P. 70. 4. *inprovidi* a m. pr., ab r. m. *impr*.

Cap. VIII.

9. *non nascenti* item hic liber. 11. EST | XPS.

P. 71. 2. *per profetas*, e corr. r. m. *per profetā*. Mox *discedite*, *discidite* (e corr. *discedite*). 3. et 5. *inmundum*, a r. m. *immund*. 8. *facere oporteret et dicens*. 9. *delictorum*] *dilectorum*. 11. *dilecti* (ex em. r. m. *delicti*) *participes* (sic) *non fit*. 13. *recedere*.

P. 72. 1. *fieret docuit* (non interposito *et*). 2. *discendat*, ex em. *descend*. 3. *quisq*. 5. *secederet*] *recedet*, a r. m. *recedit*.

Cap. IX.

6. *fratres carissimi*. 7. *Decepit* etiam cod., *decipit* Rigalt. 8. *patrimoni* a m. pr., ab r. *patrimonii*. 10. *conpedes* pr., post vero *comp*. 12. *pressa* correctum e *praessa*. Tum *mens victa*. 14. *terrestribus inhaererent* (non interposito voc. *cupiditatibus*, quod recepit etiam Rigaltius). 15. *praemonens*] *praeponens*, e corr. r. m. *praemonens*.

P. 73. 1. *et quis inquid* a m. pr., ab r. *si vis inquit*. Dein *perfectus esse, vende* (sine *vade*), ut nostra editio. 2. *thensaurum*, e corr. r. m. *thesaur*. Item l. 4 et 6, quo loco posteriore emendatum est *thesaurus* e *thensaur*. 7. *vinci saeculo*. 8. *dominum suum*. 10. *qui rebus*. 11. *XPI* pro *Christo*. 12. *patrimonii sui vinculo*.

P. 74. 2. *ad pecuniam dmi* (i. e. domini), *sed*, ut nostra ed. Dein *pecuniae suae*.

Cap. X.

5—6. *in temptationem et muscipulam* item cod.

P. 75. 1. *erraverunt* confirmat. 6. *aut fratres* om. 9. *et*

di pollicentis (pr. *pollicentes*). Dein *convertis* a m. pr., ab r. *comp.* 10. *timenda* (om. *non est*) *eiusmodi*. Mox *iactura est* item cod. 12. *perseveraverit*, a r. m. *separaverit*. 13) *maledixeri t.* (*n* a r. m. superscr.). 15. *multa in caelis* (*est* post *multa* om.).

Cap. XI.

3. QUAERI TORMENTÂI (sic) POTEST. 3—4. *superatus est, excusationem doloris obtendere* egregie confirmat. 5. *in dolorem* pr., e corr. r. m. *in dolore*. Tum CERTARE TAMEN QUIDEM a m. pr., ab r. correctum CERTARE QUIDEM. 6—7. *devotionis* om. 8. *pugnantē* (lineola supra *e* ducta ab r. m.). 9. *stabiles et fortes* pr., e corr. r. m. *stabilis et fortis*. 11. *iam fatigatum nunc*, ut scripsi.

P. 77. 2. *aeculeus* a m. pr., ab r. *eculeus*. 3. *conluctatione* item cod. 5. *profecere* pr. 8. *proelio*. 10. *Depraecabantur* pr. 12—13. *Manabat* enatum videtur e *manarat*. 13—14. *semiustulatis* r. m. mutavit in *semustulatis*.

Cap. XII.

P. 78. 1. *obpraessum* a m. pr., ab r. *oppressum*. 3. *ego* pro *eo*. 4. *ad praecem satisfactiones* pr., e corr. r. m. *ad precem satisfactionis*. 5. *sit*] Primo *est*. Tum *in errore* pr. scriptum fuit. 6. *semitam* item hic liber. 7—8. *subministrat* a. m. pr., ab r. *sūministrat*. 8. *conprimit delecta* (ex em. r. m. *delicta*). Mox *adqui* et l. 9. *adq.* pr. 11. ET DMI SACERDOTEM.

P. 79. 2. *tumentes* enatum e *tumentis*. 3. Post *et* om. *in*. 6. *medella*. Dein *vaceferetur* pr. 7. *conqueratur* r. m. correxit e *conquaeratur*. Mox *inpatiens* mutavit in *impat.* et l. sq. *aget* emendavit ex *agit*.

Cap. XIII.

9. *dilictissimi* pr. 10—11. *sevierit adcessit*, ex em. r. m. *saevierit accessit*. 12. *euuangelio* pr., ex em. *euangelii*. 13. *lege* pr. 14. *inritat falsa* a m. pr., ab r. *inrita et falsa*.

P. 80. 1. *de peccatoribus* pr., e corr. r. m. *de pectoribus*. Dein *exclusa*. 2. *dilecti* pr., e corr. *delicti*. Tum *mortium*. 5. *nidorem* pr. 6. *paene* item cod.

P. 81. 3—4. *testetur et dicat* confirmat hic liber. 7. *et pervicacibus* om. Dein habet *comminetur et denuntiet.* 8. *et biberit.*

Cap. XIV.

10. *adq.* pr., item p. sq. l. 5.

P. 82. 1. *exhomologesim.* 5. *delinquant* pr. 9. *inpietatem* mutatum a r. m. in *impiet.* Tum *vocabolo* pr. 11. *debet* (ex em. r. m.). 15. *Solacium spei* item cod. Dein *a radice subtrahunt* (e corr. r. m. *subvertunt*).

P. 83. 2—3. *concidit — facillitas,* ex em. r. m. *concedit — facilitas.* 4. *inpedit,* a r. m. *imped.* 5. *per quē* pr., e corr. *per quā.* Tum *inpugnandis* a m. pr., ab r. *impugn.* 6. *poculatione,* ex em. *populat.* 7. *vanescat* item cod. 8. *conprimatur,* ex mut. r. m. *comprim.* Dein *pectoris.* 10. *depraecetur* pr. 11. *nemo decipiat* item exhibet cod.

P. 84. 4—5. *Homo deo maior non potest esse* inverso verborum ordine. 7) *accidat* pr. 8—9. *spem habet in hominem.*

Cap. XV.

P. 85. 5. *ait audit d̄ī* pr., ab r. m. *et audet d̄ī.* 6—7. *sed et obest* (*et* a pr. m. superscr.). 8. *dm̄i* i. e. *domini.* 9. *facilitate* item cod. 10. *Sub ara dm̄i.*

P. 86. 1. *in terris habitant.* 2. *patientia.* 4. *bonum fieri* confirmat. Item l. 7. *facienda sit obtemperantis* et l. 9. *fieri. Si.* 10. *sint*] *sunt.*

P. 87. 1. *de dm̄o inpetrasse.*

Cap. XVI.

3. *potest divina maiestate* item cod. 5. *petit*, a r. m. *petit.* 6. *Praecor* pr., a r. m. *precor.* 7. *deliquid,* e corr. *deliquit.* Mox *delictum grandem* (a r. m. *grande*) *et nunc, si delicium remittes, in* (sic) *autem* (verbis: *et fecerunt sibi deos aureos* om.). 10. *Si quis deliquit* (*t* a r. m. corr.).

P. 88. 1. *faciem* (*m* a r. m. deleto) *ad faciem.* 2. *petit*, a r. m. *petît,* ut supra. 3. *sua* | *praecatione placuit* a m. pr., ab r. *precatione placavit.* Dein *ieremiam.* 6. *profeta in gente* a m. pr., e corr. r. m. *profetā in gentes.* 7. *depraecanti* (e corr. *deprec.*). Tum *frequenter.* 8. *Noli, inquid* (a r. m. *inquit*), *orare.*

9. *praece*, e corr. *prece*. 10. *in tempore* | *quo invocabunt me* | *adflictionis* (a r. m. *afflict.*) *suae*.

P. 89. 1. *affacienda*, ex em. *ad facienda*. 2. *in dei* om. 5. *fortius* deest. Mox habet *summissius*. 6. *his*] *hi*. 7. *profeta execiel pro dilicto* (e corr. *delicto*). 8. *inquid* pr. 10. *obteram*, a r. m. *opteram*. Mox *et mittam*. 11. *ab eam*, e corr. *ab ea*. 12. *pecura* pr.

Cap. XVII.

P. 90. 8. *qui est in caelis*. 10. *in patre* — *in patre*.
necesse ē
11. *utrumque valeat* (*necesse ē* ab r. m. superscr.). 13. *accipiunt* item cod. 14. *et* confirmat etiam hic liber.

P. 91. 2. *si euuangelium* (e corr. *euangel.*) *solvi* | *contra potest*. Deletum tamen *contra* ab r. m. 4. *dilictissimi* pr. 8—9. Desunt verba: *cuius et spes et fides* — — *in Christo est*. Mox *dei fiat* r. m. restituit e *ds̄ fiat*. 11. *divina* | *ore clementior* (a r. m. *divino*). 14. *nos suos* (a r. m. *suo*). 15. *Nisi haec dō ignorante gesta sunt*. Tum *permittenouim* (deleto *oum* r. m. supra scripsit *te*) *ipso omnia ista venerunt* (*cum* om.) *doceat*. 16—17. *indocebiles* — *inmemores* a m. pr., ab r. *indociles* — *immemores*. 18. *Iacob et* om. Dein habet *istraheles* a m. pr., ab r. *israhel eis*.

P. 92. 2. *nolebant*] *noluerunt*. 3—4. Vocc. *animationis suae*
n
desunt. 4. *et dicit*. Dein *nunquid*. 7. *dom separa t* (*n* a r. m. supra addito). Mox *peccata* pro *delicta*.

Cap. XVIII.

9. *dereputemus* pr. Sed *de* r. m. transfixit. Statim *actus nostri* habet. Deinde *secreta avolventes* (a r. m. *revolventes*).

P. 93. 1—2. *in viis nostris* | *abiecisse* a m. pr., rec. autem manus pronom. possess. *nostris* deleto superscripsit *et dn̄i* (sic). 3. *servare reuoluisse*. Expunxit tamen r. m. alterum *re*. 6. *recta* a m.
i
pr., ab r. *erecta*. 8. *vulneratis* pr. 12. *irascatur* (sic) a m. pr.; rec. autem manus alterum *a* transfixit. 12. *abs te iram* | *dī avertere nititur*.

P. 94. 1. *et minaris*. 3—4. *quas ipse forsitan non fundis*. 5. *cum ipse sis inplacabilis* (a r. m. *implac.*). 6. *deum* pro *do-*

minum. 7. *aures tuae.* 9. *obtendimus* pr., e corr. r. m. *ostendimus.*

Cap. XIX.

10. *praeclusa* egregie confirmat. 11. *conspicit* pro *percipit.*

P. 95. 1. *tristis* pr. 2. *necdum dies venerit* (*iudicii* ab r. m. superscr.). 3. *ceteri* (a r. m. *caeteri*) *dirigantur.* 5. *qui ex ponte* pr., ex em. r. m. *qui sponte.* Dein *ad Capitolium.* 6. *Poena* enatum est e *poenam* et l. sq. *posset* e *possit.* Item *precum* e *praecum.* 9. *ĕt üi* (punctis a r. m. additis) i. e. *ut et.* 10. *lavagri.* Dein *perdedisset* pr.

P. 96. 2. Deest *laniavit.* Mox a m. pr. habet *quae fuerat,* a r. *qua f.* 5. *Dolore ventris.*

Cap. XX.

7. *accepite.* 8. *minus consulunt* item cod. 9. *filia* pr. 10. *ad magistratū* (lineola supra *u* ab r. m. ducta). Dein *illic apud idolum.* 13. *de immulatione.* 15—16. *quam nec arcere* (intermediis om.).

P. 97. 2. *precis* enatum e *praeces.* 3. *inpatiens* a m. pr., ab r. *impat.* 4. *aestu fluctuabunda iactari velut tortore cogente*] Nec aliter hic cod. Ms. 6—7. *sollemnibus* item cod. 7. *saconus* a m. pr., ab r. *diaconus.* 8. *ceteris* a r. m. mutatum in *caeteris.* 9. *parvulam* (*m* a r. m. transfixo). 9—10. *a* | *vere* (sic) *os labiis obdurā* | *tib. praemere* (a r. m. *prem.*).

P. 98. 4. *in dmi sanguinem potus de* (*pollutis* om.) *viscerib. erupit.* 7. *dmi* pro *di.* Mox *fellerent* (sic) pr.

Cap. XXI.

10. *Ad vero* (a r. m. *at v.*). 11. *sacrificantibus latenter obrepsit,* ut nostra ed. 12—13. *velut quaedam venena letalia intra fauces et pectus admittens*] Item hic cod.

P. 99. 1—2. *praessura* pr., e corr. r. m. *pressuram.* 3. *inpunitum* a m. pr., ab r. *impun.* Mox *ne*, e corr. *ne*[c]. 4. *quae* | *fellerat* pr., ab r. m. *fefellerat.* 6—7. *manib. immundis* a m. pr., ab r. *manib. indignis.* Dein bene *temptasset.* Mox *igne — surgente* r. m. corr. ex *ignem — surgentem.* 8. *Et qui alius et ipse.* 9. *ceteris* a r. m. mutatum in *caet.* 10. *libenter* pro *latenter.* 13. *nec inmerenti.*

P. 100. 1. *incidere,* ex em. r. m. *in cinere.* 2. *Quam multi cottidie inmundis spiritib.* (verbis *paenitentiam non agentes, nec delicti sui conscientiam confitentes,* quae in edd. Manut. et posterioribus ante *inmundis spiritibus* habentur, omissis), a r. m. *quotidie immundis.* 5—6. *per orbis singulorum ruinas.* 10—11. *de|beat quam sibi di iudicis | ira servavit* (a r. m. *quia eum sibi di* etc.).

Cap. XXII.

P. 101. 1. *quam* (e corr. r. m. *qui*) *etsi.* 2. *polluerunt*] *miscuerunt.* Dein *et illa professio est denegantis*] Ita etiam hic liber. Mox *fuerat* r. m. corr. e *fuerant.* 4. *quidquid,* a r. m. *quicquid.* 8. *minore dedecore apud homines.* 9. *amisit* pr. Dein *iudicem fugere,* ut nostra ed.

P. 102. 1. *inperfectum,* a r. m. *imperf.* 3. *in faciem — in cor,* ut scripsi. 6. *adque* (ab r. m. *atque*) occulta. 7. NEC Ȯ DI (littera O puncto insignita et transfixa). Tum *evadere potest aliquis dicentis* inverso verborum ordine. 8. *adproximans* a m. pr., ab r. *approx.* 10. Verba: *nonne caelum et terram ego impleo* desunt. 11—12. *iudicaturus non tantum* item cod.

Cap. XXIII.

P. 103. 1. *fide maiore et timore meliore,* ut nostra ed. 4. *aput* (a r. m. *apud*) *sacerdotes.* 5. *exhomologesim conscientiae faciant animi sui pondus expona*[n]*t* (*n* a pr. m. superscr.). 6. *medellam.* Mox *vulnerib. ex|cedam* (sic) *scientes.* 8. Videtur habere *deridatur.* 9. *nec adstuti aliqua* (sic) pr., e corr. r. m. *nec astutia aliqua.* Proxime *delinqui*[t] (*t* a r. m. adiecto). 10—11 *po*[e]*nā* e corr. r. m. 12. *Qui confusus me fuerit, confundet eum filius hominis*] Ita etiam hic liber.

P. 104. 2. *aut confunditur*] Nec aliter hic cod. 4. *tamen* pro *plane.* 5. *circumstantes adq.* (ab r. m. *circumstantis atq.*) *insultantis.* Tum *sanctitatem d̄i | non* (*non* a r. m. transfixo) *profanando.* 11. *Necesse est in agenda paenitentia adq.* (ab r. m. *atq.*).

Cap. XXIV.

P. 105. 1. *fratres dilectum* (a r. m. *delictum*). 2. *deliquid,*

e corr. r. m. *deliquit*. Mox *dum adhuc* ^{ad}*mitti* (*ad* a r. m. superscr.). 3. Deest *facta*. 4. *aput ad* | *dom* (linea supra *dom* a r. m. ducta). 6. *exprimentis* (*exprimentes* e corr. r. m.). Tum *depraecemur* (*a* ab r. m. transfixo). 7—8. *illi omnes* (a r. m. *omnis*) *spes incubat* (ita ab r. m., a pr. *incubat*). 9. *Revertemini, inquid*. Corr. r. m. *revertimini, inquit*. 10. *discindite*] Ita etiam hic liber.

P. 106. 1. *dum sicut*. Transfixit *dum* r. m. Dein *monet*. 3. *depraecari* pr. Paulo post *cottidie celebrant* (om. vocc. *cum feminis*), ex mut. r. m. *quotidie celebrat*. Tum *aepulis afluentibus* pr. 5. *crudelitates*. Corr. r. m. Statim *posttridie*. 7. *hilaris et laetus procedit*. 11. *displicit* pr.

Cap. XXV.

P. 107. 1. *ingemescit* a m. pr., ab r. *ingemiscit*. 2. *praetiose* pr. 4. *laborata*, a r. m. ^{e} *laborata*. Mox *caelestes ornatus*. 7. *deformes* pr. 9. *liniamenta* item cod. 10. *carum*. Rigaltius *charis*. Dein *exitu* deest. Mox *ingemesceres*, ut nostra ed. 12. *neclecto* pr. 13. *mearores ostenderis*. Corr. r. m. 14. *miseram*, ex em. r. m. *misera*. 15. *ambula* ^{n} *s* (*n* a r. m. superscr.). 16. *plangis* enatum e *planges*. Tum *ingemescis* confirmat. 17. *lamentationes abscondes*. Corr. r. m.

P. 108. 2. *dereliquisse* (*re* ab r. m. transfixo).

Cap. XXVI.

4. *et misa* | *et inlustres*. 5. *exhomologesim* — *faciant*. 6. *aestuantis*. 7. *licet* om. 8. *et do satisfacere*. 10. *inquid* pr. Item l. sq. *praecatus*. Dein *exhomologesim*. 12. *in medio igni*. 13. *adq*. (ab r. m. *atq*.). 14. *post dignationem a* | *dmi* (*a* ante *dmi* ab r. m. transfixo). 15. *repetita* pr., e corr. r. m. *repetitā*.

P. 109. 1. *in sacco ac cinere*. Tum *exhomologesim*. 3. *fortes*. Dein *testamentum et miserationem*. 6. *trans|gres|si* (*gres* a r. m. in mg. adiecto). 7. Deest v. *verba*. Mox scribit *profetarum*. 9—10. *Tibi, dme*, | *tibi iustitia*.

P. 110. 1. *dmi maiestate*. 2. *satisfacere dmo ac praecari detrectant*.

Cap. XXVII.

4. *adquiescite salutarib. remediis.* 5. *obidite* pr. 7. *dominum rogare* item cod.

P. 111. 1. *inprovidus* a m. pr., ab r. *improv.* 2. *gravi crimine* tuetur hic liber. Dein r. m. corr. *sunt* e *sint.* 3. *intellegant* item cod. 3. *Indignantis dmi.* 4—5. *Et dedit illis spm | ds transpunctionis* (*transpugnationis* pr.). 5. *dilectum* r. m. corr. e *dilictum.* 7. *mittit.* Dein *orationem maeroris* (a r. m. *erroris*). 11. *medellam*, ut solet. Tum *neclecunt*, e corr. r. m. *neglegunt.* 13. Inter *inprovidi* et *post facinus obstinati* vocabula *post facinus inprovidi* male illata r. m. expunxit. Dein *stabiles* enatum est e *stabilis.*

P. 112. 1. *prostere se* (sic). 2. *neminem* pr. 4. *errorem pro veritate* r. m. corr. ex *errore pro veritatem.* Mox *communicatione* pr. 5—6. *hominem contra dom credunt et contra homines dm non crediderunt.* 10. *conloquium velut contacium* (e corr. r. m. *contagium*). 11. *solla* (sic) *illic.* 13. *claudunt.* 14. *cum* pro *dum.* Dein *quorumdam* (a r. m. *quorundam*). 15. *spes vere salutis admiratur* pr., ex em. r. m. *verae* et *adimatur.*

Cap. XXVIII.

P. 113. 1. *Vos vero fratres quorum timor dmi* (in mg. ab r. m. *timor in dm*). 2. *me|rores et paenitentes ac nolenter peccata* a m. pr., ab r. *memor est paenitentes ac dolentes peccata.* 4—5. *ad intellegentiam*, ut nostra ed. 5. *cordes* pr. 8. *iudicii.* Corr. r. m. *iudicis.* 11. *tu dm.* 14. *eum* *et* *cito* (*et* a r. m. superscr.). 15. *inpensius* item cod.

P. 114. 2—3. *strato* (pr. *stratos*) *solo.* 3. *adhaerere cineri* (ab r. m. *adh. in cinere*). Mox *volutare* pr. 6. *incubare*, ex em. pr. m. *incumbere.* 11. *et veneno* confirmat.

P. 115. 2. *in medellam.* 3—4. *dominus faeneretur.* 4. *primus* r. m. corr. e *primis.*

Cap. XXIX.

8. *praecem.* 9. *lamentis — ingemescat*, ut nostra ed.

P. 116. 2. *conversus fueris et gemueris.* 3. *scibis ubi fueris.* Mox *morte.* 5. *ioel profeta.* 6. *revertemini inquid*, e corr. r. m. *revertimini inquit.* 8. *sententiam suam flectat adversus malitiam*

inrogatam. 12. *in acceptum* | *ferre quidquid* (a r. m. *quicquid*). 13. *eum plus*.

P. 117. 1. *indignationis offensam iusta depraecatione.* 5. *provocavit* pr., e corr. r. m. *provocabit.* 6. *ad proelium.* 7. *pudorem delicti plus et utis* a m. pr., ex em. r. *pudore* — — *et virtutis.* 9. *conceperit auditus.* Mox *quē,* e corr. *quā.* 10. *nec solam iam.*

In fin. habet: CAECILI CYPRIANI DE LAPSIS EXPLICIT.

III.

DE HABITU VIRGINUM.

Inscriptio codicis haec est: INCIPIT DE HABITU VIRGINUM FELICITER.

Cap. I.

P. 118. 2. *indolens* (sic), ut supra iam monui. 4. *vivere ad promissa* (non inserto *et* post vivere).

P. 119. 2. *neglegere letale,* ut nostra ed. 5. *dicit dms* (i. e. *dominus*). Sed in Psalm. 49, 16. ap. LXX. legitur εἶπεν ὁ θεός. 6. *adsumis* item cod. et l. 9. *abicit.* 10. *solomone.* Mox *accepimus,* ut scripsi. 11. *dī,* non *dmi.*

P. 120. 2. *Si* excidit in fin. lineae. Tum *diligit corripit ut emendet.* 5. *per ieremiam.* 7. *eos* pro *vos.*

Cap. II.

9. Post v. *in scripturis sanctis* etiam hīc liber om. verba: *tam veteribus quam etiam novis.*

P. 121. 1. *adpetere* item cod. 4. *turbinis,* e corr. r. m. *turbines.* Mox *stemus ad dei munera.* 6. *faece*] *face.* 11. *in aepistulis.* 13. *magno praetio.* Dein *clarificate.*

P. 122. 1. *dōm* pro *deum.* Mox *clarificemus dm̄.* 3. *per sanguinem Christi redempti,* ut nostra ed. 6. *quem inhabitat.* 7. *Sospitantes* pr. 8. *inquid.* 10. *vivendi timorem* item hic liber.

P. 123. 5. *dōm nosse.* 7. *adq. omnis aetas omnis aetas* (sic).

Cap. III.

12. *Flos est illa.*

P. 124. 1. *adq. ornamentum.* 3. *atque* om. 4. *inlustrior* item cod. 5. *adq. in illis.* Tum *e|clesiae.* 6. *quanto | plus copiosa* (pr. *gloriosa*). 7. *addit gaudium matris* sine *tanto plus ante gaudium.* 8. *adfectu potius.* Mox *quo* pro *quod.* 9. *conscis* (sic). 10. *vindecemus.*

P. 125. 1. *Neque inanis* etiam hic liber. 3. *decaverint* pr. 4. *recedent istam carnem quam menti se — — — distinatum.* 6. *iam* om. 8. *omnis* pr., e corr. *omnes.*

P. 126. 1. *nati sunt sic et sunt spadonis.* 7. *qui secuntur agnum quoq. ierit.*

P. 127. 1. *quoniam viri portio est femina* inverso verborum ordine. Dein *adq.* 2. *protoblastum.*

Cap. IV.

6. *distinatur*, *quid istae cum terreno cultu et ornamentis.* 8. *cogitantis* pr. 10—11. *paulo — praedicante.* Tum *placerem*, ut scripsi. 15. Ante *corpore* om. *et.* 16. *Instruit paulus et dicit.* Tum *celeps.*

P. 128. 3. *Sic et mulier et virgo innupta.* 5. *intellegi debet et credi. nemo cum virginem viderit.*

129. 1. *Parem*] *Talem.* 5. *adpetat* item cod. 6. *habet et simulet integre et pure.* Dein *non tantum corporaliter. sed et spiritaliter*, ut scripsi.

Cap. V.

9. *virginem fas est* confirmat hic cod., quocum facit etiam Würzeburgensis (theolog. in fol. Nr. 21. Saec. IX.), in quo inest S. Aldhelmi de Virginitate liber, fol. 46, a. l. 7. Vid. Oeggius in libro vernac.: Versuch einer Korographie von Würzburg. T. I. p. 508 seqq.

P. 130. 1 et 8. *pulcritudine* liber Seguier. Cod. S. Aldh. Würzeb. ita exhibet: *et de eius pulchritudine gloriari, cum apostolus dicat: mihi autem apsit gloriari, nisi in cruce domini nostri iesu xpi. Nulla ergo sit illis cura magis, quam adversus* (pr. *alversus*) *carnem conluctatio* etc. 2. *conluctatio* item cod. Seg. 5. *in crucem domini mei.* 9. *carnem crucifixerunt* (omisso *suam*). 11. *in isdem*, ut scripsi. 12. *deprachenderis.* 12—13. *Aliut te esse iactas et aliut adfectas.*

P. 131. 2. *pudoris*] *pudica.* Tum *clama* (ab r. m. *clamat*) *inquid eseiae ds omnis.* 3. *faenum — — faeni — — faenum,*

ut edidi. 5. *manebit in aeternum.* 6—7. *conputare*, dein *adpetere* et *conplecti* moxque *aut si carne* exhibet etiam hic liber.

P. 132. 3. *aut bestias*] Nec aliter cod. 4. *praetiosa.*

Cap. VI.

9. *quae do̅ dives est.* 10. *bona esse illa quae sint spiritalia.* 11. *ad do̅m* pro *ad deum.*

P. 133. 2. *tum renuntiavimus.* Mox *ad do̅m venimus.* Tum *iohannes.* 5. *Si qui dilexerit.* 7. *quod est in mundo.* 8. *quae non sunt a patre.* 11. *manebit.*

P. 134. 8. *dixit* item cod. 11. *Ambulandum est* sine *igitur.* 12. Post *nitendum* om. *est.*

P. 135. 1. *respondebit.* 2. *credetur.*

Cap. VII.

4. *adque ornatum.* 5. *inquid.* 6. *vericundia* et mox *conponentes.* 7. *non tortis crinibus.* 8. *veste praetiosa.*

P. 136. 2. *religiosam observatione.* 3. *magis* om. Tum *virgine* primo scriptum fuit. 4. *conpetat* item cod. 5. *dirivari.* 6. *te dices.* 8. *prolexa.* 12. *per puplicum* cod. S. Aldh. Würzeb. 13. *iuventutis*] *iuvenem* cod. S. Aldh. Würzeb. Tum *inliceas* Seg., *inlicias* liber S. Aldh. Würzeb. Mox idem *adoliscentium*, Seg. *aduliscentium.*

P. 137. 1. *sperandi fomenta* item Seg., *spirandi f.* liber S. Aldh. Würzeb. 2. *ut* om. Seg., *et ut si ipsa ne pereas* dat cod. S. Aldh. Würzeb. 3—4. Idem liber Ms. pr. *exhibeat*, e corr. *exhibeas.* 5—6. *inprobus et inpudicus*, tum *conputari* uterque cod. Dein liber S. Aldh. Würzeb. *iam potest inter virgines X̅p̅i̅, quae sic vivit, ut possit adamari.*

Cap. VIII.

P. 138. 3. *conmendat.* 5. *gratiam.* 8. *possedere.* 10. *te dicis esse* (ita a pr. m.) *et divitem.* 11. *his, quae possedere.* Mox *ad res salutares et bonas artes.* Tum *utere ad illa.*

P. 139. 2. *locupletem te sentiant.* Dein *patrimonio tuo d̅m̅ faenera*, ut scripsi. 5. *praecibus.* Proxime *thensauros.* 7. *inrumpat* item cod. et in seqq. *conpara.*

P. 140. 1. *adterat* etiam hic cod.

Cap. IX.

3. *in do̅m.* 4. *credes.* 6. *sunt amatoria cantanda*, ut scripsi.

8. *dn̄s* pro *deus*. 9. *est* om. — *qui abundant*. 11. *adquin temptatio*.

P. 141. 3. *Ornamentorum enim ac vestium* Aldh. Dein *et lenocinia* om. cod. Seg. 4. *inpudicis* codd. Seg. et S. Aldh. Würzeb. 5. *praetiosior* Seg., *pretior* (sic) liber S. Aldh. Würzeb. 10. *ex VII. angelis habentib. fialas et adgressus*. 12. *sedentes*. 15—16. *palleum purpureum et coccineum* Seg.,, *pallium purpureum et coccineum* rectissime liber S. Aldh. Würzeb. 16—17. *praetiosis*.

P. 142. 2. *exsecrationum et inmunditiae*, ut scripsi.

Cap. X.

4. *caste virginis*. 5. *inpudicarum: lupanarum insignia* codd. Seg. et S. Aldh. Würzeb. 6. *spirito* (sic) *sancto plenus eseias*.

P. 143. 1. *auro et veste*. 2. *opeb. afluentes*. 3. *ait*] *inquid*. 5—6. *humiliavit* — *revelavit*.

P. 144. 1. *earum*] *illarum*. 2. *discrimen* item hic liber. 3. *anulos*. 4. *yachinto* (sic). 5. *cingeris*] *praecingeris*. 8. *adq. divino discivisse*. 8—9. *caeciderunt*. 9. *turpitudinis*. 12. *et pectoris*. 13. *alii fuerunt exitio*.

P. 145. 1. *adpetat* — *adsumat*, ut scripsi. 4. *scires esse letale*. 6. *interisse* etiam hic liber. 8. *docuerit* pr., e corr. pr. m. *nocuerit*. 9. *perisse*, ut scripsi. 10. et p. sq. *fecit oves* cod. S. Aldh. Würzeb.

Cap. XI.

P. 146. 1. *herbarum sucis et concyliis tinguere* cod. Seg., *erbarum sucis et conciliis tinguere et colorare docuit lanas* cod. S. Aldh. Würzeb. 2. *aut margaritis*. 3. *conpage* item cod. 4. *absconderet*, ut scripsi. 6. *invenit* item cod. 9. *praetiosa*. 11. *apo-* *stete* (*a* superscr. a pr. m.).

P. 147. 1. *vigore cesserunt*. 2. *oculos circumductos nigrore fugare*. 3. *colores*, e corr. pr. m. *ruboris*. 5. *inpugnatione* item cod.

Cap. XII.

11. *rubore*] *robore*. 12. *conrumpent medicamine*.

P. 148. 6. *aemulo*] *aemolum*. 7. *simulacro*, ut scripsi. 8. *adferret iam formata* tuetur. 10. *inpune latura tam inproba temeritatis audaciam* (sic). 11. *ut inpudica* item cod.

P. 149. 1. *circa homines*] *circa omnes*. Tum *lenocenantibus*. 3. *deteneris*. 4. *inpugnatio*, ut supra. 6. *consparsio* tuetur. Dein *animi*. 7. *pascha*] *phasca*. 8. *fermento veteri* confirmat.

Cap. XIII.

P. 150. 1. *colorum adulteriis et medicaminum fucis*] *col. adulteris med. fuc.* 2. *ds tuus*. 5. *audacie* (pro *audaci*) *conatu*. 6. *infeces*.

P. 151. 1. *non recognoscat et* Rigalt. Sed cod. Seg. recte om. *et*, quod Baluzius iam expunxit. 2. *et increpans*. 3. *censores*. 8. *quod ds tibi fecit*. 9. *adque depictos*. Mox *emitata* pro *imitata*. 10. *pariter arsura* confirmat. 11. *non cogitanda sunt*] Ita etiam hic liber.

P. 152. 1. *solacio* item cod. 4. *non* pro *nunc*. 5. *compserit inter virginis*.

Cap. XIV.

11. *cum neglegentia*. 14. *in il|lascivientium libertate*.

P. 153. 1. *conloquia*, ut scripsi. 2. *quod licet dicere. observare et esse praesentes*. 4. *sponsam*. 5. *illis in nuptiis*. 6. *voluptaria*] *voluntaria*. 9. *defecit, quantum inpudicior quae venerat pudica discedit*.

P. 154. 2. *quod habebat*. 3. *quaeq. oculis*. 4. *dica* mutile, (pro *dicata*). 5. *quaecumq. viris adq. viros. nudae vident* (sic). 6. *ipse inlecebra*. 7. *non ad corruptelam*, ut scripsi. 8. *invitat*.

Cap. XV.

9. *Viderit*. 11. *ne^c lasciviae* (e corr. r. m.). 12. *Sordida*. Tum *emundat mentionem membra* (sic).

P. 155. 1. *Inpudice* (ita et l. sq.) *tu neminem conspices*. Dein *conspiceris* a pr. m. correctum e *conspicieris*. 3. *pollues*. 5. *Vericundia*. 6. *ac puderis punitur*. 9. *que ad invericundiam profecit*.

P. 156. 1. *ingemesgit* (sic). 4. PERATIS SUAS a m. pr., ab r. PER A^R^TES SUAS. 6. *liberius vagari*.

Cap. XVI.

12. *timentem*, ut edidi.

P. 157. 3. UOS DS (... P T) A RIS MANUS (a pr. m.). 6. *praetiosa*,

ut solet. 9. *in vos*] Nec aliter hic liber. 10. *inproba*, ut alibi. 11. *quae virgo es*] Non addit *quae deo servis*. 3. *arduus limes* non interposito *est*. 5. *itenera*. 6. *letales illinc inlecebres et mortifere voluntates*. 7. *adridet*. Tum *inlicet*. 8. *cum centeno*, ut scripsi.

P. 159. 1. *sexaginarius*. Dein *ut aput martyras*. (Fol. 60, b. desinit in vocc. *saeculi cogitatio*. Reliqua habentur fol. 12, a). 3—4. *ad gratiam* om. 4. *sic et virtus*. 6. *dum conamur*. 8. *attendas*. 10. *pollecetur* (sic).

Cap. XVII.

12. *merces habet*.

P. 160. 2. *inquid*. 3. *in tristitias*. 5. *ab hanc sententiam* (sic). 7. *nec maritus* | *dominus vester et caput*. 9. *condicio* item cod. 10. *Fili*. Dein *huius* a pr. m.). 12. *non nubuntur*. 13. *incipiunt*.

P. 161. 2. *inlaesa* item cod. 6. *deprimat, ad terrena deponat*. 7. *generare*] *multiplicare*. 8. *secunda et continentias suasit* (puncto supra *s* a pr. m. posito). Deinceps *dum adhuc*.

P. 162. 2. *mundus inpletus*, ut scripsi.

Cap. XVIII.

6. *inponit*, ut solet. 7. *aput patrem*. 9. *castrantis*. 10—11. *Omnes* a pr. m. correctum ex *omnis*. 11. *baptismum*.

P. 163. 6. *dms misit*. Mox *e terrae limo, secundus e caelo. Qualis ille e limo, tales* (*es* vocabuli novissimi ex *is* enato). 11. *virginitas portat integritas*. 12. *portant* deest.

P. 164. 4. *unianimes* (pr. *uninanimes*) *adq*. Proxime *singulo bonae virgines* (sic). Dein *observare et inplere et dilegere*. 7. *praecedetis*. 9. Post *praebete* non habet *maioribus ministerium*.

Additum in fine: DE HABITU VIRGINUM EXPLICIT.

CORRIGENDA.

P. 10. Adnotat. l. 4. leg. *Petri.*
— 64. l. 12. scr. *faenus.*
— 76 Adnot. l. 1 ab imo del. punctum post *receperunt.*
— 81. l. 7. scr. *comminetur.*
— 90. l. 13 post *confitentes* del. comma.
— 107. l. 2. leg. *vestis.*
— 121. l. 4. scr. *saeculi.*

S. CÆCILI CYPRIANI
EPISCOPI KARTHAGINIENSIS
ET
MARTYRIS
LIBRI
AD DONATUM, DE DOMINICA ORATIONE, DE MORTALITATE, AD DEMETRIANUM, DE OPERE ET ELEEMOSYNIS, DE BONO PATIENTIÆ ET DE ZELO ET LIVORE.

AD CODICUM MSS. VETUSTISSIMORUM FIDEM
RECOGNOVIT
ET
ADNOTATIONE CRITICA
INSTRUXIT
JO. GEORGIUS KRABINGER.

TUBINGÆ MDCCCLIX.
IN LIBRARIA HENRICI LAUPP.

EX OFFICINA HENRICI LAUPP.

PRÆFATIO.

S. Cypriani libris nobilissimis de catholicae ecclesiae unitate, de lapsis et de habitu virginum ante sexennium Tubingae in bibliopolio Lauppiano a me editis etiam cetera eiusdem venerandi Patris opera praecipua, in quorum laude totus est S. Augustinus, itidem ad codicum antiquissimorum fidem emendata et castigata tamquam supplementum adiungere non ab re visum est.

Ad textum, quem vocant, expurgandum atque perpoliendum iisdem, quibus antea, aliisque usus sum subsidiis criticis.

I.

Codices MSS.

1.

Ad librum ad Donatum.

I. W — cod. theolog. Würzeburgensis Nr. 145: membranaceus, saec. VII., in fol., Longobardicis litteris scriptus, quem librum praestantissimum Vir Reverendus atque doctissimus *Antonius Rulandius*, Bibliothecae Acad. Würzeburgensis Praefectus meri-

tissimus, pro eximia sua erga me benevolentia mecum communicavit.

II. Ma — Monacensis (Clm. 4597), olim Benedictoburanus Nr. 97, membranaceus, forma quadrata, saec. VIII., partim charactere Francico, partim Anglosaxonico exaratus.

III. Mb — Monacensis (Clm. 208) sive Schedelianus, membranaceus, forma maxima, saec. X., charactere Longobardico scriptus.

IV. Mc — Monacensis (Clm. 18203), olim Tegernseensis Nr. 203, in fol. min., membranaceus, saec. XV.

V. Md — Monacensis (Clm. 21240), olim Ulmensis Nr. 40 in fol., membranaceus, saec. XV.

VI. Ba — Bambergensis (B. IV. 5.) Nr. 476, membranaceus, saec. X., ut videtur, form. max.

VII. Bb — Bambergensis (B. IV. 6.) Nr. 477, membranaceus, saec. XI., eiusdem formae.

Utrumque hunc codicem MS., de quo vid. *Jaeck.* in libro vernaculo: Beschreibung der öffentlichen Bibliothek zu Bamberg. p. 63, anno 1847. Vir Reverendus *Petrus Söllnerus*, Ecclesiae Cathedralis Bambergensis Capellanus, tunc temporis Bibliothecarii vices gerens, intercedente V. Cl. *Constantino Hoeflero* annoque praeterito Vir Reverendus et doctissimus *Michael Stengleinius*, Bibliothecae Bambergensis Praefectus, humanissime ad me transmiserunt.

VIII. A — Augustanus, qui olim fuit monasterii Blanckstadiani, Nr. 65, form. max., chartac., saec. XV.

Huius libri usum summa cum liberalitate mihi concesserunt Clarissimi Viri *G. Casp. Mezgerus*, Gymnasii ad S. Annam Rector et bibliothecae Augustanae olim Praefectus eiusque in bibliothecae praefectura successor *Greiffius*, Professor Augustanus.

Quod addidi specimen lectionum variantium codicis MS. Bernensis Bongars. 235. membranacei saec. XII. acceptum refero Viro doctissimo mihique amicissimo *Alberto Jahnio* de studiis patristicis insigniter merito.

2.
De dominica Oratione.

I. C — Coislinianus, olim Seguierianus sive Cod. Paris. Suppl. Lat. 712. Fol. 36. Vid. *Montfaucon*. Bibliothec. Coislin., olim Seguier. Tom. I. p. 240 et nouveau traité de diplomatique Tom. III. p. 55 et 145. Contulit hunc librum, antiquissimum et praestantissimum saec. VI. vel VII., unciali charactere quadrato et rotundo exaratum, in meam gratiam summa cum diligentia Vir eruditissimus *Eduardus Wölfflinus*, Basileensis.

In hoc cimelio hic illic valde mutilato atque detrito initium deest; incipit enim cap. III. p. 42 editionis nostrae his verbis: *te dō tumultuosa loquacitate iactare.*

II. W — Würzeburgensis supra laudatus *).

*) In locis ex Testimoniorum ad Quirin. libr. I. et II. citatis hunc codicem notavi litteris Wa, litteris autem Wb Würzeburgensem (theolog. membr. in fol.) Nr. 56.

III. Ma — Monacensis 4597 sive Benedictoburanus Nr. 97.

IV. Mb — Monacensis 208, olim Schedelianus.

V. Mc — Monacensis 13088, membranac., saec. XII., fol. min. Fuerat olim Bibliothecae monasterii Prufeningensis. Unde saeculo XVI., in istis reformationis turbinibus, transvectus in Bibliothecam civitatis Ratisbonensis posteaque in Monacensem Regiam illatus est.

VI. Md — Monacensis 12519 sive Raitenhaslacensis Nr. 19, membranac., saec. XII., form. oct.

VII. Me — Monacensis 18203, olim Tegernseensis Nr. 203.

VIII. Mf — Monacensis 21240, olim Ulmensis Nr. 40.

IX. Ba — Bambergensis (B. IV. 5.) Nr. 476.

X. Bb — Bambergensis (B. IV. 6.) Nr. 477.

XI. Bc — Bambergensis (B. III. 12) Nr. 480, membranac., saec. XII., in fol. min., quem liberaliter ad me transmittendum curavit Vir Reverendus *Söllnerus*. Congruit hic codex quam maxime cum Raitenhaslacensi.

XII. A — Augustanus, olim Blanckstadianus Nr. 65.

Ad cetera quinque opuscula emendanda iisdem usus sum codicibus, quos descripsi ad libellum ad Donatum.

Praeter ista subsidia critica ad manus fuit collatio codicum Veronensis, omnium Cypriani librorum, qui hucusque innotuerunt, vetustissimi, Neapolitanorum et Vaticanorum ad margines exemplaris editionis Manutianae (Rom. 1563 in fol.), quod in Bibliotheca Acad. Gottingensi asservatur, a docto Italo saec. XVI. adscripta. Egregium hoc adiumentum V. Cl. *Schweigerus*, Biblio-

thecae Gottingensis Praefectus, benigne adnuentibus eiusdem Bibliothecae curatoribus humanissime ad me Monachium transmisit.

Lectiones autem variantes codicis Beneventani, qui eiusdem cum Veronensi aetatis esse fertur, enotavi ex observationibus *Nicolai Rigaltii*, neque praetermisi lectionis varietatem in librum de zelo et livore cap. XII. excerptam e fragmento codicis Emmeramensis E. LIV. (Clm. 14431), membranac., saec. IX.; form. quadr. fol. 1, a, quod sic incipit: *Obterenda sunt, fratres dilectissimi, vitia et peccata carnalia,* et desinit cap. seq. in verba: *cum quis sic spiritaliter nascitur ut.*

De his auxiliis criticis plura dedi in Praefat. ad libros de catholicae ecclesiae unitate, de lapsis et de habitu virginum.

II.

Editiones.

1. Ed. princeps per Conrad. Sweynheym et Arnold. Pannartz (SP). Romae 1471. fol.
2. Ed. Veneta (Ven.) ap. Vindelinum de Spira. 1471. fol.
3. Ed. Daventriensis (s. l. et a., Daventriae a Rich. Paffroet c. ann. 1477 typis expressa) fol., quem librum memorabilem commodavit mihi Vir amicissimus *Antonius Rulandius.*
4. Ed. Kunneana (s. l. et a., Memmingae ap. Albert. Kunne de Duderstadt) in fol.

5. Ed. Rembolt. Paris 1512. 4.
6. Ed. Erasmiana. Basil. ex officin. Froben. 1520. fol.
7. Ed. Graviana. Coloniae ex officin. Petri Quentel. 1544. fol.
8. Ed. Manutiana. Romae 1563 ap. Paulum Manutium, Aldi fil., fol. Vid. quae adnotavi in Praefat. ad libros de cathol. eccles. unitate, de laps. et de habit. virgin. p. XVII.
9. Ed. Morelliana. Paris. 1564. fol.
10. Ed. Pameliana. Antverp. 1568. fol.
11. Ed. Rigaltiana. Paris. 1648. fol.
12. Ed. Oxoniensis e theatro Sheldoniano. 1682. fol.
13. Ed. Baluziana. Paris. 1726. fol.
14. Ed. Routhiana (vid. *Martin. Ios. Routh.* Scriptorum ecclesiast. opuscula praecipua quaedam. Tom. I.).
15. Ed. Goldhorniana (in *Gersdorf.* Bibliotheca Patrum. Vol. III. P. II.). Lips. 1839. 8.

Adhibui praeterea *Io. Fred. Gronovii* Observatt. in Scriptoribus ecclesiast. ed. Frotscher. Lips. 1831. 8.

Monachii exeunte mense Iulio 1859.

JO. GEORGIUS KRABINGER.

S. CÆCILI CYPRIANI

EPISCOPI KARTHAGINIENSIS

ET

MARTYRIS

LIBRI

AD DONATUM, DE DOMINICA ORATIONE, DE MORTALITATE, AD DEMETRIANUM, DE OPERE ET ELEEMOSYNIS,

DE BONO PATIENTIÆ

ET

DE ZELO ET LIVORE.

AD

DONATUM *).

I.

Bene admones [1]), Donate carissime. Nam et [2]) promisisse me memini, et reddendi tempestivum prorsus hoc Ed. Baluz. Paris. p. 1.

*) Ita Ma. Bb. Conspirat Coislin., ubi in fine legitur *Caecili Cypriani ad Donatum*. Ba (in calce) et ed. Morell. exhibent *Caecilii Cypriani ad Donatum*. Deest lemma in W. Mb. A et Vindobon. 559. (apud *Mich. Denisium* Codd. Mss. theologg. Biblioth. Palat. Vindob. Lat. Vol. I. P. II. p. 2127). W in indiculo Cypriani opusculorum, quae in eo continentur, scribit fol. 43, 1. ADONATvM (sic). Rell. codd. et edd. tam vett., quam recc. modo praemittunt *epistola*, modo *liber*. Addit Dav. *de contempnenda vanitate huius mundi*, Oxon. *de gratia dei*, quod adsumentum in cod. Md transscripsit Veesenmeyerus recepitque Goldhornius. *Caecilius Cyprianus Donato S.* adiecerunt Erasmus, Gravius, Manutius, Pamelius, Rigaltius, Baluzius. Et ita in fronte ab rec. m. habet etiam cod. Coislin. Conf. quae adnotarunt editores Oxonienses.

I. 1) *ammones* W. Bab. Md. Vindob. Mox *karissime* aut *kme* Mabcd. Bb. Vind. Bong. De qua scriptura in codd. haud infrequente vid. *Ald. Manut.* de vett. notarum explanat. Comment. p. 87 sq., *Zaccaria* Istituz. antiquario-lapid. p. 324 et 436 sq., *Wagner*. Orthograph. Vergil. p. 444, *Osann*. Excurs. III. ad Cic. de re publ. 2) *et* om. A. Mox *quo* — — *sortiatur* praestant W. Mabcd. Bab. A veteresque edd., *quod* — — *sortiatur* habet Bong., *in quo sortitur* suo Marte scripsit Pamel., *quum* — — *sortitur* Rigalt., quem

tempus est, quo indulgente vindemia solutus animus in quietem sollemnes ac statas anni fatigantis indutias sortiatur. Locus etiam cum die convenit, et mulcendis sensibus ac fovendis ad [3]) lenes auras blandientis autumni hortorum facies amoena consentit. Hic iucundum [4]) sermonibus diem ducere et studentibus fabulis in divina praecepta conscientiam pectoris erudire. Ac [5]) ne loqui

---

secuti sunt Oxon., Baluz. et Goldh., *quom* pro *quo*, ut notatur in exemplari editionis Manut. Gottingensi, legendum suspicabatur Latinius. At in Nostri libris et scriptis et editis neque *quom*, neque *quum* usquam reperitur. Tum *indultis vindemiis* Bb, *vindemia* superscriptum in A. Proxime *sollemnes* W. Ma. Ba et e corr. Mb, *sollempnes* Bb. Mcd, *solempnes* Bong. A c. ed. Dav., *solemnes* Rigalt, *solennes* vulg. Dein *statutas* Mbd. Bb. A et ed. Dav., item in contextu Mc, in mg. tamen *statas*. Mendose *satas* Ba. *Fatigantis* testantur codd. et edd. omnes praeter Baluzianam, cuius editor ex uno libro *veteri optimo*, ut ait, recepit *fatiscentis*. Statim *inducias* habent Ba. A et edd. Dav. Oxon. Sed vid. *Cellar.* Orthograph. Lat. p. 100. *Fleckeisen.* in Museo philolog. Rhenan. Ann. VIII. p. 231. not. 3) *et* pro *ad* Bb c. Vind. Tum *lenes aurae* Vind., *lenis aura* Bb, *auras* (superscr. *aures*) Mb. Deest *blandientis* in Ma. Mox *autumpni* exhibent A et ed. Dav. Dein *et ortorum* Bb, *ortorum* item W. A c. ed. Manut. Correxit tamen vir doct. in exemplari Gottingensi *hortorum*. 4) *iocundum* W. Mb. Bab. Bong. A et a m. s. Ma conspirante editione Dav. De hac scriptura in codd. et edd. antiquis non insolita vid. quae monuerunt *Cellarius* de Orthogr. Lat. p. 101 et *Osannus* ad Cic. de re publ. p. 7. 5) *At* Md. A et ed. Dav. Tum *loqui* receptum ex Ver. W et Mac. Similiter *Petronius* cap. 52.: *Meum intelligere nulla pecunia vendo.* Hunc rariorem usum infinitivi pro substantivo cum pronomine adiectivo iuncti illustravit *Ruddimannus* Institutt. Grammat. Lat. ed. Stallb. P. II. p. 228. *Eloquium*, quod exhibent Mbd. Ba. Bong. A una cum edd. SP. Venet. 1. Dav. Erasm. Grav. atque Manut., ex glossemate fluxisse manifestum est, *colloquium* (ita Bb) scripserat Morellius eumque secuti sunt editores posteriores. Vitiose deinde W. Md. A dant *prophanus* itemque Erasm. et Baluz., *obstrepentis* A et a correctoris

nostrum arbiter profanus inpediat, aut clamor intemperans familiae strepentis optundat, petamus hanc sedem. Dant [6]) secessum vicina secreta, ubi, dum erratici palmitum lapsus nexibus pendulis per harundines baiulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. Bene hic studia in aures [7]) damus, et dum in arbores et in vites videmus, oblectante prospectu oculos amoenamus, animum simul et auditus instruit et pascit obtutus; quamquam tibi sola nunc gratia, sola cura sermonis est. Contemptis voluptariae [8]) visionis inlecebris in me oculos tuos fixus es;

---

manu Mb. Statim pro *obtundat* fortius *optundat* Ba et Bong. De qua scribendi ratione multus est *Wagner*. l. c. p. 414. Conf. quae adnotavi ad Ambros. de officc. I. 8. §. 25. p. 268 et I. 10. §. 32. p. 270. 6) *Dent* Bb. Vind. et a corr. m. Mb. In seqq. *pendolis* habet Mb, *pendulum* A. Deinde *harundines* cum adspiratione (vid. *Wagner*. l. c. p. 441 et *Sillig*. Praefat. ad Plin. nat. hist. T. I. p. LXXI) optime Ma et Ba, *harundinis* Mb, *arundines* vulg., *calamos* Bb et Vind. 7) *in auras* Mc. Ante *vites* praepositionem om. Mb. Bb veteresque edd. c. Erasm. Grav. Rig. et Oxon. Inserui *videmus* e W. Mabc. Bab. Bong. A, *quas videmus* exhibent Md editique ante Rigalt. Ut h. l. dicitur *in vites videmus*, sic ap. *Marc*. XII. 14. legitur: *nec enim vides in faciem hominis*. Post *videmus* subintell. *et*. Vitiose deinde *amenamur* scribit Bong., *amena mens* Bb, *amena mens* Mb, *amamus* A. Tum *animam* W. Mbc. Ba. Bong. A, in 2. apogr. *animavit* Mb; *animus* e corr. Ma. Mox *auditum* Bb. Pro *instruit* Ma *instruitur*. Dein *pascet* Mb, *pascitur* Ma c. edd. ante Erasm. excepta Dav. et a corr. m. Mc. Proxime *sola nunc cura* Ba, tum *ut sermonis et* (pro *est*) Bb, *est et contemptis* ed. Dav. 8) *voluptariae* om. A, *voluptuariae* e corr. rec. m. habet Mc, *voluntariae* Ba. De qua permutatione cf. infra VI. 4., de zelo et livor. II. 2. Correxi deinde *oculos tuos fixus es* praeeuntibus codd. W. Ma. Bong. et edd. Rigalt. atque Oxon., *oculos tuos* (*oculus tuus* a m. rec.) *fixus* (*gis* et *est* a divers. m. superscriptis), in mg. tamen *oculos tuos fixus es* exhibet Mc, *oculos tuos fixisses* Ba, *oculus tuus fixus est* dant Mb. Bb et A. Cum

qua ore, qua mente totus auditor es et hoc amore, quo diligis. Ceterum quale vel quantum est quod in pectus tuum veniat ex nobis [9]? Exilis ingenii angusta [10] mediocritas tenues admodum fruges parit, nullis ad copiam fecundi caespitis culminibus ingravescit. Adgrediar tamen facultate, qua valeo; nam et [11] materia dicendi facit mecum. In iudiciis [12], in contione pro rostris opulenta fa-

---

his faciunt libri ante Rigalt. editi itemque Baluz. et Goldh. Statim *qua ore, qua mente* W et Ma coniecturam ingeniosam *Io. Fred. Gronovii* (Observatt. III. 12. p. 262 ed. Frotsch.) egregie confirmantes, *quo ore, qua mente* Mc et A, *quo amore, qua mente* Ba et in apogr. 1. 2. Mb, ubi postea in alt. apogr. scriptum est *o quā* ^*recta*^ *mente*, quod reperitur etiam in Bb, *tam ore, quam mente* habent Bong. et Md c. edd. Rigaltianam antecedentibus, *quam ore, quam mente* Rigalt. et Oxon., *tam aure, quam mente* Baluz. Goldh. Ceterum de locutione *qua — qua* vid. *Gronov.* l. c. et *Hildebrand.* ad Apuleii Metamorph. IX. 40. p. 863. Tum *ex hoc amore* Mb et Bb. Dein *quod diligis*, in alt. apogr. *quo deleges*, ex emend. *quo diligis* Mb. 9) *veniat* ^*et*^ *ex nobis* in apogr. 1., *veniat et ex nobis* in 2., in quo *et* ex parte erasum est, exhibet Mb. 10) *augusta* A. Mox *etenim tenues* Bb. In seqq. pro *cespitis* scripsi *caespitis*. Vid. *Wagner.* l. c. et *Sillig.* l. c. 11) *in* pro *et* A. Idem deinde *metum* pro *mecum*. 12) *In iudicio* Md. Quod sequitur *in* om. W. Mabcd. Bab. A et ed. Morell. Dein *contione* c. edd. SP. Venet. et Dav. recte scribit W. Vid. *Sillig.* l. c. *Fleckeisen.* in Museo philolog. Rhenan. Ann. VIII. p. 226 et 233. Perperam *condicione* A, *contentione* Ba, *contentiones* Bb, *in iudicii contione* edd. vett., *in iudicii contentione* Erasm., *in iudicii conventione* Grav. Tum ^*ne*^ *pro rostris opulenta* ^*sit*^ *facundia,* ^*neque*^ *volubili ambitione iactetur* in apogr. 2. habet Mb, *ne — — sit facundia, neque* etiam Bb, *abitione* Bb, *iactatur* Mb in apogr. 1., *iactat* a m. pr., a sec. *iactetur* Mc. *Quō* (i. e. *quoniam*) pro *cum* ubique A. *Vero*, quod addendum esse monuit *Latinius* in Bibliotheca sacr. p. 174, cum neque codd., neque edd. ante Rigalt. agnoscant, in textum inserere ausus non sum. Abest ab ed. Manut. etiam *de*; in Gottingensi autem

cundia volubili ambitione iactetur; cum de domino deo vox est, vocis pura sinceritas non eloquen|tiae viribus 2
nititur ad fidei argumenta, sed rebus. Denique accipe [13]) non diserta, sed fortia, nec ad audientiae popularis inlecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam praedicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, antequam discitur [14]), nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed conpendio gratiae maturantis hauritur.

II.

Ego [1]) cum in tenebris atque in nocte caeca iacerem

---

exemplari utrumque vocabulum utpote recipiendum a viro docto in mg. notatum est. Ante *deo*, quod om. A, in W et Mabc male repetitur *de*, Md et edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. exhibent *et de deo*. Mox *purae* Bb. Bong. Tum *eloquente* pr., dein *eloquenti*[a] Mb et *utitur* pro *nititur* Md. 13) *accipe* corruptum in *accepi* in Mb, cuius in alt. apogr., ubi m. pr. scripserat *accepi*, sec. restituit *accipe*. Dein idem liber habet *disserta* (in alt. apogr. *diserta* e *deserta* corr.), A *obserta*. Statim *sed nec* Ba. Praepositio *ad*, quam om. Mb et Bab, a rec. m. superscripta est in Mc. Male *audientiam* Ma. Bong., *audientis* Md; Mb *audien*[tiae] secundae manui debet. Tum *secularis* (in mg. „al. *popularis*" ab rec. m.) habet Mc. Deinde *inlecebram* W et Mb, *inlecebrae* Ma, *illecebra* Ba. Bong., *illecebram* vulg. Mox *fucatam* Bb. Ita et Mb, qui pr. habebat *fugata*. Tum *predicandi* ed. Dav. 14) *discetur*, e corr. *discitur* Mb. Idem liber paulo post *collegitur*.

II. 1) *Ergo* Pamel. et Rigalt. Tum *in solo* Ba. Mox *operantibus* pr. Mb. Dein *fluctuarer* Ba et *nexibus* pro *nescius* Bong. In seqq. *ut qui*[s] (supposito ab rec. m. *aquis*) in alt. apogr. Mb. Idem *possit atque* (*posset utque* in sec. apogr.), *utque*[quis] (*quis* a rec. m. superscr.) Mc, *ut quod* A. Quod post *salutaris* additur vocabulum *itineris* in Mbc, in utroque libro posthac deletum est. Proxime *id quod* habet Mb. Dein supra *fuerat exponeret* a rec. m. in

cumque in salo iactantis saeculi nutabundus ac dubius vestigiis oberrantibus fluctuarem, vitae meae nescius, veritatis ac lucis alienus, difficile prorsus ac durum pro illis tunc moribus opinabar quod in salutem mihi divina indulgentia pollicebatur, ut quis renasci denuo posset utque in novam vitam lavacro aquae salutaris animatus quod prius fuerat exponeret, corporis licet manente compage hominem animo ac mente mutaret. Qui [2]) possibilis, aiebam, tanta conversio, ut repente ac perniciter exsuatur quod vel genuinum situ materiae naturalis obduruit vel usurpatum diu senio vetustatis inolevit? Alta haec et profunda [3]) penitus radice sederunt. Quando parsimoniam [4]) discit qui epularibus coenis et largis da-

---

Mc notatum legimus *hauserat vomeret*. Coniunctionem *et*, quam primus invexit Rigaltius, codd. nostri omnes, ut edd. superiores merito omittunt. Conf. supra cap. I. not. 7. 2) *Quin* A et a m. rec. inter vers. Mc, item ed. Dav.; *quid inpossibilius agebam* in apogr. pr., in sec. *quid* (*quomodo*) *inpossibilib: aiebam* (pr. *agebam*) habet Mb, *quomodo* Bb, *cum* Md, dein *impossibile aiebam tantam conversionem* scribit A. *Est*, quod modo ante *tanta*, modo post *conversio*, ut in edd. vett., ponitur, in codd. autem W. Mabd atque Bong. omittitur, expungendum censui. Pro *vel* — — *vel* Mb scribit *et* — — *et*. Tum *genui* (sic) Bong., *genuino* Ba, *genitivum* (in mg. „al. *gemino*") Mc, *gemino* A et ed. Dav. Proxime *obduravit* Mb. Ba et A. Dein *interdiu* edd. vett., *interdum* Md. 3) Desunt quattuor hae voces in A. Idem *iudice* pro *radice* habet. 4) *per symoniam* A. Tum *discet* (pr. *discit*) Mb et *quod* pro *qui* Md. Mox *caenis* W. Ba et Mc, quibuscum faciunt Manutius, Pamelius et Baluzius. Item Mb in apogr. 1., in sec., ut Ma et A, *cenis*. De varia huius vocis scribendae ratione vid. *Cellar*. de Orthograph. Lat. s. v. *coena*. Deinde inverso verborum ordine Bb habet *in auro atque purpura conspicuus fulsit*. Alterum *in* om. etiam Ba et A. Mox *purpora* Ma. Dein *fulcit* et *plebeum* A. Infra *deponet* (pr. *deponit*) Mb.

pibus adsuevit, et qui pretiosa veste conspicuus in auro atque in purpura fulsit, ad plebeium se ac simplicem cultum quando deponit? Fascibus ille oblectatus [5]) et honoribus esse privatus et inglorius non potest. Hic stipatus [6]) clientium cuneis, frequentiore comitatu officiosi agminis honestatus, paenam putat esse, cum solus est. Tenacibus semper inlecebris necesse est, ut solebat, vinolentia [7]) invitet, inflet superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido praecipitet.

III.

Haec egomet saepe mecum. Nam et [1]) ipse quam

---

5) *oblectatur* W. Mabc. A. Proxime *inglorioeus* Mb et Ba. Repetitur deinde *esse* in Bb et A. 6) *stipatus* om. A. Idem habet *clientum* et ante *frequentiore* infercit partic. *et*. Mendose *comitato* scribit Mb, tum *officioso agmine* Ma, *acminis honestator* Mb, *honestatur* dant W et Bb. Deinde *potat* habet Bb, *putat penam esse* A. Correctum *solus* e *solis* in Mb. Dein *est et tenacibus* A. 7) *vinulentia* W, *vinulentia* Mc. Infra *simulet*, mox *et libido* Md.

III. 1) *et* pro *ut* W. Mab. Bab. A veteresque edd. Tum *pluribus* Bb. Dein *priori* Ba. Pro *erroribus* edd. vett. c. Erasm. et Grav. *horroribus*. De utriusque vocabuli permutatione vid. infra ad cap. V. not. 4. et VII. 3. Fortius *inplicatus* Mb et Bb, *implicatus* Macd. Ba. A et edd. ante Pamel., in qua est *implicitus*, quod receperunt editores posteriores. In seqq. A scribit *obsecundus*. Ante *desperatione* omisi *et* praeeuntibus codd. et editis ante Manut. omnibus; delectatur enim Noster mirifice asyndetis. Aptius deinde pro *veluti iam* W. Mabcd et Bab et edd. Manutianam antecedentes exhibent *velut iam*; *velut etiam* legitur in Bb. Proxime codd. W et Ma commode obtulerunt *et favebam*, quod Cyprianeo loquendi usu egregie confirmatur. Ita enim Noster cap. 6.: *malis suis miseri et gloriantur*, cap. eod. circ. fin.: *hoc*, *pro dolor*, *mater et redimit*. De Laps. cap. 6. p. 67 editionis nostrae: *quot*, *ne eorum*

plurimis vitae prioris erroribus implicatus tenebar, quibus exsui me posse non crederem, sic vitiis adhaerentibus obsecundans eram, desperatione meliorum malis meis velut iam propriis ac vernaculis et favebam. Sed postquam undae [2]) genetalis auxilio superioris aevi labe detersa in expiatum pectus ac purum desuper se lumen infudit, postquam caelitus spiritu hausto in novum me hominem nativitas secunda reparavit, mirum in modum protinus confirmare se dubia, patere clausa, lucere tenebrosa, facultatem dare quod prius difficile videbatur; geri posse

---

differretur interitus, et rogaverunt. De opere et eleemosyn. cap. XXI. in fin.: *operantibus praemium pollicitus, supplicium sterilibus comminatus sententiam suam protulit, quid iudicaturus sit et ante praedixit.* De bono patient. cap. V. c. fin.: *nec rependisse inimico vicem, sed occisum adhuc insuper et vindicasse.* Ad Demetr. cap. VIII. c. fin.: *ut appareat in aegritudine sua miseros ad hoc forsitan et derelictos esse.* Mc habet *et* [*iam*] *favebam* (*iam* a rec. m. superscripto). Pro *et* in mg. libri Ma notatum est *ef*, cuius depravationis exemplum legitur in Mb et Ba, in quibus exstat *effavebam.* Baluzius e quibusdam libris vett. protulit probavitque *offavebam*, Bb et edd. Dav. atque Erasm. dant *affavebam*, Morell. et Pamel. *adfavebam*, Md et A *favebam* una cum edd. rell. 2) *mundi* pro *undae* Mb. Idem liber *genetalis* in apogr. pr., in alt. *genitalis,* moxque *la* [*acie*] *be* (sic cum lacunula ex rasura relicta). *Serenum*, quod post *pectus* addiderunt Baluzius et Goldhornius, om. codd. nostri omnes et edd. rell. Quare expunxi. *Expiatus* et *purus* coniungit Noster etiam infra cap. 4. circ. fin. Deinde *se*, quod in Ma omissum est, rec. m. superscripsit in Mc. In seqq. post *reparavit* in cod. Mb desinit apographum pr. Alteri praemittitur epistolium illud Donati ad Cyprianum, quod e cod. Cambron. in lucem protulit *Pamelius* p. 1. Conf. *Balus.* Not. p. 370. Inverso ordine *confirmare protinus* habet Bb, *coeperunt confirmare* (ita etiam Ba) omisso *se* Mb, *tenebrosa coeperunt* ed. Dav. Tum *facultatem* superscripto ab rec. m. *facilitatem* Mc. Pro *putabatur* Bb *videbatur.* Dein *ut esset* om. A. Statim *agnosci* scribit Mb moxque *et dei esse.*

quod inpossibile putabatur, ut esset; agnoscere terrenum fuisse quod prius carnaliter natum delictis obnoxium viveret; dei esse coepisse quod iam spiritus sanctus animaret. Scis ipse [3]) profecto et mecum pariter recognoscis quid detraxerit nobis quidve contulerit mors ista criminum, vita virtutum. Scis ipse, nec praedico. In proprias laudes [4]) odiosa iactatio est; quamvis non iactatum possit esse, sed gratum, quidquid non virtuti hominis adscribitur, sed de dei munere praedicatur, ut iam non peccare esse coeperit fidei; quod ante peccatum est fuerit erroris humani. Dei est, inquam [5]), dei omne quod possumus; inde vivimus, inde pollemus, inde sumpto et concepto vigore hic adhuc positi futurorum indicia praenoscimus. Sit tantum timor innocentiae custos, ut qui [6]) in mentes nostras

---

3) *ipse* om. W. Mabcd et Bb c. ed. Dav. Item *pariter* Bb. Dein idem liber habet *cognoscis*, Mc et a m. pr. Mb *recognosces*. Mox *contraxerit* ed Dav. 4) *In propriis laudibus* A. Tum *odiosa vel iactatio est* Md, *est iact.* A. Paulo post *quidquid* Md et ed. Manut., *quicquid* vulg. Tum *abscribitur* Mc, *ascribitur* Ba. Md. A, item edd. SP. Venet. Kunn. Remb., *asscribitur* Bb. Erasm. Grav., *asscribatur* ed. Dav. *De* ante *dei munere* om. Mabd, *virtute* (superscripto *munere*) habet Bb. Mox *non iam* Bb; *non*, quod deest in W et Ma, in Mc superscriptum legitur. Statim *coepit esse* dat Md et in seqq. *iam* pro *ante*, dein *fuit* A. 5) *Dei*, *inquam, est* Bb. Tum *dei omne* (non interposito v. *est*) codd. nostri omnes itemque edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Mox *inde pollemus* om. Mb. Dein *contempto vigore* exhibet Bb, *iudicia* Md et in mg. ab al. m. Mc, quibuscum conspirant edd. vett. Mendose *cognoscimus* A. 6) *qui*[a] Mb, *qd'* (i. e. *quod*) A, *quod* edd. quoque vett. c. Erasm. Grav. et Manut., *dominus qui* inepte Pamelius. Deinde *adlapsu* W. Mabc. Ba c. ed. Morell., *a lapsu* Md, *alapsu* A, *allapsu*, quod al. m. superscripsit in Bb, exhibent libri editi rell. Tum *influxis dominus* (sic) Md, *affluxit* A, *infulsit* Ver. Corb. Rig. Oxon. Dein *animis* pr. Mb, *animo*[i] Ma, *animo* W. Mox pro *operatione*

indulgentiae caelestis adlapsu clementer dominus influxit, in animi oblectantis hospitio iusta operatione teneatur, ne accepta securitas indiligentiam pariat et vetus denuo hostis obrepat.

IV.

Ceterum si tu innocentiae, si [1]) iustitiae viam teneas inlapsa firmitate vestigii tui, si in deum viribus totis ac toto corde suspensus hoc sis tantum, quod esse coepisti, tantum tibi ad licentiam datur, quantum gratiae spiritalis augetur. Non enim, qui [2]) be|neficiorum terrestrium mos 3
est, in capessendo munere caelesti mensura ulla vel modus est. Profluens largiter spiritus nullis finibus premitur,

---

in ed. Baluz. irrepsit *obtemperatione*. Vitiose *speratione* scribit Mc. In seqq. *ne* correctum est e *nec* (ita Ma et pr. W) et *indiligentiam* ex *indulgentiam* in Mb, *si neglegantiam* habet Mc. Dein *et* om. W et Mac, *obvetus* pro *et vetus* dat A, *de novo* W, *obreptät* A.

IV. 1) *si tu* Mb. Proxime *semitam* (vel *viam*) Ba. Tum *si illapsa firmitate vestigii tui incedas* scripsit Pamelius, quem secuti sunt Rigalt. Oxon. et Baluzius c. Goldhornio. Sed mei codd. excepto Bb *si* et *incedas* non agnoscunt. Quare expunxi. *Inlapsa* (i. e. *non lapsa*) pro vulgat. *illapsa* recepi ex W. Mab et Bab, quibuscum facit Morell. Dein, ut Morell., Bb et a s. m. Mb habent *vestigiis tuis*. In clausula *spiritualis* Md idque constanter. 2) *Non enim ad modum qui* A. Pro *qui* Mb et Bb *qualis*. Tum *in beneficio rerum* ed. SP. Mox (*dei*) *munere* exhibet Mb, *munere divino* Vict. ap. Oxonienses; *caelesti* om. Ver. et mei codd. omnes praeter Md. Similiter Noster Epist. LXXVI. p. 156: Si autem baptizari non possunt qui iam baptismo ecclesiastico sanctificati sunt, cur in fide sua et domini indulgentia scandalizantur? An consecuti sunt quidem gratiam dominicam, sed breviore et minore mensura muneris divini ac spiritus sancti, ut habeantur quidem Christiani, non sint tamen ceteris adaequandi? Quin immo spiritus sanctus non ad mensuram datur, sed super credentem totus infunditur.

nec coërcentibus [3]) claustris intra certa metarum spatia frenatur. Manat iugiter, exuberat affluenter [4]). Nostrum tantum sitiat pectus [5]) et pateat. Quantum illuc [6]) fidei capacis adferimus, tantum gratiae inundantis haurimus. Inde iam facultas datur castitate sobria, mente integra, voce pura [7]) in medelam dolentium posse venenorum virus exstinguere, animorum desipientium labes reddita sanitate purgare, infestis iubere pacem, violentis quietem, ferocientibus lenitatem, inmundos et erraticos spiritus, qui se expugnandis hominibus inmerserint, ad confessionem minis increpantibus cogere, ut recedant, duris verberibus

---

3) *cohercentibus* edd. vett., *co^h ercentibus* Bb, *coher^o entibus* Mc, *coherētibus* A. Inepte *cetera metrorum* idem liber. Dein *spacia* Bab. Mcd. A, item edd. SP. Remb. Erasm. Recte tamen ceteri libri scripti et editi *spatia*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 473. Pro *frenatur* (*fraenatur* male Rigalt. Oxon. et Baluz. Vid. *Cellar.* Orthogr. Lat. p. 93) edd. vett. habent *refrenatur* (*refraenatur* Morell.), pro quo in Mb correctum est *frenatur*. 4) *afluenter* W, *effluenter* A, *habundanter* Bb. 5) *sciat* A, *sit impetum*, in mg. ab rec. m. *sitiat pectus* Mc. 6) *illic* W et Mac. Deinde *inhundantis* Ma et *aurimus* pr. W. 7) *virtute sincera*, quod post *voce pura* additur, om. W. Mabc. Bab. A c. ed. Rigalt., habent inverso verborum ordine *virtute sincera*, *voce pura* cod. Md et edd. SP. Dav. Remb. Erasm. Morell., *virtutis sincera*, *v. p.* exstat in Venet. et Kunn. Unde equidem nullus dubito utrumque vocabulum a glossatoris manu esse adsutum ideoque exterminandum putavi. Statim *in medellam dolentium* scribit Ma, sicut Veronensis et unus Vaticanus apud Baluzium, nec aliter primo legebatur in W. De duplici *l* in voce *medella* conf. *Cellar*. l. c. p. 118 sq. s. v. *querela* et *Wagner*. l. c. p. 467. Mendose Mb habet *inde medela dolentium*, Md *in medula adolentium*. Dein *pro se* pro *posse* et in seqq. *despicientium* Mc. In seqq. pro *ferocientibus* legitur *ferocibus* in Bb et a m. pr. in A. Proxime *sese* A. Tum *inmerserint* W et Mb, *immerserint* vulg., *immerserit* Md, *inmerserunt* Bb, *immerserant* A. Pro hoc verbo, quod excidit in Ma, rec. m. ibidem ad mg. adscripsit *ingerunt*, ut in textum recipiendum. Male *nimis* pro *minis*

urguere, conflictantes, eiulantes, gementes incremento paenae propagantis extendere, flagris caedere, igne torrere. Res illic geritur, nec videtur; occulta plaga et [8]) paena manifesta. Ita quod esse iam [9]) coepimus, acceptus spiritus licentia sua potitur; quod necdum corpus ac membra mutavimus, adhuc carnalis aspectus saeculi nube caecatur. Quantus hic animi [10]) potentatus, quanta vis est non tantum ipsum esse subtractum perniciosis contactibus mundi, ut quis expiatus et purus nulla incursantis inimici labe capiatur, sed adhuc maiorem et fortiorem viribus fieri, ut in omnem adversarii grassantis exercitum inperioso iure dominetur.

V.

Atque ut inlustrius veritate patefacta divini muneris [1]) indicia clarescant, lucem tibi ad cognitionem dabo, malorum caligine abstersa operti saeculi tenebras revelabo.

A. Tum *urguere* W. Mac, *urgụere* Mb, *urgere*, ut vulgo legitur, corr. e *cogere* in Md. Statim *heiulantes* W. Ma. Ba, *et ululantes* Mc. Dein *et gementes* Mb. Ba. Infra *flagris caedere* om. Mb, *flammis cedere* dat Bb. Pro *igne* A *igni*. 8) *sed* Erasm. Grav. Manut. 9) *iam* deest in Md, A habet *non*. Mox *poit̃* (i. e. *potitur*), in mg. ab rec. m.: al. *patitur*. Statim *sed quod* Erasm. Grav. Morell. Pro *mutavimus* A *iniciamus*. Proxime *asspectus* Bb. 10) *animae* Mb. Post *potentatus* additur *est* in W. Mabc. Bb et in edd. vett., itemque in Erasm. et Grav. Paulo post *contractibus* A. Proxime *ut qui* Mb et Ba. Tum *piatus* W. Ma. Bb, *piatus* (*ex* a rec. m. superscr.) Mc. Dein *ac purus* Mb moxque *captatur* Ma. Ante *omnem* praepositio *in* superscripta est in Mc. Proxime *inperioso* W, *imperio suo* Ba et pr. Mc, *imperiose* Bb. Ceteri codd., ut edd., *imperioso*.

V. 1) *numinis* Bb. Paulo post *malorum* om. ed. Dav., *malorum blandientium* invitis codicibus scripsit Erasmus, respiciens

Paulisper te crede [2]) subduci in montis ardui verticem celsiorem; speculare inde rerum infra te iacentium facies et oculis in diversa porrectis ipse a terrenis contactibus liber fluctuantis mundi turbines intuere. Iam saeculi et ipse misereberis tuique admonitus [3]) et plus in deum gratus maiore laetitia quod evaseris gratulaberis. Cerne [4]) tu itinera latronibus clausa, maria obsessa praedonibus, cruento horrore castrorum bella ubique divisa. Madet orbis mutuo sanguine; et homicidium cum admittunt singuli, crimen est [5]); virtus vocatur, cum publice geritur. Inpunitatem sceleribus adquirit non innocentiae ratio, sed saevitiae magnitudo.

VI.

Iam si [1]) ad urbes ipsas oculos tuos atque ora convertas, celebritatem offendes omni solitudine tristiorem. Paratur gladiatorius [2]) ludus, ut libidinem crudelium lumi-

---

fortasse ad Nostri verba (cap. 10.): *Malorum blandientium virus occultum est*, eumque secuti sunt Gravius, Morellius et Pamelius. Statim *obstersa* habet A. Pro *operti* in Ba et Mc est *opertas* idque placuit Pamelio et Rigaltio. Sed vid. *Baluz*. Adnotat. 2) *crede te* Mb. Mox *excelsiorem* Ba. In seqq. *ipse* ab al. m. superscriptum in Mb. Tum *contractibus*, ut supra, dat A, nec aliter pr. exhibebant W et Mc. Dein *fluctus mundi ac turbines* scribit Ma. 3) *ammonitus* Bab. Tum *maiori* Mcd et e corr. sec. m. Mb. Pro *laetitia* Mc *licentia*. Proxime *gratularis* W. Ma et a m. pr. Mc, *gratuleris* Mb et Bab. 4) *Certe* Md. Mox *nemora* pro *maria* Mc. Tum pro *horrore* Bb *errore*. 5) *est* om. Mc. Dein *virtus est quando publice geritur* A.

VI. 1) *si* superscriptum a r. m. in Mc. Tum *ipsas* om. Ma, *ipsos* scribit A. Mox *offendas* Ma a m. pr. et Md veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., *offendis* A et pr. Mb. Dein *sollicitudine* Ba et Md. 2) *gladiatoribus* Mbc. A, *gladiatoris* Ba et *luctus* pro *ludus* Md.

num sanguis oblectet. Inpletur in sucum [3]) cibis fortioribus corpus et arvinae toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in paenam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem [4]), et ut quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est. Scelus non tantum geritur, sed [5]) docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est ut perimere [6]) quis possit et gloria est quod perimit. Quid illud, oro te, quale est, ubi [7]) se feris obiciunt, quos nemo damnavit, aetate integra, honesta satis forma, veste pretiosa? Viventes in

---

3) Ita pro vulg. *in succum* Ver. Vat. 3. Mab. Bab et a m. pr. Mc. Postea vero in hoc libro superadditum est alt. *c*, in mg. autem ab rec. m. habetur *siccum*, ut in edd. Venet. et Remb. Tum pessime *animae thoris* A, *arvinae roris* Venet. Kunn. et Remb., *arvina assidui nidoris* Erasm. et Grav. Tetigit hunc locum *Io. Fred. Gronovius* in Statii Silv. Diatrib. p. 257 ed. Hand., ubi multus est de gladiatorum sagina. „Non placet", ait vir doct., „quod *insuccum* [*insucum* scribitur in W] *corpus* legunt summi viri, quasi ἔγχυλον. Conf. liber ad Demetrianum [cap. 3. init.]. Dein ita construendum: *et membrorum moles robusta toris arvinae pinguescit*, id est, ad toros arvinae, ut *tori* et *arvina* sint corporis gladiatorum, non cibi." Perperam *carnis* pro *carius* A et vett. edd. 4) *voluntatem* W, *voluntate* Mc. Quod sequitur *et* idem om. 5) Particulam *et* invectam post *sed* e cod. Cambr. a Pamelio, quem secuti sunt Rigalt. Oxon. Baluz. et Goldhorn., exterminavi adsentientibus codicibus meis omnibus editisque superioribus. Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. Part. II. §. 190. p. 832 sq. et quae adnotavi ad librum de domin. orat. cap. VII. nr. 2. 6) *peremere* pr. Ma, *perhimere* Mb. Mox *at gloria et* A. Dein *peremit* W et Ma (a m. pr.). Bab et Md c. edd. Pamelianam antecedentibus, *perimeit* Mb. 7) *est hoc, ubi* Ma, *hic* pro *hoc* W et Ba. Tum *obiciunt* codd. omnes, *obiiciunt* edd. Mox *dampnavit* Bb. Md. A, *condemnavit* edd. SP. Venet. Kunn. Remb., *condempnavit* Dav. Additur *ad bestias* (ita Mc a m. rec. supra lin.) in Md et edd. vett. Pro *honesta* codd. Md. Gratianopolit. et duo Anglici c. edd. vett. exhibent *venusta*.

ultroneum funus ornantur, malis suis miseri et [8]) gloriantur. Pugnant ad bestias non crimine [9]), sed furore. Spectant [10]) filios suos patres. Frater in cavea [11]), et soror praesto est. Et spectaculi licet pretium largior muneris [12]) apparatus amplificet, ut maeroribus suis mater intersit, hoc, pro dolor, mater et redimit, et in tam impiis spectaculis tamque diris esse se non putant oculis parricidas.

VII.

Converte hinc vultus [1]) ad diversi spectaculi non

---

8) *et* (*etiam* legitur in ed. Morell.) recepi ex codd. W. Mab. Bab. A, quibuscum facit ed. Dav. Vid. supra ad cap. III. not. 1. 9) *ad bestias*, *bestiae non nomine* Vat. 1. et A, *non furore, sed crimine* Mb. Respexit hunc locum *Pseudo-Augustinus* de symbolo ad Catechumenos cap. II. §. 5. T. VI. p. 557. F. 10) *Expectant* permutatione frequente Bb. 11) *in catena* Bb. *Est*, quod tacite adiecit Pamelius et editores recentiores non improbaverunt, merito respuunt codices nostri omnes. Dein *praesto est. spectaculi. Licet* a m. pr. habet Mc. Rec. autem manus quod ante *spectaculi* superscripserat *et* postea delevit et *spectaculi* in *spectaculo* mutavit. 12) *numeris* Bb. Tum *adparatus* pr. Mc. Male *moeroribus* edd. Erasm. Grav. Morell. Rigalt. Ox. et Baluz. Vid. *Wagner*. l. c. p. 453. Deinde *proch dolor* Md et A c. edd. Dav. atque Remb., *proh dolor* SP. Venet. Kunn. Remb. Erasm. Grav. Rigalt. Oxon. Baluz., *pro dolore* Mb. Bb et a m. pr. Mc, in quo rec. m. scripsit *proh dolor*. Statim *et redimit* Mb, *redemit* Md et edd. SP. Venet. Kunn. Remb., Mb *in tam* (e corr.), Bb *inpiis*. Pro *tamque* A *tanquam*, quod reperitur etiam in edd. SP. Venet. et Kunn. Vocc. *et funestis* post *diris* (*diversis* habet ed. princeps) e cod. Cambr. a Pamelio illata et retenta ab editoribus sequentibus codd. nostri et ed. Dav. merito omittunt. Quare expunxi. *Diris sceleribus* dant quinque codd. Angl. c. edd. Venet. Kunn. Remb. Erasm. et Grav. *Sceleribus* legitur etiam in mg. libri Mc a m. rec. adiectum. Mox *se*, quod om. Bb, Mb inter vers. habet. Pro *putant* Ma scribit *putat* (i. e. *mater*) — *parricidam*. *Oculis* deest in Bb. Dein *patricidas* exhibet A.

VII. 1) *vultus tuos* Mb et Ba. Tum *a diversis spectaculis*

minus paenitenda contagia; in theatris quoque conspicies quod tibi et dolori sit et pudori. Cothurnus est [2]) tragicus prisca carmine facinora recensere. De parricidiis [3])
| et incestis horror antiquus expressa ad imaginem veritatis 4
actione replicatur, ne saeculis transeuntibus exolescat quod aliquando commissum est. Admonetur [4]) aetas omnis auditu fieri posse quod factum est. Numquam aevi [5]) senio delicta moriuntur, numquam temporibus crimen ob-

---

Mb et Bb, in quorum priore libro *a* ex *ad* enatum est. Mc habet *a* (d) *diversi spectaculi* (*d* a rec. m. supra addito), A *ad* (at) *diversi spectaculi sit et pudori* intermediis omissis. Pro *poenitenda* scripsi *paenitenda* auctoribus libris W. Mb et Ba aliisque codicibus antiquissimis et optimis, de quibus dixit *Wagnerus* l. c. p. 463 sq. Mox *conspicias* Bb. Idem liber om. prius *et*. 2) *et* Bb. Deinde vulgo legitur *prisca facinora carmine recensere*. Inverti ordinem praeeuntibus codicibus W. Mac et Bb, *prisca carmine fac. rec.* (vel *um*) dat Ba, *prisco carmine f. r.* Md, *prisca carminum f. r.* exhibent Mb et A. Cui lectioni a Pamelio in tribus codd. inventae calculum album adiecit *Gronovius* Observatt. in scriptt. eccles. p. 569 eique obtemperarunt Oxonienses. 3) *et de parricidis* (i) W. *Parricidis* male edd. omnes Baluzianam antecedentes. Correxit *parricidiis* iam *Gronovius* l. c. Dein *incestus* Ba. Pro *horror* A scribit *error*, quod e codice quodam protulit olim *Gronovius*. „Errorem", adnotat vir praestantissimus, „ex ipsa re appellavit, respiciens casum Oedipi, qui per errorem Laium occidit, cum Iocasta coiit: hoc est, parricidio et incesto erravit. Sic Adrastus apud Statium, excusans pudorem Polynicis: *nostro quoque sanguine multum Erravit pietas*. Quae quidem verba magna arte rem detestabilem mitigant. Talis in parricidium error docebatur et Hercule furente, unde apud Senecam:

A. *Quis nomen umquam sceleris errori addidit?*
H. *Saepe error ingens sceleris obtinuit locum.*"

Adsenserunt Angli; equidem nihil mutandum censui. Mox *iplicatur* Bb. Tum *exsolescat* W et Ba. Deinde *conmissum* Mb et Md. 4) *Ammonetur* Ba. Inverso ordine *omnis aetas* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Statim *auditus* A. 5) *enim* Md. Vocc. *crimina obruuntur*

ruitur, numquam scelus oblivione sepelitur. Exempla [6]) fiunt quae esse iam facinora destiterunt. Tum [7]) delectat in mimis turpitudinum magisterio vel quid domi gesserit recognoscere vel quid gerere possit audire. Adulterium discitur, dum videtur [8]), et lenocinante ad vitia publicae auctoritatis malo quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat de spectaculo revertitur inpudica. Adhuc deinde [9]) morum quanta labes, quae probrorum fomenta, quae alimenta vitiorum, histrionicis gestibus inquinari, videre contra foedus iusque nascendi patientiam incestae turpitudinis elaboratam! Evirantur mares, honor omnis [10]) et vigor sexus enervati corporis dedecore mollitur plusque illic placet quisquis virum in feminam magis fregerit. In laudem crescit ex crimine et peritior [11]) quo

---

superscripta sunt in Mc. Idem liber habet *in oblivione*, A *oblivioni*.

6) *Exempla* (*o* ab al. m. supra notato) Ma. *Desierunt* pro *destiterunt* in exemplari nostro editionis Oxon. coniectavit *Felix Oefelius*. 7) *Et dum* Ma, *cum* A, *tunc* Mb. Bb et edd. Manutiana antiquiores. Statim *delectant* Md et A. Particulam *in* rec. m. superscripsit in Mc. Pro *in mimis* Bb habet *nimis*, A *mimus* et pro *magisterio* Bb *magisterium*, ut duo antiqui libri apud Baluzium, *magistru*, quod enatum est e *magisterio*, Mb. Vid. quae de h. l. adnotavit *Baluzius*. Mox *domum* Ba. Infra *posset adulterium* A. 8) *dum videtur* om. Bb. Tum *puplicae* scribit W. Perperam *mala* A. Proxime *matrona ad spectaculum matrona* Bb. 9) *denique* A. Idem *proborum*. In seqq. *legemque* pro *iusque* Bb et e corr. Mb. Tum *elaboratam* a corr. m. in mg. habet Mb. 10) *omnis honor* edd. vett., *et omnis* a m. pr., ab rec. *omnis* (*et* superscr.) Mc. Deinde *emollitur* Mad et ex mutat. r. m., Mc editionesque Manutianam antecedentes. Mox *illi* (*c* superscr.) Mb. Tum *quisque* codd. praeter Md omnes c. edd. vett. confusione frequentissima. Vid. infra IX. 15. 11) *eo peritior* Mcd et edd. antiquiores. Sed *eo* non est opus. Vid. *Beier*. ad Cic. de off. I. 21. T. I. p. 170 et *Ramshorn*. Gramm. Lat. P. II. §. 154. B. not. 3.

turpior iudicatur. Spectatur [12]) hic, pro nefas, et libenter. Quid non possit [13]) suadere qui talis est? Movet [14]) sensus, mulcet affectus, expugnat boni pectoris conscientiam fortiorem, nec deest probri blandientis auctoritas, ut auditu molliore pernicies hominibus obrepat. Exprimunt inpudicam Venerem, adulterum Martem [15]), Iovem illum suum, non magis regno, quam vitiis principem, in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem, nunc in plumas oloris albescere, nunc aureo imbre defluere, nunc in puerorum pubescentium raptus ministris avibus prosilire. Quaere iam nunc an possit [16]) esse qui spectat integer vel pudicus. Deos suos, quos veneratur, imitatur [17]); fiunt miseris et religiosa delicta.

VIII.

O si et [1]) possis in illa sublimi specula constitutus

---

12) *Spectatur*, utpote omissum, a m. rec. in mg. habet Mc, *expectatur* dant Bb et A permutatione frequentissima. Vid. adnot. ad Ambros. de off. I. 1. §. 1. Dein *libenter admittitur* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Grav. 13) *potest* Bb et edd. antiquiores itemque Erasm. et Morell. Pro *qui* Mb pr. habebat *quia*. 14) *Monet* A. Idem *effectus* (a superscr.), W et Mb *adfectus*. Proxime *conscientia* Ba. Statim *deesse* Bb. Tum *probi* pari errore, ut supra, A, *probris* Mb. Dein *blandientibus* Ba. Mox pro *ut auditu* A *ex blanditu*. 15) Vocc. *adulterum Martem* om. edd. antiquiores. Proxime *magis non* scribit Md. Ante *regno* expunctum est *ideo* in Mc. Mox praepositionem *in* om. A. Proxime *fulminibus suis* exhibent edd. vett. c. Erasm. Tum *arduū* (sic) A. Mox *flavescere* pro *albescere* edd. Graviana antiquiores. Ante *puerorum* praepos. *in* om. A. Deinde *raptum* habet Bb. 16) *posset* A. 17) Ita W et Mac, *venerantur*, *imitantur* vulg. Statim *et delicta religiosa* habent edd. ante Manut. omnes.

VIII. 1) *et* om. Mb et quattuor libri a Pamelio inspecti, qui idcirco particulam illam ut superfluam delevit eumque secuti sunt

oculos tuos inserere secretis, recludere cubiculorum obductas fores et ad conscientiam luminum penetralia occulta reserare, aspicias ab inpudicis geri quod nec possit aspicere frons pudica, videas quod crimen sit et videre, videas quod vitiorum furore dementes gessisse se negant et gerere festinant. Libidinibus insanis in [2]) viros viri proruunt. Fiunt quae nec illis [3]) possunt placere, qui faciunt. Mentior, nisi alios qui talis est increpat. Turpes turpis [4]) infamat et evasisse se conscium credit, quasi conscientia satis non sit. Idem [5]) in publico accusatores, in occulto rei, in semet ipsos censores pariter et nocentes. Damnant [6]) foris quod intus operantur. Admittunt libenter quod cum admiserint criminantur. Audacia [7]) prorsus cum vitiis faciens et inpudentia congruens inpu-

---

editores recentiores; *possis et* legitur in A. Tum *in illa — spectacula* (sic) Mb et *substitutus* Bb moxque inverso ordine *cubiculorum recludere* ed. Dav. In seqq. *non possit* pro *nec possit* exhibent edd. Erasm. antecedentes. Post *gessisse* Ba om. *se*. Proxime *geri* est in Ma, *gerere utrumque* in edd. Venet. Kunn. et Remb., *utrumque* in Mc addidit rec. m. 2) *in* om. Bb. 3) Ita W. Mabc. Bab. A editionesque Manut. Rigalt. Oxon. et Baluz., *nec ipsis* Md c. edd. SP et Morel., *nec ipsis*, *nec illis* edd. Venet. Kunn. Remb. Erasm, *nec ipsis illis* Grav., *nec illis ipsis* Pamel. Dein *placere* ab rec. m. in mg. habet Mc. 4) *Turpis turpes* Mcd et (a corr. m.) Mb, item edd. antiquiores cum Erasm. et Grav. Statim *evasse* Bb. Tum *conscius* Mc, *consilium* A. In seqq. *quasi conscientiam suam non posse effugere satis non sit* e cod. Cambr. temere recepit Pamelius; sapiunt enim haec merum interpretamentum, quod etiam Baluzius in tribus libris vett. invenit. Post *satis* in Ma superscriptum legitur *rea*. 5) Ita codd. omnes excepto Md, in quo est *inde*. Edd. vett. hoc pronomen omittunt, Erasm. et seqq. exhibent *iidem*. Tum *in occulto* om. A, *in occulto rei* Ma in mg. supplet. 6) *Dampnant* Bb. A et ed. Dav. 7) *Audaciam* Md. *Cum viciis* (sic) rec. m. in Mc mutavit in *conviciis*, quod reperitur in edd. Dav. Erasm.

dicis. Nolo mireris [8]) quae locuntur huiusmodi. Ore illo quidquid iam voce delinquitur minus est.

IX.

Sed tibi post insidiosas vias, post dispersas [1]) orbe toto multiplices pugnas, post spectacula vel cruenta vel turpia, post libidinum probra vel lupanaribus prostituta vel domesticis parietibus obsaepta, quorum quo secretior

---

et Grav., *convitiis* habent Venet. Kunn. Remb. Pro *faciens* Gravius recepit *favens*, ut legitur apud Erasm. in mg., *fallens* scribit Md.
arguens o
Dein *congruens impudicis* (ex mutat. rec. m.) Mc. Pro *inpudicis* (ita W (e corr.). Mb et Bb, vulg. *impudicis*) m. pr. in W male scripsit *inimicis*, quod exstat etiam in Ma. 8) *miseris* Ba. *Locuntur* pro *loquuntur* praebuerunt W. Mabcd et Ba. De scriptura *cu* pro *quu* vid. *Wagner*. l. c. p. 449 seqq. et quae adnotavi ad Cyprian. de cathol. eccles. unitate p. 48. Cf. de domin. orat. cap. IX. not. 9. c. XII. n. 9.; de bono patient. c. III. n. 3.; de zelo et livor. c. XIII. n. 3. Post *huiusmodi* distinctionis notam om. W et Mad. Ceteri autem libri mss. et edd. ante Baluz. omnes verba *ore illo* cum praecedentibus iungunt. In Erasm. Grav. Manut. et Pamel. perperam additur *polluto*, quod reperi in uno Ba. Adnotavit *I. F. Gronovius* Observatt. III. 12. p. 263, ubi primus hunc locum emendavit: „Frustra, inquit (Cyprianus), inhorrescis nimium ad verba eorum talia. Non tam scelerata possunt esse verba illorum, quam ipsum os est, hoc detestare potius. *Os illud* pro effreni libidine et impudentia talium, qui quid dicant faciantve, nihil habent pensi. Sic Comico (*Terent.* Eunuch. IV. 7, 36.) *os durum* et alteri (ap. *Suet.* de Grammat. cap. 22.) *os durum vel potius pugilis*. Illud os nihil est aliud, quam fons mali corruptus animi, qui utique peior et flagitiosior vocis delicto, quanto uberior scaturigo est rivulo inde promananti.“ — *quidquid* Md et edd. SP. Venet. Dav. Kunn. Manut. Pamel., *quicquid* ceteri libri scripti et typis expressi. Dein *voce* om. Ma.

IX. 1) Ita W. Mabc. Ba et A itemque edd. ante Baluz., qui tacite invexit *diversas*, quod exhibent soli Bb et Md. Statim *tuo* pro *toto* Bb. Idem liber *vel crudelia vel turpia* et *parentibus* pro

culpa, maior audacia est, forum fortasse videatur inmune, quod ab iniuriis lacessentibus liberum, nullis malorum contactibus polluatur. Illuc [2]) aciem tuam flecte. Plura [3]) illic, quae detesteris, invenies, magis oculos tuos inde devertes. Incisae sint licet [4]) leges duodecim tabulis et publice aere praefixo iura praescripta sint, inter leges ipsas delinquitur, inter iura peccatur. Innocentia nec illic, ubi defenditur, reservatur. Saevit invicem discordantium rabies et inter togas pace rupta forum litibus mugit [5]) insanum. Hasta [6]) illic et gladius et carnifex praesto est, ungula effodiens, eculeus extendens, ignis exurens, ad hominis corpus unum | supplicia plura, quam membra. Quis inter haec vero subveniat [7])? Patronus? Sed [8])

---

parietibus. Tum pro *obsepta*, quod invenitur in codd. (praeter Ba) et editis libris scripsi *obsaepta*. Vid. *Cellar*. l. c. p. 123. *Wagner*. l. c. p. 469 sq. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 88. Dein *ita* *quorum* (*ita* a corr. m. supra notato) Mb. In clausula pessime *laborum contractibus* A. 2) *Illic* pr. W. Mox *tuam* a corr. m. superscriptum. 3) *Et plura* Ma. Tum *illuc* W. In seqq. *magis inde oculos tuos* *a* *vertes* (pr. *devertes*) Mb, *devertes* W. Bab et a m. pr. Mac, *divertes* male Md. A et a s. m. Mac itemque edd. omnes. 4) Post *licet*, quod in Mc rec. m. supra addidit, erasum *et* in Mb. Statim *in duodecim tabulis* habet Ma. Tum *publico* dant Mbcd. Bb. A et quinque Anglici c. edd. Pamelianam antecedentibus. Deinde *praefixa sint* edd. vett., *proscripta sint* Mc et exemplar Manut. *Delinquitur* enatum est e *delinquetur* in Mb. Tum *et inter iura* habet Ba, *inte iura* (sic) Mc, in quo r. m. supra addidit *mente in*. 5) *iungit* A. 6) *Hasta* in Ba corruptum in *asta*, quod reperi etiam in Ma et Bb. Dein *est* om. A. *Eculeus* recepi ex codd. W. Mcd. A, *aeculeus* habent Mab et Bab, *equuleus* libri vulgati. De scriptura *cu* pro *quu* multis exposuit *Wagner*. l. c. p. 459 sq. Pro *unum* inepte *tuum* A. Post *plura* in Mc rec. m. supra addidit *sunt*, quod Md post *membra* habet, ut edd. ante Baluz.; *menbra* scribit Bb. 7) *subveniet*, dein *pactionis* pro *patronus* A. 8) *Suus* (*sed*

praevaricatur et decipit. Iudex? Sed sententiam vendit [9]). Qui sedet [10]) crimina vindicaturus admittit, et ut reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant ubique delicta, et passim multiformi genere peccandi per inprobas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subicit [11]), ille falsum capitali fraude conscribit; hic arcentur hereditatibus liberi, illic bonis donantur alieni; inimicus insimulat, calumniator inpugnat, testis infamat. Utrobique [12]) grassatur in mendacium criminum prostitutae vocis venalis audacia, cum interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus [13]) de legibus metus est; de quaesitore, de iudice pavor nullus. Quod potest redimi non timetur. Esse iam inter nocentes [14]) innoxium crimen est. Malos quisquis [15]) non imitatur offendit. Consensere iura peccatis, et coepit licitum esse [16]) quod publicum est. Quis illic rerum pudor,

---

a rec. m. superscr.) Mc, ad mg. autem al. m. adiecit *simul.* Mox *decepit* Mb. 9) *Iudex sententiam vendit* Mc. 10) *sedit* W. Ma. Bab itemque a m. pr. Mbc. Tum *iudicaturus* A sollemni permutatione. Sic idem liber de unitate eccl. cath. cap. XVI. in fin, ubi haec sunt: *Et filii Aaron — — in conspectu statim domini vindicantis exstincti sunt*, scribit *iudicantis*. Vid. infra ad librum de Orat. dom. cap. XVIII. not. et quae monui in Ephemeridd. litterarr. Monacc. 1850. Nr. 52. p. 421. Deinceps *admittit reum. Ut innocens* ibidem legitur. 11) Ita codd., *subiicit* editi libri exceptis veteribus, in quibus est *subducit*, *subicit* (*ducit* a r. m. superscr.) habet Mc. Tum *illic* Ba moxque *capitale* Bb et A, item pr. Mabc et *describit* pro *conscribit* A. Male *hereditate* Bb et pr., ut videtur, Ma. Dein *illis* Bb. Mox *calumpniator* Mcd et A c. ed. Dav. 12) *Utrubique* W et pr. Mac, *uter ubique* Mb. Deinde *crassatur* Ba et Mc, *ingrassatur* A. Paulo post *inter innocentes* W. Mab. Bb, *interim* r. m. in mg. addidit in Mc. 13) *Nullis* W et Ma. Tum *questore* A c. ed. Dav., *quaesito*, in mg. ab al. m. *quaesitore* W, *quaestione* Mb. Deinde *nullius* Bb, *nullus est* A. 14) *inter innocentes* W. Bb et pr. Mc. 15) *quisque* A. 16) *esse licitum*

quae esse possit integritas, ubi qui damnent [17]) inprobos desunt, soli tibi qui damnentur occurrunt?

X.

Sed ne [1]) nos videamur eligere fortasse peiora et studio destruendi per ea oculos tuos ducere, quorum tristis atque aversandus aspectus ora et vultus conscientiae melioris offendat, iam tibi illa, quae ignorantia saecularis bona opinatur, ostendam. Illic [2]) etiam fugienda conspicies. Quos honores putas esse, quos fasces, quam affluentiam [3]) in divitiis, quam potentiam in castris, in magistratu purpurae speciem, in principatu licentiae potestatem? Malorum blandientium virus occultum est [4]), et arridentis nequitiae facies quidem laeta, sed calamitatis abstrusae inlecebrosa fallacia, instar quoddam veneni, ubi in letales

---

edd. vett. c. Erasm. Dein *puplicum* W et Ma. 17) *dampnent* Md c. ed. Dav., *damnant* A. Mox *tibi* W. Macd. Ba. A pro vulgato *ibi*, quod in Mb e *tibi* enatum est. Deinde *dampnentur* Md. A et ed. Dav.

X. 1) *ne* in W. Mad et Bb omissum, superscriptum in Mbc. Tum *ipsos* pro *nos* A. Mox *elegere* Mb et paulo post *distruendi* pr. Mb, *destruentur* edd. vett. In seqq. *adversandus* Mbcd et Ba, item edd. vett. Proxime *conscientia* Ba. Correctum *melioris* e *meliores* in Mb et *offendat* ex *offendit*, quod Mc habet, in A. Dein *ignorantiae* scribit Mc. 2) *Illuc* Ma. Tum *fugienda est species* A. 3) *effluentiam* A, *in divitiis affluentiam* Bb, *fluentiam* pr. Mc. Tum *quam in magistratu* A, *in magistratibus* Mbc, *in magistratuus* (sic) Ma, *in magistratus* W. Bab. Deinde *purpura* W. Ma. Statim *in principatibus* Mc, *in principatus* W. Mabd et Ba. Tum *licentia* W. Ma. 4) *est* h. l. om. *Gronovius* l. c. p. 321. Seq. *et* in Ma deest. Pro *arridentis* W. Mab et Ba *adridentis*, item pr. Mc. Vid. quae annotavi ad Ambros. de offic. I. 1. §. 1, 1. In seqq. *intutus* (potius *intus*) *abstruse* A, *obstruse* edd. SP. Venet. Kunn., *obstrusae* Remb. Dein *quidam* (ab al. m. superscripta litera *o*), in mg. ab r. m. *quoddam* habet Mc, *quidem* A, *quiddam* ed. Dav. Post *veneni*

sucos dulcedine adspersa calliditate fallendi sapore medicato poculum videtur esse quod sumitur; ubi epota res est, pernicies hausta grassatur. Quippe illum vides [5]), qui amictu clariore conspicuus fulgere sibi videtur in purpura. Quibus hoc sordibus emit, ut fulgeat; quos arrogantium [6]) fastus prius pertulit, quas superbas fores matutinus salutator obsedit, quot tumentium contumeliosa vestigia stipatus clientium cuneis ante praecessit, ut ipsum etiam salutatum comes postmodum pompa praecederet, obnoxia non homini, sed potestati? Neque enim coli

---

a Gronovio additur *est*. Mox *laetales* Ma et Ba, *lôetales*.W, *loethales* Grav., *lethales* Erasm. Rigalt. Oxon. Baluz., *letales* recte (vid. *Cellar*. Orthogr. Lat. s. v.) ceteri libri scripti et editi. De his scripturae variationibus monui ad librum de habitu virginum cap. I. not. 2 et ad cap. X. not. 14. p. 145. Pro vulg. *succos* dedi *sucos* e W. Mab et Bab, quibuscum concordant edd. SP. Venet. atque Kunn. Dein codd. mei omnes exhibent *aspersa*. Item edd. excepta Grav., in qua exstat *adspersa*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 408. n. 7. Verissimam lectionem *ubi epota res est*, quam Baluzio debemus, egregie confirmant W. Macd et Bab, nec aliter pr. habebat Mb, in quo nunc est *ubi epotaveris*. Desunt haec verba in A. Dein vitiose *crassatur* Ba. Mc. A. 5) *vides* om. Bb, *videas* scribit Ba. Mox *sibi fulgere in pupura conspicuus* omisso *videtur* scribunt Bab. 6) *adrogantium* W. Mab et pr. Mc, *arrogantiae* Md. *Prius* om. Bb. In seqq. pro *quot* Mb et Ba male habent *quod*, item a m. pr. W, *que* a sec. m. Mc et edd. SP. Dav. atque Kunn., *quae* Venet. c. Remb. Mox (absque v. *stipatus*) *in clientium cuneis* edd. vett. et Pamel., *stipatus in clientium cuneos* W. Ma et Bab, quibuscum conspirant edd. Rig. Baluz. Goldhorn., *stipatus clientum cuneos* scribit A, *stip. in clientum cuneis* dant Mbd et edd. Manut. atque Oxon. Ita nunc habet etiam Mc, in quo *cuneis* enatum est e *cuneos*. Correxi igitur *stipatus clientium cuneis* c. Erasm. Grav. et Morell. facem praeferente ipso Cypriano cap. II. c. f. Infra in Mc r. m. *salutatum* — *pompa* mutavit in *salutatus* — *pompā*. Voc. *pompa* om. A. Proxime scribit *obnoxius*. Dein *sed* r. m. in Mc inter vers. addidit.

moribus [7]) meruit ille, sed fascibus. Horum denique videas exitus turpes, cum [8]) auceps temporum palpator abscessit, cum privati latus nudum desertor adsecla foedavit. Tunc laceratae domus plagae conscientiam feriunt [9]), tunc rei familiaris exhaustae damna noscuntur, quibus redemptus favor vulgi et caducis atque inanibus votis popularis aura quaesita est. Stulta prorsus et vana [10]) iactura frustrantis spectaculi voluptate id parare voluisse, quod nec populus acciperet et perderet magistratus.

XI.

Sed et quos [1]) divites opinaris continuantes saltibus saltus et de confinio pauperibus exclusis infinita ac sine terminis rura latius porrigentes, quibus argenti et auri maximum pondus et pecuniarum ingentium vel exstructi aggeres vel defossae strues, hos etiam inter divitias suas trepidos cogitationis incertae sollicitudo discruciat, ne praedo vastet, ne percussor infestet, ne inimica cuiusque

---

7) *moribus coli* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Tum *potuit* Ba, *ipse* pro *ille* edd. vett. et *fastibus* Dav. et in mg. Grav. 8) *quoniam* hic et in seqq. A. Dein *anceps* Mb et A c. edd. vett., item Erasm. atque Grav. moxque *abscesserit* et infra *foedaverit* edd. vett. c. Erasm. et Grav. *Privatim* Md. Tum *adsecla* W et Ba, *assecla* ceteri c. editis. Deest *foedavit* in A. 9) *ferunt* A. Proxime *exhausta* edd. vett. itemque Erasm. et Grav. Dein *dampna* Md et A c. ed. Dav. Pro *noscuntur* Mcd exhibent *nascuntur*, edd. vett. una cum Erasm. et Grav. *cognoscuntur*. 10) *et vana* om. Bb. Tum *iactacio* A, *iactura est* edd. Dav. et Grav. Mendose deinde *voluptatem* edd. vett. et Erasm., *voluptati* Dav. Pro *parare* Ma *parere*. *Nec* in Mc r. m. superscripsit. Dein *populos acceperit* habet Mb.

XI. 1) *quod* Bb. Mox *continuantibus* A. In seqq. *defossa* Ba, *discrutiet* (sic) Bb, *et ne inimica* Ba. Dein *cuiuscumque* A, mox

locupletioris invidia calumniosis litibus inquietet. Non cibus securo [2]) somnusve contingit. Suspirat [3]) ille in convivio, bibat licet gemma, et cum epulis marcidum corpus torus mollior alto sinu condidit, vigilat in pluma, nec intellegit miser speciosa sibi esse supplicia, auro se alligatum teneri et possideri magis, quam possidere divi-

---

idem liber *calumpniosis* c. ed. Dav. 2) *securos* Ba et Md, item edd. SP atque Morell., *securus* Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. Grav. Tum *sompnusve* ed. Dav., *sompnusne* A. Statim *contigit* pr. W et Mc. 3) *Suspiret* Bb. Proxime *in gemma* Md veteresque edd. et Morell. Sed praepositio merum est glossema; respexit enim Noster *Virgil.* Georg. II. 506.: *Ut gemma bibat.* Plene *Propert.* III. 5, 4: *Nec bibit e gemma divite nostra sitis.* Ceterum praepositionem omittunt etiam prosae scriptores. Ita *Plinius* Hist. nat. XXXIII. init.: *Turba gemmarum potamus et smaragdis teximus calices.* Praeter *Balusium* ad hunc locum conf. *Volpius* ad Propert. l. c. et *I. H. Vossius* ad Virgilii locum laudatum. Miror Rigaltium scripsisse *gemmas* eumque secutus est editor Würzeburgensis. *Gemina* perperam habet A. Male *thorus* Bb. A et a r. m. in mg. Mc conspirantibus Erasm. et Grav. Vid. *Cellar.* l. c. v. *torus.* Pro *condiderit* recepi *condidit* e W. Mabd. Bb et A. Ita pr. legebatur etiam in Mc, *condiat* exhibet Ba. Tum *vigilet* scribit Bb. Deinde *intellegit* pro *intelligit* praebuerunt W. Ma et Bab, nec aliter a m. pr. habebat Mb. Proxime *esse sibi* inverso ordine legitur in edd. vett. et Erasm. atque Grav. De seqq. adnotat *Gronovius* l. c. p. 264: „*Possidere* et *possideri* mutaverant vices *Divitias possidere* ait *magis*, nempe dominum, *quam possideri*, nempe a domino. Nam in altera lectione τῷ *possideri* non respondet τὸ *divitias;* at in nostra vox eadem *divitias* commode refertur ad utrumque et *possideri* et *possidere*, ut rotundius est, si dicam: *possident magis, quam possidentur illae divitiae;* quam: *ille possidetur magis, quam possidet divitias.*“ *Valerius Maximus* lib. IX. cap. 4: *Procul dubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est, titulo rex insulae, animo pecuniae miserabile mancipium. Plinius* lib. IX. epist. 30.: *ea invasit homines habendi cupido, ut possideri magis, quam possidere videantur.* Sed refragantibus libris mss. nihil mutandum. Intelligatur ad *possideri* ex seqq. *a divitiis*; sic

tias, atque (o detestabilis caecitas mentium et c piditatis
insanae profunda caligo!) cum exonerare se | possit et 6
levare ponderibus, pergit magis fortunis angentibus incubare, pergit paenalibus cumulis pertinaciter adhaerere. Nulla in clientes [4]) inde largitio est, cum indigentibus nulla partitio, et pecuniam suam dicunt, quam velut alienam domi clausam sollicito labore custodiunt, ex qua non amicis, non liberis quicquam, non sibi denique inpertiunt. Possident ad hoc tantum, ne possidere [5]) alteri liceat, et (o nominum quanta diversitas!) bona appellant ex quibus nullus illis, nisi ad res malas usus est.

XII.

An tu vel illos putas tutos, illos saltem [1]) inter ho-

---

enim brevius et artificiosius sententiam expressit Cyprianus. Post *divitias* omisi inutile additamentum *atque opes* praeeuntibus libris mss. omnibus tam meis, quam Baluzianis et ante seq. *atque* commate pro puncto posito vocc. *o detestabilis caecitas* — — *caligo* suasore *Gronovio*, quocum facit Mc, parenthesibus inclusi. Conf. infr. not. 5. et ad librum de domin. orat. cap. XV. not. 15. Pro *o* Ba scribit *adeo* et *instabilis* sine *o* Bb. Tum *exhonerare* Ba. Dein *relevare* edd. vett. c. Erasm. et Grav., *revelare* A. Mox idem *augentibus* et in seqq. *culmis* pro *cumulis* edd. vett. 4) *indigentes* pro *in clientes* A, *in* *indigentes* Mb. Quod sequitur *inde* om. Bb. Tum *fit nulla partitio* exstat in edd. Venet. Dav. et Remb., *sit n. p.* in Kunn., *nulla part. est* in W. Mac. Bab. A et edd. Erasm. atque Grav., *porcio est* in Md. Coniunct. *et* om. A. Infra *quidquam* habent Md et ed. Dav. Proxime *impartiunt* A, item editiones Venet. Dav. Kunn. Erasm. et Grav. 5) *possideri* A. Post *liceat* pro puncto distinxi commate praeeunte *Gronovio* l. c. p. 263 et vocc. seqq.: *o nominum quanta diversitas!* parenthesibus circumsaepsi. *O* Ma. Bb et A om. Deest etiam apud Gronovium, in cod. autem Mc inter vers. legitur. In seqq. idem liber om. *nullus*, ante *nisi* interponens *non*.

XII. 1) *An putas vel illos tutos saltem* exhibent edd. vett. c.

norum infulas et opes largas stabili firmitate securos, quos regalis aulae splendore fulgentes armorum excubantium tutela circumstat? Maior [2]) illis, quam ceteris metus est; tam ille timere cogitur, quam timetur. Exigit [3]) paenas pariter de potentiore sublimitas, sit licet satellitum manu saeptus, et clausum ac protectum latus numeroso stipatore tueatur. Quam securos non sinit esse subiectos, tam [4]) necesse est, non sit et ipse securus. Ante ipsos terret potestas sua quos facit esse terribiles. Arridet [5]), ut saeviat; blanditur, ut fallat; inlicit, ut occidat; extollit, ut deprimat. Faenore [6]) quodam nocendi quam fuerit

---

Erasm. et Grav., quarum postrema post *an* inserit *tu*. Alterum *illos* in Mc expunctum est. Dein *saltim* scribitur in W et Ma. Mox *bonorum* (ita etiam A) *insulas*, in mg. autem: Alias *honorum infulas*, habet ed. Erasm. Usum vocis *infulae* egregie illustrat *Gronov.* Observatt. in Scriptt. eccles. cap. VI. p. 587. Paulo post *regales* Mab. Tum *fulgentis* A et pro *excubantium* a m. pr. *exubantium*, a rec. *exuberantium* Bb. 2) *Magis* Ma. Dein *illic* — *motus est* W. Mox *est*; *et tam* Ma. 3) *Erigit* A. Tum *saeptus* Mc et Manut., *septus* ceteri libri scripti et editi. Vid. supra ad cap. IX. not. 1. Pro *ac*, quod in Mc supra additum est, in A legitur *atque*. In clausula Ba habet *tutetur*. 4) *iam* Ba, *tam̄* Mb. Ante *non sit* Bb infercit *ut*, Ba *si*. Dein *ei* pro *et*, quod om W, scribit Bb. 5) *Adridet* W et Mab. Tum *servat* A. Verba seqq.: *blanditur, ut fallat; inlicit, ut occidat*, om. W et Ma; postrema: *inlicit, ut occidat* absunt a Bab. Mc et A. Unde non immerito suspicari possis haec, quae cum ceteris non apte cohaerent, ex libro de habitu virginum Cap. XVI. p. 158, ubi legitur: *Illic diabolus blanditur, ut fallat; arridet, ut noceat; inlicit, ut occidat*, ad marg. esse adnotata indeque in textum irrepsisse. Ceterum similiter Noster Ep. 40. p. 54 de diabolo: *ab initio mundi fallax semper et mendax mentitur, ut fallat; blanditur, ut noceat; bona promittit, ut malum tribuat; vitam pollicetur, ut perimat*. Dein *extollat* A et pr. Mb. 6) *Facinore* Mc. Mox *et* a r. m. superscriptum est in Mc. Tum *honoris* dat Bb, *bonorum*, in ora *honorum* habet ed. Grav.; *bonorum* item legitur in Rigalt. et Oxon. Statim *maiorum* SP. Venet. Kunn.

amplior summa dignitatis et honorum, tam maior exigitur usura paenarum.

XIII.

Una igitur [1]) placida et fida tranquillitas, una solida et firma securitas, si qui ab his inquietantis saeculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatus ad caelum oculos tollit a terris et ad domini munus admissus ac deo suo mente iam proximus quidquid apud ceteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur infra suam iacere conscientiam gloriatur. Nihil adpetere [2]) iam, nihil desiderare de saeculo potest qui saeculo maior est. Quam stabilis [3]), quam inconcussa tutela est, quam perennibus

---

Remb. Deinde *et usura* edd. vett. c. Erasm. atque Grav. Pro *usura* A *natura* et *foenorum* pro *paenaram* Ba.

XIII. 1) *ergo* A. Mox *sola* pro *solida* idem liber. Vocc. *et perpetua* (*perpetuaque* ab r. m. habet Mb), quae Baluzius et Goldhornius post *firma* retinere non debebant, utpote omissa in codd. W. Macd. Ba. A et duodecim vetustis optimisque ap. Baluzium, expungenda censui. Tum *si qui* pro *si quis* antiquo more dant Ma et Bb. Vid. *Heindorf.* ad Horat. p. 96. Cf. de domin. orat. cap. XI. not. 14. XIII. 7 et 9., de mortal. XVII. 4., de bono pat. I. 13., de zelo et livor. III. 2. Dein *ab his* om. A. Paulo post *fundetur* W. Mab. Bb. A c. ed. Rigalt., *fungatur* absque voc. *statione* Ba. Proxime *tollit* restitui ex codd. W. Macd. Bab et ex vett. edd., quibuscum facit Erasm., pro *tollat*, quod tacite invexerat Gravius, quem excepto Morellio secuti sunt editores posteriores. Pro *domini* scribitur *dei* in A, *dominum* in Ma. Tum *admiss adeo* (sic) in Bb, *ac mente deo suo iam* in A. Dein *quidquid* pro *quicquid* recte Mb c. ed. Manut. Paulo post *videt* Bb. Statim *intra suam conscientiam iacere* Erasm. c. Grav., *intra suam consc. tacere* vett. edd., *infra* Md et Baluz. Tum *gloriatur* codd. mei omnes veteresque edd. c. Erasm. et Morell., *glorietur* Grav. Manut. Pamel. et recentiores. 2) Ita W. Mb. Ba, *appetere* vulg. Vid. ad dominic. orat. cap. IX. not. 9. Mox *de hoc seculo* Ma. 3) *instabilis* — *in*-

bonis caeleste praesidium inplicantis mundi laqueis solvi, in lucem inmortalitatis aeternae de terrena faece purgari! Viderit [4]) quae in nos prius infestantis inimici pernicies insidiosa grassata sit. Plus amare compellimur [5]) quod futuri sumus, dum et scire conceditur et damnare quod eramus. Nec ad hoc pretiis aut ambitu [6]) aut manu opus est, ut hominis summa vel dignitas vel potestas elaborata mole pariatur, sed gratuitum de deo munus et facile est. Ut sponte sol radiat [7]), dies luminat, fons rigat, imber rorat, ita se spiritus caelestis infundit. Postquam auctorem suum caelum intuens anima [8]) cognovit, sole altior et hac omni terrena potestate sublimior id esse incipit, quod esse se credit.

---

cussa A. 4) *Videri* (*t* eras.) Mb, *videre* Bb, *videritque* Md, *videntisque* A. *Qui* pro *quae* Ma. Deinde *crassata* Mc. 5) *conpellimur* W. Mbd. Paulo post *dampnare* Md. A et ed. Dav. 6) *acubitu* (sic) A. Tum *manus* idem liber. Pro *mole* Ba *manu*. Statim loco particulae *sed*, cuius loco in Mb conspicitur rasura, W. Macd. Bb et A male exhibent *et*. Dein *gratum* scribit Ma et post *munus* addit *est*, ed. autem Dav. *inserit roligiosa mente concipitur*. 7) *irradiat* Md. Idem c. Ba et Mc, quibuscum conspirant etiam edd. Erasm. Grav. Manut. atque Pamel., *dies illuminat*, quae vocabula ab A, item ab edd. Rigaltiana et Oxon. absunt. *Fons* excidit in A, ubi est *irrigat*. Dein *irrorat* c. codd. Ba et A exhibent edd. omnes, *inrorat* W. Mac. Bb, *in rorat* (*in* ab al. m. superscr.) Mb. Recepi igitur *rorat* flagitante Cypriani loquendi usu; delectatur enim auctor noster magnopere verbis simplicibus pro compositis. Md perperam habet *irrigat*. Verbum *infundit* in Mc r. m. ad mg. adlevit, *infundat* scribit A. 8) *aram* pro *anima* dat A, *agmina* Bb. Tum *novit* a m. pr. scriptum fuerat in Mb. *Solo* pro *sole* legitur in W. Ma. Ba et in edd. Rigalt. Oxon., item in mg. Gravianae. Correctum tamen *sole* in mg. libri W. Dein *altior est ac omni* exhibent edd. vett. una cnm Erasm. et Grav. *Ac* pro *hac* reperitur etiam in Ba, in Mb fuit *ab*, quod a corr. m. deletum est. Tum *potestate terrena* scribit Bb.

XIV.

Tu tantum, quem iam spiritalibus [1]) castris caelestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio adsidua vel lectio. Nunc cum deo [2]) loquere, nunc deus tecum. Ille te [3]) praeceptis suis instruat, ille disponat. Quem ille divitem [4]) fecerit nemo pauperem faciet. Paenuria esse nulla iam [5]) poterit, cum semel pectus caelestis sagina saturavit. Iam tibi auro distincta laquearia et pretiosi marmoris crustis vestita domicilia sordebunt, cum scieris te [6]) excolendum magis, te potius ornandum, domum tibi hanc esse potiorem, quam dominus insedit templi vice, in qua spiritus sanctus coepit habitare. Pingamus hanc domum pigmentis [7]) innocentiae, luminemus luce iustitiae. Non haec umquam procumbet [8]) in lapsum senio vetustatis, nec pigmento parietis aut auro exolescente foedabitur. Caduca sunt quaecumque fucata sunt, nec fiduciam praebent possiden-

---

XIV. 1) *spiritualibus* Mcd. Mox *signavit* a m. pr., a sec. *as signavit* Mc, *significavit* edd. vett. 2) *de deo* Bb. 3) *te*, quod om. A, Mc post *suis* inserit. 4) *divitem mandatorum suorum* habet A. 5) *Paenuria* sponte scripsi pro *penuria*. Vid. de opere et eleemos. cap. IX. not. 1. Tum *iam esse nulla* Bb, *esse iam nulla* Mb, *esse ulla non* A. Dein *cui* pro *cum* Vat. 1. Rigalt. Oxon. Baluz. Goldhorn. Mox *caelestis* om. A. Pro *sagina* in Bb legitur *spiritus*. Tum *saturaverit* in edd. ante Rigalt. 6) *te esse* A veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. Vitiose deinceps edd. ante Erasm. *potius autem ornantem*, Bb *h ornandum*. Dein *hanc scies esse* ed. Dav. Proxime *intendit* pro *insedit* A. Idem in seqq. om. *sanctus*. 7) *pingamus* pro *pigmentis* edd. vett. excepta Dav., quae habet *pingamus pigmentis*. Statim *illuminemus* Grav., *liniemus* A. 8) *p̄cūbet* (i. e. *praecumbet*) A, *procumbat* Ma. Tum *venustatis* edd. vett. Paulo post *excolentiae* Bb.

tibus stabilem quae [9]) possessionis non habent veritatem.
Haec [10]) manet cultu iugiter vivido, honore integro, splen-
dore diuturno. Aboleri [11]) non potest, nec exstingui;
potest tantum in melius corpore redeunte | formari. Haec 7
interim brevibus [12]), Donate carissime. Nam etsi facilem [13])
de bonitate patientiam, méntem solidam, fidem tutam salu-
taris auditus oblectat nihilque tam tuis auribus gratum
est, moderari tamen dicenda debemus simul iuncti et

---

9) *stabilemque* Bab. Mcd. A. In clausula *firmitatem* pro *veritatem* Ver. A. Rigalt. Oxon. Male. Vid. *Balus*. Not. p. 385. 10) *Hoc* Mab et Bab, *hoc* Mc. Tum *mane* Bb. Deest *iugiter* in A. Dein *diuturno* correctum e *diurno* in Mb. 11) *Abholeri* Mb. *Nec* a corr. m. superscriptum in Mc. In proximis *tamen* habent Vat. 3. Mc. A pro *tantum*. 12) *breviter* Md. 13) *facile* Ba et Mc. *De bonitate patientiam* a Nostro dictum est more Afrorum, apud quos praepositio *de* passim circumlocutioni genitivi inservit, ut supra Cap. XIII., ubi legitnr: *gratuitum de deo munus*, aut causam aut originem alicuius rei denotat (vid. *Hildebrand*. ad Apuleium Tom. I. p. 668 et II. 300. et *Oehler*. indic. verborum ad Tertull. p. CXXXI.), ita ut *de bonitate* pro *bonitatis* aut pro *e bonitate manantem*, *proficiscentem* accipiendum sit. Post *mentem* codd. mei omnes inserunt *in deum* excepto Md, qui, ut edd. vett., habet *in dominum*. Primus *in deum* scripsit Erasmus eumque secuti sunt Gravius, Manutius, Morelius et Pamelius. Rigaltius autem et recentiores additamentum illud, quod glossam supere videtur, non immerito omiserunt; legitur enim de Mortalitate Cap. I. init. *mens solida et fides firma et anima devota*. Coni. *Gronovius* (Observatt. in Scriptoribus ecclesiast. p. 570): *facilem de bonitate patientiae mentem, in deum solida fide tutam*, nec discrepat cod. Voss. 2. *Tutam* in Bb et Md corruptum in *tuam*. Mox *tam*, quod om. A, Bb post *tuis auribus* ponit. Quae post *gratum est* vulgo adduntur verba: *quam quod in deo gratum est*, quippe glossemati consimilia, praeeunte Rigaltio expunxi, cum in W et Mad non reperiantur inque Mc a r. m. ad mg. adiecta sint, ceterum Bb *in deum*, Mb et Ba *in domino* scribant, ed. autem Dav., ex qua hauserunt Gravius et Gronovius l. c., eo differat, quod exhibet *quam quod deo carum est*. Eorum loco ex praecedentibus

saepius locuturi. Et quoniam feriata nunc [14]) quies ac tempus est otiosum, quidquid inclinante iam sole in vesperam diei superest, ducamus hunc diem laeti, nec sit vel hora convivii gratiae caelestis inmunis. Sonet [15]) psalmus convivium sobrium. Ut [16]) tibi tenax memoria est, vox canora, adgredere hoc munus ex more. Magis [17])

---

intellig. *quam salutaris auditus*. Deinde *in dicendo* habet A. Idem *simul* om. Veram lectionem *locuturi* corruptam a Pamelio, quem sequi non debebant Oxonienses, Baluzius et Goldhornius, in *collocuturi* (*colloquuturi* dedit Rigaltius) et restitutam iam a *Gronovio* l. c. egregie confirmant W. Mabcd et Bab eandemque exhibent editiones Pameliana antiquiores. *Loquturi* (sic) scribit A. 14) *nunc feriata* A. Proxime *et tempus* Bb, *aut t.* Ba. Dein *quidquid* solus Md, *quicquid* ceteri c. editis. Pro *inclinato*, quod invexerat Rigaltius, quem secuti sunt recentiores, e codd. et edd. superioribus recepi *inclinante*. Tum *dies* pro *diei* W. Mab et Bab, *dicamus* A. Dein *hunc diem* et codd. et edd. ante Rigalt., quae, ut posteriores, habet *hanc diem*. Male *laetum* Ba. Mox *ora* Mb. Tum *convivi* edd. Venet. et Kunn., item a r. m. Ma. 15) In Mb v. *sonet* correctoris manus supra addidit. *Psalmus* recte codd. W. Mabd. Bb et A, item a m. pr. Ba et edd. antiquiores. In Mc r. m. *psalmus* mutavit in *psalmis*; *psalmos* (ita a s. m. Ba) scripserunt Manutius et posteriores. *Psalmus* emendavit etiam *Gronovius* Diatrib. in Statii Silvarum libros V. ed. Hand. p. 513 seq. ex Msc. Io. Isacji Pontani et Erasmi editione. Adnotavit ibi vir doctissimus: „*Psalmus sonet sobrium convivium*, id est, canatur psalmus, sed ut in sobrio convivio solet, ut audiatur, cani a sobriis convivis, non ut ἐν οἰνοπλῆξι τεράμνοις. *Virgilius* [Aen. I. 328.]: *nec vox hominem sonat*. Pamelius, qui locum corruptissimum de sententia Manutii restituisse iactat, corruptissimum reddidit.“ 16) *et ut* Manut. Omisi *et* puncto ante *ut* posito praeeuntibus codd. W. Mabcd. Bb et A, quibuscum facit etiam Morellii editio. Dein *ibi* mendose Ma et Bb, proxime *nec* pro *vox* A. 17) Superscriptum a r. m. est *eximie* in Mc. Pro *pasces* e codd. W. Ma et Bab dedi *pascis*, quod a m. pr. item habet Mc. Altera supra *i* notavit *e*. *Pacis* legitur in Mb, *passes* in A. Tum *si* supra adiecit r. m. in Md. Dein *spiritualis* dant Mcd, *specialis* habet A. Statim *amplectet*

carissimos pascis, si sit nobis spiritalis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.

(sic) idem liber. Pro *aures* in Mc r. m. scripsit *tua auris*. Legitur *auris* etiam in antiquis editionibus et in Erasmiana. Dein *relegiosa* exhibet Mb.

DE

DOMINICA ORATIONE *).

I.

Evangelica praecepta, fratres dilectissimi [1]), nihil sunt 204
aliud, quam magisteria divina, fundamenta aedificandae spei, firmamenta corroborandae fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, praesidia obtinendae salutis: quae dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad caelestia regna perducunt. Multa et per [2]) prophetas, servos suos, dici deus voluit et audiri; sed quanto maiora sunt quae filius loquitur, quae dei sermo, qui in prophetis fuit, propria voce testatur, non iam [3])

---

*) Ita W. Mabcde. Bc. Vindob. et Coisl., in quo initium deest, in calce; *de oratione dominica* exhibent c. editis libris codd. Bab et Mf. Lemma om. A.

I. 1) *fratres carissimi* Bc et Mc, *fr. kar.* Md. Tum *aliud sunt* Bc. Mcd. A, item edd. Morell. Baluz. atque Goldhorn. Mox *firmamenta corroborandae fidei*, *fundamenta edificandae spei* Bc. Mcd, *conroborandae fidei* W, *corporis* pro *cordis* A. Dein *optandae* pro *obtinendae* Bc. Mcd. In seqq. *dum* om. A. Vocc. *in terris* a r. m. inter vers. habet W. Proxime *ad regna caelestia* Bc. Mcd. 2) Praepositionem om. A. Tum *et per servos* habet Me. Deinde *quam meliora sunt* A. Excidit *sunt* in edd. Baluz. et Goldhorn. 3) *iam non* A. Idem *paretur parietur* (sic). Infra *et qui* Bb.

mandans ut paretur venienti via, sed ipse veniens, et viam nobis aperiens et ostendens, ut qui in tenebris mortis errantes inprovidi et caeci prius fuimus, luce gratiae luminati iter vitae duce et rectore domino teneremus, qui inter cetera salutaria sua monita et praecepta divina, quibus populo suo consulit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit, ipse quid precaremur monuit et instruxit? Qui fecit vivere, docuit et orare, benignitate ea [4]) scilicet, qua et cetera dare et conferre dignatus est, ut, dum prece et oratione, quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Iam praedixerat [5]) horam venire, quando veri adoratores adorarent patrem in spi-

---

Voc. *mortis* om. Bc. Mcd. Statim *fuimus* deest in Bc et Md, *gratiae luce illuminati* scribunt iidem c. Mc, ^{in}*luminati* (*in* ab r. m. supra addito) habet Mb, ^{il}*luminati* (ex depravatione recentioris manus) Me, *illuminati* (ita et Mf) legebatur ante Manutium, qui primus restituit *luminati*. Vid. Lib. ad Donat. c. XIII. 7. et XIV. 7. de opere et eleemos. c. XXIV. 7. et de zel. et livor. c. VIII ibique adnotat. 12. *Inluminati* dedit Morellius. Male *viae* pro *vitae* Ba, *ducem et rectorem dominum nostrum teneremus* Mb, *rectori teneamus* A. Mox *salutaria* om. Bc et Mcd. *Consulit*, quod pro *consuluit* (ita Bbc et Mcde c. edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. atque Goldhorn.) Baluzius recepit, tuentur W. Mabf. Ba. A et edd. ante Manut. itemque Morelliana. In uno Italico exstat *consuluit* (supra: *consulit*). Statim *ad eam salutem* habet A. Quod subsequitur *etiam* r. m. supra addidit in W. Tum *formam ipse* scribunt Bc et Mcd. Dein *p̄dicaremus* Mcd et pr. Bc moxque ^{it}*instruxit* (ab ead. m.) Md, *instruit* Mc. 4) *ea* om. edd. vett. Pro *conferre* legitur *confirmare* in A. Proxime *cum* pro *dum* exhibent Mf veteresque edd. Dein *precem et orationem* Dav. 5) Ioann. 4, 23. *Venturam*, quod reperitur in Bc et Mcd, ex interpretamento fluxisse manifestum est. Praesente infinitivi pro futuro utuntur optimi auctores. Vid. *Io. Fred. Gronov.* Observatt. in Scriptoribus eccles. p. 627 sq. Tum

ritu et veritate, et inplevit quod ante promisit, ut qui spiritum et veritatem de eius sanctificatione percepimus, de traditione quoque eius vere et spiritaliter adoremus. Quae enim potest esse spiritalis [6]) oratio, quam quae a Christo nobis data est, a quo nobis et spiritus sanctus missus est? Quae vera [7]) apud patrem precatio, quam quae a filio, qui est veritas, de eius ore prolata est, ut aliter orare, quam docuit, non ignorantia sola sit, sed et

---

adorabunt Bb. Idem *adimplevit* pro *et implevit*, cuius loco ex W recepi *et inplevit*. *Impletum* habet Mc. Dein *promiserat* dant libri ante Manut. typis exscripti. Quod sequitur *ut* deest in Ma. Statim *spiritu et veritate* exhibent W. Bc. Mc, *per spiritum* offert A, *et* om. Ba, *satisfactione* pro *sanctificatione* ediderunt Oxonienses. *Percepimus* corruptum in *p̄cipimus* in cod. A. Mox *spiritualiter* scribunt Bc. Mcde. A. 6) Ita Ba; Mbe a m. pr., ab rec. *potest esse* ^magis^ *spiritalis* (*spiritualis* Me), *esse pot.* (omisso adv. *magis*) Bc et Mcd, *pot. spiritalis esse oratio* W et Maf. Omittunt *magis*, quod Bb in mg. habet, etiam A et Italici libri; *potest magis spiritalis esse* legitur in edd. vetustioribus et in Erasm. atque Morell., *pot. esse tam spirit.* in Grav., *pot. esse magis spir.* receperunt Manutius et posteriores. Eodem ordine sine *magis* haec verba exhibent undecim codd. ap. Oxonienses. Idcirco expunxi adv. *magis*, quo opus non est (vid. *Ramshorn*. Grammat. Lat. §. 154. B. Not. 3.); redolet enim, ut comparativus *spiritalior* s. *spiritualior*, quem in quattuor mss. Pamelius, in sex reperit Baluzius, meram glossam. Ceterum *spiritualis* habent Mcd; *specialis*, ut alibi, scribit A. Statim *quae vere a Christo nobis data est* Manutius invitis libris scriptis et editis praecedentibus eumque sequi non debebant Pamelius et Rigaltius. Tum *et spiritus sanctus nobis missus est* Bb. *Et* om. Bc. Mcd. A. Inverso ordine in Mabef et Ba legitur *sanctus spiritus*. 7) Vulg. *vera magis*. Sed *magis*, quod r. m. in Me ad mg. adiecit, codd. W. Mabcdf. Bbc et A itemque Italici recte omittunt. Tum *praedicatio* Mcd. Mutile *quam qui est veritas* A et *a filii eius ore* Bc. Mcd. Paulo post *sed culpa* Bc et Mcde c. edd. vett. *Sed et* h. l. significat *sondern sogar*. Conf. *Brem*. ad Cornel. Nep. Thrasyb. I. 5. Dein *portaverit et posuerit* pr. Mb. Delevit

culpa, quando ipse posuerit et dixerit[8]: *Reicitis*[9]) *mandatum dei, ut traditionem vestram statuatis?*

II.

Oremus itaque[1]), fratres dilectissimi, sicut magister dominus docuit. Amica et familiaris oratio est deum[2]) de suo rogare, ad aures eius ascendere Christi orationē. Agnoscat pater filii sui verba, cum precem[3]) facimus. Qui habitat intus in pectore, ipse sit et in voce. Et cum ipsum habeamus apud patrem advocatum[4]) pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus, advocati nostri verba promamus. Nam cum dicat[5]): *Quia quodcumque*[6]) *petierimus a patre in nomine eius dabit nobis*, quanto efficacius inpetrabimus quod petimus

---

tamen r. m. priora duo vocabula. *Poluerit* perperam Bb. 8) Matth. 15, 6. 9) Ita codd., *reiicitis* vulg. *Dei* om. A. Idem scribit *et* pro *ut*, quod Me a corr. m. in ras. habet. Tum *traditiones vestras* Ba.

II. 1) *itaque* om. Bc et Mcd, *fratres* deest in Bb, *fratres carissimi* exhibet Bc, *frs kmi* scribunt Mcd. Recte *magister dominus* (*mag. deus* vulg.) Bb. 2) *dominum* Ver., *domini de usu rogare* A, *deum quoque de suo rog.* Mb, *de suo ore* Bb et Vind. probante *Mich. Denisio.* Tum *ascendere Christi orationē* Mabf. Bab. A editique ante Rigalt., *Chr. orationem ascend.* Bc et Mcd. 3) *prece* A. 4) *advocatum apud patrem* Bb. Respexit 1. Ioann. 2, 1. In seqq. *pro peccatis nostris petimus* Bc et Mcd. Dein *ponamus* a m. pr. e *promamus* Bb. 5) Ioann. 16, 23. 6) *quaecumque* A, *quaecunque* Me. Tum *patrem* pro *a patre* Bb moxque *vobis* A. Dein *quando* in contextu, *al.* *quanto* in mg. ab r. m. Me. Statim *inpetramus* (*impetramus* vulg.) Mb et Bc, *impetrabimus* Bab et Vind. idque placuit etiam *Denisio.* Pro *quod* A *si quod.* Praeposit. *in*, quam ante *Christi nomine* om. W. Ma et Bab, in Mb supra addita est. Dein *quam si* Me, *petimus* Bb, *speramus* (pro *si petamus*)

in Christi nomine, si petamus ipsius oratione? Sit [7]) autem orantibus sermo et precatio cum disciplina, quietem continens et pudorem. Cogitemus nos sub conspectu dei [8]) stare. Placendum est divinis oculis et habitu [9]) corporis et modo vocis. Nam ut inpudentis est clamoribus strepere, ita congruit [10]) verecundo modestis precibus orare. Denique magisterio suo dominus [11]) secreto orare nos praecepit, in abditis et semotis locis, in cubiculis [12]) ipsis, quod magis convenit fidei, ut sciamus deum ubique esse praesentem, audire omnes et videre, et maiestatis suae plenitudine in | abdita quoque et occulta 205
penetrare, sicut scriptum est [13]): *Ego deus adproximans* [14]), *et non deus de longinquo. Si* [15]) *absconditus fuerit homo in absconditis, ego ergo non videbo eum?*

---

in eius ore A. 7) *Si* pr. Mae, *autem* om. Mb. 8) *domini* Bb. 9) *abitu* Me. Tum *modu* W, *modum* Ba et pr. Mb. 10) Expuli ante *congruit* adv. *contra*, quod merito om. Bb et ab al. m. inter vers. habet W. Dein *verecunde et modestis precibus* Mb, *verecundo ore* etc. Me. 11) *dominus* a corr. m. superscriptum in Mb. Mox *secrete* W. Maef. Ba et pr. Mb, item edd. Manutianam antecedentes c. Morell., *segregato* Bb, *nos orare* Erasm. et Grav., *adorare* Ba et edd. vetustiores, *nō* pro *nos* A, *praecipit* Bb et Me. Pro *semotis* Mb *remotis*, W. Macd et Bac *secretis*, edd. ante Manut. typis exscriptae *secretis vel semotis*. 12) *in cubilibus* Mc. Sed vid. *Matth.* 6, 6. Proxime *dominum* Bb. Dein *ubicumque* A. Inverso ordine *audire et videre omnes* Bc et Mcd. Sequens *et* om. Ba, Me autem ab al. m. supra lin. habet. Ante *abdita* erasum *in* in cod. Mb, omissum in Bc. Mcd et A. Pro *quoque* Bc et Mcdf c. ed. Morell. habent *quaeque*. 13) Ap. Hierem. 23, 23—24.; *est* om. W. 14) Ita W. Mab et Bac, *approximans* vulg., *aprox.* Me, *appropinquans* A. Tum *de longe* (sic) A (conf. cap. IV. not. 7.), *e longinquo* Bc et Mcd. 15) R. m. supra addidit *autem* in Bc. Idem c. Mcd scribit *homo fuerit*. Pro *ego ergo*, quod om. Ma, ponitur *ergo ego* in Mbc et in edd. Manutianam antecedentibus, quibus adstipulatur Morelliana.

Nonne caelum et terram ego inpleo? [16]) Et iterum [17]): *In omni loco oculi dei* [18]) *speculantur bonos et malos.*

III.

Et quando in unum cum [1]) fratribus convenimus et sacrificia divina cum dei sacerdote celebramus, verecundiae et disciplinae memores esse debemus [2]), non passim ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam [3]) modeste deo tumultuosa loquacitate iactare, quia deus non vocis, sed cordis auditor est. Nec admonendus est [4]) clamoribus qui cogitationes videt, probante domino et dicente [5]): *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris?* Et alio loco [6]): *Et* [7]) *scient omnes ecclesiae quia ego sum scrutator renis et cordis.* Quod

---

16) Bac et Mcd exhibent *implebo*. 17) Prov. 15, 3. 18) *domini* Bbc et Mcdf. Id convenit textui Graeco, in quo est κυρίου. Dein *contemplantur* Bbc, itemque Mcd, et inverso ordine *malos et bonos* (κακούς τε καὶ ἀγαθούς, ut legitur in Graeco) Ba.

III. 1) *cum* superscriptum est in Mb. 2) *debeamus* A. 3) *petitionibus commendandas* Bc et Md, *petitionibus conmendandas* Mc. Pro *modeste*, quod om. Bbc, Mc et A exhibent *modesto*. Dein *domino* scribit Bb. H. l. sic incipit cod. C: *te deo tumultuosa loquacitate iactare.* Mox inverso ordine legitur *auditor non est vocis, sed cordis* in Bc et Mcd, *est auditor* in Mf et ed. Morell. 4) *est* om. W. Tum *videt cogitationes* sine v. *hominum* habent Bc et Mcd, *cogitationes videt* C. W. Mabef. Bab et quattuor Anglici, nec non edd. Manutianam antecedentes atque Morell., *cogit. hominum vid.* Manutiana, quam secuti sunt Pamelius et recentiores. Vocem *hominum*, qua carere possumus, iure merito delevit vir doct. in Gottingensi exemplari editionis Manutianae. Deinceps *probante* (*provocante* legebatur ante Manutium) *deo* dant Bc et Mcd. 5) Luc. 5, 22. 6) *alio in loco* A. Vid. Apoc. 2, 23. 7) *Et* om. C. Idem male scribit *sciens*. Mox *scrutator sum cordis et renum* exhibent Bc et Mcd.

Anna in primo regnorum libro [8]) ecclesiae typum portans custodit et servat, quae deum [9]) non clamosa petitione, sed tacite et modeste intra ipsas pectoris latebras precabatur. Loquebatur prece occulta, sed manifesta fide [10]); loquebatur non voce, sed corde, quia sic deum sciebat audire, et inpetravit efficaciter quod petit, quia fideliter postulavit. Declarat scriptura divina, quae dicit [11]): *Loquebatur in corde suo* [12]), *et labia eius movebantur, et vox eius non audiebatur, et exaudivit eam deus.* Item legimus in psalmis [13]): *Dicite in cordibus vestris, in stratis vestris transpungimini* [14]). Per Hieremiam [15])

8) *in libro primo regnorum* A. 9) Ita pro *dominum* Ver. 1. C. Mbc. Bc. A. Negationem A om. Pro *petitione* in Bc et Mcd reperitur *voce*, in Mf *voce vel petitione*. Tum *inter* pro *intra* scribunt Bc et Mc. Dein *ipsa pectoris latebra* (littera *s* erasa) habet Mb, *labras* (sic) *pectoris* Mf. 10) Omittunt haec C. W et Me, *et loquebatur* scribit A. Vitiose *occulte* — *manifeste* exaratum in Bc et Mcd. In seqq. *dominum sciebat* praebent C. Bbc et Mcd, inverso ordine *sciebat deum* edd. ante Manut. c. Morell. Mox *est* pro *et* perperam habet A, tum perfecti formam contractam *petit* pro vulgari *petiit* recepi e C. W. Ma. Ba et A. Vid. quae adnotavi ad Ambros. de officc. I. 14. §. 51, 1. et I. 24. §. 105, 2. Cf. de bono pat. cap. XI. not. 3. et de zelo et livor. cap. III. not. 6. Dein *quae* — *postularat* dant Bc et Mcd. 11) 1. Reg. 1, 13. 12) *suo* om. Bc et Mcd, dein C cum iisdem libris habet *non movebantur*. Mox *penitus* pro *eius* Mf. Infra *exaudiebat* legitur in Bc et Mcd et *dominus* pro *deus* in Ver. 1. C. Mb. Bb et A. 13) *in psalmo legimus* Bc et Mcd. Vid. psalm. 4, 5. 14) *in cordibus et in stratis vestris*, *et* (*et* om. Ba) *transpungini* exhibent Ba et Mf editique libri, *in cordibus*, *in stratis vestris*, *et transp.* scribit Bb, *dic. in cord. vestris* (ita etiam W et A c. ed. Morell.) *et in stratis vestris* (*et transpungemini* W) *transp.* Ma, *in cord. vestris et in cubilibus vestris conpungimini* dant Mb et quattuor libri Parisini, in quibus C sive Seguierianus, ap. Baluz. Priore loco copulam om. Ver. Bc et Mcd, altero Ba et A, utroque recte ed. Morell.; legitur enim ap. interpretes LXX.: — λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς

quoque haec eadem spiritus sanctus suggerit et docet dicens [16]: *In sensu autem tibi debet adorari deus* [17].

IV.

Adorans [1]) autem, fratres dilectissimi, nec illud ignoret, quemadmodum in templo cum Pharisaeo publicanus oraverit, non adlevatis in caelum inpudenter oculis, nec manibus insolenter erectis, sed pectus suum pulsans et peccata intus inclusa contestans divinae misericordiae inplorabat auxilium. Et cum sibi Pharisaeus placeret [2]), sanctificari hic magis meruit, qui sic rogavit, qui spem

---

κοίταις ὑμῶν κατανύγητε. Vocc. *et in stratis* a r. m. in mg. habet Me. Ceterum *conpungimi* agnoscit etiam A. 15) *Ieremiam* C. Bbc. Mcd. A. Abest *haec* a Bc, *sanctus* a C. 16) Hierem. Epist. 5. sive Baruch. 6. 17) *In sensu adorari debet dominus* Bc et Mcd, *dominus* item W et Ma. *Ibi* pro *tibi* Mb. Tum *adorare deum* Mb, *adorari domine* C, *adorare domine* Bb, *adorare domino* A, *esse debet adoratio domini* Ver. monente viro doct. in Gottingensi editionis Manut. exemplari; testante autem *Latinio* (Biblioth. sacr. p. 179. col. 1.) ibi legitur: *tibi debet esse adoratio, domine.* In Graeco est: σοὶ δεῖ προςκυνεῖν, δέσποτα.

IV. 1) *Adhorans* Md, *adoratis* A. Tum *fratres karissimi* Bc et Mcd, ut supra. Dein *ne illud* A. Paulo post *et publicanus* Mf c. edd. vett. atque Morell., *puplicanus* W et Ma. Statim *in* pro *non* A. Tum *adlevatis* C. W. Ma. Ba et pr. Mb (*allev.* vulg.), *elevatis* Bb. Mcd. A, *inpudenter in caelum oculis* W et Ma, *impud. in cael. oc.* ed. SP, *inpud.* (*impud.*, ut vulg., Mc) *ocul. in cael.* Bc et Md, vulgari ordine *in cael. inpud. oc.* C. Mb et Ba c. ed. Morell., *impud. ad cael. ocul.* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. et Erasm. c. Grav., quibuscum conspirat Mf. Dein *ac* pro *nec* A. Proxime *sed* in C. Macdef et Bc, ut in edd. Graviana antiquioribus, omissum Mb *sed* superscriptum habet. Mox *et peccata* (*sed* a r. m. supra addito) Me. Deinceps *incl^a^usa contemptans* C. Infra *inplorabat* (*implor.* vulg.) C. W. Mb, *implorat* Bb. 2) *cum* et *placeret* e corr. r. m. habet Me. Paulo post *oravit* pro *rogavit* scribitur in W. Macdf et

salutis non in fiducia innocentiae suae posuit, cum innocens nemo sit, sed peccata confessus humiliter oravit, et exaudivit orantem qui humilibus ignoscit. Quae dominus in evangelio suo ponit [3]) et dicit: *Homines duo ascenderunt* [4]) *in templum orare, unus Pharisaeus et unus publicanus. Pharisaeus* [5]) *cum stetisset, talia apud se precabatur: Deus, gratias tibi ago, quia non sum, sicut ceteri homines, iniusti, raptores, adulteri, quomodo et publicanus iste. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium* [6]) *quaecumque possideo. Publicanus* [7]) *autem*

Bc, ut exstat in edd. Manutianam antecedentibus atque Morell., nec aliter e corr. legitur in Me. Mox *non fiducia* male Ba, *non fiduciam* A eandemque lectionem e MS. protulit *Io. Fred. Gronov.* Observatt. in Scriptoribus eccles. c. 14. p. 628, addens: „Ut taceam de figura grammatica, in qua saepe delicias faciunt veteres, satis confirmat hanc lectionem auctori locus, quem imitatur translatumque habuit, ut nunc vulgo est, verborum *Hieremiae* cap. 17. [init.]: *Maledictus homo, qui confidit in homine et ponit carnem brachium suum*, et cap. 5. [v. 22.]: *qui posui arenam terminum mari*, vel, ut habet *Ambrosius* Hexaem. III. cap. 2. *fines mari. Hieronymus* Apolog. adversus Ruffinum: *Usque adeone obdurasti frontem, ut mendacium ponas spem tuam?* Sic et Psalm. XVII. [v. 12.]: *Et posuit tenebras latibulum suum*, et *ponam inimicos tuos scabellum.*" In seqq. *humiliter confessus* Bb. Dein *rogavit* Ba. Me. A. Mox *semper humilibus ignoscit* Pamel. Rigalt. et Oxon. 3) *in evangelio monuit et dicit* C. Vid. Luc. 18, 10. 4) *ascenderunt duo* A. Tum *in templo* Ba. Dein *ut orarent* Me, *adorare* C. W. Macd. Bbc, ut edd. ante Manut. c. Morell. Pamel. atque Rigalt. Mox *et alius publicanus* Ba, *et alter publ.* Ver. Bc. Mcd. A. Ita et libri ante Manut. editi una cum Morell. 5) Additur *autem* in Mbcd. Bac. A. Deinde *et talia — deprecabatur* habet A. *Deprecabatur* reperitur etiam in Bac et Mcd. Mox *tibi gratias ago* in A, *gr. ago tibi* in Mbf. Dein *sicut* ab al. m. superscriptum in Ma. Proxime *raptores, iniusti* Bb et Mf. Tum *hic publicanus* pro *et publ. iste* Bb. 6) *do de omnibus* Ver. et Mef editionesque ante Manut. cum Morell., *do de omnium* W et Ma (*de* in hoc libro infra lineola insignito). Tum *quae pos-*

de longinquo stabat et neque oculos volebat ad caelum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis [8]), *descendit hic iustificatus in domum suam magis, quam ille Pharisaeus, quia omnis qui se extollit, humiliabitur et qui se humiliat, exaltabitur.* Quae nos, fratres dilectissimi [9]), de divina lectione discentes, postquam cognovimus ad orationem qualiter accedere debeamus, cognoscamus docente domino et quid oremus. *Sic,* inquit [10]), *orate: Pater* [11]) *noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua sicut* [12]) *in*

---

video Bc. Mcd. A. 7) *Puplicanus* W. Statim *de longe,* ut supra cap. H. not. 14., A. Deinde *oculos suos* C et Mb. Pro *volebat* Bc et Mcd *audebat*, Bb *ad caelum voluit levare*, C *levabat ad caelum.* 8) *Amen amen dico vobis* Bb, *dico vobis* om. Ba. Tum *discendit* C idque constanter. Mox inverso ordine *magis iustificatus in domum suam* ed. Dav., *iust. magis in dom. s.* W. Maf. A, item ceterae edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Proxime *qui se exaltat* Bbc et Mcdf. Dein *humilabitur* — *humilat* (sic) Ver. ap. Rigalt. Pro *humiliat* edd. vett. *humiliaverit.* 9) *dilictissimi* C passim, *karissimi*, ut solent, Bc et Mcd. In proximis *agnovimus* Mf itemque edd. ante Manut., quibuscum conspirat Morell. Scripsi deinde *ad orationem qualiter accedere debeamus.* Ita enim codd. omnes praeter Bb et Mf editionesque vett. c. Erasm. Grav. et Morell. pro *qualiter ad orat. acced. d.*, quem verborum ordinem primus invexit Manutius. Eundem ego reperi in cod. Bb; *ad orat. ecclesiae qualit. acced. d.* exhibet Mf. Tum *et cognoscamus* scribunt Bc et Mcd et *docentem* sine *domino* Bb. Dein *qualiter et quid oremus* habet Mb. Deest partic. *et* in Bac. Mcd et A. *Oramus* omissis verbis seqq.: *Sic*, inquit, *orate*, dant Bc et Mcd. 10) Matth. 6, 9. 11) Praemittitur in Bb hoc lemma: ORATIO DOMINICA, liquore rubro exaratum. Tum *qui es in caelis* a m. pr., *qui in caelis es* ex mutatione habet Ba. 12) *sicut*, quod r. m. supra addidit in Me, om. C. Ma et Ba. Conf. adnot. ad cap. XI et XII. init. Statim *in caelis* dat Ba. Dein *ita et in terra* Mb.

caelo et in terra. Panem nostrum cotidianum [13]) *da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne patiaris induci nos* [14]) *in temptationem, sed libera nos a malo.*

V.

Ante omnia pacis doctor atque unitatis magister [1]) singillatim noluit et privatim precem fieri, ut quis cum precatur pro se tantum precetur. Non dicimus [2]): *Pater meus, qui es in caelis,* nec: *Panem meum da mihi hodie;*

---

13) Sic W. Mb. Ba, *cottidianum* C. Maf. Bbc, *c.* per abbreviationem Mcd; ceteri duo, ut vulg., *quotidianum.* Proxime *nobis* om. Bc et Mcd. Tum *dimitte* exhibent Ver. 1. C. W. Macdf. Bbc. A, item edd. vett. Mox *dimittimus* Ver. 1. Mbdf. Babc. A veteresque edd. Concordant versiones antiq. et nov. ap. Matth. 6, 12 et 14., ubi vid. *Sabatier.* Vulg. ap. Nostrum legitur *remitte* et *remittimus.* Conf. infra cap. XVI. not. 2. 14) *Et ne patiaris induci nos* W et Mae cum libris ante Pamel. editis, *et ne pat. nos ind.* C, *et ne nos patiaris induci* Mb editique recentiores, *et ne passus fueris induci nos* Ver., *et ne inducas nos* Ba, *et ne nos inducas* Bbc. Mcdf. A. Ceterum *nos* ab al. m. superscriptum in W. Conf. cap. XIX. init. et *Sabatier.* ad Matth. 6, 13. Quod in clausula vulgo additur *amen* in quibusdam exemplaribus non legi monuit iam Rigaltius. Abest etiam a Ver. C. W. Mabef et Ba, nec non a Graeco textu. Quare hoc additamentum (conf. not. 8) omittendum putavi.

V. 1) *unitatis amator et magister* cod. Fuxensis ap. Baluz. Tum *singillatim* C. W. Mabcd. Bbc et septendecim libri Baluziani editionesque Pamel. atque recentiores, *singilatim* Me, *singulatim* Ba. Mf. A, undecim vetera exemplaria a Baluzio inspecta et editiones Pameliana antiquiores, excepta tamen Dav., in qua est *singillatim.* Mox *praece fieri* C. Dein *ut qui praecatur* Mb. Statim *non pro se* invitis libris tam manu exaratis, quam typis expressis tacite scripsit Baluzius. 2) *Nam non dicimus* A, *non enim dicimus* edd. Manut. Pamel. et recentiores, *non dicimus* rell. libri mss. et editi. Proxime *qui in caelis es* A, item edd. vett. c. Erasm. Tum *pacem* pro

nec dimitti sibi tantum unusquisque debitum postulat, aut ut in temptationem non inducatur atque a malo liberetur, pro se | solo rogat. Publica est nobis et communis ora- 206
tio [3]), et quando oramus, non pro uno, sed pro toto populo oramus, quia totus populus unum sumus. Deus pacis et concordiae magister, qui [4]) docuit unitatem, sic orare unum pro omnibus voluit, quomodo in uno omnes ipse portavit. Hanc orationis legem [5]) servaverunt tres pueri in camino ignis inclusi, consonantes in prece et spiritus consensione concordes. Declarat [6]) scripturae divinae fides et dum docet quomodo oraverint tales, dat exemplum, quod imitari in precibus debeamus, ut tales

---

panem A. Omittit *meum* Me. In seqq. *debita* dant W et Maf, *delicta* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Mox *aut* deest in Ba et A, item *ut*, quod Ma ab rec. m. habet, in Mbcd et Bbc. *Aut* in W enatum ex *ut*, quod posthac supra additum est. Dein *non ducatur* (ita etiam W) *aut a malo liberetur* Bc, *non ducat. atque ut a m. l.* A et *orat* pro *rogat* Bb. 3) *Puplica*, ut supra, W; *publica est nobis oratio et communis* Bc et Mcd. Tum *si* pro *et* W. Deinceps pro *non pro uno* Ver. *non pro nobis solis*. Statim *pro populo toto* C. W. Mae. Bb, ut edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell., *pro populo tuo* Mf, *rogamus* C et *unus* A. 4) *qui* ab al. m. supra additum in W. Paulo post *in uno* deest in C. Dein *ipse omnes* scribit A. 5) *oracionem* pro *orationis legem* A. Nomen numerale *tres* e corr. r. m. habet Mb. Tum *conclusi* Ba. Proxime *et*, quod om. Ba et A, in Ma r. m. supra ras. addidit. *Spu* scribitur in C, dein *consensionis* in Ba et A. 6) Ita codd. Ver. Vat. et mei omnes praeter Mef, in quibus praemittitur *quod*, idque Me ab r. m. inter versus habet. *Scriptura divina fides* dat Bb, *scriptura divinae fides* (sic) W. Pro *dum*, quod om. Bc et Mcd, legitur *cum* in W et Bb, ut in edd. vett. et in Erasm. Grav. atque Morell. Dein *oraverint, tale dat exemplum* scribitur in Bb, *o., et tale d. exempl.* in Bc et Mcd. Inverso ordine *in precibus imitari* exhibent Bb et A. Praepositio, quae in W superscripta est, desideratur in Me, *in precibus* om. Bc et Mcd. Tum mendose *de-*

esse possimus. *Tunc*, inquit, *illi tres* [7]) *quasi ex uno ore hymnum canebant et benedicebant deum.* Loquebantur quasi ex uno ore [8]), et nondum illos Christus docuerat orare, et idcirco orantibus fuit inpetrabilis et efficax sermo, quia promerebatur deum pacifica et simplex et spiritalis oratio. Sic et apostolos cum discipulis post ascensum [9]) domini invenimus orasse. *Erant* [10]), inquit [11]), *perseverantes omnes unanimes in oratione cum mulieribus et Maria, quae fuerat mater Iesu, et fratribus eius.* Perseverabant in oratione unanimes, orationis suae

---

bemus — possumus A. 7) Ita C. W. Mabcdef. Bbc. A veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., *tunc illi tres, inquit* Ba et edd. rell. Vid. Dan. 3. Prec. Azar. et hymn. trium puer. 27. (Dan. 3, 51. vers. Lat.). Verba *quasi ex uno ore* — —. *Loquebantur* exciderunt in A, *tanquam ex uno ore* scribit C, *ore* om. Bb, *hymnum canebant et benedicebant deum. Loqueb. quasi ex uno ore* ab r. m. in mg. habet Me. Pro *canebant* Ver. *cantabant.* Deinceps *deum* pro *dominum* (*domino* Ma) recepi ex codd. C. Bac et Mcd; in W exstat neque *deum*, neque *dominum*. Confirmatur lectio nostra Graeco ηὐλόγουν τὸν θεόν. 8) *ore* om. Bc et Mcd. Tum *ipse* pro *Christus* A. Dein *orare docuerat* Mf et edd. ante Manut. c. Morell. Mox *inpetrabilis* (*impetr.* vulg.) W et Mab. Proxime *deum* pro *dominum* praebuerunt codd. W. Mbcde. Bab. A, in Bc *deum* bis scriptum. Ibidem et in Me habetur *spiritualis.* 9) *ascensas* Mf. Adnotat *Baluzius:* „Duae veteres editiones et tres libri manuscripti habent *ascensam*, duo *ascensionem.* Ego praeferrem *ascensam,* nisi omnes fere libri veteres repugnarent. Nam Tertullianus et Cyprianus scribere solent *remissam* pro *remissione.* Vide glossarium Latinum *Cangii.*" Ceterum Bb inverso ordine exhibet: *post ascensum domini cum discipulis.* 10) *Et erant* Ver. 11) Act. 1, 14. Omittunt *omnes* W et Mab, item *unanimes* Bc et Mcd, in quibus deinceps legitur *cum mulieribus et matre Iesu et fratribus eius.* Pro *fuerat*, quod al. m. addidit in Ba, solus A et h. l. et de cathol. eccles. unitate cap. XXII. exhibet *fuit*, ut cod. Cambr., quem sequi non debebat Pamelius. Tum v. *mater* deest in Mf.

et [12]) instantiam simul et concordiam declarantes, quia deus, qui inhabitare facit unanimes in domo, non admittit in divinam et aeternam domum, nisi apud quos est unanimis oratio. Qualia autem sunt [13]), fratres dilectissimi, orationis dominicae sacramenta, quam multa, quam magna, breviter in sermone collecta, sed in virtute spiritaliter copiosa, ut nihil omnino praetermissum sit, quod non in precibus atque orationibus nostris caelestis doctrinae conpendio conprehendatur!

VI.

Sic, ait [1]), *orate* [2]): *Pater noster, qui es in caelis.* Homo novus renatus et deo [3]) suo per eius gratiam restitutus *pater* primo in loco dicit, quia filius esse iam

---

12) *et* om. Ver. et exemplar Dav. Deinde *instantia — concordiam* vitiose scribit C, *instantia — concordia* in tribus codd. invenit *Walkerus* (vid. miscellan. Observatt. Vol. III. Tom. I. p. 53) hancque lectionem sine causa in textum recepit Goldhornius. Mox *qui habitare fecit* Bb. Dein *in domo una* A. Sed vid. Psalm. 67, 7., ubi legitur: ὁ θεὸς κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. Proxime part. *et* om. Ma. Pronomen *eos*, quod post *nisi* ex cod. Cambr. primus inseruit Pamelius, mei codd. non agnoscunt, nec in suis invenit Latinius. Idcirco additamentum istud exterminandum censui. 13) *Qualia sunt autem* Bb, *qualia autem sint* W. Ma. *Sunt* in Bc et Mcd omissum Me ab r. m. inter vers. habet. Tum *carissimi* Bc, *kmi* Mcd, ut passim, pro *dilectissimi*. Infra *spiritualiter* dat Me et paulo post *atque in orationibus* Mb c. Bb. Quod sequitur *nostris* (male *vestris* A), omissum in Bc et Mcd, in W autem ab al. m. superscriptum, Mf post *precibus* addit.

VI. 1) Matth. 6, 9. 2) *adorate* C et Bb. 3) *et* om. Bc et Mcd, *a deo* pro *et deo* scribit A. Tum *per eius gratiam* praestant codd. omnes consentientibus Manut. Pamel. Rig. et Oxon., *per gratiam eius* habet Baluzius c. edd. rell. Mox *in primo loco* dant Mbdf et A; *dicit* ab al. m. superscriptum in W. Dein *qui* pro *quia* Mc et *iam esse* Mbf.

coepit. *In sua,* inquit [4]), *propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot* [5]) *autem eum receperunt, dedit illis potestatem, ut filii dei fierent, qui credunt in nomine eius.* Qui ergo credidit [6]) in nomine eius et factus est dei filius, hinc debet incipere, ut et gratias agat et profiteatur se dei filium, dum nominat patrem sibi esse in caelis deum, contestetur quoque inter prima statim nativitatis suae verba renuntiasse se terreno et carnali patri et patrem solum nosse se et habere coepisse, qui sit in caelis, sicut scriptum est: *Qui dicunt patri et matri* [7]), *non novi te, et filios suos non agnoverunt, hi custodierunt praecepta tua et testamentum tuum servaverunt.* Item dominus in evangelio suo praecepit [8]) ne vocemus nobis patrem in terra, quod sit scilicet nobis

4) Ioann. 1, 11—12. Inverso ord. *in sua propria, inquit, venit* Mf. Proxime *eum* om. W et Bb c. ed. Dav. 5) *Quodquod* C et Bc. Abest *autem* a C. W. Macdef et a Bac, neque exstat in Testimon. I. 3. p. 277. Cf. *Sabatier.* Tum *receperunt eum* al. ord. scribunt Bb et A. Statim *eis* pro *illis* Bbc. Mcd. A, nec aliter pr. habebat Mb, in quo deinde est *filios dei fieri* pro *ut filii dei fierent. Fili* dat Ma. Quod in edd. recentt. sequitur *his* abest a codd. W. Macdef. Babc et Latinii libris, itemque a Testimon. l. c. Id primus e Cambr. recepit Pamelius, ego expunxi. Cf. *Sabatier.* 6) *crediderit* W. Ma et Bb, *credit* Bc. Mcd. A. Deinde part. *et* om. Bc et Mcd. Mox *iam debet* scribitur in A et postea *confiteatur.* Tum *se filium dei* proximeque *sibi patrem esse in caelis dominum* exhibent Bc et Mcd. Deinde *statim inter prima* Bb, *inter cetera statim* Bc et Mcd et *sua* pro *suae* A. Postea *et carnali quoque patri* Mb. In proximis *nos esse* pro *nosse se* Ba, *se* om. Ver. Mbcd. Bbc. A itemque seq. partic. *et* Ma. Pro *qui sit* Bc et Mcd exhibent *qui est.* Dein *est* post *scriptum* om. Bb. Vid. Deuter. 33, 9. 7) *matri aut patri* A, tum *novi vos* Bc et Mcd moxque *agnoscunt* A. Dein *hii* W. Bac. Mcdef. A c. ed. Dav., neque aliter pr. Mb, *hi* Ma. Paulo post *suum* pro *tuum* Ba. 8) Matth. 23, 9. *vocem patrem* A. Idem *super terram, quod seculum sit nobis.*

unus pater qui est in caelis. Et discipulo, qui mentionem defuncti patris fecerat [9]), respondit [10]): *Sine* [11]) *mortui mortuos suos sepeliant;* dixerat enim patrem suum mortuum, cum sit credentium pater vivus.

VII.

Nec hoc [1]) solum, fratres dilectissimi, animadvertere et intellegere debemus, quod appellemus patrem qui sit in caelis, sed coniungimus et dicimus: *Pater noster*, id est, eorum qui credunt, eorum qui per eum sanctificati et gratiae spiritalis nativitate reparati filii dei esse coeperunt. Quae vox [2]) Iudaeos etiam perstringit et percutit, qui Christum sibi per prophetas adnuntiatum et ad se prius missum non tantum spreverunt infideliter, sed

---

Pro *in terra* Ver. *in terris*. Dein *cum sit* Bc et Mcd. *Sit* om. C. Statim in Ba ordine inverso legitur *unus pater nobis*, tum *qui est* om. Bc et Md. 9) *defecerat* Me. 10) Matth. 8, 22. 11) *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos* Bc. Mcd. A. *Ut* in Mb r. m. supra addidit. In seqq. *cum* pr. omissum r. m. inter lin. supplevit. Tum *pater credentium* Bc et Mcd, *unius* pro *vivus* Me, *unus* Mf et A.

VII. 1) *hoc* om. C. Dein *fratres karissimi* scribunt Bc et Mcd, ut passim. Mox *appellamus* Bc. Mcd et A. Posterior liber dat *qui est in caelis*. Voculas *id est* ab al. m. inter vers. habet W. Tum *qui creditur* Me. Post *credunt* Bb addit *in eum*. Quod sequitur *eorum* deest in Mb et A, *non eorum qui pereunt* (ita etiam Bc et Mcd), *sed eorum, qui per eum sanctificati sunt* exhibet ed. Dav. Statim *specialis* pro *spiritalis* (ut cap. I. not. 6) A, *spiritualis* Me. Tum *fili* C et Ma. Conf. supra cap. VI. not. 5. 2) *vox* om. Bc et Mcd. *Iudaeos etiam* hoc ordine scribunt C. W. Mabcde. Bac. A, nec discrepant edd. Grav. Manut. Pamel. Rig. et Oxon., *etiam Iudaeos* habent codd. et edd. rell. Post *perstringit* Bc et Mcd inferunt *sententia*. Tum *quia* pro *qui* habet C. Proxime *a prophetis* dant Bc et Mcd, dein *adnuntiatum* C. W. Mb. Ba, *adnunciatum* Bc, *annuntiatum* vel *annunciatum* vulg. Verba seqq.: *et ad se prius missum* desunt in Mb. Statim *non tantum nuntia-*

crudeliter necaverunt. Qui iam [3]) non possunt patrem deum vocare, cum dominus eos confundat et redarguat dicens [4]): *Vos de diabolo* [5]) *patre estis et concupiscentias patris vestri facere vultis. Ille enim homicida fuit ab initio et in veritate non stetit, quia veritas non est in illo* [6]). Et per Hesaiam [7]) prophetam deus clamat indignans: *Filios genui* [8]) *et exaltavi, ipsi autem me*

---

tum scribitur in Bc et Md, *non tant. nunciat.* in Mc. Omittitur *infideliter* in A, *spreverunt* (*spreverint* Ba) *infideliter* exhibent C. W. Mabef. Bab veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. Hunc ordinem primus invertit Manutius. Part. *et*, quam post *sed* in Md ead. m. supra addidit et ceteri quoque libri scripti una cum editis habent, merito expunxit iam Morellius; nam *sed* post *non tantum* fortius est, quam *sed et*, significans *sed potius, immo potius*. Vid. *Ast.* ad Plat. Protag. p. 75 sq. Conf. Noster infr. cap. XIV. not. 14 et cap. XVI. not. 3., de opere et eleemos. cap. VII. not. 1., de bono pat. cap. IV. not. 8. Quapropter *et* omisi. Dein *negaverunt* perperam Mbcd. Ba et pr. Bc. 3) *iam* om. A, inverso ordine *non possunt iam* scribunt Bc et Mcd. Tum *dominum* pro *deum* C. Mcd. Bbc. A. Mox *confundat eos dicens* Bc et Mcd, *et arguat* C. 4) Ioann. 8, 44. 5) *diabulo* C, *zabulo* Bc et Md. Dein *nati* om. W et Ma itemque edd. vett. c. Erasm. et Morell. Statim *concupiscentiam* habet Bb, *concupiscentiam vestram facere* A et alio ordine *vultis facere* legitur in edd. ante Manut. et in Morell. 6) *in illo non est* Mbcd. Bc et A, *est illo* Me. 7) *Hesaiam* edd. SP. Venet. et Kunn., *Esaiam* W. Ma. Bab et a m. pr. Mb conspirantibus edd. Remb. Erasm. et posterioribus excepta Rig., in qua est *Esayam*. *Eseiam* legitur in C, *Isaiam* in Me, *Ysaiam* in Mb (a. s. m.) cdf et Bc, item in ed. Dav., *Ysayam* in A. Hic liber deinde scribit *dominus deus*, tum *et indignans* C. Vid. Hes. 1, 2—3. 8) Ita W. Mabcdef. Bc et A, item edd. vett. c. Erasm. et Morell. Conspirant septendecim vetusta exemplaria ap. Baluz., *generavi*, quod primus receperat Gravius, quem secuti sunt Manutius et posteriores, in decem libris vett. invenit Baluzius idque habet Noster de zelo et livore cap. XIII. circ. fin. sine variatione. Cf. *Sabatier*. Tum *ipsi autem contemnentes spreverunt me* dant Bc et Mcd. Ceterum conf. de zelo et livore l. c.

spreverunt. Agnovit bos [9]) ***possessorem suum et asinus praesepe domini sui; Israel autem | me non agnovit et*** 207
populus me non intellexit. Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen pessimum, filii sine lege [10]).

9) *bus* C. Deinde *suum* in Mae omissum, in W autem erasum. Mox *praesepium* exhibent C. Mb et Ba. Tum *Israhel* Me c. edd. Dav. et Kunn., *Istr* (sic), alibi *Istrahel* C. Quod sequitur *autem* om. Ba. Pro vulgato *cognovit* cum W. Mabe et Ba scripsi *agnovit*. Ita Mbe etiam in Testim. I. 3. p. 276. Dein *populus me non intellexit* recte C. W. Mae. Ba. A; legitur enim ap. *Hesaiam* 1, 4: καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. *Meus*, quod ante *me* ex MS. intrusit Pamelius, cui obtemperarunt editores recentiores, et codd. quoque Bc atque Mcd agnoscunt, Mb et h. l. et in Testim. l. c. a r. m. inter vers. habet; quare equidem nullus dubito, quin ex glossemate fluxerit. *Meus* sine *me* praebent Bb et Mf. Sic etiam in Testim. l. c. primo exhibebat Me; sed veram lectionem correctoris manus restituit eraso *us*. 10) *Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti*, ut in Test., recepit Baluzius post Oxonienses ad fidem veterum editionum et quattuordecim veterum manu scriptorum, quibuscum concordant W. Maf et Ba, hoc tamen discrimine, ut in Ma *scelerati* pro *scelesti* legatur. Bc et Mcd dant: *Ve genti peccatrici, populo pleno peccatis, semini nequam, filiis sceleratis*. A scribit: *Ve genti peccatrici, populo pleno pecc., semini pessimo, filiis sine lege*. Mb: *Vae genti peccatrici, populus plenus pecc., semen pessimum, fil*^{i}*i sine lege*. C. Bb et Me exhibent: *Vae genti peccatrici, populo pleno pecc., semen nequam, filii* (*fili* C) *scelesti* (*scelerati* Bb). Sed libris scriptis et editis huc illuc fluctuantibus ad hunc locum recte emendandum necesse omnino est interpretes LXX (1, 4) respicere, ubi propheta loquitur: Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρόν, υἱοὶ ἄνομοι. Scribendum igitur: *Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen pessimum, filii sine lege*. Postrema: *semen pessimum* (ita tres libri vett. ap. Baluz., tres Anglici et in Test. Mb et Ba), *filii sine lege* ex membranis eruit probavitque iam *Io. Fred. Gronovius* (Observatt. L. III. c. 24. p. 322), qui commode laudat *Statii* illud (Theb. II. 524.): *facinus sine more*. Optime ibidem adnotat vir doct.: „Videntur data opera ex vulgato interprete interpolasse auctorem passim, ubi testimoniis sacrae scripturae utitur: ita MSS. ab editis differunt.“

Dereliquistis dominum [11]) *et in indignationem misistis illum sanctum Israel.*

VIII.

In quorum exprobrationem [1]) Christiani, quando oramus, *pater noster* dicimus, quia noster esse coepit et Iudaeorum, qui eum reliquerunt, esse desiit. Nec peccator populus potest esse filius, sed quibus remissa [2]) peccatorum datur, eis filiorum nomen adscribitur, eis et aeternitas repromittitur domino ipso dicente [3]): *Omnis qui facit peccatum servus est peccati* [4]). *Servus autem non manet in domo in aeternum* [5]); *filius manet in aeternum.*

---

11) *deum* Bb. Tum *et* *dignationem* (*i* ab r. m. superscr.) A, *et indignat. misistis super sanctum Israel* scribunt Bc et Mcd, *illum* om. A et ed. Dav. *Israhel* est in W. Bc et Me, item in edd. Dav. et Kunn., *Istrahel* in C.

VIII. 1) *exprobratione* Bb, item edd. SP. Venet. Kunn. et Remb., *exprobacione* Mf c. A, *exprobationem* (sic) Mbe. Dein *quando oramus Christiani*, *dicimus pater noster* Bb, *pater dicimus* A. Mox *esse iam coepit* C. Excidit *eum* in A. *Dereliquerunt* praebent C. Bc et Mcd. Tum *desit* (immo *desiit*) Ba, *desivit* C et Bb.

2) *remissa* (*io* ab r. m. superscr.) Me, *remissio* Bc. Mcdf et ed. Manut. Vid. cap. V. not. 9. Dein *dantur*, quod e vocab. *remissa* male intellecto enatum est, exhibent Bab et A. Statim *et* pro *eis* Bc et Mcd, *filii* (*filius* pr.) Mb. Tum *ascribitur* Bc et Mef, item edd. Venet. Kunn. atque Remb., *asscribitur* Bb. Mcd. A c. edd. SP. Dav. et Erasm. Conf. ad Donat. cap. III. not. 4. Pro *et eis* restitui *eis et* ex codd. C. W. Mabcdef. Bac. et A eodemque modo legitur in edd. Baluzianam antecedentibus. Part. *et* om. Bb. Mox *domino deo* habet A. 3) Ioann. 8, 34 sq. 4) *peccati* omissum in W. Mbcde. Bbc et Veron. 2., superscriptum a r. m. in Ma. Cf. *Sabatier*. 5) *in aeterno* C. Delevi *autem* post *filius*; abest enim a codd. C. W. Mabce. Ba et A, item ab edd. vett. Erasm. atque Morell. Verba: *filius manet in aeternum* desiderantur in Mf.

Quanta autem domini indulgentia, quanta circa nos dignationis eius [6]) et bonitatis ubertas, qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu dei, ut deum patrem vocemus et ut est Christus dei filius, sic et nos dei filii nuncupemur? Quod nomen [7]) nemo nostrum in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare. Meminisse itaque, fratres dilectissimi [8]), et scire debemus quia quando patrem deum dicimus, quasi filii dei agere debemus, ut quomodo nos nobis placemus de deo patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur [9]) quasi dei templa, ut deum in nobis constet habitare. Nec sit degener [10]) actus noster ab spiritu, ut qui spiritales et

6) *eius* om. C. Hoc pronomen post *bonitatis* repetitur in A. Pro *ubertas* in Ba est *libertas*. Dein *ut* pro *qui* in C. W. Mabcde. Ver. 4. Babc et A. Proxime *in conspectu domini* habent Bc et Mcd moxque c. C et Bb *dominum patrem*. Dein *ut et est Christus* alio ordine legitur in A, *et est* (omisso *ut*) in C, *est* om. Bb. Inverse *filius dei* scribit Mf. Statim part. *et* om. Bb una cum ed. Dav., *nos* A. Pro *dei filios nuncupemus* e codd. Mbcd et Bc, quibuscum faciunt edd. Erasm. Grav. atque Oxon. recepi *dei filii nuncupemur*, quam lectionem in suis quoque libris invenit Pamelius; *d. filii nuncupamur* exstat in A. 7) *nomen* om. Bc et Mcd. Mox *adtingere* male W. Ma. Bac. Vid. Adnot. in Paulin. de vita S. Ambrosii p. 232. Tum *ipse Christus* Bc et Mcd. 8) *karissimi* Bbc et Mcd, item pr. Mf, *et scire* om. Bc et Mcd. Iidem libri c. A habent *patrem dominum*, Mbf *deum patrem*. Mox *fili* pr. Mab, inverse *dei filii* dant Bc et Mcd. Excidit *dei* in A. In seqq. Bc et Mcd scribunt *placemus nos* (om. *nobis*). Proxime *et ille placeat* Mb, *placeat* ^et^ *ille* Bb, *placeat ille* Bc et Mcd. 9) *Convertamur* C, tum *qua* Ba, item pr. W et Ma, *dominum* pro *deum* C. Bc et Macd et alio ordine *constet in nobis* A. 10) *Nec degeneret* edd. vett. c. Erasm. et Grav., *nec sic* C, *sit* erasum est in Me, ubi post *degener* r. m. superscripsit *et*. Dein *ab spiritu* pro *a spiritu* recepi ex libris C. Mbcd et Bac, *ac spiritus* (*s* final. ab al. m. adiect.) habet W. Statim *et* pro *ut* legitur in Me. Aptius *spiritales et caelestes*

caelestes esse coepimus, non nisi spiritalia et caelestia cogitemus et agamus, quia et ipse dominus deus dixit [11]): *Eos* [12]), *qui clarificant me, clarificabo; et qui me spernit, spernetur.* Beatus quoque apostolus [13]) in epistula sua posuit [14]): *Non estis vestri; empti enim estis magno* [15]). *Clarificate* [16]) *et portate deum in corpore vestro.*

IX.

Post hoc [1]) dicimus: *Sanctificetur nomen tuum,* non quod optemus deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petamus a deo ut nomen eius sanctificetur in nobis.

(*caelest. et spirit.* vulg., *et caelestes* om. Bab) exhibent C. W. Mabcdef. Bc. A. *Spirituales* moxque *spiritualia*, ut passim, scribit Me, *caelestia et spiritalia* dant Bc et Mcd. In seqq. omittitur *dominus* in Bc et Mcdf, a quibus non differunt vett. edd. c. Erasm. et Morell., item, *deus* in Bb. 11) 1. Reg. 2, 30. 12) Additur *inquit* in Mb. Tum *me clarificabunt*, *clarificabo* habet Bb. Deinde *spernit me* Mb, *me spernet* W. Ma, *me spernunt, sperno* Bb, *me spernent, spernentur* C. Conf. de zelo et livore cap. XII. not. 18. 13) *Paulus* pro *apostolus* A. Dein *epistula* C. W et Mab, *epistola* vulg. 14) 1. Cor. 6, 19. 15) *pretio magno* vulg., *magno pretio* Ma. Sed v. *pretio* abest a W. Ver. 2. Ba. Mf et tribus Anglicis, superscriptum autem legitur a r. m. ante *magno* in Mb et h. l. et de exhortat. martyr. ad Fortunat. cap. VI. p. 265, post *magno* in testimon. adv. Iud. ad Quirin. III. 11. p. 307. Delevi igitur, ut in Nostri libro de habitu virginum cap. II. p. 121, v. *pretio*, quod, cum modo anteponatur adiectivo, modo postponatur, modo superscribatur, ex interpretamento fluxisse luce clarius est. Conf. de opere et eleemos. cap. II. not. 6. 16) *Glorificate* Bc et Mcd, *glorificate vel clarificate* Mf. Deinde *dominum* C. Bc et Mce; in hoc tamen libro r. m. supra addidit *deum*. Pro *in corpore vestro* Bb habet *in cordibus vestris*.

IX. 1) *Post hec* A, *post hoc etiam* Mb. Tum *non quo* A. Statim *domino* Bb. Proxime *quia* pro *quod* A. Dein *petamus a deo* W. Mabcdef. Bac. A veteresque edd., item qui h. l. laudat, S. *Augustinus* de corrept. et grat. cap. VI. §. 10. Tom. X. p. 756. A;

Ceterum a quo deus [2]) sanctificatur, qui ipse sanctificat? Sed quia ipse dixit [3]): *Sancti estote, quoniam* [4]) *et ego sanctus sum,* id petimus et rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse coepimus perseveremus. Et hoc cotidie [5]) deprecamur. Opus est enim nobis cotidiana [6]) sanctificatio, ut qui cotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione adsidua repurgemus. Quae autem sit sanctificatio, quae nobis de [7]) dei dignatione confertur,

---

a domino exhibent C et Bb, *ab eo* primus dedit Erasmus eumque secuti sunt editores posteriores omnes. In seqq. Mb ordinem ita invertit: *ut sanctificetur nomen eius in nobis.* Verba *in nobis. Ceterum* post *sanctificatur* male infercit A. 2) *deus* om. Bc et Mcd. Pro quo *dominus* habet Bb. Vulgatam autem lectionem tuentur et rell. libri omnes et S. *Augustinus* l. c. 3) Levit. 20, 7. 4) *quia* A. Quod sequitur *et* om. Bb. Mf editionesque Gravianam antecedentes, Me autem inter lin. habet. Apud S. *Augustinum* l. c. omnes prope MSS. testibus Maurinis exhibent *quomodo ego*; legitur tamen apud eundem contra duas epist. Pelag. IV. 9, 25. Tom. c. p. 483. D. et de dono perseveraut. cap. II. §. 4. T. c. p. 824. B., ubi item haec Nostri verba laudantur, *quoniam et ego* sine ulla variatione. *Sum* om. W et Mae. Tum *ideo petimus* scribunt Bb et Mf conspirantibus libris ante Pamel. editis, *a deo pet.* A. Copulam ante *rogamus* ab al. m. inter vers. habet W. 5) *Et hoc quod quotidie* A. *Cotidie* recepi ex W. Mabf et Ba, quibuscum faciunt edd. SP. et Dav., *cottidie* dant Bbc et Mcd, *quodtidie* C, *quottidie* edd. Venet. Kunn. Remb., *quotidie* Me et A c. ceteris edd. Dein *precamur* Mbcd. Bbc. A. 6) *cotidiana* W. Mbf. Ba, item edd. SP. et Dav., *cottidiana* Bbc et Macd, *quodtid.* C, *quottid.* edd. Venet. et Kunn. c. Remb., *quotid.* Me et A, ut vulg. *Sanctificatio* praebuerunt C. W. Mabef. Ba editionesque SP. Venet. Dav. Kunn. pro vulg. *sanctificatione.* Verba proxima: *ut qui* — — *sanctificatione* desunt in A. Pro *qui* in Me habetur *quia.* Dein *cotidie* scribunt W. Mb et Ba concordantibus edd. SP. et Dav., *cottid.* Macdf et Bbc, *quottidie* C editionesque Venet. et Kunn., *quotid.* Me c. vulgatis libris rell. Mox *et assidua repugnemus* (sic) habet A, *adsidua* pro *assidua* restitui ex codd. C. W et Mab. 7) *de* om. Bc et Mcd.

apostolus praedicat dicens [8]: *Neque fornicarii* [9]*, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum adpetitores, neque fures, neque fraudulenti, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores regnum dei consequentur. Et haec quidam* [10]*) fuistis; sed abluti estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis in nomine domini Iesu Christi et in spiritu dei nostri.* Sanctificatos nos dicit in nomine domini Iesu Christi et in spiritu dei nostri [11]. Haec [12] sanctificatio ut in nobis permaneat oramus. Et quia dominus [13] et iudex noster

---

8) 1. Cor. 6, 9—11. 9) *Neque enim fornicarii* W et Ma, *neque enim idolis servientes* (om. vocc. *neque fornic.*) Bc et Mcd, *neque idol. serv.*, *neque fornic.* A, *nec fornic.*, *neque idol. serv.* Me, *fornicari* pr. Mb, *fornicatores* Ba. Postea *mascolorum adpetitores* C. *Adpetitores* (*appet.* vulg.) etiam W. Mab. Ba et in Testimon. adv. Iud. III. 65. p. 324. W et Mb. De qua scriptura vid. *Wagner*. l. c. p. 807, 5. Conf. infra cap. XIV. not. 13., ad Donat. cap. XIII. not. 2., ad Demetr. cap. VIII. not. 5., de opere et eleemos. cap. X. not. 15. Bb scribit *concubitores*. „Quinque libri veteres habent *concubitores*. Sic etiam se in antiquissimo codice legisse testatur Morellius, in uno codice Bodleiano editio Anglicana. Sic etiam editio vulgata epistolarum sancti Pauli.“ *Baluzius*. Mox *maledicti* pro *maledici* A. Dein *consecuntur* W. Ma. Ba, *consequuntur* Bb, *possidebunt* Mb et A. 10) Ita Ver. et W; ita Ver. etiam in Testim. adv. Iud. III. 65. p. 324, *et haec quidem* vulg., *et in his quidem* Bb. Confirmatur lectio a me recepta Graeco textu: καὶ ταῦτά τινες ἦτε. Verba: *sed iustificati estis*, *sed sanctificati estis* desiderantur in Mb; *sed sanctificati estis*, *sed iustificati estis* inverso ordine exhibent Bbc et Mcd; *sed sanctificati estis*, quae om. A, in Bc al. m. supplevit. Post *domini* abest *nostri* a C. W. Macde et Bac, ut ab exemplaribus ante Baluz. editis. Quare expunxi. Praepositionem ante *spiritu*, quam om. W et Bab, Ma ab al. m. inter lin. habet. 11) Desunt haec in Ba et A. Post *domini* Mb et Bb addunt *nostri*. *Christi* om. Mcd, moxque *in*, quod in W r. m. superscripsit, deest in Mf. 12) *Haec* al. m. supra addidit in W. Tum *permanet* A. 13) *deus* Mf veteresque edd. c.

sanato a se et vivificato comminatur iam non delinquere, ne quid ei deterius fiat, hanc continuis orationibus precem facimus, hoc diebus ac noctibus postulamus, ut sanctificatio et vivificatio, quae de dei gratia sumitur, ipsius protectione servetur.

X.

Sequitur [1]) in oratione: *Adveniat regnum tuum.* Regnum etiam dei repraesentari nobis petimus, sicuti et nomen eius ut in nobis sanctificetur [2]) postulamus. Nam deus quando [3]) non regnat aut apud eum quando incipit quod et semper fuit et esse non desinit? Nostrum regnum petimus advenire a deo [4]) nobis repromissum, Christi sanguine et passione quaesitum, ut qui in saeculo ante

---

Erasm. et Morell., *et iudex* om. A. Idem deinde scribit *iustificato.* „*Vivificato* omnes libri veteres et omnes antiquae editiones. Manutiana habet *iustificato* [in Gotting. exemplari superscriptum est *vivificato*]. Morellius retinuit veterem lectionem. Pamelius et Rigaltius maluerunt *iustificato.* Sic etiam Angli, quamvis haberent auctoritatem plurium veterum exemplarium contra sentientium. Vide concilium Carthaginense [immo Karthaginiense] Cypriani p. 332 in allocutione Felicis a Bagai.“ *Baluzius.* — Tum *comminatur* Mcf. *Delinquere* correctum est e *derelinquere* in Mbe. Mox *et* pro *ei* Ba. Dein *hoc* — — *precum* Me, *faciamus* Mb. Bb. A, item pr. W, *et* pro *ac* A et S. *Augustin.* de dono persever. cap. II. §. 4. T. c. p. 824. E., *postulemus* Bb. A et a s. m. Mb. In seqq. *quae* (excurrente linea) *domini gratia* moxque *ipsi* (item in fin. lin.) C.

X. 1) *Sequitur* praecedente v. *servetur* absorptum est in Bc et Mcd. 2) *petimus ut sanctificetur* pr. Me. Postea tamen part. *ut* deleta r. m. vocabula praetermissa in mg. supplevit. Idem liber c. Mbc et A pro *sicuti* habet *sicut* et pro *postulamus* Mb *oramus.* 3) *quando deus* Ba, *deus qui* A. *Aut* moxque *et* ante *semper* hic liber om. 4) Excidit v. *deo* in A. Eius loco Bb habet *domino,* Mb *Christo* et deinde *promissum.* Proxime *in* ante *saeculo* erasum

servivimus, postmodum Christo dominante regnemus, sicut ipse[5] pollicetur et dicit[6]: *Venite, benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab* | *origine* 208 *mundi.* Potest vero[7], fratres dilectissimi, et ipse Christus esse regnum dei, quem venire cotidie cupimus, cuius adventus ut cito nobis repraesentetur optamus. Nam cum resurrectio ipse[8] sit, quia in ipso resurgimus, sic et regnum dei potest ipse intellegi, quia in illo regnaturi sumus. Bene autem regnum dei petimus, id est, regnum caeleste, quia est et terrestre regnum[9]. Sed qui renuntiavit iam[10] saeculo maior est et honoribus eius et regno. Et ideo qui[11] se deo et Christo dicat, non terrena, sed caelestia regna desiderat. Continua autem oratione et prece[12] opus est, ne excidamus a regno caelesti, sicut Iudaei, quibus hoc prius promissum fuerat,

---

in Mb, in Bb omissum est. Dein *servimus* legitur in Bc. 5) *sicut et ipse* Mbf. 6) Matth. 25, 34. 7) *vero* om. Bc et Mcd. Iidem scribunt *frat. karissimi* et postea alio ordine *regnum dei esse.* Verba seqq.: *quem venire cotidie cupimus* — — — *quia est terrestre regnum* desiderantur in A. *Cotidie* habent W. Mbf. Ba itemque edd. SP. et Dav., *cottid.* Macd et Bbc, *quodtid.* C, *quottid.* edd. Venet. et Kunn., *quotid.* Me c. ceteris edd. 8) *nostra*, quod vulg. additur, omisi; abest enim a Ver. C. W. Mabf. Bab, omnibus Baluzianis et octo Anglicis; contra Bc et Mcd exhibent *ipse sit nobis, qui in ipso resurgimus.* Mox *qui* pro *quia* Bc et Mcd. 9) *regnum* h. l. om. Me. 10) *renuntiavimus* sine *iam* scribitur in Bc et Mcd. Tum prius *et* moxque *eius* om. A. Pro *et regno* Mf habet *in regno.* 11) *soli* pro *qui* A. Dein *domino et Christo* Mb. Bb. A. *Dicat* praebuerunt codd. omnes, in quibus est etiam Ver., et edd. vett. c. Morell., *dedicat* invexit *Erasmus.* Hinc acceperunt posteriores edd. 12) *praece et oratione* Mb. Tum *nec excidamus* Bc et Mcd, *ne excedamus de regno* C. Mox *primum* pro *hoc prius* Ba, *hoc primum* C. Bc et Mcd, *hoc ipsum prius* A, qui post *domino* male infert *autem.*

exciderunt domino manifestante et probante [13]): *Multi,* inquit, *venient* [14]) *ab oriente et occidente et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum; filii autem regni expellentur in tenebras exteriores. Illic* [15]) *erit ploratio et stridor dentium.* Ostendit quia ante [16]) filii regni Iudaei erant, quando et filii dei esse perseverabant. Postquam [17]) cessavit circa illos nomen paternum, cessavit et regnum. Et [18]) ideo Christiani, qui in oratione appellare patrem deum coepimus, ut regnum dei nobis veniat oramus.

---

13) Matth. 8, 11. 14) *Multi autem venient* A. *Venient*, utpote omissum, Me in mg. habet. Pro *recumbent* scribunt *accumbent* W. Macde. Babc. A. Dein *Habraham* W et Ma, *Habraam* Me, *Abraam* A. Proximum *et* male om. Bb et A. Legitur *Abraham et Isaac et Iacob* item de opere et eleemos. cap. XXIII. sub fin. et Epist. LXI. p. 101, nec non *Core* (vulg. *Chore*) *et Dathan et Abiron* Epist. LXV. p. 113. LXVIII. p. 118. Epist. LXXIII. p. 131. Epist. LXXV. p. 148. Epist. seq. p. 154. 155, de cathol. eccles. unitat. p. 200. Tum *Ysaac* Bac. Mcdf. A, *Isac* C. Mox *fili* Mb, ut alibi. Voc. *regni* ab al. m. superscriptum in W. Pro *expellentur* Bbc et Mcdf dant *eicientur*. 15) *Ibi* Bc et Mcd. Dein *fletus et stridor* Bb. 16) *qui* pr. W, *antea* A. Tum *fili* Mb, item ante *dei*, ubi in Me legitur *fili*. 17) Addunt *autem* Bc et Mcde. Deinde inverso ordine *nomen paternum circa illos* A. 18) *Et* om. ed. Dav. Mox *deum patrem* exhibent W. Mab. Ba, *dominum patrem* Bb, *patrem dominum* Bc et Mcd. Dein vulgo legebatur *nos et ut*. Sed pronomen *nos*, quod non quadrat, iure omittitur in Bc et Mcd; item partic. *et* in Ba. Haec aberat etiam a cod. Me, ubi post *ut* superaddita legitur; *nosse ut* habet A, *ut et* scribunt Bc et Mcd. Pron. *nos*, quippe in perantiquo libro non repertum, delendum esse monuit iam *Walkerus* in miscell. Observatt. Vol. III. Tom. I. p. 53. Eieci igitur voculas istas, quas a glossatoris manu esse profectas dubitari vix potest. Tum *regnum veniat dei in nobis* Mf.

XI.

Addimus quoque et dicimus: *Fiat voluntas tua* [1]) *in caelo et in terra*, non ut deus faciat quod vult, sed ut nos facere possimus quod deus vult. Nam deo [2]) quis obsistit quo minus quod velit faciat? Sed quia nobis a diabolo [3]) obsistitur, quo minus per omnia noster animus atque actus deo obsequatur, oramus et petimus ut fiat in nobis voluntas dei. Quae ut fiat in nobis [4]), opus est

---

XI. 1) Omisi *sicut* auctoribus libris Ver. C. W. Mab. Bab, duobus Anglicis, omnibus ap. *Augustinum* contra duas epist. Pelag. IV. 9. §. 25. T. X. p. 483. E., item codicibus W. Mbe et Ba ap. ipsum *Cyprianum* ad Quirin. III. 19. p. 311. Legitur *sicut*, quod a r. m. superscriptum est in Me, ap. *Augustin.* de praedest. Sanctorum VIII. 15. T. c. p. 800. F. et ad Vitalem epist. CCXVII. cap. II. §. 6. T. II. p. 801. C—D. Ceterum optime huc faciunt, quae *Augustinus* de dono persever. cap. III. init., ubi haec sunt: Tertia petitio est: *Fiat voluntas tua in caelo et in terra*, commemorat. „Vel", inquit, „quod in plerisque codicibus legitur magisque ab orantibus frequentatur, *sicut in caelo et in terra*, quod plerique intelligunt, sicuti sancti angeli, et nos faciamus voluntatem tuam. Vult autem ille doctor et martyr (vid. cap. XII.) caelum et terram intelligi spiritum et carnem, et hoc nos orare, ut voluntatem dei re utraque concordante faciamus. Vidit in his verbis et alterum sensum sanissimae fidei congruentem, ut scilicet pro infidelibus, qui sunt adhuc terra, terrenum tantum hominem prima nativitate portantes, orare intelligantur fideles, qui caelesti homine induti non immerito caeli nomine nuncupantur. Ubi evidenter ostendit et initium fidei esse donum dei, quando non tantum pro infidelibus, ut augeatur in eis vel perseveret fides, verum etiam pro infidelibus, ut habere incipiant eam, quam penitus non habebant, et contra quam corda insuper inimica gestabant, sancta orat Ecclesia." — In seqq. *possumus quod velit faciat* (intermed. om.) A. 2) *domino* Bb. 3) *a sabulo* Bc et Mcd. Proxime v. *animus* al. m superscripsit in W. Tum *et* pro *atque* dat Bb. Pro *actus* Me habet *voluntas*. 4) *in nobis* om. A. Praepositionem corr. m. supra ad-

dei voluntate, id est, ope eius et protectione, quia nemo suis viribus fortis est, sed dei indulgentia et misericordia tutus est. Denique et dominus [5]) infirmitatem hominis, quem portabat, ostendens ait [6]): *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste.* Et [7]) exemplum discipulis suis tribuens, ut non voluntatem suam, sed dei faciant, addidit dicens: *Verumtamen* [8]) *non quod ego volo, sed quod tu.* Et alio loco dicit [9]): *Non descendi* [10]) *de caelo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Quod si filius obaudivit, ut faceret patris voluntatem [11]), quanto magis servus obaudire debet, ut faciat domini voluntatem, sicut in epistula sua Ioannes quoque ad faciendam dei voluntatem hortatur et instruit dicens [12]): *Nolite diligere* [13]) *mundum, neque ea quae in mundo*

---

didit in Mb. Tum *dei est voluntate* alio ordine C. Mox *operatione* pro *ope* Me. Desunt verba *quia nemo — fortis est* in C. 5) *deus* edd. vett. c. Erasm. Statim *infirmitate* C. W et Ma. 6) Matth. 26, 39. 7) *Et* om. C. Bbc et Mcde. Dein *suis discipulis* A, *tribuens exemplum discipulis suis* Bc et Mcd, *discip. su. distribuens* C. 8) *Verumptamen* A c. ed. Dav., *veruntamen* W. Bc et edd. Grav. ac posteriores. Postea *quod tu vis* C. Mb. A. 9) *Item* Ba pro *et*, quod A om. Tum *alio in loco* A, *in alio loco* Bc et Md. Omittitur *dicit* in Mae et Ba. Ceterum vid. Ioann. 6, 38. 10) *Non veni facere voluntatem meam, sed eius, qui me misit* Bc et Mcd, *sed eius, qui me misit* etiam edd. vett. c. Erasm., item *me misit* W. Mabef. Ba. A. Legitur autem in Graeco: *ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.* 11) *voluntatem patris* W. Macd et Bab. Verba: *quanto magis — — domini voluntatem* desunt in A; Bc et Mcd exhibent *deo obaudire.* Pro *domini,* quod om. Bb, in Me legitur *dei.* Bc et Mcd scribunt *voluntatem domini. Sic in epistola.* Post *sicut* A interserit *et* idque reperitur etiam in ed. Dav. Scripturam *epistula* pro vulg. forma *epistola* recepi ex codd. C et Mb. *Iohannis* est in C et Ba. Post *quoque* hic liber interponit *unumquemque.* Tum *domini voluntatem* habent Mb et Ba, *vol. dei* C. Bbc. Mcd. A. 12) 1. Ioann. 2, 15. 13) *dilegere* hic et infr. (vid.

sunt. Si qui [14]) *dilexerit mundum, non est caritas patris in illo, quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a patre, sed ex concupiscentia mundi, et mundus transibit et concupiscentia eius; qui autem fecerit voluntatem dei, manet in aeternum, quomodo et deus manet in aeternum.* Qui in aeternum manere volumus, dei, qui aeternus est, voluntatem facere debemus [15]). Voluntas autem dei est, quam [16]) Christus et docuit et fecit. Humilitas in conversatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis [17]) iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere non nosse et factam posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, deum toto corde diligere, amare in illo quod pater

---

not. 17.) C. Tum *nec ea* Me, *sunt* om. A. 14) Ita C. W et pr. Ma, *si quis* vulg. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 1. Ita etiam codd. W et Ba in libro de mortalitate cap. XVII. et de habit. virg. cap. VI. p. 133. cod. Seg. Pro *caritas* exstat *dilectio* in W. Maf. Ba itemque in edd. vett. et Morell. Tum *in eo* habent Bc et Mcd. *Omne* om. Bb. Dein *est in mundo* scribit A. Vocc. *carnis est et concupiscentia* desunt in C. *Est* post *carnis* in Me r. m. superscripsit. Pro *a patre* legitur *de patre* in Ma, *saeculi* pro *mundi* in W. Ma et Ba. *Transibit* enatum est e *transivit* in Me, *transivit* habet A, *transit* e corr. Mb. Mox *autem* om. Bb, tum *dei voluntatem* dat C et in seqq. verba: *quomodo et deus manet in aeternum* desiderantur in A. 15) Desunt haec in Me; *est* ab al. m. superscriptum habet Bb. Dein ordinem sic invertit A: *facere voluntatem debemus.* 16) *voluntatem dei et quam* Ma, *et quam* item W, *qua* A. Deinde *et docuit et fecit* W. Ma. Ba et edd. vett. c. Erasm. atque Grav., *docuit et fecit* (pr. *et* om.) Mbf, *et fecit et docuit* vulg. Conf. de zelo et livore cap. IX, ibique adnot. 12. 17) *in factis* al. m. supra addidit in W. Paulo post *iniuriam facere* scribit Ba et pro *nosse* Mab et A exhibent *posse*. Quod sequitur *et* in A omissum, in Mb erasum est. Dein *tolerare posse* scribunt Bc et Mcd, quibuscum conspirant edd. vett. c. Erasm. et Grav. Mox *dominum* pro *deum*

est, timere quod deus est, Christo nihil omnino praeponere, quia nec nobis quicquam ille praeposuit, caritati eius inseparabiliter adhaerere, cruci eius fortiter ac fidenter adsistere, quando de eius nomine et honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur, in quaestione fiduciam, qua congredimur, in morte patientiam, qua coronamur. Hoc est coheredem [18]) Christi velle esse, hoc est praeceptum dei facere, hoc est voluntatem | patris inplere. 209

Ver. C. Mb. Bb et *dilegere*, ut supra, C. Post *timere* A addit *autem*, *in illo* repetit Bb. Tum *dominus est* Mb et A. Statim *omnino nichil praeponere debemus* Bc et Mcd, *nihil praep. omnino* W. Ma. Proxime *nec quicquam ille nobis* A, *nec nobis ille quicquam* W. Macdf et Bac editionesque vett. c. Erasm. et Morell., *nec ille nobis quidquam* Grav., *nec nobis quidquam ille* Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. Recte Baluzius *nec nobis quicquam ille* concordantibus ceteris codd. meis. Scribendum esse *quicquam*, non *quidquam* monstravit *Wagnerus* l. c. p. 459. In seqq. *libenter insistere* habet Ver., *adsistere* pro *assistere*, quod in Bc r. m. inseruit, receptum e codd. C. W. Mab et Ba. Tum *eius nomine* (om. *de*) pr. exhibebat Mb, post vero scriptum est *eius pronomine*. Pro *et* legitur *vel* in Mf. Dein *exibere* dat Ma et *constantia, quam confitemur* C, *quam*, ut tacite scripsit *Gronovius* Observatt. III. 24. p. 323, habent etiam Bbc et Mcdf c. A. Mox *fiducia* C. W. Ma. Ba (*quae* Ba). Iidem libri *patientia*. Pro *coronamur* Bc et Mcd *conamur*. 18) *Hoc est quod heredem* Bb. Tum *velle esse* codd. omnes excepto Bb, item edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell., *esse velle* Bb, Manutius et editores posteriores. In clausula cod. A habet *hoc est voluntatem dei in caelo et in terra* (intermed. om.). Verba *est* et *adimplere* om. Ver. 1.; *adimplere*, quo imprimis delectatus est *Tertullianus*, primus recepit Remboltus eumque secuti sunt Erasmus, Gravius, Manutius, Pamelius et recentiores; codd. autem mei, ut edd. SP. Venet. et Kunn. c. Morell., exhibent *implere*, praeter W, qui scribit *inplere*. Silet Baluzius.

XII.

Fieri autem petimus voluntatem dei in caelo [1]) et in terra, quod utrumque ad consummationem nostrae incolumitatis pertinet et salutis. Nam cum [2]) corpus e terra et spiritum possideamus e caelo, ipsi terra et caelum sumus, et in utroqne, id est, et corpore et spiritu ut dei voluntas fiat oramus. Est enim [3]) inter carnem et spiritum conluctatio et discordantibus adversus se invicem cotidiana congressio, ut non quae volumus ipsa faciamus, dum spiritus caelestia et divina quaerit, caro terrena et

XII. 1) *ut in caelo* Mf et plerique libri editi. Sed part. *ut*, quae ab r. m. in Me superscripta habetur, c. edd. Morell. Baluz. et Goldhorn. codd. rell. et Italici ad unum omnes omittunt. Consentit *Augustinus* l. c. p. 483. E. et contra Iulian. Pelag. L. II. cap. 3. §. 6. T. c. p. 529. F. Post *utrumque* Bc et Mc interponunt *et*. Tum *incolomitatis* scribitur in W. Mabcde et Bc, nec aliter pr. habebat Mf. Dein *atque salutis pertinet* dat Ma. 2) *cum* om. Bb et A. Statim in hoc libro perperam legitur *et terra*, Mb exhibet *a terra*, quod enatum est ex *ac terram*. Tum *possidemus* Bb. Mox *et caelum et terra* exstat in Bc et Mcd, *caelum et terra* in Bb et A. Vulgatam lectionem sequitur *Augustinus* contr. duas epist. Pelag. IV. 9. §. 25. T. X. p. 483. E. et contr. Iulian. Pelag. loc. supra cit. Proxime *et* om. A; *in utrumque* habet W c. Ba, *in utraque* (sic) C, *utrumque* sine *in*, quod erasum videtur, Ma. Tum *id est et*, quae voculae in A desunt, e corr. W. Coniunct. *et* om. Bab et Mef editionesque vett. una cum Erasm. Grav. et Morell., item *Augustinus* utroque loco. Ibi loc. prior. exstat *in corpore et spiritu*, altero *in corpore et in spiritu*. Inverso ordine *et spir. et corp.* scribunt Bc et Mcd. Vocc. *et spiritu* correctoris manui debet cod. W. Dein *fiat voluntas* est in Mb. 3) *Etenim* A, *est ergo* Bc et Mcd. Tum *in carne et spiritu* W et Ma. Dein *discordantium* habet Mb, *discordantes* (a sec. m.) C, *adversum* scribitur in libris Monacc., et Bambergg., *ipsum* pro *invicem* in A. Mox *illa* pro *ipsa* Bc et Mcd. Tum *faci^a mus* Ma. Pro *dum* Mb *cum*, Bc et Mcd *dum enim*, C *di spu caelestia* (sic).

saecularia concupiscit. Et ideo petimus inpense [4]) inter duo ista ope et auxilio dei concordiam fieri, ut dum et in spiritu et in carne voluntas dei geritur, quae per eum renata est, anima servetur. Quod aperte atque manifeste apostolus Paulus sua voce declarat: *Caro,* inquit [5]), *concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem; haec enim invicem adversantur sibi, ut non quae vultis ipsa faciatis. Manifesta autem sunt* [6]) *opera carnis,*

---

4) Ita W, *impense* Maf et Ba editionesque praeter Goldhornianam omnes. Deest hoc adverbium in ceteris libris meis, in Ver. 2. et ap. *Augustin.* locc. citt., neque repertum a Baluzio est in undeviginti et uno, quos inspexit, codd., neque in excerptis Flori. Erravit tamen vir doct. adnotans id exstare in codice Seguieriano sive nostro C. Quod subsequitur *inter* om. W. Ma. Ba. Legitur in A: *inter ista duo per opem et auxilium dei concordiam.* Abhinc idem liber transilit ad verba: *ipse tui memor non sis* (cap. XXII.). Bb scribit *auxilio et ope.* Dein *et dum* a m. pr., *ut d.* a sec. C. Statim *et spiritu et carne* W. Mf editionesque vett. c. Erasm., *spiritu et carne* (prior. *et* omisso) Ma, (*et* item om.) *in spir. et in carn.* C. Bc et Mbcd, *in spir. et carn.* (*et* non praefixo) Bab c. Me. Praepositionem utroque loco primus habet Gravius, sed minutioribus litteris scriptam. Alio ordine *dei voluntas* Bc et Mcd. Tum *creditur* C. Infra *reservetur* Ver., *reparetur* codd. Vaticani ap. *Augustin.* contr. duas epist. Pelag. l. c. 5) Galat. 5, 17. Pro *et spiritus* legitur *spiritus autem* in Mab. Bb et ed. Morell. Sed alteram lectionem tuentur ipse Noster ad Quirin. III. 64. p. 323 et *Tertullianus* de Monogam. cap. I. p. 429 ed. Oehler. Concordat etiam *Augustinus* utroque loco. Deest *enim* in Bc et Mcd, qui deinde scribunt *sibi adversantur.* Omittit pronom. *sibi Augustinus* contr. duas epist. Pelag. p. 484. A, habet tamen contr. Iulian. Pelag. T. c. p. 530. A. Mox *quaecumque vultis* Bb, *quaecunque v.* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Syllabae autem *cunque* ap Grav. minutioribus typis sunt excusae. Dein *illa* pro *ipsa* Babc et Mcdef, nec aliter *Augustinus* loc. alt. p. 530. A. *Ipsa* ap. Nostrum ad Quirin. l. c. om. Ba. 6) *Manifesta sunt autem* Bc et Mcd, ut vulg. textus ad Quirin, ubi codd. W et Mb exhibent *manif. autem sunt.* Tum *facta* pro *opera* C. Mabe et Ba, item libri ante Pamelium typis

quae sunt adulteria, fornicationes, inmunditiae, spurcitiae, idololatriae, veneficia, homicidia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, provocationes, simultates, dissensiones, haereses, invidiae, ebrietates, comessationes et his similia, quae praedico vobis sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est caritas [7]), *gaudium, pax, magnanimitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, castitas.* Et idcirco cotidianis, immo continuis orationibus [8]) hoc precamur et in caelo et in terra vo-

---

exscripti, e quibus tamen Gravianus *opera* in mg. habet. Reperitur *facta* etiam ap. Nostrum ad Quirin. l. c. Sed nihil mutandum; videtur enim Cyprianus respexisse ad *Tertullianum* de Pudicit. cap. XVII. p. 480, ubi exstat *opera.* Post *quae sunt* utroque loco interrogationis signum ponitur in Ba. Voc. *adulteria* om. Ma. Tum *idolatria* (sic) scribitur in Bc et Mcde, *idolatriae* in W et Ba, *veneficiae* in Ma, *contemptiones* (*n* a r. m. supra correcto) in Me, alio ordine *aemulationes, contentiones* dant Bc et Mcd, *animositas* C et W, *simulationes* Bc et Mcd, *haeresis* C. W et Ba. Dein ed. Dav. habet *invidia, ebrietas.* Ex *ebrietas* r. m. in Me correxit *ebrietates*, cuius loco in Ba est *hebrietates.* Pro *comessationes* edd. SP. Venet. et Kunn. exhibent *comesationes.* Ita (ab m. pr.) etiam Mb et ad Quirin. l. c. W, *comisationes.* C, *commesationes* Ma c. ed. Dav., *commessationes* Babc et Mcdf, *commensationes* Me. Conf. ad librum de zelo et livore cap. VIII. not. 11. Verba proxima: *quae praedico vobis, sicut praedixi,* desunt in Ver. 3. et Bb, eadem una cum *quoniam* omittuntur in C: W. Mabcd et Bac; in Me autem a m. r. ad mg. sunt adscripta. Ego retinui, quia leguntur ap. *Tertullian.* de Pudicit. l. c. Deinde *possedebunt* C, *consequntur* (sic) Bb. 7) *et spiritus est caritas* W. Abest *caritas* a Bb, *agape* habet Manut., item ap. Nostrum ad Quirin. l. c. Ba, *agapes* Me; *agapes, gaudium, pax, magnanimitas, suavitas, benignitas* Ver., post *pax* Gravius addidit *patientia.* Pro *magnanimitas* Bb scribit *longanimitas.* Dein *suavitas* interposuit Gravius. Quod sequitur *bonitas* om. Mf editionesque vett. c. Erasm. 8) Pro *orationibus* Bb *precibus.* Tum *praecamur et petimus* Mb. Pro seq. *et*, quod in eo-

luntatem circa nos dei fieri, quia haec est voluntas dei ut terrena caelestibus cedant, spiritalia et divina praevaleant. Potest et [9]) sic intellegi, fratres dilectissimi, ut, quoniam mandat et monet dominus etiam inimicos diligere et pro his quoque qui nos persecuntur orare, petamus et pro illis qui adhuc terra sunt et necdum caelestes esse coeperunt, ut et circa illos voluntas dei fiat, quam Christus hominem conservando et redintegrando perfecit. Nam cum discipuli [10]) ab eo non iam terra appellentur, sed

---

sicut
dem libro erasum est, edd. vett. exhibent *sicut*; *et* (*sicut* a r. m. superscripto) est in Me, *ut* in exemplari Morelliano, *et in terra et in caelo* reperitur in W. Ma et Ba, *et in terra, ut in caelo* in Mf. Verba proxima: *voluntatem circa nos dei fieri, quia haec est*, desiderantur in C; *dei circa nos fieri* scribunt Mb et Bab, *dei fieri circa nos* Bc et Mcd. Tum *voluntas est dei* Md moxque *spiritualia* Bc et Mcd. 9) *etiam* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Dein *fratres karissimi*, *dilectissimi intelligi* Md, *fr. dil. intelligi* Bc et Mc. Pro *monet* ap *Augustinum* contr. duas epist. Pelag. l. c. p. 484. A. legitur *docet*. Statim *deus* pro *dominus* exhibent edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Ceterum vid. Matth. 5, 44. Recte in seqq. *pro his* codd. omnes praeter Mf, in quo est *hiis* (ut in ed. Dav.) sine praepositione; *pro his* item edd. Erasm. et Grav. congruente *Augustino* l. c., *pro iis* ceteri editi. De usu pronominis demonstrativi *hic* pro *is* cum relativo iuncti vid. quae posui ad *Paulin.* de vita S. Ambrosii p. 227 sq. Cf. ad Demetr. cap. XII. not. 4. et XV. not. 1., de zelo et livor. c. XIII. not. 3. et c. XVI. n. 6. Mox *persecuntur* codd. omnes exceptis Mbf, qui c. vulgat. libris habent *persequuntur*. Dein *et petamus pro illis* Bb. In seqq. *adhuc terreni* W. Macdf. Babc, item edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *adh. terrena sunt* C, *adh. terrena sapiunt* quattuor Pameliani et Vict. ap. Oxonienses, *adh. teneri* Me. *Terra* solus Mb et S. *Augustinus* l. c. Post *ut* partic. *et* om. W. Macde et Bc. Tum inverso ordine *dei voluntas* W. Proxime *conservando hominem* Mb, *hominem sanando* Bb. Dein *perficit* W. Mae et Ba. 10) Additur *eius* in Mb. Dein *iam non in terra* C, *terreni* W. Maf. Ba, item edd. vett. c. Erasm. et Grav. Abest *appellentur* a

sal terrae [11]) et apostolus [12]) primum hominem vocet de terrae limo, secundum vero de caelo, merito et nos qui esse debemus patri deo similes, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos, sic Christo monente oramus et petimus ut precem pro omnium salute faciamus, ut, quomodo in caelo, id est, in nobis, per fidem nostram voluntas dei facta est, ut essemus e caelo, ita et in terra, hoc est, in illis non credentibus, fiat voluntas dei, ut qui adhuc sunt prima

---

cod. Ma, *appellantur* scribit W c. Ba, *appellarentur* Mb. Ita exhibent etiam Bc et Mcd, in quibus hoc verbum post *sal terrae* insertum est. 11) Matth. 5, 13. 12) 1. Cor. 15, 47. Pro *de terrae limo* in Bc et Mcd exstat *de terra et limo*. Ante *caelo* Bc et Md praeposit. *de* om., *e caelo* habet Mc. In iisdem libris est *deo patri,* tum *similis* in C. Inverso ordine Ma scribit *solem facit oriri* sine *suum*. V. *facit* om. Md. Mox *et iniustos* in Me r. m. inter vers. addidit. Dein *si* pro *sic* Ma et Ba, *sic monente deo* edd. vett. et Erasm. Post *faciamus* legitur *et* in C et Bb, *et* (*u* ab r. m. superscr.) in Me, in Gottingensi exemplari editionis Manut. particulam *et* vir doct. ad mg. adnotavit. In seqq. *de caelo* exhibent Bb et Mf itemque edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Statim *sic* pro *ita* Bc et Mcd. Tum pro *hoc est* Bb *id est*. Negationem ante *credentibus* om. codd. mei, omnes fere a Baluzio excussi, septem Anglici veteresque edd. c. Erasm. et Manut. *Nondum credentibus* scripserat Gravius, *non credentibus* dedit Morellius eumque secuti sunt Pamelius, Rigaltius, Oxonienses et Baluzius. Huc faciunt quae posuit S. *Augustinus* de praedest. Sanctorum cap. VIII. §. 15. T. X. p. 800. F.: „Sic etiam voluit intelligi sanctus Cyprianus, quod dicimus: *Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra:* hoc est, sicut in eis, qui iam crediderunt et tamquam caelum sunt, ita et in eis, qui non credunt et ob hoc adhuc terra sunt. — Quid ergo oramus pro nolentibus credere, nisi ut deus in illis operetur et velle? De Iudaeis certe apostolus (Rom. 10, 1.) ait: *Fratres, bona voluntas quidem cordis mei et deprecatio ad deum pro illis fit in salutem.* Orat pro non credentibus, quid, nisi ut credant? Non enim aliter consequuntur salutem. Si ergo fides orantium dei praevenit gratiam,

nativitate terreni, incipiant esse caelestes, ex aqua et spiritu nati.

XIII.

Procedente oratione postulamus et dicimus: *Panem nostrum cotidianum da nobis* [1]) *hodie.* Quod [2]) potest et spiritaliter et simpliciter intellegi, quia et uterque intellectus utilitate divina proficit ad salutem. Nam panis vitae Christus est, et panis hic [3]) omnium non est, sed noster est. Et quomodo dicimus *pater noster,* quia intellegentium et credentium pater est, sic et panem nostrum vocamus [4]), quia Christus eorum, qui corpus eius contingunt, panis est. Hunc [5]) autem panem dari nobis cotidie postulamus, ne qui in Christo sumus et eucharistiam cotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo

---

numquid eorum fides, pro quibus oratur, ut credant, dei praevenit gratiam? Quando quidem hoc pro eis oratur, ut non credentibus, id est, fidem non habentibus, fides ipsa donetur" etc. — Dein *voluntas domini* Mb. Infra *renati* Ba et Mcd.

XIII. 1) *nobis* om. Mb. 2) *Quid* W. Proximum *et* om. W. Ma. Ba, item edd. vett. c. Erasm., *etiam et* scribit Mb. Tum *spiritualiter* habent Bc et Mcde. Mox *et* post *quia* om. Bc et Mcd. Dein *proficit* correctum e *profecit* (ita C) in Mb, e *proficiat* in W et Me. 3) *hinc* pr. Me. 4) Pro *vocamus* Bc et Mcd exhibent *petimus*. Tum *Christus noster, qui — contingimus, panis est* edd. vett. c. Erasm. et Grav.; *Chr., noster, qui — contingimus, p. est* Morell.; *Chr., noster (qui — contingimus) p. est* Manut.
al. *gunt*
Pamel. Rigalt. Oxon.; *Chr. eorum, qui — contingimus* (*contingimus* Ba, *attingimus* Bb) *p. est* W. Mabcde et Bc. *Walkerus* l. c. ita legendum putat: *quomodo dicimus patrem nostrum, quia — vocamus Christum, quia is eorum, qui corpus eius contingimus.* Falso. Veram lectionem: *Chr. eorum, qui — contingunt*, quam e codd. restituit Baluzius, praestant etiam Mf et Vat. 3. 5) *Hinc* Bc. Idem c. Mcd *nobis dari cottidie petimus.* Mox *ad cibum salutis iure*

graviore delicto, dum abstenti et non communicantes a caelesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur ipso praedicante et monente: *Ego sum panis vitae* [6]) *qui de caelo descendi. Si qui* [7]) *ederit de meo pane, vivet in aeternum. Panem* [8]) *autem quem ego dedero caro mea est pro saeculi vita.* Quando ergo [9]) dicit in aeternum vivere si qui ederit de eius pane, ut manifestum est eos vivere qui corpus | eius attingunt et eucharistiam 210
iure communicationis accipiunt, ita contra timendum est ne, dum quis abstentus separatur a Christi corpore, re-

---

communicationis accipimus exhibent Ver. et Thuan. et *sumimus* pro *accipimus* Bc et Mcd. Dein verba: (inter)*cedente aliquo graviore delicto, dum abstenti et non* desunt in Bb. *Graviori* dat Me et e corr. Mb. Tum *absenti* Ma (*abstenti* superscr.), *asentes* Me, *absentes* Mb, *non absentes* Bc et Mcd, *abstinentes* Mf. Statim *conmunicantes* Mcf. Voc. *pane* a corr. m. est in Me, *non* om. Bb. Verba: *a Christi corpore separemur* in mg. habet Bc. Dein *dicente* pro *monente* scribunt C. Mbcde. Bc. Vid. Ioann. 6, 51. 6) *vivus* Ver. Tum *discendi* (s superscr.) C. W et Ma. 7) Ita C, *qui* (s superscr.) Mb, *quis* vulg. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 1. Dein *vivit* C. Bc et Mcd. 8) Praebuerunt hanc lectionem, pro *panis*, quod in vulgaribus libris exstat, codd. W. Mabf veteresque edd. c. Erasm. eamque ex MS. protulit laudavitque iam *Gronovius* Observatt. in Scriptoribus eccl. p. 628. Comparavit vir doct. illud Virgilianum (Aen I. 573): *Urbem quam statuo vestra est.* Ita Noster infra cap. XXVI.: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes hic factus est,* et Epist. III. c. fin.: *Hoc igitur ut scire possimus, et scripturam et subscriptionem an vestra sit recognoscite.* 9) *Quando autem* Ma et Bb. Tum *si qui* C. W. Ma, *si qui* (s superscr.), ut supra, Mb; *si quis* ceteri c. vulg. libris. Mox *et ut* scribit Mb, *ut* om. W. Macd et Babc. Deinde *sit* pro *est* habet C, *vivere eos* Ba, *eius corpus* Me, *adtingunt* Ba. In seqq. post *timendum est* omisi vocc. *et orandum,* utpote nexum coniunctionis *ne* cum verbo, a quo dependet, turbantia, praeeuntibus MSS. Mb et duobus Baluzianis. Statim *dum quilibet abstinet separatur* (e superscr.) (vocc. *-libet*

maneat a salute comminante ipso et dicente [10]): *Nisi ederitis carnem* [11]) *filii hominis et biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis.* Et ideo panem nostrum, id est, Christum dari nobis cotidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus, a sanctificatione eius et corpore [12]) non recedamus.

XIV.

Potest vero et sic intellegi, ut qui saeculo renuntiavimus et divitias eius et pompas fide gratiae spiritalis [1]) abiecimus, cibum nobis tantum petamus et victum, quando instruat dominus et dicat [2]): *Qui non renuntiat* [3]) *omni-*

---

abstinet et quod superscriptum habetur *e*, ab al. m. insertis) dat Mb, *abstinens* Bc et Mcd; *abstinet*, *separetur* Mf. Verb. *separatur* om. Ba. Tum editi *procul remaneat*. Sed *procul* abest a Maf et Bab, item a Latinii libris. Superscriptum legitur a r. m. in Me. Cuius loco Bc et Mcd exhibent *alienus*, in Mb est *maneat* (*et alienus* supra addit ab al. m.), in C *remaneat* (v. *extraneus* a s. m. supra adiecto). Adnotavit *Balusius*: „Cum vocem *procul* in nullo veterum librorum nostrorum repererim, quam in Thuano, huc valde inclinabam ut delerem. Sensus enim integer est absque illo vocabulo. Codex Seguierianus pro *procul* habet *extraneus*, unus meus et alius vetus *separatus maneat*, octo libri nostri et quattuor Anglicani *alienus*. Quae variae lectiones introductae videntur ab iis, qui nesciebant vocem *remaneat* solam constituere optimum sensum." Quae cum ita sint, ego *procul* delendum censui. 10) *ac dicente* Bc et Mcd. Vid. Ioann. 6, 54. 11) *panem* C. Idem *fili*, Mb *fli*. Mox *eius sanguinem* Bc et Mcd. Tum *habetis* C. 12) *a sanctificatione et corpore eius* W. Ma et Ba editionesque vett. c. Erasm. et Grav., *a sanctificatione et eius corpore* Morell. *Eius* om. Bb.

XIV. 1) *fidei gratiae spiritalis* Mb c. ed. Remb., *fidei gratia spir.* edd. SP. Venet. Dav. Kunn. et Erasm. In seqq. *et victum petamus* Mb. Desunt haec in C. Dein *cum* pro *quando* Erasm. 2) Luc. 14, 33. 3) *renuntiaverit* W. Maf. Ba et edd. vett. c. Erasm.

bus quae sunt eius, non potest meus discipulus esse. Qui autem [4]) Christi coepit esse discipulus, secundum magistri sui vocem renuntians omnibus diurnum debet cibum petere, nec in longum desideria petitionis extendere ipso iterum domino praescribente et dicente [5]): *Nolite in crastinum cogitare* [6]); *crastinus enim dies ipse cogitabit sibi. Sufficit* [7]) *diei malitia sua.* Merito ergo [8]) Christi discipulus victum sibi in diem postulat, qui de crastino cogitare prohibetur, quia et contrarium sibi fit et repugnans, ut quaeramus in saeculo diu vivere, qui petimus regnum dei velociter advenire. Sic et beatus apostolus [9]) monet formans et corroborans spei nostrae ac fidei firmitatem. *Nihil*, inquit [10]), *intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus. Habentes itaque exhibi-*

---

atque Grav.; *qui* pro *quae* W. Tum *meus esse discipulus* Mbf et Ba. 4) *Qui autem* om. Ma. Statim *coepit Christi discipulus esse* habet Mb, *Chr. esse coepit discip.* W. Dein *secundum vocem magistri sui* W. Maf et Ba veterosque edd. c. Erasm. Pro *diurnum* Bc et Mcd *divinum*. Inverso ordine *cibum debet petere* Me. Vitiose *desiderii* Mf. Ad v. *petitionis* Mf addunt *nostrae*, Bc et Mcd *suae*. Proxime *extendere* in Ma corruptum est in *daetendere* (sic).
5) *docente* (*i* e corr. pr. m.) C. Vid. Matth. 6, 34. 6) *cogitare in crastinum* Mb. Dein *crastinum enim cogitabit sibi* Bc et Mc, *crastinum enim cog. sibi sufficere* Md.. Excidit *dies* apud Baluzium et Goldhornium. Ba mendose habet *cogitavit*. 7) *Sufficiat* C, *sufficit enim* Mb. 8) Pro *ergo*, quod deest in Ma, Bb scribit *enim*. Mox *in diem* om. Bc et Mcd. Iidem pro *qui* exhibent *quia*. Tum *in* (pro *et*) *contrarium* dat Me. Mox *quaerat* (vocc. *in saeculo* om.) et proxime *petit* legitur in Bc et Mcd. 9) *apostolus beatus* Mb. Deinde *spei ac fidei nostrae* C. 10) 1. Timoth. 6, 7. *verum quia nec ferre* || *simus* C, *neque ex eo ferre* Me, *neque* etiam W. Macdf et Babc veteresque edd. c. Erasm. atque Grav. Tum *quid possumus* iidem editi et Morell., *quid possimus* Mbe (*quid* in Mb a r. m. praemisso).

tionem [11]) *et tegumentum, his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri incidunt in temptationem* [12]) *et muscipulam et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et interitum. Radix enim omnium* [13]) *malorum est cupiditas, quam quidam adpetentes naufragaverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis.* Docet [14]) non tantum contemnendas, sed periculosas esse divitias, illic esse radicem malorum blandientium, caecitatem mentis humanae occulta deceptione

---

11) *exhibitionem* (*victus* superscr.) Mb, *exhibitionem* (*victum* superscr.) (alt. lectione ab r. m. superscr.) Me, *nutrimentum* pro *exhibitionem* W. Ma et Ba, *victum* Mf et vett. edd. „Hoc est, habentes, unde se exhibeant. Vocabulum iuris, quo significatur victus et vestitus. Addit tamen Cyprianus *et tegumentum.* Vid. tract. de op. et eleemos. cap. X.“ *Rigaltius.* Voce *exhibitio* saepius utitur *Tertullianus*, ubi vid. *Oehler.* in indic. verb. p. CXLII. Deinceps *teqimentum* Bbc et Mcd, *teg* || *mentum* C. Vocc. *et tegumentum* om. W. *Sumus* pro *simus* habent C. Bb. Dav. 12) Ita C. W. Mbef et Bab, *temtationem* Ma, *tentat.* vulg., *temptationes* Bc et Mcd. Tum *muscipula* Bb, *muscipulas* C. W. Maef. Ba, item edd. vett. c. Erasm. et Grav. Additur in Erasm. Grav. Manut. et Morell. *diaboli*, quam vocem vir doct. in Gottingensi Manut. editionis exemplari delevit. Dein *multa et nocentia* (v. *inutilia* ab r. m. superscr.) Ma. Vid. *Gronov.* Observatt. p. 572 sq. Mox *in profundum et in perditionem et interitum* exhibent Bc et Mcd, *et in interitum* om. C. Bb et Me, *et in interitum* habet W (*in* ab al. m. supra addit.), *et interitum* Ba. Conf. ad librum de op. et eleemos. notata l. c. 13) *omnium enim* Md. In seqq. *adpetentes* C. W. Mab. Ba et pr. Me, *appet.* ceteri c. vulg. libris. Conf. ad cap. IX. not. 9. 14) *Dicit* Bc et Mcd. Statim *contempnendas* Bbc et Mf; *p* in Ba erasum, in Mb a r. m. intrusum. Post *sed* Mcd recte om. *et.* Ideirco hanc particulam expunxi. Vid. ad cap. VII. not. 2. et ad cap. XVI. not. 3. Dein iidem libri c. Bc habent *perniciosus, perniciosa* male scribit Ba. Mox *radicem esse* inverso ordine legitur in W et Dav., infra *deceptatione* (sic) in W, tum *fallentem* in Bc et Mcd.

fallentium. Unde [15]) et divitem stultum saeculares copias cogitantem et se exuberantium fructuum largitate iactantem redarguit deus dicens: *Stulte* [16]), *hac nocte expostulatur anima tua. Quae ergo parasti cuius erunt?* Laetabatur [17]) stultus in fructibus nocte moriturus et cui vita iam deerat victus abundantiam cogitabat.

XV.

Contra [1]) autem dominus perfectum et consummatum docet fieri qui omnibus suis venditis atque in usum pauperum distributis thesaurum sibi condat in caelo. Eum dicit [2]) posse sequi et gloriam dominicae passionis imitari, qui expeditus et succinctus nullis laqueis rei familiaris involvitur, sed solutus ac liber facultates suas ad dominum

---

15) *Inde* Mb. Paulo post *se* om. Ba. Dein *exuberantem* dat Bb, *fructum* C. Pro *deus* scribitur *dominus* in W et Maf. Vid. Luc. 12, 20. 16) *Stulte, inquit* Mb. Tum *anima tua expostulatur* Bc et Mcd. 17) *Laetabitur* Bc et Mcd. Mox *ipsa*, quod ante *nocte* primus e cod. Cambr. recepit Pamelius, mei libri non agnoscunt. Quare expunxi. *Cui* in Me r. m. supra addidit. Adv. *iam* deest in Bc et Mcd. Dein *habundantiam* scribunt W. Mace et Bab adstipulante editione Dav.

XV. 1) *E contra* Bc et Mcd. In seqq. *quo* pro *qui* Ma. Tum *venditis omnibus suis et* Bb. Deinceps *attri butis thensaurum* Ma, *thensaurum* item C. De qua scriptura vid. *Wagner*. l. c. p. 458. *Thesauros* dat Ver. moxque *in caelis*, Mb cum ed. Dav. *in caelum*. 2) *dici* Bb. Vid. Matth. 19, 21. Mf *possit*. Pronomen reflexivum *se* ante *sequi* male insertum recte delevit Morellius veteribus duobus libris nixus idque om. etiam W. Ma et Ba. Aberat pr. in Me, in quo r. m. supra adiecit. *Sequi* excidit in Bb. Tum *gloriae* perperam scribitur in C. In seqq. coniunctionem post *solutus* om. edd. Venet. Kunn. et Remb., in Dav. legitur *et*. Mox *ad dominum* pro *ad deum* praestant C W. Macf. Bbc veteresque edd. c. Erasm. et Grav.

ante praemissas ipse quoque comitatur. Ad quod ut possit [3]) unusquisque nostrum parare se, sic discat orare et de orationis lege qualis esse debeat noscere. Neque enim deesse cotidianus cibus [4]) potest iusto, cum scriptum sit [5]): *Non occidet* [6]) *dominus fame animam iustam.* Et iterum [7]): *Iuvenior* [8]) *fui et senui, et non vidi iustum derelictum, neque semen eius quaerens panem.* Item dominus promittat [9]) et dicat: *Nolite cogitare dicentes: Quid edemus* [10]) *aut quid bibemus aut quid vestiemur? haec enim nationes quaerunt. Scit autem pater vester quia horum omnium indigetis. Quaerite primo* [11]) *regnum*

---

3) *possit ut* Mf, *posset* Dav. Mox *se parare* Bc et Mcd. Pronomen om. Mb et *sic* abest a C. Tum *discit* exhibent C. W. Babc. Mcd et a m. pr. Mb adstipulantibus antiquis editis una cum Erasm. atque Grav., *dicit* est in Ma. *De* ante *orationis lege* om. W et Ma. Inverso ordine Mb scribit *debeat esse.* 4) *cotidianus cibus deesse* Ba. Post *cum* Bb inserit *de iusto.* 5) Prov. 10, 3. 6) *occidit* Mf veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Oxon. Tum *fame dominus* W. Mabcde et Bc,. *iusti* pro *iustam* Bb, item edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. Legitur in Graec.: *οὐ λιμοκτονήσει κύριος ψυχὴν δικαίαν.* 7) Psalm. 36, 25. 8) Ita W. Ma Ba et primitus Mb c. sex codd. Anglic. Hanc antiquiorem scripturam in codd. saepe oblitteratam exhibent in libro quoque de oper. et eleemos. cap. XVIII. MSS. nostri vetustiores et meliores. Vid. quae adnotavi ad Ambros. de officiis p. 262. Tum *etenim senui* (ut in Graec. est: *καὶ γὰρ ἐγήρασα*) Bbc et Mcdf. In seqq. *nec semen* W. Bbc et Mcdf 9) *repromittat* W, *promittit dominus et dicit* Bc et Mcd, *promittit et dicit* Mbf et Bb. Ad v. *promittat et dicat* ex praegressis intelligatur *cum.* Vid. Matth. 6, 31. 10) *edamus* Bc et Md. Dein *debemus* pro *bibemus* Me, *bibamus — vestiamur* C, *quo vestiemur* Bc et Mcd. Mox *enim* al. m. superscripsit in W. Tum *omnia nationes inquirunt. Scit enim pater caelestis, quia his omnibus indigetis* scribit Bb. Pro *quaerunt* C *quaerent. Scit enim* habent etiam Bc et Mcd. 11) Ita C. W. Mabe et Ba. Concordant edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon (item in Test. l. c. Mbc et Ba), ceteri libri scripti et editi dant *primum.* Dein pro vulgari

et iustitiam dei, et haec omnia adponentur vobis. Quaerentibus regnum et iustitiam dei [12]) omnia promittit adponi. Nam cum dei sint [13]) omnia, habenti deum nihil deerit, si deo ipse non desit. Sic Danieli [14]) in leonum lacu iussu regis incluso prandium divinitus procuratur et inter feras esurientes et parcentes homo dei pascitur. Sic alitur [15]) Helias in fuga et in solitudine corvis mini-
|strantibus et volucribus cibum sibi adportantibus in per- 211
secutione nutritur, atque (o humanae malitiae detestanda crudelitas!) ferae parcunt, aves pascunt, et homines insidiantur et saeviunt.

XVI.

Post haec et [1]) pro peccatis nostris deprecamur dicentes: *Et* [2]) *dimitte nobis debita nostra, sicut et nos*

---

lectione *regnum dei et iustitiam eius* recepi *regnum et iustitiam* (*iustitia* C et Bc) *dei* ex codd. C. W. Mabcde et Babc, quibuscum faciunt etiam vett. edd. c Erasm. Grav. atque Morell. 12) *dei* om. Ba, *domini* scribit Bb. 13) *sint dei* W et Maf veteresque edd. c. Erasm., *sint dei ea omnia* Ba. Proxime *dominum* C. Bb. Mf, item edd. vett. c. Erasm. et Morell. Tum *deerit, nisi domino* (*non* post *ipse* deleto) Bb. 14) *Daniel* Macdf c. Bbc, *Danihel* W, *Danihel*ⁱ Mb. Statim *in leonum lacum* W et Ba, *in lacum leonum* Mb et Bb. Dein *divinitus apparatur* Ver. Mox *pascentes* pro *parcentes* Mb, *rugientes* Bb. 15) Deest *alitur* in Bb. Tum *et Helias* Ver., *alias* (sic) Bb. Dein *et solitudine* exhibent C. W. Mbcde et Bc. Maiore interpunctione ante *atque* sublata comma posui sequentia parenthesibus includens. Conf. ad librum ad Donat. cap. XI. not. 3 et 5. Interiectionem *o* codd. Mb et Bb omittunt, *o et* scribit Ba, *et* pro *o* W. Dein *militiae* Me. Pro *parcunt* Mbd et Bb exhibent *pascunt*, quod in Mc enatum est e *parcunt*. Ante *homines* abest copula ab edd. Manutianam antecedentibus; *feriunt* pro *saeviunt* habet Bb.

XVI. 1) *Et post haec et* Me. Tum *praecamur* C. Mbd et Bbc. 2) *Et* om. Mb. Dein *dimitte* et in seqq. *dimittimus*, quod placebat

dimittimus debitoribus nostris. **Post subsidium cibi petitur et venia delicti, ut qui a deo [3]) pascitur, in deo vivat, nec tantum praesenti et temporali vitae, sed aeternae consulatur, ad quam veniri potest, si peccata donentur, quae debita dominus appellat, sicut in evangelio suo dicit [4]):** ***Dimisi tibi omne debitum [5]), quia me rogasti.*** **Quam necessarie autem [6]), quam providenter et salubriter admonemur quod peccatores sumus, qui pro peccatis rogare compellimur, ut, dum indulgentia de deo petitur, conscientiae suae animus recordetur. Ne quis sibi quasi innocens placeat [7]) et se extollendo plus pereat, instruitur**

Latinio, scribunt Ver. et Bb; *remitte — dimittimus* Mabcd, vulgo *remitte — remittimus.* Vid. adnot. ad cap. IV. not. 13. Pro *sicut* in W legitur *sicuti.* 3) *qui deo* Bc et Md, *domino* pro *deo* Bb. Statim *in* ante *deo* om. exemplar Dav., *a domino* habet Bb, *non* pro *nec* Ma. Tum mendose *vita* Bc et Md. Optime *sed aeternae* pro vulg. *sed et aeternae* C. W. Macde et Babc. Ita etiam Morellius. Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 190. B. 2. Conf. quae supra adnotavi ad cap. VII. not. 2. et ad cap. XIV. not. 14. Vitiose *aeterna* Mc. Idem c. Bc et Md *consolatur,* Mb a pr. m. *consulatur.* Tum *venire* edd. vett. c. Erasm. et Morell. moxque *donantur* Ma. Deinde *dominus debita.* 4) Matth. 18, 32. 5) *omnem debitum* a m. pr. W. Ita et hic et cap. seq., ubi vid. not. 4., cod. C, *debitum tuum* Bb. 6) *Quam necesse autem* ed. SP., *quam autem necessarie* Dav. et Grav., *quam autem necesse* Venet. Kunn. Remb. Erasm. Tum *prudenter* Bc et Mcd. Statim *salutabriter* Rigalt., *salutariter* Oxon. Baluz. Goldh., *salubriter* c. edd. superioribus codd. mei omnes, octo Anglici et S. *Augustinus* contra duas epist. Pelag. IV. 10. §. 27. T. X. p. 486. D. et de dono persever. cap. V. §. 8. T. c. p. 826. B. Dein *ammonetur* Bb, *simus* Ver., *pro peccatis nostris* Ba. Post *rogare* Mb in ras. habet *perpetuo.* Dein *conpellimur* est in codd. C. W et Mbc. Proxime Bb scribit *de domino.* 7) Addit Mb *cum innocens nemo sit,* quae verba e Cambr. temere recepit Pamel. adstipulantibus Rigalt. et Oxon.; sapiunt enim meram glossam. Cf. supra cap. IV. p. 45, 1—2. Post *et* in Mb r. m. supra

et docetur peccare se cotidie, dum cotidie pro peccatis iubetur orare. Sic denique et Ioannes in epistula [8]) sua monet dicens: *Si dixerimus* [9]) *quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est; si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis et iustus est dominus* [10]), *qui nobis peccata dimittat.* In epistula [11]) sua utrumque conplexus est, quod et rogare pro peccatis debeamus et inpetremus indulgentiam, cum rogamus. Ideo et [12]) fidelem dixit dominum ad dimittenda peccata, fidem pollicitationis suae reservantem, quia qui orare nos pro debitis et peccatis docuit, paternam misericordiam promisit et veniam secuturam.

XVII.

Adiunxit plane et [1]) addidit legem, certa nos con-

---

adiecit *ne*, quo opus non est. Ceterum verba *et se extoll. pl. pereat* W ab al. m. inter lineas habet. Pro *pereat* in Bc et Mcd reperitur *peccet*. Deinde *instruimur et docemur non peccare cotid.* moxque *iubemur* dat Ba. Pronom. *se* post *peccare* om. idem liber et vett. edd. c. Erasm. atque Grav. *Peccare se* legitur etiam ap. *Augustin.* contra duas epist. Pelag. l. c., *se peccare* de don. persev. l. c. 8) Ita C et Mab, *epistola* vulg. Tum *ponit* (*ponet* pr.) *dicens* Mb, *ponens dixit Augustin.* de don. persev. l. c. Vid. 1. Ioann. 1, 8. 9) Additur *inquit* in Mb. Mox *decepimus* pr. W, *accipimus* Md. 10) *dominus* om. *Augustinus* contra duas epist. Pelag. l. c. p. 486. E. Pro *dimittat* Mb habet *demittat*. 11) Ita C et Mb. In hoc libro additur *quoque*. Deinde e C. W. Mbc et Ba pro vulg. *complexus* recepi *conplexus*. Conf. *Wagner*. l. c. p. 412 et not. 6. ad cap. XX. 12) *et* om. Mb. Tum *deum* pro *dominum* Mb. Bab et pr. W. Paulo post *servantem* Bc et Mcd. Dein *quia* om. Bb. Mox *pro peccatis et debitis* scribit idem liber. Verba postrema *et veniam secuturam* desunt in Ba.

XVII. 1) *Adiuncxit* Ba. De qua scriptura vid. quae adnotavi ad Ambros. de offic. p. 312. *Et* al. m. supra adiecit in W. Dein *addit* a m. pr. Mc. Perperam *lege* Mb. Tum *circa* pro *certa* Bb,

ditione et sponsione constringens, ut sic nobis dimitti debita postulemus secundum quod et ipsi debitoribus nostris dimittimus scientes inpetrari non posse quod pro peccatis petimus, nisi et ipsi circa debitores nostros paria fecerimus. Idcirco et alio in loco [2]) dicit: *In qua mensura mensi fueritis* [3]), *in ea remetietur vobis.* Et qui [4]) servus post dimissum sibi a domino omne debitum conservo suo noluit ipse dimittere in carcerem religatur. Quia indulgere conservo [5]) suo noluit quod sibi a domino indultum fuerat amisit. Quae [6]) adhuc fortius Christus in praeceptis suis maiore censurae suae vigore proponit: *Cum steteritis,* inquit [7]), *ad orationem, remittite, si quid*

---

conditione W. Mabcde. Bb et edd. fere omnes, *condicione* C. Bac et Mf una cum exemplari Manut. Vid. adnot. ad Ambros. de officiis p. 301. Pro *constringens* in Bb est *perstringens.* Mox *debita dimitti* habent Bc et Mcd. Voc. *debita* in Bb r. m. supra addidit. In Mb desiderantur verba proxima: *et ipsi debitoribus nostris dimittimus — — petimus nisi. Et* ante *ipsi* om. C. In seqq. ibidem deest v. *debitores*, cuius loco rell. codd. omnes, ad quos accedunt Ver. Vat. 4. et Thuan., item plures Anglici, exhibent *peccatores.* Tum *fecimus* Ba. 2) *in alio loco* Mcde et Bbc, *alio loco* Mb. Idem *dicitur.* Vid. Matth. 7, 2. 3) *mensi eritis* W. Ba et Me, item a m. pr. Ma, *metieritis* Bb. Deinde *remitietur* (sic) C et Mb. 4) *Et quis* C, *et q̊ a* Mb, *et quod* (superscripto ab r. m. *qui*) Me, *et servus qui* Bc et Mcd. Mox iidem libri om. *a domino.* Dein *omnem debitum*, ut in cap. praecedente, ubi vid. not. 5., liber C, in quo postea est *in carcer* || *religatur, in carcere* scribit Bb, tum *religatus* Mb. Respexit Noster ad Matth. 18, 34. 5) *servo* Me, *suo* om. C. W et Mab. Tum *indultum a domino — ammisit* habet Bb. 6) *quem* Bc et Md. Quo deleto in Mb r. m. superscripsit *et.* Abest *in* ante *praeceptis* a W. Mae et Ba, item *suis* a Bb. Dein *sui maiori* dat Me, *maiorem suae censurae vigorem* Mb, *maiorem cens. suae vigorem* exhibent Bc et Mcd. *Suae* om. Bb. In eodem libro deinde legitur *p̄ponit*, *p̄dixit* in W. Maf et Ba, ut in edd. vett. et Erasm. atque Morell. 7) Marc. 11, 25. Perperam *adora-*

habetis adversus aliquem, ut et pater vester qui in caelis est remittat peccata vestra vobis; si autem vos non remiseritis, neque pater vester qui in caelis est remittet [8]) *vobis peccata vestra.* Excusatio tibi [9]) nulla in die iudicii superest, cum secundum tuam sententiam iudiceris et quod feceris, hoc et ipse patiaris. Pacificos enim et concordes atque unanimes esse in domo sua deus praecipit [10]) et quales nos fecit secunda nativitate, tales vult renatos perseverare, ut qui filii dei esse coepimus in dei pace maneamus et quibus spiritus unus est unus sit et animus et sensus.

XVIII.

Sic nec sacrificium deus recipit [1]) dissidentis et ab

---

tione C. Tum *habebitis* pr. Me. Partic. *ut* omissa in Bb scribitur *remittit*, in Me *remittet* et alio verborum ordine *vobis peccata vestra.* Omittunt *vestra* C. W. Macd et Babc, item edd. vett. cum Erasm. Grav. et Morell. (ceterum Morell. habet *dimittat*), *vobis peccata* (sine *vestra*) ponit Mb, a Mf abest *vobis.* 8) *nec pater noster dimittet vob. pecc. vestra* (intermed. om.) dat Bb, *remittet peccata vobis* (absque *vestra*) exhibent W et Ba veteresque edd. cum Erasm., *remittet vobis peccata* scripsit Morellius, *remittat pecc. vobis* comparet in Mf, in quo, ut in ed. Morell., *vestra* non reperitur. 9) *tibi*, quod in Mb a corr. m. superscriptum erat, posthac in eo libro abrasum est. Post *nulla* C male interponit *est.* Tum *in diem* habent W et Ba. Paulo post C om. *hoc,* item quod sequitur *et* Ba. Statim *patieris* scribunt Bbc et Mcd. 10) *atque in domo sua unanimes esse deus praecepit* exstat in Mb, *atque unanim. in dom. sua esse deus praecepit* in Bb. *Praecepit* dant etiam C. W. Macdf et Bac. Adstipulantur Gravius et Morellius. Dein *ut* pro *et* W. Mox *nativitate secunda* Mf et vett. edd. c. Erasm. atque Grav. Tum *vult natos* C. Proxime *et* (pro *ut*) *qui fili* Mb, *sumus* pro *esse coepimus* C, *in eius pace* Ver. Mox *unus sit* om. W et Ma, habet, in quo deerant, Mb a r. m. inter vers. In eodem deficit prius *et.*

XVIII. 1) *nec ad sacrificium deus respicit* Ver. *Recipit* a

altari revertentem prius fratri reconciliari iubet, ut pacificis precibus et deus possit esse pacatus. Sacrificium deo maius [2]) est pax nostra et fraterna concordia et de unitate patris et filii et spiritus sancti plebs adunata. Neque enim [3]) in sacrificiis quae Abel et Cain primi optulerunt, munera eorum deus, sed corda intuebatur, ut ille placeret in munere qui placebat in corde. Abel pacificus et iustus dum [4]) deo sacrificat innocenter, docuit et ceteros, quando ad altare munus offerunt, sic venire cum dei timore, cum simplici corde, cum lege iustitiae, cum concordiae pace. Merito ille [5]) dum in sacrificio dei talis est, ipse postmodum sacrificium deo factus est, ut martyrium primus ostendens ini|tiaret sanguinis sui gloria 212
dominicam passionem qui et iustitiam domini habuerat et

---

r. m. correctum e *recepit* in Mbe. Tum *dissedentis* C. Pro *et* Ba scribit *sed*. Tum *ab altare* (sic) Ma. Dein *recedentem* (in mg. „al. *revertentem*“ a r. m.) Me. In seqq. Bc et Mcd om. *et*. 2) *magis* ed. Dav. Mox *fili* C. Dein *pleps* Ma. Ita idem liber cap. XXII. not. 3. De hac scriptura vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 241. 3) *e im* om. Ma. Item quod sequitur *in* C. Tum *Abel et Cain quae primi* Me. Antiquam scripturam *optulerunt* pro vulgari *obtulerunt* recepi ex cod. C. Vid. quae adnotavi ad Ambros. p. 268 et 270. Proxime idem liber mendose *induebatur*, Ba *tuebatur*. In seqq. *placebat* correctum est a r. m. in Mb e *placebit*. 4) *cum* Bc et Md, *deo dum* Mb, *domino* Bab. Paulo post *ad ultarē* Ma, *ad altar̄* Me. Cf. supra not. 1. Deinde *cum domini timore* Bb, *cum timore dei* (ita etiam Mf et edd. vett. c. Erasm. atque Grav.), *cum lege iustitiae*, *cum simplici corde* Bc et Mcd. Ante *concordiae* deest *cum* in C et Me. 5) *ille* om. Bb. Tum *in sacrificia* habet Bc. *Dei* idem et Mcd om. Pro *est*, *ipse postmodum* in Mf et edd. Manutianam antecedentibus, item in Morell. legitur *esset*, *postmodum*. Dein *domino factus est* scribunt C et Bb. Statim *et* pro *ut* dat Mb. Verba mox sequentia *sanguinis sui gloria dominicam passionem* in eodem libro r. m. ita corrupit: *sanguine suo gloriam dominicae passionis*. *Gloriam* habent etiam Ma et Ba, dein *dominica* C et

pacem. Tales denique a domino coronantur, tales in die iudicii [6]) cum domino iudicabunt. Ceterum discordans et dissidens [7]) et pacem cum fratribus non habens, secundum quod beatus apostolus [8]) et scriptura sancta testatur, nec si pro nomine Christi occisus fuerit, crimen dissensionis fraternae poterit evadere, quia, sicut scriptum est: *Qui fratrem suum odit, homicida est, nec ad regnum caelorum pervenit, aut cum deo vivit homicida,* non potest esse cum Christo qui imitator Iudae maluit esse, quam Christi. Quale delictum est, quod nec baptismo sanguinis [9]) potest ablui; quale crimen est, quod martyrio non potest expiari?

Mcd. Ita primitus etiam Bc. Mox *domini* (*dei* scribit W) om. Bb et edd. Graviana antiquiores. *Et* al. m. supra addidit in Me. 6) *iudici* C et W. Deinde *iudicabunt* Bc et Mcdf, *iudicabuntur* Me, *vindicabunt* C, *vindicabuntur* ceteri libri scripti et editi praeter Morellianum et Baluzianum, in quibus est *iudicabunt.* Vide quae de hoc loco docte et accurate exposuit Baluzius. Ceterum de verbb. *iudicare* et *vindicare* eorumque permutatione sat frequenti dixi in Ephemeridibus litterariis Monacc. Tom. XXX. (1850). Nr. 52. p. 421.

7) *diffidens* Bc. 8) 1. Cor. 13, 3. Dein *et quod scriptura* (*et* a r. m. supra adiecto) Mb, *in* pro *et* Bb c. Morell. Proxime *pro dei nomine occisus* (e corr. r. m.) Ma. *Christi* om. C. W et Bab. Cuius loco in Bc et Mcde scribitur *domini*, in Ver. *eius*. Deest *fraternae* in edd. vett. et Erasm. Tum *evadere poterit* exhibent Bc et Mcd. Dein *quia sic scriptum est* dat Mb, *quia scriptum est* ed. Dav. Ceterum vid. 1. Ioann. 3, 15. *Suum* et proxima verba: *nec ad regnum caelorum — — homicida*, exciderunt in Bb, *ad regna* habet Ba, *caelorum* om. C. Dein *ut cum deo* (*domino* Bc et Mcd) *vivat homicida* scribit Mf, quibuscum faciunt edd. vett. et Erasm., *ut cum deo vivat. Homicida non potest* legitur in Morell. Eodem modo interpungit Mb. Tum *quia* pro *qui* habet Bb. 9) *nec baptismo nec sanguinis* Ma. In seqq. *quod nec martyrio potest* Bc et Mcd, *quod nec mart. non pot.* Ma.

XIX.

Illud quoque necessarie [1]) admonet dominus, ut in oratione dicamus: *Et ne patiaris induci nos* [2]) *in temptationem.* Qua in parte ostenditur nihil contra nos adversarium posse, nisi deus [3]) ante permiserit ut omnis timor noster et devotio atque observatio ad deum convertatur, quando in temptationibus nostris nihil malo liceat, nisi potestas inde tribuatur. Probat scriptura divina [4]), quae dicit [5]): *Venit Nabuchodonosor, rex Babyloniae* [6]), *in Hierusalem et expugnabat eam, et dedit eam dominus in manum eius.* Datur autem [7]) potestas adversum nos malo secundum nostra peccata, sicut scriptum est [8]): *Quis dedit in direptionem* [9]) *Iacob et Israel eis qui praeda-*

XIX. 1) *necessario* (*o* ex *e*, ut videtur, enato) Mb. Idem liber cum Bbc et Mcde *monet*, Mf *ammonet*. 2) Ita Mb c. ed. Morell. In Graeco est μὴ εἰςενέγκῃς ἡμᾶς. *Ne pat. duci nos* Mf, *ne pat. nos induci* C. W. Macde et Babc, ut edd. ante Manut, ubi est *ne nos inducas*. In recentioribus legitur *ne nos pat. induc*. Ver. habet *ne passus fueris induci nos*. Conf. cap. IV. in f. 3) *dominus* Bb. Dein *praemiserit* W et Ma. Mox *ad dominum* W. Bb. Dav. *Convertetur* pr. exhibebat Me. Omittunt *nostris* C et Bb. Ante *inde* Mb et Bb inferunt *a domino*. 4) *divina* om. C, *divina scriptura* habent Bc et Mcd. Vid. adnotata ad librum de cathol. eccles. unitat. p. 52. 5) Dan. 1, 1—2. 6) *Nabucodonosor* C, *Nabochodonosor* W. Mab et Bb, inverse *rex Nabuchodonosor Babyloniae* Ba. Tum *in Ierusalem* Bac et Mcdf. Pro *dedit* Mabcd et Bc *tradidit*. Dein vett. edd. c. Erasm. Manut. et Morell. *deus*. Statim *in manum* W. Ma. Ba editionesque Manut. Morell. Pamel. Rig. Oxon., *in manu* Bbc et Mdf, ut vett. edd. c. Baluz. atque Goldh. Est in Graeco καὶ ἔδωκε κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Mb habet *in manu*, Me *in manibus eius dominus*. 7) *enim* in ras. Mb. Dein *adversum nos* C. W. Bb et Me editionesque Dav. et Morell., *adversus nos* vulg., *adversa nos* Mf. Pronomen om. Bb. Tum *mala* exhibent Mab. 8) Hesai. 42, 24. 9) *in directionem* Me. Pro *eis* Mb ponit *his*. Dein

bantur illum? Nonne deus cui peccaverunt, et nolebant [10]) *in viis eius ambulare, neque audire legem eius? Et superduxit super eos* [11]) *iram animationis suae.* Et iterum Salomone [12]) peccante et a praeceptis atque a viis domini recedente positum est [13]): *Et* [14]) *excitavit dominus Satanan ipsi Salomoni.* Potestas vero dupliciter adversum nos datur [15]) vel ad paenam, cum delinquimus, vel ad gloriam, cum probamur, sicuti de Iob factum videmus manifestante domino et dicente: *Ecce omnia quaecumque habet in manus tuas* [16]) *do; sed ipsum cave ne tangas.* Et dominus in evangelio [17]) loquitur tempore passionis:

---

praedabantur scribunt Ver. C. Mbcd et Bc. Grav. Oxon. Ita et de Laps. p. 188 tam scripti, quam editi libri; *praedantur* W. Maef. Ba c. ceteris editis excepto Morell., qui, ut Bb_2 habet *depraedantur*. Pro *illum* Mb *illos*. 10) *noluerunt* Ver.; dein *eius*, quod om. Bb, in Me r. m. supra addidit. Mox *legem eius audire* Bc et Mcd. 11) *super eos deus* Bb. Pro *animationis* in Bc et Mcdf legitur *animadversionis*. 12) *Solomone* C, *Salemone* Bb. 13) 3. Reg. 11, 14. 14) *Et* om. C et Bb. Fluctuant deinde codd. et vulgati libri inter *Satan*, *Satanan* et *Satanam*. Tum *Salemoni*, ut supra, habet Bb. 15) *adversus nos dupliciter datur* W. Maf et Ba, qui *nos* om. Conspirant edd. vett. c. Erasm.; Grav. autem habet *diabolo adv. nos dupl. d.*, Bc et Mcd scribunt *adversum nos dupl. d.*, C. Mbe et Bb c. Morell. *dupl. adversum nos d.* Post *dupliciter* in Me expunctum est *malum*, pro quo potius scribi debebat *malo* (i. e. diabolo). Conf. supra paulo post initium. Primus dedit Manutius: *dupl. adversus nos d.* eumque secuti sunt recentiores. In seqq. pro *sicuti* (*sicut* est in ed. Dav.) Bc et Mcd exhibent *sic*. Proxime *domino* soli Mbd et Bc. Rell., ut vulg., *deo*. Vid. Iob 1, 12. 16) Post *ecce omnia quae* (sic) Bc et Mcd statim e cap. seq. adnectunt *loqueretur. Verbum, inquit, consummans et brevians.* Pro *in manus tuas* inverso ordine C. W. Mae et Ba scribunt *in tuas manus*. Proxime Me habet *ne attingas*. 17) *in evangelio suo* invitis codd. et edd. praecedentibus Baluzius et Goldhornius. Cod. Mb ordinem sic invertit: *dominus quoque loquitur in evangelio tempore passionis.* Addidit Pamelius e cod. Cambr. *ad Pilatum,*

Nullam haberes, inquit [18]), *potestatem adversum me, nisi data esset tibi desuper.* Quando autem rogamus ne in temptationem veniamus [19]), admonemur infirmitatis et inbecillitatis nostrae, dum sic rogamus, ne quis se insolenter extollat, ne quis sibi superbe atque arroganter aliquid adsumat, ne quis aut confessionis aut passionis gloriam suam ducat, cum dominus ipse humilitatem docens dixerit [20]): *Vigilate et orate ne veniatis in temptationem. Spiritus* [21]) *quidem promptus est, caro autem infirma,* ut dum praecedit humilis et submissa confessio et datur totum deo quidquid suppliciter cum timore et honore dei

---

quod merum est glossema. 18) Ap. Ioann. 19, 11. Abest *inquit* a Bb, *nullam*, *inquit*, *haberes potestatem adversum me* dat Mb, *null. hab. potest.*, *inquid* (sic) *adv. me* Mf, *potest. adv. me* legitur etiam in C. W. Mae. Bab, *in me* in Ver. *Data* praestant libri scripti et editi omnes exceptis Baluz. et Goldh., in quibus exstat *datum*, quod habent versiones Lat. Reperitur *data* item in Testim. III. 80. p. 325, ubi solus Me scribit *datum*. Conf. *Sabatier*. Dein *tibi esset* Bb et Mf, item edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell., ut editi in Testim. Sed mei libri MSS. *esset tibi*. In superiore loco W *tibi data esset desuper*. 19) *incidamus* W. Maf editionesque vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *inducamur* Ba, *veniamus* C. Mbe et Bb, item S. *Augustinus* contr. duas epist. Pelag. IV. 9. §. 25. T. c. p. 484. B. Conf. *Marc.* loc. a Nostro paulo post citat. Mox *sic oramus* Mb. In seqq. idem liber *de superbia,* Me *superbiat*. Statim *adroganter* C. Mb. Ba. Post *ne quis* male repetitur *sibi* in edd. Baluz. et Goldh. Quod subsequitur *aut* om. C. Deinde *dicat* Bb, *dicat* Ver. et C. Proxime *docens humilitatem* C. 20) Marc. 14, 38. 21) *Sps scs* a m. pr. Me. Rec. tamen manus vocem *scs* expunxit. In seqq Ba *procedit,* Me *prodit* a m. pr., a s. *precedit*. Dein pro vulg. *summissa* Ma et *Augustin.* l. c. *submissa*. Mox *et* om. Ba. Tum *domino* pro *deo* exhibent Bb veteresque edd. c. Erasm. et Morell. Recte *quidquid* C et Mb, *quicquid* ceteri libri scripti et editi. Ante vocc. *cum timore* interponitur *et* in Ver. Deinde Mb

petitur, ipsius pietate praestetur. Post ista omnia in consummatione orationis venit clausula universas petitiones et preces nostras [22]) collecta brevitate concludens. In novissimo enim ponimus [23]): *Sed libera nos a malo,* conprehendentes adversa cuncta, quae contra nos in hoc mundo molitur inimicus, a quibus potest esse fida et firma tutela, si nos deus liberet, si deprecantibus atque inplorantibus opem suam praestet. Quando autem dicimus: *Libera nos a malo,* nihil remanet quod ultra adhuc [24]) debeat postulari, quando semel protectionem dei adversus malum petamus, qua inpetrata contra omnia quae diabolus et mundus operantur securi stamus et tuti. Quis enim ei [25]) de saeculo metus est, cui in saeculo deus tutor est?

XX.

Quid mirum, fratres dilectissimi, si oratio talis est, quam [1]) deus docuit, qui magisterio suo omnem precem nostram salutari sermone breviavit? Hoc iam per Hesaiam [2]) prophetam fuerat ante praedictum, cum plenus spiritu sancto de dei maiestate ac pietate loqueretur.

---

a m. pr. habebat *protectione servetur*. Quibus vocabulis deletis r. m. superscripsit *pietate praestetur*. 22) In Mb m. pr. omiserat *et*. Unde recentior dedit *preces*[que], Ba habet *nostras preces*. 23) *dicimus* Ba. Infra *non potest* ed. Oxon.; *fide* Ma, *firma et fida tutela* C et Mf. Mox *et si depraecantibus* Mb, *nisi* pro *si* ed. Oxon., *si precantibus* Bb. 24) *adhuc ultra* Bb. Mox *protectione* W. Ma et Ba. Tum *domini* Bb. 25) *et* Mb, *vel* C.

XX. 1) *qualem* Ba. Tum *omne praeceptum nostrum* W, *omnem praeceptum nrm* (sic) Ma et Ba, *omnem pacem nostram* Bb c. ed. Manut. Dein *breviabit* Ba et pr. Mc. 2) *Esaiam* W. Mab. Bab, *Eseiam* C, *Isaiam* Mc, *Yesiam* Mf. In seqq. *magestate* Ma, *ac pietate* om. Bb.

|*Verbum consummans,* inquit [3]), *et brevians in iustitia* [4]), 213
quoniam sermonem breviatum faciet deus in toto orbe terrae. Nam cum dei [5]) sermo dominus noster Iesus Christus omnibus venerit et colligens doctos pariter et indoctos omni sexui atque aetati praecepta salutis ediderit, praeceptorum suorum fecit grande conpendium, ut in disciplina caelesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium velociter disceret. Sic cum doceret quid sit vita aeterna, sacramentum vitae magna et divina brevitate conplexus [6]) est dicens [7]): *Haec* [8]) *est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum deum et quem misisti Iesum Christum.* Item cum de lege et prophetis praecepta prima et maiora decerperet: *Audi*, inquit [9]), *Israel* [10]), *dominus deus tuus dominus unus est*, et [11]): *Diliges dominum deum tuum*

---

3) Hesai. 10, 22—23. 4) *iniustitia* W. Mabdf. Bac. Tum *quia* pro *quoniam* Mb. Mox *faciet dominus* Bc et Mcd. Deinceps *terrarum* Bbc et Mcd. 5) *deus* Bc et Md. Proxime *dni nri ihu xpi* W et Ma. *Christus* et quod sequitur *et* om. Bc et Mcd. Pro *sexui* C scribit *sexu* (ita etiam Bb et pr. Me) *atque aetati*, Bc et Mcd exhibent *et aetati*, in Ma comparet *aetate*, in W *aetate* (i supra), a Bb abest *aetati*. Mox *dederit* habet Ma, tum *fecit etiam* Mb. Male *et* a m. pr., a sec. *ut* Mb. Deinde *discentium* r. m. in Me correxit e *discentum*. In seqq. Bc et Mcd scribunt *fidei simplici*. 6) Ita C. W et Mbcf. Vulg. *complexus*. Conf. ad cap. XVI. not. 11. 7) Ioann. 17, 3. 8) *Hac* Ma, *autem*, quod deest in Bc et Mcd, al. m. supra adiecit in W. Post *solum* Bb om. *et*. 9) Deut. 6, 4. Marc. 12, 29. 10) *Israhel* Me, *Istrahel* C. Tum *dominus unus est* C. W. Mabf et Bb itemque edd. Manutiana antiquiores. Conveniunt haec cum Graeco *κύριος εἷς ἐςί*. In Me r. m. voc. *dominus* supra adiecit. Rell. autem libri et scripti et editi habent *deus unus est*. Vid. quae adnotavi ad librum de cathol. eccles. unitate cap. XIII. p. 33 sq. 11) Matth. 22, 37 sqq. Marc. 12, 30 sq.

de toto corde [12]) *tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua. Hoc primum, et secundum simile huic* [13]): *Diliges proximum tuum tamquam te. In his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae.* Et iterum [14]): *Quaecumque volueritis* [15]) *ut faciant vobis homines bona, ita et vos facite illis. Haec est enim lex* [16]) *et prophetae.*

XXI.

Nec verbis tantum, sed et factis dominus [1]) orare nos docuit, ipse orans frequenter et deprecans et quid nos facere oporteret exempli sui contestatione demonstrans, sicut scriptum est [2]): *Ipse autem fuit secedens in solitudinem* [3]) *et adorans.* Et iterum [4]): *Exivit in montem*

12) *ex toto corde* Ma. 13) Ita codd. C. W. Mabcd et Bac veteresque edd., *hoc est primum et secundum simile huic* Erasm. c. Grav., *hoc prim. et sec. sim. est huic* Mef et exemplar Morell., *hoc est prim. et sec. sim. est huic* Bb et ed. Manut., *hoc est prim. mandatum et sec. sim. est huic* Pamel. et recentiores. Sed voc. *mandatum*, quam e cod. Cambr. recepit Pamelius, ex glossemate fluxisse manifestum est. Ceterum conf. adnotat ad librum de cathol. eccles. unitate l. c. In seqq. Ver. et Mb, ut edd. Baluz. atque Goldh., exhibent *proximum tibi*; rell. autem libri scripti et editi *prox. tuum* excepto Mf, in quo legitur neque *tuum*, neque *tibi*. Dein *tanquam* Bb et vulgati libri. Post *te* Pamelius e codice Cambr. addidit *ipsum*, quod C. W. Macde et Babc non agnoscunt, Mb autem a r. m. inter versus habet. Unde vocem istam omittendam censui. 14) Matth. 7, 12. 15) *vultis* Ma. In seqq. idem liber om. *ita*. 16) *Haec enim* ^est^ *lex* Mb. Tum *prophetia* Bc et Mcd.

XXI. 1) *deus* C, inverso ordine *orare nos dominus docuit* Mb et Bb. Mox *quod* pro *quid* Bc et Mcd. Tum *nos facere* recepi ex codd. C. W. Macdef et Babc, quibuscum concordat etiam exemplar Morell., *facere nos* legitur vulg. Dein *oportet* scribunt Bc et Mcdf. 2) Luc. 5, 16. Verba seqq. usque ad *exivit* desunt in C. 3) *sedens in solitudine* Bc et Mcd, *secedens in solitudine* Mf,

orare, et fuit pernoctans [5]) *in oratione dei.* Quod si ille orabat qui sine peccato erat, quanto magis peccatores oportet orare? Et si ille per totam noctem iugiter vigilans continuis precibus orabat, quanto nos [6]) magis in frequentanda oratione debemus nocte vigilare? Orabat autem dominus [7]) et rogabat non pro se (quid enim pro se innocens precaretur?), sed pro delictis nostris, sicut et ipse declarat, cum dicit ad Petrum [8]): *Ecce Satanas postulavit* [9]) *ut vos vexaret quomodo triticum; ego autem rogavi pro te ne deficiat fides tua.* Et postmodum pro omnibus patrem deprecatur [10]) dicens [11]): *Non pro his autem rogo solis* [12]), *sed et pro illis qui credituri sunt per verbum ipsorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me et ego in te, ut et ipsi in*

---

quocum faciunt edd. vett. c. Erasm. et Grav.; *seced. in solitudines* W et Ma. Ita etiam ed. Dav. Omittitur *et* in Ba. Tum *orans* habent Mb et edd. Grav. atque Morell. 4) Luc. 6, 12. Matth. 14, 23. Marc. 6, 46. 5) *et pernoctavit* Bc et Mcd. Tum *in orationem* C et W. 6) *nos* om. Bab et Me, *magis nos* exhibent Bc et Mcd. Dein *nocte* abest a Ba. 7) *dominum* Bc et Mcd. Paulo post *precatur* Me. Proxime *sicut ipse* C. Bc et Mcd. 8) Luc. 22, 31. 9) Confirmant hanc lectionem, quam pro vulg. *expetivit* restituit Baluzius, codd. mei omnes exceptis Ma, qui vitiose habet *postulabit*, et C atque Ba, in quibus est *postulabat.* Conf. Epist. VII. p. 14. Dein *vos ut* Bc et Mcd. Mox *sicut triticum* Bb, *velut triticum* Grav. In seqq. *ut non deficiat* Bc et Mcd c. ed. Grav. 10) *patrem depraecatur pro omnibus* C. *Patrem* ab al. m. inter lin. habet W. Tum *p̄catur* idem liber, *deprecabatur* Bc et Mcd. 11) Ioann 17, 20. 12) *non pro his autem solum rogo* (sić) e corr. r. m. Me (*non* and *solum* written above the line), *solum rogo* etiam vett. edd. c. Erasm. et Morell., *tantum rogo* pr., e corr. eiusdem manus *autem rog.* C, *solis rogo* Mf. Part. *et* om. Mbcde et Bc. Dein *pro hiis* scribit Mf. Mox *illorum* pro *ipsorum* Ma. Verba seqq. *in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater* desiderantur in Bc et Mcd. Dein *sicut et tu* habet C. In clausula

nobis unum sint. Magna [13]) domini propter salutem nostram benignitas pariter et pietas, ut non contentus quod nos sanguine suo redimeret, adhuc pro nobis amplius et rogaret. Rogantis autem desiderium videte quod fuerit, ut quomodo unum sunt [14]) pater et filius, sic et nos in ipsa unitate maneamus, ut hinc quoque possit intelligi quantum delinquat qui unitatem scindit et pacem, cum pro hoc et rogaverit dominus volens scilicet plebem suam unanimiter vivere, cum sciret ad regnum dei discordiam non venire.

XXII.

Quando autem stamus ad orationem [1]), fratres dile-

---

unum expunctum est in Ma, in rell., ut in edd. vett. (excepta Dav.) et in Erasm. Grav. Manut. atque Morell., omissum. 13) *Magna autem* Me, *dei* C, *et pietas pariter* Mcd, *contemptus* Mc. Proxime *redemeret* C. Post *adhuc* insertum *et* in Bc. 14) *sunt* om. C. In seqq. *delinquit* habet ed. Dav., *scindat* Bb et mox *rogaverit dominum* scribunt Bc et Mcd. Legitur deinde *scilicet plebem suam vivere* in codd. C. W. Mabcde et Bbc, *scil. pleb. suam vivificare* scribitur in Ba, *scil. pleb. suam unire* exhibent edd. vett. c. Erasm. atque Manut., quibuscum conspirat Mf, idque probavit *Walkerus* l. c. p. 54, *scil. pl. s. salvam fieri et in pace vivere* ex coniectura dedit Morellius. Cuius vestigiis insistens post *scilicet* Pamelius addidit adv. *sic* eumque sine haesitatione secuti sunt editores recentiores omnes. Perplacuit mihi Gravii emendatio *unanimiter vivere*, quam egregie confirmat codex Voss 3. ap. Oxon. Similiter Cyprianus de cathol. eccles. unitate cap. X. p. 26 et cap. XI. p. 27 utitur locutione *unanimiter orare*, isque *unanimitatem*, *unanimes esse*, *unanimes habitare in domo* passim praecipit inculcatque. Vid. domin. Orat. cap. V., de cathol. eccles. unit. cap. X. p. 25. cap. XII. p. 29 et 31. cap. XXIII. p. 53 et epist. LXXVI. p. 153. Ad hoc lectio illa verbis praecedentibus et sequentibus optime respondet. Quocirca eam in textum recipere non dubitavi.

XXII. 1) *orationem* pr. m. omisit in Me. Pro *vigilare* recepi

ctissimi, invigilare et incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis et saecularis [2]) abscedat, nec quicquam tunc animus, quam id solum cogitet quod precatur. Ideo et sacerdos ante orationem praefatione praemissa parat fratrum mentes dicendo: *Susum* [3]) *corda*, ut, dum respondet plebs: *Habemus ad dominum*, admoneatur nihil aliud se, quam dominum cogitare debere. Cludatur [4]) contra adversarium pectus et soli deo pateat,

---

invigilare ex codd. C. W. Macde et Babc, quibuscum concordat editio quoque Morell. Inverso ordine *toto corde invigilare et incumbere ad preces debemus* scribit Bb. Part. *et* om. Bc et Mc. 2) *saecularis et carnalis* al. ord. exhibent edd. vett. c. Erasm., *et saecularis* om. Mbcd et Be. Deest *tunc* in C. Perperam *quod cogitet et quod precatur* legitur in W, *et quod precatur* etiam in Ma. Coniunctione *et* erasa Mb habet *praecamur*. Tum idem liber *et ideo et sacerdos ante praefationem prece* (pr. *praecem*) *praemissa parat*, Me *et praefatione*, W *promissa*. Deinde *parabit* dant Bc et Mcd. 3) Ita C et W, *su^r sum* (*r* ab al. m. superscr.) Mb, vulg. *sursum*. *Susum* legitur etiam ap. *Tertullian*. de praescriptione haereticorum cap. XXII. p. 563 ed. Oehler. „*Commodianus* instructione 76.: *Sacerdos domini cum susum corda praecipit*. Antiqui enim saepe scribebant *susum* pro *sursum*, uti diximus ad caput 19. libri *Lactantii* de mortibus persecutorum. Addo nunc *Vitruvium*, apud quem lib. 10. cap. 8 legitur *ab imo susum* in veteri codice MS. Petri Pithoei. Vide onomasticon Rosweydi ad vitas patrum et notationes eius ad martyrologium Adonis.“ *Baluzius*. Conf. adnot. ad librum de bono patient. c. XIV. nr. 7. Tum *et* pro *ut* W. Bc et Mcd, *ut autem respondit* Ma, *respondit* etiam C. W. Ba et pr. Mb, *pleps* Ma. Conf. cap. XVIII. not. 2. Mox *ammoneatur nichil aliud*, *quam deum* a r. m. inter lin. habet Mb, *admoneamur*, ut exstat in ed. Manut, scribunt Bbc, *admonetur* Mcd. Dein *nil* C. W. Bc et Mcd. Pron. *se* om. Bc et Mcd, sicut Mb. Tum iidem libri una cum Mb habent *deum*. 4) Ita C. W c. ed. Morell. et pr. Mb pro vulg. *claudatur*. De forma *cludere* vid. *Hildebrand*. ad Arnob. adv. nat. II. 66. p. 229 et *Oehler*. ad Tertullian. Apologet. cap. XI. p. 68. coll. Nostro ad Demetr. cap. VIII.

nec ad se hostem dei tempore orationis adire patiatur; obrepit enim frequenter et penetrat et subtiliter fallens preces nostras a deo avocat, ut aliud habeamus in corde, aliud in voce, quando intentione sincera dominum debeat non vocis sonus, sed animus et sensus orare. Quae autem segnitia est alienari [5]) et capi ineptis cogitationibus et profanis cum dominum de|precaris, quasi sit aliud 214 quod magis debeas cogitare, quam quod cum deo loqueris? Quomodo audiri te [6]) a deo postulas, cum te ipse non audias? Vis esse deum memorem [7]) tui cum rogas, quando tu ipse tui memor non sis? Hoc est ab hoste [8])

---

n. 4. Statim *cor* (ita ab r. m. Mb) *contra adversarium, pectus (et* in Mb eras.) *soli deo pateat* exhibent Mbcd et Bc. Pro *deo* in Bb est *domino*. Tum *nec ad se adire hostem* scribit C; W. Ma et Ba om. *adire*. Verba proxima: *obrepit (obripit* C. W. Ma et Bab, item pr. Mb) *enim — — — a deo avocat* desiderantur in Bc et Mcd. Part. *et* ante *penetrat* abest a Me. Mox *a domino* habet Bb, *avocat* correctum ex *advocat* in Mb, e *vocat* in Me. Deinceps in Ma est *habemus*. Post *corde* sine causa interponitur *et* in W. Mabcdef et Babc. Tum *intemptatione* (sic) scribit C, *sincere* (om. voce *dominum*) Ma. *Deum* exhibent Bbc et Mcde et pro *debeat*, quod ante *orare* ponit C, in Bc et Mcd legitur *debet*. 5) *est et alienari* Me, *abalienari* C. Pro *rapi*, quod e cod. Cambr. recepit Pamelius et editores posteriores probaverunt, e meis codd. et edd. superioribus restitui *capi*. Mox *deum debeas deprecari* Mb, *deum* etiam Bc et Mcde. In seqq. *debetis cogitare* Bb, *debeamus cog.* Mf, *debeat excogitare* C. Omittitur *quam* in Ma, *quod* in Bb, *cum deo* in Bc et Mcd, *deo* in Me r. m. supra addidit, *cum domino* habet Bb. 6) *audire te* W et Ma, item pr. Mbe, ex corr. tamen *audiri te,* quod tenent etiam ceteri codd. omnes. Quocirca ita scribendum putavi. *Te audiri* legitur vulgo. Dein *a domino* Bb. 7) *Vis enim dominum memorem* Bb, *dominum* item C. W. Mae et Ba, *memorem dominum* Mb. Statim *dum rogas* C et Ba. Deinceps *tui memor* pro *memor tui* praebuerunt codd. omnes. Ceterum in libro Parisino, a quo abest *tu,* haec ita collocantur: *quando tui memor ipse non sis*. Pro *sis* Bc et Mcd scribunt *es*. 8) *de hoste* A, *de eo*

in totum non cavere; hoc est, quando oras deum, maiestatem dei neglegentia orationis offendere; hoc est vigilare oculis et corde dormire, cum debeat Christianus, et cum dormit oculis, corde vigilare, sicut scriptum est ex persona Ecclesiae loquentis in cantico canticorum [9]): *Ego* [10]) *dormio, et cor meum vigilat.* Quapropter sollicite et caute [11]) apostolus admonet dicens [12]): *Instate* [13]) *orationi vigilantes in ea*, docens scilicet et ostendens eos inpetrare quod postulant de deo posse, quos deus videat in oratione vigilare.

XXIII.

Orantes autem [1]) non infructuosis, nec nudis precibus ad deum veniant. Inefficax petitio est [2]), cum precatur deum sterilis oratio. Nam cum omnis arbor non faciens fructum excidatur et in ignem [3]) mittatur, utique

---

hostem Mf. Tum *in toto* Ma et W, in quo praepositio superscripta est. Mox *deum oras* A. Pro *deum,* quod om. Ba, C et Mb veteresque edd. c. Erasm. habent *dominum,* Mc dat *oras, domini maiestatem,* Ba *dei magestatem* (sic), *magestatem* etiam, ut alibi, Ma. *Dei* om. Bc et Md. Dein v. *orationis* excidit in Bb. Quod sequitur *offendere* in A corruptum est in *ostendere.* Paulo post idem liber *quō* (i. e. *quoniam*) pro *cum,* ut solet, bis scribit. Tum *debeas* C. In seqq. post *scriptum* Bb om. *est.* Statim *in persona* habet Mb. 9) 5, 2. 10) *Ego, inquit,* Mb. 11) *et caute* om. A. Deinceps *ammonet* legitur in Bb et in edd. SP. Venet. Dav. atque Kunn., *monet* in Bc et Mcd, *opponit* in A. 12) Coloss. 4, 2. 13) *Instantes* A. Mox *de domino* (ita etiam C) *quod postulant posse* Bb, *postulent* Ma. Pro *quos* A *quod.* C *deus* om. Tum *in oratione videat* scribit Bb.

XXIII. 1) *aut* (superscr. *ut*) Mb. Mox *ad dominum* C, *a domino* Bb, *veniamus* ed. Dav. 2) Desunt haec in C, qui deinde habet *praecatur dominum.* 3) *in igne* C. Vid. Matth. 3, 10. Luc. 3, 9. Pro *utique*

et sermo non habens fructum promereri deum non potest, quia nulla est operatione fecundus. Et ideo [4]) scriptura divina instruit dicens [5]): *Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna.* Nam qui [6]) in die iudicii praemium pro operibus et eleemosynis redditurus est hodie quoque ad orationem cum operatione venienti benignus auditor est. Sic denique [7]) Cornelius centurio cum oraret, meruit audiri; fuit enim faciens multas eleemosynas in plebe et semper orans deum. Huic [8]) circa horam nonam oranti adstitit angelus testimonium reddens sui operis et dicens [9]): *Corneli* [10]), *orationes tuae et eleemosynae tuae ascenderunt ad memoriam coram deo.* Cito orationes ad deum [11]) ascendunt, quas ad deum merita nostri operis inponunt. Sic et Raphaël [12]) angelus Tobiae oranti sem-

A *itaque.* Mox *promereri dominum* Ba, *mereri dominum* C. Tum *qui* pro *quia* codd. praeter A omnes et edd. ante Baluz. Deinde ordine inverso *nulla operatione fecundus est* libri mss. omnes editique Manutiano antiquiores cum Morelliano. 4) *Et idcirco* Bc. Mcd. A. Post *scriptura* Me infercit *de helimosina* (sic). 5) Tob. 12, 8. 6) *cum* pro *qui* Ba. Statim *in diem* pr. idem liber. Infra *venientibus dignus* A. 7) *undique* A. Tum *et Cornelius* Bc et Mcd, in Mb particulam *et* r. m. intrusit. *Cordelius* pr. C. Mox *cum* om. A. Dein *audirę* habet Ma, *audire* (ita Bc. Md. A) a m. pr. etiam Mb. Coniunctio *enim* abest a meis libris; legitur tamen in Ver. et tribus Anglicis, item in edd. Grav. Morell. Baluz. atque Goldh. Proxime pro *in plebem* scripsi *in plebe* cum codd. Ver. W et Mabd, *in plebem semper* (om. vocc. *orans deum*) exhibet Bb, *dominum* C. Vid. Act. 10, 1. 8) *Hinc* Bc et Mcd. Tum *circa oram* Bc. Mox *adsistit* Ba, *asstitit* Bb, *astitit* Bc. Mcd. A, item edd. vett. et Erasm. Deinde *suis operibus* Ver. et A c. ed. Morell. 9) Act. 10, 4. 10) Additur *inquit* in Mb. Prius *tuae* om. Bbc et Mcd, alterum edd. vett. c. Erasm. Tum *in memoriam* scribunt Bb et A. Statim *coram domino* habet Bb. 11) *ad dominum* utroque loco C et Bb. Pro *quas* reperitur *quae* in W. Ma et Ba. Tum *ad dominum* habent Bab. 12) *Rafael* C, *Raphahel* Mabdf et Babc. Dein

per et semper operanti testis fuit dicens [13]): *Opera dei revelare* [14]) *et confiteri honorificum est; nam quando orabas* [15]) *tu et Sarra, ego optuli memoriam orationis vestrae in conspectu claritatis dei. Et cum sepelires tu mortuos simpliciter et quia non es cunctatus* [16]) *exsurgere et derelinquere prandium tuum, et abisti et condidisti mortuum, missus sum temptare te; et iterum me misit deus curare te et Sarram nurum tuam; ego enim Raphaël, unus ex septem angelis iustis, qui adsistimus et conversamur ante claritatem dei.*

Thobiae Bb. Verba proxima *oranti semper et semper* desunt in Mb, *semper oranti* habent Bc et Mcd. Prius *semper* excidit in Bb, alterum in Ba et A; *operanti* correctum ex *oranti* in W. Pro *testis fuit* in C scribitur *astitit.* 13) Tob. 12, 11 seqq. 14) *relevare* C. 15) *nam cum orares* Mb. *Sara* Bbc et Mcde itemque edd vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *sacra* (*sara* superscr.) A. *Optuli* receptum e codd. Mb et Bb. De qua scriptura (vid. *Wagner.* de Orthograph. Vergil. p. 414) plura exempla dedi ad Ambros. de offic. p. 268 et 270. Vulg. legitur *obtuli.* Deinde *in conspectum* edd. Manut. Pamel. et Rig. c. Oxon. Correxit vir doct. in Gotting. Manut. ed. exemplari *in conspectu.* 16) *contatus* edd. SP. Venet. et Kunn. Tum *surgere* Ma et Bb c. ed. Dav. Deinde *relinquere* C. Bac et Mcd. Mox *et* pro *sed* ante *abisti* codd. et edd. Pamelianam antecedentes cum versione antiqua. Statim *abiisti* Bc et Mcd c. A. Tum *condisti* C. W. Maf. Ba et pr. Mb, *fodisti* Me. Dein *et missus sum* codd. mei omnes. Conspirant etiam edd. vett. c. Erasm. Manut. et Morell. concordante editione Dav. In seqq. *et nunc misit me deus*, quod convenit Graeco: καὶ νῦν ἀπέστειλέ με ὁ θεός, tacite dedit Morellius. *Misit me* item exhibent edd. vett. et Erasm. Dein *ut curem* Bb, *te* al. m. superscripsit in W. *Sarram* (*Sarra* Ba, *Saram* Bb. Me et A, item edd. vett., Erasm. Grav. Morell.) om. Bc et Mcd. Proxime v. *sum* om. Bc et Mcd. In C, ut supra, scribitur *Rafael*; in Mabc et Bac *Raphahel.* Dein *angelus unus ex septem angelis iustis* habet A, *angelis sanctis*, quod respondet Graeco, Mf et ita plerique libri veteres notante Baluzio Receperunt hanc lectionem

XXIV.

Per Hesaiam [1]) quoque dominus admonet et docet similia contestans: *Solve*, inquit [2]), *omnem nodum iniustitiae, resolve suffocationes inpotentium commerciorum. Dimitte quassatos* [3]) *in requiem et omnem consignationem iniustam dissipa. Frange esurienti panem tuum, et egenos sine tecto induc in domum tuam* [4]). *Si videris nudum, vesti, et domesticos seminis tui non despicies* [5]). *Tunc erumpet temporaneum* [6]) *lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia, et claritas dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et deus exaudiet te* [7]). *Dum adhuc loqueris, dicet: Ecce adsum.* Adesse se repromittit [8]), et audire ac pro-

---

Morellius et Oxonienses. *Adsistimus* pro *assistimus* scripsi cum codd. C. W. Mab et Ba, quibuscum facit ed. Morell., *absistimus* moxque *domini* habet A. De hoc loco conf. de mortalit. cap. VII.

XXIV. 1) *Hesaiam* edd. Venet. Dav. et Kunn., *Hysaiam* SP., *Esaiam* W. Ma. Bab editionesque Remb. et recentiores, *Eseiam* C et Mb, *Isaiam* Mce, *Ysaiam* Bc et Mdf; inepte *per claritatem quoque admonet* A, *ammonet* W et edd. vett. c. Erasm., *dicens* pro *contestans* Bb. 2) *Solus*, *inquit* A. Vid. Hes. 58, 6. Abest *omnem* a C. Tum *conmerciorum* Mc. 3) *cassatos* Bb et A. 4) Verba *et egenos sine tecto induc in domum tuam* om. A. Vocibus *sine tecto* r. m. praemisit *et* in Mb. 5) *non despicies* a m. pr., a sec. *non despicias* Mb, *ne despicias* Bc et Mcd. 6) *temporanum* (al. *matutinum*) (sic) W. Ma et pr. Mb, *temporaneum* Ba. Tum *non* pro *cito* A, *citius* Mcd. Dein *orietur* Bb, *operientur* Mbcd et Bc. Vid. de opere et eleemos. cap. IV. not. 9. Mox *te* om. C, *praeibit te iustitia tua* exhibent Bc et Mcd. 7) *exaudies*, *et* A. Coniunctionem *et* a Pamelio tacite illatam ceteri codd. mei omnes recte omittunt. Vid. Graecum textum. Tum *dicit* C. Mb et Ba. Verba seqq. usque ad *qui iniustitiae nodos* desiderantur in A. Dein *assum* Bbc et Mcd c. ed. Dav. 8) *et de se repromittet* scribit Ma,

tegere se eos dicit, qui iniustitiae nodos de corde solventes et eleemosynas circa domesticos dei secundum eius praecepta facientes, dum audiunt quod deus praecipit fieri, ipsi quoque a deo merentur audiri. Beatus apostolus Paulus in necessitate pressurae adiutus a fratribus opera [9]) quae fiunt sacrificia dei dixit esse. *Saturatus sum,* inquit [10]), *recipiens ab Epaphrodito ea quae a vobis missa sunt, odorem suavitatis, sacrificium acceptum et placitum deo.* Nam quando [11]) quis miseretur pauperis, deum faenerat; et qui dat minimis deo donat, spiritaliter deo suavitatis odorem sacrificat.

---

et sese repromittet W, *promittit* habent Bc et Mcd, item edd. Erasm. et recentiores exceptis Baluz. atque Goldh. Quod sequitur *et* al. m. supra addidit in W. Pro *ac* legitur *et* in libris ante Manut. editis. Proxime pron. *se* om. Mb, *eos se* habent Bc et Mcd, unde non immerito suspicari possis *se* ex glossemate fluxisse. In seqq. *ea praecepta* scribit A moxque *dominus* Bb. Tum *praecepit* exhibent C. Mb. Bab. A et omisso *fieri* Bb, in quo deinde est *merentur a domino.* Male *a deo memorantur* dat Ma et *audire* A. 9) *opera* om. A, *operae* habet C, *opere* Ba. Expunxi *bona*, quod tacite adiecerat Pamelius, quem secuti sunt editores recentiores, utpote omissum in codd. omnibus. Tum *dei sacrificia* legitur in A, *deo* in C. Bc et Mcd, *dicit* e corr. in Bb. 10) *Saturatus, inquit, sum* Bc. Vid. Philipp. 4, 18. Dein *percipiens* A, *suscipiens* Bb. Statim *ab Epafrodito* C. W. Macde et Bac, *ab Ephafrod.* Mb, *a Pafrod.* Bb. Proxime *a nobis* A. Tum *odore* W et Ma, *odores* C et Me, *receptum* Ba, *placentem* (sic) W et Mab, *placens* Bc et Mcd; *odorem suavitatis sacrificio accepto et placente deo* edd. Dav. et Erasm., *odore suav., sacrificio accepto et placente deo* Mf editionesque SP. Venet. Kunn. Remb. 11) *quando* om. Bc et Mcd. Tum *qui* habent codd. omnes praeter Ba et Me. Deinde *pauperi* C. Macde. Bc. A, *pauperibus* Mb et Ba. Statim *deo* codd. omnes excepto Bb, qui scribit *domino.* *Deo* item exhibent edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell., *deum* primus dederat Manutius eumque secuti sunt Pamelius et posteriores. Pro vulg. *fenerat* (*feneret* exstat in A, *feneratur* in ed. Remb.) recepi *faenerat* e Bb. De qua

XXV.

In orationibus vero [1]) celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes et in captivitate victores horam tertiam, sextam, | nonam sacramento 215
scilicet trinitatis quae in novissimis temporibus manifestari habebat. Nam et prima hora in tertiam [2]) veniens consummatum numerum trinitatis ostendit. Itemque [3]) ad sextam quarta procedens declarat alteram trinitatem. Et quando a septima nona conpletur [4]), per ternas horas trinitas perfecta numeratur. Quae horarum [5]) spatia iam pridem spiritaliter determinantes adoratores dei statis et

---

scriptura et de locutione *aliquem faenerare* vid. quae posui ad Nostrum de Lapsis cap. XXVIII. n. 12. et de habitu virginum cap. VIII. n. 12. Conf. de op. et eleemos. cap. XIV. fin. et cap. XV. Tum *minimis his* Bc et Mcd. In Mb *his* a r. m. superscriptum legitur. Vocc. *deo donat* om. Mf. *Domino* pro *deo* utroque loco habet Bb. Dein *spiritualiter* — *odorem suavitatis* dant Bc et Mcd, *s. odore* C. W. Ma, *s. odores* scribit Me.

XXV. 1) *quoque* pro *vero* Bb. Mox *cum Danihele* W (a s. m.) et Ma, *cum Danihelo* a m. pr., a sec. *cum Danihele* Mb, *cum Danihel* Ba et pr. W. Dein *et tres pueros* C. Bbc et Mcd. Post *fortes* C. Bc et Md part. *et* om. Pro *victores* A habet *prudentes*. Tum *hora tertia, sextam, nonam* W et Ma, *hora tertia, sexta et nona* Ba, *et nonam* Bb. *Sacramentum* Ver. et Bb, *sacramenta* Me c. Vat. 2. Deest *scilicet* in A. In clausula *habeat* scribunt Bc et Mcd, *habebant* Me et Vat. 2. 2) *prima horam tertiam* (sic) A. Tum *venies* C. 3) *Idemque* Bb, *item quae* Ba et pr. Mb, in quo r. m. delevit *quae*; *item* Bc et Mcd, *item* a m. pr., a sec. *itemque* Me. Mox *a quarta* Mb et Bb, *et quartam* Ba. Dein *precedens* A et pro *declarat* Bc et Md *dederat*. 4) Ita C et Mbc, *compl.* vulg. 5) *orarum* Ba. Tum *spacia* Bbc et A. Deinde *spiritualiter* Bc et Me. *Determinata* scripsit Gravius. Optime *statis* pro *statutis* habet Ba. Vid. ad Donat. cap. I. n. 2. ibique *Baluz*. Neque *statis*, neque *statutis* legitur in Bc et Mcd. Iidem libri dant *ac* pro *et*.

legitimis ad precem temporibus serviebant. Et manifestata [6]) postmodum res est sacramenta olim fuisse, quod ante sic iusti precabantur. Nam super discipulos hora tertia descendit [7]) spiritus sanctus, qui gratiam dominicae repromissionis inplevit. Item Petrus hora sexta [8]) in tectum superius ascendens signo pariter et voce dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret. Et dominus hora sexta crucifixus [9]) ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit et ut redimere et vivificare nos posset, tunc victoriam suam passione perfecit.

XXVI.

Sed nobis, fratres dilectissimi [1]), praeter horas antiquitus observatas orandi nunc et spatia et sacramenta creverunt. Nam et mane orandum est [2]) ut resurrectio

---

Serviebant, quod tuentur codd. et edd., Gravius et Baluzius sine causa mutarunt in *servabant*. 6) *manifesta* Bc et Mcd, quibuscum conspirant edd. vett. Deinde *sacramentum* cod. Cambr. et edd. Erasm. Grav. atque Morell., *sacramento* Ma. 7) Ordine inverso *spiritus sanctus descendit* Bc et Mcd, v. *spiritus* bis scriptum est in Ba. Mox *promissionis* C. W. Mab. Ba, *passionis* Bc. Mcd. A et pr. Ma, *passionis dominicae* a m. pr., ex corr. *domin. pass.* Me. Tum *inplevit* C (*implevit* vulg.), *inplebit* W. 8) *per horam sextam* pro *Petrus hora sexta* Bc et Mcd. Mox *domini monentis* C et Bb. Ante *ut* Bb infercit part. *et*. Proxime *admittere quo* A. Praepositio *de* abest a Bb. Tum *gentibus* exhibent Ver. C. Bbc. Mcde et A. Adv. *ante* om. Bc et Mcd. 9) *crucifixus est* A. Deinceps *suo sanguine* Bb. Pro *et ut* Mb *ut et*. Tum *ut* (pro *et*) *iustificare* A. In seqq. *sua* pro *suam* C. Bc. Mcde. A. Dein *perficit* Me et pr. W.

XXVI. 1) *kmi* Bc et Mcd. Mox *observandas* W. Maf et Ba, *observandi* edd. SP. Venet. Kunn., *obsecrandi* Remb. Tum *spacia* Bbc. Ma. A et edd. vett. c. Erasm. 2) *est* om. Bb. Post *ut* interponitur *et* in Mb.

domini matutina oratione celebretur. Quod olim spiritus sanctus [3]) designabat in psalmis dicens: *Rex meus et deus meus, quoniam ad te orabo* [4]) *domine; mane exaudies vocem meam, mane adsistam tibi, et contemplabor te.* Et iterum per prophetam loquitur dominus [5]): *Diluculo vigilabunt ad me dicentes: Eamus et revertamur ad dominum deum nostrum.* Recedente item [6]) sole ac die cessante necessario rursus orandum est. Nam quia Christus sol verus est et dies verus [7]), sole ac die saeculi recedente, quando oramus et petimus ut super nos lux denuo veniat, Christi precamur adventum lucis aeternae gratiam praebiturum. Christum autem diem dictum declarat in psalmis spiritus sanctus [8]). *Lapidem* [9]),

---

3) Pro v. *sanctus* in Mb omissa ibidem r. m. perperam superscripsit *sps*, *designat* habet A, *signabat* Ma, *in psalmis designabat dicens* Mb, *dic. in psalm. designat* Me. Vid. Psalm. 5, 3. 4) *orabo ad te* A, *ad te adorabo* Ver., *orabo mane, et exaudies* Bb, *domine, mane, et exaud.* edd. vett. c. Erasm., *domine, et exaud.* C. Tum *adsistam* C. W. Mab. Ba et ed. Morell., *assistam* vulg. *Adstabo tibi et videbo te* C, *adstabo tibi et exaudies me* alii tres ap. Baluz., *et contemplabo te* Ma. 5) *loquitur*, *dne* W, *dominus dicens* Mb. Vid. Osee. 6, 1. Dein *manet et diluculo* pr. Me. Postea autem correctum est *mane diluculo*, ut legitur in A. *Deluculo* C et pr. Mb. Tum *vigilabant* Me. 6) *iterum* Bb. Dein A *et* pro *ac*. Mox *rursum* Mf et edd. vett. c. Erasm. atque Grav. Post *orandum* W et Ma om. *est*, ut supra (vid. n. 2.) Bb. 7) Ita C. W. Mabcde. Bbc. A, *sol verus est et dies verus est* Ba, *sol verus et dies verus est* Mf, item edd. Manutianam antecedentes, *sol verus et dies est verus* Manut. et posteriores. Voc. *saeculi* om. A. Proxime verba *et petimus* in Mb eadem manus inter versus supplevit. Quod sequitur *ut* abest a Bc et Mcd. Tum *denuo lux* scribit Me et *veniet* A. In seqq. pro *gratiam* Bc et Mcd habent *adventum*. 8) *in psalmis declarat* Ba et Mf editionesque vett. c. Erasm. et Grav., *decl. spiritus sanctus in psalm.* Mb. 9) Scripsi *lapidem* (pro vulg. *lapis*), *inquit*, *quem reprobaverunt aedificantes hic factus*

inquit, quem reprobaverunt aedificantes hic factus est in caput anguli. A domino factus est iste, et est admirabilis [10]) *in oculis nostris. Iste* [11]) *est dies quem fecit dominus; ambulemus et iucundemur in eo.* Item quod sol appellatus sit [12]) Malachim propheta testatur dicens [13]): *Vobis autem, qui timetis nomen domini* [14]), *orietur sol iustitiae, et in alis eius curatio est.*

XXVII.

Quod si in scripturis sanctis sol verus et dies verus [1]) est Christus, hora nulla Christianis excipitur, quo minus

---

est, nixus auctoritate codicis Mb, quocum in Test. II. 16. p. 291 concordant Ba et Mc; legitur enim Psalm. 117, 22.: *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.* Vid. ad cap. XIII. n. 8. Relat. *quem* a r. m. in mg. habet Me. 10) Ita Mabe. Ba et Test. l. c. Conspirant edd. Grav. Manut. Morell. et recentiores, *factus iste et est mirabilis* habet W, *et est mirabilis* etiam Bb, *factus est iste, et hic est mirabilis* C, *fact. iste* (sic a m. pr., a sec. *est* pro *iste*) *et est admirabilis* Me, *factus est, et est admir.* dant exemplaria vett. et Erasm., *factum est istud, et est admirabilis* (sic) scribit Mb, *factum est istud, et est mirabile* legitur in Mcd et A, *factum est istud, hoc est mirabile* in Bc. 11) *Ipse* Bc et Mc, *ista — quam* A, *hic* C. Tum *ambulemus et iocundemur* Babc. Macdef et A, *exultemus* (ita etiam Ver.) *et iocundemur* quattuor libri a Baluzio excussi et exemplar Morell., *exultemus et laetemur* Mb c. tribus vett. Baluzianis, *laetemur et epulemur in eum* C; *in ea* A. 12) *est* A. Dein *Malachim* tredecim codd. Baluziani, item Mef et A editionesque Venet. Kunn. Remb. Erasm. Manut., *Malachin* W. Mab et Ba c. ed. SP., *Malacin* C, *Malachiel* Ver., *Malachil* Fuxens., *Malachias* Vat. 1. Bbc et Mcd, quibuscum faciunt edd. Grav. Morell. atque recentiores. 13) Malach. 4, 2. 14) *deum* pro *nomen domini* A. Vitiose *in aliis* C et Mf. Tum *cura est* A.

XXVII. 1) Vocc. *et dies verus* pr. omissa ab r. m. in mg. habet Bc. Dein *Christus est* Mb. Mox *nulla hora excipitur Christianis* C. Ante *Christianis* praepositionem *a* omisi praeeuntibus

frequenter ac semper deus debeat adorari, ut qui in Christo, hoc est, in sole et in die vero sumus, insistamus per totum diem precibus et oremus, et quando mundi lege decurrens vicibus alternis nox revoluta succedit, nullum de nocturnis tenebris esse orantibus damnum potest, quia filiis lucis et noctibus dies est. Quando enim sine lumine est cui lumen in corde est? Aut quando [2]) sol ei et dies non est, cui sol et dies Christus est? Qui autem in Christo, hoc est, in lumine semper sumus, nec [3]) noctibus ab oratione cessemus. Sic Anna vidua sine intermissione rogans semper et vigilans perseverabat in promerendo deo [4]), sicut in evangelio scriptum est: *Non recedebat,* inquit [5]), *de templo ieiuniis et*

---

libris mss omnibus praeter Mf. Proxime *et semper* pro *ac* (in Mb male scribitur *hac*) *semper* exhibent Bb et A. Ante *die vero* praepositionem in A omissam al. m. supra addidit in W, item *vero* in Me. Post *sumus* W. Ma et Ba interponunt *et*. *Instemus* dat C et *per totam diem* Ba, *diem* om. Bc et Mcd. Post *oremus* coniunct. *et* al. m. superscripsit in W, dein *legem* habent W. Ma et Ba, tum *decurrentis* Mbcd et Bc moxque *resoluta* W. Mab. Ba et Vat. 3. Item edd. vett. atque Erasm. Infra *dampnum* Bbc. Mcdf et A c. ed. Dav. Dein *qui* pro *quia* Bc et Mcd, *et* deest in Mc et A, *et noctibus* praestant Ver. W. Macd. Bbc et Vat. 4. Concordant edd. vett. et Morell. Ita et Noster paulo post: *nec noctibus ab oratione cessemus*. *Et nocte* dederunt Erasmus et Gravius, *et in noctibus* Manutius, Pamelius ac recentiores. Cod. Me in contextu mendose habet *et innocentibus,* in mg. autem a r. m. *et noctibus*; Ba scribit *filius lucis et noctis*. 2) *quomodo* edd. vett. c. Erasm. et Grav., *quando* ^ei^ *sol* (*ei* ab r. m. superscr.) Mb. Proxime part. *et* corr. m. inter lineas addidit in Me; *quando sol et dies Christus est?* intermediis omissis exhibent Bc. Mcd. A. 3) *ne* Bc et Mcd. Dein *ab* supra adiectum in Ba, *adoratione* pro *ab orat.* scribitur in W. 4) *deo* a corr. m. inter versus habet Me, *domino* Bb. Dein *sicut et* idem liber, *sicut scriptum est in evangelio* A, *dicitur* pro *scriptum est* Mb. 5) *inquit* om. C. Vid. Luc. 2, 37.

orationibus serviens nocte ac die [6]. Viderint [7] vel gentiles, qui necdum inluminati sunt, vel Iudaei, qui deserto lumine in tenebris remanserunt. Nos [8]), fratres dilectissimi, qui in domini luce semper sumus, qui meminimus et tenemus quid esse accepta gratia coeperimus, conputemus noctem pro die. Ambulare nos credamus semper in lumine [9]), non inpediamur a tenebris, quas evasimus. Nulla sint horis [10]) nocturnis precum damna, nulla orationum pigra et ignava dispendia. Per dei [11])
indulgentiam re|creati spiritaliter et renati imitemur quod 216
futuri sumus. Habituri [12]) in regno sine interventu noctis solum diem, sic nocte quasi in lumine vigilemus; oraturi semper et acturi gratias deo hic quoque orare et gratias agere non desinamus.

---

6) *die ac nocte* Bbc. Mcd. A, *nocte et die* C. W. Mab. Ba. 7) *Viderint* a m. pr., *viderunt* a rec. Mb, *viderunt* Bbc et Md. Tum *inluminati* C. W. Mab et Bab, *illum.* vulg. Mox *deserto lumine* omnes fere libri mss. a Baluzio inspecti conspirantibus Mbf. Bab et edd. vett., Erasm. Grav. Morell. Baluz., *deserti lumine* C. W. Macde. Bc. A, item edd. Manut. Pamel. Rig. atque Oxon., *deserti a lumine* quattuor codd. Baluziani, alii tres *derelicti a lumine.* Deinde *in tenebras* (ab ead. m) W, *in tenebras* Ba et *permanserunt* Bb. 8) *Nos autem* Bb, *nos vero* A. Tum *fratres kmi* et *in domino luce* Bc et Mcd, *emimus et tenemus* A. Deest *accepta* in Bb. Male *coepimus* Me. 9) *in die* Bb. Statim *ne* pro *non* Bc et Mcd. Sed praestat vulgatum *non*, quod fortius negat, quam *ne.* Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 173. not. 1. Praepositionem ante *tenebris* al. m. inseruit in W. 10) *Nulla in thoris* Bb. Mox *damna precum* Bc, *dampna prec.* Mcd, *dampna* etiam Bb. A et ed. Dav. 11) *domini* Bb. Deinde *spiritualiter* Bc. Me. A. 12) Addunt *semper* Bc et Mcd. In Mb r. m. superscripsit *semper*, quod glossam sapit. Tum *in regno dei* exhibet Ver., mox idem liber *si in nocte,* deinceps *in luce ambulemus* A, *in lucem vigilemus* C. Proxime *et acturi* al. m. supra lin. adiecit in W, *gratias deo acturi* scribunt Bc et Mcd, *domino, huic quoque* habet Bb, *et gratias deo agere.* A.

DE

MORTALITATE*).

I.

Etsi apud plurimos vestrum, fratres dilectissimi [1]), 229
mens solida est et fides firma et anima devota, quae ad praesentis mortalitatis copiam non movetur, sed tamquam petra fortis et stabilis turbidos impetus mundi et violentos saeculi fluctus frangit potius, ipsa nec frangitur et temptationibus non vincitur, sed probatur; tamen, quia [2]) animadverto in plebe quosdam vel inbecillitate animi, vel fidei parvitate, vel dulcedine saecularis vitae, vel sexus

*) Deest lemma in A.

I. 1) *carissimi* A. In seqq. *tanquam* Bb. Male; nam ante *q* requiritur *m*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 453. Litt. *M*. Dein *stabilis et fortis* W. Similiter Noster infra cap. VII. *stabilis et firmus*. Sed *fortis et stabilis* constanter habet de bono patient. cap. V et VIII. Epist. 68. p. 120. Epist. 81. p. 163. Epist. ad Fortunat. cap. XII. p. 273. Pro *et* A perperam scribit *est*. Mox *violentus* Mb. In hoc libro distinguitur post *frangit*, in Mc post *ipsa*, ut in edd. Manut. Pamel. Rig. atque Oxon., rectius ante *ipsa* in Dav. Grav. Morell. et Routh. Rell. libri tam scripti, quam editi comma omittunt; *pocius nec ipsa frangitur* exhibet A. Dein *nec* pro *et*, ante *vincitur* negatione omissa, ed. Dav. 2) *qui*[a] (ex emend. r. m.) W, *quoniam* Ver. Mox *cum* pro *animi* A. Idem *pravitate*. Statim *et*

mollitie, vel, quod magis est, veritatis errore minus stare fortiter, nec pectoris sui divinum atque invictum robur exserere, dissimulanda res non fuit, nec tacenda, quo minus, quantum nostra mediocritas sufficit, vigore pleno et sermone de dominica lectione concepto delicatae mentis ignavia comprimatur et qui homo dei et Christi esse iam coepit deo et Christo dignus habeatur. Adgnoscere [3]) enim se debet, fratres dilectissimi, qui deo militat, qui positus in caelestibus castris divina iam spirat, ut ad pro-

---

dulcedine Mb. Al. ord. *vitae saecularis* A. Deinde *vel quod magis est veritatis, vel sexus mollitiae errore* (sic) Mb. *Quod magis est*, *was mehr der Fall ist* vel *was mehr Grund hat*, pro *quod maius est* (ita Mc et edd. Erasm. ac posteriores omnes) praestant etiam W. Mad. Bab. A itemque vett. edd., unde in textum recepi. Cum locutione *veritatis errore* apte comparat Routhius *Tacit.* Hist. II. 72., qui habet *errore veri* i. e. *ignorantia rei* vel *facti*. Mox pro *invictum* in duobus libris vett., quibus usus est Baluzius, legitur *incorruptum*. Deinde *robor exerere* scribit Mb, *exerere* item exhibent W. Ma et Bb c. edd. Manut. atque posterioribus praeter Morell. et Goldh., in quibus correctum est *exserere*; *exercere* Mcd et A veteresque edd., Erasm. et Grav. Vid. de zel. et liv. cap. II. not. 7. In seqq. pro *nostra mediocritas* A habet *mea med.* *Sufficit*, quod pro vulg. *potest* ex optimis libris restituit Baluzius, confirmant codices mei omnes. Statim *vigore et sermone pleno* scribit Mb, *vig. atque serm.* A, *ignavia conprimatur* (pro *compr.*) Mb, *ignaviam conprimat* Md, *ignaviam comprimat* Morell. Tum *ut* pro *et* dant Ba et Md conspirante exemplari Morell. Paulo post *de deo et Christo* reperitur in Ma. 3) Ita W. De hac scriptura videndus est *Wagnerus* de Orthogr. Vergil. p. 407. Infra cap. II. idem liber exhibet *adgnovit* et cap. XI. una cum Ma *adgnoscimus*. De cathol. eccl. unit. cap. VIII. not. 5. *adgnoscere* Ma, cap. XXI. p. 49. not. 4. *adgnoscite* W et Ma. Ad Demetr. cap. VI. c. f. *adgnoscis* Ma. De opere et eleemos. cap. II. *adgnoscimus* W et Ma. Ibidem cap. XV. *adgnoverunt* uterque liber. In seqq. recepi *spirat* e codd. W. Macd et A, quibuscum concordant etiam Ver. Neap., quinque Anglici et duo Baluziani editionesque Morell. et Oxon. Ceteri libri

cellas et turbines mundi trepidatio nulla sit nobis, nulla turbatio, quando haec ventura praedixerit dominus providae vocis hortatu instruens et docens, et praeparans atque corroborans ecclesiae suae populum ad omnem tolerantiam futurorum, bella et fames et terrae motus et pestilentias per loca singula exsurgere praenuntiavit et cecinit. Et ne inopinatus [4]) nos et novus rerum infestantium metus quateret, magis ac magis in novissimis temporibus adversa crebrescere ante praemonuit. Fiunt ecce quae dicta sunt, et quando fiunt quae ante praedicta sunt [5]), sequentur et quaecumque promissa sunt domino

---

scripti et editi habent *sperat*. Similiter Noster Ep. XV. p. 24. ed. Baluz.: *Plus vos datis, quando nostri in oratione meministis, qui spirantes iam sola caelestia et tantum divina meditantes ad fastigia celsiora mora ipsa passionis ascenditis*. Fluctuat lectio etiam h. l.; codd. enim Mbcd. B (i. e. Ba) et A, in quibus solis insunt Cypriani epistolae, scribunt *sperantes*. Adstipulantur quattuor libri ap. Oxon. et Carnotensis ap. Baluz., nec discrepant edd. vett. c. Erasm. Grav. Morell. Pamel. Sed praeferendum *spirantes*, quod exhibent codd. Ver. Benevent. et Neap. cum Manut. Rig. ac recentioribus. Mox *nulla sit nobis* (vulgo *nulla sit in nobis*) scripsi praeeuntibus libris Ver. W. Mabd. Bab. A et septem Anglicis. Deinceps *nulla* om. A. Pro *turbatio*, quod restituit Baluzius, Bb et in mg. Ba habent *cunctatio*, ut ante legebatur. Tum *eventura* Ver. W et Ba. Proxime *hortator*, quod ex *hortatur* enatum est, Mb, *ornatu* Bb, mox *et corroborans* Mc. In seqq. *pestilentia exsurgent per loca singula* Mb. *Cecinit*, quod pro *docuit* primus e cod. ms. protulit probavitque *I. F. Gronovius* Observatt. III. 24. p. 323 et complurium codicum auctoritate firmavit Baluzius, agnoscunt etiam mei codd. et Neap. De hoc usu verbi *canere* vid. *Gronov.* l. c. Adde Nostrum de opere et eleemos. cap. IV. not. 1., ad Demetrian. cap. XVIII. c. f. 4) *inopinatos* Mb. Perperam *sit* pro *nos* pr. Mc. Vocc. *novus rerum* ibidem r. m. addidit. Dein *motus quateret* scribitur in Bb. Pro *temporibus* Mb habet *diebus*. Tum *crebrescerent* Mc. 5) Verba *et quando fiunt quae ante praedicta sunt* om. Mb, proxima *sequentur et quaecumque promissa sunt* desiderantur in A. *Se-*

ipso pollicente et dicente [6]: *Cum autem videritis haec omnia [7] fieri, scitote quoniam in proximo est regnum dei.*

II.

Regnum dei [1], fratres dilectissimi, esse coepit in proximo. Praemium [2] vitae et gaudium salutis aeternae, et perpetua laetitia, et possessio paradisi nuper amissa mundo transeunte iam veniunt; iam terrenis caelestia, et magna pàrvis et caducis aeterna succedunt. Quis hic anxietatis et sollicitudinis locus est [3]? quis inter haec trepidus et maestus [4] est, nisi cui spes et fides deest? Eius est enim [5] mortem timere, qui ad Christum nolit

---

cuntur dant Mb et Bb, in Mc *sequentur* correctum est e *sequuntur*. 6) Luc. 21, 31. 7) *omnia haec* A. Tum *quia* pro *quoniam* Bb.

II. 1) Vocc. *regnum dei*, utpote primo praetermissa, corr. m. ad mg. adscripsit in Mc. Statim *in proximo esse coepit* habet A. *Esse* om. ed. Dav. 2) *Praecatum* Ma et *celestis* pro *salutis* A. Mox ed. Baluz. *perpetua securitas*. Unde vero vir doct. hanc lectionem sumpserit, incompertum habeo. Similiter quidem Noster cap. III. init.: *stabilis et firma et perpetua securitas* et paulo ante (cap. II. c. f.): *quando de istis mundi turbinibus extracti sedis et securitatis aeternae portum petimus*. Verumtamen h. l. auctoribus libris manu exaratis, quotquot innotuerunt, omnibus ceterisque editis scribendum *perpetua laetitia*, ut legitur etiam ap. S. *Augustinum* contra duas epist. Pelag. IV. 8. §. 22. T. X. p. 481. B., ubi laudatur hic locus. Vitiose *modo transeunt* Ma, *transeunti* Ba. Pro altero *iam*, quod deest in A, W et Ma scribunt *et*. 3) *est locus* pr. Ma. 4) *inter est haec trepidus metus* a m. pr., a sec. *inter haec trep.* *et* *mestus* Mc, *mestus* etiam W. Bab. Md. A editionesque SP. Dav. et Kunn., recte *maestus* Mab et exemplaria Venet. Remb. Manut. Pamel. Rig., *moestus* ceteri editores. Vid. *Cellar*. Orthograph. Lat. v. *maereo* et *Wagner*. l. c. p. 453. v. *maerere*. Dein *est* om. W. Mox *fideles* (*fides*) A. 5) *Eius enim est* A. Verba proxima *eius* (*cuius* W) *est ad Christum nolle ire*, quae

ire; eius est ad Christum nolle ire, qui se non credat cum Christo incipere regnare. Scriptum est [6]) *iustum fide vivere.* Si [7]) iustus es et fide vivis, si vere in Christum credis, cur non cum Christo futurus et de domini pollicitatione securus quod ad Christum voceris amplecteris et quod diabolo careas gratularis? Symeon [8]) denique ille iustus, qui vere iustus fuit, qui fide plena dei praecepta servavit, cum ei divinitus responsum fuisset quod non ante moreretur, quam Christum vidisset et Christus infans in templum cum matre venisset, adgnovit in spiritu natum esse iam Christum, de quo sibi fuerat ante praedictum; quo viso scivit se cito esse moriturum. Laetus

---

in Mb et A desunt, ab al. m. inter lin. habet W. Tum *credat* W et Mb, *credit* Mc et A, item edd. Manutianam antecedentes. Deinde *in perpetuum* pro *incipere* A, *in perpetuo* cod. Sorbonicus ap. Baluz., *perpetuo regnaturum* margo editionis Lugdunensis anni 1544, ut refert idem Baluzius. Adnotavit *I. F. Gronovius* Observatt. p. 627 sq.: „Membranae: *qui se non credat cum Christo in perpetuo regnare.* Quod credo mutasse quibus videbatur incommode positum solum *regnare*, quasi iam nunc regnent. At optimis auctoribus praesens infinitivi pro futuro usitatum", idque probavit vir doct. exemplis e Cicerone, Livio et Plauto adlatis. 6) Ita codd. Ver. Neap. et mei omnes. Vulg. additur *enim.* Tum *ex fide* Mb et ed. Dav. Vid. Habac. 2, 4 et Rom. 1, 17. 7) Deest *si* in W. Mox *in deum credis* W. Mabc. Ba. A et libri ante Baluz. editi, *in domino cr.* Bb, *in Christum cr.* solus Md. Post *Christo* Bb addit *zabulo domino.* Dein *sollicitudine* pro *pollicitatione* scribit A. Mox *diabolo* (*zabulo*, quod exstat in edd. vett., Erasm. atque Grav., ab r. m. supra adiecto) legitur in Mc. 8) *Simeon* W. Ma. Bb, item edd. Grav. et Morell., *denique* om. Bb. In seqq. *praecepta dei* habet A, *dominicus* pro *divinitus* Ma, *ante non* Bb. Paulo post *infans* om. A, *cum matre in templum* dat Mb, *adgnovit* (vid. ad cap. 1. n. 3) pro vulg. *agnovit* W, *ac novit* Ba, *cognovit* Md. Tum *natum fuisse iam* Mc, *natum iam fuisse* A. Mox *sibi* om. Ba. Dein *ante fuerat praedictum* ponit A. Idem liber ante *moriturum* om. *esse.*

itaque de morte iam proxima et de vicina [9]) arcessitione securus accepit in manus pue|rum et benedicens dominum 230
exclamavit et dixit: *Nunc dimittis servum tuum, domine* [10]), *secundum verbum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum,* probans scilicet atque contestans tunc esse servis dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quando de istis mundi turbinibus extracti sedis et securitatis aeternae portum petimus, quando expuncta hac morte ad immortalitatem venimus.

III.

Illa est enim [1]) nostra pax, illa fida tranquillitas, illa stabilis et firma et perpetua securitas. Ceterum quid aliud in mundo, quam pugna [2]) adversus diabolum cotidie ge-

---

9) *divina* Mb et pr. W, *vic* (excurrente linea) *et divina* Ma. Pro *accersitione* (ita W. Ma, Mb (a m. pr.), Ba c. edd. Manut. et recentioribus; *accersione* exhibent Mb (a sec. m.). Bb. Mcd. A veteresque edd. et Erasm.) cum Gravio emendavi *arcessitione*. Ita cap. XII. codd. Neap. et Ba pro vulgat. *accersit* optime scribunt *arcessit*. Cap. XIII. Bb habet *arcessione* (scr. *arcessitione*). De forma *arcessere* vid. *Moser.* ad Cic. de divinat. I. 17. p. 86 et II. 4. p. 309. *Wagner.* l. c. p. 417. Proxime *d̄ns* (sic) *exclamavit dicens* A, *deum* W. Macd editique ante Baluzium, concordantes cum Graeco εὐλόγησεν τὸν θεόν, dein *clamavit* Ma. Vid. Luc. 2, 29.

10) *servum tuum, d̄ne, servum tuum* A. Mox *quia viderunt* Bb et A. Tum *et contestans* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. Grav. In seqq. *de istius mundi turbinibus* Bb et A c. ed. Morell. Paulo post *expetimus* Mb. *Expuncta* confirmant codd. mei omnes. Dein *hinc* pro *hac* A.

III. 1) *Illa enim est* Bb et pr. Mc. Tum *nostra pax* codd. W. Mabc. Bab. A et edd. ante Baluzium omnes praeter Morell., in qua, ut in cod. Mf, legitur *pax nostra*. Baluzius tacite scripserat *vera pax* eumque secutus est Routhius. 2) *et quam magna pugna* Mb. Dein *adversum diabolum* Bb. Statim *quando* pro *quam* habet

ritur, quam adversus iacula eius et tela conflictationibus adsiduis dimicatur? Cum avaritia [3]) nobis, cum inpudicitia, cum ira, cum ambitione congressio est; cum carnalibus vitiis, cum inlecebris saecularibus adsidua et molesta luctatio est; obsessa mens hominis et undique diaboli infestatione vallata vix occurrit singulis, vix resistit. Si avaritia prostrata est [4]), exsurgit libido; si libido compressa est, succedit ambitio; si ambitio contempta est, ira exasperat, inflat superbia, vinolentia invitat, invidia concordiam rumpit, amicitiam zelus abscindit. Cogeris maledicere [5]), quod divina lex prohibet; compelleris iurare, quod non licet. Tot persecutiones animus cotidie patitur, tot periculis pectus urgetur [6]); et delectat hic inter diaboli gladios diu stare, cum magis concupiscendum sit et

---

A, *adversum iacula* Bb. 3) Laudat h. l. *S. Augustinus* contra duas epist. Pelag. L. IV. c. 10. §. 27. T. X. p. 486. AB. et contra Iulian. Pelag. L. II. c. 8. §. 25. T. c. p. 542. C. Vocc. seqq. *nobis, cum inpudicitia* om. A. Pro *ira* Ma pr. exhibebat *iracundia.* Proxime post *vitiis* ed. Dav. addit *cum concupiscentiis carnis.* Dein *assidua et iugis et molesta* habent edd. vett., Erasm. atque Grav., septem codd. Baluz. et quattuor Anglici. Sed multo plures libri a Baluzio excussi vocc. *et iugis* non agnoscunt. Exstant eadem neque in meis codd., neque ap. S. Augustin. locc. citt. Deinde *mens hominum* scribit Bb et *nudi quia* pro *undique* A. Statim *zabuli* dant edd. vett. c. Erasm. et Grav. Pro *vix* perperam *via* Ba, tum *in singulis* (a m. pr.) Bb. 4) *et* pro *est* A. Vocc. *si libido* om. A. *Conpressa* pro *compressa* exhibent Mbcd, *oppressa* scribit Bb. Mox *et inflat* Mb, tum *vinulentia* W. Ma, item pr. Mbc. Pro *invitat* Routhius coni. *irritat.* Dein *abscidit* W. Macd. Ba. A. 5) *male dicere* A, *mala dicere* Md. Tum *diva lex* Ma. Vid. Rom. 12, 14. Dein *conpelleris* Mb. Retinui *compelleris.* Vid. *Wagner.* l. c. p. 412. Vitiose *compellitis* A, *amplecteris* Bb. De re adi Matth. 5, 34. 6) *urguetur* Ma et Ba, *urget* W. Mendose *gladio vis diu stare* Ma. Idem liber *obtandum,* dein *subvenientem* Mb,

optandum ad Christum subveniente velocius morte properare ipso instruente nos et dicente: *Amen amen*[7] *dico vobis, quoniam vos plorabitis et plangetis, saeculum autem gaudebit; vos tristes eritis, sed tristitia vestra in laetitiam veniet.* Quis non tristitia carere optet? quis non ad laetitiam venire festinet[8]? Quando autem in laetitiam veniat[9] nostra tristitia, dominus denuo ipse declarat dicens[10]: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo auferet*[11] *a vobis.* Cum[12] ergo Christum videre gaudere sit, nec possit esse gaudium nostrum nisi quis viderit Christum, quae caecitas animi, quaeve dementia est amare pressuras et paenas, et lacrimas mundi, et non festinare potius ad gaudium, quod numquam possit auferri?

---

veloci A, *mortem* Ma, *xpo* bis pro *ipso* A. Omittunt *nos* Ma et Bb. Ceterum vid. Ioann. 16, 20. 7) Alterum *amen* deest in Ba. Post *quoniam* pron. *vos* r. m. supra addidit in W. In seqq. *vos autem tristes* habet Bb. Mox *in laetitia* (*in* a r. m. superscr.) W, *inveniet in gaudium* A, *in gaudium* etiam Bb. 8) *Quis non ad laetitiam venire festinet? quis non tristitia carere optet?* inverso ordine exhibent edd. Manutiana antiquiores; *optat* scribit W. 9) *in laetitia* (*in* a corr. m. superscr.) W, tum *veniet* A, *laetitia* pro *tristitia* Bb. Tum *ipse denuo* Mb. 10) Ioann. 16, 22. 11) *aufert* W et Ba, *tollet* Ma veteresque edd. c. Erasm. et Grav. 12) *Quoniam* (sine compendio *quo*, ut ubique fere) pro *cum* A. Inverso ordine *videre Christum* libri ante Manut. editi. Post *videre* ita pergit A: *sic non possit. Videri autem esse gaudium nostrum.* Scripsi deinde *nisi quis viderit* auctoribus libris Ver. Neap. 4. W. Mabc. Bab et septem Anglicis, *nisi qui viderit* habet A, *nisi quis* vel *qui viderit* in viginti sex antiquis codicibus reperit Baluzius, in aliis autem quattuordecim *credendi*, vel *credere*; *nisi cum viderimus* legitur in Md et in vulgatis libris. Mox *quae clemencia* (sic) A. Tum *mundi pressuras* Bb et A. Posterior *ac penas*, Bb *pugnas* pro *paenas et mundi lacrimas* A. Statim *non potius festinare* Ma. Is postea male *nunquam*, ut editiones aliquot, etiam recentiores.

IV.

Hoc autem fit [1]), fratres dilectissimi, quia fides deest, quia nemo credit vera esse quae promittit deus, qui verax est, cuius sermo credentibus aeternus et firmus est. Si tibi vir gravis et [2]) laudabilis aliquid polliceretur, haberes pollicenti fidem, nec te falli aut decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque in actibus suis scires. Deus [3]) tecum loquitur, et tu mente incredula perfidus fluctuas? Deus de hoc mundo recedenti [4]) inmortalitatem atque aeternitatem pollicetur, et dubitas? Hoc est deum omnino non nosse [5]), hoc est Christum credendi magistrum

---

IV. 1) *fit,* quod om. Bb, r. m. supra adiecit in W. Pro *vera esse* invitis libris scriptis *Manutius* (non *Remboltus*, ut ait Pamelius) edidit *futura esse.* Tum *promisit* A. 2) *atque* Bb et A. Omisi post *haberes* quod vulgo additur adv. *utique* praeeuntibus mss. Ver. W. Mabcd. Neap. Bb et A, item editione Morell.; sapit enim meram glossam. Conf. infra not. 8. Ante *falli* abest *te* a Ba. Dein *ac decipi* habent edd. vett. et Erasm. Pro *sermonibus* A pessime scribit *arboribus.* 3) Vulg. *nunc deus.* Sed *nunc* om. codd. Ver. W. Mabcd. Neap. Bab. A. Mox *in mente* pro *tu mente* A. Tum *per fidem* Md et *fluctuaris* Mb. 4) Ita codd. W. Mabd. Ba. A. *Tibi*, quod Mc (supra lin.) veteresque edd., Erasm. Grav. Morell. et Baluz. post *deus*; cetera autem exemplaria typis descripta, quibuscum facit cod. Bb, post *recedenti* inserunt, e glossemate fluxisse ego nullus dubito. *Recedentibus* legitur in A. Dein veteres editiones et Erasm. ordinem sic invertunt: *immortalitatem pollicetur atque aeternitatem.* Vocc. *atque aeternitatem* om. Ma. Tum *et dubitas?* pro *et tu dubitas?* (*et dubites?* exhibet A) recepi ex codd. Ver. W. Mabcd. Neap. Bab et undecim ab Oxoniensibus excussis. 5) *posse* A. *Credendi magistrum*, quod receperat iam Manutius probante Rigaltio in Observatt., praestant codd. Ver. Benev. W (e corr.). Mad. Ba. A et decem Anglici; *credendi magisterium* scribit Mb, *credentium magistrum* exhibent Bb et Mc editionesque Manutianam antecedentes c. Morell. Routh. et Goldh.; *credentium domi-*

peccato incredulitatis offendere, hoc est in ecclesia constitutum fidem in domo fidei non habere. Quantum prosit exire de saeculo Christus ipse [6] salutis atque utilitatis nostrae magister ostendit, qui cum discipuli eius contristarentur, quod se iam diceret recessurum, locutus est ad eos dicens [7]: *Si me dilexissetis, gauderetis* [8] *quoniam vado ad patrem*, docens et ostendens, cum cari, quos diligimus, de saeculo exeunt, gaudendum potius, quam dolendum. Cuius rei memor beatus [9] apostolus Paulus in epistula sua ponit et dicit [10]: *Mihi vivere Christus est* [11], *et mori lucrum,* lucrum maximum conputans iam saeculi laqueis non teneri, iam nullis peccatis et vitiis carnis obnoxium fieri, exemptum pressuris angentibus, et venenatis diaboli faucibus liberatum, ad laetitiam salutis aeternae Christo vocante proficisci.

---

num et magistrum e quattuor codd. invexit Pamelius, quem Rigalt. (in contextu), Oxon. et Baluzius sequi non debebant. 6) *quem* A. Idem proxime *quoniam* pro *cum*, ut supra. 7) Ioann. 14, 28. 8) *gauderetis utique* Baluzius, Routhius et Goldhornius. Sed adv. *utique*, quod glossam redolet, codd. mei omnes et ceteri editi merito omittunt, neque habet epistola ad Turasium p. 169. Conf. supra not. 2. Dein *quia vado* A, *ad patrem vado* edd. Manutiana antiquiores. Omisi *scilicet*, quod post *docens* primus addidit Manutius, praeeuntibus libris W. Macd. Ba. A et decem Anglicis atque ed. Routh. Tum *kari* scribit Ma. 9) *beatissimus* A. *Paulus* omittitur in Ba. 10) Philipp. 1, 21. 11) *Christus vivere est* A, *est* a r. m. supra lin. habet Mc. Dein *se iam secularibus* A, *secularibus* etiam Bb et Augustinus l. c., *saecularibus* Mb. Mox *vitiis carnalibus* Ver. et novem Anglici. Deest *exemptum* in Bb, *exem*p*tum* (*p* a r. m. superscr.) habet W, *exemtum* Ma. Tum *evenenatis* pro *et venenatis* Bb, *et* a r. m. additum in Mc. Adnotat *Morellius:* „Optimus liber vetustus *venantis.*“ Mb *venenatis a diaboli faucibus,* Ba *fraudibus.* Deinde *eterno* A.

V.

At enim | quosdam movet [1]) quod aequaliter cum gentilibus nostros morbi istius valitudo corripiat, quasi ad hoc crediderit Christianus, ut immunis a contactu malorum mundo et saeculo feliciter perfruatur et non omnia hic adversa perpessus ad futuram laetitiam reservetur; movet [2]) quosdam quod sit nobis cum ceteris mortalitas ista communis; quid enim nobis in hoc mundo non commune cum ceteris, quamdiu adhuc secundum legem primae nativitatis manet caro ista communis? Quoadusque [3]) istic in mundo sumus, cum genere humano carnis aequalitate coniungimur, spiritu separamur. Itaque donec corruptivum istud induat incorruptionem [4]), et mortale hoc accipiat inmortalitatem, 281

V. 1) *movet quosdam* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. et Grav., *monet* Bb c. A. Quorum hic deinceps *gentibus*, quod reperitur etiam in Erasmi, Gravii et Morellii exemplaribus. Tum *nros* a m. pr., a sec. per ras. *nos* Mb, *nos* A. Statim *valetudo* Mb, *valetudo* Erasm. Grav. Oxon., *valitudo* ceteri libri scripti et editi. Ita et infra c. fin. huius capitis. Mox *ut et* edd. vett., Erasm. atque Grav., *et* a r. m. superscriptum in Mc. Pro *immunis* scribunt *inmunis* Ma. Bb. A. Sed praeferenda altera forma. Vid. *Wagner*. l. c. p. 410, 12. Dein *contagione* A. 2) Ita h. l. etiam Bb, *monet* A. Tum *et nobis* Mb. In seqq. *quamdiu* plerique codd. et editi, *quam diu* W. Mcd et Ba c. ed. Pamel., *quandiu* Ma editionesque Grav. Morell. Baluz. et Routh. Dein *ad* pro *adhuc* A. Proxime pro *caro ista* in Ma scribitur *carcer iste*, quae locutio, utpote mere Platonica (vid. *Ast.* ad Plat. Phaedr. p. 443 et ad Phaedon. p. 518 seqq.), in Cyprianum non quadrat. Conf. Noster in fin. huius capitis. 3) *Quousque* Bb, *quod usque* pr. W. Pro *istic in mundo* A *in hoc mundo*, Bb *istic cum mundo*. Abest *sumus* a Bb et quod sequitur *cum* a Mb. Deinceps *in equalitate* (sic) Ma. 4) *inducit incorruptionem* A. Tum *inducat* pro *accipiat* A. Vid. 1. Cor. 15, 53. Deinde pro lectione *Christus* a Baluzio

et spiritus nos perducat ad deum patrem, quaecumque sunt carnis incommoda sunt nobis cum humano genere communia. Sic cum fetu [5]) sterili terra ieiuna est, neminem fames separat: sic cum inruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat. Et quando imbrem [6]) nubila serena suspendunt, omnibus siccitas una est. Et cum navem [7]) scopulosa saxa confringunt, navigantibus naufragium sine exceptione com-

---

ex quattuor codicibus invecta praeeuntibus Routhio et Goldhornio restitui veterem scripturam *spiritus*, quae codicibus meis omnibus et verbis praegressis confirmatur. Ceterum *xp͞s* et *sp͞s*, ut vocc. *Christus* et *spiritus* in codicibus per compendium scribi solent, passim permutantur. Cf. de opere et eleemos. cap. VII. not. 9. Statim *ad dominum* habent Bb et A. Tum *quaecunque* minus accurate Mac; retinetur enim littera *m* constanter ante *q* in codicibus vetustissimis et optimis. Vid. *Wagner*. l. c. p. 453. Quod sequitur *sunt* r. m. supra lin. addidit in Mc. Mox *nobiscum humano generi* male scribunt A et Mb, in quo *generi* enatum est e *genere*, *nòbiscum hum. genere* habet Md, *cum hum. genere sunt nobis communia* Bb. 5) *faetu* Mb et Ba, *foetu* Ma. Grav. Oxon. Baluz. Routh. Goldhorn. Sed vid. *Cellar*. Orthogr. Lat. v. *fetus* et *Wagner*. l. c. p. 437. *Fletu* dant edd. SP. Venet. Kunn., *flatu* Remb. et Erasm. Ceteri libri scripti et editi recte *fetu* (a *feo*). Dein *stereli* et *terra* (ex corr. r. m.) W, *est* om. Ma, *sperat* pro *separat* scribit A. Statim *inruptione* W. Mb. Ba, *incorruptione* Bb, *incorruptionū* a m. pr., e corr. *irruptione* Ma, *incorruptione* (superscr. a r. m. *incursione*) Mc, *incursione* edd. ante Manutium, qui primus dedit *irruptione*. Tum *ab aliquo* Ma et *obsessa* Morell., *professa* A. 6) *ymbrem* Bb, *hymbrem* Mc et edd. vett., *hymbres* Erasm., *imbres* Grav. et Morell. Post *serena* Erasm. Grav. et Morell. addunt *longa*. 7) *navim* Mc, dein *scopula* (sic) Mb. Pro *constringunt* (ita Mc et A, Manut. atque recentiores) veterem reduxi lectionem *confringunt*, quam firmant W. Mbd. Bab et octo Anglici, quibus adstipulatur ed. Morelliana. Ita correctum est etiam in Gottingensi Manutianae exemplari. *Confregerint* (ultimis syllabis ab al. m. additis) habet Ma. Vitiose deinde *expeotitione* (sic) a m. pr., a r. (supra lin.) *exceptione* Mc.

mune est. Et [8]) oculorum dolor, et impetus febrium, et omnium valitudo membrorum cum ceteris communis est nobis, quamdiu portatur in saeculo caro ista communis.

VI.

Quin immo [1]) si qua conditione, qua lege crediderit Christianus noscat et teneat, sciet plus sibi, quam ceteris in saeculo laborandum, cui magis sit cum diaboli inpugnatione luctandum. Docet et praemonet [2]) scriptura divina dicens: *Fili* [3]), *accedens ad servitutem dei, sta in iustitia et timore, et praepara animam tuam ad temptationem.* Et iterum [4]): *In dolore sustine* [5]), *et in humi-*

8) *Et* om. Ma. Tum *valetudo* Mb, ut supra (vid. not. 1.), *valetudo* Erasm. Grav. Oxon. Mox *caeteris* Ba. Mc et aliquot veteres edd. c. Rig. Baluz. Routh. Goldh. Sed vid. *Cellar.* Orthogr. Lat. v. *ceteri* et *Wagner.* l. c. p. 421. Corrupte *nobiscum humano generi* (pr. *genere*), ut supra (vid. not. 4.), Mb, *quandiu* Grav. Morell. Baluz. Routh., *quamdiu* ceteri editi, modo *quamdiu,* modo *quam diu* codd. Conf. supra not. 2.

VI. 1) *Quin immo* W. Mab. Bab. Morell., *quin ymmo* Md, *quinimo* Mc et aliquot editi, alii *quinimmo.* Scribendum esse *immo,* non *imò* docent *Cellar.* l. c. v. *immo* et *Wagner.* l. c. p. 443. Tum *conditione* W et Mab c. omnibus fere editis, *condictione* Mc, *condicione* ceteri codd. et ed. Manut. Vid. ad domin. orat. cap. XVII. not. 1. Dein *si qua lege* Neap. 4. Bb. Md. Morell. Ceterum Bb ordinem verborum sic invertit: *si qua lege*, *si qua conditione.* Pro *noscat* A *agnoscat.* Statim *sciet* Mb, *sciat* Bb. Md et a corr. m. Mc, *plus sciet* A. Tum alio ordine *in seculo quam caeteris* Bb, *caeteris*, ut supra, etiam Ba et Mc. Proxime *cum diabulo inpugnatione laborandum* (pro *luctandum*) Bb. 2) *promonet* A. Pro *dicens* Ver. et Mb *quae dicit.* Vid. Ecclesiast. 2, 1. 3) *Fili*, *inquit* legitur in Mb. Dein *et timore* om. Bb, *et timore dei* habet Mc. 4) Ecclesiast. 2, 4. 5) Addit *et in timore* Neap. 3. Conspirant edd. vett., Erasm. Grav. et Morell. Ante *humilitate* Mb et ed. Dav. praepositionem omittunt, Ma autem ab ead. m. super-

litate tua patientiam habe, quoniam in igne probatur aurum et argentum. Sic Iob post rerum damna [6]), post pignorum funera, vulneribus quoque et vermibus graviter adflictus, non victus est, sed probatus, qui in ipsis conflictationibus et doloribus suis patientiam religiosae mentis ostendens ait [7]): *Nudus exivi de matris utero* [8]), *nudus etiam ibo sub terram. Dominus dedit* [9]), *dominus abstulit. Sicut domino visum est* [10]), *ita factum est. Sit nomen domini benedictum.* Et cum eum uxor [11]) quoque compelleret, ut vi doloris inpatiens aliquid adversus deum

scriptam habet; *tua* abest a Neap. 3., item *in* ante *igne* ab edd. vett. et Erasm. Typis minutulis expressa comparet haec vocula in Grav. Post *aurum* Erasmus intrusit *similiter* idque habent etiam Gravius et Morellius, minut. tamen litteris Gravius dedit. Verba proxima: *homines vero receptibiles in camino humiliationis*, quae Pamelius e duobus codd. Morellii recepit et editores posteriores non addubitarunt, sine haesitatione exterminavi, utpote omissa in codd. W. Mabcd. Ba. A et novem Anglicis. Silet, quod miror, de h. l. Baluzius. 6) *dampna* Bab. Mcd. A. Tum *pignerum* Ba, *faenora* pro *funera* Bb, *quoque* om. A. *Adflictus* (vulg. legitur *afflictus*) recepi e W et Mb, *adflictū* male scribit Ma. Pro *sed* A perperam *non*. Idem *confluctuationibus*; *conflictationibus suis et doloribus pat.* exhibent edd. ante Manut. 7) Iob. 1, 21. 8) Ita W. Macd. Bab et ed. SP, *de utero matris* edd. Venet. et posteriores. Additur *meae* in Mb et A, ut in Graeco est μητρός μου. Deinde *ad terram* A. 9) *et* ab al. m. superscriptum in W, *et dominus abstulit* dant etiam Mab et Ba editionesque Manutianam antecedentes c. Morelliana; praeferenda tamen vulgata. Legitur etiam apud LXX: ὁ κύριος ἔδωκεν. ὁ κύριος ἀφείλατο. 10) *placuit* Ver. Sic est in Testim. III. 6. et in Epist. ad Turas. p. 168. Tum *ita et factum est* Neap. 4. Md et libri ante Manut. editi, *ita* ^et^ *factum* ^est^ (*et* et *est* a r. m. superscr.) Mc; sed particula *et* opus non est. Conf. Testimon. et Epist. ad Turas. l. c.; *quoque* pro *et* Morell., *est* om. A. 11) *Et quo uxor* A, *uxor sua* Mb editionesque vett. c. Erasm. Grav. et Morell., deleto *quoque* supra additum *sua* in Mc, *quoque eius* habet A. Dein *conpelleret* W et Mbd, *compleret* pr., e corr. *compelleret* Mc, *ut*

querula et invidiosa voce loqueretur, respondit et dixit [12]): *Tamquam* [13]) *una ex ineptis mulieribus locuta es. Si* [14]) ***bona excepimus de manu domini, mala non tolerabimus? In his*** [15]) ***omnibus, quae contigerunt ei, nihil peccavit Iob labiis suis in conspectu domini.*** Itaque illi [16]) dominus deus perhibet testimonium dicens: ***Animadvertisti puerum*** [17]) ***meum Iob? Non enim*** [18]) ***est similis illi quisquam in terris, homo sine querela, verus dei cultor.***

---

vim doloris Mb, *ut doloribus impatiens* Mc. Tum *adversus dominum* scribitur in Bb et A, mendose *querela et iniuriosa* in A, *loquetur* in Mb. 12) Iob. 2, 10. 13) *Tamquam* recte codd. excepto A, in quo est *tanquam*, ut in editis praeter Oxon. omnibus. Vid. ad cap. V. not. 4. Emendationem Baluzianam *ineptis* confirmant codd. mei omnes; in Mc a r. m. superscriptum est *insipientibus*, ut antea legebatur. 14) *Si enim* editt. Manutianam antecedentes c. Erasmiana, Graviana et Morelliana. *Excepimus* tacite scripsit Baluzius pro *suscepimus*. Conspirant codd. Ver. W. Mad. Bab. Neap. A, *excipimus* (superscr. a r. m. *suscepimus*) habet Mc, *suscepimus* Mb. Quod post *mala* insertum est adv. *cur* iure om. W. Ma et Bab; sapit enim meram glossam. Legitur in Graeco: εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν; *quare mala non tollerabimus* (*quare* ab r. m. superscr.) dat Mc, *mala quare non tolerabimus* Md, *quare non et mala tolleremus* A, *quare mala non tolerumus* exhibent editiones vett., *quare mala non toleremus* Erasm. et Grav., *mala quare non toleremus* scripsit Morellius. 15) *In hiis* Md. Dav., *in iis* edd. SP. Venet. Kunn., *in his autem* Mc, *in omnibus his* Morell. Dein *contigerunt Iob labiis suis nihil peccavit* edd. SP. Venet. Dav. Kunn. Erasm. Ita et Remb., in qua post *Iob* distinctionis est nota, *contigerunt Iob, nihil pecc. lab. s.* Grav., *in labiis* Bb. Vid. Iob. 1, 22. 16) *ei* Bb. Inverso verborum ordine *testimonium perhibet* (ita etiam W et Bb) *dominus dicens* legitur in edd. vett., Erasm. et Grav. Vid. Iob. 1, 8. 17) *ad puerum* A. 18) Omittitur *enim* in edd. vett. et Erasm., *non enim est illi similis* habent Bb et Grav., *non enim ei similis* (sine *est*) scribit A, *non est enim* Md.

muraret, sicut testatur in Numeris dominus deus dicens [2]: *Desinat murmuratio eorum a me, et non morientur.* Murmurandum non est in adversis [3]), fratres dilectissimi, sed patienter et fortiter quidquid acciderit sustinendum, cum scriptum sit [4]): *Sacrificium deo* [5]) *spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum deus non despiciet*; in Deuteronomio quoque moneat per Moysen spiritus sanctus et dicat [6]): *Dominus deus tuus* [7]) *vexabit te, et famem iniciet tibi, et cognoscetur in corde tuo, si bene custodieris praecepta eius, sive non.* Et iterum [8]): *Temptat vos dominus deus vester* [9]), *ut sciat si diligitis dominum deum vestrum ex toto corde vestro et ex tota*

---

liber vocc. *in Numeris* omittit. Statim *dominus* pro *deus*, ut solet, scribit Bb. 2) Num. 17, 10. 3) Vocc. *in adversis* om. A. Pro *dilectissimi* est *kmi* in Ba, tum *ac fortiter* in Bb. Plures codd. et edd. male exhibent *quicquid*. 4) Psalm. 50, 19. 5) *domino* Bb et A. Dein *cor contribulatum* Mb. Paulo post *despiciet*, quod convenit c. Graeco, in quo legitur ἐξουδενώσει. praebuerunt edd. vett. et Morell. Tum *monet* Bab, *per Moysem* A, alio verborum ordine *spiritus sanctus per Moysen* Bb et edd. ante Manut. Dein *dicit* Bab. *Monet* et *dicit* e tribus codd. recepit Routhius, quia non vidit ante vocc. *in Deuteronomio* pro puncto distinguendum esse semicolo. 6) Deut. 8, 2. 7) *tunc* pro *tuus* A. Male *vexavit* Mb. Mox *iniciet* scripsi cum W. Mabd. Bb. A editionibusque Venet. Dav. et Kunn., levi errore *initiet* habent Ba et Mc. De antiqua scribendi ratione *inicere*, *conicere*, *reicere* pro *iniicere*, *coniicere*, *reiicere* vid *Wagner*. l. c. p. 445. Dein *cognoscentur* W, *cognoscent* A, *ut cognuscatur* (sic) Mb. Pro *bene* Neap. *vere*. 8) Deut. 13, 3. 9) *Temptavit* exhibent Bb et Mc, tum *dominus deus vester vos* W. Mac. Bab et pr. Mb, qui verborum ordo convenit Graeco ap. LXX.: πειράζει κύριος ὁ θεός σοῦ ὑμᾶς. Md scribit *dominus deus noster nos* (*noster* etiam A), *dominus vos deus vester* legitur ap. Morell. *Diligatis* dant Ma et A, *deum vestrum* ille omittit, *deum* in W r. m. inter lin. supplevit. Dein expuncto v. *vestra* cod. A addit *tua*.

anima vestra. Sic [10]) Abraham deo placuit, quia, ut placeret deo, nec amittere filium timuit, nec gerere parricidium recusavit. Qui filium non potes lege et sorte mortalitatis amittere, quid [11]) faceres, si filium iubereris occidere?

IX.

Ad omnia te paratum facere [1]) timor dei et fides debet. Sit [2]) licet rei familiaris amissio, sit de infestantibus morbis adsidua membrorum et cruenta vexatio, sit de uxore, de liberis, de excedentibus caris funebris et tristis avulsio, non sint tibi scandala ista, sed proelia, nec debilitent aut frangant Christiani fidem, sed potius ostendant in conluctatione virtutem, cum contemnenda sit omnis iniuria malorum praesentium fiducia futurorum bo-

---

10) *Sic et* Ba c. ed. Dav., *Habraham* Ma, *Habraam* Mc, *Abraam* A. Hic liber et Bb *domino placuit*. Tum *quia* pro *qui* recepi ex codd. Ba et Mc. Concordant edd. Manut. Pamel. Rig. et Oxon. Neutrum habet Morell. Alio ordine deinceps legitur *deo placeret* in libris ante Manut. editis. Voc. *deo* abest a Bb et A. Tum *filium amittere* scribit Bb moxque *geri patricidium* A. Pro *recusavit* Ma habet *recussavit*. De qua scriptura vid. quae adnotavi ad Ambros. de offic. I. 29. §. 142, 2. 11) *quod* pr. W. Dein *iuberis* Ma et pr. W, *iuberes* A.

IX. 1) *facere paratum* edd. vett. Vox *dei* superscripta ab r. m. in Mc ibidemque correctum *debet* supra *h̄t* (i. e. *habet*). 2) *Sic* idque h. l. constanter A, qui v. *licet* om. Vocc. *de liberis* absunt ab A. Tum *excidentibus* habet Bb itemque pr. legebatur in Mb. Vox *avulsio* (*aubulsio* scribit Ma) ex *amissio* correctum est in Bb. *Offendicula* pro *scandala* exhibet Mc, in cuius mg. ab r. m. est „al. *scandala*", et exemplar Morell. Proxime *debilitant aut frangunt* A. *Christiani fidem*, quod Routhius mutavit in *Christianam fidem*, tuentur mei codd. omnes. Mox *contempnenda* habent Bab. Md et ed. Dav. Tum ^{pro} *fiducia* (*pro* ab r. m. supra

norum. Nisi praecesserit pugna, non potest esse victoria. Cum fuerit in pugnae congressione victoria [3]), tunc datur vincentibus et corona. Gubernator [4]) in tempestate dinoscitur, in acie miles probatur. Delicata iactatio est, cum periculum non est; conflictatio in adversis probatio est virtutis [5]). Arbor, quae alta radice fundata est [6]), ventis incumbentibus non movetur; et navis, quae forti conpage solidata est, pulsatur fluctibus, nec foratur; et quando area fruges terit, ventos grana fortia et robusta contemnunt, inanes paleae flatu portante rapiuntur. Sic et apostolus Paulus post naufragia, post flagella, post carnis et corporis multa et [7]) gravia tormenta non vexari, sed emendari se dicit adversis, ut, dum gravius adfligitur,

---

addit.) exstat in Mb. 3) *Cum fuerit pugna congressionem* ^sequitur^ *victoria* (v. *sequitur* a r. m. superscr.), *tunc dabitur vincentibus corona* exhibet Mb, *et vincentibus corona* ponitur in Bab. 4) Praemittitur *nam* in edd. vett., in Erasm. Grav. Morell. et Goldh. Pro *nam* e duobus codd. Baluzius dedit *navis* eumque secutus est Routhius. Sed neutrum habent mei codd. et edd. Manut. Pamel. Rig. atque Oxon. idque recte; omissa enim coniunctionis particula oratio gravius sonat ac sollemnius, voce autem *navis* bene carere possumus. Deinde *tempestate* corruptum in *temptatione* in A. Formam *dinoscitur* pro *dignoscitur* praebuerunt codd. omnes, neque aliter legitur in exemplaribus Erasmi, Manutii, Morellii, Pamelii, Rigaltii. 5) Ita pro vulg. *veritatis* e tribus mss. Routhius conspirante editione Dav. Item Grav. in Castigatt. 6) *alta est radice fundata* A. In seqq. *solidata* (*solida* male Rigaltius, Oxonienses et Baluzius) e pluribus codd. et superioribus editis restituit iam Routhius, quem secutus est Goldh. Concordant etiam mei libri. Metaphorice utitur Noster verbo *solidare* Ep. XV. p. 26 et de cathol. eccl. unit. cap. I. p. 6. Ante *pulsatur* r. m. in Mc supra addidit *cum*. Proxime *ventos — contemnunt* imperita manus depravavit in *vento — continentur* in cod. Mb, *contempnunt* dant Bb. Md. A et ed. Dav. Tum *et flatu* pro *vento* Ma. 7) *et* r. m. superscripsit in Mb. Dein *non vexari se* habet Ba. Statim *emundari* A. Omisi *in* ante *adversis* prae-

verius comprobetur. *Datus est mihi*, inquit [8]), *stimulus carnis meae, angelus Satanae, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter dominum rogavi* [9]), *ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur.* Quando ergo infirmitas et [10]) inbecillitas et vastitas aliqua grassatur, tunc virtus nostra perficitur, tunc fides, si temptata perstiterit, coronatur, sicut scriptum est [11]): *Vasa figuli probat fornax et homines iustos temptatio tribulationis* [12]).

X.

Hoc denique inter nos et ceteros interest, qui [1]) deum nesciunt, quod illi in adversis queruntur et murmurant, nos adversa non avocant a virtutis et fidei veritate, sed comprobant in dolore. Hoc, quod nunc corporis

---

euntibus libris W. Mabcd et A, quibuscum conspirant edd. Manut. et recentiores excepta Baluziana omnes. Mox *adfligitur*, quod in Mb ex *adfigitur* correctum est, pro vulgat. *affligitur* recepi ex W. Ma et ed. Morell., dein *comprobetur* ex Benev., duobus Neap. et exemplaribus Erasmi et Gravii; codd. autem W. Mad. Bab et A cum ceteris editis male exhibent *probaretur*, quod in Mb mutatum est in *probatur*. Contra Mc habet *roboretur*. 8) 2. Cor. 12, 7.; *inquit mihi* scribit Mb. Mox *Sathanae* Ba. Md et A veteresque edd. c. Erasm. Tum *ut* pro *qui* Bb. Deinde *colaficet* W, *colaphicet* Ma, *colaphizet* Md et A, *collaphizet* edd. vett. Verba proxima: *ut non extollar*, desunt in Bb, *ut ne ext.* scribitur in Mb. 9) *dominum ter rogavi* edd. vett. et Erasm. V. *rogavi* r. m. supra addidit in W. Post *dixit* A om. *mihi*. 10) *vel* edd. vett. c. Erasm. Tum *crassatur* vitio frequenti Ba et A. In seqq. *si fides intētata prestiterit* (sic) A. Proxime *cum scriptum sit* Mb. 11) Eccl. 27, 6. 12) *et tribulationes* Ba.

X. 1) *quia* A, *dominum* Bb. A, *conqueruntur* A. Mox perperam *aversa* Ma. Pro *corroborant* dedi *comprobant* (*conprobant* scribunt W et Mb) auctoribus codd. meis, Italicis et Morellianis

vires solutus [2]) in fluxum venter eviscerat, quod in faucium vulnera conceptus medullitus ignis exaestuat, quod adsiduo vomitu intestina quatiuntur, quod oculi vi sanguinis inardescunt, quod quorundam vel pedes vel aliquae membrorum partes contagio morbidae putredinis amputantur, quod per iacturas et damna corporum prorumpente languore vel debilitatur incessus, vel auditus | obstruitur, 233
vel caecatur aspectus, ad documentum proficit fidei. Contra tot impetus vastitatis [3]) et mortis inconcussis animi

---

omnibus idque receperat iam Morellius. In Mc r. m. alteram lectionem superscripsit, quam in Gottingensi Manutianae editionis exemplari vir doct. mutavit in *comprobant.* 2) *corpore suo resolutus* in ras. ab r. m. Mb, *solutos* Bb. Tum *influxum* Mad et A, *in fluxu* Mbc. Proxime *infancium* Md c. A. In seqq. *ad auxilii vomitum* mendose Mc. Deinde *oculi in sanguinis speciem* A, *oculi* (*oculis* pr.) *suo sanguine* Mb, *in* pro *vi* Md, *tui* Erasm., *vi vel calore* Grav., ubi vocc. *vel calore* minutioribus litteris sunt expressae. Pro *inardescunt* edd. vett. habent *exardescunt.* Omisso *vel* ante *pedes* in iisdem libris exstat *aliquas* (ita etiam Erasm.) *membrorum partes contagiu — — amputarunt.* Contra Grav. *pedes* (*vel* item eiecto) *vel aliqua membra seu membrorum partes contagio — — amputantur.* Mox *per iacturam* Mb, dein *dampna* Bb. Md. A et ed. Dav. Tum *labore langore* A, *langore* item Md, statim *debilitate — — destruitur vel caecatus aspectus* Mb, *creatur* pro *caecatur* A. Idem *vel* (pro *ad*) *documentum.* 3) Ita codd. mei omnes, sedecim Baluziani et octo Anglici, quibuscum faciunt edd. Erasm. Grav. Manut. Morell. Baluz. atque recentiores, *vastationis* exhibent septem libri mss. ap. Baluz., item edd. vett. c. Pamel., quam secuti sunt Rig. et Oxon. Alteram lectionem restituendam monuerat iam *Io. Fred. Gronovius* Observatt. III. 24. p. 324 et Observatt. in Scriptt. eccl. cap. 12. p. 615. Voce *vastitas* utitur Noster etiam supra cap. IX. c. f., Ep. 7. p. 13 et 14, de laps. cap. XIV. p. 82 et de bono patientiae cap. X. Tum *inconcussis* recte legitur in codd. meis praeter Bb, qui inepte habet *inconcessi*, itemque in exemplaribus Manutii ceterorumque editorum posteriorum excepto Baluz., qui veterem scripturam *inconcussi* reduxit assentientibus Routhio

virtutibus congredi quanta pectoris magnitudo est et quanta sublimitas inter ruinas humani generis stare rectum, nec cum eis quibus spes in deum nulla est, iacere prostratum, gratulari magis et temporis munus amplecti, quod dum nostram fidem firmiter promimus et labore tolerato ad Christum per angustam Christi viam pergimus, praemium vitae et fidei ipso iudicante capiamus. Mori plane

et Goldhornio. Inserui *et*, quod deest ante *quanta sublimitas* apud Baluzium, Routhium et Goldhornium, flagitantibus libris scriptis et editis superioribus. Sic Noster Epist. ad Fortunat. cap. XII. p. 273 sub fin.: *Quanta est dignitas et quanta securitas!* Ep. LVI. p. 93: *Quanta est gloriae dignitas et quanta felicitas!* P. 94: *Quae erit gloria et quanta laetitia!* Cf. Epist. LVII. p. 94. Inverso ordine W. Mabcd. Bab et A cum edd. ante Manutium habent *humani generis* pro *generis hum.* *Stare rectum* praestant codd. Ver. et mei omnes veteresque edd. Ita emendavit iam *Gronovius* (Observatt. in Scriptt. eccl. cap. 3. p. 570) e membranis, laudans *Senecam* de Providentia [cap. II. §. 6.]: *Catonem iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum*, quem locum Cyprianus haud dubie ob oculos habuit. *Erectum* primus dederat Erasmus, quem secuti sunt posteriores excepto Goldhornio. Cf. de laps. cap. XVIII. p. 93. Dein *tn* (i. e. *tamen*) pro *cum* A. Proxime *in dominum* edd. ante Manut., *in domino* Bb et A. Tum *gloriari*, in mg. ab r. m. *gratulari* Mc. Quod post *magis* vulgo additur *oportet* mei codd. non agnoscunt, et quod eodem loco in Ba ponitur *debes* ferendum non est. Expuncto igitur verbo *oportet* ante *gratulari* pro puncto cum Goldhornio commate distinxi (Mb a m. pr. habebat semicolon), vocc. *gratulari magis* cum praecedentibus iungens. Cod. Tewateranus ap. Routhium scribit *gratulari magis et temporis munus debemus amplecti*. Retento v. *oportet* etiam Grav. habet *debemus amplecti*. Sed *debemus*, sicuti *magis est*, quod in aliquot libris Anglicis reperitur, mera sunt glossemata in textum illata. Ceterum ante *temporis munus* Ba infercit *libertatis*. Male Mb *nostra fide*. Pro *firmiter* codd. Benev. et Neap. dant *fortiter*, quod tacite recepit Baluzius. Tum *in* (pro *et*) *labore* Mb. Post *vitae* (*viae* habent Bb. Mc et e quattuor codd. Routhius) exterminavi *eius*, quod in Mb ab al. m. superscriptum, in W et Mad, ut in edd. vett.,

timeat, sed qui ex aqua et spiritu [4]) non renatus gehennae ignibus mancipatur, mori timeat qui non Christi cruce et passione censetur, mori timeat qui ad secundam mortem de hac morte transibit, mori timeat quem de saeculo recedentem perennibus paenis aeterna flamma torquebit, mori timeat cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius et gemitus interim differatur.

XI.

Multi ex nostris in hac mortalitate [1]) moriuntur, hoc est, multi ex nostris de saeculo liberantur. Mortalitas ista Iudaeis [2]) et gentilibus et Christi hostibus pestis est, dei servis salutaris excessus est. Hoc [3]) quod sine ullo discrimine generis humani cum iniustis moriuntur et iusti, non est quod putetis malis et bonis interitum esse communem. Ad refrigerium iusti vocantur, ad supplicium rapiuntur iniusti. Datur velocius tutela fidentibus, perfidis paena. Inprovidi et ingrati sumus, fratres dilectis-

---

item in Erasm. et Grav. omissum est. Mox *fidei* excidit in A. 4) Additur *sancto* in Ba. Tum *gehennae ignis* scribit Bb. In seqq. verba: *mori timeat qui ad secundam mortem — — — transibit* a r. m. in mg. habet Mc. Tum corruptissime *qui se seculo — — — torquebat — timebat* A. Statim *haec* (*hec* A) *mora longior* (*e* abraso) Mb.

XI. 1) *hac in mortalitate* Mc. Mox *de hoc saeculo* Bb et A. 2) *ut Iudaeis — ita dei servis* Marte suo scripserat Erasmus. Absunt particulae comparativae a codd. Ver. Neap. et meis omnibus. Erasmum secuti sunt editores posteriores praeter Morellium omnes. Pro *gentilibus* codd. Mb et A editionesque Erasm. Grav. atque Manut. exhibent *gentibus*. 3) *Hoc enim* Mb. Paulo post *et iusti moriuntur* libri ante Manutium editi. Tum *non enim quod* A, *non conputetis* Md. Dein *malis et bonis*, quod pro *bonis et malis* recepi, W. Macd et Bab cum Neap.

simi, ad beneficia divina [4]), nec quid nobis conferatur adgnoscimus. Excedunt [5]) ecce in pace tutae cum gloria sua virgines, venientis antichristi minas et corruptelas et lupanaria non timentes, pueri periculum lubricae aetatis evadunt, ad continentiae atque innocentiae praemium feliciter veniunt, tormenta iam non timet delicata matrona, metum persecutionis et manus cruciatusque carnificis moriendi celeritate lucrata. Pavore mortalitatis et temporis [6]) accenduntur tepidi, constringuntur remissi, excitantur ignavi; desertores compelluntur, ut redeant; gentiles coguntur, ut credant; vetus fidelium populus ad quietem vocatur; ad aciem recens et copiosus exercitus robore fortiore colligitur pugnaturus sine metu mortis, cum proelium venerit, qui ad militiam tempore mortalitatis accedit. Quid deinde illud [7]), fratres dilectissimi, quale est, quam

---

4) Ita pro *ad div. benef.* W. Mabcd. Bab. A c. ed. Morell. Tum *ne quid* Bab et Md, *adgnoscimus* (*agnoscimus* legitur vulgo) optime W et Ma. Vid. supra ad cap. I. not. 3. 5) *Excedent* Ba, *recedunt* A, *secedunt*, tum *itaque* pro *ecce* ab r. m. in ras. Mb, *in pacem* Ba et pr. Mb. Deinde *venientes virgines* Bb, *virgine* (sic) *venientes* A, *virgines venientes* Mb et Ba, *p̄venientes* (i. e. *praev.*) Mc, *ante χρ̄ι minas* ineptissime A. Vitiose *corruptellas* (geminata *l*) Mc. Idem supra *tutella*. Conf. *Wagner*. l. c. voc. *querella* p. 467. In seqq. *fideliter* pro *feliciter* habet A. Pro *perveniunt* scripsi *veniunt* praeeuntibus codd. Ver. Neap. et meis omnibus. Concordat etiam Morellius. Infra pro *manus* repetitur *metu* (pr. *metus*) in Mb. 6) Routhius particulam *et*, cum paulo post sequatur *tempore mortalitatis*, delendam arbitrabatur. Sed refragantur libri scripti omnes. Pro *tepidi* Ver. Neap. et Mb exhibent *trepidi*; *ignavi* ab al. m. superscriptum in W. Verba seqq.: *desertores compelluntur, ut redeant* r. m. ad mg. adiecit in Mc; *conpelluntur* dant W et Mb. Tum *credentium populus* Bab et Mc. Pro *vocatur* Md habet *vocantur*. Paulo post v. *proelium* om. Mb. In eodem *qui* erasum. Post *militiam* in Bb infertur *venerit*. 7) *illud* om. A. In seqq.

pertinens, quam necessarium, quod pestis ista et lues, quae horribilis et feralis videtur, explorat iustitiam singulorum et mentes humani generis examinat, an infirmis serviant sani, an propinqui cognatos pie diligant, an misereantur servorum languentium domini, an deprecantes aegros non deserant medici, an feroces violentiam suam comprimant, an rapaces avaritiae furentis insatiabilem semper ardorem vel metu mortis exstinguant, an cervicem flectant superbi, an audaciam leniant inprobi, an pereuntibus caris vel sic aliquid divites largiantur et donent sine herede morituri? Ut nihil aliud mortalitas ista contulerit, hoc Christianis et dei servis plurimum praestitit, quod martyrium coepimus libenter adpetere, dum mortem discimus non timere. Excercitia sunt nobis ista, non funera [8]; dant animo fortitudinis gloriam, contemptu mortis praeparant ad coronam.

XII.

Sed fortasse aliquis opponat [1]) et dicat: Hoc me

---

relat. *quae* ante *horribilis* omissum in Bb, enatum e *quam* in Mc; Mb autem, in quo pr. legebatur *quaeque*, a sec. m. habet *quamque*. Vocc. *et feralis* om. W. Tum *explorat iustitias* exstat in edd. vett., Erasm. et Grav. Infra Mbd scribunt *violentiam suam conprimant*. Vocc. *an rapaces avaritiae furentis* in Mb sec. m. supra addidit. In seqq. pro *leniant* A exhibet *comprimant*. *Pereuntibus* in A corruptum in *parentibus*, item in Ba *caris* in *carnis*. Mox *indigentibus*, quod ed. Dav. ante *divites* inserit, cod. autem Ba et edd. Grav. Baluz. atque Routh. post *divites* interponunt, merito delevit Goldhornius. Vocc. proxima *et donent* (Md perperam habet *donentur*) om. Neap. 8) *ista funera* A, *non dant funera animo, fortitudinis gloria contemptu mortis praeparat ad coronam* (sic) Mb, *contemptum* Mc et A, *conceptu* Bb.

XII. 1) *apponat* Mb. Deest *ergo* in A. Tum *mortalitas ista*

ergo in praesenti mortalitate contristat, quod qui paratus ad confessionem fueram et ad tolerantiam passionis toto me corde et plena virtute devoveram, martyrio meo privor, dum morte praevenior. Primo in loco non est in tua potestate, sed in dei dignatione martyrium, nec [2]) potes te dicere perdidisse quod nescis an merearis acci|pere. 234
Tunc deinde deus [3]), scrutator renis et cordis et occultorum contemplator et cognitor, videt te et laudat et comprobat, et qui perspicit apud te paratam fuisse virtutem, reddet pro virtute mercedem. Num quid [4]) Cain, cum deo munus offerret, iam peremerat fratrem? Et tamen parricidium mente conceptum deus providus ante [5]) damnavit. Ut [6]) illic cogitatio mala et perniciosa conceptio deo providente prospecta est, ita et in dei servis, apud quos

---

scribit Ba. Deinde *prius fueram* Mb; *passionis* om. Ma. Statim *toto meo corde* dat Ba. In Mc *devoveram* correctum est e *devocaveram*. Post *martyrio* in A excidit *meo*. 2) *non* Bb. *Perdidisse* a corr. m. in mg. habet Ma. Tum *nescias* A. 3) *dein* pr. W, *deus deinde* A, *deinde renis et cordis scrutator deus* Md, *scrutator est* W. Mabc. Bb. A (ante *renis* in Ma expunctum *et*), *et renis* Ba, *renum* Erasm. Grav. et Morell. Dein *est contemplator est* Ma, *contempl. est* scribit etiam W. *Te* om. A, Bb autem ab al. m. inter versus habet. Pro *comprobat* Mbd habent *conprobat.* Male *perficit* A moxque *reddit pro mercede virtutem, reddit pro virtute mercedem* idem liber; *reddit* etiam Macd et Bab c. ed. Manut., ceteri tamen et Neap. 2. *reddet.* 4) Ita W. Ba. Pamel. et Rig., *numquid* rell. scripti et editi exceptis Grav. et Morell., in quibus legitur *nunquid.* Dein *domino* (ita et Ba) *munus offeret* A. Statim v. *peremerat* correctoris manus in Mb corrupit in *perimeral*, quod reperitur etiam in W. 5) *ante* deest in A. Idem et Bb scribunt *dampnavit.* 6) Omissa partic. *ut* Mb habet *illi.* Tum *periculosa conceptio* cod. Seguierianus ap. Baluz. Statim *domino previdente* A, *praevidente* Mac, *providente perspecta* Goldhornius ex uno Voss. 3. ap. Oxon. Praepositionem *in* ante *dei servis* om. A. In seqq. idem liber ex-

confessio cogitatur et martyrium mente concipitur, animus ad bonum deditus deo iudice coronatur. Aliud est [7]) martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Qualem te invenit [8]) dominus, cum vocat, talem pariter et iudicat, quando ipse testetur et dicat [9]): *Et scient* [10]) *omnes ecclesiae quia ego sum scrutator renis et cordis.* Nec enim sanguinem deus nostrum, sed fidem quaerit [11]). Nam nec Abraham [12]), nec Isaac, nec Iacob occisi sunt, et tamen fidei ac iustitiae meritis honorati inter patriarchas

---

hibet *domino iudice*. 7) *Aliud est enim* ediderunt Manutius, Pamelius, Rigaltius et Oxonienses. Ita etiam Baluzius in Notis, in contextu vero coniunctionem omisit idque recte; non reperitur enim hoc additamentum in edd. rell., neque in meis codd., neque in novem Anglicis. Pro *deesse* exstat *defuisse* in Ver. Adnotat *Baluzius*: „Ioannes Picus Mirandula aliter legebat in suo codice. Scripsit enim: *Aliud est enim martyrium deesse animo, aliud animum deesse martyrio*. Ita in apologia.“ 8) *invenerit* habet cod. Ver. Tum *deus* W et libri ante Manut. editi, *evocat* pro *vocat* Grav. *Talem* al. m. inter lin. addidit in W; *quales nos* — — *tales* per ras. dat Mb. Dein *testatur et dicit* W. Ma et ed. Dav. Cetera exemplaria vetustiora perperam exhibent *testatur et dicat*. Ita etiam codd. W et Mc. *Contestetur et dicat* scripsit Gravius. 9) Apoc. 2, 23. 10) *Ut sciant* A, *sciant* item Bb. Tum *quod* pro *quia* edd. Dav. Remb. Erasm. Grav. Inverso ordine *cordis et renis* Bb. 11) Ita W. Macd et A, *non enim sanguinem deus nostrum*, *sed fidem quaerit* Ba, *nec enim deus sang. nostr.*, *sed fidem quaerit* Bb et edd. Manut. Pam. Rig. atque Oxon., *nec enim sang. nostr. deus quaerit*, *sed fidem* Mb, *nec enim sang. nostr. quaer. deus*, *sed fid.* Routh., *nec enim deus sang. nostr. quaer.*, *sed fid.* Goldhorn., *nec enim sang. vestr. quaer. deus*, *sed fid.* edd. vett. c. Erasm., *nec enim sang. vestr. deus quaer.*, *sed fid.* Morell., *nec enim sang. nostr. desiderat deus*, *sed fid. quaer.* Grav., *nec enim deus sang. nostr. desiderat*, *sed fid. quaer.* Baluz. 12) *Habraham* Ma, *Habraam* Mc, *Abraam* A, tum *Ysaac* Ba. Md et A. Mox *et* om. ed. Dav. Dein *fide ac iustitiae* scribit Ma, *et* pro *ac* exhibent edd. Venet. Dav. Kunn. atque Remb., *ornati* pro *honorati* dat Mc.

primi esse meruerunt, ad quorum convivium congregatur quisquis fidelis et iustus et laudabilis invenitur. Meminisse [13]) debemus voluntatem nos non nostram, sed dei facere debere secundum quod nos dominus cotidie iussit orare. Quam praeposterum est [14]) quamque perversum, ut, cum dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos et arcessit de hoc mundo deus, non statim voluntatis eius inperio pareamus?

XIII.

Obnitimur et reluctamur, et [1]) pervicacium more servorum ad conspectum domini cum tristitia et maerore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis; et volumus ab eo praemiis caelestibus honorari, ad quem venimus inviti. Quid ergo oramus [2]) et petimus ut adveniat regnum caelorum, si captivitas terrena delectat? Quid precibus [3]) frequenter iteratis rogamus et poscimus ut adceleret dies regni, si maiora

---

In seqq. pro *quisquis* W. Mabcd. Bb et A *quisque* frequenti confusione. Tum *ac iustus* Ma. 13) *Meminisse enim* Ba. Pron. *nos* om. Bb. Paulo post *sed secundum* scribit Ba, pro *dominus* exstat *deus* in edd. vett., in Erasm. Grav. et Morell. 14) *est* om. Bb et Md. Pro *ut* in priore libro legitur *et*. Seq. *cum* in W ab al. superscriptum. *Voluntatem dei* inverso ordine habet A. Tum *postulamus* Mb. Pro vulg. *accersit* e codd. Ba et Neap., quibuscum facit ed. Grav., recepi *arcessit*. Vid. ad cap. II. not. 9. In fin. *paremus* A.

XIII. 1) *et* om. A. Tum ante *perducimur* insertum *redeuntes* in Mb. In seqq. *volemus* (u superscr.) e corr. r. m. habet Ma. Statim *a deo* Mb, *ab eis* A. Dein *praemiis honorari caelestibus* Bb. 2) *rogamus* edd. vett. c. Erasm., *petimus* minutioribus typis expressum in Grav. Perperam *delectatur* A et pr. Mb. 3) *et frequenter iteratis* A. Idem post *rogamus* habet *et petimus ac poscimus*. Optime

desideria et vota potiora sunt servire istic diabolo, quam regnare cum Christo? Denique ut manifestius divinae providentiae indicia [4]) clarescerent, quod dominus praescius futurorum suis consulat ad veram salutem, cum quidam de collegis et consacerdotibus nostris infirmitate defessus et de adpropinquante morte sollicitus commeatum sibi precaretur, adstitit deprecanti et iam paene morienti iuvenis honore et maiestate venerabilis, statu celsus et clarus aspectu et quem adsistentem sibi vix possit hu-

---

adceleret (*acceleret* vulg.) scribunt Mabc (vid. *Wagner*. l. c. p. 407), *adceleres* legitur in Bb, *celerat* in W. Post *regni* Bb addit *veniamus*. Mox pro *istic* in A invenitur *istis* (ita primo exhibebat etiam Ma), *hic* in Md et ed. Morell. 4) *iudicia* Md et Neap. 3. conspirantibus edd. Dav. et Grav. Tum *quomodo* pro *quod* Ba. Proxime *suis* deest in A. Deinde *ad salutem veram* habet Bb. Male *de collegiis* Mb. Adv. *iam*, quod ante *infirmitate* interponitur in libris ante Baluz. editis, om. codd. Ver. Neap., mei omnes et decem Anglici. Pro *defessus*, quod excidit in edd. SP. Venet. Kunn. et Remb., in Dav. est *depressus*. Idem liber om. *et de*. *Adpropinquante* praebuerunt W et Mab pro vulg. *approq*. Addiderat etiam h. l. Morellius *iam*, idque receperunt Baluzius et posteriores. Sed refragantur codd. mei, si excipias Md. Quare expunxi hoc additamentum, quod pro glossa habendum est. Vocem *commeatum* ita egregie illustrat *Latinius* (Bibliotheca sacr. p. 179. col. 2.): „Commeatus facultas est imperatoris, qua licet militi a castris ad certum tempus abesse. Ita hic pro facultate accipitur, ut a congressione et proelio mortis abesse liceat ad aliquod tempus. Qua in significatione eleganti metaphora saepissime a Tertull. et Cypriano usurpatur." Tum *astitit* Ba. Mcd et A, ut maxima ex parte libri editi, *assistit* Bb, *iam* in Mc a r. m. superscriptum, *etiam* habent W et Md. Recte *paene* (vid. *Cellar*. Orthogr. Lat. s. v.) Mbc et Ba c. edd. Manut. Pamel. Goldh., *pene* ceteri libri scripti et editi. Deest *iuvenis* in Ba. De locutione *statu celsus* vid. *Gronov*. Observatt. in Scriptoribus eccles. cap. III. p. 570 seq. *Aspectu* mox que *aspectus* dant codd. omnes. Pro *et quem* Ba scribit *ad quem*. Dein *adsistentem* exhibent W. Mab et Ba c. ed. Morell., *assistentem* ceteri

manus aspectus oculis carnalibus infueri, nisi quod talem videre iam poterat de saeculo recessurus. Atque ille non [5]) sine quadam animi et vocis indignatione infremuit et dixit: Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis? Increpantis vox est [6]) et monentis, qui de persecutione sollicitis, de arcessitione securis non consentit ad praesens desiderium, sed consulit in futurum. Audivit frater noster et [7]) collega moriturus quod ceteris diceret. Nam qui moriturus audivit, ad hoc [8]) audivit, ut diceret; audivit non sibi ille, sed nobis. Nam quid disceret [9]) iam recessurus? Didicit immo [10]) remanentibus, ut dum sacerdotem, qui commeatum petebat, increpitum esse conperimus, quid cunctis expediat nosceremus.

---

libri vulgati. Statim *vis* pro *vix* Ba, *possit* (vulg. *posset*) receptum e W. Mabd et Ba. Deinde *potuerat* Mb. 5) *non* om. A. Post *infremuit* in Mb additur *quoque*. 6) *est*, quod a r. m. superscriptum habet Mc, omittunt W. Ma et Bb, Md autem et A post *monentis* interponunt, ut edd. Manut. Pamel. Rig. et Oxon., unde hoc vocabulum e glossemate fluxisse non immerito suspicari possis. Tum male *sollicitus* — *securus* W. Mab. Bab et A, item pr. Mc, *et de arcessione* Bb, *de accersitione* W. Mab. Ba editionesque Grav. Morell. et recentiores, *accersione* Md et A una cum edd. vett., quibus adstipulantur Erasm. et Manut., *acersione* (sic) Mc. Scripsi *arcessitione*. Vid. ad cap. II. not. 9. Deinde *consuluit* Ba. 7) *et* om. A. 8) Desunt vocc. *audivit, ad hoc* in Ba et A. Pro *diceret* ed. Remb. habet *disceret*. Quod sequitur v. *audivit* om. Mb. 9) *sibi disceret* Baluzius et recentiores invitis libris scriptis et editis superioribus, *diceret* Mad et Bb, *iam* ab eadem manu supra additum est in Ma. 10) *immo nobis remanentibus* edd. Routhianam antecedentes. Sed *nobis* omittunt non solum duodecim codd. Anglici, sed etiam Ver. Vat. et mei omnes. Idcirco merito expunxit Routhius. Tum *sacerdotem dei* scribit Ba. Et ita olim ediderat Gravius et codice quodam Morellii nixus Pamelius, quem secuti sunt Rigaltius et, quod mireris, Oxonienses, quamquam novem libri Anglici voc. *dei* non agnoscunt. Post *qui* in ed. Dav. male insertum *sibi*. Deinde *in*-

XIV.

Nobis quoque ipsis [1]), minimis et extremis, quotiens revelatum est, quam frequenter atque manifeste de dei dignatione praeceptum est, ut contestarer adsidue, ut publice praedicarem fratres nostros non esse lugendos arcessitione dominica de saeculo liberatos, cum sciamus non amitti, sed praemitti, recedentes praecedere, ut proficiscentes, ut navigantes solent, desiderari eos debere, non plangi, nec accipiendas esse hic atras ve|stes, quando 235 illi ibi indumenta alba iam sumpserint, occasionem dandam non esse gentilibus, ut nos merito ac iure reprehendant,

---

crepatum habent Bb et Mc, pro *conperimus* in A perperam scribitur *ceperimus*. Verbum *noscceremus* commode praebuerunt codd. Ver. W. Mbcd. Bab. A et septem Anglici; vulg. enim legitur *agnosceremus*, in Ma *noscere curamus*.

XIV. 1) *ipsis* om. Bb. Pro *quoties* Mab. Bab editionesque vett. c. Erasm. optime exhibent *quotiens* (vid. *Wagner*. l. c. p. 457), *quociens* Mcd. A. Mox *de indignacione praeceptum*, *ut contristaret* (sic) A. Dein *ut* pro *et* recepi ex codd. Ver. W. Mabd. Bab et Neap., *puplice* scribit W. Proxime codd. et edd. fluctuant inter *accersitione* (ita habet etiam Ver.) et *accersione*, ut cap. XVII. Conf. supra cap. II. not. 9 et cap. praeced. not. 6. Correxi igitur *arcessitione*. Pro *sciamus* in edd. Dav. Remb. et Erasm. legitur *sciam*. Quod post *non* vulg. infertur pronomen *eos* omisi cum codd. W. Mabc. Bab. Neap. et A; est enim merum glossema. Suspectum fuit iam Gravio, qui hanc voculam minutioribus typis exprimendam curavit. Cod. Md exhibet *eos non admitti*. Mox ed. Grav. *aut navigantes*, in exemplaribus autem praecedentibus et Morell. exstat *et navigantes*. Verb. *solent* deest in Erasm. Post *accipiendas* Bb om. *esse*, et mox adv. *ibi*. Tum idem liber dat *iam alba sumpserunt*. Pro *iam*, quod om. Mab, A ponit *non*. Indicativus *sumpserunt* reperitur etiam in Mb et A. Deinde *occassionem* (conf. *Wagner*. l. c. p 469) scribit Ma, *occansionem* Mb, eraso v. *esse* post *occasionem* Mc *dandam gentilibus non esse*, A

quod quos vivere apud deum dicimus, ut exstinctos et perditos lugeamus et fidem, quam sermone et voce depromimus, cordis et pectoris testimonio non probemus? Spei nostrae et [2]) fidei praevaricatores sumus; simulata, ficta, fucata videntur esse quae dicimus. Nihil prodest verbis praeferre [3]) virtutem et factis destruere veritatem. Inprobat [4]) denique apostolus Paulus et obiurgat et culpat, si qui contristentur in excessu suorum. *Nolumus* [5]), inquit [6]), *ignorare vos, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri, qui non habent spem. Si enim credimus quia* [7]) *Iesus mortuus est et resurrexit,*

---

gentibus et mox *quociens* pro *quos*; idem c. Bb *apud dominum*. Pro *ut* Mb habet *tamquam*. Paulo post *non probemus* in Ba corruptum in *comprobemus*. 2) Ita codd. omnes et ed. Morell., vulg. *ac*. Tum *simus* pro *sumus* Mb. Deinde *si simulata fiducia, ficta* A, *si simulata* item Bb et duo Anglici editionesque Dav. et Grav., in qua posteriore coni. *si* minutioribus typis expressa est. 3) Male *proferre* W. Md. Bb et A c. libris ante Morell. editis; *praeferre*, quod ceteri codd. et Vatic. 3. recte habent, significat nostrum *zur Schau tragen*. Cf. de bono pat. cap. II. ibique adnotat. 1. Verba seqq. *et factis destruere veritatem*, utpote a m. pr. praetermissa, in Mb r. m. ad mg. addidit. Part. *et* om. Manut. Pamel. Rig. et Oxon. invitis libris mss. 4) Ita W, *improbat* rell. libri scripti et editi praeter Baluz., ubi legitur *increpat*, quod illatum videtur e duobus codd. Anglicis. Editores autem Oxonienses in adnotatt. coniecerunt legendum esse *improperat*. Falso. Mox *contristetur* A. Ante *excessu* (*excussu* typothetae incuria irrepsit in exemplar Manutianum) omittunt quidem praepositionem non solum mei libri, sed etiam Ver. et Neap.; verumtamen, cum infra codd. omnes praeter Ver. exhibeant *in excessu*, vulgatam lectionem retinendam putavi. 5) *Nolumus* a m. pr., a s. *nolimus* W, *nolimus* etiam Ma, *nolo* Bb. 6) 1. Thessal. 4, 13. Dein *vos ignorare* Bab, *vos, fratres* om. Md. Pro *ut non* in Ver. W. Bab. Neap. et Mcd scribitur *ne*, in Mb et A *nec*. Statim *sic et* Bb, *et* om. Ba. Neap. et A. Tum *qui non habent spem*, quae verba absunt a Md, recepi e codd. W. Mabc et Bab pro *qui spem non habent*. Congruit versio antiqua. 7) *quod*

sic et deus eos qui dormierunt in Iesu adducet cum eo. Eos contristari dicit in [8]) excessu suorum qui spem non habent.

XV.

Qui autem spe vivimus et in deum [1]) credimus et Christum passum esse pro nobis et resurrexisse confidimus in Christo manentes et per ipsum atque in ipso resurgentes quid aut ipsi recedere istinc de saeculo nolumus aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus? ipso Christo domino et deo nostro monente et dicente: *Ego sum resurrectio et vita* [2]). *Qui credit in me, licet moriatur, vivet* [3]), *et omnis qui vivit et credit*

W et Md. Proxime *in ihm* Mad et Ba, *per ihm*, quod convenit Graeco διὰ τοῦ Ἰησοῦ, Mb, *in Xpo* edd. vett. c. Erasm. Dein *cum eo* codd. mei et ed. Morell. Vulg. *cum illo*. 8) *in* om. Ver. Tum *eorum* pro *suorum* A moxque *habeant* Bb.

XV. 1) *in domino* Bb c. A. In seqq. *et in ipso* A. Tum *resurgentē* Md, *cur* pro *quid* Bb, *qui* Mb et *autem ipsi* c. A, *nolumus* a m. pr., a s. *nolimus* W, *nolimus* etiam Ma, *volumus* A. Idem liber *ut* pro *aut*, Bb autem *ac*. *Plangimus* in A corruptum in *perdimus*. Dein *et* pro *ac* Bb. Ante *deo* idem om. *et*, cuius loco in Ma legitur *ac*, ut in edd. Erasm. et Grav. Tum *manente* perperam Bb, *et dicente* praestant codd. omnes, quibuscum faciunt edd. vett., Erasm. et Grav. idque flagitat Cypriani loquendi usus, *ac dicente* primus scripserat Manutius. Ceterum vid. Ioann. 11, 25. 2) Vocabula *et vita* ab Morellio unde nescimus addita et a Pamelio ex codd. suis mei libri non agnoscunt excepto uno Bb. Ea item a codd. Italicis abfuisse inde patet, quod in ed. Manut. non habentur et in lectionibus variis Gottingensi exemplari insertis nihil adnotatum legitur. Baluzium autem, penes quem amplissimus codicum mss. apparatus fuerat, de h. l. in adnotationibus silere mirum est. 3) Ita c. vulgatis libris codices W. Mabcd et Ba (conf. Epist. ad Turas. p. 170), *vivit* Ver. Neap. et Bb, *vivat* A.

in me non morietur in aeternum. Si in Christum [4]) credimus, fidem verbis et promissis eius habeamus, et non moriemur in aeternum; ad Christum, cum quo et victuri et regnaturi semper sumus, laeta securitate veniamus. Quod interim morimur [5]), ad inmortalitatem morte transgredimur, nec potest vita aeterna succedere, nisi hinc contigerit exire. Non est exitus iste [6]), sed transitus et temporali itinere decurso ad aeterna transgressus. Quis non ad meliora [7]) festinet; quis non mutari et reformari ad Christi speciem et ad caelestis gloriae dignitatem citius exoptet. Paulo apostolo praedicante: *Nostra autem conversatio*, inquit [8]), *in caelis est, unde et dominum ex-*

---

4) *in xpo* Ma. In seqq. Baluzius auctoritatem sex veterum codicum secutus ita scripsit: *si fidem — habemus et non morimur —, ad Chr.* etc. Sed mei codd., ut edd. antecedentes om. *si*. Cuius loco in Mb supra notatum est *ff* i. e. *fratres*. Pro *habemus* W. Mabcd et Bb praestant *habeamus*, dein W et Mab *moriemur*, quod e *morimur* correctum est in Mc, Ba autem, Md et A dant *morituri*. *Habeamus* et *moriemur* item testantur edd. SP. Venet. Kunn. Remb. et Erasm. c. Morell., *habeamus* et *morituri* exhibent Dav. Grav. Manut. Pamel. Rig. et Oxon., ad quos accedunt Routh. atque Goldh. Ceterum Routhius edidit et distinxit: *habeamus, non morituri in aeternum; ad Chr.* Post vocc. *in aeternum* Ma interponit *si*. Tum prius *et* om. W. Fortius Mb scribit *regnaturi sumus semper*. 5) *morimur* a m. pr., a s. *moramur* Mb, tum *transimus* A. Deinde *hi^n^c conti^n^gerit* Ma, *contingerit* W et Mc, *cogerint* A. 6) *iste exitus iste* (sic) Ba. 7) *venire* tacite addidit Baluzius invitis libris scriptis et editis. Tum *qui* pr. Mb. *Reformari* pro *transformari* (ita Baluzius) restitui e codd. et ceteris editis; *gloriae* exhibent W et Bb c. edd. Baluz. Routh. atque Goldh., *gratiae* codd. et edd. rell. Quod post *dignitatem* vulgo infertur *venire* iure om. Ver. W. Mabcd. Bb et A. Dein *exobtet* scribit Ma, *apostolo quoque* habet Mb. Vocc. *et dicente* post *praedicante* a Baluzio, unde nescio, adiecta omisi praeeuntibus libris meis omnibus, si excipias A. Vid. Philipp. 3, 20. 8) *inquit* in Bb deest. Mox *dominum*

spectamus Iesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae? Tales nos [9]) futuros et Christus dominus pollicetur, quando, ut cum illo simus et cum illo in aeternis sedibus atque in regnis caelestibus gaudeamus, patrem pro nobis precatur dicens: *Pater, quos mihi dedisti* [10]), *volo ut ubi ego fuero et ipsi sint mecum, et videant claritatem, quam mihi dedisti prius quam mundus fieret.*

XVI.

Venturus ad Christi sedem, ad regnorum caelestium claritatem lugere non debet et plangere [1]), sed potius

---

Iesum Christum expectamus habet Mb, *Christum Iesum* A, in Testim. autem L. III. c. 11. legitur: *salvatorem expectamus dominum nostrum Iesum Christum.* Omittunt tamen *nostrum* codd. W et Ba conspirantes cum Graeco: σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Dein *transformavit* permutatione frequenti exhibent W. Ma et Bab itemque in Testim. l. c. W. Mbc et Ba. Lectionem *conformatum* a Baluzio restitutam praestant etiam Ver. Neap. W. Bab et Mcd, *confirmatum* perperam dant Mb et A, *configuratum* Ma editionesque vett. c. Erasm. Manut. Pamel. Rig. et Oxon. Tum *corporis* Ba et pr. Mb. 9) Abest *nos* a Bab, item proxime absunt vocc. *et Christus* a Ba; inverso ordine *et pollicetur dominus Iesus Christus* habet A. Statim in eodem libro pro *ut,* quod deficit, superscriptum legitur *et.* Quod mox sequitur *et* significat nostrum *und zwar* idque ponitur, si quid cum vi effertur, ut h. l. *cum illo* (conf. de op. et eleemos. cap. XIV. not. 14.), unde non est opus verbo *vivamus,* quod vulgati libri post *sedibus* addunt, codd. autem Ver. Neap. et mei omnes merito non agnoscunt. Paulo post *precatur pro nobis dicens* exstat in ed. Dav. Ita legitur etiam in ceteris exemplaribus vetustioribus et in Erasm., a quibus tamen abest *dicens*; *deprecatur* habet A. Vid. Ioann. 17, 24. 10) *dedisti mihi* Mb et Bb. Mox *et ipsi* al. m. adiecit in W. Tum *ut videant* scribit Mb, *videam* A.

XVI. 1) Ita W. Mabcd. Ba et edd. Manut. Pamel. Rigalt. at-

secundum pollicitationem domini, secundum fidem veri in profectione hac sua et translatione gaudere. Sic denique invenimus et [2]) Enoch translatum esse, qui deo placuit, sicut in Genesi testatur et loquitur scriptura divina: *Et placuit Enoch* [3]) *deo, et non est inventus postmodum, quia deus illum transtulit.* Hoc fuit placuisse in conspectu dei [4]), de hoc contagio saeculi meruisse transferri. Sic et per Salomonem [5]) docet spiritus sanctus eos qui deo placeant maturius istinc eximi et citius liberari, ne, dum in isto mundo diutius inmorantur, mundi contactibus polluantur. *Raptus est,* inquit [6]), *ne malitia mutaret intellectum illius; placita enim erat deo anima eius. Propter hoc* [7]) *properavit educere eum de media iniquitate.* Sic et in [8]) psalmis ad dominum properat spiritali

---

que Oxon., *lugere et plangere non debet* Bb, *nec plangere* A et Neap. pluresque Anglici c. ceteris editis. Perperam *sollicitationem* A. *Veri* recte scribunt etiam W. Mab. Bab et A, e *veri* in Mc enatum est *veritatis* (ita cod. Beccens. et libri ante Baluz. editi), *verbi* habet Md. Idem *protectione*, A *perfectione*. Deest *hac* in edd. vett. et in Erasm. atque Morell., *ac* prim. exhibebat Mb. Proxime *et* om. A. 2) Etiam h. l. A om. particulam *et*. Pro *deo* idem scribit *domino*. Mox *divina* om. Mb. Vid. Gen. 5, 24. 3) *Enoc* Md. Deinde *qui* — *istum* A. 4) *placuisse deo* Bb. Statim *de hac contagione* Neap., ut edd. ante Manut. Tum *meruisset* Mb. 5) *per Salomonem* Bb. Pronom. *eos* om. edd. Manutianam antecedentes c. Morell., *domino* pro *deo* scribit A, *hinc eximi* legebatur ante Manutium, *nec dum* est in A, *ne cum* in edd. vett. Dein *morantur* habet Bb, *et mundi* Mb, *contagionibus* dant W et Ma. 6) *inquit* mei codd. om. Ceterum vid. Sap. 4, 11. Verb. *mutaret* deest in A. Pro *illius* edd. Manut. antecedentes et Morell. exhibent *eius*. Proxime *domino* pro *deo* scribit A. 7) *Propterea hoc* (sic) Ma. 8) *in* om. A. Pro *ad dominum* W. Mabcd et Bb praebuerunt *ad deum*. Tum *properans* habet A, *spirituali* Mc, *speciali* Grav., *domino* pro *deo*, ut solet, dein *dicit* A; *dicens, sicut scriptum est* Ba, *sicut scriptum est* pro *dicens* legitur in W. Mabd et in libris

fide deo suo anima devota dicens: *Quam dilectissimae*[9]) *habitationes tuae, deus virtutum. Desiderat et properat anima mea ad atria dei*[10]). Eius est in mundo diu velle remanere[11]), quem mundus oblectat, quem saeculum blandiens atque decipiens inlecebris terrenae voluptatis invitat.

XVII.

Porro cum mundus oderit Chri|stianum, quid amas 236
eum [1]), qui te odit, et non magis sequeris Christum, qui te et redemit et diligit? Ioannes in epistula [2]) sua clamat et loquitur et ne carnalia desideria sectantes mundum diligamus, hortatur: *Nolite*, inquit [3]), *diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt. Si qui*[4]) *dilexerit mundum, non est caritas patris in illo, quia omne quod in mundo est concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a patre, sed*

---

ante Manut. editis atque in Morell. Exstant verba seqq. in Psalm. 83, 1. 9) *Quam amabiles sunt* Mb. 10) *ad atria tua, deus* Ver., *domini* pro *dei* Mcd et A. 11) *remanere velle* A, *manere* Mb. Neap. editionesque vett. c. Erasm. Statim ob *delectat* Bb, *oblectet* Mb. Post *decipiens* A exhibet *impedit et*, ut codex iste, quo usus est *Gronovius* (Observatt. in Scriptt. eccl. cap. XIV. p. 628), qui huic lectioni calculum album adiecit.

XVII. 1) *eum* om. A. Mox *te oderit* habet Mb. Deinde *te redemit* Bb, quocum faciunt edd. vett. et Erasm.; *redimit* Mc et pr. Ma. 2) Ita W et Mb. 3) 1. Ioann. 2, 15. 4) Ita W et Ba, *si quis* vulg. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 1. Ante *illo* praepositionem om. W et Ma, *in eo* habent Bb et A. Tum *est in mundo* A, *carnalis* pro *carnis* Md, *ambitio mundi* W. Macd. Bab et vett. edd. c. Morell.; exstat tamen *saeculi*, quod pro *mundi* primus recepit Erasm., in cod. Mb idque reperitur etiam de habit. virg. cap. VI. p. 133 ed. Tubing., de domin. Orat. cap. XI. et in Test.

ex concupiscentia mundi, et mundus transibit et concupiscentia eius. Qui autem fecerit voluntatem dei [5]), *manet in aeternum, quomodo et deus manet in aeternum.* Potius [6]), fratres dilectissimi, mente integra, fide firma, virtute robusta parati ad omnem voluntatem dei simus, pavore mortis excluso inmortalitatem, quae sequitur, cogitemus. Hoc [7]) nos ostendamus esse quod credimus, ut nec carorum lugeamus excessum et cum arcessitionis propriae dies venerit incunctanter et libenter ad dominum ipso vocante veniamus. Quod cum semper faciendum fuerit [8]) dei servis, nunc fieri multo magis debet corruente iam mundo et malorum infestantium turbinibus obsesso, ut qui cernimus coepisse iam gravia et scimus

---

III. 11. p. 308. Dein *qui* et *ex patre* A. Pro *concupiscentia mundi* in Test. l. c. libri tam scripti, quam editi habent *ex concupiscentia saeculi*. Ita et de domin. orat. l. c. codd. W. Ma et Ba, neque aliter ante legebatur de habit. virg. l. c., ubi nuper e cod. Ver. restitui ex *concup. mundi*; est enim in Graeco ἐκ τοῦ κόσμου. Utrumque vocabulum inter se permutari satis inde patet. Post *mundi* additur *est* in A. 5) Pro *dei* in A scribitur *patris mei*, statim *manebit* in W. Ba et Md, item in aliquot libris de habit. virg. l. c. Verba proxima: *quomodo et deus manet in aeternum*, om. Md et A. Pro *quomodo* Erasmus dedit *sicut*. Part. *et* deest in Test. l. c. 6) Mc „al. (i. e. edd. vett. c. Erasm. et Grav.) *porro*." Tum *et fide firma* moxque *ad omnem dei voluntatem dei* habet W. 7) *Hoc* in W ab al. m. superscriptum. In seqq. *nec* ante *carorum* recepi e codd. W. Mabc. Bab et A, quibuscum facit ed. Morell., *ne* exhibent edd. vett., *neque* Erasm. et posteriores, excepta tamen Morell., ut iam monui, *nunc* scribit Md. Proxime codd. et editi fluctuant inter *accersitionis* et *accersionis*, ut passim. Dedi *arcessitionis*. Vid. ad cap. II. not. 9., ad cap. XIII. not. 6, ad cap. XIV. not. 1. *Propriae* om. Bb. Idem habet *advenerit*. Tum *ac libenter* A, statim *ad deum* Mb et Ba. 8) *fuerit faciendum* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Perperam *fidei* pro *fieri* A. Idem in seqq. *iam cepisse*. Mox *scimus* deest in Bb, *inminere* pro *imminere* dant W

imminere graviora, lucrum maximum conputemus, si istinc velocius recedamus. Si in habitaculo tuo parietes vetustate nutarent, tecta [9]) desuper tremerent, domus iam fatigata, iam lassa aedificiis senectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares? Si navigante te [10]) turbida et procellosa tempestas fluctibus violentius excitatis praenuntiaret futura naufragia, nonne portum velociter peteres? Mundus ecce nutat et labitur, et ruinam sui [11]) non iam senectute rerum, sed fine testatur; et tu non deo gratias agis, non tibi gratularis quod exitu maturiore subtractus ruinis et naufragiis et plagis imminentibus exsuaris?

---

et Mab, item Mab c. Bb in fin. huius capitis *inminentibus* pro *imminentibus*; retinui tamen vulgatam, cum in Virgilii codice Mediceo, ut in Voll. Herculanens. P. II. col. I. l. 7., constanter scribatur *inminere*. Dein pro *conputemus* Bb habet *reputemus*. 9) *et tecta* Mb. Proxime *lapsa* A. Deinde *ruinam iam proximam* Bb. 10) *te navigante* exhibent edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *navigante te* codd. Mbcd. Bab et A, W autem et Ma pronomen omittunt. Mox *violentibus* perperam Ba, *videntis* edd. SP. Venet. et Kunn., *vi venti* Remb. et Erasm., *violentis* Morell. Tum *pronunciaret* A. In seqq. *velocius* Ver. et Bb. 11) *ruinam suam* male Bb. De usu genitivi *sui* vid. *Ramshorn*. Grammat. Lat. §. 157, 2. p. 531 et quae adnotavi ad Paulin. de vit. S. Ambros. p. 255 (§. 54. p. 28). Ita Noster et in libro ad Demetr. cap. I. c. fin. *radicis et originis tui* et cap. II. *mundus — occasum sui rerum labentium probatione testatur*. Deest *iam* in A. Idem deinde habet *domino gratias agas*. In seqq. Mb *naufragiis tuis*, tum *plagiis* Ba. Pro *exuaris* (ita codd. et edd.) scripsi *exsuaris*, quod a m. pr. exhibebat Ba; *eximaris* sine causa dederat Routhius. Vid. *Gronov*. Observatt. in Scriptt. eccl. cap. XIV. p. 627 coll. Nostri Ep. 60. p. 100.

XVIII.

Considerandum est, fratres dilectissimi, et identidem [1]) cogitandum renuntiasse nos mundo et tamquam hospites et peregrinos hic interim degere. Amplectamur diem, qui adsignat singulos domicilio suo, qui nos istinc ereptos [2]) et laqueis saecularibus exsolutos paradiso restituit et regno. Quis [3]) non peregre constitutus properet in patriam regredi; quis non ad suos navigare festinans ventum prosperum cupidius optet, ut velociter caros liceat amplecti? Patriam nostram [4]) paradisum computamus, parentes patriarchas habere iam coepimus; quid non properamus et currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus? Magnus illic nos carorum numerus exspectat,

---

XVIII. 1) *itidem* Bb. Mox *tanquam* Bb et A, ut libri editi praeter Manut. Sed vid. ad cap. I. not. 1., ad cap. V. not. 4. et ad cap. VI. not. 13. Tum *hic* receptum e codd. W. Mabd. Bab et sex Anglicis, quibuscum concordant edd. Pamel. antecedentes et Routh.; *hic* in Mc correctum est ex *hinc*, quod exstat in A; *isthic* invexerat Pamelius eumque secuti sunt Rig. et Oxon., *istic* dederunt Baluzius et Goldhornius. Statim *manere* (*degere*) habet Bb, *tegere* W. 2) *ereptos istinc* A. Pro *exsolutos* in edd. vett. et Erasm. legitur *exutos*. Tum *restituit* om. A, *restitui* perperam scribit Ma, *restituet,* quod in Mb enatum est e *restituit*, habet Md, *restituat Augustinus* contra duas epist. Pelag. IV. 8. Tom. X. p. 481. C. Voc. *caelesti* post *regno* adiectum iure expunxit Baluzius, cuius vid. Adnot. 3) *Qui* A, *quis non* om. Mc. Statim *properet* (vulgo legitur *properaret*) recepi ex codd. Ma et Bb, quibuscum faciunt edd. veteres et Erasm. Grav. atque Morell., *properat* scribitur in A. Idem liber et Mb dant *in patriam suam*. Paulo post solus Bb praebuit *optet ut* — *liceat* pro vulg. *optaret ut* — *liceret*. 4) *Patriam nos nostram* W. Mad et Ba c. ed. Morell. Deest *paradisum* in A, in quo deinde reperitur *computemus*. Tum *parentes nostros patriarchas* habent edd. vett., Erasm. Mor. et minut. litt. Grav. In seqq. *et* (pro *ut*) *parentes* Bb.

parentum, fratrum, filiorum frequens nos et copiosa turba desiderat iam de sua incolumitate [5]) secura, adhuc de nostra salute sollicita. Ad horum conspectum et conplexum [6]) venire quanta et illis et nobis in commune laetitia est; qualis illic caelestium regnorum voluptas sine timore moriendi et cum aeternitate vivendi; quam summa et perpetua felicitas! Illic apostolorum gloriosus chorus, illic [7]) prophetarum exsultantium numerus, illic martyrum innumerabilis populus ob certaminis et passionis victoriam coronatus, triumphantes virgines, quae concupiscentiam carnis et corporis continentiae robore subegerunt, remunerati misericordes, qui alimentis et largitionibus pauperum iustitiae opera fecerunt, qui dominica praecepta servantes

---

Addit *nostros* A. Idem liber dat *possumus*. 5) Hanc lectionem pro *de sua immortalitate* a Baluzio restitutam praestant etiam libri Ver. et Neap. itemque W. Mb. Ba. A, *de sua incolomitate* scribunt Macd et Bb. Ante *adhuc* particulam *et*, quam expunxit iam Routhius, recte om. codd. Ver. et mei omnes, neque agnoscit *Augustinus* de praedest. Sanctorum C. XIV. §. 28. Tom. X. p. 809. A. Mox *salute* r. m. supra adiecit in Mc. 6) Ita Mab (vulg. *complexum*), *amplexum* Bb, *anplexum* A. Statim *quanta ex nobis et illis* idem liber. Praepositionem *in* ante *commune* al. m. superscripsit in Mb. Tum *ille* loco adverbii *illic* pr. legebatur in Mc, *gaudiorum* pro *regnorum* exhibet exemplar Dav. Dein *voluntas* moxque *veniendi* pro *vivendi* Mb, *firma* pro *perpetua* A. 7) *illinc* edd. SP. Venet. Dav. Kunn. In seqq. *illic triumphantes virgines* habent cod. Tewater. ap. Routh. et ed. Dav., *triumph. illic virg.* Erasm., cui adstipulantur recentiores excepta Routhiana. Sed *illic* recte om. codd. Ver. Neap. et mei omnes itemque vett. editiones rell. c. Morell. et Routh. Proxime *pectoris* pro *corporis* A. Tum *illic remunerati* cod. Tewater. et exemplar Dav. Post *largitionibus* a r. m. superscriptum *eleemosynis* in Mb. Dein *iusta opera* W et Ma. Statim *domini praecepta* A. Sed locutionibus *scriptura dominica*, *castra dominica*, *passio dominica*, *hostia dominica* etc. in Nostri operibus nihil frequentius est. Vid. Gronov. libr. cit. p. 626. *Thensauros* exhibet Ma, *thensauros* (n

ad caelestes thesauros terrena patrimonia transtulerunt. Ad hos, fratres dilectissimi, avida cupiditate properemus, ut cum his [8]) cito esse, ut cito ad Christum venire contingat optemus. Hanc cogitationem nostram deus videat, hoc propositum mentis et fidei Christus [9]) aspiciat daturus eis claritatis suae ampliora praemia, quorum circa se fuerint desideria maiora.

---

ab al. m. supra addit.) W. De qua scriptura vid. *Wagner*. l. c. p. 458. Tum *contulerunt* Bb. 8) *hiis* Md c. ed. Dav., *istis* A. Pro *cito esse ut* in Mb reperitur *quoque*; post *esse* codd. Ba et quattuor Neap. veteresque edd. c. Erasm. Grav. Mor. et Routh. addunt *possimus*, quod glossam redolet et merito suspectum fuit iam Gravio, cum vocem istam minutioribus typis excudendam curaverit. 9) *dominus Christus* vulg. Sed voc. *dominus* om. codd. omnes. Mox *claritatis* firmant W. Mabd et Ba, *caritatis* exhibent Bb. Mc. A. In seqq. pron. *se* om. Bb. Idem liber c. A habet *fuerunt*. Tum A *desiderata*. Post *maiora* in Mb a m. divers. additum *amen*, quod legitur etiam in edd. vett., in Erasm. Grav. et Morell.

AD
DEMETRIANUM*).

I.

Oblatrantem te et [1]) adversus deum, qui unus et verus est, ore sacrilego et verbis impiis obstrepentem frequenter, Demetriane, contempseram, verecundius et melius existimans errantis inperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare. Nec hoc [2]) sine magisterii divini auctoritate faciebam, cum scriptum sit [3]): *In aures inprudentis noli quicquam dicere, ne, quando audierit, inrideat sensatos* [4]) *sermones tuos.* Et iterum [5]): *Noli respondere inprudenti ad inprudentiam* [6]) *eius, ne similis fias illi.* Et sanctum quoque iubeamur 216

*) Legitur in cod. Vindob.: *Incipit liber adversus Demetrianum.*

I. 1) *et* Mbc om., habet a s. m. W. Tum *adversum eum* dant edd. vett., *adversum deum* Erasm. et Grav., *adversum dominum* scribit Md. Post *obstrepentem* in Mb male repetitur *te.* Dein *contempsi* e *contempsere* ab r. m. correctum in Ba. Statim *et melius* pro *ac melius* praebuerunt codd. omnes c. edd. vett. et Morell. Tum *silentiis* pr. videtur habuisse Mb. 2) *hoc* ab al. m. supra scriptum in Mb, ubi deinde legitur *sine magisterio divinae auctoritatis.* Vid. *Baluz.* not. p. 560. 3) Prov. 23, 9. 4) *insensatos* Ba. 5) Prov. 26, 4. In Mb additur *dicit.* 6) *inprovidentiam* Ba. Tum *illi fias* W et Ma.

intra conscientiam nostram tenere, nec inculcandum [7]) porcis et canibus exponere loquente domino et dicente [8]): *Ne dederitis sanctum canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne* [9]) *inculcent eas pedibus suis.* Nam cum ad me saepe studio magis contradicendi, quam voto discendi venires [10]) et clamosis vocibus personans malles tua inpudenter ingerere, quam nostra patienter audire, ineptum videbatur congredi tecum, quando facilius esset et levius turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quam tuam rabiem tractatibus coercere. Certe et labor inritus et nullus effectus [11]) offerre lumen caeco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec

---

7) *inculcandum* a m. pr., a s. *conculcandum* Mc, et ita Erasm. et Grav., *inconculcandum* (sic) Md, *inculcantibus* edd. vett. Dein *monente domino* A. 8) Matth. 7, 6. 9) *ne* correctum e *nec* in Mb. Baluzii emendationem *inculcent* firmant codd. Ver. Mbcd. Bab et A, *conculcent* exhibent W et Ma, ut edd. Erasm. Grav. Manut. Pamel. Rigalt., nec non in Testim. III. 50. W et Mb, quibuscum faciunt Erasm. Grav. et Manut., *ea* dant Mc veteresque edd. e. Erasm. Manut. Pamel. Rigalt. atque Oxon. Adstipulantur in Test. l. c. Ba editique excepto Oxon. Codex Mc habet *eā* (sic). Tum *pedibus suis* praestant codd. omnes praeter Md, item edd. Grav. et Morell., nec discrepant in Test. libri scripti et editi. Legitur etiam in Graeco *ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν.* Addidi igitur *suis.* Verba proxima: *et conversi elidant vos*, utpote omissa in meis codicibus et Italicis omnibus, si excipias Md et Vat. 1., exterminanda censui. Adnotaverat iam *Baluzius*: „Quamvis ista exstent in omnibus editionibus et in quinque antiquis exemplaribus, facile delerem, cum desint in quindecim libris nostris et quattuor Anglicanis, tum etiam, quia nullius momenti sunt ad instruendum id quod Cyprianus insinuare volebat.“ 10) *venire* A. Tum *insonans* Md et edd. vett., *perstrepens* cod. Ver. Dein *modesta impudenter ingereres, quam nostra impudenter audires* a m. pr. Mc, *inprudenter* Ba, *imprudenter* A et pro *ingerere* W et Ma *gerere.* Mox *ineptum mihi videbatur* Bb. 11) *affectus efferre* W, *offero* A. Tum *surdo sermonem* A. Deinde *brutus*

sentire brutus possit, nec caecus lumen admittere, nec surdus audire. Haec considerans saepe conticui et inpatientem patientia vici, cum nec docere indocilem possem [12]), nec impium religione comprimere, nec furentem lenitate cohibere. Sed enim cum dicas plurimos conqueri quod [13]) bella crebrius surgant, quod lues, quod fames saeviant quodque imbres et pluvias serena longa suspendant nobis inputari, tacere ultra non oportet, ne iam non verecundiae, sed diffidentiae esse incipiat quod tacemus et dum criminationes falsas contemnimus refutare, videamur crimen adgnoscere. Respondeo [14]) igitur et tibi, Demetriane, pariter et ceteris, quos tu forsitan concitasti et adversum nos odia tuis maledicis vocibus seminando comites tibi plures radicis atque originis tui pullulatione fecisti, quos tamen sermonis nostri admittere credo rationem. Nam qui ad malum motus est [15]) mendacio fallente multo magis ad bonum movebitur veritate cogente.

---

sentire possit idem liber, *sentire possit brutus* Mb, *posset* Bab et pr. W; *videre* pro *lumen admittere* Mb. 12) *posse* A. Dein *conprimere* Mb, *conprimerem — cohiberem* W, *comprimere — cohiberem* Ma. 13) *et quod* W. Macd. Ba et A, item edd. vett., *crebra* A, *saeviunt* W et Ma. Omisso *quodque* (*quotque* scribit Ba) post *imbres* Mb addit *quoque*. Tum *pluviae* Mb. In seqq. *taceamus* et *cum* pro *dum* exstat in Md. Proxime Bab. Md. A et edd. vett. exhibent *contempnimus*. Statim *videamus* Ma, *videantur* A. Dein *adgnoscere* optime Ma. Vid. quae adnotavi ad librum de mortal. cap. I. not. 3. 14) *Respondemus* cod. S. Arnulphi ap. Baluz. et Md veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. Part. *et* om. Ma, pronom. *tibi* Mc. Mox *adversus nos* exhibent Md et A. Tum *maledictis tuis vocibus* ordine inverso scribit A. Correxi deinde ex codd. Mbd *radicis et originis tui* (pro *tuae*). Cf. ad libr. de mortalit. cap. XVII. not. 11. 15) *est* om. A. Statim *fallente mendacio* legitur in ed. Manut. Sed refragantur codd. omnes et edd. rell. et ipse Noster cap. XI., ubi itidem scripsit *mendacio fallente*.

II.

Dixisti per nos fieri et [1]) quod nobis debeant inpu-
tari omnia ista, quibus nunc mundus quatitur et urgetur,
quod dii vestri a nobis non colantur. Qua in parte qui [2])
ignarus divinae cognitionis et veritatis alienus es, illud
primo in loco scire debes, senuisse iam mundum, non
illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore et
robore eo valere, quo | antea praevalebat. Hoc [3]) etiam 217
nobis tacentibus et nulla de scripturis sanctis praedica-
tionibusque divinis documenta promentibus mundus ipse
iam loquitur et occasum sui rerum labentium probatione
testatur. Non [4]) hieme nutriendis seminibus tanta imbrium
copia est, non frugibus aestate torrendis solis tanta fla-
grantia est, nec sic verna de temperie sua laeta sunt,

Cogente soli agnoscunt codd. Md et Vat. 1. Simili homoeoteleuto utitur Epist. LIX. p. 97: *nulla infirmitate urgente ac necessitate cogente.* Cf. infr. c. IX. circa fin.

II. 1) *et* a corr. m. habet W. Mox *non* pro *nunc*, in mg. a r. m. „al. *nunc*“ Mc. Tum *mundus ipse* Ba, deinde *urguetur* Mc, *arguitur* Mb. 2) Ita libri Italici omnes praeter Vat. 1. conspirantibus Mb. Ba et A, *quis* Ma, *quisi*^{o} (*i*^{o} a r. m. illato) W, *quia* Md et Vat. 1., ut vulg., neque *qui*, neque *quia* Bb et Mc. Dein *cogitationis* Bb. In seqq. *et non illis viribus* ed. Dav., *non in illis viribus* Mb, *illic* A. Tum *nec robore* Mc, *ipso* pro *eo* mei et Italici libri exceptis Md et Vat. 1., *quo* enatum e *quod* in Mb. Pro *antea* W. Mab et Bab exhibent *ante.* 3) *Haec* Ba. Dein *nullam* Mb, *documentis* Ba, *iam non loquitur* Ma et pr. W, *occasui* pro *occasum sui* Ma, *sine* pro *sui* A. 4) *Non* r. m. supplevit in Mc, *nam* male scribit A, tum *hiemi* Ba. Pro *solis tanta flagrantia,* quod e quinque codd. primus recepit Pamelius, mei libri et octo apud Oxonienses exhibent *solita flagrantia*, ut antea legebatur. *Fraglantia* errore non insolito scribitur in W et Ma. Dein *verna de temperie sua laeta sunt* praestant codd. Ver. W. Mab. Bab.

nec adeo arboreis fetibus autumna fecunda sunt. Minus de effossis [5]) et fatigatis montibus eruuntur marmorum crustae, minus argenti et auri opes suggerunt exhausta iam metalla et pauperes venae breviantur in dies singulos et decrescunt, deficit in arvis agricola, in mari nauta,

---

Vind. A et novem Anglici c. Thuan. *Verna* et in seqq. *autumna* (i. e. tempora) nominativi neutrius generis pluralis numeri sunt. Ita exquisitius et gravius dixit pro *ver, autumnus,* respiciens magistrum suum de resurrect. carnis cap. XII.: *Revolbuntur hiemes et aestates, verna et autumna cum suis viribus, moribus, fructibus.* Similiter Epist. XV. p. 25: *Per vicissitudines mensium transmeavit hibernum.* Vid. *Gronov.* Observatt. III. 24. p. 324. ed. Frotsch. Praepositionem *de* more Afrorum positam (vid. ad Donat. cap. XIV. not. 13.) male omisit Morellius. Pro *sata,* ut perperam legitur in edd. vett. et in Erasm. Grav. atque Morell., veram lectionem *sua* e codd. restituerunt Manutius, Rigaltius in Observatt. p. 170, Gronovius l. c., Fellus et nuper M. Denisius l. c. Sed loci sensum non capiens Pamelius rursus post *sua* addidit *sata.* Baluzius autem e quattuor libris mss., quibus adstipulatur Md, invexit *vernante temperie sata laeta sunt* sicque hunc locum a viris doctissimis egregie emendatum mirifice depravavit, eumque secutus est, quod miror, ipse novissimus editor. *Sua laetantur* scribit Mc. Mox *foetibus* Bb, dein *autumpna* A et ed. Dav., *sunt* om. A.
5) *ecfossis* W (vid. *Wagner.* l. c. p. 433. v. *ecfari*), *haecfossis* Ma, *effussis* Ba. Pro *eruuntur* W et Ma *fruuntur.* Dein *exhausti* A. Post *venae* puncto distinguunt cod. Md et vett. edd. c. Erasm. Pergunt deinde: *Breviatur — et decrescit ac deficit in agris agricola.* Gravius dedit: *pauperes venae abbreviantur — et decrescit ac deficit* etc., Morellius: *p. v. breviantur — et decrescit in arvis agric.,* W. Mab et Bb scribunt: *p. v. breviantur* (*depautur,* sic, Bb) — *et decrescit ac deficit in arvis agric.,* item *et decrescit ac def. in arvis* (in Ba est *agris*) *agric.* Ba et Md, *p. v. breviantur* (pr. *breviatur*) *et decrescit et deficit in agris agric.* habet Mc, *p. venis breviantur — et decrescit magis agric.* (sic) A. Pro *arvis,* quod testantur etiam codd. Ver., quindecim Baluziani et quattuor Bodleiani, in edd. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. legitur *agris.* Vocc. *in mari nauta* desunt in W et Mac. Mox *in toro* scribit Ba, *in foris*

miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Putasne tu [6]) tantam posse substantiam rei senescentis exsistere, quantum prius potuit novella adhuc et vegeta iuventa pollere? Minuatur necesse est quidquid [7]) fine iam proximo in occidua et extrema devergit. Sic sol in occasu [8]) suo radios minus claro et igneo splendore iaculatur, sic declinante iam cursu exoletis cornibus luna tenuatur, et arbor, quae fuerat ante viridis et fertilis, arescentibus ramis fit postmodum sterili senectute deformis, et fons, qui exundantibus prius venis largiter profluebat, senectute deficiens vix modico sudore destillat. Haec sententia mundo data est, haec dei lex est, ut [9]) omnia orta occidant et aucta senescant, et infirmentur fortia et magna minuantur, et cum infirmata et deminuta fuerint, finiantur.

Md. Tum *in amicis* Ma. Bb et pr. Mb. 6) *Petasne* pr. W, *in* pro *tu* habet A. Dein *tantum* Md. In seqq. *quanta* idem liber et vett. edd. c. Erasm. Grav. atque Morell. Proxime *vegetata iuventa* Md et A. Verb. *pollere* correctum e *pollicere* in Ma, *pollicere* habet W. 7) Ita Mb editionesque Manut. et Pamel., vulg. *quicquid*. Statim *iam primo* A, tum *in occiduo* Ba, *et occidua* Bb, *et in extrema* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. 8) *occaso* (sic) Ma. Deest *radios* in A, *claros et igneos* scribit Mb, *claros ex igneo* Bb. Dein *sic* in W correctum e *si*. *Et* ante *arbor* om. A, *antea viridis* exhibet W et in seqq. cum Ma et Bab *sterilis*. Tum *exhundantibus* Ma. Paulo post *vix* in A deest. Pro *distillat* recte *destillat* scribunt W et Mac (Ba habet *destillati*). Concordant edd. Manut. et Pamel. 9) *et ut* a m. pr. Mb. Vitiose *horta* Ma, dein *occident* A. Hausit haec ex *Salust*. Iugurth. cap. II. Tum *ut infirmentur* moxque *ut cum* — — *finiantur* edd. vett., Erasm. Grav. et Morell. Post *magna* omnia desunt in A usque ad *minuantur singula* (cap. seq.). *Deminuta* pro *diminuta* recte codd. Ma et Bb

III.

Christianis [1]) inputas quod minuantur singula mundo senescente, quid si et senes inputent Christianis quod minus valeant in senectute, quod non perinde ut prius vigeant auditu aurium, cursu pedum, oculorum acie, virium robore, suco viscerum, mole membrorum et cum olim ultra octingentos et nongentos annos vita hominum longaeva procederet, vix nunc possit ad centenarium numerum pervenire? Canos videmus in pueris, capilli deficiunt ante quam crescant [2]), nec aetas in senectutem desinit, sed incipit a senectute. Sic in ortu [3]) adhuc suo ad finem nativitas ipsa properat, sic quodcumque nascitur mundi ipsius senectute degenerat, ut nemo mirari debeat singula in mundo coepisse deficere, quando totus ipse iam mundus in defectione sit et in fine. Quod autem crebrius bella [4]) continuant, quod sterilitas et fames solli-

---

una cum ed. Manut. Itidem a m. pr., a rec. *diminuta* Mbc. Tum *fuerunt* ed. Oxon.

III. 1) *Haec Christianis* edd. vett., Erasm. Grav. et Mor., *diminuantur* Mc. Negationem ante *perinde* om. Ma, *proinde* habet A. Pro vulg. *succo* recte W. Mb et Bb *suco*, Ba *sucu*. Tum *menbrorum* Ma. Deleto quod sequitur *et* r. m. in Mb superscripsit *ut*. Deinde *ultra DCCCC et XC annos* exhibet Ba. Proxime *et vix* Ma, *nunc vix nunc* Mc. Postea vero prius *nunc* deletum est; *via* pro *vix* scribit Ba. Statim *posset* A. Tum *perveniri* W. Ma et pr. Mbc. 2) Ita W. Mac. A et pr. Mb editionesque Manut. et Pamel., *crescant* ceteri libri scripti et editi. Pro *in senectute* recepi *in senectutem* e codd. W. Ma. Ba. A et duobus Bodl., quibuscum faciunt edd. Erasm. Grav. atque Morell., *incipit* enatum ex *incepit* in W, *in senectute* habet Ba. 3) *hortu* Ma. Cf. Cap. II. not. 9. Vitiose *nativitatis* Mb, *ipsa* addidi e W et Ma et ante *nascitur* praeeuntibus iisdem libris delevi *nunc*, quod glossam sapit. W pr. *generat*. In seqq. A om. *ipse*. 4) *bella crebrius* Mb, *con*-

citudinem cumulant, quod saevientibus morbis valitudo frangitur, quod humanum genus luis populatione vastatur, et hoc scias esse praedictum, in novissimis temporibus multiplicari mala, et adversa variari et adpropinquante iam iudicii die magis ac magis in plagas generis humani censuram dei indignantis accendi.

IV.

Non enim, sicut tua falsa querimonia et inperitia [1]) veritatis ignara iactat et clamitat, ista accidunt quod dii vestri a nobis non colantur, sed quod a vobis non colatur deus. Nam cum ipse sit mundi dominus [2]) et rector et cuncta arbitrio eius et nutu gerantur, nec quicquam fieri possit, nisi quod aut fecerit aut fieri ipse permiserit, utique quando ea fiunt, quae iram dei indignantis ostendunt, non propter nos fiunt, a quibus deus colitur, sed delictis et meritis vestris inrogantur, a quibus deus omnino nec quaeritur, nec timetur, nec relictis vanis superstitio-

---

tinuant correctum e *contineant* in W, *continuantur* scribit Bb. Mox *sterilitates* Md. Tum *sollicitudine* W et Ba, *sollicitatem* (sic) Md, *solitudinem* (pr. *sollit.*) Mc et A. Deinde *valitudo* W. Bab. Mcd. A, item edd. vett. c. Erasm. et Manut., *valetudo* (i superscr.) Mb, *valetudo* Ma c. ceteris editis. Sub fin. *adpropinqua* (sic) Ma. Ante *plagas* (*plagis* habet Bb) praepositionem om. Mc.

IV. 1) *et imperitia* al. m. superscripsit in Bb. In seqq. *dii nostri* perperam exhibet A. Dein vocc.: *sed quod a vobis* (*a nobis*, sic, A) *non colatur*, utpote pr. omissa, in Mc r. m. ad mg. adiecit. 2) *dominus cognitor* edd. vett. et Erasm., *dominus conditor* Gravius. Tum *ac nutu* Ba. Abest *ipse* ante *permiserit* (*promis.* pr. Mc) ab A. Mox in eodem libro legitur *offendunt*. Tum praepositionem ante *quibus* corr. m. dedit codici W, *et meritis* om. Bb, *meritis nostris* solito more scribit A. Idem deinde habet *nec*

nibus religio vera cognoscitur, ut qui deus unus est omnibus, unus colatur ab omnibus et rogetur. Ipsum [3]) denique audi loquentem, ipsum voce divina instruentem nos et monentem: *Dominum deum tuum* [4]) *adorabis*, inquit, *et ipsi soli servies.* Et iterum: *Non erunt tibi dii alii absque me.* Et ite|rum [5]): *Nolite* [6]) *ambulare* 218
post deos alienos, ut serviatis eis, et ne adoraveritis eos, et ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos. Propheta item [7]) spiritu sancto plenus contestatur et denuntiat iram dei dicens [8]): *Haec dicit dominus* [9]) *omnipotens: Eo quod domus mea deserta est, vos autem sectamini unusquisque in domum suam, propterea abstinebit caelum a rore, et terra subtrahet procreationes suas; et induEam* [10]) *gladium super terram, et super frumentum, et super vinum, et super*

---

quaeritur, in seqq. *ut quia* et mox *colitur*; *et rogetur* om. Ma. 3) *Et ipsum* A. Proxime *instruentem nos et monentem* praestant codd. omnes et edd. vett., *nos pariter ac monentem* invexit Erasmus. De re vid. Deut. 6, 13 et 10, 20. Matth. 4, 10. Luc. 4, 8. 4) *tuum* r. m. supra addidit in Mc. Verbum *inquit*, quod omittunt cod. Md et edd. vett. c. Erasm., in Mb a r. m. ante *adorabis* superscriptum legitur, post *adorabis* id recte habent codd. et edd. rell.; *ipsi* pro *illi* receptum e codd. W. Mabc. Bab et A. Concordat etiam Manut. Verba seqq.: *Et iterum: Non erunt tibi dii alii absque me* desiderantur in A; *dii tibi alii* pr. exhibebat W, *alii* om. Mc, *alieni* dant exemplaria vett., item Erasm. et Morell., *alii dii* scribit Md, *alieni dii* Bb. Vid. Exod. 20, 3. 5) *Et* om. Md. Sumpsit loc. seq. ex Hierem. 25, 6. 6) *Noli* A. Idem liber *serviatis illis*. Verba seqq.: *et ne adoraveritis eos*, ibidem desunt. Deinde *ad dispergendos* habet ed. Dav., *suos* pro *vos* A. 7) *iterum* Mb. Tum *sancto spiritu* W. Mac et Bb. Pro *denuntiat* A *denumerat*. 8) Aggae. 1, 9. 9) *dominus deus* Md et Manut. 10) *inducat* Bb. Copula post *terram* deleta *super frumentum* ^et^ *oleum* (*et* a r. m. superscr.) exhibet Mc. Vocc. *et super oleum* om. A.

oleum, et super homines, et super pecora, et super omnes labores manuum eorum. Item propheta alius repetit et dicit [11]): *Et pluam super unam civitatem et super unam* [12]) *non pluam. Pars una conpluetur et pars, super quam non pluero, arefiet. Et congregabuntur duae et tres civitates in unam civitatem potandae aquae causa, nec satiabuntur, et non convertimini ad me, dicit dominus.*

V.

Indignatur ecce dominus et irascitur et quod ad eum non convertamini [1]) comminatur; et tu miraris aut quereris in hac obstinatione et contemptu vestro, si rara desuper pluvia descendat, si terra situ pulveris squaleat, si vix ieiunas et pallidas herbas sterilis gleba producat, si vineam debilitet grando caedens, si oleam detruncet turbo subvertens, si fontem siccitas statuat, aërem pestilens aura corrumpat, hominem morbida valitudo consumat, cum omnia ista peccatis provocantibus veniant et plus exacerbetur deus, quando nihil talia et tanta proficiant? Fieri enim ista vel ad disciplinam contumacium vel ad paenam ma-

---

11) Amos. 4, 7. 12) Ità codd. W. Mabc. Bab. A et decem Anglici, ita legitur et in Graeco. *Unam* pro *aliam*, ut in Md et in vulgatis libris est, itidem correxit docta illa manus in Gottingensi Manut. ed. exemplari.

V. 1) *convertimini* Ma. Ba et A c. ed. Dav. Dein *tu minaris* Bb. Pro *quaereris* A *quaerens*. Mox *vestro* (Bb habet *tuo*) corr. m. supra addidit in W. Idem liber habet *discendat*, tum *siti* pro *si terra situ* A, *pulveris situ* et mox *sterelis* Mb. Voc. *sterilis* om. A. Proxime idem scribit *debilitat*. Dein *cedens* edd. vett., *cadens* Erasmus, item Gravius; hic tamen *caedens* in mg. Statim *oleum* Bb. Pro *hominem* Erasmus et Gravius *homines*. Ante *morbida* deletum *valida* in Mc, *valitudo* pro *valetudo* exhibent W. Macd. Bab et e corr. Mb, item edd. vett. c. Erasm. et Manut.

lorum declarat in scripturis sanctis idem deus dicens [2]): *Sine causa percussi* [3]) *filios vestros, disciplinam non exceperunt.* Et [4]) propheta devotus ac dicatus deo ad haec eadem respondet et dicit [5]): *Verberasti eos, nec doluerunt; flagellasti eos, nec voluerunt accipere* [6]) *disciplinam.* Ecce inrogantur divinitus plagae [7]), et nullus dei metus est. Ecce verbera desuper et flagella non desunt, et trepidatio nulla, nulla [8]) formido est. Quid [9]) si non intercederet rebus humanis vel ista censura, quanto adhuc maior in hominibus esset audacia, facinorum inpunitate secura?

VI.

Quereris quod minus nunc tibi uberes fontes, et aurae [1]) salubres, et frequens pluvia et fertilis terra obsequium praebeant, quod non ita utilitatibus tuis et vo-

---

2) Hierem. 2, 30. 3) *non percussi* A. Tum *receperunt* Ba, *acceperunt* Bb et A. 4) *Ac* A. Vocc. *ad haec eadem* om. Ba. Dein *respondit et dicit* dant codd. W. Mabc et Ba una cum edd. Ven. Dav. Kunn. Remb. atque Erasm., *respondet dicens* Md, *respondit dicens* A. 5) Hierem. 5, 3. 6) *credere nec accipere* exstat in edd. vett. et in Erasm. Grav. Manut. atque Morell. Sed vocc. *credere nec* suspecta iam Gravio merito delevit vir doct. in Gottingensi Manut. ed. exemplari. 7) *inrogatur* — *plaga* scribit Mb. 8) *trepidatio nulla, nulla cunctatio, formido nulla est* habet ed. Dav., indeque Grav. *trepidatio nulla, nulla cunctatio* (posteriora autem duo vocabula minut. typis sunt excusa), *nulla formido est.* Post *trepidatio nulla* W et Mac addunt *est.* Alterum *nulla* om. Bb et A, item quod post *formido* sequitur *est* codices W et Mac. 9) *Quod* Bb. Tum *vel rebus* Mb, *humanis rebus* Ba, *ista* ab r. m. inter vers. habet W. Dein male *quanta* A et *in omnibus* edd. vett. c. Erasm.

VI. 1) *auras* Bb, *aures* (littera *a* ab r. m. superscr.) Md. Tum *sterilis* pro *fertilis* et mox *voluntatibus* pro *voluptatibus* A.

luptatibus elementa deserviant. Tu enim deo servis [2]); per quem tibi cuncta deserviunt; famularis illi cuius nutu tibi universa famulantur. Ipse de servo [3]) tuo exigis servitutem et homo hominem parere tibi et obedire compellis, et cum sit vobis eadem sors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, aequali iure et pari lege vel veniatur in istum mundum vel de mundo postmodum recedatur, tamen nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, inperiosus et nimius servitutis exactor flagellas,

---

2) *servis deo* Bb, *deo non servis* edd. vett., *deo*ⁿ *servis* (*n* a s. m. supra addit.) Mbc, *dno non servis* Md, *deo servis* primus edidit Erasmus hancque emendationem ab editoribus posterioribus probatam rell. libri mei et tredecim veteres Baluziani egregie confirmant. *Cuncta* corr. m. superscripsit in W, *deserviant* habet A. Deinde *tu non famularis* legitur in edd. vett. et in quinque codd. Baluz., *tu famularis* dederunt Erasm. Grav. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. Sed *tu* om. codd. mei, Italici omnes et novendecim veteres Baluziani, item edd. Mor. Baluz. et Goldh. In Mb r. m. inseruit *nec*, in Mc supra addidit *non*. Interrogationis signo distinguitur post *deserviunt* et post *famulantur* ab Erasm. Grav. Morell. Pamel. Rigalt. et Oxon., post *famulantur* a Goldh. *Familiaris* pro *famularis* reperitur in A, *cuncta* pro *universa* scribit Mb. 3) *desiderio* perperam Ba. Dein *servitium* edd. vett. c. Erasm. et Grav., inverse *tibi parere* Bb, mox *conpellis* Md, *conpelles* Mb. Post *nascendi* A infercit *et*. Tum *condicio* exhibent Ba et Mcd, item edd. Dav. Manut. Pamel. atque Rigalt., *conditio* ceteri libri scripti et editi. Vid. ad domin. orat. cap. XVII. not. 1. coll. de mortalit. cap. VI. not. 1. Statim *et moriendi* dat Mb et paulo post *vite* pro *iure* Bb. Proximum *vel*, quod abest a cod. Ma, in Mc r. m. supra adiecit. Mox *de isto mundo* habent edd. vett., *de hoc mundo* Erasm. Grav. et Morell. Dein *post modum* Ma et Bab Ante *tamen* liber A interponit particulam *et*. Alio ordine in edd. vett. et in Erasm. atque Grav. legitur *pro arbitrio tuo tibi*, in iisdemque libris et in Morell. *imperium* pro *obsequium*. In seqq.: *pareatur impericulosus et nimium* (sic) a corr. m. habet Bb. *Inperiosus* pro *imperiosus*

verberas, fame, siti, nuditate, et ferro frequenter et carcere adfligis et crucias, et non adgnoscis dominum deum, cum sic exerceas ipse dominatum?

VII.

Merito ergo incursantibus plagis non desunt dei flagella [1]), nec verbera. Quae cum [2]) nihil istic promoveant, nec ad deum singulos tanto cladium terrore convertant, manet postmodum carcer aeternus et iugis flamma et paena

---

recepi e cod. Mb. Cf. ad Donat. cap. IV. not. 10. *Nimium* scribunt etiam W. Mab et Bb. Pro *nimis*, quod est in ed. Manut., vir doct. correxit *nimius* et post *exactor* Md addit *es*. Tum *flagellis verberas* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Grav. Iidem libri praeter Grav. *frequenter ferro*, Manut. et sequentes usque ad Baluz. *ferro frequenter*. Correxerat iam Gravius *et ferro frequenter* idque confirmant codices mei omnes; *ferro etiam frequenter* tacite scripsit Baluzius, quem secutus est Goldhornius. Statim *adfligis* Mb et Ba c. ed. Morell., *affligis* vulg., *adeligis* W, *adaeligis* (sic) Ma. Tum *cruciaris* A. Deinde *adgnoscis* Ma (vulgo *agnoscis*, edd. vett. *cognoscis* permutatione frequenti. Vid. quae adnotavi ad Paulin. de vita S. Ambrosii p. 228), *agnoscis miser* primus Manutius. Sed v. *miser* om. codd. mei, Italici praeter unum Vat. omnes et decem Anglici. Quare expunxi. Inverso ordine Ma et ed. Morell. habent *dm dnm*. Et ita primo legebatur in Mc, ubi *deum*, quam vocem omittit Md, postea deletum est. *Tuum*, quod vulgo additur, codd. W. Mabc. Bab. A et decem Anglici non agnoscunt. Idcirco demendum censui. Voces *in homine* a Manutio post *ipse* interpositas merito omittunt mei libri, omnes Italici excepto Vat. 1., viginti et duo Baluz. et decem Anglici. Retinuit hanc lectionem absonam Pamelius, adnotans: „Solus habet has voces Manut. Malim autem legi: *in hominem*.“

VII. 1) *flagella dei* A. Pro *nec* Md *et non*. 2) *cum* correctoris manui debet cod. W. Dein *istinc* Bb et A, *promoneant* Md, *ad dominum* Bb, item edd. vett. c. Erasm. et Grav. Vitiose *tantorum* Md, *gladium* Bb, *cladum* Ver., *gladii* Mb. Cf. cap. IX. not. 1. Tum *convertat* A. Pro *manet* W et Ma *nam et*. Mox *auditur* Md,

perpetua; nec audietur illic rogantium gemitus; quia nec
hic dei indignantis terror auditus est, qui per prophetam
clamat et dicit [3]: *Audite sermonem*[4] *domini, filii Israël,
quia iudicium est domini adversus incolas terrae, eo
quod neque misericordia, neque veritas, neque agnitio
dei sit super terram, sed exsecratio et mendacium et
caedes et furtum et adulterium diffusum est super ter-
|ram; sanguinem sanguini supermiscent. Idcirco terra* 219
lugebit[5] *cum universis incolis suis, cum bestiis agri,
cum serpentibus terrae, cum volucribus caeli, et deficient
pisces maris, ut nemo iudicet, nemo revincat.* Indignari
se deus dicit [6] et irasci, quod agnitio dei non sit in
terris; et deus non agnoscitur, nec timetur. Delicta
mendaciorum, libidinum [7]), fraudium, crudelitatis, impietatis,

---

illuc A. 3) Osee. 4, 1. 4) *sermones* Ver. Dein *Israhel* W, *quoniam* pro *quia* Md, *est* om. Bb, *domini est adversum* habent edd. vett. c. Erasm. et Grav. (*domino* exstat in Test. III. 47. p. 318, ut in antiqua et nova versione Latina), tum *eo* ante *quod* om. Mbcd. Bab et ed. Manut., nec aliter legitur in Test., *quia* pro *eo quod* cum antiqua versione Latina exhibent W et Ma, *et* scribitur in A ibidemque *dei agnitio*. *Sit* correctoris manus addidit in Md. Statim *supra terram* et h. l. et infra habet W. Quod sequitur *sed* abest a Bab et A, item a libro posteriore copula post *furtum*. Ante *sanguinem* Bb inserit *et*. 5) *lugebat* A. Mox *et cum serpentibus* W et Mab. Deinde *cum volucribus et volatilibus* edd. Manutianam antecedentes. Sed vocc. *et volatilibus* merito minut. litteris scripsit Gravius. 6) *se dicit deus* Ver. Vocc. *et irasci* absunt quidem a meis codd. et ab edd. Dav. Manut. Pamel. Rigalt. atque Oxon., leguntur tamen in septendecim libris Baluzianis. Dicit etiam Noster cap. V. init.: *Indignatur ecce dominus et irascitur*. Tum *eo quod* exhibent cod. Mb veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. Verba: *et deus non agnoscitur, nec timetur* Gravius sine causa addubitavit; *agnoscatur* scribit Bb, *agnoscatur* — *timeatur* edidit Morellius. 7) *et libidinum* Erasm. Dein *fraudum* W. Mac et Ba editionesque Dav. Remb. Erasm. Grav. Morell. Pamel., *frudum* (sic) A. Post

furoris deus increpat et incusat, et ad innocentiam nemo convertitur. Fiunt ecce quae verbis dei [8]) ante praedicta sunt, nec quisquam fide praesentium, ut in futurum consulat, admonetur. Inter ipsa [9]) adversa, quibus vix coartata et conclusa anima respirat, vacat malos esse et in periculis tantis non de se magis, sed de altero iudicare. Indignamini indignari deum, quasi aliquid boni male vivendo mereamini, quasi non omnia ista, quae accidunt, minora adhuc sint [10]) et leviora peccatis vestris.

VIII.

Qui alios [1]) iudicas, aliquando esto et tui iudex, conscientiae tuae latebras intuere, immo (quia nullus iam delinquendi vel pudor est et sic peccatur, quasi per ipsa peccata placeatur) qui perspicuus et nudus a cunctis vi-

---

crudelitatis additur *blasphemiarum* in exemplaribus SP. Ven. Kunn. Remb. Erasm. Grav. et Morell. Tum *inpietatis* habet Mb, *impietatibus* A, *furoris*, *blasphemie* ed. Dav. Ante *deus* in Mb deletum est *eos*. Mox *convertetur* exstat in Ma, *revertitur* in ed. Dav. 8) *domini* Md. Proxime *solvat fidem* scribit Ba, *fide* om. ed. Dav., *ammonetur* cum eodem libro exhibet cod. Md. 9) *ipsa* in A deest. Male *coarctata* Grav. Vid. *Wagner.* orthograph. Vergil. p. 417. Tum *inclusa* — *suspirat* ed. Dav. 10) *sunt* Ba. A et pr. Ma. Deinde *nostris* A.

VIII. 1) *aliquos* pr. W. Tum *aliquanto* Md, *esto et tui* (*tuis* W et Ma) *iudex* W. Mabc. Bab itemque edd. Dav. Grav. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon., *esto et tu iudex* A, *esto et tibi iudex* edd. vett. c. Erasm., *et tu esto tui iudex* Md. Baluz. Goldh. Dein *quia delinquendi nullus pudor est* ed. Dav., *quia nullus iam delinquendi pudor est* Md. Recte *quia nullus iam delinquendi vel pudor est* W. Mabc et Bab editique omnes praeter Oxon. et Baluz., in quibus, ut in cod. A, ante *vel pudor* male insertum est *metus*. Statim *si* pro *sic* libri ante Gravium editi, si excipias Daventriensem. Tum *peccator* Bb et A. Post *quasi* praeeunte codice Ver. expunxi *magis*, quod glossam sapit. Dein *pro ipsis peccatis* scripserunt

deris, et ipse te respice. Aut enim superbia inflatus es, aut avaritia rapax es [2]), aut iracundia saevus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, aut livore invidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus, et miraris in paenas generis humani iram dei crescere, cum crescat cotidie quod puniatur? Hostem quereris exsurgere, quasi, etsi hostis desit, esse pax inter ipsas togas possit [3]); hostem quereris exsurgere, quasi non, etsi externa de barbaris arma et pericula comprimantur, ferocius intus et gravius de calumniis et iniuriis potentium civium domesticae inpugnationis tela grassentur; de sterilitate ac fame quereris, quasi famem maiorem siccitas, quam rapacitas

---

Remboltus et Erasmus. Ante *placeatur* in A deletum est *placeatis*. Vitiose in Mc pro *nudus* legitur *mundus*, inverso verborum ordine *nudus videris a cunctis* exhibent edd. SP. Venet. Kunn. Remb. et Erasm., *nud. ab omnibus vid.* praebet Dav. 2) Ita codd. Mabcd. Bab et A. Concordant edd. Dav. et Morell., *rap. est* perperam W, *es* vulg. omittitur. Tum *vinulentia* W. Ma et pr. Mb. De qua scriptura cf. ad Donat. cap. II. not. 7. et de mortalit. cap. III. not. 4. Paulo post *in plagas* pro *in paenas* codd. Ver. et duo vett. Baluz. c., edd. Dav. et Grav. Comparat Baluz. *magis ac magis in plagas generis humani censuram dei indignantis accendi,* quae habentur cap. III. in fin. Proxime *quo* (i. e. *quoniam*) *crescit* habet A. 3) Desunt haec in cod. A et edd. SP. Venet. Kunn. et Remb.; *etsi* disiungunt Mbcd. Erasm. Manut. Pamel. (Mc om. *et*), item infra W. Mbcd veteresque edd. c. Erasm. *Si* h. l. deest in A, voc. *arma* in Bb. Statim *conprimantur* dant W et Md, *con primantur* (*con* ab al. m. superscr.) habet Mb, *confirmantur* inepte Ba. Mox *calumpniis* Md et A c. ed. Dav., *calumpnis* pr., a r. m. *calumniis* Mc, pro *inpugnationis* Mb *indignationis*. Tum *grassantur* Bb, *crassentur* Ba et Md, *crassantur* A et pr. Mc. Dein *ac fame* codd. Ver. W. Mabd. Bb et ex quinque mss. ed. Oxon., *aut fame* Mc veteresque edd., Erasm. Grav. Manut. Pamel. atque Rigalt., *et fame* Ba et A c. Morell. Baluz. Goldh. Pro *siccitas* Ver. *sterilitas*. In seqq.

faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis et pretiorum cumulis flagrantior inopiae ardor excrescat; quereris cludi [4]) imbribus caelum, cum sic horrea cludantur in terris; quereris minus nasci, quasi quae nata sunt indigentibus praebeantur; pestem et luem criminaris, cum peste ipsa et lue vel detecta sint vel aucta crimina singulorum, dum nec infirmis exhibetur misericordia et defunctis avaritia inhiat ac rapina. Idem [5]) ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii, fugientes morientium funera et adpetentes spolia mortuorum, ut adpareat in aegritudine sua miseros ad hoc forsitan et derelictos esse, ne possint, dum curantur, evadere. Nam perire aegrum voluit qui censum pereuntis invadit.

---

flagrantium W et Ma. Proxime *increscat* Mb. 4) Ita W. Mad. Ba et pr. Mb, a sec. autem man. *cl^a udi*; exhibent *cludi* item edd. Erasm. Grav. Manut. Morell. Pamel. et Rigalt. c. Oxon., *claudi* ceteri libri scripti et editi. Deinde *cludantur* W. Ba et edd. Erasm. recentioresque praeter Baluz. et Goldh., in quibus, ut in codd. rell., exstat *claudantur*. Vid. ad domin. orat. cap. XXII. not. 4. Omisi *nunc*, quod ante *minus nasci* interserunt codd. Ver. (testante Rigaltio) et Md editionesque Morell. Baluz. et Goldh., praeeuntibus ceteris libris tam scriptis, quam editis. Tum *indulgentibus prebeant* habet A, *et cum* Ba. Idem una cum Mc, in quo fuit *detacta*, et A *sunt* pro *sint*, mox *cohibetur* A, deinde *avaricia inhiante rapiuntur possessa* ed. Dav., *et rapina* A. 5) Ita W. Mab. Bab. A, *idest*, quod ex *idem* enatum videtur, Mc, *ideo* Md, *iidem* vulg. Statim *ad pietatem timidi* A, *et ad impia* Mb, *opera* pro *lucra*, tum *fugiencium* A. Deinde *adpetentes* W. Mab. Ba et ed. Morell., *appetentes* vulg. Conf. ad dominic. orat. cap. IX. not. 9. Item *adpareat* pro *appareat* Morell. De qua scriptura vid. *Wagner*. l. c. p. 407 sq. *Appareant* et *ad hec* reperitur in A. Particulam *et*, quam Cypriani consuetudo flagitat (vid. ad Donat. cap. III. not 1.), interposuerunt iam editor libri Dav. et Manutius praestantque codd. W. Mab. A et quattuor Anglici. Eam a m. pr. itidem habebat Mc. Tum *possent* legitur in Ver.

IX.

Tantus cladium [1]) terror dare non potest innocentiae disciplinam, et inter populum frequenti strage morientem nemo considerat et se esse mortalem. Passim discurritur, rapitur [2]), occupatur. Praedandi dissimulatio nulla, nulla cunctatio [3]). Quasi liceat, quasi oporteat, quasi ille qui non rapit [4]) damnum et dispendium proprium sentiat, sic unusquisque rapere festinat. In latronibus est utcumque [5]) aliqua scelerum verecundia, avias fauces et desertas solitudines deligunt, et sic illic delinquitur, ut tamen delinquentium facinus tenebris et nocte veletur. Avaritia palam saevit et ipsa audacia sua tuta in fori [6]) luce abruptae cupiditatis arma prostituit. Inde falsarii [7]), inde venefici, inde in media civitate sicarii tam ad peccandum prae-

---

IX. 1) *gladii* ed. Dav. et e *gladium* per ras. Mb, *gladium* Bb. Cf. cap. VII. not. 2. Deinde *inter philosophum* pr. Mc. In seqq. *et se esse* codd. omnes, item edd. Dav. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon., ceteri libri editi om. *et*. 2) *et rapitur* A. 3) *Predanti assimulatio nulla est, nulla truncacio* (sic) A. Prius *nulla* corr. m. addidit in W, *n. cunctatio est* exhibent edd. vett. (praeter Dav.) c. Erasm. Grav. atque Morell., *nulla formido est* e cod. Cambr. male adiecit Pamelius. 4) *rapuit* quidam codex ap. Morellium. Dein *dampnum* A c. ed. Dav. 5) *quodcumque* (*ut* a r. m. superscr.) Mb, *cumque* omisso *ut* A. Tum *scelerum aliqua verecundia* edd. vett. Erasm. et Morell., *verecundia scelerum*, *atras vel invias fauces vel desertas* A, *avias fauces* Bb et Mc veteresque edd. Pro *deligunt* Mabd et A exhibent *diligunt*, item edd. veteres, si excipias Daventriensem, in qua est *eligunt*, c. Erasm. Morell. Baluz. et Goldh. Vocc. *deligunt et sic illic* in Bb desunt. 6) *foro* A. 7) *falsari* Ba, *falsari* Mb. Quod subsequitur *inde* abest a W. Macd. Bab et A, nec non ab ed. Dav.; *inde venefici* om. ceterae edd. vett., *benefici* scribit Mb. Alterum *inde* primus addidit Erasmus. Prae-

cipites, quam inpune peccantes. A nocente crimen admittitur, nec innocens, qui vindicet, invenitur. De accusatore vel [8]) iudice metus nullus. Inpunitatem consecuntur mali, dum modesti tacent, timent conscii, veneunt iudicaturi. Et idcirco per prophetam divino spiritu [9]) et instinctu rei veritas promitur, certa et | manifesta ratio 220
monstratur deum posse adversa prohibere, sed ne ille subveniat merita peccantium facere. *Num quid* [10]), *ait* [11]), *non valet manus domini* [12]), *ut salvos faciat, aut gra-*

positio ante *media* in Mc supra est adiecta. Tum *sicari* Mb, *siccarii* Ma. A et pr. Mc, *sicharii* Md. Paulo post *in inpune peccantes* Ba. 8) *de* W. Ma et unus Anglicus. *Pavor* pro *metus* cod. antiquus ap. Morell. et exemplar Dav., *consecuntur* W. Mbd et Bb, vulg. *consequuntur*. Conf. ad Donat. cap. VIII. not. 8. et de domin. orat. cap. IX. not. 9. et cap. XII. not. 9. Ordine inverso *tacent modesti* ed. Dav., dein *conscii timent*, *veniunt* Mb. *Veniunt* item Bab et Md, tredecim Baluziani veteresque editiones, *venerunt* Mc et a r. m. in mg. *veniunt*, ex quo al. m. correxit *veneunt*. Et sic ceteri mss. mei et undecim ap. Baluz. c. editis recentioribus.

9) *divino spiritu sancto* Bb. Tum *rei* (a corr. m.) *veritatis* W, *rei veritatis* Ma; *promittitur* Md; *ratio* W. Mab. Bab. A, item edd. Dav. Erasm. Grav. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon., *ratione* ceteri libri scripti et editi; *monstra* (sic) in ras. W, *dominum* pro *deum* Md et exemplaria ante Manut. typis expressa. 10) *Num quid* W. Bab et in Test. II. 4. p. 285. Mc (*num quit* W), *numquid* codd. rell. et ed. Kunn. c. Remb., *nunquid* ceteri libri editi praeter Dav., qui habet *nunquam*. 11) Hesai. 59, 1. 12) Ita solus Mb, ita idem liber c. W in Test. l. c. et in Test. III. 47. p. 318, lectionem vulgatam una cum Ba contestans, quibus accensendi sunt tres de laps. cap. XVII. fin. Concordant veteres edd. excepta Dav., Erasm. Grav. Morell. Baluz. et Goldh. Legitur etiam in Graeco ἡ χεὶρ κυρίου. *Manus dei* exhibent codd. et edd. rell. itemque in Test. l. pr. vulgatus textus conspirantibus libris Wb. Ba et Mc, altero loco W et Mc. *Vos*, quod post *salvos* minutioribus litteris primus apposuit Gravius, recte om. codd. omnes praeter Md, qui pro *vos* habet *nos*.

vavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra [13]) *inter vos et deum separant. Et* [14]) *propter delicta vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur.* Peccata itaque et delicta [15]) reputentur, conscientiae vulnera cogitentur; et desinet unusquisque de deo vel de nobis conqueri, si quod patitur intellegat se mereri.

X.

Ecce [1]) id ipsum quale est, unde nobis cum maxime sermo est, quod nos infestatis innoxios, quod in contumeliam dei inpugnatis atque opprimitis dei servos. Parum est quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum conpendio rapinarum vita vestra maculatur [2]), quod superstitionibus falsis religio

---

Abest *vos* etiam in utroque Testimoniorum loco a libris scriptis et editis. Dein *gravabit* A, nec aliter tres codd. in libro de lapsis l. c., Wa et Mc in Test. utroque loco, in priore Wb et Ba. 13) *nostra* A. Idem *seperant*, Mc *s'perant*. 14) *Et* om. ed. Dav. Rursum *nostra* A. Dein *vertit* W. Post *faciem* praeeuntibus codd. W. Macd. Bb et ed. Dav. omisi *suam*, quod itidem omittunt Mbc in Test. loco priore, altero autem, ut in libro de lapsis, neque codd., neque editi agnoscunt. Concinunt Graeca verba: ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν. Male *a nobis* A et Baluz. atque Goldh. 15) *addicta* pro *et delicta* Bb. Mox *desinit* W. Mab. Bab et pr. Mc, item ed. Dav., *desinat* A et a s. m. Mc, *desinet* solus Md. Tum *de domino et de nobis* Md una cum edd. vett., si excipias Daventriensem, et Erasmiana, *de deo et de nobis* Morell., *de nobis vel de deo* Grav. Statim *quot* Bb.

X. 1) *Certe* Ba. Deinde *nobis cum maxime* W. Mbc et Goldh., *nobis cummaxime Gronov.* Observatt. in Scriptt. eccles. cap. XIV. p. 627, *nobiscum maxime* Ba. Md. A veteresque edd. c. Erasm. Grav. Manut. et Morell., *nobiscum cummaxime* Bb, *nobiscum* (omisso *maxime*) Ma, *nobis vobiscum maxime* ex quattuor codd. Pamelius eumque secuti sunt Rigalt. Oxon. et Baluz. Mox *infestatis atque opprimitis innoxios* Mb. 2) *maculetur* Ma. Tum *adhuc*

vera subvertitur, quod deus omnino non quaeritur, nec timetur. Adhuc [3]) insuper dei servos et maiestati ac nomini eius dicatos iniustis persecutionibus flagitatis. Satis non est quod ipse tu [4]) deum non colis; adhuc insuper eos qui colunt sacrilega infestatione persequeris. Deum nec colis [5]), nec coli omnino permittis, et cum ceteri, qui non tantum ista inepta idola et manu hominis facta simulacra, sed portenta quaedam et monstra venerantur, tibi placeant, solus displicet dei cultor. Fumant ubique in templis vestris [6]) hostiarum busta et rogi pecorum, et dei altaria vel nulla sunt vel occulta. Crocodili [7]) et

---

falsis Ba. Paulo post *non quaeritur* W. Ma. Bab et a r. m. Mc, a quo negatio aberat. Sic habent etiam edd. vett. excepta Dav., *nec quaeritur* Mbd. A et liber Dav. indeque Erasmus, quem secuti sunt recentiores. 3) *Adhucque* ed. Dav. Statim *numini* W. Ma et e corr. r. m. Mc, item Erasm. et Grav. in mg. Tum *flagitatis* W. Ma, a m. pr. Mc. Bab. A, duo veteres ap. Baluz. tresque Bodl. (in aliis quattuor Baluzianis supra *flagitatis* scriptum est *vel fatigatis*) c. ed. Manut. probante *Gronovio* (l. c.), qui verbum *flagitare*, quod sensu *vexandi, male habendi* capiendum est, docte illustravit; *fatigatis* exhibent septem libri ap. Baluz. et quidam Pameliani, ipse Baluzius et Goldhornius, *agitatis* Pamelius et Oxonienses, *flagellatis* Md et a r. m. in mg. Mc, ut legitur in edd. vett., Erasm. Grav. atque Morell., *affligitis* in ras. Mb. 4) *tu ipse* edd. vett. c. Erasm. et Morell., *dominum* pro *deum* Md et edd. vett. praeter Dav., item Erasm. atque Grav. Dein *non colis*, *nec coli omnino non permittis*, *adhec* (sic) A, *non coles* Mb. 5) *Dominum* Md, *non colis* A, *colere* pro *coli* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Mox *cum* om. ed. Dav., *cum ceteris* habet Bb. Deinde *inepta ista et hominum* pro *hominis* Mb. Statim *simulachra* Md et A c. edd. Dav. Remb. atque Erasm. Cf. *Wagner*. de orthograph. Vergil. p. 421. Recte *sed portenta* pro vulgat. *sed et portenta* cod. A. Vid. ad Donat. cap. VI. not. 5. Tum *venerentur* dant W et Ma. Dein *placent* Bb et ed. Dav. *Tibi*, quod post *solus* addidit Baluzius, om. libri scripti et editi omnes. Quare expunxi. 6) *in vestris templis* A. Mox idem *et occulta*, Bb *occulta sunt*. 7) *Crocodilli* a m. pr., a s.

cynocephali et lapides et serpentes coluntur, et deus solus in terris aut non colitur aut non est inpune quod colitur. Innoxios, iustos, deo [8]) caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Nec saltem [9]) contentus es dolorum nostrorum conpendio et simplici ac veloci brevitate paenarum, admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia, nec feritas atque inmanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis; excogitat novas paenas ingeniosa crudelitas.

XI.

Quae haec est [1]) insatiabilis carnificinae rabies, quae inexplebilis libido saevitiae? Quin potius elege [2]) tibi alterum de duobus: Christianum esse aut est crimen aut

---

corcodrilli W, *corcodrylli* Mab, *corcodilli* Ba, *cocodrilli* Md, *crogodilli* Bb, *troco doli* A. Tum *cynocefali* Ba c. ed. Dav., *cynochephali* Bb, *chynocephali* A, *conocephali* Md; *a vobis*, qnod ante *coluntur* e Gravii castigationibus inseruit Pamelius, solus habet Ba. Quocirca delendum censui. Prius *aut* r. m. superscripsit in Mb. 8) *deos* Bb, *dei* Md. Ita *Tertullianus* de paenitent. cap. IX.: *caris dei adgeniculari*. In seqq. recepi *bestiis*, *gladio* ex codd. meis, quibuscum faciunt edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. et Oxon., *gladio*, *bestiis* exhibent edd. Manutianam antecedentes, Baluziana et Goldhorniana. Cf. de bono patient. cap. VI. 9) *saltim* W. Ma et a s. m. Mb. Dein *contemptus* Bab. Mox *ac simplici* edd. vett. c. Erasm. et Morell. Tum *admones* A. Pro *lacerandis* W et Ma rursum *laniandis*. Vocabulo *visceribus* omisso A inepte scribit *munerosa* et in seqq. Ba *esse contemta*.

XI. 1) *est haec* Mbd, *insanabilis* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb., *carnificinae* om. A. 2) *elege* Bb et pr. W, *elegi* pr., ex corr. *elige* Mb; item a *s.* m. W. Post *Christianum* in Mb deletum est *me*. Quod sequitur *esse* enatum ex *es* in W. Dein verba *aut est crimen* ab al. m., ut videtur, in mg. habet Bb, *aut crimen ē* (a m. pr. *esse*) Md.

non est. Si crimen est, quid [3]) non interficis confitentem; si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri [4]) enim debui, si negarem. Si paenam tuam metuens id quod prius fueram et quod deos tuos non colueram mendacio fallente celarem, tunc torquendus fuissem, tunc ad confessionem criminis vi doloris adigendus [5]), sicut in quaestionibus ceteris torquentur rei, qui se negant crimine, quo accusantur, teneri, ut facinoris veritas, quae indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum sponte [6]) confitear et clamem, et crebris ac repetitis identidem vocibus Christianum me esse contester, quid tormenta admoves confitenti et deos tuos non in abditis et secretis locis, sed palam, sed publice, sed in foro ipso magistratibus et praesidibus audientibus destruenti, ut etsi parum fuerat quod in me prius criminabaris creverit, quod et odisse et punire plus debeas, quod, dum me Christianum celebri loco et populo circumstante

---

3) *cur* Mb et vett. edd. c. Erasm. atque Grav., quarum haec in mg. *quid*; *non* a r. m. superscriptum in Mc. Verba proxima: *si crimen non est, quid persequeris innocentem?* om. Bb; *cur* pro *quid* habet etiam h. l. ed. Dav. Tum *sequeris* pr. Mc. 4) *Torquere* edd. Venet. et Kunn., *negarem* pro *celarem* W et Ma. 5) *adi*-[u]*gendis* Mac. Tum *in quaestionibus ceteris* (*ceteri* Mbd) W. Mabcd. Bab et A, vulgo *in ceteris quaestionibus*. Mox pronom. *se* al. m. superscripsit in Bb, *crimine* e *crimen* enatum est in Mb. Paulo post *indicis* A, *voce* om. Bb. Idem liber cum edd. vett. habet *promittitur*. Deinde *exprimitur*. 6) [cum]*consponte* Mb, *quo sponte* A. Idem *confitetur*. Statim *et clamans crebris* Bb, item Morellius *ex optimis*, ut ait, *libris manu scriptis*. Pro *identidem* Bb *idem idem*. Tum *et* ante *quid* A, *qui* Bb, *quod* a m. pr. Mb. Proxime *non* om. W. Tum *et in secretis* exhibet Mb. Mox *fueram* A, *fuerit* Mb. Deinde *crevit* W et Ma, *quod* om. A. Proxime *quod quod dum* scribit Ba. In seqq. in Md legitur *praeconatione*, ut in edd. vett.

pronuntio, et vos et deos vestros clara et publica praedicatione confundo? Quid te ad infirmitatem corporis vertis, quid cum terrenae carnis inbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe [7]), fidem destrue, disceptatione, si potes, vince, vince ratione.

XII.

Vel si quid diis tuis numinis [1]) et potestatis est, ipsi in ultionem suam surgant, | ipsi se sua maiestate defendant. 221 At [2]) quid praestare colentibus possunt qui se de non colentibus vindicare non possunt? Nam si eo qui [3]) vindicatur pluris est ille qui vindicat, tu diis tuis maior es. Si autem his quos colis maior es [4]), non tu illos colere, sed ab illis coli debes. Sic illos laesos ultio

---

et Erasm., *praedicatione* primus correxit Gravius. 7) *confringere* Ma. Tum *fide destrue disceptationem, si potes, convince rationa* Md. Alterum *vince* om. Mb, *rationem* scribunt Mb et Ba.

XII. 1) *minimis* A. Mox *surgunt* et *de* pro *se* A, *se* in Mb s. m. supra addidit. 2) Ita Gravius in marg., Latinius et *Ant. de Rooy* Spicileg. crit p. 32; codd. et edd. *aut.* Pronom. *se,* quod ante *colentibus* tacite inseruit Baluzius, codd. W. Mabcd. Bb et A merito omittunt, *colentibus se* habet Ba, unde patet istud additamentum e glossemate fluxisse. Deinde *possint* V (Ver.? Ceterae enim litterae in Gottingensi Manut. editionis exemplari ab imperita bibliopegi manu sunt abscisae), item edd. vett. c. Erasm. et Morell. 3) *qui* a diversa manu superscriptum est in Mc. Idem liber exhibebat *iudicatur.* Tum *plus est* Ba. Post *maior* verbum *es* al. m. addidit in W. 4) Desiderantur haec in A. Pro *iis quos* e codd. W. Bab et Mc restitui *his quos* (*his* ex *iis* correctum est in Mb), *hiis* habent Mad et exemplar Dav. De usu pronominis demonstrativi *hic* pro *is* cum relativo coniuncti vid. quae adnotavi ad dominic. orat. cap. XII. not. 9. Statim *ab illis* (legitur vulgo *ab ipsis*) praebuerunt codd. W. Mcd. Bab et A. Concordant edd. Grav. et Morell. Ita correxit etiam vir doct. in Gottingensi Manut. ed. exemplari; *ab illos* vitiose scribit Ma. *Potius* adiectum ab Erasmo et

vestra defendit, quomodo et clausos, ne pereant, tutela vestra custodit. Pudeat te eos colere quos ipse defendis, pudeat tutelam [5]) de eis sperare quos tu tueris. O si audire eos [6]) velles et videre, quando a nobis adiurantur, torquentur spiritalibus flagris et verborum tormentis de obsessis corporibus eiciuntur, quando eiulantes et gementes voce humana et potestate divina flagella et verbera sentientes venturum iudicium confitentur. Veni et cognosce vera [7]) esse quae dicimus. Et [8]) quia sic deos colere te dicis, vel ipsis quos colis crede, aut, si volueris et tibi credere, de te ipso loquetur audiente te qui nunc tuum pectus obsedit, qui nunc mentem tuam ignorantiae nocte caecavit. Videbis nos rogari ab eis quos tu rogas, timeri [9]) ab eis, quos tu adoras; videbis sub manu nostra stare

---

a recentioribus probatum omisi assentientibus libris W. Mabcd. Ba et A. Quae post *debes* adduntur verba *et timeri ut dominus* absunt a codd. W. Mabc. Ba et A itemque a Seguieriano. Idcirco ea, utpote supervacanea, eieci. 5) *pudeat te tutelam* Ba. Tum *de eis* W. Macd. Bab et A, *de iis* edd. SP. Ven. Kunn. Remb. et Erasm. una cum posterioribus, *de hiis* Dav., *ab eis* Mb. Dein *tu ipse tueris* edd. Manut. et recentiores, si excipias Morellianam, in qua, ut in libris scriptis et in editis antiquioribus *ipse* non reperitur. Quocirca hoc vocabulum dempsi. 6) *eos* om. Bb. Tum *velis* habent W. Mac. Bab, a m. pr. Ma, Grav. in mg. et Morell., *aut videre* A. Dein *qū* (*quum*) pro *qn̄* (i. e. *quando*) ed. Dav. Ante *torquentur* omisi *et* cum W. Mabc. Bab et A. Tum *spiritualibus* Mc et A, mendose *fraglis* W et Ma, *flagellis* Mc. Mox *eiciuntur* W. Mabd. Ba. A, *eiiciuntur* Mc et vulgati libri, *deiciuntur* Bb; *heiulantes* W et Ma, *continentur* pro *confitentur* Ba. 7) *Verum cognoscet et vera* A, *cognosces* Vat. 1., *esse vera* edd. vett. c. Erasm. 8) *Ut* A, ordine inverso *te deos colere dicis*, *vel ipsos* Md, *ipsi* A. In seqq. *de te ipse* Bb, tum *loquentur* c. Mb et Ba. Proxime *obsident* et *caecant* ex mutatione recentioris manus Mb. Alterum *nunc* om. W et Mac. 9) Verba: *quos tu rogas — quos tu times* desunt in Ma, *etiam timeri* habet Mb. Ante *quos tu adoras*

vinctos et tremere captivos quos tu suspicis et veneraris ut dominos. Certe vel sic confundi in istis erroribus tuis poteris [10]), quando conspexeris et audieris deos tuos quid sint interrogatione nostra statim prodere et praesentibus licet vobis praestigias illas et fallacias suas non posse celare.

XIII.

Quae ergo mentis ignavia est, immo quae desipientium caeca et stulta dementia [1]), ad lucem de tenebris nolle venire et mortis aeternae laqueis vinctos spem nolle inmortalitatis excipere, non metuere deum comminantem et dicentem [2]): *Sacrificans diis eradicabitur, nisi domino soli?* Et iterum [3]): *Adoraverunt eos quos fecerunt digiti eorum, et curvatus* [4]) *est homo, et humiliatus est vir, et non laxabo illis.* Quid te ad falsos deos humilias et inclinas, quid ante inepta simulacra [5]) et figmenta

---

vocc. *quos tu times*, quippe quae symmetriae non conveniunt, praeeuntibus libris W. Mbcd. Bab et A, quibuscum concordant edd. Manut. Pamel. atque Rigalt., expunxi. Tum *sub manus nostras* Vat. 4. et pr. Mb. Conspirant edd. SP. Venet. Kunn. Remb. Erasm. Grav. Morell., *sub manibus nostris* est in Dav., *vinctosque tremere* m. pr. scripserat in Mc, *timore* pro *tremere*, quod deficit in A, exhibet Bb. 10) *poteris tuis* A, *et audieris* om. Ba. Pro *sint* in Bb perperam scribitur *sine, in interrogatione nostra* habet Md, *vestra* A, *ad interrogationes nostras* exstat in Vat. 3. Ante *prodere* r. m. in Mb addidit *se*. Copulam om. Md. Dein *praestrigias* perperam dant W et Ma, *suas* in Mb r. m. supra adiecit.

XIII. 1) *dementia est* Mb. Mox *non venire* codd. mei et Vaticani omnes editionesque ante Manut. et Morelliana. In seqq. *conminantem* Md. 2) Exod. 22, 20. 3) Hesai. 2, 8. 4) Ita codd. mei et plerique Morelliani. Vid. de laps. cap. V. p. 66 et epist. ad Fortunat. cap. III. p. 264. Vulg. *incurvatus*. Cf. *Gronov*. Observatt. p. 570. Proximum *et* om. A. 5) *simulachra* Md. A et exemplar Dav. Cf. cap. X not. 5.

terrena captivum corpus incurvas? Rectum te deus fecit, et cum cetera animalia prona et ad terram situ vergente depressa sint [6]), tibi sublimis status et ad caelum atque ad deum sursum vultus erectus est. Illuc intuere, illuc oculos tuos erige, in supernis deum quaere. Ut carere [7]) inferis possis, ad alta et caelestia suspensum pectus attolle. Quid te in lapsum mortis cum serpente quem colis sternis? Quid in ruinam [8]) diaboli per ipsum et cum ipso cadis? Sublimitatem serva, qua natus es [9]). Persevera talis qualis a deo factus es [10]). Cum statu oris et corporis animum tuum statue. Ut cognoscere deum possis, te ante cognosce. Relinque idola quae humanus error invenit. Ad deum convertere; quem si inploraveris, subvenit [11]). Christo crede quem vivificandis ac [12]) reparandis nobis pater misit.

XIV.

Laedere servos dei et Christi persecutionibus tuis desine, quos laesos ultio divina defendit. Inde est enim [1]) quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur,

---

6) Respexit, ut videtur, *Salust.* Catil. cap. I. aut Salustii imitatorem, *Minuc. Felic.* Octav. cap. XVII. §. 3. Tum *sublimi* Ba *tu* et a m. pr. Mc. Mox *ad dominum suum* W, *ad dominum suum* Mabcd, *ad deum tuum* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Correxit Manutius. *Sursum* om. Bb. 7) *carcere* Ba. Dein *et ad alta* A. Proxime *adtolle* W et Bab. 8) *in ruinas* Mb. Tum *in ipso cordis* Bb. 9) *es* al. m. addidit in Mc. 10) Om. haec A. Praepositionem ante *deo* al. m. superscripsit in Mb. 11) *subveniet* Bb et a s. m. Mb. 12) *de* pro *ac* A.

XIV. 1) Ita codd. W. Mabc. Bab et A c. edd. Grav. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. atque Oxon., *enim* om. Md. Dav. Erasm. Baluz. et Goldh., *tamen est* dant edd. rell. Statim *et nemo* scribunt W. Mabc et Bab. Pro *quando* Mb habet *cum*, dein *adprehenditur* habent W. Mab.

nec se adversus iniustam violentiam vestram, quamvis nimius et copiosus noster populus, ulciscitur. Patientes [2]) facit de secutura ultione securitas. Innocentes nocentibus cedunt. Insontes paenis et cruciatibus adquiescunt, certi et fidentes quod inultum non remaneat [3]) quodcumque perpetimur, quantoque maior fuerit persecutionis iniuria, tanto et iustior fiat et gravior pro persecutione vindicta, nec umquam impiorum scelere in nostrum nomen exsurgitur, ut non statim divinitus vindicta comitetur. Ut memorias taceamus [4]) antiquas et ultiones pro cultoribus dei saepe repetitas nullo vocis praeconio revolvamus, documentum recentis rei satis est, quod sic celeriter quod-
|que in tanta celeritate sic granditer nuper secuta de- 222
fensio est, ruinis rerum, iacturis opum, dispendio militum, deminutione castrorum. Nec hoc casu accidisse [5]) aliquis

Bab moxque *adversum* A. Omittitur voc. *iniustam* in Ver. Proxima vocabula *nimius et copiosus* in Mc r. m. delevit. Tum *noster sit populus* primus edidit Morellius. Legitur quidem *sit* in cod. Ver., sed a meis libris abest excepto Bb, qui habet *sit nost. pop.*, unde coniici potest, verbum *sit* a glossatoris cuiusdam manu esse profectum. Igitur expungendum censui. 2) Praemittitur *et* in Bb et ed. Dav. Vocc. *de secutura* r. m. ad mg. addidit in Mc, *de futura* exhibet A. 3) *remanet* dant W et Ma. Ad *quanto* r. m. supra adiecit *que* in Mc. Tum *fuit* A. Post *tanto* partic. *et* om. W. Mb et Bb. Perperam *iniustior* Ba, *fiet* W. Mab et Bb, *pro persecutionibus* Bb. Dein *unquam* A veteresque edd. Erasm. Grav. et Morell., *exurgit* A, *vindictae* Ba. 4) *memorias non teneamus* edd. vett., si excipias Daventriensem, et Erasmiana. Mox vitiose *repetita nullo* W, *repetit, a nullo* Ma. Tum *et quod sic* Ma, *quoque* pro *quodque* Mb et Bb, *sequta* (sic) *est defensio* A. Statim *ruinis rerum* confirmant etiam mei libri, Italici omnes et septem Anglici; *regum* pro *rerum* exhibent editi praeter Morell. Baluz. et Goldh. Recte *deminutione* W. Mb. Bb et pr. Mc. Ita iam Morell., *diminutione* ceteri libri scripti et editi. Cf. ad cap. II. in f. et ad cap. XIX. not. 11. 5) *excidisse* pr. Mb. Dein *fortuitu*, *computet* Ma.

existimet aut fuisse fortuitum putet, cum iam pridem scriptura divina posuerit et dixerit [6]): *Mihi vindictam* [7]), *ego retribuam, dicit dominus;* et iterum spiritus sanctus praemoneat et dicat [8]): *Ne dixeris* [9]): *Ulciscar me* [10]) *de inimico meo, sed exspecta dominum, ut tibi auxilio sit.* Unde clarum est atque manifestum, quia non per nos, sed pro nobis accidunt cuncta ista quae de dei indignatione [11]) descendunt.

XV.

Nec ideo quis putet Christianos [1]) his quae accidunt non vindicari quod et ipsi videantur accidentium incursione perstringi. Paenam de adversis mundi ille sentit cui et [2]) laetitia et gloria omnis in mundo est. Ille maeret

---

6) Rom. 12, 19. 7) *Mihi vindicta* W et Mc. Convenit hoc cum Graeco ἐμοὶ ἐκδίκησις. Sed *mihi vindictam* reperitur etiam in Test. III. 106. p. 328 et ap. *Tertullian.* adv. Marcion. IV. 16. V. 14. ibidemque II. 18. legitur *mihi defensam.* Conf. *Sabatier.* ad hunc h. apostoli locum celebratissimum. Quod subsequitur *ego* in Mc r. m. superscripsit, *et ego* habent Md. A et ed. Grav. Itidem in Testim. Mc. 8) *praemonet et dicat* (primo *dicet*) a r. m. Mb. Vid. Prov. 20, 22. 9) *Ne dicas* Mb. 10) *me* r. m. supra addidit in Mb. Tum *de inimicis meis* Mb in Test. l. c. Pro *exspecta* in Test. legitur *sustine.* *Deum* exhibent Bb et A. Sic etiam in Test. W et Mb. Tum *in auxilio* Bb, *auxilietur* Mb. 11) *de dignatione* (sic) A, *dignatione* item Mb et Ba.

XV. 1) *Christianis* W et Ma. Recte *his* W. Mabcd et Bab, *hiis* A, *de hiis* ed. Dav., *in his* Voss. 1., *in* (min. litt. script.) *iis* Grav., *iis* edd. rell. Vid. ad cap. XII. not. 4. Tum *qui* Mc veteresque edd. et Erasm., *accedunt* pr. Mb, *quando* pro *quod* Bb. Mox *incursione* codd. omnes et edd. Manutianam antecedentes c. Morell., *incursatione* Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Tandem alteram lectionem restituit Baluzius. 2) *et* om. Mb et Bb. Pro *et laetitia* primo scriptum fuit *caelestia* in Mc.

et deflet, si sibi male sit [3]) in saeculo, cui bene non potest esse post saeculum, cuius vivendi fructus omnis hic capitur, cuius hic solacium omne finitur, cuius caduca et brevis vita hic aliquam dulcedinem conputat et voluptatem, quando istinc excesserit, paena iam sola superest ad dolorem. Ceterum nullus his [4]) dolor est de incursione malorum praesentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec [5]) consternamur adversis, nec frangimur, nec dolemus, neque in ulla aut rerum clade aut corporum valitudine mussitamus. Spiritu [6]) magis,

---

3) *sit* om. Bb; *sic,* dein *esse non potest* habet A, *esse* ab al. m. W. Pro *fructus* Mc et editi vett. dant *finis*. Statim *accipitur* scribit Ma, *solacium* (vulg. *solatium*) praebuerunt W. Mabd. Ba et A. Vid. *Wagner*. l. c. p. 472. In seqq. omissa partic. *et* Md et edd. vett. c. Erasm. et Grav. exhibent *voluptatum*, in Ba legitur *voluptate*. Ante *quando* (Erasm. edidit *cum*) ed. Dav. interserit *cui,* Grav. *qui*. Pro *istinc* Mb et Grav. habent *hinc*. Tum *recesserit* edd. vett. Erasm. et Manut.; correxit tamen vir doct. in Gottingensi exemplari *excesserit,* quod reperi in Bb; *excesserint* primo legebatur in Mb. Statim ordine inverso *sola iam* scribunt Mbc. 4) *his* W. Mac. Bab et duo Anglici c. ed. Grav., *hiis* exemplar Dav., *hic* Mbd et A, item duo Anglici veteresque edd. c. Erasm. et Morell., *iis* Manut. Pamel. et recentiores. Vid. supra not. 1. *Est* r. m. interposuit in W. Tum *incursatione* codd. W. Ma. Bab et A, quibuscum faciunt edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. et Oxon.; sed *incursione* tuentur ceteri libri scripti et editi. 5) *neque* A. Dein *consternamur* W. Ma et Bb itemque edd. vett. praeter Dav. una cum Manut. Morell. Pam. Rigalt. et Oxon., *consternantur* A, *consternimur* Mbd et Ba, quibus adstipulantur edd. Dav. Erasm. Grav. atque Baluz., *consternemur* (i) Mc. Post *adversis* Ba addit *omnino*. Proxime *in nulla* habent Ma et Bb, *in nulla rerum clade* scribit Ba. *Valitudine* pro *valet*. receptum e codd. W. Macd. Bab et A. Concordant edd. vett. Manut. et Pamel., *valetudine* (i) exstat in Mb. Dein *musitamus* W. Mabd. Bab et A c. edd. vett. Ita primitus etiam Mc, a s. m. *mutamur*. 6) *Spiritus* W, *spiritum* Ma. Primo

quam carne viventes firmitate animi infirmitatem corporis vincimus. Per ipsa quae vos [7]) cruciant et fatigant probari et corroborari nos scimus et fidimus.

XVI.

Putatis nos [1]) adversa vobiscum aequaliter perpeti, cum eadem adversa videatis a nobis et vobis non aequaliter sustineri? Apud vos inpatientia clamosa semper et querula [2]) est; apud nos fortis et religiosa patientia quieta semper et semper in deum grata est; nec quicquam istic laetum aut prosperum sibi vindicat, sed mitis et lenis et contra omnes fluctuantis mundi turbines stabilis divinae pollicitationis tempus exspectat. Quam diu [3]) enim corpus

---

vivent W, *firmitatē* A et a m. pr. Mb, tum *infirmitate* Ba. 7) *vos* W. Mabcd et Bab, item edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. atque Oxon., *nos* A c. ceteris editis. Deinde *conroborari* Bƀ, *comprobari* Ba. In clausula *fidemus* W et Ma, *fidimus* (alt. *i* in ras. script.) Mb, *confidimus* Md c. edd. vett. Erasm. Grav. et Morell.

XVI. 1) *nos* bis habet Bb. Tum *nobiscum* A. Verba: *perpeti — non aequaliter* om. Bb et A. Pro *cum* (ita primus Erasmus) e codd. et edd. vett., quibuscum facit Morell., restitui *quando*. Mox *et a vobis* Ba. 2) *querela* A, *querula* e corr. in ras. Mb. Statim *apud vos* Bb. Tum *est* pro *et* Ba, *relegiosa* Mb, *sapientia* pro *patientia* Bb. Proxime *in dominum* W, *in deo* Mbc et Bb, *in domino* Ma. Dein *est* (a r. m.), *et nec* W. Quod sequitur *quicquam* in Mb a r. m. corruptum est in *quisquam*, quod reperitur in ed. Dav., *quidquam* habent Grav. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. Tum *istinc* A. Mox *vendicat* Mc et a s. m. Mb c. edd. Dav. Remb. Erasm. Grav. Morell. et Oxon. In seqq. *fluctuantes* Bab et pr. Mb; *pollicitationes* primo scriptum fuit in libro posteriore, in quo v. *tempus* r. m. supra addidit. Idem liber habet *semper exspectans* (*ns* e corr. in ras. posito). 3) Ita Mc et edd. Kunn. Manut. Pamel., *quam | diu* (a l. ad l.) W et Bb, *quamdiu* Mabd et A, item edd. Dav. Remb. Erasm. Grav. Rigalt. Oxon. et Goldh., *quandiu* Ba c. edd. SP. Ven. Morell. et Baluz. Tum *hic* pro *hoc* edd. vett. c.

hoc permanet, commune cum ceteris sit necesse est et corporalis conditio communis, nec separari generi humano ab invicem datur, nisi istinc de saeculo recedatur. Intra unam domum boni et mali interim continemur [4]). Quidquid [5]) intra domum evenerit pari sorte perpetimur, donec aevi temporalis fine conpleto ad aeternae vel mortis vel inmortalitatis hospitia dividamur. Non ergo idcirco [6]) conpares vobis et aequales sumus, quia in isto adhuc mundo et carne hac constituti mundi et carnis incommoda vobiscum pariter incurrimus. Nam cum in sensu [7]) doloris sit

---

Erasm. et Grav., quarum postrema in mg. *hoc*. Verb. *permanet* excidit in A. Ante *sit* distinguunt edd. Dav. Remb. Erasm. Grav. et Goldh., vocc. *commune cum ceteris* referentes ad *permanet*; post *sit* autem Veneta et Kunneana. Interpunctionis notam prorsus omittit SP. Verba *sit — — conditio communis* in W et Ma desunt. Ceterum *sic* pro *sit* perperam scribitur in A. Dein *condicio* Ba. Mcd. A. Manut. Pamel. Statim *ne separari humanitus generi humano* A. Tum *nisi istinc* W. Mabc. Bab. A et libri editi excepto Baluziano, in quo legitur *nisi si istinc* (*isthinc* habet Morell.), ut in cod. Md. Pro *de saeculo* Gravius dedit *velocius*, cod. Ver. scribit *postmodum recedatur*. 4) *interius continentur* Md. 5) Ita Ma. Manut. Pamel. Ox., *quicquid* codd. et edd. rell. Recte *venerit* W. Macd. Bab et A veteresque edd., c. Morell., *evenerit* Mb et ceteri editi. Dein *perpetitur* Md, *repetimur* Ba, *patimur* A. Idem liber *aevi* et *fine* om. Post *dividamur* W. Ma et Mc addunt *loquitur et hortatur*, quae vocc. ex cap. seq. illata sunt. 6) *Nc̄* (i. e. *nunc*) pro *nec* (potius *non*) Bb. Dein *iccirco* Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. Sed codd. mei c. ceteris editis *idcirco*, ut Virgilii cod. Mediceus. Vid. *Wagner*. l. c. p. 443. Post *carne* Bb et vett. edd. c. Erasm. Grav. et Morell. om. *hac*, Mb a m. pr. exhibebat *a constitutione*, quod vitium r. m. correxit. Voc. *incommoda* m. pr. omisit in Mc. 7) Praepositionem corr. m. supra adiecit in W, *in sensum* pr. legebatur in Mb, *doloris* om. A, *in sens. dol. situm sit* scribi vult *A. de Rooy* l. c. p. 33. Mox *non esse* *eum* *participem* (ab ead. m.) habet Bb. Vocc. *paenae tuae* Mb supra ante *manifestum* interponit. Dein *videas tecum* optime codd. veteresque edd.

omne quod punit, manifestum est eum non esse participem paenae tuae, quem videas tecum non dolere.

XVII.

Viget apud nos spei robur et firmitas fidei, et [1]) inter ipsas saeculi labentis ruinas recta mens est et inmobilis virtus et numquam non laeta patientia et de deo suo semper anima secura, sicut per prophetam spiritus sanctus loquitur et hortatur, spei ac fidei nostrae firmitatem caelesti voce corroborans. ***Ficus***, inquit [2]), ***non adferet*** [3]) ***fructum, et non erunt nascentia in vineis.***

---

c. Erasm. Grav. et Morell., *tecum videas* Manut. Pamel. et recentiores. Voc. *aequaliter*, quod ante *non dolere* inserunt libri ante Manut. typis excusi et Baluzius revocavit, expungendum censui; abest enim a codd. W. Mabd. Bab. A et septendecim veteribus Baluzianis, neque primo legebatur in Mc. Ceterum glossemati nihil consimilius. Pro *dolere* Ma et Ba male scribunt *dolore*.

XVII. 1) Om. *et* cod. Md et edd. Baluz. atque Goldh. Pro *erecta* cum Bb scripsi *recta*, ut de mortalit. cap. X. p. 129 *rectum* pro *erectum*. Ita et de laps. cap. XVIII. p. 93: *Alta et recta cervix*, ubi vulg. legitur *erecta*. Eodem modo Noster supra cap. XIII.: *Rectum te deus fecit*. Cf. *Gronov*. Observatt. in Scriptoribus eccles. c. III. p. 570. Comparat Rigalt. celebratissimos *Horatii* versus Od. III. 3. 7—8.: *Si fractus inlabatur orbis, Inpavidum ferient ruinae*. Immo respexit Noster *Senec*. de Provid. cap. II. §. 6., quem locum laudavi ad librum de mortalit. cap. cit. Tum pro *mens est* ed. prima habet *mensem*, quod vitium enatum est e male intellecta codicis scriptura *mensē*. Defit *est* in W. Ma et in edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. atque Grav. Mox *nunquam nisi laeta* edd. vett. Erasm. Grav. et Morell. Ante *deo* praepositionem om. Bb, *de deo anima sua semper secura* habet A. In seqq. *exhortatur* W. Vocc. *ac fidei* om. A. Pro *corroborans* Ba scribit *commemorat*. 2) *ait* Mb. Vid. Habac. 3, 17. 3) Ita W et Mab (*afferet* vulg.), *adfert* Bb, *affert* A. Tum *fructus* W. Deinde *non erit generatio in vineis* edd. vett. et Erasm.

Mentietur opus olivae, et campi non praestabunt cibum [4]). *Deficient a pabulo* [5]) *oves, et non erunt in praesepibus boves. Ego autem in domino exsultabo, gaudebo* [6]) *in deo salutari meo.* Dei hominem et cultorem dei subnixum [7]) spei veritate et fidei stabilitate fundatum negat mundi huius et saeculi infestationibus commoveri. Vinea licet fallat, et olea [8]) decipiat, et herbis siccitate morientibus aestuans campus arescat, quid hoc ad Christianos, quid ad dei servos, quos paradisus invitat, quos gratia omnis et copia regni caelestis exspectat? Exsultant [9])
semper in do|mino et laetantur et gaudent in deo suo, 228
et mala atque adversa mundi fortiter tolerant, dum bona et prospera futura prospectant. Nam qui [10]) exposita nativitate terrena spiritu recreati et renati sumus, nec iam mundo, sed deo vivimus, non nisi cum ad deum veneri-

---

4) *escam* A, *frumentum* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. 5) *a populo* W et Mac, *a stabulo* Md veteresque edd. Erasm. et Grav. Multum hic prophetae locus variat apud varios auctores, qui de eo mentionem faciunt. Vid. *Sabatier.* 6) Ita W et Ma. Vulg. *et gaudebo.* Abest καὶ etiam in Graeco. Pro *salutari* Ver. exhibet *salvatore* (τῷ σωτῆρι). Cf. *Sabatier.* 7) *Dē hominem et dei culturae subnixum* Mb, *cultorem Christi* Ba et ed. Dav., item in marg. Grav. Mox *huius mundi* Mb. 8) *oliva* Mc, *decipiant* A, idem liber *crescat* pro *arescat*, in clausula *expectat* W. Mbd. Bab. A, *expetat* Mc. 9) *Exultant* W et Macd, *exultat* a m. pr., a sec. *exultāt* Mb. Tum *laeta*ⁿ*tur* e corr. r. m. idem liber, *letentur* A. Dein *gaude*ⁿ*t* Mb. Pro *deo* A *domino.* Proxime *atque* ab eodem abest; *tolerant* a r. m. correctum e *tolerat* in Mb, *tolerando* pro *tolerant dum* habet Bb et *cum* pro *dum* A. Statim *bona* W. Mabcd. Ba et A veteresque edd. c. Erasm. Grav. Mor. et Oxon., *dona*, quod receperunt Manutius, Pamelius, Rigaltius et Baluzius, solus agnoscit Bb. *Futura* in Mb r. m. supra addidit, *fortuna* inepte habet A. Tum *expectant* (pr. *expectat*) Mb. 10) *qui* r. m. supra adiecit in Md. Mox *creati* W et Ma, deinde *nati* Bb. Paulo post *cum* in W r. m. inter lineas supplevit. Pro *capiemus*

mus, dei munera et promissa capiemus. Et tamen [11]) pro arcendis hostibus et imbribus inpetrandis et vel auferendis vel temperandis adversis, rogamus semper et preces fundimus, et pro pace ac salute vestra propitiantes ac placantes deum diebus ac noctibus iugiter atque instanter oramus.

XVIII.

Nemo sibi itaque [1]) blandiatur, quod nobis et profanis dei cultoribus et deo adversantibus sit interim per aequalitatem carnis et corporis laborum saecularium conditio communis, ut ex hoc opinetur non omnia ista quae accidunt vobis inrogari, cum dei ipsius praedicatione et prophetica contestatione ante praedictum sit, venturam super iniustos iram dei, persecutiones, quae nos humanitus laederent, non defuturas, sed et ultiones, quae laesos

---

scribitur *capiamus* in Md et A. 11) *quo* pro *tamen* A. Tum *et pro imbribus* Mb. Deinde *impetrandi* (sic) *adversis* (intermediis om.) A, *velud* pro *vel* Bb, *pro auferendis* (*pro* ab r. m. superscr.) Mb, *et temperandis* Md, *adtemperandis* pr. Mb. Mox *precem fundimus* Ba, *ac pro pace et pro salute nostra* A. Tum *et placantes* W. Mabcd et Ba veteresque edd. c. Morell., *placentes* pr. Mb, *dominum* pro *deum* Md et libri ante Manut. editi, *et noctibus* Md.

XVIII. 1) Sic W. Mabc. Bb et A. Similiter Noster de cath. eccles. unit. cap. XI. c. f.: *Quam sibi igitur pacem promittunt* etc., *igitur itaque* (*sibi* om.) edd. vett., *igitur sibi* Erasm. et Grav., *itaque sibi* Ba et Md, item edd. Manut. et recentiores. Tum *a nobis* Ba, *nobis a* (potius *ac*) *prophanis* A. Idem liber perperam *sic* pro *sit*. Dein *pro equalitatē* (sic) Bb, *per inaequalitatem* A. Mox *laborem* Ma, *condicio* Ba. Md et A c. edd. Manut. atque Pamel. Proxime *non* om. Mb; *nunc accidunt* exhibent edd. vett. Erasm. et Grav. Tum *nobis* Mb. Coniunctionem *et*, quam Gravius et Baluzius ante *persecutiones* interserunt et soli Mb et Ba agnoscunt, expunxi; Bb. A et Morellius scribunt *persecutionesque*. Post *sed*

divinitus defenderent, secuturas. Et quanta sunt quae istic pro nobis interim [2]) fiunt? In exemplum [3]) aliquid datur, ut dei vindicis ira noscatur. Ceterum [4]) retro est iudicii dies, quem scriptura sancta denuntiat dicens [5]): *Ululate; proximus est enim* [6]) *dies domini, et obtritio a deo aderit. Ecce enim dies domini* [7]) *venit insanabilis indignationis et irae, ponere orbem terrae desertum et peccatores perdere ex eo.* Et iterum [8]): *Ecce dies domini venit ardens velut clibanus* [9]) *eruntque omnes alienigenae et omnes iniqui stipula, et succendet illos adveniens dies, dicit dominus.* Succendi et cremari alienigenas praecanit [10]) dominus, id est alienos a divino

---

pro *et*, quod edd. vett. Erasm. et Grav. omittunt, in A legitur *ut*. 2) *istinc interim pro nobis* exstat in Ba. 3) *In exemplo* Mb. *Datur* m. pr. omisit in Mc; *detur, ut vindicis dei* habet A. 4) *Caeterum* W. Bab et Mc, quam scripturam secuti sunt Rigaltius, Baluzius et Goldhornius. Falso. Vid. ad librum de mortalit. cap. V. not. 8. Tum *dies* (iudicii) *quem* (v. *iudicii* ab r. m. superscr.) Mb. 5) Hesai. 13, 6 et 9. 6) *enim est* Morell., om. *enim* ed. Dav. In f. *aberit* A. 7) *domini dies* Bb. Statim ed. Dav. adiungit ex infra sequentibus *venit ardens clibanus* (intermed. om.). Ante *indignationis* Mb interponit *et*. Legitur in Graeco: Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα κυρίου ἔρχεται ἀνίατος θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Cf. *Sabatier*. 8) Malach. 4, 1. Additur *dicit* in Mb. 9) Pro *velut* Bb *sicut*, Md *ut*. Tum *clibanus ignis* Vat. 4 et edd. vett. c. Erasm. atque Grav. Corrupte *alieniene* Bb, *alieni enae* (*g* a rec. m. superscr.) W et in seqq. *alienienos* Ma pro *alienienigenas*. Mox *ut stipula* Vat. 4. veteresque editi excepto Daventriensi. Ita etiam Erasm., in ed. Grav. partic. *ut* minut. typis excusa habetur. Pro *ut* est *sicut* in Mb. Vocc. *iniqui ut* al. m. addidit in Mc. De particulis comparationis, quae ab optimis scriptoribus omitti solent, vid. quae adnotavi ad Ambros. de officc. II. 4. §. 12. p. 338 et III. 22. §. 134. p. 419. Cf. de bono patient. cap. XIV. not. 3. 10) Ita W.* Bab et Mc. Quam lectionem e Mss. protulit iam probavitque *Gronovius* Observatt. III. 24. p. 323. *Praecinit*, ut legitur vulgo, exhibent Mabd, *peccavit* (sic) reperitur in A. Epist. LXIII. p. 106,

genere et profanos, spiritaliter non renatos, nec dei filios factos.

XIX.

Evadere enim solos [1]) posse qui renati et signo Christi signati fuerint, alio in loco deus loquitur, quando ad vastationem mundi et interitum generis humani angelos suos mittens gravius in ultimo comminatur dicens [2]): *Vadite* [3]) *et caedite, et nolite parcere oculis vestris. Nolite misereri* [4]) *senioris aut iuvenis, et virgines et*

---

ubi edd. vett. Erasm. Grav. Manut. atque Morell. praestant: *Item denuo praecanitur et ante praedicitur* etc., Pamelius invexit *praecinitur* repugnante *Gronovio* l. c. Postea Baluzius veram lectionem restituit e vett. edd. et tredecim vett. Mss., ad quos accedit liber S. Albini. Concordant quattuor codices, quos ipse inspexi. Reddendum item Nostro est *praecanit* pro vulgato *praecinit* in Epist. ad Fortunat. cap. XII. p. 272 e codd. W et Ba, nec aliter primo habebat Mb. Ceterum forma *praecanere* saepius utitur Cypriani magister de idololatria cap. IX. fin. et XV., adversus Iudaeos cap. X. sub fin., cap. XI. in fin. Vocc. seqq. *dominus*, *id est*, *alienos* a corr. m. habet W, *deus* ed. Dav., *alieno* pr. Mc. Tum *spiritualiter* Mc et ed. Dav. c. Grav., *specialiter* A.

XIX. 1) *eos solos* vulgo. Sed *eos* om. codd. mei et edd. Dav. atque Manut. Idcirco expunxi. Mox *dominus loquitur* Vat. 2. editique vett. praeter Dav., item Erasm. Grav. et Morell. In seqq. *emittens* W et Ma. 2) Hiezec. 9, 5. 3) *Ite* Remb. Erasm. Grav. Morell., ut *Tertull.* advers. Iud. cap. XI. p. 1149 ed. Oehl. Dein *cedite* Mabcd et Ba veteresque edd., *credite* A. 4) *miserere* Ma. Tum *senioris aut iuvenis aut virginis* W, ut legitur ap. *Tertull.* l. c., *senioris aut iuvenis, et virginis* Pamel., *senioris et iuvenis et virginis* Testim. II. 22. p. 294, *senioris aut iuvenes aut virgines* Ma, *seniori aut iuveni, et virgines* et hic et in Testim. Mb, *senioribus aut iuvenibus* Bb et in Test. Wab, *senioribus atque iuvenibus* edd. SP. Venet. Kunn. Remb. Erasm. et Morell., *senioribus, neque iuvenibus* Grav., *parcere* (pro *misereri*) *senioribus, neque iuvenibus et virginibus* Dav. Ceteri libri scripti et editi

mulieres et parvulos interficite, ut perdeleantur. Omnem [5]) *autem, super quem signum inscriptum est, ne tetigeritis.* Quod autem sit hoc signum [6]) et qua in parte corporis positum manifestat alio in loco deus dicens [7]): *Transi* [8]) *per mediam Hierusalem, et notabis signum super frontes virorum, qui ingemunt et maerent ob iniquitates, quae fiunt in medio ipsorum.* Et [9]) quod ad passionem et sanguinem Christi pertineat hoc signum, et ille salvus atque incolumis reservetur, quisquis in hoc signo inve-

---

exhibent *et virgines.* Deinde *et mulieres et parvulos* codd. omnes (excepto Mb, in quo est *parvolos*) et edd. Pamelianam antecedentes, *et parvulos et mulieres*, ut exstat in Testim. et ap. Tertull., scripserunt Pamel. et recentiores. In Graec. vero hic locus ita habetur: *πρεσβύτερον καὶ νεανίσκον καὶ παρθένον καὶ νήπια καὶ γυναῖκας ἀποκτείνατε εἰς ἐξάλειψιν.* Mox *perdeleantur* Ver. W. Mab. Ba, edd. SP. Grav. Morell. Pamel. et posteriores, item in Testim. libri tam manu exarati, quam typis excusi sicque etiam *Tertullianus* l. c., *pariter deleantur* A, *deleantur* Bb et Md c. edd. rell., in Mc *per* erasum, *perdantur* habet ed. Dav. 5) *Omne* Mac, *autem* om. A. Pro *scriptum* recepi *inscriptum* e W et Mad. *Est* in Mc r. m. supra addidit. 6) *signum hoc* ed. Dav., *qua in corporis parte* edd. vett. (praeter Dav., ubi legitur *in qua parte corporis*) una cum Erasm. Grav. et Morell. Statim *manifestum est* Bb, tum *in alio loco* ed. Dav., *alio loco* W et Mac, *dominus* pro *deus*, quod voc. A om., edd. vett. excepta Dav. c. Erasm. et Morell. Concordant Testim. l. c. et *Tertull.* Ita in contextu quoque Grav., in mg. autem *deus*, inverso ordine *dicens dominus* Md. 7) Hiezec. 9, 4. 8) *Transite* Ma. Praeposit. *per*, quam om. Md et A veteresque edd. Erasm. et Morell., item Testim., in Mb r. m. supplevit. Tum *Samariam et Hierusalem* Bb. Ita et Mb a m. r.; sed nomen *Samariam* postmodum ex parte erasum est; *Herusalem* pr. W, *Iherusalem* ed. Dav., *Ierusalem* Ba et Md. Statim *et notate et notabis* Ma, *nobis* (sic) A. Dein *signo frontes* ed. Dav., *in frontes* Mb, *gemunt* pro *ingemunt* Mp et Tertull. Mox *propter iniquitates* edd. vett. Erasm. et Grav., *super iniquitates* Md. 9) *Et* om. W. Tum vocc. *et sanguinem* desunt in A. Inter *hoc* et *signum* Bb interserit *est.* Vitiose *incolomis* Ma et

nitur, item dei testimonio comprobatur dicentis [10]: *Et erit sanguis in signo* [11] *vobis super domos, in quibus ibi eritis, et videbo sanguinem, et protegam vos, et non erit in vobis plaga deminutionis, cum percutiam terram Aegypti.* Quod ante occiso agno [12] praecedit, in imagine impletur in Christo secuta postmodum veritate. Ut illic percussa Aegypto Iudaicus populus evadere non nisi sanguine et signo [13] agni potuit, ita et cum vastari coeperit mundus et percuti, quisquis in sanguine et signo Christi inventus fuerit, solus evadet.

XX.

Respicite [1] itaque, dum tempus est, ad veram et

Bab, *incolumus* Md, tum *quisque* W. Macd. Bab. A et vett. edd. praeter Remb., ut passim, *quis* (quis) e corr. Mb. Deletum *hoc* in A. Post *signo* idem liber addit *vobis super domos*. Mox pro *item* Bb scribit *idem* omisso *dei*. *Dicentis* om. ed. Dav. 10) Exod. 12, 13. 11) *in signum* Mcd. Deinde *in quibus ibi eritis* Ver. W et Mac (item Mb a m. pr., a sec. autem deletum *ibi*) conspirantibus exemplaribus SP. Venet. Kunn. atque Manut., *in quibus vos ibi eritis* Morell. et Pamel., *in q. vos eritis* Oxon. et Baluz., *in q. eritis* A et Remb. Erasm. atque Grav., *in q. abieritis* Ba, *in q. ederitis* ed. Dav., *in q. fueritis* Md. Paulo post *deminutionis* (vulg. *diminutionis*) Ma. Ba et pr. Mb c. edd. Manut. et Morell., *dum* pro *cum* Bb. Dein *percutiam et conteram* edd. vett., si excipias Dav., una cum Erasm. et Morell., *et conteram* minut. litt. Grav.; habet haec a r. m. in mg. Mc. 12) *Quod autem occisio agni* A, *quod autem ante occiso agro praecessit* ed. SP., *quod autem ante occisum agro* (*agno* Kunn.) *praecessit* Ven. et Kunn., *autem* et *praecessit* etiam Remb. Erasm. Grav. atque Morell., *praecessit* item Mc. Tum *suppletur* W et Mac. Statim *postmodum secuta* Mb. 13) *signo et sanguine* Mb, dein *potuerit* A. Mox *et nunc cum* Ba. Ante *percuti* Bb om. *et*. Tum *quisque* solito errore W. Macd. Bab et pr. Mb. In seqq. *evadit* W. Mabc et Ba, *salvus erit* ed. Dav.

XX. 1) *Respice* pr. W. Post *veram* Bb om. *et*, A scribit

aeternam salutem; et quia iam mundi finis in proximo est, ad deum mentes vestras dei timore convertite. Nec vos delectet in saeculo inter iustos et mites [2]) inpotens ista et vana dominatio, quando et in agro inter cultas et fertiles segetes lolium et avena dominetur; nec dicatis mala accidere, quia dii vestri a nobis non colantur, sed sciatis esse hanc iram dei, dei esse censuram, ut qui beneficiis non intellegitur vel plagis intellegatur. Deum vel sero quaerite, quia | iam pridem [3]) per prophetam 224
deus praemonens hortatur et dicit [4]): *Quaerite dominum* [5]),

---

atque. Alterum *et* a corr. m. inter vers. habet W. Mox *ad dominum* ed. Dav., *ad dominum deum* Md, quocum faciunt ceterae edd. vett. Erasm. Grav. et Morell. In Grav. autem voc. *deum* minut. typis excusum. Dein *mentes in dei timore* legitur in Dav., *dei timorē* in Ba. 2) *inmites* Bb. Tum *et vana ista* A. Voc. *vana* in Mc r. m. ad mg. addidit. Pro *quando* edd. Erasm. Grav. et Manut. habent *cum*. Proxime pro *lolium* A scribit *oleum*. Respexit Noster *Virgil.* Georg. I. 154. Dein *ne dicatis* et *qui vestri* absque v. *dii* exhibet A. Mox *coluntur* dant Ba et Md. Tum *sciatis esse hanc iram dei esse censuram* W et Bb. Ita etiam Ma, qui post *dei* distinguit, in W autem r. m. post *iram* distinctionis notam posuit; *sc. hanc esse iram dei*, *esse cens.* scribit Ver., *sc. hanc esse* (postea v. *esse* erasum est) *iram dei esse* (addidit *esse* h. l. r. m.) *cens.* Mb, *sc. hanc iram dei hanc esse cens.* Ba, *sc. hanc esse iram dei*, *hanc esse cens.* Vat. 1., *sc. hanc esse iram dei et cens.* A, *sc. hanc iram, dei esse cens.* edidit Manutius eumque secuti sunt Pamelius et Oxonienses; *sc. esse hanc irae dei censuram* habent edd. vett. (praeter Dav., quae *irae* om.) una cum Erasm. Grav. et Morell., *sc. hanc ire* (*e* per ras. Mc) *dei esse c.* Mcd, *sc. h. irae d. esse c.* Baluz. et Goldh. Igitur codicibus et editis libris ita fluctuantibus de coniectura scripsi *sc. esse hanc iram dei*, *dei esse cens.* Mox *qui* om. A, *qui* sec. m. in Mb mutavit in *quia*. Ibidem *beneficiis* enatum est e *beneficii*, et quod sequitur *non* a r. m. supra additum in Mc. 3) *iampridem* Mabc et Morell. Statim *deus* om. Bb, *dominus* habet A. Tum *praemonet, hortatur* Ba, *praemonet et hortatur* ed. Dav. 4) Amos 5, 6. 5) *deum*

et vivet anima vestra. Deum vel sero cognoscite [6]), quia et Christus adveniens hoc admonet et docet dicens [7]): *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te, solum et verum* [8]) *deum et quem misisti, Iesum Christum.* Credite illi, qui [9]) omnino non fallit; credite illi, qui haec omnia futura praedixit; credite illi, qui credentibus praemium vitae aeternae dabit; credite illi, qui incredulis aeterna supplicia gehennae ardoribus inrogabit.

XXI.

Quae tunc [1]) erit fidei gloria, quae paena perfidiae, cum iudicii dies venerit, quae laetitia credentium, quae maestitia perfidorum, noluisse istic prius credere et ut credant iam redire non posse? Cremabit [2]) addictos ardens semper gehenna et vivacibus flammis vorax paena, nec erit unde habere tormenta vel requiem possint aliquando vel finem. Servabuntur [3]) cum corporibus suis

---

Bb et ed. Dav. 6) *agnoscite* ed. Dav. Proxime *et* inserui ex codd., quibuscum faciunt edd. Dav. et Grav. Dein *ammonet* exhibent W et ed. Dav. Statim *docetque* edd. vett. excepta Dav., item Erasm. Grav. et Morell. 7) Ioann. 17, 3. 8) Ita W. Mabc et Ba. Cf. Epist. 73. p. 134, de dominic. orat. cap. XX., ad Fortunat. cap. II. p. 264, Testim. II. 1. p. 284 sq. Infra cap. XXII. Copulam *et* om. Md, ut editi, *et verum* Bb c. ed. Dav., *te verum et solum* scribit A. 9) *qui* om. Bb, *q̄m* (i. e. *quoniam*) habet Md. Hoc et sequens enuntiatum desunt in A. In seqq. *haec* om. ed. Dav., *omnia* Mc et verba proxima: *credite illi, qui — — dabit*, W. Paulo post *inrogavit* pr. legebatur in Mb.

XXI. 1) *nunc* Bb. Pro *maestitia* ed. Dav. habet *tristitia*. Post *noluisse* r. m. superscripsit *se* in Mb. Itidem quod mox sequitur *et* r. m. supra adiecit in Mc. Tum *credent* Bb. 2) *Cremavit* pr. Mb. Vitiose *abditos* A. Idem liber *minacibus flammis*. Post *paena* in Mb a r. m. additum *excipit*, Bb exhibet *poena decipit*. Dein *non erit* ed. Dav., *erat* A. 3) *Servantur* W. Macd. Bab. A

animae infinitis cruciatibus ad dolorem. Spectabitur [4]) illic a nobis semper qui hic nos spectavit ad tempus et in persecutionibus factis oculorum crudelium brevis fructus perpetua visione pensabitur secundum scripturae sanctae fidem dicentis [5]): *Vermis eorum non morietur* [6]), *et ignis eorum non exstinguetur, et erunt ad visionem universae carni.* Et iterum [7]): *Tunc stabunt* [8]) *iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt et qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore* [9]) *horribili, et mirabuntur in subitatione insperatae salutis; dicent inter se paenitentiam habentes et per angustiam*

---

veteresque edd. c. Erasm. Grav. Manut. et Morell. 4) *Spectabuntur*
vit
Ver. et a r. m. Mb. Dein *illuc* ed. Dav. Mox *spectabat* Mc, *spectaverunt,* quod respondet praecedenti *spectabuntur*, Ver., *expectavit* Bb, *nobis expectabit* Ba, *expectant* Mb. De permutatione verborum *spectare* et *exspectare*, qua in codd. nihil frequentius est, vid. adnot. ad Ambros. de officc. I. 1, 1. p. 259. Tum *falsis* pro *factis* W et Mac. Statim *crebres* (voluit librarius *breves*. Superscriptum autem a r. m. est *brevis*), deinde *pensabuntur* a m. pr., a r. recon *pensabitur* dat Mb. 5) Hesai. 66, 24. 6) *moritur* A, *vermes — morientur* Ma et Bb. Pro *universae carni* A *aeternae carnis*. 7) Sap. 5, 1. 8) *stabunt, inquit* et *angustaverunt* Mb. Ita idem in Test. III. 16. p. 309 et ad Fortunat. cap. XII. p. 272. Mab et Ba. Pro *eorum* Ba et Md *illorum*. 9) *terrore* W. Locutione *in subitatione insperatae* (*inspiratae* W. Ma et Ba) *salutis* (ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας) item utitur Noster ad Fortunat. et in Testim. l. c. Recepi deinde *dicent* (ἐροῦσιν) pro *dicentes* e codd. Ba. Md. A et exemplari Dav. Et sic pr. legebatur in Mc. Exhibent *dicent* etiam in epist. ad Fortunat. codd. W (e corr.) et Mab, quibuscum concinit in Testim. Mc. Statim *intra se* Bb, ed. Dav. et antiqua versio Lat. *Paenitentiam habentes*, quod pro *p. agentes* primus restituit Baluzius, confirmant W. Mab (hic a m. pr.) cd. Bb et A itemque in epist. ad Fortunat. et in Test. libri scripti et editi. Vulgatam lectionem *prae angustia* (*p̄ angustiā* habet Ba) mutavi in *per angustiam* iubentibus libris Ver. W. Mab et Neap., quibuscum facit ed. Morell.;

spiritus gementes. Hi [10]) *sunt quos habuimus aliquando in risu et in similitudine inproperii. Nos insensati* [11]) *vitam illorum aestimabamus insaniam et finem illorum sine honore. Quomodo conputati sunt inter filios dei, et inter sanctos* [12]) *sors eorum est? Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiae lumen non luxit* [13]) *nobis, et sol non est ortus nobis. Lassati sumus iniquitatis via* [14]) *et perditionis, et ambulavimus solitudines diffi-*

---

legitur enim in Graeco διὰ στενοχωρίαν. Concordant in epist. ad Fortunat. codd. Ver. Benev. W. Mab. Ba. Neap. et Noster in Test. Ceterum praepositiones *per* et *prae* in codd., utpote per compendium scriptae, passim confunduntur. 10) *Hii* W a m. pr. Mad. Bab. A et exemplar Dav. Tum *aliquando habuimus* Bb et Mc veteresque edd. c. Erasm. et Grav. Pro *in derisum et in similitudinem*, quod cum editis commune habent Md. Vat. 4. et A, in quorum posteriore post *in derisum* legitur *vel in similitudine* (conveniunt haec cum Graeco: ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα καὶ παραβολήν), e codd. Ver. Bab. A et ed. Manut. recepi *in risu et in similitudine,* nec aliter primo fuit in Mc. Conspirant libri Ver. W. Mab et Neap. in ep. ad Fortunat., ubi Ba scribit *in derisu et in similitudine*; *in risu et similitudine* dant W et Ma, *in risum et in similitudinem* Mb et a r. m. Mc sicque in Test. W. Mb et Ba, quorum hic altero loco *in* om. 11) Deest h. v. in A. Tum *viam* operarum incuria habet ed. Baluz. Pro *illorum* (*eorum* A) W et Ma scribunt hic et proxime *illius*, dein *aestimavimus* est in W. Mox *finem eorum* exhibent Bab. Mc et A itemque ed. Manut., in cuius exemplari Gottingensi a viro doct. correctum legitur *illorum*. 12) *in sancto* W. Statim *illorum* pro *eorum* Mab. Bb. A veteresque edd. c. Erasm. et Grav. Ita exstat etiam in ep. ad Fortunat. et in Test. 13) *inluxit* Ma. Mutavi deinde vulgatum verborum ordinem: *et sol non ortus est nobis,* iubentibus libris W. Mabcd. Bb et A, quibuscum concordant ed. Manut., versio antiqua, item ep. ad Fortunat. et Test. Desunt haec verba in Ba. 14) *in iniquitatis via* vulg., *in via iniquitatis* versio antiqua, *iniquitatis in via Lucif.* Cal. L. I. pro S. Athanasio p. 195. a (ap. Sabatier.). Ego delevi praepositionem, quae glossam sapit, praeeuntibus libris W. Mabc. Ba. A et ed. Dav., *inquit, iniquitatis vias* reperi in Bb, *viae* in W et Ma. Coniunctionis particulam *et*

ciles, viam autem domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam [15]) *umbra.* Erit [16]) tunc sine fructu paenitentiae dolor paenae, inanis ploratio et inefficax deprecatio. In aeternam paenam [17]) sero credunt qui in vitam aeternam credere noluerunt.

XXII.

Securitati igitur et vitae, dum licet[1]), providete. Offerimus vobis animi et consilii nostri salutare munus. Et quia odisse non licet nobis et sic deo plus placemus, dum nullam pro iniuria [2]) vicem reddimus, hortamur, dum facultas adest, dum adhuc aliquid de saeculo superest, deo satisfacere et ad verae religionis candidam lucem de profundo tenebrosae superstitionis emergere. Non

---

omissam ante *ambulavimus* in cod. Mc et in edd. Rigalt. Oxon. Baluz. et Goldh. recepi ex codd. W. Mabd. Bab. A et sex Anglicis. Legitur *et* (ut *καὶ* in Graec.) itidem in ep. ad Fortunat. et in Test., neque abest a versione antiqua. 15) *tanquam* A et editi omnes. Idem liber A *umbrae.* 16) *Erit enim* Ver. Tum *poenitentiae fructu* Ba. Dein *vel dolor vel poenae* (*poenae* om. A), *inanis ploratio* Mb, *poenitentia et dolor p. et inanis pl. et inefficax deprecatio*, quae verba in Mc a r. m. margini adiecta sunt, exhibent edd. vett. c. Erasm. et Morell. *Et dolor* item habetur in Md, *et inanis* in Ba, nec non in ed. Grav., *int* (i. e. *inter*) scribit Bb. 17) *In aeterna poena* edd. Dav. et Grav. Statim *credunt* codd. omnes, si excipias Bb, in quo est *credant,* et edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Manut., *credent* Morell. et recentiores. Tum *in vita aeterna* Bb.

XXII. 1) *dum tempus est* Ver. et Bb. Cf. cap. XX. init. 2) *per iniuriam* ed. Dav. Mox *hortamur vos* Ba, *hort. itaque* ed. Dav. Dein *aliquid adhuc* A, *domino* pro *deo* Mb, *deo facere* A. Praepositionem *ad* om. W. Tum *veram* proximeque *et* *de* *profundo* (*de* ab r. m. supra adiecto) scribit Mb. *De profundo tenebrosae superstitionis* rectissime legitur etiam in meis codicibus. Adiecti-

invidemus commodis vestris [3]), nec beneficia divina celamus. Odiis vestris benivolentiam [4]) reddimus, et pro tormentis ac suppliciis, quae nobis inferuntur, salutis itinera monstramus. Credite et vivite [5]), et qui nos ad tempus persequimini, in aeternum gaudete nobiscum. Quando istinc recessum [6]) fuerit, nullus iam paenitentiae locus est, nullus satisfactionis effectus [7]). Hic vita aut [8]) amittitur aut tenetur; hic saluti aeternae cultu dei et fructu fidei providetur. Nec [9]) quisquam aut peccatis retardetur aut annis, quominus veniat ad consequendam salutem. In isto adhuc mundo manenti paenitentia nulla sera est. Patet ad indulgentiam dei aditus, et quaerentibus atque intellegentibus veritatem facilis accessus est. Tu sub ipso licet exitu et vitae [10]) temporalis occasu pro delictis roges et deum, qui unus et verus est, confessione

---

vum *profundo* cum genitivo iunctum h. l. substantivi vim habet. De quo loquendi usu pluribus dixi ad Ambros. de officc. p. 319. Unde pravam istam lectionem: *de profunda et tenebrosa nocte superstitionis*, a Pamelio ex vetere quodam codice, quem Morellius inspexit, temere receptam et, quod miror, ab Rigaltio et Oxoniensibus probatam e glossemate fluxisse manifestum est. *Tenebrosae* om. A, *tenebrosa* perperam scribit Ba. 3) Excidit *vestris* in Mb. 4) Ita W. Macd. Bab. A et vett. edd. c. Manut., *benevolentiam* Mb et edd. rell. Dein *ac* pro *et* A. Idem liber *pro suppliciis*. Mox *salutaria* pro *salutis* Bb, tum *iter demonstramus* edd. vett. c. Erasm. et Morell., *itinera demonstr.* Grav., *itinera monstr.* primus Manutius. 5) *et vivete* a m. pr., a s. *videte* (superscr. *et vivite*) Mb, *et videte et vivite* Bb. 6) *istinc ei* (sic) *recessum* A, *recessum* cum Ver. etiam ceteri libri et quattuor Anglici. Vulg. *excessum*. 7) Additur *est* in Bb. 8) *aut* om. A. Mox *salutis* Ba et pr. Mb, tum *et cultu* Mb, *cultu divinae ac fidei fructu* A. Copulam *et* in Mc r. m. supra adnotavit. 9) *Ne* pro *nec* permutatione solita Bb. Dein *quicquam* (puncto ab r. m. subposito) W, *quicquam* Ma, prius *aut* om. Ba, proxime *ad salutem consequendam* scribit A. 10) *exitum vitae* Ba. In seqq. *confes-*

et fide agnitionis eius inplores, venia confitenti datur, et
credenti indulgentia salutaris de divina pietate conceditur,
et ad inmortalitatem sub ipsa morte transitur. | Hanc 225
gratiam Christus inpertit [11]), hoc munus misericordiae suae
tribuit subigendo mortem tropaeo crucis, redimendo credentem pretio sui sanguinis, reconciliando hominem deo
patri, vivificando mortalem regeneratione caelesti. Hunc,
si fieri potest, sequamur omnes, huius sacramento et
signo censeamur. Hic nobis viam vitae aperit, hic ad
paradisum reduces [12]) facit, hic ad caelorum regna perducit. Cum ipso semper vivemus [13]) facti per ipsum filii
dei; cum ipso exsultabimus semper ipsius cruore reparati;
erimus Christiani cum Christo simul gloriosi, de deo patre
beati, de perpetua voluptate laetantes semper in conspectu

---

sionem et fidem Erasm., *eius* om. A, inverso ordine *eius agnitionis* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Grav. Male *confitendi* W et Ma. Iidem libri et Bb *credentibus*. Voc. *indulgentia* abest a Bb. Paulo post pro *sub* in A mendose scribitur *sibi*. 11) Ita Wr Mb et Bb, *impertit* Ma et Ba c. edd. Manut. atque posterioribus, *inpartit* A, *impartit* Mcd et edd. Manutiana antiquiores. Statim *tribuet* W, *attribuit* A. Tum libri scripti et editi modo *tropeo*, modo *tropheo*, modo *trophaeo*. Vitiose *pretio suo sanguinis* Bb, *praeciosus sang.* pr. Mb. Postea vero syllaba *sus* erasa. Ceteri codd. et ed. Morell. recte *sui sanguinis* pro *sanguinis sui*, ut legitur vulgo. Dein *reconciliantem* Ba moxque *et vivificando* Mb, *caelesti* om. Ma. 12) *reducens* Ba. Tum *ad* (praepositionem in Md r. m. supra addidit) *regna caelorum* Bb. 13) *vivimus* Bb et pr. Mb. Statim *et facti* edd. Manutianam antecedentes et Morelliana. Deinde *exultabimus semper* W. Mbcd. Ba et A, item edd. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. atque Oxon., *semper exultabimus* edd. rell. excepta Goldh., quae sola habet *exsultabimus*. Postponitur adv. *semper* etiam in Ma et Bb (in quibus est *exultavimus* vitio sollemni). Sic Noster infra *laetantes semper*, tum *agentes deo gratias semper* et *laetus esse semper*. Paulo post *in gloria cum Christo gloriosi* A. Praepositionem ante *deo* om. Bb. Idem liber inepte scribit *de propria*

dei et agentes deo gratias semper. Neque enim poterit nisi et [14]) laetus esse semper et gratus qui, cum morti fuisset obnoxius, factus est inmortalitate securus.

---

perpetua voluntate; *voluntate* itidem legitur in Ba et A, *volumptate* in Ma. Deinde *agentes semper gratias deo* habet Mb, *gratiam* exstat in edd. Dav. et Remb. 14) Om. *et* Md et edd. Baluz. atque Goldh. Tum *semper esse* legebatur ante Gravium. Is in seqq. scripsit *de immortalitate* adstipulantibus Pamelio, Rigaltio et Oxoniensibus. Post *securus* exemplaria vett., Erasm. et Grav. addunt *Amen*.

DE

OPERE ET ELEEMOSYNIS *).

I.

Multa et magna [1]) sunt, fratres carissimi, beneficia 287
divina, quibus in salutem nostram dei patris et Christi larga et copiosa clementia et operata sit et semper operetur, quod conservandis ac vivificandis nobis pater filium misit, ut reparare nos posset, quodque filius missus esse et hominis filius voluit, ut nos dei filios faceret. Humi-

*) Inscribitur hic liber in cod. A *de beneficiis divinis*.

I. 1) *Magna et multa* Ba. Ut legitur hic vulgo, ita inferius: *Multa haec sunt et magna divinae misericordiae munera.* Tum *kmi*, ut passim, Macd. Bab et Vindob. (vid. ad Donat. cap. I. not. 1.), *ff dd* i. e. *fratres dilectissimi* Mb, *dilectissimi* etiam Ver. In seqq. *et operetur* Ba, *operatur* Bb et in ras. Mb. Dein *et* pro *ac* W et A c. ed. Dav. Proxime *filium suum* Mb itemque edd. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. improbante Baluzio. *Posset* in eodem libro Mon. correctum est e *possit*. Statim *filius dei* habet ed. Dav. Post *missus* Md et A om. *esse*, *missus est* dant Mb et Bb, *missus esset* Oxonienses, *filius missus dici se et hominis filium* exhibet Ver. Coniunctionem *et* om. Bab. Post *filius* Gravius et Oxonienses interposuerunt *dici*; *fieri* Baluzius et Routhius idque sine ullius codicis auctoritate. Rescripsi igitur lectionem veterum editionum iam probatam ab Erasmo, Manutio, Morellio, Pamelio, Rigaltio, Goldhornio et confirmatam codicibus W et Mac. Pro *voluit* legitur *venit*

liavit se, ut populum, qui prius iacebat, erigeret; vulneratus est, ut vulnera nostra curaret [2]); servivit, ut ad libertatem servientes extraheret; mori sustinuit, ut inmortalitatem mortalibus exhiberet. Multa haec sunt [3]) et magna divinae misericordiae munera. Sed adhuc qualis providentia illa et quanta clementia [4]) est, quod nobis salutari ratione prospicitur, ut homini, qui redemptus est, reservando plenius consulatur. Nam cum dominus adveniens sanasset illa, quae Adam portaverat [5]), vulnera et venena serpentis antiqua curasset, legem dedit sano et praecepit, ne ultra iam peccaret, ne quid peccanti gravius eveniret. Coartati [6]) eramus et in angustum innocentiae praescriptione conclusi. Nec haberet [7]) quid fragilitatis humanae infirmitas atque inbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens iustitiae et miseri-

---

in Ba, *voluit esse* in Mb et A. Dein *ut et nos filios dei faceret* scribit Mb. *Filios dei* item exhibent edd. vett., quibuscum conspirant Erasm. et Grav. 2) Ita cum ed. Baluz. codices Ver. Benev. Neap. et mei ad unum omnes. Legebatur ante Baluzium *sanaret*. Ante *inmortalitatem* insertum *moriens* in edd. vett. et in Erasm. Grav. atque Morell. 3) *Multa sunt haec* Ba. 4) *clementia Christi* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Mor. Dein *que* (pro *quod*) et *providetur* Bb. Post *ut* A infercit *est*. Mox *reservato* Neap. et *plenius consilium detur* scribunt Bb et Vind. 5) *portasset* dant edd. vett. et Erasm. Male *venenata* Mb, tum *antiquae* Ma, *antiqui* Neap. et edd. Pamel. atque Oxon. Sed vid. Maurinorum adnot. ad Augustin. contr. duas epist. Pelagianorum IV. 8. §. 21. T. X. p. 480. E. Mox *ultro* Erasmus. Quod sequitur *iam* om. edd. vett. et Erasm. c. Morell. Pro *peccanti* Ma et Bb exhibent *peccati*. De re vid. Ioann. 5, 14. 6) *Coarctati* male Erasm. et Grav. Vid. *Wagner.* de orthograph. Vergil. p. 417. Deinde *in angustam — praescriptionem* Mb, *pro dampnatione* loco vocis *praescriptione* codd. Bb et Vindob. 7) *habere* perperam A, *habebat* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Tum *frugalitatis* Mb. Mox *ac* pro *atque* A. Dein *facere* et in seqq. *tenendae* pro *tuendae* idem liber. Proxime *con-*

cordiae operibus ostensis viam quandam tuendae salutis aperiret, ut sordes postmodum, quascumque contrahimus, eleemosynis abluamus. Loquitur in scripturis [8]) spiritus sanctus et dicit [9]): *Eleemosynis et fide delicta purgantur.* Non utique illa delicta, quae fuerant ante contracta; nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit [10]): *Sicut aqua* [11]) *exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum.* Hic [12]) quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquae salutaris gehennae ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operationibus iustis delictorum flamma sopitur.

II.

Et [1]) quia semel in baptismo remissa peccatorum datur, adsidua et iugis operatio baptismi instar imitata dei rursus

---

traximus, tum *abnuamus* ed. Dav. 8) Omittunt v. *divinis* codd. mei omnes et vett. edd. c. Erasm. Grav. Manut. et Morell. Cf. infra ad cap. XII. n. 4. et ad cap. XVII. n. 7. Idcirco expunxi. *In scriptura* habet A. 9) Tob. 4, 10 et Prov. 15, 27. 10) Ecclesiast. 3, 33. 11) Additur *inquit* in Mb. Pro *sic* Bb habet *ita.* Dein *peccatum extinguit* A, *extinguet* Mb. 12) *Hoc* A. Idem liber *ostenditur et* om.; *lavachro* perperam habet exemplar Dav. Tum *gehenna* Ba, item A. Post *ita* Baluzius tacite inseruit *et*, quod soli agnoscunt Bab. Pro *atque* scribitur *et* in Ba. Dein *operibus* exhibent A et ed. Manut. Correxit vir doctus in Gotting. exemplari *operationibus.*

II. 1) *Ut* Bb. Tum *remissa* (*io* ab r. m. superscr.) Mc, *remissio* A, item edd. Manut. et Pamel. Utitur quidem Noster promiscue utraque forma (vid. Epist. 73. ad Iubaianum p. 131. 133—136. 137. 155), tamen h. l. retinendum fuit *remissa,* ut vir doct. in Gotting. Manut. ed. exemplari emendavit. Mox *dantur* male Ba. Pro *dei* Routhius coni. *deum.* Deinde *indulgentiam* in cod. Mb commutatum est cum *indulgentia.* Statim *largiatur* exhibent W. Mabd. Bab. A et a m. pr. Mc. Ita scripsit etiam vir doct. in Manutianae editionis exemplari, quod Gottingae asservatur. Sed muta-

indulgentiam largitur. Hoc et dominus in evangelio [2]) docet; nam cum denotarentur discipuli eius, quod ederent, nec prius manus abluissent, respondit et dixit [3]): *Qui fecit* [4]) *quod est intus, fecit et quod foris est; verum date eleemosynam, et ecce vobis munda omnia*, docens scilicet et ostendens non manus lavandas esse, sed pectus, et sordes intrinsecus potius, quam extrinsecus detrahendas; verum qui purgaverit quod est intus, eum quoque id, quod foris est, repurgasse et emundata mente cute quoque et corpore mundum esse coepisse. Porro autem [5]) monens et ostendens unde mundi et purgati esse possimus, addidit eleemosynas esse faciendas. Misericors monet [6]) misericordiam fieri; et quia servare quaerit quos magno redemit, post gratiam baptismi sordidatos docet denuo

---

tione non est opus. 2) Ita codd. omnes et ed. Morell., *in evang. domin.* edd. rell. Paulo post pro *abluissent* in cod. Ver. et in libris ante Manut. editis habetur *lavissent.* 3) Luc. 11, 40. 4) Additur *inquit* in Mb. Pro vulgat. *intus est* dedi *est intus* flagitantibus mss. omnibus. Concordant Testimonia III. 1. p. 303. Dein *et* om. A. Idem dat *fortis.* Proxime edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. habent *ecce munda sunt omnia vobis*, Test. l. c. *ecce vobis omnia sunt munda*, Mb scribit *omnia munda* omisso v. *sunt.* Male *docet* Ma et *manum lavandas* A. Paulo post pro *detrahendas* exstat *diluendas* in edd. vett., quibuscum faciunt Erasm. Grav. et Morell., *purgaverant* pr. legebatur in Mb. Tum *est foris* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Grav. Statim *expurgasse* scribit Bb et pro *emundata* Ba *purgata.* Vocc. *et corpore* adduntur post *coepisse* in libris ante Manut. editis. 5) *Porro autem dominus* habet exemplar Dav. Mox *possumus* A. 6) Ita codd. omnes et edd. Manut. ac Pamel., *docet ac monet* vett. edd. c. Erasm. Grav. Morell. et Oxon., *docet et monet* Baluz. Routh. Goldh. *Sed* pro *et* Bb et pro *quaerit* Ma *requirit.* Tum *magno redemit* codd. W. Ma. Bab. A et quinque ap. Oxonienses. Concinunt edd. Erasm. Grav. et Manut., *magno red. precio* dant vett. edd., *precio magno red.* Md c. ed. Morell, *magno precio red.* Pamel. Rigalt. Oxon., *magno pretio red.* Baluz. Routh.

posse purgari. Adgnoscamus [7]) itaque, fratres carissimi, divinae indulgentiae salubre munus et emundandis purgandisque peccatis nostris, qui sine aliquo | conscientiae 238 vulnere esse non possumus, medelis spiritalibus vulnera nostra curemus.

III.

Nec [1]) quisquam sic sibi de puro atque inmaculato pectore blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam non putet adhibendam esse vulneribus, cum scriptum sit [2]): *Quis* [3]) *gloriabitur castum se habere cor, aut quis glo-*

Goldh. V. *pretio* post *magno* superscriptum est a r. m. in Mb, subscriptum post *redemit* in Mc. Unde satis apparet a glossatoris manu esse profectum. Cf. adnot. ad librum de habitu virginum p. 121. Dein *post gratiam baptismi* praestant codd. omnes et ed. Morell., *post bapt. grat.* legitur vulgo. 7) Ita W et Ma. Vid. quae adnotavi ad librum de mortalit. cap. I. n. 3. Laudat hunc locum S. *Augustinus* contr. duas epist. Pelag. IV. 10. §. 27. T. X. p. 485. E—486. A. Tum *k̄mi* Ma et Bab, *kāmi* Mc, *d̄d* i. e. *dilectissimi* (vid. supra ad cap. I. n. 1.) Mb, item *Augustinus*. Pro *munus salubre* ex codd. meis recepi *salubre munus*. Adiungit A *esse non possumus* intermediis omissis. Post *peccatis* ab al. m. superscriptum est *nostris* in Mb. Idem liber a m. pr. habebat *possimus*. Tum *medellis* reperitur in Ma eademque scriptura pr. fuit in Mbc. Vid. *Freund.* ad Cicer. Orat. pro Milon. p. 36 et *Wagner*. de Orthograph. Vergil. p. 467. v. *querella*. Cf. quae adnotavi ad librum de laps. p. 115. *Spiritualibus*, ut passim, exhibent Mc et A, *nostra* in Mc r. m. supra addidit.

III. 1) *Ne* W et Bb itemque *Augustinus* contra Iulian. Pelag. II. 8. §. 25. T. c. p. 542. F. seq. Omittunt *sic* W. Mad et Ba; *pectore*, quod pro vulgato *corde* primus restituit Baluzius e viginti et duobus codicibus et sex Anglicis, exhibent etiam mei libri et Vaticani omnes. Verbum *blandiatur* post *sic sibi* inserunt editiones vett. et Erasm. c. Morell. Tum *fructus* pro *fretus* et *putat* scribitur in A, inverso ordine editiones vett. habent *esse adhibendam*. 2) *sit* deest in A. Vid. Prov. 20, 9. 3) Additur *inquit* in Mb;

riabitur mundum se esse a peccatis? et iterum in epistula sua Ioannes ponat et dicat [4]: *Si dixerimus* [5] *quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et veritas in nobis non est.* Si autem nemo esse sine peccato [6] potest, et quisquis se inculpatum dixerit, aut superbus aut stultus est, quam necessaria, quam benigna est divina clementia, quae, cum sciat non deesse sanatis quaedam postmodum vulnera, dedit curandis denuo sanandisque vulneribus remedia salutaria!

IV.

Numquam [1] denique, fratres dilectissimi, admonitio divina cessavit et tacuit, quominus in scripturis sanctis

---

Bb om. *se.* Tum *mundus esse* dant W. Ma et Bb, *mundūſ ēē* (sic) Ba, *mundum* ^{*se*} *esse* (*se* ab r. m. superscr.) exstat in Mc. Dein *a* om. Ba. 4) 1. Ioann. 1, 8. 5) *dixerimus*, *inquit* Mb. Tum *nosmetipsos* edd. vett. et Erasm. Grav. atque Mor. moxque *non est in nobis* A. Quae vulgo adduntur: *Si autem confessi fuerimus peccata nostra*, *fidelis et iustus est dominus*, *qui nobis peccata dimittat*, iure exterminavit Baluzius codicibus sedecim nixus, inprimis Seguieriano, sex Anglicis et testimonio S. Augustini in locis supra cit. Absunt eadem a Ver., meis omnibus et Affliginensi. 6) *sine peccato esse* A. Part. *et* r. m. superscripsit in Mc. Tum *et quis stultus est* mutile Bb. Pro *quisquis* ceteri codd. et editiones ante Remb. exhibent *quisque* errore sollemni. Dein *se inculpatum dixerit* praestant W. Mabcd. Ba et A editique ante Baluzium omnes. Is tacite scripsit *inculpatum se esse dix.*; *se inculpatum esse d.* habet Augustinus l. c. Statim *aut stultus aut superbus* exstat in Mbd, *quam necessaria* om. A. Proxima ita invertit Ba: *quam divina est et benigna clementia.* Ante Manut. legebatur *clementia divina.* Pro *sciat* perperam scribitur *facit* in A.

IV. 1) Ita codd., *nunquam* vulg. Tum *fratres carissimi* edd. vett., *fr. charissimi* perperam Erasm. Grav. et Mor. Deest *divina* in A. Post *cessavit* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. habent *nunquam tacuit*, Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. *nunquam et tacuit*,

tam veteribus, quam novis semper et ubique ad misericordiae opera dei populus provocaretur, et canente atque exhortante spiritu sancto quisquis ad spem regni caelestis instruitur, facere eleemosynas iuberetur. Mandat et praecipit [2]) Hesaïae deus [3]): *Exclama*, inquit, *in fortitudine et noli parcere, sicut tuba exalta vocem tuam, adnuntia* [4]) *plebi meae peccata ipsorum et domui Iacob facinora eorum.* Et cum peccata eis sua [5]) exprobrari praecepisset cumque eorum facinora pleno indignationis impetu protulisset dixissetque eos, nec si orationibus et precibus et ieiuniis uterentur, satisfacere pro delictis posse, nec si in cilicio et cinere volverentur, iram dei

---

Baluz. c. recentioribus *et tacuit* idque tuentur codd. omnes. Ante *scripturis* Bab praepositionem om., item vocc. seqq.: *tam veteribus, quam novis* W et Mabd. Mox *ad misericordiam dei* habet Ba, tum pro *canente* Bb *monente*, quod ex glossemate fluxit. Similiter in libro de mortalit. cap. I., ubi vid. not. 3., ante Baluzium pro *cecinit* legebatur *docuit*. Statim *et exhortante* scribitur in A, *exortante* in Mac et Bb, tum *quisque* in codd. omnibus veteribusque editis. Infra *iubetur* exhibent Md et exemplar Dav. Ita et Mc e *iubentur*. 2) Hoc verbum r. m. supplevit in Mc, *praecepit* dant Ma et Ba permutatione frequenti. Dein *Esaiae* W. Mab. Bab, *Ysaiae* Mcd. A et ed. Dav. 3) Hesai. 58, 1. 4) *et annuntia* vulg. Legitur quidem in Graeco *καί*. At codd. W et Mad et in Test. III. 1. p. 302 tam scripti, quam editi libri coniunctionem om. Eam idcirco delevi. *Adnuntia* praestant Ver. Neap. W. Mab et Test. l. c., ubi concinunt W et Mb; *et nuntia* habent edd. vett. et Manut. Quae lectio sane bona est (vid. ad librum de bono patient. cap. XIV. not. 7.); sed praeferenda fuit altera propter optimorum librorum auctoritatem. Pro *ipsorum* in A et in exemplaribus ante Manut. editis legitur *eorum*. Tum *domi* in Bb moxque *delicta eorum et facinora eorum* exhibet Mb. 5) *sua eis* A, *cepisset* Ba, *plene* A, *dixitque* idem liber. Proxime vocc. *et precibus* minut. litt. excudenda curavit Gravius isque ad mg. apposuit: „*Haec alias abundant.*“ Cf. cap. VI. c. init. Paulo post *in cilicio et in cinere*

posse lenire, in novissima tamen parte demonstrans solis eleemosynis deum posse placari, addidit dicens[6]): *Frange esurienti panem tuum et*[7]) *egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti*[8]), *et domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta*[9]) *tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia, et claritas dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et deus exaudiet te. Dum adhuc loqueris, dicet*[10]): *Ecce adsum.*

---

scribit Mc, *et cinere* om. A, *in cinere et cilicio* (ita etiam Mb) *volutarentur* habet Ver., *revolverentur* Bb. Tum idem liber *domini* pro *dei* moxque *parte* om. In seqq. *deum eleemosynis* dant libri ante Manut. typis descripti, *dominium placari* absque v. *posse* reperitur in A. 6) Hesai. 58, 7. 7) Partic. *et* defit in A. 8) *vesti eum* vulg. Omisi *eum* praeeuntibus codd. Ver. et meis praeter A omnibus, quibuscum concordat ed. Morell., nec aliter legitur in Test. l. c. Cf. de domin. orat. cap. XXIV. Restitui deinde *despicies* e codd. W. Mabcd. Bab et vett. edd., quibuscum faciunt Manut. Mor. Pamel. Rigalt. et Oxon.; est enim in Graeco ὑπερόψει. *Non despicias*, quod receperunt Erasmus, Gravius, Baluzius, Routhius et Goldhornius, solus habet A. Cf. de domin. orat. l. c. et Test., quo loco posteriore lectionem *despicies* et mei libri et Italici omnes confirmant. 9) Legitur ap. LXX.: καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, ad quem locum *Hieronymus* adnotavit haec: „Τὰ ἰάματά σου, i. e. *sanitates tuae*, Latini interpretes ducti nominis similitudine ἱμάτια, id est, *vestimenta*, posuerunt, unde multi translationis falsitate decepti ad resurrectionem corporis comprobandam hoc utuntur testimonio, quo scilicet vestimentum animae corpus accipi velint, quod in die resurrectionis oriatur." Habet iam *Tertullianus* de resurrectione carnis cap. XXVII: *Tunc lumen tuum temporaneum erumpet et vestimenta tua citius orientur*. Ita Noster etiam de domin. orat. et in Test. locis citt. Cf. *Sabatier*. Male *oriuntur* W, ut paulo ante *erumpit* Ba. Post *iustitia* Mb addit *tua*. Deinde *circundabit* perperam ed. Oxon. Vid. *Wagner*. l. c. p. 453. litt. M. 10) *dicit* Ver. Non sic idem liber in Test.; *dicet tibi* edd. vett. c. Erasm. et Grav., *assum* Dav.

V.

Remedia propitiando deo [1]) ipsius dei verbis data sunt, quid deberent facere peccantes magisteria divina docuerunt, operationibus iustis deo satisfieri, misericordiae meritis peccata purgari. Et apud Salomonem [2]) legimus: *Conclude* [3]) *eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo.* Et iterum [4]): *Qui obturat* [5]) *aures, ne audiat inbecillum, et ipse invocabit deum, et non erit qui exaudiat eum.* Neque enim mereri dei misericordiam [6]) poterit qui misericors ipse non fuerit, aut inpetrabit de divina pietate aliquid in precibus qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item [7]) in psalmis spiritus sanctus declarat et probat dicens [8]): *Beatus qui intellegit super egenum* [9]) *et pauperem, in*

V. 1) *deo* om. A, *domino* scribunt Bab. Ita iidem libri cum A in sequentibus. Tum *satis fieri* W. Mb et Bab, mox *purgare* A. 2) *Solomonem* Mb. Vid. Ecclesiastic. 29, 12. 3) Additur *inquit* in ed. Dav. Statim *in sinu pauperis* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Mor. (ἐν τοῖς ταμείοις σου in Graeco est). Tum pro *haec* vett. edd. et Erasm. *hic*, quod typothetarum incuria ex *hec* (ita A et exemplar Dav.) enatum est. Dein *pro te orabit* Md et vulg. Test. III. 1. p. 303, ubi codd. Mbc et Bab exhibent *pro te exorabit*; in cod. A scribitur *orabit pro te*, in Mb *exoravit*, in W autem et Ma *exorabunt*. Pro *ab omni malo* (ἐκ πάσης κακώσεως) cod. Ver. dat *in die malo*, non sic in Test. l. c. 4) Additur *dicit* in A. Vid. Prov. 21, 13. 5) *opturat* Mc. Non male. Vid. *Wagner*. l. c. p. 413 sq. W. Mabd et Bb *obdurat*, A *obtinuit*. Tum *exaudiat* Mbd, *inbecillem* per ras. (pr. *inbecillum*) — *invocavit* Mb, *dominum* pro *deum* Bb et A veteresque edd. c. Erasm. Grav. atque Mor. Deinde *exaudiet* Bb. 6) Ita W. Mabc. Bb. A, *promereri dei mis*. Ba et Md, *prom. domini mis*. Morell., *prom. mis. domini* edd. rell. Mox *impetravit* pr., a corr. m. *impetrabit* Mb. Ante *precibus* praepositionem om. ed. Dav. 7) *idem* Bb et A. Post h. v. in Mb erasum est *enim*. Tum *approbat* Md. 8) Psalm. 40, 1. 9) *egentem* Ver.

die malo liberabit eum dominus. Quorum praeceptorum [10]) memor Daniel, cum rex Nabuchodonosor adverso somnio territus aestuaret, avertendis malis ad divinam opem inpetrandam remedium dedit dicens [11]): *Propterea, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime et iniustitias tuas* [12]) *miserationibus pauperum, et erit deus parcens peccatis tuis.* Cui rex non obtemperans adversa, quae viderat, et infesta perpessus est, quae evadere et vitare [13]) potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset.

W. Mad. Ba et in Test. l. c. Mc. Statim *in die malo* pro *in die mala* Ver. Neap. W. Macd. Ba et A. Sic etiam Test. concordantibus libris Italicis omnibus et Mbc. Tum *liberavit,* ut versio antiqua, Bb, pr. W et Mb permutatione frequentissima. Dein *illum deus* Ver. W. Macd et Bb (*deus* etiam Ba), nec aliter Mbc et Italici omnes in Test., ubi W *illum dominus*, Ba *eum dominus*. Legitur in Graeco: ῥύσεται αὐτὸν ὁ κύριος. 10) *peccatorum* Bb; W et Ba *Danihel*; Ma *Nabochodonosor,* W *Nabocodonosor*, A *Nabugodonosor,* Mc *Naubochodonosor*. Tum *adversus somnium* Mb, *sompnio* A et ed. Dav. Pro *aestuaret* Bb *turbaretur*. Dein *pro avertendis malis ac divina ope impetranda* edd. vett. c. Grav. et Morell., *pro avertendis malis ad divinam opem impetrandam* Manut. Pamel. et posteriores, *pro avertendis malis ac mitigandis divina ope impetranda* Erasm. Sed *pro* om. codd. Ver. Neap. W. Mabd. Bab. A. Tum *de divina ope impetranda* scribit Ver., *ac divina ope inpetranda* exhibent Mabd et Bb, *ac divina ope impetr.* W et Ba, *de advertendis malis ac divina ope impetr.* dat Mc, *ad divinam opem īpetrandam* A. Post *dedit* omnia desunt usque ad *deus* in A. 11) Daniel. 4, 24. 12) *tuas* omissum in Ma, superscriptum ab al. m. in Mb. Mox *parcens* A et e corr. Mc veteresque edd. c. Erasm. Grav. Morell. et Baluz., *patiens* rell. scripti et editi. Exstat in Graeco ἴσως ἔςαι μακρόθυμος. 13) *vitare et evadere* A.

VI.

Raphael [1]) quoque angelus paria testatur, et ut eleemosyna libenter ac largiter fiat, hortatur dicens [2]): *Bona est* [3]) *oratio cum ieiunio et eleemosyna, quia eleemosyna a morte liberat et ipsa purgat peccata.* Ostendit [4]) orationes nostras ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuventur, deprecationes solas parum ad inpetrandum valere, nisi factorum et operum accessione | satientur. 289
Revelat angelus et manifestat [5]) et firmat eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis vitam de periculis redimi, eleemosynis a morte animas liberari.

VII.

Nec sic, fratres carissimi, ista proferimus, ut non quod Raphael angelus dixit veritatis testimonio comprobemus. In actibus [1]) apostolorum facti fides posita est,

---

VI. 1) *Raphahel* W. Ma et Ba h. l. et cap. seq. init. Ante *paria* (*aequalia* scribit Bb) in Neap. insertum est *Tobiae.* Tum *et* omissum in Mb et Bb, supra additum a r. m. in Mc. Dein *largienter* et *ortatur* Bb. 2) Tob. 12, 8. 3) Additur *inquit* in Mb. Idem habet *et elymosinis*, Ma *et aelymosinis adiuventur* intermediis omissis; *quia* deest in Mc. Deinde *purgat a peccatis* dat Ver., non *purgat peccatis*, ut legitur ap. Rigalt. 4) *Ostende* A. Paulo post *adiuvetur* idem liber. In seqq. *operum augmento accessione socientur* (sic) Bb, *socientur* habet etiam Vat. 1.; lectionem autem *satientur* confirmant Ver. Neap. Mabcd. Ba et viginti Baluziani. Male *adiuventur* est in A et ed. Manut. 5) *angelus* in cod. A ponitur post *manifestat*, *fructuosas* pro *efficaces* scribit Bb, *de periculo* reperitur in edd. vett. itemque in Erasm. et Mor., tum *redemi* in A. Deinde meliore verborum ordine codd. et edd. Manut. Pam. atque Oxon. habent *a morte animas liberari* pro *animas a morte liberari*, ut legitur in ceteris editis.

VII. 1) *Sic in actibus* edd. vett. (excepta Dav.) c. Erasm.

et quod eleemosynis non tantum a secunda, sed a prima morte animae liberentur, gestae et inpletae rei probatione conpertum est. Tabitha [2]) operationibus iustis et eleemosynis praestandis plurimum dedita cum infirmata esset et mortua, ad cadaver exanime Petrus accitus est. Qui cum inpigre [3]) pro apostolica humanitate venisset, circumsteterunt eum viduae flentes et rogantes, pallia et tunicas et omnia illa, quae prius sumpserant, indumenta monstrantes, nec pro defuncta suis vocibus, sed ipsius operibus deprecantes. Sensit Petrus inpetrari [4]) posse quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus. Cum itaque genibus nixus [5]) orasset et viduarum ac pauperum idoneus advocatus legatas sibi preces ad dominum pertulisset, conversus ad corpus, quod in tabula iam lotum

---

Grav. et Morell.; in Grav. autem vocula *sic* minutioribus typis expressa est; *in actis* exhibent W. Mabcd et exemplar Manut., *actibus* in A mutilatum in *actus*. Idem liber male scribit *non eleemosynis tantum*, item *sequenda* pro *secunda* Bb, *a secunda* om. A. Dein particulam *et*, quam post *sed* inferunt codd. Mabd. Bb et ed. Morell., ceteri libri scripti et editi merito omittunt. Vid. ad domin. orat. cap. VII. not. 2. Statim A *liberantur animae*, Mad *liberarentur*. 2) *Thabita* et hic et infra Mb, *Thabitha* Ma, *Tabita* Ba. Mcd. A veteresque edd. c. Erasm. Vid. Act. 9, 36. Mox *adsueta dedita* (sic) Bb. Abest praepositio ante *cadaver* ab A. Pro *accitus* Bb habet *evocatus*. 3) *festine* Bb. Proxime *eum* a sec. m. supra additum in Mb. Tum *pa lea* (*l* a r. m. superscr.) W, *paleae* Ma. Dein *sumpserat* Ba. Idem liber *monstrassent*. Statim *ne* pro *nec* A, *ipsis* pro *ipsius* Bb. 4) *impetrare* Bb, *inpetrari* Mb, *posse impetrari* A. Proxime *diffidit futurum* Md, *defecturum* A. 5) *fisus* Bb, *nixis* Ver. Ante *viduarum* coniunctionis particulam om. edd. Rigalt. Oxon. et Baluz. Tum *et pauperum* scribit A, pro *legatas* (*delegatas* est in ed. Dav.) Bb *commissas*, dein Mc *ad deum* itemque edd. vett. c. Erasm. et Grav., *latum* pro *lotum* Bb, *locatum*

iacebat, *Tabitha,* inquit [6]), *exsurge in nomine Iesu Christi* [7]); nec defuit Petro quo minus statim ferret auxilium [8]), qui in evangelio dari dixerat quidquid fuisset eius nomine postulatum. Mors itaque suspenditur, et spiritus [9]) redditur, et mirantibus ac stupentibus cunctis ad hanc mundi denuo lucem redivivum corpus animatur. Tantum potuerunt misericordiae merita, tantum opera iusta valuerunt. Quae laborantibus viduis largita fuerat [10]) subsidia vivendi meruit ad vitam viduarum petitione revocari.

VIII.

Itaque in evangelio dominus [1]), doctor vitae nostrae et magister salutis aeternae, vivificans credentium populum et vivificatis consulens in aeternum, inter sua mandata divina et praecepta caelestia nihil crebrius mandat et praecipit, quam ut insistamus eleemosynis dandis, nec terrenis possessionibus incubemus, sed caelestes thesauros

---

Mc, *iacebat locum* A. Statim *Dabitha* exhibent W et Md, *Tabita* Ba. A et veteres edd. c. Erasm. 6) Act. 9, 40. 7) *Christi Iesu* Bb. 8) H. l. Bb infercit *Christus scilicet.* Post *evangelio* in Vat. 1. et A insertum *suo.* Vid. Ioann. 14, 13. Recte *quidquid* pro *quicquid* W. Mabd. Manut. Pamel. et Goldh. Statim *ei nomine* (with *in* and *9* superscribed) (*in* et *9* a r. m. superscriptis) Ma, *in eius nomine* Md. 9) $\overline{\chi p \int}$ pro $\overline{\int p \int}$ Ma. De qua permutatione dixi ad librum de mortalit. cap. V. not. 4. Tum *ac mirantibus et stupentibus omnibus* A, *et mirantibus cunctis ac stupentibus* Md. In Neap. 3. deest *mundi,* item *animatur* in A. 10) *fuerit* A.

VIII. 1) *dominus in evangelio* Mb et Bb. In seqq. voc. *divina* om. ed. Dav. Alio ordine *divina mandata* exhibent ceterae edd. vett. et Erasm. c. Grav. Mox *praecepit* Mbd et a m. pr. W. Deinde *incubemus* (with *a* superscribed over *e*) (*a* superscripto ab r. m.) Mc, *incubamus* Neap. 2., *incumbamus* Md, item Erasm. et Grav., *incumbemus* A una cum

potius recondamus: *Vendite*, inquit [2]), *res vestras et date eleemosynam.* Et iterum [3]): *Nolite vobis condere thesauros* [4]) *super terram, ubi tinea et comestura exterminat, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate* [5]) *autem vobis thesauros in caelo, ubi neque tinea, neque comestura exterminat, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim fuerit thesaurus* [6]) *tuus, illic erit et cor tuum.* Et cum observata lege perfectum [7]) et consummatum vellet ostendere: *Si vis*, inquit [8]), *perfectus esse, vade et vende omnia tua et da egenis* [9]), *et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me.* Item alio loco [10]) negotiatorem caelestis gratiae et comparatorem salutis aeternae distractis omnibus rebus suis pretiosam margaritam, hoc est vitam aeternam Christi

---

edd. Dav. Kunn. et Remb., statim *thessauros* a m. pr., a s. *thensauros* W, *thesauros* Md. 2) Luc. 12, 33. 3) Matth. 6, 19. 4) *thesauros condere* edd. vett. et Erasm. Vocc. *super terram* in Mc r. m. addidit. Dein *tinia* Ba, *demolitur* pro *et comestura* Bb, *exterminant* Ver. probante Rigalt., et ita tacite Oxonienses. Quod sequitur *et* (A male scribit *sed*) in Ba omissum, in W a corr. m. additum. Post *fures* A statim ex sequentibus adiungit *non effodiunt, nec furantur.* In Md exciderunt verba: *Nolite vobis condere thesauros — — — et furantur.* 5) *Thesaurisate* Md, *thesaurizate* — *thesauros* (ex mutat. r. m.) W. *Autem* om. idem liber, Bb et Md. Mox *tinia* (pr. *tinea*) scribit Ba, *neque erugo*, *neque comestura* (*tinea* ab al. m. supra addito) Mb. Vocc. *nec furantur* om. W. Mac et Bb, *et furantur* habent Mb et Ba. 6) *thesaurus* (pr. *thes.*) W; *illic* pro *ibi* recepi ex codd. Ver. W. Mabcd et Bab. Concinit *Tertullian.* ad martyr. cap. II. fin. Dein *et* om. Mb. 7) *profectum* A. Tum *volet* Bb. 8) Matth. 19, 21. 9) *pauperibus* Mb veteresque edd. c. Erasm. et Morell. Mox *in caelis* A. Idem liber *et sequere.* 10) *in alio loco* Bab, *alio in loco* A, *alio* *in* *loco* (*in* a corr. m.

cruore pretiosam de quantitate patrimonii sui dicit debere mercari. *Simile est,* inquit [11]), *regnum caelorum homini negotiatori quaerenti bonas margaritas. Ubi* [12]) *autem invenit pretiosam margaritam, abiit et vendidit omnia, quae habuit, et emit illam.* Eos denique et Abrahae [13]) filios dicit, quos in iuvandis alendisque pauperibus operarios cernit. Nam cum Zacchaeus [14]) dixisset: *Ecce dimidium ex substantia mea do egenis et si cui* [15]) *quid fraudavi, quadruplum reddo,* respondit Iesus: *Quia salus hodie* [16]) *domui huic facta est, quoniam et hic filius est Abrahae.* Nam si [17]) Abraham credidit deo, et deputatum est ei ad iustitiam, utique qui secundum praeceptum dei

---

superscripto) Mb. In clausula *dicit debet* (sic) Bb. 11) *inquit* in Ba omissum ab al. m. habet Mb. Vid. Matth. 13, 45. Voc. *caelorum* r. m. ad mg. addidit in Mc. Tum *negotianti* scribunt W. Mbc. Ba et A et *bonam margaritam* Mbc et Ba. 12) *Alibi* Bb. Mox *habiit* Ma et pr. Bb. Pro *quae* in edd. vett. et Erasm. Grav. ac Morell. legitur modo *quaecunque*, modo *quaecumque*. Sed haec lectio iure suspecta fuit Gravio, quia syllabas *cunque* minutioribus typis exprimendas curavit. Deinde *eam* pro *illam* dant exemplaria vett. et Erasm.; neutrum habet Ma. 13) *Habrahae* W. Ma et Bb, *Habrae* Mc. Statim A (*in* omisso) scribit *adiuvandis*, Bb *in adiuv. alienisque.* 14) *Zaccheus* Mb, *Zacheus* W. Macd. Bab. A veteresque edd., *Zachaeus* Erasm. et posteriores omnes excepto Morellio. Vid. Luc. 19, 8. 15) *cui* om. Bb. Tum *aliquid fraudavi, reddo quadruplum* exhibet Mb. Quod post *Iesus* vulgo additur *et dixit,* codd. omnes et ed. Manut. merito omittunt; est enim nil nisi inutile glossatoris additamentum. 16) *hodie* in A deest. Pro vulg. *huic domui* scripsi *domui huic* cum codd. meis, excepto tamen Md, in quo est *domui huic hodie.* Verba: *facta est — — hic filius* om. A, *est filius* habet Bb, *filius sit* Mc, *Habrahae* Ma, *Habrae* Mc. 17) *Nam et si* A. Tum *Habraham* Ma, *Habraam* Mc. Pro *deo* Ba et A *domino,* inverso ordine *et ei deputatum est* A, *reputatum* Bb veteresque edd. c. Erasm. et Morell., *putatum* a m. pr., a s. [re] *putatum* Mc. Vid. Gen. 15, 6. Deinde *praecepta* A, *domini* pro *dei* W, *eleemo-*

eleemosynas facit, deo credit, et qui habet fidei veritatem, servat dei timorem; qui autem dei timorem servat, in miserationibus pauperum deum cogitat. Operatur enim ideo [18]), quia credit, | quia scit vera esse quae praedicta 240
sunt verbis dei, nec scripturam sanctam posse mentiri arbores infructuosas, id est steriles homines, excidi et in ignem mitti, misericordes ad regnum vocari. Qui [19]) et alio in loco operarios et fructuosos fideles appellat, infructuosis vero et sterilibus fidem derogat dicens [20]): *Si in iniusto mamona* [21]) *fideles non fuistis, quod est verum quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod est* [22]) *vestrum quis dabit vobis?*

---

synam Mb, item edd. vett. et Erasm., *faciat* A, *domino* Ba et A. Mox *servat domini timorem* Bb et A. Deinde *timorem dei servat* Mac et Bab. 18) *deo* pro *ideo* Bb, *quod credit* Ma. In seqq. *scripturam sacram* edd. vett. et Erasm. Vid. Matth. 3, 10 et 5, 7. Praepositionem ante *ignem* omissam in Mb r. m. supplevit. Post *misericordes* exterminavi *autem*, quod iam Gravio suspectum fuerat, et a libris Ver. et meis omnibus abest. Praestat asyndeton. Post *regnum* A interserit *caelorum*. 19) *Quia* edd. vett. c. Erasm. et Morell. Tum *in alio loco* Bb. Idem liber *adpellat*. Sed praeferenda altera scriptura. Vid. *Wagner*. l. c. p. 408. Deinde *infructuosos* A, *et sterilibus* om. W et Ma. 20) Luc. 16, 11. 21) *in* *iniusto* (*in* ab al. m. supra addito) Mb, *in iusto* Ba et Mc. Tum *mamona*, simplici *m*, W. Bab et Mc, item edd. vett. c. Erasm. et Morell., *mammona* Mbd et Grav. Manut. Pamel. et recentiores, *mammonae* Ma, *mammone* A. De voc. *mamona* vid. quem laudat Baluzius, *Cael. Calcagnin*. Lib. I. epist. 39. p. 13 infr. et sq. ed. Basil. Verba: *fideles non fuistis* — — *Et si in alieno* desiderantur in A. Dein *quod vestrum est* pro *quod est verum* (*vestrum* habet Dav.) et *dabit* pro *credet* scribit Mb, *credit* Bb, *crederet* legitur in ed. Manut. Correxit vir doct. in Gottingensi exemplari. 22) *quod est* om. Ver. W. Mabcd. Ba et A, *verum*, in mg. ab r. m. *vrum* Mc. Totum hoc colon deest in Bb.

IX.

Sed [1]) vereris et metuis ne, si operari plurimum coeperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad paenuriam forte redigaris. Esto in hac parte intrepidus, esto securus; finiri non potest unde in usus [2]) Christi inpenditur, unde opus caeleste celebratur. Nec hoc tibi de meo [3]) spondeo, sed de sanctarum scripturarum fide et divinae pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur per Salomonem [4]) spiritus sanctus et dicit [5]): *Qui dat* [6]) *pauperibus, numquam egebit; qui autem avertit oculum suum, in magna paenuria erit,* ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos et steriles ad inopiam postmodum devenire. Item beatus apostolus Paulus dominicae inspirationis gratia plenus [7]): *Qui administrat,* inquit [8]), *semen seminanti et panem ad edendum praestabit et multiplicabit seminationem vestram et augebit incrementa* [9]) *frugum iustitiae vestrae, ut in omnibus locupletemini.* Et iterum [10]): *Administratio*

IX. 1) Ita codd. omnes editionesque Grav. et Oxon. c. Routh., *si* edd. rell. Pro *ne, si* Mb et Ba *nisi.* Tum *caeteris* pro *coeperis* Bb, *tuo* in Ba deest, *paenuriam* scripsi cum codd. W. Mb et Ba (vid. *Sillig.* Praef. ad Plin. natur. hist. Tom. I. p. LXXI.), *poenuriam* habet Ma, *penuriam* legitur vulgo. Conf. infr. not. 6. et cap. XVI. not. 3. 2) *in unum* Bb.* 3) *de me* Mb. Deinde *singularum scripturarum* W, *sacrarum script.* Mc, *script. sanctarum* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Ante v. *fide* cod. A infercit *auctoritatibus* et post *copulam* Mad repetunt praeposit. *de.* 4) *Salomonem* Mb. 5) Prov. 28, 27. 6) *dat, inquit* Mb. Proxime *oculos suos* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Manut. Rursus *paenuria* W. Mb et Ba, *penuria* ceteri libri scripti et editi. Tum *ostendit* A, dein *misericors* Bb et pr. Mc. Mox *ad* (pro *et*) *steriles* A. 7) Additur *dicens* in A. 8) 2. Cor. 9, 10. 9) *incrementum* Bb. 10) *iterum dicit* Mb. Vid. 2. Cor. 9, 12.

huius officii non tantum supplebit [11]) *ea, quae sanctis desunt, sed abundabit per multam gratiarum actionem in deum.* Quoniam [12]) dum gratiarum actio ad deum pro eleemosynis atque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census operantis dei retributione cumulatur.

X.

Et dominus in evangelio iam tunc eiusmodi [1]) hominum corda considerans et perfidis atque incredulis praescia voce denuntians contestatur et dicit [2]): *Nolite cogitare dicentes: Quid edemus aut quid bibemus aut quid* [3]) *vestiemur? haec enim nationes quaerunt* [4]). *Scit autem* [5]) *pater vester quia horum omnium indigetis. Quaerite* [6]) *primo regnum et iustitiam dei, et omnia*

---

11) *supplet* Mb, *implebit* W. Tum *desunt sanctis* Mb. Quod post *sed* vulg. additur *et* omisi praeeuntibus libris Mad. Vid. ad librum de dominic. orat. cap. VII. not. 2. Dein *habundabit* scribitur in W. Ba et Mcd (nec discrepat ed. Dav.), *habundare faciet* in A. Statim *per multarum* (*multa* Ma) *gratiarum actionem* dat Mb h. l. et in Test. III. 1. p. 304, *per multas gr. actiones* exhibent A et edd. vett. c. Erasm. Grav. et Mor., *in dominum* iidem libri editi excepto Morell., *in domino* Ver. Bb et A. 12) *Qui* (fort. *quia*) A, pro *dum* Mb *cum*. Mox *ad dominum* Bb. Deinde *pro operationibus* Mb, *orationibus* Ba et vett. edd. c. Erasm. atque Morell. Infra *tributione* habet ed. Manut. Correxit *retributione* Vir doct. in Gottingensi exemplari.

X. 1) *huiusmadi* A. Tum *hominem* Ba et in seqq. *denunciantis* A. 2) Matth. 6, 31. 3) *quid* om. Bb. Vid. ad domin. orat. cap. XV. not. 9. 4) Ita et in Test. III. 11. p. 307, ubi ed. Baluz. habet *inquirunt*, codd. W. Mbc et Ba. 5) *enim* Ba. Cf. ad domin. orat. l. c. Pro *omnium horum* scripsi *horum omnium* (*τούτων ἁπάντων* est in Graeco), ut legitur de domin. oratione et in Test. l. c., c. codd. meis omnibus. 6) Additur *enim* in A. *Primo* (vulg. *primum*) recepi ex codd. W. Mb. Ba. A. Ita exhibent etiam in Test. Mbc et Ba. Cf. ad domin. orat. l. c. Deinde *regnum et*

ista adponentur vobis. Eis [7]) omnia adponi dicit et tradi, qui regnum et iustitiam dei quaerunt. Eos enim dominus, cum iudicii dies venerit, ad percipiendum regnum [8]) dicit admitti, qui fuerint in ecclesia eius operati. Metuis ne patrimonium tuum forte [9]) deficiat, si operari ex eo largiter coeperis, et nescis miser, quia, dum times ne res familiaris deficiat, vita ipsa et salus deficit, et dum ne quid de rebus tuis minuatur attendis, non respicis quod ipse minuaris, amator magis mamonae, quam animae tuae, ut dum times ne pro te patrimonium perdas, id agis, ut

---

iustitiam dei pro vulgat. *regnum dei et iustitiam eius* praebuerunt codd. W. Mab et Bb, in quo est *domini* permutatione frequentissima. Concinunt in Test. W. Mbc et Ba, nec non de domin. orat. codd. fere omnes et complures libri editi. In Manutiano quoque, ubi desunt vocc. *et iustitiam eius*, vir doct. *et iustitiam* post *regnum* addidit. Ceterum verborum ordinem a me receptum confirmant etiam Nostri verba seqq.: *qui regnum et iustitiam dei quaerunt.* Statim *haec omnia* (*ταῦτα πάντα*) habent edd. vett. et Erasm. c. Morell. Tum *adponentur* W. Ma. Bb (item in Test. W et Ba), *apponentur* vulgo, *apponuntur* Ba. 7) *Hiis* Md, *et si* Ma et A. Dein *adponi* (pro *apponi*) W. Ma et Bab. Post *qui* in A male repetitur *tradi.* 8) Ba addit *dei.* 9) *forte* om. A et ed. Manut.; in Grav. hoc vocabulum post *ne* insertum est. Tum *operari ex eodem* scribit Mb. Paulo post *forte deficiat* exstat in edd. vett. et in Erasm. atque Grav., in qua posteriore adv. *forte* minutioribus typis excusum habetur. Verba proxima: *vita ipsa et salus deficit et,* desunt in A. Deinde *minui* (pr. *minuatur*) Bb. Statim *adtendis* W. Ma et Bab. Perperam *que* (i. e. *quae*) *ipse minaris* A, *ipse* ex corr. superscriptum in W. Tum *mamonae* W et pr. Mb consentiente exemplari Morell., *mamone* Mc, *mammonae* Ma et a s. m. Mb, item Bab et edd. Erasm. Grav. Manut. Pamel. ac posteriores, *mammone* Md. A. Vid. ad cap. VIII. not. 21. *Tuum,* quod vulgati libri addunt post *patrimonium*, omisi praeeuntibus codicibus Ver. W. Mabc. Bab. A. Deinde ex Ver. recepi verba *id agis, ut* probata iam a Rigaltio; *ipse patrimonio pereas* habet Bb. *Tuo* post *patrimonio* abest etiam a Ver. W et Mabcd. Quare expunxi.

ipse pro patrimonio pereas. Et [10]) ideo bene apostolus clamat et dicit [11]): *Nihil* [12]) *intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus. Habentes itaque* [13]) *exhibitionem et tegumentum, his contenti simus. Qui autem* [14]) *volunt divites fieri, incidunt in temptationem et muscipulam et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et interitum. Radix enim* [15]) *omnium malorum est cupiditas, quam quidam adpetentes naufragaverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis.*

---

10) *Et* om. A. Pro *bene* in Mb scribitur *beatus*. 11) 1. Timoth. 6, 7. 12) *Nihil, inquit* Mb. Ante *possumus* (*possimus* habet Mb. Idem liber et Mc in Test. scribunt *possimus*) omittitur *quid* a codd. W. Mabc. Bab. A et ab edd. vett., quibuscum faciunt Erasm. et Manut. (cf. de domin. orat. cap. XIV. not. 10.). Legitur id quidem vulg. in Test., sed abest hoc quoque loco a codd. W. Mbc et Ba. Quapropter delendum censui. 13) *autem* edd. vett. c. Erasm. et Grav., item utraque versio Lat.; est enim in Graeco δέ. Deinde *simus* e *sumus* (ita Mc et pr. Mb in Test.) correctum est in Mab. 14) *Nam qui* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Mor. Post *temptationem* Mb interserit *et laqueum*. Tum *et in muscipulas et in desideria multa et nociva — — et in interitum* exhibent edd. SP. Venet. Kunn. Remb. et Erasm. c. Grav. In Dav. post *in muscipulas* usque ad vocc. *et in interitum* omnia desunt, *et muscipulas et desideria* scribunt W et Macd, *et in muscipulam et desid. — nocentia* dederunt Manut. Pamel. et recentiores, a quibus Morellius eo tantum discrepat, quod ex edd. praecedentibus retinuit *nociva*. Contra *et muscipula* habent Bab et in Test. W et Ba. Verissima autem est scriptura: *et muscipulam et desideria*. Ita legitur et de laps. cap. X. p. 74. ed. Tubingens., de domin. orat. cap. XIV. et in Test. Post *nocentia* male repetitur *multa* in A. Praepositionem *in* ante *interitum* rite om. Ver. Bab et Mc. 15) Deest *enim* in Mb. Tum *cupiditas est* legebatur ante Manut. Pro *quam* in Md est *quod*. Dein *adpetentes* pro *appetentes* recepi ex codd. W. Mb et Bab eodemque modo scribunt in Test. W. Mb et Ba. Cf. de domin. orat. cap. cit. not. 13. Perperam A habet *naufregerunt*, tum *inserunt* Ma.

XI.

Metuis ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter coeperis. Quando enim factum est, ut iusto possent [1]) deesse subsidia, cum scriptum sit [2]): *Non occidet* [3]) *fame dominus animam iustam?* Helias [4]) in solitudine corvis ministrantibus pascitur et Danieli in lacu ad leonum praedam iussu regis incluso prandium divinitus apparatur; et tu metuis ne operanti et dominum promerenti desit alimentum, quando ipse in evangelio ad exprobrationem eorum, quibus mens dubia est et fides | parva, contestetur et dicat [5]): *Aspicite* [6]) *volatilia caeli, quoniam non seminant, neque metunt, neque colligunt in horrea, et pater vester caelestis alit illa. Nonne vos* [7]) *pluris estis illis?* Volucres deus pascit, et passe- 241

XI. 1) *possint* Mb. Ba et pr. W, *posset deesse substantia* Ver. probante Rigaltio, *possit deesse substantia* cod. S. Albini ap. Baluz. Voc. *vitae* additum in ed. Manutiana et a Pamelio, Rigaltio, Oxoniensibus ac Baluzio non addubitatum codd. Ver. et mei omnes excepto A omittunt, idque iure exterminarunt Routhius et Goldhornius. 2) Prov. 10, 3. 3) *occidit* A. Tum *dominus fame* Bab, *anima iusta* Ba. 4) *Haelias* Ma. Statim *in fugae solitudine* Ver. De re vid. 3. Reg. 17, 6. Proxime *Daniheli* Ba, *Danihel* Ma, *Daniel* a m. pr., a sec. *Daniele* Mb. Tum *in lacu leonum praeda* Ver., *in lacu leonum ad predam* A, *in lacum* W. Mad et Ba, *ad* supra adiectum in Ma, omissum in Mb. In hoc libro *praedam* per ras. mutatum est in *praeda*. Vocc. seqq.: *iussu regis incluso* desunt in A. De re vid. Dan. 14, 30 seqq. Tum *adparatur* scribit Ba. Sed vid. *Wagner*. l. c. p. 408. Post *operanti* recte abest *tibi*, quod invexit Pamelius, a codd. meis omnibus. Tum *deum* pro *dominum* exhibent edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Post *evangelio* Ba addit *suo*. Mox *fides prava* scribitur in A. 5) Matth. 6, 26. 6) *Aspice* Bb, *adspicite* ed. Grav. Sed vid. *Wagner*. l. c. p. 408. In seqq. post *pater* excidit *vester* in A. 7) *vos* om. A. Tum

ribus alimenta diurna [8]) praestantur; et quibus nullus divinae rei sensus est, eis nec potus, nec cibus deest. Tu Christiano [9]), tu dei servo, tu operibus bonis dedito, tu domino suo caro aliquid existimas defuturum? Nisi si [10]) putas quia qui Christum pascit, a Christo ipse non pascitur, aut eis terrena deerunt, quibus caelestia et divina tribuuntur.

XII.

Unde haec incredula cogitatio, unde [1]) impia et sacrilega ista meditatio? Quid facit in domo fidei perfidum pectus? Quid qui [2]) Christo omnino non credit, appellatur et dicitur Christianus? Pharisaei tibi magis [3]) congruit nomen. Nam cum dominus [4]) in evangelio de eleemosynis disputaret, et ut nobis amicos de terrestribus lucris provida operatione faceremus, qui nos postmodum in tabernacula aeterna susciperent, fideliter ac salubriter

---

plures dant Ma. Ba et A, *plures* (i) habet Mb. Pro *illis estis* cum codd. Mabd et Bab scripsi *estis illis*. Ita e corr. legitur etiam in W, nec discrepant edd. vett., Erasm. Grav. atque Morell. 8) *divina* A. Deinde *nullis* Bb. Mox inverso ordine *nec cibus*, *nec potus* Ba. 9) *Tu Christiano* om. A, sequens *tu* Mb. Statim *bonis operibus* habet A. Tum *caro* (s) a m. pr., ab rec. *caris* Mb, *putas* pro *existimas* edd. vett. e. Erasm. et Grav., *defecturum* A, *defuturis* Bb. 10) *An si* A, *nisi putas* (om. *si*) ed. Dav., *si* minutioribus typis excusum in Grav.

XII. 1) *et unde* edd. vett., item Erasm. Grav. et Mor. 2) *qui* in Ba omissum Ma in mg. supplet. 3) *magis tibi* Ba, *tibi congruit magis* A. 4) *domino* perperam A, *dominus* pr. aberat a Mc. Tum *disputaret de eleemosynis* habet Mb. Dein *et ut nobis de terrestribus copiis lucra magna provida operatione faceremus* vetus codex monasterii Compendiensis testante Baluzio. Pro *operatione* W *oratione*. Mox *in aeterna tabernacula* Mb, *in aeterna habitacula* A. Deinde *scriptura divina* Mb editionesque Dav. et Grav., *divina*

praemoneret, addidit post haec scriptura dicens [5]: *Audiebant autem* [6] *haec omnia Pharisaei, qui erant cupidissimi, et inridebant.* Quales nunc [7] in ecclesia quosdam videmus, quorum praeclusae aures et corda caecata nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittunt, de quibus mirari non oportet quod contemnant in tractatibus servum, quando a talibus ipsum dominum videamus esse contemptum.

XIII.

Quid tibi cum [1] istis ineptis et stultis cogitationibus plaudis, quasi metu et sollicitudine futurorum ab operibus retárderis? Quid umbras et praestigias quasdam vanae excusationis [2] obtendis? Confitere immo [3] quae vera sunt, et quia scientes non potes fallere, secreta et abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis [4]

---

scriptura Mc. Sed adiectivum *divina* merum glossema est. Cf. ad cap. I. not. 8. 5) Luc. 16, 14. 6) *autem* om. W, *haec autem* pr. exhibebat Mb. Post *inridebant* (ita W. Mab et Bab, vulg. *irrid.*) omisi pronomen *eum*, quod abest a codd. Ver. Mabcd. Ba et libris ante Manut. editis itemque a Morelliano. 7) *tunc* A, *in ecclesia quosdam* codd. mei omnes et edd. Grav. Manut. Morell. Pamel. Oxon., *quosdam in eccles.* edd. rell. Paulo post *spiritualibus* Mc et A. Deinde *lumen* desideratur in Ma. Mox *contempnant* habent Bb. Mcd. A et exemplar Dav. Tum *tractibus* scribit A, idem liber *videmus*, pro *contemptum* Md *conceptum*.

XIII. 1) Ita Mb. Omittunt praepositionem codd. Macd et Bab, item edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Mor.; ceteri libri scripti et editi exhibent *in*, quod absonum est et ex glossemate enatum videtur. Tum *inceptis* Bb. Mox *solitudine* A. Deinde *ne tarderis* Bb. 2) *vana excogitatione* Mb, statim *ostendis* Ba. 3) *immo* in Ma deest. Ante *quia* copulam om. Ba. *Potes* e *potest* correxit vir doct. in Gotting. Manut. editionis exemplari. Perperam *expremere* habet A. 4) *sterelitatis* W et Mb. In seqq. *avaritia* W.

tenebrae, et recedente inde lumine veritatis carnale pectus alta et profunda avaritiae caligo caecavit. Pecuniae tuae captivus et servus es, catenis cupiditatis et vinculis alligatus es, et quem iam solverat [5]) Christus, denuo vinctus es. Servas [6]) pecuniam, quae te servata non servat. Patrimonium cumulas, quod te [7]) pondere suo onerat, nec meministi quid deus responderit diviti exuberantium fructuum copiam stulta exsultatione iactanti. *Stulte,* inquit [8]), *hac* [9]) *nocte expostulatur anima tua. Quae ergo parasti* [10]) *cui erunt?* Quid divitiis tuis solus incubas [11])? Quid in paenam tuam patrimonii [12]) pondus exaggeras, ut quo locupletior saeculo fueris, pauperior deo fias? Reditus [13]) tuos divide cum domino deo tuo, fructus tuos

---

Tum *coecavit* male Baluzius, Routhius, Goldhornius pro *caecavit*. Ita enim optimi libri scripti et editi, alii *cecavit*. Vid. *Cellar*. Orthograph. Lat. v. *caecus*. 5) *solveret* A. Dein *vinctus et servans* Bb. 6) *Et servas* Ba. Statim idem liber *a te*. 7) *te* om. Bb. Ante *onerat* ex Ms. (non ex editione Gravii, ut Baluzius ait) Pamelius inseruit *gravius* eumque secuti sunt Rigaltius et Oxonienses. Sed refragantur codd. mei omnes, omnes a Baluzio excussi et octo Anglici. In seqq. *copia stulta se exultatione iactanti* habet Ver., in Mb pr. legebatur *stultam exultationem*. 8) Luc. 12, 20. 9) *ac* Bb. Dein *anima tua expostulatur* ordine inverso Md. Omisi *a te*, quod vulgo additur, praeeuntibus libris Ver. W. Mabcd et Bab. Concordant Testimonia III. 61. p. 323. Cf. de domin. orat. cap. XIV. c. f. 10) Ita codd. Ver. et mei ad unum omnes c. ed. Oxon., ita et Testim. l. c. Vulgo *praeparasti*. Pro *cuius* scripsi *cui* (τίνι est in Graeco) c. cod. Ver. et edd. vett. (praeter Dav.), Erasm. atque Mor. *Cui* exhibet quoque cod. Ba e corr. in Testim. et vir doct. in Gotting. Manut. ed. exemplari. 11) *incumbas* Mad. De qua permutatione vid. ad cap. VIII. not. 1. Statim Bb: *ut qui fueris locupletior seculo fueris* intermediis omissis. 12) Quod vulg. additur *tui* codd. Ver. W. Mad. Ba. A et exemplar Morell. recte omittunt. Dein *ut quod* pr. Mc, *saeculo* deſit in A. 13) Ita W. Mabc. Bab, item Erasm. Grav. Manut. Pam. Oxon. Goldh., *red-*

partire cum Christo, fac tibi possessionum terrestrium Christum participem, ut et ille te sibi faciat regnorum caelestium coheredem. Erras et falleris, quisquis [14]) te in saeculo divitem credis. Audi in apocalypsi [15]) domini tui vocem eiusmodi homines iustis obiurgationibus increpantem. *Dicis*, inquit, *dives sum* [16]) *et ditatus sum et nullius rei egeo, et nescis quoniam tu es miser et pauper et caecus et nudus. Suadeo tibi emere a me aurum* [17]) *ignitum de igni, ut sis dives, et vestem albam, ut ve-*

---

ditus ceteri libri scripti et editi. Mox *domino* om. Ver. W et Mb, *deo* autem Macd et Bab. Dein *tuo partire* habet Md, *dno* pro *Christo* Bb. Statim *ex possessionum terrestrium proventu* legitur in edd. vett. (si excipias Daventriensem) et in Erasm. atque Grav., nec improbat hanc lectionem Baluzius. Sed vocabula *ex*, quod om. ed. Dav., et *proventu* suspecta fuerunt iam Gravio, quippe qui ea minutioribus typis excudenda curaverit. Merito expunxit Manutius. *Et* post *ut* om. A et ed. Dav., quae deinde habet *te ille*. Desideratur *te* in edd. Venet. Kunn. et Remb. Tum vitiose *regnum caelorum* pr. Mc. 14) *quisque* et codd. et veteres edd. Statim *in saeculum* A. 15) *in apocalypsin* Ma. 16) *inquit*. *Dives dicis sum* (sic) Md, *dices* Ba, *dicit* A. Vid. Apocal. 3, 17. — *quia dives* exhibet Mb. Vocc. seqq.: *et ditatus sum* om. Ba, *sum* abest a Ver. et Mb. Pro *quoniam* in edd. Manutiana antiquioribus exstat *quia*. Mox *et miserabilis* om. codd. W. Macd. Bab, septendecim Baluziani et tres Anglici. Idcirco delevi. Tum *et nudus* item om. A, *mundus* a m. pr., ab rec. *immundus* habet Mc. 17) *emere* (superscr. *a me*) *aurum* e corr. r. m. est in W, *aurum a me* ordine inverso scribit Bb. Post *ignitum* ex seqq. statim adduntur verba: *ut sordibus tuis tamquam igne decoctis*, in edd. vett. praeter Dav., in qua pro *de igni* legitur, ut in versione vulgata nova, *probatum*, quod per ras. habet Mc; *de igne* deletum in Mb, ex *igni* enatum *igne* in W. *Aurum probatum*, *ignitum de igne* dedit Gravius, ita ut vocabula *de igne* minut. typis excusa compareant. Ante eum bene Erasmus *aurum ignitum de igne*, quod convenit Graeco χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρός. Ceterum *de igni* primus scripsit Manutius. Alterum *ut* om. Bb et ed. Manut., *et ut vestiaris vestem albam* habet Mor.,

stiaris, et non appareat in te foeditas nuditatis tuae, et collyrio unge oculos tuos, ut videas.

XIV.

Qui ergo locuples et [1]) dives es, eme tibi a Christo aurum ignitum, ut sordibus tuis tamquam igne decoctis esse aurum mundum possis, si eleemosynis et iusta operatione purgeris. Eme tibi albam vestem, ut qui secundum Adam [2]) nudus fueras et horrebas ante deformis, indumento Christi candido vestiaris. Et quae matrona [3]) locuples et dives es, unge oculos tuos non stibio diaboli, sed collyrio Christi, ut pervenire ad videndum deum possis, dum deum et operibus et | moribus promereris. Ceterum [4]) 242

(omisso *et*) *ut vestiaris veste alba ut vestiaris* (sic) Mc, *ut vestieris* Ma. Tum *fidelitas* pro *foeditas* A, deinde *collirium ungue* Ba, *unge* pro vulgat. *inunge* W et Mabd. Concinit *Primasius* Afric. in Apoc. ap. *Sabatier*. Tom. III. p. 999; *inungue* habet Mc.

XIV. 1) Copula in Mb superscripta, *aurum a Christo* (hoc ordine), dein *et* pro *ut* exhibet Bb. Mox *in igne* Ba, *ab igne* A. Tum pro *esse* vacuum est in Bb. 2) Defit hoc nomen in Ba. Verba: *candido vestiaris — — sed collyrio Christi* in libro Augustano desiderantur. 3) Voces *in ecclesia Christi* a Pamelio e cod. Cambr. additas non solum decem libri Baluzii, quinque Anglici et duo Routhii, sed etiam mei non agnoscunt. Idcirco eas merito deleverunt Routhius et Goldhornius. Dein *unge* (vulgo *inunge*) W. Mabd et Bb editionesque Pamelianа antiquiores, *ungue* Mc, *unges* Ba. Cf. supra adnotata. Vitiose *stimulo* pro *stibio* Bb. Voc. *deum* ante *possis* r. m. addidit in Mb, *dominum* pro *deum* utroque loco habet Bb. Altero ita correxit etiam vir doct. in edit. Manut. exemplari, quod Gottingae asservatur. Conspirant cod. Mb veteresque edd. et Erasm. Dein *operibus bonis* ex editis superioribus recepit Manutius, quem sequi non debebant Pamelius et Oxonienses. *Bonis* recte om. codd. Ver., mei omnes et septem Anglici. Vocc. *et moribus* desunt in Mbc et Bb, *bonis et moribus* in Mc r. m. ad mg. addidit. Tum *promerearis* habet Ba. 4) *Caeterum* codd. Ba et Mc, item

quae talis es, nec operari in ecclesia potes; egentem enim et pauperem non vident oculi superfusi nigroris tenebris et nocte contecti. Locuples et dives [5]) dominicum celebrare te credis, quae corban omnino non respicis, quae in dominicum sine sacrificio venis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis? Intuere in evangelio viduam praeceptorum caelestium memorem inter ipsas pressuras et angustias egestatis operantem, in gazophylacium [6]) duo, quae sola sibi fuerant, minuta mittentem. Quam cum animadverteret dominus et videret, non de patrimonio, sed de animo opus eius examinans et [7]) considerans non quantum, sed ex quanto dedisset, respondit et dixit [8]): *Amen* [9]) *dico vobis, quoniam vidua ista plus*

---

edd. antiquiores atque recentiores. Sed vid. ad librum de mortalit. cap. V. not. 8. Dein *non es* ed. Dav., *est* moxque *potest* Bb. Conspirant edd. SP. Venet. Kunn. Remb. Deest copula ante *pauperem* in A. Pro *vident* edd. vett., Erasm. et Mor. exhibent *respexerunt*, post *oculi* omisi *tui* praeeuntibus mss. omnibus. Tum *nigrore* Mb, *nigrioris* Mc editionesque SP. Venet. Kunn. Remb., *nigrioribus* Grav., *vigoris* A. Pro *contecti*, quod in ed. Dav. deest, ceterae edd. vett., Erasm. Grav. et Mor. habent *caecati*, *cecati* in mg. a m. r. Mc. 5) Quae adduntur voculae *es et* absunt a codd. W. Macd. Ba. A et vett. edd., Erasm. Grav. atque Mor. Quocirca tollendas esse censui. Copula item omissa in Bb, erasa in Mc. Dein *te celebrare* scribit Ma. Mox *sacrum thesaurum corban* Bb, *corban*, ut Baluzius, Routhius et Goldhornius, exhibent quoque codd. Ver. W. Ma et Ba, *corbanam* (ita e *corban* a r. m. Mc) edd. vett. (praeter Dav., in qua exstat *corbonan*) c. Erasm., *corbonam* reperitur in Md, quocum conspirant edd. Grav. Manut. Mor. Pamel. Oxon.; *ut orba* (a r. m. superscripto *corbonan*) in Mb, *orbam* in A. Cf. *Baluzii* nota. Proxime *in dominico* A. Pro *partem* idem liber habet *pariter*. Deinde *sumus*. 6) *gazophilacium* Mc, *gazophilatium* Mab et Bb c. ed. Dav., *gazofilacium* Ba, *gazophilacio* Md et A. Tum *duo minuta* Grav., *quoque* pro *quae* Ma, *sola quae* Ba, *minuta fuerant* al. ord. edd. vett. et Erasm.; deest *minuta* in Ma. 7) Copulam om. Ma. 8) Luc. 21, 3. 9) *Amen, amen* Ba. Tum *omnibus plus* W. Mabd

omnibus misit in dona dei. Omnes enim isti ex eo [10]***, quod abundavit illis, miserunt in dona dei. Haec autem*** [11]***) de inopia sua omnem, quemcumque habuit, victum misit.*** **Multum beata mulier et gloriosa, quae etiam ante diem iudicii** [12]**) meruit iudicis voce laudari. Pudeat divites sterilitatis atque infelicitatis** [13]**) suae. Vidua, et inops vidua** [14]**) in opere invenitur, cumque universa, quae dantur, pupillis et viduis conferantur, dat illa, quam oportebat accipere, ut sciamus quae paena sterilem divitem maneat,**

---

et Bab, *plus omnibus* (πλείω πάντων), ut vulgo, Mc. In A deest *omnibus*. 10) *de eo* W. Mbcd. Bab. A, *ideo* Ma. Deinde *abundavit* Mc. Manut. Pamel. et recentiores, *habundavit* W. Mad et Ba, *abundabat* Mb. Bb veteresque edd. (exceptis Dav. et Remb., in quibus est *habundabat*, ut in A) c. Erasm. atque Morell., *abundat* Grav. 11) *aut* Bb. Mox *quem habuit* A. 12) *ante iudicii diem* Mb. 13) Ita codd. Ver. W. Mabcd. Ba, viginti duo Baluzii et tredecim Anglici, quibuscum concordant edd. vett., Erasm. Grav. Morell. atque Routh.; *infidelitatis* Bb et A. Conspirant edd. Manut. Pamel. (male *Baluzius: „Aliter Pamelio visum est“*) Oxon. Baluz. Goldh. *Infelicitatis* correxit etiam vir doct. in Gottingensi Manut. edit. exemplari. 14) Sic codd. W. Macd et omnes fere edd., *et inobs vidua* Ba, *et inops vidue* (sic) Bb, *et vidua inops* e codd. Burgundico et S. Arnulphi recepit Baluzius. Absunt haec vocabula ab A; codex vero Mb et ed. Routh. male om. *vidua*; particula enim *et*, ut interdum καὶ apud Graecos, h. l. cum vi posita significat *und zwar*, eaque requirit, ut repetatur vox *vidua*. Similiter *Synesius* Epist. 155. p. 293. D.: γυνή τε γάρ ἐστιν αὕτη, καὶ γυνὴ δυστυχήσασα χηρείαν. Cf. de mortalitate cap. XV. not. 9. Sustuli vocabula *rebus dives* a Baluzio ex codd. Burgundico et S. Arnulphi adiecta, utpote in meis libris omissa; *larga*, quod post *in opere* inseruit Manutius non improbantibus Pamelio et Oxoniensibus, delevit vir doct. in Gottingensi exemplari et posthac e contextu eiecit Baluzius. *Larga* (sic) *in opere* habet A, *in* *dei* *opere* (*dei* ab r. m. superscr.) Mb. Frustra; est enim *in opere* idem quod *operans*, ut legitur supra: *Intuere in evangelio viduam* — — *inter ipsas pressuras et angustias egestatis operantem*. Statim *in universa* W et

quando hoc documento operari etiam pauperes debeant. Atque ut intellegamus haec opera [15]) deo dari et eum, quisquis haec faciat, deum promereri, Christus illud dona dei appellat et in dona dei viduam duos quadrantes misisse significat, ut magis ac magis possit esse manifestum quia qui miseretur pauperis deum faenerat.

XV.

Sed nec illa res [1]), fratres carissimi, a bonis operibus et iustis refrenet et revocet Christianum, quod excusari se posse aliquis existimet beneficio filiorum, quando in inpensis spiritalibus Christum cogitare, qui accipere se

---

Ba. Paulo post *divitem sterilem* ordine inverso edd. vett. et Erasm. Deinde *cum* pro *quando* invitis codicibus editisque superioribus scripsit Erasmus. Ante *documento* omisi *ipso,* cuius loco Mb habet *quoque*, praeeuntibus ceteris codicibus meis omnibus. 15) *omnia* pro *opera* legitur in edd. vett., item in Erasm. Grav. et Morell., *opera* (*omnia* ab r. m. superscr.) in Mc. Deinde *cum quisque — facit* edd. vett. c. Erasm. et Morell., *cum* etiam cod. Mc, *quo* (ut constanter pro *cum*) A, *quisque* libri omnes excepto Mb, in quo *quisquis* enatum est e *quisque*. Tum *hoc* A; *deum* pro *dominum* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell.; *illuc* ex *illut* per ras. W. Statim *dona dei* (vulg. *dei dona*) codd. omnes. Vitiose *quos* pro *duos* Ba. In seqq. *et magis* A. Tum *posset* Bb. Mox *miseretur pauperi* (sic) Mad. A. Dav., *pauperi dat* Mb. Deinde codd. W et Ma c. edd. Manut. Pamel. atque Oxon. exhibent *deum fenerat,* Ba. Baluz. Routh. et Goldh. *deum foenerat,* Mbd et Bb c. Dav. *deo fenerat*, (om. v. *deo*) *fenerat* A, *deo feneratur* Mc, *deo foenerat* Erasm. Grav. Mor., *deo servat* edd. SP. Venet. Kunn. Remb. Scripsi igitur *deum faenerat*, ut de dominic. orat. cap. XXIV., ubi vid. not. 12. Ceterum ob oculos habuit Noster Prov. 19, 17.

XV. 1) *res* om. W. Pro *carissimi* A habet *dilectissimi.* Tum *excusare* Mbc, *excusare* (om. *se*) *aliquis posse* Bb, *aliquid* A. Mox *in* ante *inpensis* erasum in Mc, omissum in edd. vett., Erasm. et Grav.; *spiritualibus* dant Mc et Grav., *quia* pro *qui*

professus est, debeamus, nec conservos liberis nostris, sed dominum praeferamus ipso instruente et monente: *Qui diligit,* inquit [2]), *patrem aut matrem super me non est me dignus, et qui diligit filium aut filiam super me non est* [3]) *me dignus.* Item in deuteronomio ad corroborationem fidei et dilectionem dei paria conscripta sunt: *Qui dicunt,* inquit [4]), *patri et matri* [5]), *non novi te, et filios suos non agnoverunt, hi custodierunt praecepta tua et testamentum tuum servaverunt.* Nam si deum [6]) toto corde diligimus, nec parentes nec filios deo praeferre debemus. Quod et Ioannes in epistula sua ponit [7]), caritatem dei apud eos non esse, quos videamus operari in pauperem nolle. *Qui habuerit,* inquit [8]), *substantiam mundi et viderit fratrem suum desiderantem* [9]) *et cluserit viscera sua, quomodo caritas dei manet in illo?*

---

scribit Má. De re vid. Matth. 25, 40. In seqq. *dominum conferamus* A. Idem liber *monente et dicente.* 2) Matth. 10, 37. Verba *aut matrem* proximeque *et qui diligit filium* etc. usque ad *item* om. A. 3) *est* r. m. supplevit in Mc. 4) Deut. 33, 9. 5) *aut matri* Mab et A veteresque edd. c. Erasm. Manut. Pamel. et Oxon.; *vel matri* Grav. Sed legitur in Graeco καὶ τῇ μητρί. Statim *non agnovi* A. Tum *adgnoverunt* W et Ma, vulg. *agnoverunt.* Cf. ad librum de mortalit. cap. I. not. 3. *Cognoverunt* exhibent edd. vett. et Erasm. De confusione verborum *agnoscere* et *cognoscere* vid. adnot. ad Paulin. de vita S. Ambrosii p. 228. Dein *hii* Ba. A et vett. edd. c. Morell. Mox *quam* pro *tua* Ba. 6) *dominum* Mb et Bb. 7) *ponit et dicit* Mb et Ba. Mox *videmus* Md veteresque edd. c. Erasm. et Grav. Tum *in pauperem* W. Macd. Bab. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon., *in pauperes* ceteri libri scripti et editi. Ita scripsit quoque vir doct. in Gottingensi Manut. ed. exemplari. 8) 1. Ioann. 3, 17. 9) Additur *aliquid* in cod. Ver. Pro vulgat. *clauserit* recepi *cluserit* e W et Ba. Ita uterque liber etiam in Test. III. 1. p. 304 et a m. pr. Mb. Tum *viscera sua ab eo* (ἀπ' αὐτοῦ, ut legitur in Graeco) Ma ab m. pr. Bab. A et edd. vett. c.

Si enim deus eleemosynis pauperum faeneratur [10]), et cum datur minimis, Christo datur, non est quod quis terrena caelestibus praeferat, nec divinis humana praeponat.

XVI.

Sic vidua illa [1]) in tertio regnorum libro [2]) cum in siccitate et fame consumptis omnibus de modico farre et oleo, quod superfuerat, fecisset subcinericium panem, quo absumpto moritura cum liberis esset, supervenit Helias et petit sibi prius ad edendum dari, tunc quod superfuisset inde illam cum filiis suis vesci, nec obtemperare illa dubitavit aut Heliae filios mater in fame et egestate praeposuit. Fit immo in [3]) conspectu dei quod deo placeat, prompte ac libenter quod petebatur offertur, nec de abundantia portio, sed de modico totum datur, et esurientibus

---

Erasm. Grav. atque Morell. Omittunt *ab eo* W. Mbc et Ba in Test. l. c., ut hic W et Mcd. Statim *quomodo poterit caritas dei manere in illo?* Ver. ap. Rigalt.; *in eo* edd. vett., Erasm. Grav. et Mor. Conspirat Mc in Test., ubi idem liber pro *caritas* exhibet *agape*. 10) *foeneratur* W et Ba.

XVI. 1) *illa* om. A. 2) 3. Reg. 17, 10 seqq. Deest *cum* in Ma, item *de modico* in Bb. Paulo post *ferre* vitiose A, *farrae* Ma, *farine* edd. vett., *farinae* Erasm. Grav. et Morell. Deinde *succinericium* Md, *cinericium* Ver. ap. Rigalt. W. Mab et Bab; *quod* pro *quo* Bb, tum *assumpto* Md. A editionesque Dav. Remb. Erasm. Grav. c. Manut. et Pamel., *assumto* Oxon. *Petit* (i. e. *petît*) pro *petiit* W. Mabcd. Bb. Manut., *peti* A. Statim *sibi cibum prius* Bb, *tunc* r. m. addidit in W, *illam* om. Bb. Deest *suis* post *filiis* in A. Dein *optemperare* scribunt Bb et Md, *obtemperari* habet Ba, *dubitabit* errore sollemni A. Statim *elie* (*h* ab r. m. superscr.) Bb, *et* ante *egestate* om. A, Mb scribit *atque* pro *et*. 3) *in* desideratur in A. Tum *affertur quod petebatur* idem exhibet liber. *Obfertur* dant codd. W et Ma. Cf. cap. seq. not. 5. et cap. XXV. not. 1. Dein *ne* pro *nec* A, *habundantia* W. Mad. Ba et A c. ed. Dav.

liberis alter prius pascitur, neque in paenuria et fame cibus antequam misericordia cogitatur, ut dum in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritaliter anima servetur. Helias itaque [4]) typum Christi gerens | et quod 243
ille pro misericordia vicem singulis reddat ostendens respondit et dixit: *Haec dicit dominus: Fidelia farris* [5]) *non deficiet et capsaces olei non minuet usque in diem, quo dabit dominus imbrem super terram.* Secundum divinae pollicitationis fidem multiplicata sunt viduae et cumulata quae praestitit, et operibus [6]) iustis ac misericordiae meritis augmenta et incrementa sumentibus farris et olei vasa conpleta sunt. Nec filiis abstulit mater [7]) quod Heliae dedit, sed magis contulit filiis quod benigne et pie fecit. Et illa nondum [8]) Christum sciebat, nondum praecepta eius audierat, non cruce et passione eius redempta cibum et potum pro sanguine rependebat, ut ex hoc adpareat quantum in ecclesia peccet qui se et filios

---

Inepte *demonico* Bb. Tum *nec in penuria* Mc. Recte *in paenuria* pro vulgat. *in penuria* Mb et Ba. Conf. ad cap. IX. not. 1. Mox *et* pro *ut*, quod in Mc r. m. supra addidit, scribit W. Proxime *contempnitur* habent Mcd. A et exemplar Dav. Deinde *spiritaliter* om. Ba, *spiritualiter* dant Mc et A c. ed. Grav. Vitiose *servatur* A, *reservetur* edd. vett. et Erasm. 4) *igitur* A. Mox copulam *et* pr. m. superscripsit in Bb, *quod et ille* exhibet A. Verba *respondit et dixit* om. Ba, *dicit* male scribitur in W. Vid. 3. Reg. 17, 14. 5) *Hydria farinae* Mb. Tum *vas olei* Mb. Pro *minuetur* e Ver. W. Ma et Ba dedi *minuet* (Graec. ἐλαττονήσει) idque probavit iam Rigaltius; ponitur enim *minuere* etiam sensu neutro. Sic *minuente aestu* utitur *Caesar* de bell. Gall. III. 12. *Diminuentur* habet A, *inminuentur* Bb. Deinde *pluviam* pro *imbrem* Mb. 6) *in operibus* pro *et operibus* Bb. Tum *et* pro *ac* A. Deest *vasa* in Ba, *repleta sunt* scribit Mb. 7) Voc. *mater* excidit in Bab, tum *filiis* in Bb. 8) *nondum enim Christum* et *nondum cruce* Mb. Proxime *pendebat* ed. Dav. Verba *ex hoc appareat quantum in* om. A; *adpareat*

Christo anteponens divitias suas servat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat.

XVII.

Sed enim multi sunt in domo liberi, et retardat te [1]) numerositas filiorum quominus largiter bonis operibus insistas. Atquin [2]) hoc ipso operari amplius debes, quo multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus dominum depreceris, multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandae conscientiae [3]), multorum animae liberandae. Ut [4]) in hac vita saeculari alendis sustinendisque pignoribus quo maior est numerus, hoc maior et sumptus est, ita et in vita spiritali atque caelesti quo amplior fuerit pignorum copia, esse et operum debet maior inpensa. Sic Iob [5]) sacrificia numerosa pro liberis offerebat, quantusque erat in domo pignorum numerus, tantus dabatur deo et numerus hostiarum. Et quoniam cotidie

---

sponte scripsi. Vid. *Wagner*. l. c. p. 407 sq. In seqq. *cum* ante *indigentium*, cuius loco in Bb exstat *ingentium*, abest a Ba.

XVII. 1) *te* om. A. 2) *adqui* W et Ma, *at qui* Bb, *atqui* Grav. Mor. Baluz. Routh. Goldh., *at quin* Ba et Md, recte *atquin*, ut solet *Tertullianus*, ubi vid. *Oehleri* index., Manut. Pamel. Oxon., *atque* Mbc, A veteresque edd. et Erasm. Tum *in hoc ipso* Bb et A. Erasum deinde *largiter* in W. Pro *amplius* Ver. et Ba dant *plurimum*. Mox *pignerum* Bb et Md. Vitiose *patres* Ma. 3) Desunt verba: *multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandae conscientiae* in A. Idem habet *liberandae sunt*. 4) *Ut* om. A, *uti* reperitur in Md. Tum *pigneribus* exhibent Bb et Md. Paulo post *maior est et sumptus* ordine inverso Ba veteresque edd. c. Erasm. et Morell. Dein *spirituali* Mc et A. Mox *pignerum* Bb et Md. 5) *Sic et Iob* legitur vulgo. Sed codd. Ver. et mei omnes particulam *et* omittunt. Quare eam expungendam censui. Tum *oferebat* (*b* ab al. m. superscr.) W. Rursus *pignerum* Bb et Md. Voc. *deo* om. Ba itemque A quod sequitur *et*.

deesse non potest quod [6]) peccetur in conspectu dei, sacrificia cotidiana non deerant, quibus possent peccata tergeri. Probat scriptura [7]) dicens [8]): *Iob, homo verus et iustus, habuit filios septem et filias tres et emundabat illos offerens pro eis hostias deo secundum numerum illorum* [9]) *et pro peccatis eorum vitulum unum.*

XVIII.

Si ergo vere filios tuos [1]) diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem caritatis, operari magis debes, ut filios tuos deo iusta operatione commendes [2]). Nec eum [3]) liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est, sed illum pares, qui aeternus et firmus filiorum spiritalium pater est; illi adsigna facultates tuas, quas heredibus servas; ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias saeculares divina maie-

---

6) *quin* pro *quod* ed. Dav., *quod* ^n̄ (n̄ ab ead. m. supra addit.) *peccetur* Mb. Tum *deberent quibus peccata possent tergi* A, *tergi* etiam Bb. Mc, item edd. Dav. et Mor. Concinit *S. Augustinus* contra duas epist. Pelag. IV. 10. §. 27. T. X. p. 486. A. Praeferenda tamen altera forma, de qua egregie exposuit *Baluzius* p. 585 sq. Adde *Virgil.* Aen. VII. v. 626. 7) Quod vulgo additur *divina* om. W. Mabcd. Ba et A. Idcirco dempsi. Vid. adnot. ad cap. I. not. 8. et XII. not. 4. 8) Iob. 1, 5. 9) Pr. *eorum* A, tum *pro peccatis illorum* (om. *unum*) idem liber.

XVIII. 1) *filios tuos vere* A. 2) *commendes* Md. 3) *cum* Md. A et edd. vett. praeter Dav., *enī* Mc, *eum* primus Erasmus, *te* edd. Dav. et Grav. Inepte *parem* pro *patrem* Ba, *patres* A, *qui* om. Bb; *temporalis* habet Md, *temporaneus* A. Tum *infirmus es* legitur in edd. Dav. et Grav. et *patrem* pro *pares* in Bb et A; *qui* om. liber posterior. Dein *spiritualium* Md. A et Grav. Perperam *eis* pro *est* Ma. Statim *illa* A. Proxime *servis* (a supra) Ma. Tum *illis sit* A. In seqq. *omnes* om. Bb.

state protector. Patrimonium deo creditum [4]) nec fur rapit, nec res publica eruit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hereditas ponitur [5]), quae deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus [6]) in posterum providere, hoc est futuris heredibus paterna pietate consulere secundum fidem scripturae sanctae dicentis [7]): *Iuvenior* [8]) *fui et senui, et non vidi iustum derelictum, neque semen eius quaerens panem.* *Tota*

---

4) *dei credentium* Bb. Pergit cod. A: *nec fur rapit*, *nec res publica eruit*, *nec fiscus invadit.* Eandem lectionem in codice suo inventam laudat *Gronovius* Observatt. III. 24. p. 324. „MS.", ait, „auctius et doctius. Imitatus est Virgilianum (Aeneid. II. v. 4.):

Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai.

Immo sic prorsus imperatores in L. secunda Cod. Theod. de usuris: *Quicumque ultra centesimam iure permissum quicquam sub occasione necessitatis eruerit, quadrupli paena et obligatione constrictus, sine cessatione, sine requie, protinus ablata redhibebit.*" Omissis vocabulis *nec fur rapit* vulgo legitur: *nec res publica eripit.* Dein *calumpnia* exhibent Ba. Mcd. A et ed. Dav. 5) Addidit haec, utpote omissa, r. m. ad mg. in Mc. 6) *kmi* (caris) *pignoribus* (sic, voc. *caris* a r. m. superscr.) Mb, *pigneribus* rursus Bb, *pignoribus* h. l. Md. Tum *haeredibus* Ma. Erasm. Grav. Morell. Routh. Goldh. Male. Vid. *Cellar*. Orthogr. Lat. v. *heres*. 7) Psalm. 36, 25. 8) Ita W. Mabd et Ba. Concordant antiqua versio Lat. et ap. Nostrum in Test. III. 1. p. 303. codd. W. Mb et Ba, ad quem locum cf. *Baluz*. Not. p. 600; *iunior* dant ceteri libri scripti et editi. Cf. ad domin. orat. cap. XV. not. 8. Pro *et senui* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. habent *etenim senui* (καὶ γὰρ ἐγήρασα), ut vulg. legitur in Test., ubi tamen codd. W. Mbc et Ba alteram lectionem praestant. Tum ante Manut. legebatur *numquam vidi*. Deinde *quaerens panem*, quod convenit cum Graeco ζητοῦν ἄρτους, praebuerunt W. Mabcd. Bab, ad quos accedunt plures libri veteres a Baluzio laudati et septem Anglici, neque discrepant Testimonia et domin. orat. cap. XV.; *egens pane* exhibent cod. A et edd. Dav. Grav. atque posteriores, *egentem pane* SP. Venet. Kunn. Remb., *agens pane* operarum incuria irrepsit in Erasmianam.

die miseretur et faenerat[9]) *et semen eius in benedictione est.* Et iterum [10]): *Qui* [11]) *conversatur sine vituperatione in iustitia, beatos filios relinquit.* Praevaricator itaque et proditor pater es, nisi filiis tuis [12]) fideliter consulas, nisi conservandis eis. religiosa et vera pietate prospicias. Qui [13]) studes terreno magis, quam caelesti patrimonio, filios tuos diabolo mavis commendare, quam Christo, bis delinquis et geminum ac duplex crimen admittis et quod non properas filiis tuis dei patris auxilium et quod doces filios patrimonium plus amare, quam Christum.

---

9) Ita solus Baluzius h. l. et in Test. De qua scriptura vid. *Varro* de ling. Lat. coll. *Sillig.* Praef. ad Plin. nat. hist. P. LXXI. Ceteri libri tam scripti, quam editi fluctuant inter *fenerat* et *foenerat.* Cod. Mc habet *feneratur*; edd. vett. Erasm. et Grav. c. Oxon. dant *commodat.* Et ita in Test. Mc. Mox *erit* (ἔςαι enim legitur in Graeco) pro *est* exhibent Bab, ut edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. 10) Prov. 20, 7. 11) *Qui* excidit in Ba. Quod vulgo ante *filios* interponitur *post se* recte om. codd. omnes et h. l. et in Test. III. 1. p. 302. Statim *relinquit,* ut ed. Manut., habent codd. omnes praeter Mb, in quo, ut in ceteris edd., est *relinquet* (καταλείψει). Altera lectio reperitur quoque in Testimoniorum libris editis et in codd. Mbc, *relinquet* (i supra) scribit W, *relinquet* Ba. 12) *tuis* om. Bb et A. In iisdem libris perperam legitur *conversandis.* Tum *prospicias* om. A. 13) *Qui* (*d* a m. r. supra adiecto) Mb, *quid* ed. Dav. Proxime *regis* pro *magis* Bb. In seqq. *magis dyabolo* inverso ordine A, *diabulo* W. Optime *mavis* (*vis* Bb) W et Ma. Ita pr. etiam Mb, a m. autem rec. *magis,* ut vulg. legitur. Statim *conmendare* Md. Tum *delinques* Mb. Vocc. *ac duplex* desunt in edd. Manutianam antecedentibus. Pro vulgata *praeparas* ex cod. A recepi *properas.* Sic *Horatius* Epist. I. 3, 28.: *Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli.* Cf. *Theod. Schmid.* ad Epist. I. 2, 61. Dein *doceas filios tuos* Ba.

XIX.

Esto potius liberis tuis pater talis, qualis Tobias exstitit. Da utilia [1]) et salutaria praecepta pignoribus, qualia ille filio dedit; manda filiis tuis, quod et ille mandavit dicens [2]): *Et nunc, filii, mando vobis: Servite deo in veritate, et facite coram illo quod illi placet, et filiis vestris mandate* [3]) | *ut faciant iustitiam et eleemosynas* 244
et sint memores dei et benedicant nomen eius omni tempore. Et iterum [4]): *Omnibus diebus vitae tuae, fili* [5]), *deum in mente habe et noli praeterire praecepta eius. Iustitiam fac omnibus diebus vitae tuae et noli ambulare viam iniquitatis, quoniam agente te* [6]) *ex veritate erit respectus operum tuorum. Ex substantia* [7]) *tua fac eleemosynam et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita fiet* [8]), *ut nec a te avertatur facies dei.*

XIX. 1) *ut illi* Bb. Tum *et pignoribus* A, *pigneribus* Bb. Additur *tuis* in Mb. Ante *mandavit* codd. Ver. et mei omnes recte om. *filio*. 2) Tob. 14, 10. 3) Ita codd. Ver. Vat. omnes, item W. Mabcd et Bab, vulgatam lectiōnem: *fili, mando tibi, servi — et fac coram illo —, et filiis tuis manda*, solus habet A. Pro *filii* W scribit *filii* (sic), *fili* Ba. Ante *facite* deest copula in W, *coram illo* in Bb et A, *quoram illo* dat Ma. Paulo post *eleemosynam* exhibent Mb et Bb. Tum *in omni tempore* reperitur in Bb. 4) *iterum dicit* Mb. Vid. Tob. 4, 6. 5) *fili* om. Md. Vox *dilectissime*, quam vulgati libri addunt, abest a codd. Ver. et meis omnibus, ab antiqua versione Latina itemque a Testim. III. 1. p. 302. Idcirco expunxi. *Dominum* pro *deum* habent Mb. Bb et A, *in* ante *mente* et *noli* om. A. 6) *te* deest in A, *in veritate* dant edd. vett., Erasm. Grav. et Morell. 7) *Et ex substantia* A. Idem liber *tempore* pro *paupere*. 8) *fiat* W, et Ma, *fiet* om. edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. et Erasm. Dein *ut a te* n̄ *avertatur* (n̄ a r. m. supra adiecto) legitur in Mc, *a te* om. Ma. Ba et A, *facies dei avertatur* exhibent edd. vett., Erasm. et Grav.

Prout [9]) *habueris, fili, sic fac. Si tibi fuerit copiosa substantia, plus ex illa fac eleemosynam* [10]). *Si* [11]) *exiguum habueris, ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris, cum facis eleemosynam. Praemium* [12]) *bonum reponis tibi in diem necessitatis, quia eleemosyna a morte liberat et non patitur ire in tenebras. Munus bonum est eleemosyna* [13]) *omnibus, qui faciunt eam coram summo deo.*

XX.

Quale munus est, fratres carissimi [1]), cuius editio deo spectante celebratur? Si in gentilium munere grande et gloriosum [2]) videtur proconsules vel imperatores habere praesentes, et apparatus ac sumptus apud munerarios maior est, ut possint placere maioribus, quanto inlustrior muneris et maior est gloria deum et Christum spectatores

9) *Quomodo* in Test. l. c. Tum *sic fac eleemosynam* edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Concordat antiqua versio Latina. 10) Om. *eleemosynam* iidem editi. 11) *Et si* iidem editi, *si enim* cod. Mb in Test. Verba: *ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris,* desiderantur in Bb. Post *timueris* Bab et A inserunt *fili*. In Mb *cum* superscriptum legitur. 12) *Praemium enim* vulgo. Sed *enim* neque h. l. agnoscunt codd. W. Macd. Bab veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., neque in Test. libri tam scripti, quam editi. Abest etiam particula ista ab antiqua versione Latina. Dein *repones* Mb et A, item Mb in Test. concinente antiqua versione Latina. Perperam *qui* pro *quia* Bb. Mox *in tenebras* pro vulgato *in gehennam* exhibent codd. Ver. W. Mabcd. Bab. A et ed. Morell. c. antiqua versione Latina. Et ita omnes libri Italici in Test. una cum W. Mbc et Ba. Legitur etiam in Graeco εἰς τὸ σκότος. 13) Deest *eleemosyna* in Bb.

XX. 1) *dilectissimi* edd. Manutianam antecedentes c. Morell. 2) *copiosum* Bb. Tum *et* pro *vel* ed. Dav. Proxime *adparatus* Ba. Deinde *magior est* Bb. In seqq. *ac maior et gloria* A. Pro *spe-*

habere? Quanto istic et apparatus uberior [3]) et sumptus largior exhibendus est, ubi ad spectaculum conveniunt caelorum virtutes, conveniunt angeli omnes, ubi munerario non quadriga vel consulatus petitur, sed vita aeterna praestatur, nec captatur inanis et temporarius favor vulgi, sed perpetuum praemium regni caelestis accipitur. Atque ut pigros et [4]) steriles et cupiditate nummaria nihil circa fructum salutis operantes magis pudeat, ut plus conscientiam sordidam dedecoris ac turpitudinis suae rubor caedat, ponat unusquisque ante oculos suos diabolum cum suis servis, id est cum populo perditionis ac mortis in medium prosilire, plebem Christi praesente et iudicante ipso conparationis examine provocare dicentem: Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis et cruoris redemi, sed nec regnum

---

ctatores Erasm. dedit *spectatorem*. V. *habere* om. Ma. 3) Deest *uberior* in A. Pro *et* idem liber scribit *ac*. Vocc. *conveniunt caelorum virtutes* desiderantur in Mb, ubi post *angeli* r. m. supra addidit *et virtutes caelorum*. *Omnes* idem liber om. Quod sequitur *ubi* abest a Bb. Paulo post *in annis* male scribit Ba. Dein *temporius* Ma, *temporaneus* A, *temporalis* Mc et edd. vett., Erasm. Grav. atque Morell. Mox *regni* om. Ba. 4) *ac* A. Tum *numaria* Bb. Perperam *operantem* Ba, *operantis* Bb. Statim *ad conscientiam* et infra *accedat* A. Dein *decoris* Bb, *robur cedat* Mb et Ba, *cedat* etiam Mcd. Bb veteresque edd. Vocc. *ante oculos suos* a corr. m. inter versus habet W. Idem, ut supra et alibi, *diabulum*. Pro *cum servis suis* W. Mabd. Bab. A et *Augustinus* contra duas epist. Pelag. IV. 8. §. 21. T. X. p. 480. G. seq. praestant *cum suis servis*, quod recepi. Tum *et mortis* edd. vett. et Erasm. Mox *in plebem* A, *plebe* codd. Gallicani ap. *Augustin.* l. c. Dein *Christo* Bb, *praesentem et iudicantem ipso* Mc, *ac* pro *et* Augustinus, *xpo* pro *ipso* ed. Dav., *ipsum* W. Ma et Ba. Statim *conprobationis* Mb, *comprob*. Ba. In seqq. pro *cruoris* edd. vett. c. Erasm. et Grav.

illis caeleste promitto, nec ad paradisum restituta inmortalitate denuo revoco; et munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio et longo labore quaesita sumptuosissimis apparatibus conparant, rebus suis vel obligatis in muneris conparatione vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, convitiis ac sibilis eiciuntur et furore populari nonnumquam paene lapidantur!

XXI.

Tuos tales munerarios [1]), Christe, demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, an in ecclesia praesidente et spectante te eiusmodi munus edant oppignoratis vel distractis rebus suis, immo ad caelestes thesauros mutata in melius possessione translatis. In istis

---

crucis. Iidem libri et pr. Mc ordine inverso *regnum caeleste illis*. Paulo post *mihi* ante *quam pretiosa* a corr. m. habet W. Tum *nimia* et *sumptuosis* A, *sumptuosissimus* Ba. Vocc. *rebus suis vel* r. m. ad mg. adscripsit in Mb. Pessime *innumeris* Md, *innumeri obligatione* Ma, *obligatione* etiam W, *apparatione* Md et vett. edd. (excepta Dav., in qua est *apparitióne*) c. Erasm. Grav. et Morell. Voc. *editio* excidit in A. Corruptissime ibidem scribitur *succenserint cum viciis et sibilis*. Tum *eiciuntur* pro *eiiciuntur* exhibent codd. omnes et exemplar Dav. Deinde *non umquam* Ba, *numquam* Bb, *paene* recte W. Manut. Pamel. Goldh., *pene* Md et A, ut cett. edd., vitiose *paenae* Mabc. Vid. *Cellar*. de orthograph. Lat. v. *paene*. Cf. de bono pat. cap. V. not. 13.

XXI. 1) *munera* A, *munerarios Christo demonstra* Bb. Verba ista, quae in ed. Manut. addita sunt: *praeceptis tuis monitos et pro terrenis caelestia recepturos*, om. libri Vatic. omnes, veteres Baluzii, novem Anglici itemque mei. Unde ea merito exterminavit Baluzius. Tum *operibus* A. Dein *ut* pro *an* Bb, *praesidentes* (sic) *et spectante* absque *te* Mb, *praesidente te, spectante* A, *expectante* sine *te*, quod item om. Ma, Bb. Statim *obpignoratis* Mb, *obpigneratis* W. Ma et Ba, *opigneratis* Bb; *thesauros* a m. pr., a s. *the*n*sauros* W, *thensauros* Ma; *professione* Mb.

muneribus meis caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur [2]), nemo cibi alicuius aut potus solacio sustinetur. Cuncta inter furorem edentis et spectantis errorem prodiga et stulta voluptatum [3]) frustrantium vanitate depereunt. Illic [4]) in pauperibus tuis tu vestiris et pasceris, tu aeternam vitam operantibus polliceris; et vix tui meis perdentibus adaequantur, qui a te divinis mercedibus et praemiis caelestibus honorantur. Quid ad haec respondemus, fratres carissimi [5])? Sacrilegas sterilitates [6]) et quasdam tenebrarum nocte coopertas divitum mentes qua ratione defendimus, qua excusatione purgamus qui [7]) diaboli servis minores sumus, ut Christo pro pretio passionis et sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Praecepta ille nobis dedit [8]), quid facere servos eius

2) *alitur*, e corr. *vestitur* Mb. Omittit *alicuius* vetus exemplar teste Rigaltio. Unde, opinor, docta illa manus in Gottingensi Manut. ed. exemplari hanc vocem linea infra ducta insignivit. Dein *et* pro *aut* Ba, *solacio* pro *solatio* scripsi c. W. Ba. Md et A, idque e corr. habet etiam Mb. 3) *voluptate* Mb. 4) *Illis* A. In seqq. *viam* pro *vix* Ba. Tum *perdentibus*, quod recepi, praestant codd. Ver. Corbeiens. W. Mad. Ba, a m. pr. Mc et tres Anglici. Concordant edd. Manut. et Morell., *pereuntibus* exhibent libri ante Manut. et post Morell. typis expressi et a r. m. Mc, *perditis* Mb et Cambr. ap. Pamel. Perperam *quia te* W. Bb et A, tum *praemia* Ba. 5) *dilectissimi* Ver. et A. 6) Ita Ver. W. Mabc. Ba tresque Anglici. Adnotat *Rigaltius*: „Sic vocat parcas et tenaces manus, quae de suo nihil largiuntur pauperibus.“ Legitur vulg. *sacrilega sterilitate*. *Sterilitate* absque voce *sacrilega* habet Md, *saccilegas* (sic) om. voc. *sterilitates* A. Dein *quasdam* pro *quadam* praebuerunt W. Ma et Ba. In Mb littera *s* erasa est. Ante *coopertas* A interserit *et*. 7) *q^i a* (*i* ab r. m. superscr.) Bb. Pro *diaboli* edd. vett., Erasm. et Grav. dant *zabuli*. Tum *steriliores* pro *minores* exhibet ed. Dav. Mox *xpi precio* A, *propitio* Bb, *pro passionis pretio* Ba. 8) *nobis ille dedit* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *ille dedit nobis* Md. Proxime *servos eius* pro *servos suos* codd.

oporteret instruxit, operantibus praemium pollicitus, supplicium sterilibus comminatus sententiam suam protulit, quid iudicaturus sit et ante praedixit. 245

XXII.

Quae potest excusatio esse [1]) cessanti, quae defensio sterili, nisi quod non faciente servo quod praecipitur, dominus faciet quod minatur, qui et dicit [2]): *Cum venerit* [3]) *filius hominis in claritate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno claritatis suae, et colligentur ante eum omnes gentes, et segregabit eos ab invicem, quemadmodum pastor segregat oves ab haedis, et statuet oves ad dexteram suam, haedos autem ad sinistram?*

---

omnes. Tum *oportere* W, *oportere* Ma, *oporteat* ed. Dav., *oportet* Mcd. Dein *pollicetur et sterilibus supplicium comminatur* edd. vett. c. Erasm., *et sterilibus supplicium* etiam Morell., *pollicetur, supplicium sterilibus conminatur* Md, (omisso *et*) *sterilibus supplicium* ed. Grav. Abest copula etiam a codd. W. Mabc. Bab et A idque recte; praestat enim asyndeton. Ceterum *comminatur* perperam item scribitur in W' et Ma, *comminatis* in A. Mox *quod* pro *quid* Mb et Morell. Optime *et ante praedixit* exhibent edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Vid. ad Donat. cap. III. not. 1.

XXII. 1) *esse excusatio* A. In seqq. *dominus facit* Ba. Pro *qui et dicit* Mb *cum dicit*, A *dixit*. 2) Matth. 25, 31. 3) *venerit, inquit* A. Tum *in claritate* Ver., mei omnes et plures Anglici; item in Test. III. 1. p. 303. W. Ba et Mc pro *in maiestate sua*, quod reperitur etiam in Mb. Mox *claritatis* iidem libri. Ita et Grav. Morell. Oxon. c. posterioribus. Cf. Test. II. 30. p. 297; *in gloria* et *gloriae* exhibent edd. vett., Erasm. et Manut., *in gloria*, tum *claritatis* legitur ap. Pamel. Post *angeli* Bb addit *eius*. Idem post *ante* om. *eum* et v. *gentes* Ma, *segregavit* male scribit Ba, pro *eos* (*illos* exstat in Test. II. 30. p. 297 et III. 1. p. 303) idem liber, ut Ver., habet *eas*. Sed confirmatur vulgata lectio Graeco textu, in quo est αὐτούς. Dein *quemammodum* W, *quomodo* Test. II. 30. p. 297, ordine inverso *segregat pastor* A et Test. alt. l. W

Tunc dicet[4]) *rex eis, qui ad dexteram eius sunt: Venite, benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et potastis me*[5]); *hospes fui, et abduxistis me; nudus, et vestistis me; infirmatus sum, et visitastis me; in carcere fui, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei*[6]) *iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem et pavimus; sitientem et potavimus? Quando*[7]) *te vidimus hospitem et abduximus, nudum et vestivimus? Quando autem te vidimus infirmari aut in*

---

et Mb. Mox *ad dextera sua* W et Ma, tum *ad sinistra* Ma, *a sinistra* W. 4) *dicit* in Test. utroque loco W. Pro *iis* (*hiis* habet ed. Dav.) codd. Ver., mei ad unum omnes et Test. utroque loco praestant *eis*, quod recepi. Tum *a dextera sua sunt* W et Mc, *ad dextera sua sunt* Ma, *ad dexteram suam sunt* (pro vulg. *suam erunt*) Mbd. Bb et Test. III. 1. p. 303, item II. 30. p. 297. Wb., *eius sunt* Ba. A et antiqua versio Latina, ubi cf. *Sabatier.*, *sunt* etiam Ver. Vat. omnes et Bb. Scripsi igitur *eius sunt*. Pro *percipite* W habet *accipite*. Voc. *regnum*, quod in Ma, Ba et Mc additur post *paratum est*, Mb et h. l. et cum Mc in Test. II. 30. p. 297 omittit itemque verbum auxiliare W. 5) *et dedistis mihi* (*michi* A) *potum* cod. A et edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Tum *hospis* Ma. *Abduxistis* pro *adduxistis* praebuerunt W. Ma. Ba et ed. Manut. Concordant in Test. Wab. Ba et alt. loco Mc. Ita Terent. Eunuch. III. 1, 17.: *Tum me convivam solum abducebat sibi* et Heauton timor. I. 2, 9.: *Abduxi ad coenam.* Omittitur *me* in W. Ba et Mc. Tum *nudus fui* scribit A. In eodem libro desunt verba: *et vestistis me, infirmatus sum.* Pro *vestistis me* W. Mad et Bab habent *texistis.* Pronomen abest etiam a Mc; *infirmatus* in Mc m. pr. correxit ex *infirmus*, quod reperitur in edd. vett., Erasm. et Morell.; *sum* abest ab iisdem edd. et a codd. Bab. Dein pessime *in carne — venisti* exhibet A. 6) *et* pro *ei* Mb et Ba. Mox *vidimus esurientem et scicientem* (sic) *pavimus te* A. 7) *Aut quando* Mb, *te* om. A. Pro *adduximus* restitui *abduximus*, ut supra *abduxistis*, ex iisdem libris, quibuscum in Test. utroque loco conspirat Ba, altero Mc. Dein *vestimus? Infirmum et in carcerem, et venimus ad te?*

carcere et venimus ad te? Tunc respondens [8]) *rex dicet eis: Amen dico vobis, quam diu* [9]) *fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet* [10]) *illis, qui ad sinistram sunt: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, quem paravit* [11]) *pater meus diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me* [12]); *hospes fui, et non abduxistis me; nudus, et non vestistis me; infirmus, et in carcere, et non visitastis me. Tunc*

Bb, *te vidimus infirmum et in carcere* edd. vett., Erasm. Grav. et Morell., *vidimus te infirmum* (sic et Mb) *et in carcerem* A, *infirmari et visitavimus te aut in carcere* Ver., *infirmari, et in carcere* ed. Manut.; *et* pro *aut* scribunt quoque W. Macd et Ba. 8) *Respondens tunc* A, *respondet rex et dicet* Mb, *dicit* Ba et pr. W, *eis* om. Bb. 9) Ita W. Bab. Mcd. Grav. Manut. Pamel., ceteri libri scripti et editi *quamdiu* aut *quandiu*. Tum *uni eorum* A, *horum minimorum fratrum eorum* Mb, *minimis* om. Md et A, *minorum* scribit Ba. 10) *dicit* Bb et pr. W. Quod in edd. Manut. et posterioribus additur *et* omisi praeeuntibus libris mss. W. Macd. Bab et A, quibuscum consentiunt Testim. editionesque vett., Erasm. Grav. et Morell. Pro *illis* iidem editi exhibent *iis* excepto Dav., in quo est *hiis*. Deinde codd. Ver. W et Ma scribunt *a sinistra* sine vocc. *eius erunt, a sinistra sunt* dant Ba et Mc, *ad sinistram sunt* Bb et A, item in Test. utroque loco W, in prior. Wb et Mc, in alt. Mb; *ad sinistram suam sunt* habet h. l. et Test. II. 30. p. 297. Mb; *ad sinistram* absque ullo additamento in Test. utroque loco Ba, alt. Mc; *a sinistris eius erunt* Md c. ed. Morell., *a sinistris eius sunt* in Test. III. 1. p. 303 legitur vulgo, *ad sinistram eius erunt* ibid. II. 30. p. 297, ut h. l. Quae cum ita sint, scribendum putavi *ad sinistram sunt* omisso pronomine *eius*; abest enim αὐτοῦ etiam a Graeco textu. 11) *praeparavit* Mb et Bb, *diabulo* Bb. 12) *et non dedistis mihi potum* Ma. Idem liber, ut supra, *hospis*. Tum *abduxistis* constanter W. Ma et Ba c. ed. Manut. Et ita in Test. utroque loco Wab. Ba et Mc, quibus accedit exemplar Manut. Legitur vulg. *adduxistis*. Deinde *nudus fui* A. Mox *in carcerem* Bb, tum *et non venistis ad me* Mb et h. l. et Test. II. 30. p. 297. Sic in poste-

respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando [13]) *te vidimus esurientem aut sitientem aut hospitem aut nudum aut infirmum aut in carcere, et non ministravimus tibi? Et* [14]) *respondebit illis: Amen dico vobis, quam diu* [15]) *non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt* [16]) *isti in ambustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam.*

XXIII.

Quid potuit nobis maius Christus edicere [1])? Quomodo [2]) magis potuit iustitiae ac misericordiae nostrae opera provocare, quam quod praestari dixit sibi quidquid

---

riore quoque loco Wab et Ba, itemque III. 1. p. 303. W c. Bb. Verba: *infirmus et in carcere et non visitastis me* desunt in A. 13) *quam* Bb. Vitiose *in carcerem* Bb et Md. Tum *administravimus tibi* Wa. Bb et Mc in Test. III. 1. p. 303, *visitavimus te* ibid. II. 30. p. 297. Wab. Mbc et Ba. 14) *Et* om. Ba. Dein *respondet* Mbc in Test. II. 30. p. 297, ubi Wab post *illis* addunt *rex*. 15) Ita W. Ba et Mcd, item edd. Dav. Erasm. Grav. Manut. atque Pamel., *quam* et in mg. *diu* Bb, *quando* A. Ceteri libri scripti et editi modo *quamdiu*, modo *quandiu*. Tum *non fecistis ex minimis hiis* A, *uni ex min. istis non fecistis* edd. vett., Erasm. Grav. et Morell., *fecisti* Ma. Idem et Md *hiis*, *meis* Mc in Test. II. 30. p. 297. 16) *habibunt* Ma. Bb et ed. Manut., *abibunt* pr., per ras. *ibunt* Mb, *ibunt* Mc et in Test. utroque loco Wa. Ita etiam edd. vett., Erasm. et Grav., *ambibunt* pr. W, *abiciunt* A. Pro *isti* (*iniusti* habent edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell.) Ba in Test. II. 30. p. 297 scribit *hi*. Dein *conbustionem* dant Bb. Md et A, *combust.* est in ed. Morell., *angustionem* (sic) in Mc, *in ignem aeternum* exhibent Ba et edd. vett. Vocc. seqq. om. A. Totum hoc colon in Test. loc. ante cit. abest a cod. Mc.

XXIII. 1) *xpe magis vis edicere* A, *magis cristus* ed. Dav., *xps maius* Mb. 2) *qn* i. e. *quando* Mc. Tum *et* pro *ac* W, male *operam* edd. vett. c. Erasm., *praestare* Ma et pr. W, *id dixit sibi quicquid* edd. vett. Erasm. Grav. et Morell. Sed vocula *id* minut.

egenti praestatur et pauperi, et se dixit offendi, nisi egenti praestetur et pauperi, ut qui respectu fratris in ecclesia non movetur, vel Christi contemplatione moveatur, et qui non cogitat in labore atque in egestate conservum, vel dominum cogitet in ipso illo, quem despicit, constitutum? Et idcirco, fratres carissimi, quibus metus in deum [3]) pronus est, et spreto calcatoque iam mundo ad superna et divina animus erectus est, fide plena, mente devota, operatione continua promerendo domino obsequium praebeamus. Demus [4]) Christo vestimenta terrena indumenta caelestia recepturi, demus cibum et potum saecularem cum Abraham et Isaac et Iacob ad convivium caeleste venturi. Ne parum metamus, plurimum seminemus. Securitati ac [5]) saluti aeternae, dum tempus est, consulamus

---

litteris expressa est in Grav. *Quidquid* pro *quicquid* recte Mbc et edd. Manut. atque Pamel. Dein *praestatur* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., *praestetur* Manut. Pamel. Rigalt. atque Oxon. Tandem alteram lectionem restituit Baluzius eumque secuti sunt Routhius et Goldhornius. Librarius codicis Md aberrans ad *praestetur* intermedia praetermisit. Verba: *et se dixit — pauperi* desunt in codd. Bb. A et in edd. vett. excepta Dav. Mox vocc. *in ecclesia* idem liber om. Tum *contemplatione xpi* ordine inverso scribit Mb. Proxime *et egestate* exhibent edd. vett, Erasm. et Grav., *atque egest.* edidit Morellius, *atque in egestate* ante eum correxerat Manutius comprobantibus libris meis omnibus ceterisque editoribus. Dein *servum* scribit Bb, statim *cogitat in illo ipso* A, tum *et constitutum* Ba. 3) *in dominum* Mc et A, *in domino* Bb, *pronus in deum* edd. vett., Erasm. et Grav. In seqq. *et ad divina* Bb. Deest *animus* in A, *iam erectus* habet Md, tum *mente divina, oratione continua in promerendo* A, *oratione* item Mc, *deum* pro *domino* Ba, *dominum* scribunt Mab. 4) *Debemus* a m. pr. W et Mc, *praebeamus* Ma. Vocc. *indumenta caelestia* r. m. addidit in Mb, *percepturi* legitur in Ma. Post *saecularem* Ba interserit *ut.* Tum *Habraam* Mac, *Habraham* W. Quod sequitur *et* idem liber veteresque edd., Erasm. et Grav. om. 5) *et* A. **Infra**

Paulo apostolo admonente et dicente [6]): *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est ad omnes* [7]), *maxime autem ad domesticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim* [8]) *suo metemus.*

XXIV.

Cogitemus, fratres dilectissimi [1]), quid sub apostolis fecerit credentium populus, quando inter ipsa primordia maioribus virtutibus mens vigebat, quando credentium fides novo adhuc fidei calore fervebat. Domicilia tunc et praedia venumdabant [2]) et dispensandam pauperibus quantitatem libenter ac largiter apostolis offerebant terreno patrimonio vendito atque distracto fundos illuc transferentes, ubi fructus caperent possessionis aeternae, illic conparantes domos, ubi inciperent semper habitare. Talis tunc fuit
in operationibus cumulus, qualis | in dilectione consensus, 246
sicut [3]) legimus in actis apostolorum: *Turba autem eorum, qui crediderant* [4]), *anima ac mente una agebant; nec*

---

ammonente Mad. 6) Galat. 6, 10 et 9. 7) *operemur bonum ad omnes* edd. vett., Erasm. et Grav., *bonum quod est* Md. Vid. de bono patient. cap. VII. Dein *autem* om. A, *vero* legitur de bono pat. l. c. 8) *autem* A. Post *metemus* Bb addit *non fatigenti*, immo scrib. *fatigati* (ἐκλυόμενοι), ut exhibent codd. Bod. 1 et 4. ap. Oxon. et antiqua versio Lat. Vid. *Sabatier*.

XXIV. 1) Ita codd. Ver. et mei omnes c. edd. Manut. et recentioribus, *carissimi* edd. superiores. Deinde *inter* pro *intra* codd. omnes. Mox *vigeat* Bb, *urgebat* A. Tum *nova* Bb. A et ed. Dav. 2) Ita Mcd et A c. edd. Manut. Morell. Pamel. Vid. Sillig. Praef. ad Plin. nat. hist. Tom I. p. LXXII. *Venundabant* exhibent codd. et edd. rell. Pro *quantitatem* ante Manut. legebatur *facultatem*. Adv. *libenter* om. Bb. Mox vocc. *atque distracto fundos* W a corr. m. inter lin. habet. 3) *sic* Bb. Tum *in actibus* Ba. Md et a r. m. in mg. Mc. Vid. Act. 4, 32. 4) *crediderunt* A, *credebant* Mb. Dein *tua* pro *una* A. In seqq. *quisquam* Bb et A.

fuit inter illos discrimen ullum, nec quicquam suum iudicabant ex bonis, quae eis erant, sed fuerunt illis omnia communia. Hoc est [5]) nativitate spiritali vere dei filium fieri, hoc est lege caelesti aequitatem dei patris imitari. Quodcumque enim dei est, in nostra usurpatione [6]) commune est, nec quisquam a beneficiis eius et muneribus arcetur, quominus omne humanum genus bonitate ac largitate divina aequaliter perfruatur. Sic [7]) aequaliter dies luminat, sol radiat, imber rigat, ventus spirat, et dormientibus somnus unus est, et stellarum splendor ac lunae communis est. Quo aequalitatis [8]) exemplo qui possessor in terris reditus ac fructus suos cum fraternitate partitur, dum largitionibus gratuitis communis ac iustus est, dei patris imitator est.

Tum *iudicabat* A, *vendicabat* Bb, *vindicabant* Ver., *ex eis* pro *eis* Bb, *eis* om. A. Idem pro *fuerunt* habet *fuerant*. 5) Has voculas r. m. ad mg. adscripsit in Mc. Statim *novitate* Bb, *spirituali* Mc. A et a s. m. Md, *dei filium* W. Mabcd et Bab, *filium dei* A, *dei filios* editi. Mox *dei* om. Bb. 6) *operatione* Mb. Tum *quis* pro *quisquam* Bb. Proxime *ac* pro *et*, quod deest in Ba, exhibent Mc et Erasm. Grav. atque Morell. Dein *omne* a Bb abest. 7) *Sic* om. Ba, *luminat* optime scribunt Ver. W. Mac et Bb. Et sic Oxonienses ediderant; *luminati* habet Ba, *inluminat* Mb, *illuminat* legitur in Md et A, ut in edd. Dav. Erasm. ceterisque recentioribus praeter Oxon., *illuminati* in vett. edd. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 7. et ad dominic. orat. cap. I. not. 3. Pessime *ipiger* pro *imber* pr. Mc. Tum *inrigat* Ma, *irrigat* cod. Tegerns. Nr. 174, *irrorat* Ver. Pro *spirat* (ita recte A. Vid. *Gronov.* Observatt. in Scriptt. eccles. p. 570) *adspirat* W. Mab et Bab, item edd. Grav. et Goldh., *aspirat* Mcd c. ceteris editis. Deest *somnus* in A, *sompnus* habet exemplar Dav. Copulam ante *stellarum* om. edd. vett. et Erasm., *luna* scribit Mb, *conmunis* Md, *est* deest in Mc. 8) Ita Mc editionesque Erasm. Grav. Manut. Pamel. Oxon. et Baluz. c. Routh., *aequitatis* W. Mabd. Bab. A et edd. rell. De re conf. Epist. LXXVI. p. 157. Vocc. *in terris* om. W et Ma. Tum *reditus* recepi ex codd. W.

XXV.

Quae illa erit [1]), fratres carissimi, operantium gloria, quam grandis et summa laetitia, cum populum suum dominus coeperit recensere et meritis atque operibus nostris praemia promissa contribuens pro terrenis caelestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna praestare, offerre nos patri, cui nos sua sanctificatione restituit, aeternitatem nobis inmortalitatemque largiri, ad quam nos sanguinis sui vivificatione reparavit, reduces ad paradisum denuo facere, regna caelorum fide et veritate suae pollicitationis aperire? Haec haereant firmiter [2]) sensibus nostris, haec intellegantur plena fide, haec corde toto diligantur, haec indesinentium operum magnanimitate redimantur. Praeclara et divina res [3]), fratres carissimi, salutaris operatio, solacium grande credentium, securitatis

---

Mabc et Ba', quibuscum conspirant edd. SP. Venet. Kunn. Erasm. Manut. Pamel. Oxon. Goldh., *redditus* exhibent codd. et edd. rell. Deest *suos* post *fructus* in Ba. Post *imitator* Mc om. *est*.

XXV. 1) *erat* A. Idem liber *quo pullum suum cepit dns* (sic); *dominus* om. Bb. Tum *operationibus nostris* habet A et *repromissa* Ma. *Contribuens*, quod tuentur codd. Ver. et mei omnes, docta illa manus in Gottingensi exemplari ed. Manut. in *retribuere* mutavit. In seqq. *obferre* scribit W. Cf. ad cap. XVI. not. 3. et XVII. not. 5. Vocc. *nos patri* ibidem al. m. addidit, *patri nos* dat Mc. Dein *sanctificatione reparavit* intermediis omissis A. Partic. *que* ad voc. *inmortalitatem* al. m. adposuit in W. Post *sanguinis* Ma et Ba om. *sui*, quod corr. m. superscripsit in Mc. Tum perperam *reducens* Ma et A, quorum ille *dequo* pro *denuo*. Mox *virtute* pro *veritate* Ba. 2) *firmiter haereant* A. Vocc. *plena fide — diligantur* desunt in Bb, *et hec toto corde* scribit A, *haec toto corde tuo* Mc, in clausula *reddantur* Ba. 3) „Melius procederet oratio, si legeretur *res est*.“ *Routhius*. Pro *carissimi* W et Mab exhibent *dilectissimi*. Deinde *solacium*, quod recepi, W. Mad et Ba,

nostrae salubre praesidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati, res posita in potestate facientis, res et grandis et facilis, sine periculo persecutionis, corona pacis, verum dei munus et maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo Christianus adiutus praefert gratiam spiritalem, promeretur Christum iudicem, deum conputat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac prompte certemus, omnes in agone iustitiae deo et [4]) Christo spectante curramus, et qui saeculo et mundo maiores esse iam coepimus, cursum nostrum nulla saeculi

---

solatium ceteri libri scripti et editi. Vid. *Wagner*. l. c. p. 472. Paulo post *monumentum* Mbc, *muniencium* (sic) A. Proxime *tutel a* (alt. *l* a r. m. supra addit.) Mc, vocc. *fidei medela* r. m. inter versus supplevit in Mb, *medella* scribunt W et Mac, item Manut. Cf. ad Donat. cap. IV. not. 7. Dein *et res posita* habent edd. vett. c. Erasm. et Mor. Ita ab m. r. Mc, ubi pr. legebatur *reposita*, quod reperi in Md et A. Statim *facientes* W. Ma et A, *facienda* Ba. Voc. *res* defit in Mb. Quod subsequitur *et* om. edd. vett., Erasm. Grav. et Morell. In seqq. *donum* pro *munus* habet Ba, *infirmis* a r. m. in mg. Mc. Ante *fortibus* Mb interserit copulam *et*, qua carere possumus. Idem liber male scribit *quod* pro *quo*, *adiutus* in Bab depravatum est in *ac iustus*. Pro *perfert* (ita primus ediderat Manutius eumque secuti sunt Pamelius, Oxonienses ceterique editores recentiores) e codd. Md et A recepi *praefert*. Et sic correxit iam Morellius et post eum Rigaltius (in adnot.), laudans Nostrum de bono patient. cap. II. init., ubi legitur: *Nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferimus*. *Prae se effert* exstat in edd. vett., Erasm. et Grav., *perferre* vitiose habent Bb et Mc, quorum hic in mg. a r. m. *prae se fert*. Idem liber *spiritualem*, Bab *spiritale*. Tum *x̄pi* W et Ma, *dominum* pro *deum* A. 4) Abest *deo* ab A, *et* a Bb. Dein pr. *expectante* W, per ras. *pectante* (sic), *sperante* pr. Mc. Ante *mundo* pro coniunctionis particula *et*, quam agnoscit etiam Ver., in Gottingensi Manut. edit. exemplari vir doct. ad mg. adposuit *ac*, ut legitur in edd. vett, Erasm. et Grav., quibus adstipulatur A. Deinde idem liber perverse scribit: *cepimus si expeditos, si celeres esse iam cepimus, cursum nulla seculi*

et mundi cupiditate tardemus. Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes dies nos vel [5]) reditionis vel persecutionis invenerit, nusquam dominus meritis nostris ad praemium deerit. In pace [6]) vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit.

---

et mundi cupiditate tardemus. Si expeditos etc.; *ac mundi* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Grav. 5) *vel* om. A. Tum *redditionis* dant codd. W. Mab. Ba et A, nec aliter pr. legebatur in Mc. Conspirant edd. Dav. Morell. Pamel. Rigalt. Oxon. et Baluz. Adnotat *Rigaltius:* „In Corbeiensi et Veronensi *reditionis,* ut opponat reditionem, quae spontanea videtur, persecutioni, quae est violenta. Vel potius reditionem intelligit in paradisum, unde expulsus peccator Adamus et progenies Adami infecta peccato. Hoc peccatum abolevit Christus atque inde boni Christiani redeunt in paradisum, quo Cainus fratricida non rediit, inquit Cyprianus lib. de zelo et livore sub finem." Vocc. *vel persecutionis* om. Bb. Statim *nunquam* habet Ver., *dominum* oscitantibus librariis irrepsit in codd. W et Ma, *nostris meritis* scribit Mb. 6) *Pacem* pro *in pace* Ba. Tum *coronam vincentibus* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Vitiose deinde *in persecutionē purpurā* Ba, *purpoream* Mab, *purpureū* Bb. Verb. *geminabit* a m. pr. omissum alia addidit in W.

DE

BONO PATIENTIAE [*].

I.

De patientia locuturus, fratres dilectissimi [1]), et utilitates eius et commoda praedicaturus, unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam, ut nec hoc ipsum, quod auditis et discitis sine patientia facere possitis. Tunc enim demum sermo [2]) et ratio salutaris efficaciter discitur, si patienter quod dicitur audiatur. Nec invenio, fratres dilectissimi, inter ceteras disciplinae caelestis [3]) vias, quibus ad consequenda divinitus praemia spei ac 247

*) Ita Mab et Bb, *de patia* (sic) W, *de patientia* Ba. Mcd et tres Anglici, ut Tertullianeus eiusdem argumenti liber inscribitur. Lemmate caret A.

I. 1) *k̄mi* A. Tum *utilitate* Ba et *quomodo* pro *commoda* Bb. Mox *quid quod* A. Pro *quoque* Mb ponit *video,* quod infra omittit. Dein *ad audiendam* perperam Bb. Proxime *esse* om. Ver. Bb et Mc. Tum *hoc* deest in W. Coniunctionem ante *discitis* r. m. superscripsit in Mc. Ibidem mutile legitur *possit.* 2) *sermo demum* Ba, *sermo dei* A. Pro *dicitur* Mc *discitur* et *auditur* pro *audiatur* Ba. 3) *disciplinae caelestis* recepi e codd. W. Mabcd. Bab et ed. Morell., *caelestis disciplinae* habet A, ut vulgati libri. Paulo post *quod*

fidei nostrae secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam vel maius ad gloriam, quam ut qui praeceptis dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur. Hanc se [4]) sectari philosophi quoque profitentur. Sed tam illic patientia falsa est [5]), quam et falsa sapientia est. Unde enim vel sapiens esse vel patiens possit qui [6]) nec sapientiam, nec patientiam dei novit, quando ipse de his, qui sibi sapere in mundo videntur, moneat et dicat: *Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium* [7]) *reprobabo.* Item beatus apostolus Paulus [8]) plenus spiritu sancto et vocandis formandisque gentibus missus contestetur et instruat dicens [9]): *Videte ne quis**[10]) *vos depraedetur per philo-*

---

magis utilius sit ad vitam A. Deest *magis* in ed. Dav. Hoc adverbium cum comparativo iunctum non abundat, sed auget. Ita apud Nostrum Ep. 35. p. 48: *Non invenio quem beatiorem magis dicam.* De eadem vi vocis *μᾶλλον* apud Graecos dixi ad Synes. de providentia in linguam vernaculam versum p. 270. In seqq. *et devotionis imitamur* scribit A, *adnitimur* Mb et cum Bb *patientia.* Pro *tueamur* Bb. Mc et ed. Dav. exhibent *teneamus* (*teneamur* A). 4) *se* a m. pr. omissum in Mc post *sectari* superscriptum est. Tum *quoque philosophi* exstat in edd. vett., *proph'e* (i. e. *prophetae*) in A, *philosophi quique* in Ver. 5) *est* om. A. Dein alio ordine edd. Veneta ceteraeque Manutiana antiquiores habent *sapientia falsa est.* 6) *nec sapiens vel patiens esse possit item* (sic) *qui* A. Statim *nec patientiam, nec sapientiam* Mb et pr. Mc, *dei* om. Bb. Tum *quando de hiis* ed. Dav. (*hiis* etiam A et Md), *quando de iis* ceterae edd. vett. una cum Erasm. et Morell., *quando ipse dominus de iis* Grav., *quando ipse de iis* Manut. Pamel. Rig. Oxon., *quando ipse de his* recte Baluzius. Deinde *in hoc mundo* Mb et Bb, *videntur in mundo* A. Pro *moneat* edd. vett. exhibent *ipse moneat* excepta Dav, in qua est *ipse dominus moneat.* Vid. Hesai. 29, 14 et 1. Cor. 1, 19. 7) *sapientum — prudentum* A, *sapientium hominum* Ver. 8) *Paulus apostolus* A, Bb om. nomen *Paulus.* Dein *con vocandis* (*con* a r. m. superscripto) Mb. 9) Coloss. 2, 8. 10) *qui*

sophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi et non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis. Et alio loco [11]): ***Nemo se***, inquit, ***decipiat*** [12]). ***Si qui*** [13]) ***putat sapientem se esse in vobis, mundo huic stultus fiat, ut fiat sapiens. Sapientia enim mundi huius stultitia est apud deum*** [14]). ***Scriptum est enim*** [15]): ***Reprehendam*** [16]) ***sapientes in astutia ipsorum.*** Et iterum [17]): ***Cognovit dominus*** [18]) ***cogitationes sapientium quia sunt stultae.*** Quare si [19]) sapientia illic vera non est, esse non potest et vera patientia. Nam si patiens [20])

W. Ma et Bb, *vestrum* pro *vos* A. Tum *depraedetur* c. glossa *decipiat* a r. m. superscripta dat Mb. Idem liber cum Bb *et secundum elementa.* Dein *habitat* Ba. Mcd et pr. W, item Baluz., *inhabitat* ceteri libri tam scripti, quam editi praeter Bb, in quo est *inhabitabat.* Cf. *Sabatier.* 11) Additur *dicit* in Mb. Vid. 1. Cor. 3, 18. 12) *Neque, inquit, se decipiat* A. 13) Ita W, *si qui* Mb, *qui* (*si* omisso) Bb, *si quis* codd. rell. et vulgati libri. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 1. Dein *se putat sapientem esse* Mb et Bb c. ed. Baluz., *se sapientem esse* Dav. Grav. et cod. A, *se esse sapientem* Md, *sapientem se esse* W. Mac et Ba, item Noster in Testim. III. 69. p. 324. Concordant edd. rell. Mox *ut sit sapiens* Mb. Ba veteresque edd. c. Erasm. et Grav. 14) Desunt haec in A; *enim* om. edd. Gravianam antecedentes. Tum *huius mundi*, ut Test. l. c., exhibent W. Mb et veteres edd. c. Erasm. Grav. atque Morell. Ita primo legebatur etiam in Mc, in quo proxime correctum est *deum* ex *eum.* 15) Iob. 5, 13. 16) *Reprehendens* W. Mac. Ba (exstat in Graeco ὁ δρασσόμενος), *reprehendes* Test. l. c., *comprehendam* ed. Dav. Tum *in astutias* Mb et *eorum* pro *ipsorum* A, ut libri ante Manut. editi. 17) Additur *dicit*, ut supra, in Mb. Vid. 1. Cor. 3, 20. coll. Psalm. 93, 11. 18) *deus* Ver. W. Macd et Bb, *dominus cognovit* Test. l. c. In Graeco est κύριος γινώσκει. Dein Ver. habet *hominum sapientium*, Mc et A dant *sapientum* et pro *sunt stultae* edd. Manutiana antiquiores *stultae sunt.* 19) *Quare? si* W et Ba, *quare quia si* A, *si* r. m. supra addidit in Mc. Tum *non est vera* A. 20) Ita codd. W. Macd. Bab. A. Vindob. et octo

ille est, qui est humilis et mitis, philosophos autem nec humiles videmus esse nec mites, sed sibi multum placentes et hoc ipso, quod sibi placeant, deo displicentes, adparet illic non esse patientiam, ubi sit insolens adfectatae libertatis audacia et exserti ac seminudi pectoris inverecunda iactantia.

II.

Nos autem, fratres dilectissimi [1]), qui philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferimus, qui virtutum conscientiam magis, quam iactantiam novimus, qui non loquimur magna, sed vivimus, quasi servi et cultores dei, patientiam, quam magisteriis caelestibus discimus, obsequiis spiritalibus praebeamus.

Anglici omnesque fere edd., *sapiens* Mb. Pamel. Rigalt. Baluz. Statim *humilis et mitis est* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Tum *esse videmus* W. Dein *tantum* pro *multum* Ver. moxque *hoc ipsum* Ba. Ante *adparet*, vulg. *apparet* (vid. ad Demetr. cap. VIII. not. 5.) Mb infercit *unde*. Post *illic* expunxi *veram*, quod mei libri et septem Anglici non agnoscunt et merito omiserat Manutius. Voc. *patientiam* in Mb r. m. corrupit in *sapientiam*. Dein *adfectatae* pro *affectatae* habent W. Mab et Bab, statim *ubertatis* mendose scribit Mb.

II. 1) *carissimi* exhibent edd. Manutiana antiquiores. Tum *facti sumus* Bb et A. Verba: *sed veritate proferimus* (sic) — — *iactantiam* in cod. Mc r. m. ad mg. addidit, utpote pr. omissa. Dein *magis conscientiam* dant libri ante Gravium editi. Ba perperam habet *loquitur*. Verba proxima edd. SP. Ven. Kunn. et Remb. mirum quam ita invertunt: *sed quasi servi et cultores vivimus dei.* Male Dav.: *sed facimus sic vivimus quasi* etc. Pro *quasi* in Ver. scribitur *qua*. Erasmus post *dei* puncto distinxit. Ad illustrandum hunc locum egregie facit *Minucius Felix* cap. XXXVIII. §. 8.: *Nos non habitu sapientiam, sed mente praeferimus; non loquimur magna, sed vivimus*, quem Noster ob oculos habuit. Statim A *patientiam magis*. Tum *spiritualibus* Mc.

Est enim [2]) nobis cum deo virtus ista communis. Inde patientia [3]) incipit, inde claritas eius et dignitas caput sumit. Origo et magnitudo patientiae deo auctore procedit. Diligenda [4]) res homini, quae deo cara est. Bonum, quod amat, maiestas divina commendat. Si [5]) dominus nobis et pater deus est, sectemur patientiam domini pariter et patris, quia et servos esse oportet obsequentes et filios non decet esse degeneres. Qualis vero in deo [6])
et quanta patien|tia, quod in contumeliam suae maiestatis 248
et honoris instituta ab hominibus profana templa et terrena figmenta et sacra sacrilega patientissime sustinens super bonos et malos aequaliter facit diem nasci [7]) et lumen solis oboriri, et cum imbribus terras rigat, nemo a beneficiis eius excluditur, quominus iustis similiter et iniustis indiscretas pluvias largiatur. Videmus inseparabili aequalitate patientiae nocentibus et innoxiis, religiosis et impiis, gratias agentibus et ingratis dei nutu tempora obsequi [8]), elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, gran-

---

2) *enim* om. Ba. Laudatur hic locus a *S. Augustino* contra duas epist. Pelag. IV. 9. §. 25. T. X. p. 484. D. 3) *sapientia* A. 4) *Diligentia* Bb. Dein *ac bonum* W. Bb et ed. Dav., in qua est *divina maiestas commendandum.* Ante *commendat* r. m. superscripsit *atque* in Mb, *conmendat* habet Md. 5) *Et si* Ba. Tum *deus nobis et dominus et pater est* ed. Dav., *pater et deus est* A, *et deus pater est* ceterae edd. vett. c. Er. Statim *sectamur sapientiam* A. Mox idem om. *pariter*. Pro vulgat. *oportet esse* receptum *esse oportet* e codd. W. Mabc. Bab et A. Dein *esse non decet* scribitur in Bb. 6) *in deo* om. A. 7) Alio ord. *nasci diem* A et c. ed. Dav. *oriri*, quod in Ma per ras. enatum est ex *oporiri* (sic). Pro *terras* edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. habent *terram*. Tum *rigat* a m. pr., ab r. *rigari* Mb. Praepositionem ante *beneficiis* r. m. superscripsit in Mc. Mox *iustis* deest in A. 8) *tempora obsequi* om. edd. vett. Dein *inspirare ventos* scribit Ba. Pro *grandescere* Morellius e cod. antiquo dedit *candescere*. Tum

descere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere. Et cum crebris, immo continuis exacerbetur offensis deus, indignationem suam temperat et praestitutum [9]) semel retributionis diem patienter exspectat, cumque habeat in potestate vindictam, mavult diu tenere patientiam sustinens scilicet clementer et differens, ut, si fieri potest, multum malitia protracta aliquando mutetur et homo in errorum et scelerum contagione volutatus vel sero ad deum convertatur ipso monente et dicente [10]): *Nolo mortem morientis, quantum ut revertatur* [11]) *et vivat.* Et iterum [12]): *Revertimini ad dominum deum vestrum, quoniam misericors et pius est et patiens* [13]) *et multae miserationis et qui sententiam flectat adversus malitias inrogatas.* Quod [14]) item beatus apostolus Paulus commemorans et

---

mitescere recepi ex codd. W. Mabc. Bb et A. Ita iam Erasm.; *maturescere* Ba. Md editionesque vett., Baluz. et Goldh. Dein *bonis* pro *pomis* Bb. 9) *praestitutam* Bb. Paulo post idem liber *magis vult*. Adv. *diu* post *patientiam* interponit A. Paulo post *multa malitia* Bb, *multum malitiae* Ma. Tum *in errorem* pr., ex mutat. *in errore* Mb. Statim *contagio* Ver. W et Ma. 10) Hiezec. 18, 32. 11) *tantum revertatur* W. Vid. de laps. cap. XXIX. p. 116. ed. Tubing. ibique lectt. varr. et *Sabatier*. Tom. II. p. 787. Quae vulgo sequuntur: *Et iterum: Revertimini ad me, dicit dominus*, utpote omissa in W. Mabc. Bab. A et in ed. Manut. delenda censui. 12) Addit Mb: *per prophetam dicit*. Vid. Ioel. 2, 13. 13) *misericors et pius est et patiens* W. Mabc. Ba editionesque ante Baluz. omnes. Ita Noster etiam in Epist. 52. p. 73 et de laps. l. c. *Pius es* habet Md, *misericors est*, *pius et patiens* Bb. Om. *est* cod. A et ed. Baluz. Dein *flectat sententiam adversus malitiam irrogatam* A, *malitiam inrogatam* Bb, *malitias inrogatas* (vulg. *irrog.*) W. Mab et Ba. 14) *Et quod* Bb, pro *item*, quod om. W. Mad. Ba. A et exemplar Dav., in Mb scribitur *et*. Neque *item*, neque *et* habent Mcd. Deest *beatus* in A, *conmemorans* dat Md, *commemorat* Bb.

peccatorem ad paenitentiam revocans proponit et dicit [15]: *An*, inquit [16]), *opulentiam bonitatis eius et sustinentiam et patientiam contemnis, ignorans quoniam patientia et bonitas dei ad paenitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam et cor inpaenitens thesaurizas* [17]) *tibi iram in die irae et revelationis iusti iudicii dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Iustum iudicium dei dixit esse [18]), quia serum est, quia diu multumque differtur, ut homini ad vitam longa dei patientia consulatur. Tunc repraesentatur [19]) paena impio et peccatori, quando iam non potest paenitentia prodesse peccati.

Deinde *ad patientiam revocans* W et loco verbi *proponit* A *promittit*. 15) Rom. 2, 4. 16) Ita solus Ma, *an num quid* W et Bb, *an numquid* ceteri mss. itemque edd. SP. Venet. Kunn. Remb. et Baluz. c. Goldh., *an nunquid* Dav. et Erasm., *aut nunquid* Mor. Tum *et sustinentiam* om. Ba, *sustinentiam et patientiam eius* habent Ver. et Benev., *sustentionis et longanimitatis* legitur in edd. vett. et Erasm., *sustentationis et longanimitatis* in Grav, *sustentationes, et longanimitatis* in Mor., *sustinentiae et longanimitatis* dant Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon. Veram lectionem demum restituit Baluzius eamque confirmant W. Macd. Bb. A et ipse Noster in Test. III. 35. p. 316. In Mb post *patientiam* additur *dei*, *contempnis* scribitur in Ba et Mcd, *contempnitis*, *ignoratis* in A. 17) *thensaurizas* Ma, *thesaurizat* Bb. Mox *in diem irae* Ver. Neap. et Bab. In seqq. pro *opera* Mb habet *facta* et *eius* pro *sua* A. 18) *esse* om. A et verba proxima: *quia serum est*, Mc. Infra Ba scribit *longam*, tum *dei paenitentia* Bb. *Dei* excidit in A. Voc. *patientia* pr. omissum in Mc r. m. ad mg. addidit. Male *consolatur* W. 19) *praesentatur* Ba. Mox *prodesse paenitentia* Ma. *Peccati*, ut edd. Baluziana et Goldhorniana, exhibent quoque codd. Ver. Vat. 3. W et Macd, *peccanti* scribunt Mb. Ba et A concordantibus edd. Erasm. et recentioribus ante Baluz. omnibus, *peccatis* reperitur in Bb.

III.

Atque ut plenius intellegere possimus [1]), fratres dilectissimi, quia patientia dei res est et quisquis lenis et patiens et mitis est, dei patris imitator est, cum in evangelio suo dominus praecepta in salutem daret et divina monita depromens ad perfectum discipulos erudiret, posuit et dixit: *Audistis quia dictum est: Diligès proximum tibi et odio habebis inimicum tibi* [2]). *Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros et orate pro eis, qui vos persecuntur* [3]), *ut sitis filii patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos. Si enim dilexeritis eos* [4]), *qui vos diligunt, quam mercedem habe-*

III. 1) *possemus* Mc et A, *posse* Ma et pr. W, in quo al. m. correxit *possimus*. Mox *lenis est* pro *res est* habet ed. Dav. Quod sequitur *et* in Mc r. m. supra addidit. Dein *quisquis* in codd. et edd. vett., si excipias Remboltianam, corruptum in *quisque*. Post *lenis* coniunctionis particulam *et* om. W. Mabc. Ba. A. In seqq. *praecepta sua* scribit Mb. Paulo post *suos discipulos* A, tum *proposuit dicens* Bb. Vid. Levit. 19, 18 et Matth. 5, 43. 2) *dictum est antiquis* et h. l. et de zelo et livore cap. XIII. not. 1. legitur in ed. Dav. Recepi deinde *proximum tibi* et *inimicum tibi* ex codd. Ver. Benev. W. Ma et Bab. Ita pr. exhibebat quoque Mc; rec. autem m. utroque loco posuit *tuum* idque reperitur, ut in vulgatis libris, in codd. Md et A; *tuum* — *tibi* scribit Mb. Pro *odio habebis* (similiter Noster Epist. ad Fortunatum cap. XI. p. 268: *quod nos mundus odio habiturus esset*) in Ver. Benev. et Md, ut ap. *Tertullian.* adversus Marcion. IV. 35., legitur *odies*. Cf. de zelo et livore l. c. et *Sabatier.* ad hunc Matthaei locum. 3) *persecuntur* W. Mabc et Bab, *persequuntur* ceteri c. vulg. libris. Vid. ad Donat. cap. VIII. n. 8, de dominic. orat. cap. IX. not. 9. XII. 9. Statim *fili* Ma. Abest *vestri* a Bb. Mox idem habet *faciat*. Tum *pluet* Mb, *pluet* Ba. 4) *eos* om. Bb. Dein *habetis* dant W et Mab.

bitis? Nonne et publicani sic faciunt [5]*? Et si salutaveris fratres vestros tantum, quid amplius facietis* [6]*? Nonne et* [7] *ethnici id ipsum faciunt? Eritis itaque* [8] *vos perfecti, quomodo pater vester caelestis perfectus est.* Sic perfectos dixit fieri dei filios [9], sic consummari ostendit et docuit caelesti nativitate reparatos, si patientia dei patris maneat in nobis, si similitudo divina, quam peccato Adam perdiderat, manifestetur et luceat in actibus nostris. Quae gloria [10] est similem deo fieri, qualis et quanta felicitas habere in virtutibus quod divinis laudibus possit aequari? Nec hoc, fratres dilectissimi, Iesus Christus dominus et deus noster [11] tantum verbis docuit, sed

---

5) *Nonne et publicani sic faciunt* W. Mabc et Ba c. ed. Grav., *nonne et sic publ. faciunt* Ver., *nonne sic et publ. fac.* edd. Manut. Pam. Rig. Oxon. Baluz., *nonne ut publ. hoc fac.* A, *hoc* pro *sic* item Bb. Vat. 4. Md. Morell., *nonne hoc publ. f.* edd. vett., *nonne hoc et publ. f.* Erasm. Statim *eritis itaque* intermediis omissis Md. 6) *facitis* W. Mabc. Ba. A. 7) *et* om. Ma et Bb. Pro *id ipsum* A habet *hoc*. 8) Ita Ver. Benev. Neap. W. Mabcd et Bab c. ed. Morell. (est in Graeco ἔσεσθε οὖν), *eritis vos itaque* A, *estote itaque* vulg. *Estote* in Mc r. m. ad mg. addidit. Dein *quomodo* (*quemadmodum* exstat ap. *Tertullian.* adversus Marcion. I. 24.) pro vulg. *sicut* praebuerunt codd. Ver. Benev. Neap. et mei ad unum omnes, item ed. Dav. 9) *fieri dixit* Bb, tum *filios dei* Mb. Dein *sicut* pro *sic* A. Proxime *si*ᶜ *patientia* (*sapientia* Mb) — — *si*ᶜ *similitudo* (littera *c* utroque loco ab al. m. superscripta) Ma. Mox *in vobis* A. Infra idem *in actibus vestris.* 10) *gloriae* Bb, *enim* pro *est* Mc. 11) *Iesus Christus dominus et deus noster* scripsi cum codd. Mabc. Bab et ed. SP, *Ies. Chr. dominus* ^(et deus) *noster* (vocc. *et deus* ab al. m. supra additis) habet W, *Ies. Chr. et dominus deus nost.* dant ceterae edd. vett. c. Erasm. et Mor., *Ies. Chr. et dominus nost.* legitur in A, *Chr. Ies. dominus nost.* in Md, *dominus et deus nost. Ies. Chr.* in exemplari Grav., *Ies. Chr. deus et domin. nost.* receperunt Manut. Pam. et posteriores. Statim *et docuit* Ma. Tum *adinplevit* Neap., *adimplevit* edd. vett. c. Er. et Grav.

inplevit et factis. Et qui [12]) ad hoc descendisse se dixerat, ut voluntatem patris faceret, inter cetera magnalia et mirabilia virtutum, quibus indicia divinae maiestatis expressit, paternam quoque patientiam tolerantiae tenore servavit. Omnis denique actus | eius ab ipso statim ad- 249
ventu patientia comite signatur [13]), quod primum de illa sublimitate caelesti ad terrena descendens non aspernatur dei filius carnem hominis induere et, cum peccator ipse non esset, aliena peccata portare. Inmortalitate interim posita fieri se et [14]) mortalem patitur, ut innocens pro nocentium salute perimatur. Dominus baptizatur a servo [15]) et remissam peccatorum daturus ipse non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere. Diebus quadraginta

---

12) *Et qui* W. Mabcd. Bab, item ed. Manut., *et quia* cod. A c. ceteris editis. Mox pro *mirabilia* (ita Baluzius et a corr. m. Mab, *mirabilia* (sic) Bb) W. Mcd. Ba. A et edd. rell. exhibent *admirabilia*, quod in Ma per ras. immutatum est in *mirabilia*, codex autem Ver. scribit *magnalia*. Ita Noster Epist. VII. p. 15 in fin.: *divinae maiestatis solita magnalia*, Epist. LVIII. p. 96: *magnalia divinae protectionis*, de zelo et livore cap. IV. fin.: *Obtrectantes magnalibus, quae ille faciebat*, Epist. LV. p. 82 infra: *ipsum dominum magnalia et mirabilia summa facientem*. Dedi igitur *magnalia et mirabilia*; nam *et mirabilia* primo legebatur etiam in Mb. Dein edd. vett., Erasm. et Grav. habent *suarum virtutum*, Manut. Pam. et recentiores *virtutum suarum*. Sed codd. W. Mabcd. Bb et A merito om. *suarum*, quod glossam sapit, idque expunxit iam Morellius. In seqq. Ba dat *servabit* sollemni errore. 13) *Omnis* — *actus* — — — *signatur* codd. W. Mabd. Bab. A et sex ap. Oxon. c. ed. Mor., item a m. pr. Mc; *omnes* — — — *signantur* vulg. Perperam *significant* ed. Dav. et in clausula *portaret* Mbd et Bab. 14) *et* om. Mb et A. Omisso *ut* hic liber habet *perimitur*, in W et Ma est *perematur*. Correxit r. m. in Mb. 15) *a servo baptizatur* Mb. Tum *remissa* idem liber, Bab. Md et A. Deinde *lavachro* A et ed. Morell.

ieiunat [16]) per quem ceteri saginantur. Esurit et famem sentit [17]), ut qui in fame sermonis et gratiae fuerant caelesti pane saturentur. Cum [18]) diabolo temptante congreditur et inimicum tantum vicisse contentus nihil ultra verba conatur. Discipulis non ut servis dominica potestate praefuit, sed benignus [19]) et mitis fraterna eos caritate dilexit. Dignatus est [20]) etiam pedes apostolorum lavare, ut, dum circa servos talis est dominus, exemplo suo doceret qualis circa conpares et aequales debeat esse conservus.

IV.

Nec mirandum quod [1]) circa obedientes talis exstiterit qui Iudam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico capere, hostem domesticum scire, nec palam ostendere, traditoris osculum non recusare. In [2]) Iudaeis vero tolerandis aequanimitas quanta

---

16) *ieiunavit* A. 17) *Esuriit et famem sensiit* (sic) A, *esuriit et famem sensit* Ba, *fam̄ sentitur* Bb. Dein *et* om. Male *saturarentur* edd. vett. una cum Erasm. Grav. et Morell. 18) *Et* pro *cum* moxque *ingreditur* A, *diabulo* W et Ma. Paulo post *nil* pro *nihil* edd. vett., item Erasm. Grav. atque Morell. Pro *conatur* Bb *contendit*. 19) Post *benignus* in Mb r. m. superscripsit *et misericors*. 20) Om. *est* W. Ma. Bab et A, *dignatur* scribunt Mcd. Pro *ut, dum* A *et quō* (i. e. *quoniam*), quod in hoc libro valet *et cum*. Dein *talis esset* edd. vett. cum Erasm. et Grav.

IV. 1) *si* pro *quod* Bb. Tum *obaudientes*, ut Ba et duo libri Anglici, tacite Baluzius. Lectionem autem a me receptam praestant ceteri codd. omnes. Deinde *Iudan* scribit Ma. In seqq. *cibum capere* pro *cibum sumere*, ut legebatur ante Baluzium, exhibent codd. Ver. Benev. Neap., viginti Baluziani, quinque Anglici et mei ad unum omnes. Post *domesticum* A infercit *eum*. Mox reperitur *recussare* in Ma. De qua scriptura adnotavi ad Ambros. de off. I. 29. §. 142. Ceterum vid. Matth. 26, 20 seqq. et 49. 2) *In* om.

et quanta patientia incredulos ad fidem suadendo flectere, obsequio ingratos fovere, contradicentibus respondere leniter, superbos sustinere clementer, humiliter persequentibus cedere, prophetarum interfectores et adversus deum semper rebelles usque ad crucis et passionis horam velle colligere; sub ipsa autem passione et cruce, priusquam ad crudelitatem necis et effusionem sanguinis veniretur, quae conviliorum probra patienter audita, quae contumeliarum tolerata ludibria, ut 3) insultantium sputamina exciperet qui sputo suo caeci oculos paulo ante formasset et cuius nomine a servis nunc eius diabolus cum angelis suis flagellatur, flagella ipse pateretur, coronaretur spinis qui martyres floribus coronat aeternis, palmis in faciem verberaretur qui palmas veras vincentibus tribuit, spoliaretur veste terrena qui indumento inmortalitatis ceteros

---

Ba. Deinde *aequanimitas tolerandis qualis et quanta* scribit Mb. Coniunctionis particula deest in A. Vocc. *obsequio ingratos fovere* om. Mb. Tum *leviter* pro *leniter* habet A. In seqq. pro *adversum deum* recepi *adversus deum* e codd. meis, quibuscum consentiunt edd. Grav. et Mor. 3) *aut* W et Ba. Tum *sputa* A, *spumata,* in mg. *sputamina* Mc. Ante *exciperet* Erasmus invitis codicibus inseruit *patienter,* quod probaverunt editores posteriores praeter Morellium et Baluzium omnes; *misericordia excipiet* perperam habet A. De re vid. Ioann. 9, 6. Mox *a* (pro *et*) *cuius nomine* A *et cuius in nomine* Bb et Md. Praepositionem *in* cod. W a corr. m. in mg. habet. Conspirant edd. quoque vett., nec non Erasm. et Grav., in quibus deinde legitur *nunc a servis eius zabulus.* Morellius autem dedit *et cuius nunc in nomine a servis eius diabolus,* Manutius, Pamelius et recentiores scripserunt *et in cuius nomine a servis nunc eius diabolus.* Sed codd. Mabc. Ba et A *in* iure om. E *nunc* enatum est *tunc* in Mc, *eius* in Ma deest. Mox *flagella ipsa* exstat in Macd, *pateret* in Bb. Respexit Noster h. l. Matth. 27, 26, 28 sqq. et 34. Dein *martyras* W. Ba et pr. Mac itemque ed. Manut. Perperam *verberatur* Ba et A. In clausula

vestit, cibaretur felle qui cibum caelestem dedit, aceto potaretur qui salutare poculum propinavit! Ille innocens, ille iustus, immo innocentia ipse et ipse iustitia [4]) inter facinorosos deputatur et testimoniis falsis veritas premitur, iudicatur iudicaturus et dei sermo ad victimam tacens ducitur. Et cum [5]) ad crucem domini confundantur sidera, elementa turbentur, contremescat terra, nox diem cludat, sol, ne Iudaeorum facinus aspicere cogatur, et radios et oculos suos subtrahat, ille non loquitur, nec movetur, nec maiestatem suam sub ipsa saltem passione profitetur. Usque ad finem perseveranter ac iugiter [6]) tolerantur omnia, ut consummetur in Christo plena et perfecta pa-

---

codd. Ver. Benev. Neap. 2. W. Ma. Bab et A dant *salutari poculo*. Ita pr. legebatur etiam in Mb; *poculum salutare* inverso ordine habent edd. vett. et Erasm. c. Grav. Tum *propinabit* permutatione solita scribitur in Mb. 4) Ita W. Mbcd et Bab veteresque edd. c. Erasm. Manut. et Mor. Similiter Noster Ep. 52. p. 73: *pater bonus, misericors et pius, immo ipse bonitas et misericordia et pietas. Innocentia et ipse iustitia* mutile habet A, *innocentia ipsa* (in mg. *ipse*) *et ipse iust.* ed. Grav., *innocentia ipsa et sua iust.* (voculis *et sua* ab al. m. in ras. positis) Ma, *innocentia ipsa et ipsa iust.* dederunt Pamelius, Rigaltius, Oxonienses et Baluzius. In seqq. *et* ante *dei* al. m. supra addidit in W, inverso ordine *sermo dei — ducitur tacens* exhibet A. 5) *Et dum* Mb. *Crucem* in eodem libro r. m. superscripsit. Pro *domini* reperitur *venit* in Ma. Dein *contremescat* pro vulgato *contremiscat* recepi e codd. W. Mab et Ba eodemque modo in libro de zelo et livore cap. VI. restitui Nostro formam *ingemescere* pro vulgari *ingemiscere*. Vid. ibi adnot. 4. Mox *cludat* W. Macd. Bab et exemplar Morell., *excludat* Grav., *claudat* vulg. Partic. *et* ante *radios*, tum *oculos* om. Neap., *et oculos et radios suos* scribit Md. Deest *saltem* in A, *saltim* dant W et Ma, *salute passionis* e *salutem passione* habet Mb. 6) *atque iugiter* A, *et iugiter* Mbd et Bb. Dein *tolerat* (pr. *toleratur*) Mb. Mox *in ipso* pro *in Christo* A et Vat. 1. Tum Ba *perfectaque* et *innocentia vel patientia* Md.

tientia. Et post ista [7]) adhuc interfectores suos, si conversi ad eum venerint, suscipit et patientia salutari ad conservandum benignus ecclesiam suam nemini cludit. Illos adversarios, illos blasphemos, illos nominis sui [8]) semper inimicos, si paenitentiam delicti agant, si admissum facinus adgnoscant, non solum ad indulgentiam criminis, sed ad praemium regni caelestis admittit. Quid potest patientius, quid benignius dici? Vivificatur Christi sanguine etiam [9]) qui fudit sanguinem Christi. Talis est Christi [10]) ac tanta patientia, quae nisi tanta ac talis exsisteret, Paulum quoque apostolum ecclesia non haberet,

7) Addidit Pamelius e quattuor mss. *omnia* eumque secuti sunt editores posteriores. Sed codd. W. Macd. Bab et A additamentum istud rite omittunt. Quare expunxi. Deinde *ad deum* A, tum *fuerint* pro *venerint* edd. Manutianam antecedentes et Morelliana. Statim *salutari patientia* A, *patientia sua salutari* edd. vett., item Erasm. Grav. et Morell. Tum *ad conservandos benignos* exhibent Bb et Md vetereque libri editi, *ad conservandos benignus* Erasmus et Gravius. Adiecerunt iidem, Pamelius et Baluzius *et patiens* repugnantibus codd. Ver. W. Mabc. Ba et A. Dein *cludit* W. Ba. Md et a m. pr. Mab, item edd. Erasm. Manut. Morell. Pamel. Rigalt. atque Oxon., *claudit* Mab (a s. m.) et A c. edd. rell. 8) *nomini suo* A. Paulo post *suum* pro *admissum* Ma, tum *adgnoscant* W et Ma, *agnoscant* vulgo. Cf. ad librum de mortal. p. 108. not. 3. Praepositionem ante *indulgentiam* pr. omissam in Mc r. m. inter lin. supplevit. Post *sed* Bb. A vetereque edd. c. Erasm. et Morell. particulam *et* recte om. Vid. ad librum de dominic. orat. cap. VII. n. 2. Dein *admitti* scribit Bb. 9) *et* A, *effudit* edd. ante Manut. et Morelliana, *Christi sanguinem* A: 10) *Christus* W. Ma. Bab et a m. pr. Mb, a sec. tamen *Christi*. Tum *et* pro *ac* cod. A, pro *ac tanta* Mc *sancta*. Ante *tanta* Ba infercit *Christo*. Mox *tanta ac talis* W. Mcd. Bb vetereque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., *tanta et talis* Mab. Ba et A, *talis ac tanta* edd. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. atque Baluz. Post *ecclesia* Pamelius e cod. Cambronensi, quocum conspirat Mb, addidit *dei*, quod glossam redolet.

V.

Quod si et [1]) nos, fratres dilectissimi, in Christo sumus, si ipsum indui|mus, si ipse est salutis nostrae via, 250
qui Christum vestigiis salutaribus sequimur, per Christi exempla gradiamur, sicut Ioannes apostolus instruit dicens [2]): *Qui dicit se in Christo manere debet, quomodo* [3]) *ille ambulavit, et ipse ambulare.* Item Petrus, super quem ecclesia domini dignatione [4]) fundata est, in epistula sua ponit et dicit [5]): *Christus passus est* [6]) *pro vobis relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore eius, qui, cum malediceretur, non remaledicebat, cum pateretur, non minabatur, tradebat autem se iudi-*

V. 1) *Quod et si* Mc et A. Tum *fratres carissimi* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Mox *illum induimus* Ba, *ipso induimur* A. Dein *est* om. edd. Venet. Dav. Kunn. et Remb. Pro *Christum* in Bb legitur *Christi.* 2) 1. Ioann. 2, 6. 3) *quo modo* W, *ubi* A. 4) Mb addit *divina.* 5) 1. Petr. 2, 21 seqq. 6) *est* in Mc r. m. superscripsit. Statim *pro vobis* (ὑπὲρ ὑμῶν) Ver. Neap. W et Mab, *pro nobis* Bab. Mcd. A et vulgati libri. Tum *vobis relinquens* (ὑμῖν ὑπολιμπάνων) Ba, *nobis relinquens* Morell. Cf. de zelo et livore cap. IX. in f. Paulo post *nec inventus est dolus* Bb et edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *est* om. W. In seqq. *remaledicebat,* ut vulgo, W a m. pr. (exstat in Graeco ἀντελοιδόρει), *remaledixit* Ver. W (a s. m.). Mab et Ba; ita et Test. III. 39. p. 317 conspirantibus libris Mbc. In illo loco *maledicebat* Bb et A veteresque edd., *maledixit* Mcd et in Test. l. c. W c. Ba. Ante *cum* repetitur *qui* in Mb et Bb. Tum *non minabatur* (οὐκ ἠπείλει) Ver. Vat. W. Mbcd et Ba, nec aliter Test. l. c., vitiose *nominabatur* (pro *non minabatur*) Ma, *non comminabatur* Bb et A, ut vulgo legitur. Cf. *Sabatier.* Statim *tradebat se autem iudicanti iniuste* scribit Mc, *trad. autem iud. se iniuste* Ba. Pronomen *se,* quod vulgati libri excepto Morelliano ante *iniuste* insertum habent, recte omittunt, ut Mc, etiam W. Mabd. Bb et A itemque Test. l. c.; legitur enim in Graeco:

canti iniuste. Invenimus denique et [7]) patriarchas et prophetas et iustos omnes, qui figuram Christi imagine praeeunte portabant, nihil magis custodisse in laude virtutum suarum, quam quod patientiam forti et stabili aequanimitate tenuerunt. Sic Abel [8]) originem martyrii et passionem iusti initians primus et dedicans adversus fratrem parricidam non resistit, nec reluctatur, sed humilis et mitis patienter occiditur. Sic [9]) Abraham deo credens et radicem ac fundamentum fidei primus instituens, temptatus in filio non dubitat, neque cunctatur, sed praeceptis dei tota patientia devotionis obsequitur. Et Isaac [10]) ad hostiae dominicae similitudinem praefiguratus, quando a patre immolandus offertur, patiens invenitur. Et Iacob [11]) fugatus a fratre de terra sua patienter excedit et maiore patientia postmodum supplex adhuc magis impium et persecutorem muneribus pacificis ad concordiam redigit.

παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. 7) Om. *et* Mad et Bb. Tum *et iustos et omnes* habet Ba moxque pro *praeeunte* Bb *pereunte*. Statim *nihil aliud* Ba et *maius* pro *magis* Bb. Deinde *in laudem* Md et a m. pr. Mbc. In seqq. *tenuerant* pr. exhibebat Bb. 8) *Habet* Mc. Vid. Gen. 4, 8. Pro *iusti* Ba dat *iustitiae*, A *iuste*. Voc. *hominis*, quod vulgo additur post *iusti*, recte om. Ver. Benev. Neap. W. Mac et Ba. Proxime *adversus* r. m. superscripsit in W, *parricidam* praestant W. Mabd. Bab et A, nec aliter pr. legebatur in Mc. Concordant edd. Grav. Manut. Pamel. Rigalt. Oxon. et Goldh., *fratricidam* habent Mc a r. m. et edd. rell. Dein *restitit* dat Mb. 9) *Si* a m. pr., e corr. *sic* Mc. Idem liber *Habraam, Abraam* A. Vid. Gen. 22, 1—3. Mox *et fundamentum* A. Pro *primus* Mb *primum*. 10) Gen. 28. Praepositionem *ad* r. m. supra addidit in Mb, *ab hostiae dominicae similitudine* habet Ba. Tum *obfertur* W. 11) Gen. 32. Pro *de terra* in edd. vett. et in Erasm. Grav. atque Morell. invenitur *de domo*. *Sua* abest a Bb. Statim *cum* pro *et*, tum *maiór* scribit idem liber. Deinde v. *redigit* a r. m. in Mb corruptum est in *redegit*.

Ioseph [12]) venumdatus a fratribus et relegatus non tantum patienter ignoscit, sed gratuita frumenta venientibus largiter et clementer inpertit. Moyses [13]) ab ingrato et perfido populo contemnitur frequenter et paene lapidatur, et tamen lenis et patiens pro isdem dominum deprecatur. In David [14]) vero, ex quo secundum carnem Christi nativitas oritur, quam magna et mira et Christiana patientia, habuisse in manu saepe ut Saul regem persequentem se et interficere concupiscentem posset occidere, et tamen subditum sibi et traditum maluisse servare, nec rependisse inimico vicem, sed occisum adhuc insuper et vindicasse! Tot denique [15]) prophetae interfecti, tot martyres gloriosis mortibus honorati, qui omnes ad caelestes coronas patientiae laude venerunt. Neque enim potest accipi dolorum et passionum corona, nisi praecedat in dolore et passione [16]) patientia.

---

12) *Iosep* Ma. De re vid. Gen. 37, 27. Pro *venundatus* Md. A et edd. Dav. Manut. atque Pamel. exhibent *venumdatus*, quam scripturam praetulit *Silligius* ad Plin. natur. hist. T. I. p. LXXII. Tum *ligatus* A, *religatus* Mbd. Post *sed* Mc merito om. *et*. Vid. ad cap. IV. not. 8. Dein *gratis* — *largitur* scribit A moxque *inpertit* Mb, *impartit* A, *impertit* dant ceteri, ut vulgati libri. De re vid. Gen. 45, 4—5. 13) Exod. 32, 11. Statim *contempnitur* Macd. Bb et A cum ed. Dav. Tum *paene* recte W. Mb et edd. Manut. ac Pamel., *pene* vulg. Vid. ad librum de opere et eleemos. cap. XX. fin. Pro *eisdem* recepi *isdem* ex W et Ma, *hisdem* exhibet Ba, *hiisdem*, ut solet, A. Tum *domino* Ma, *deum* scribunt Mbc. 14) 3. Reg. 20 seq. Omittitur *ex quo* in Ba, item *et* post *mira* in Mb. Idem liber infra dat *possit occidere*. Quod sequitur *et* deficit in Bb, alterum in Ba. Pro *nec* A habet *quam*. Post *occisum* Ba interponit *magis*. Dein *ad hoc* scribit A, *et*, quod h. l. cum emphasi positum est, idem liber male omittit. Vid. ad Donat. cap. III. n. 2. 15) *deinde* Bb et Md, *interfecti* antiqua manus superscripsit in W. Dein *gloriosi martyres gloriosis mortibus* exhibent

VI.

Quam sit autem patientia utilis et necessaria, fratres dilectissimi, ut manifestius possit et plenius [1]) nosci, dei sententia cogitetur, quam in origine statim mundi et generis humani Adam praecepti inmemor et datae legis transgressor accepit. Tunc sciemus quam patientes esse in isto saeculo [2]) debeamus, qui sic nascimur, ut pressuris istic et conflictationibus laboremus. *Quia audisti,* inquit [3]), *vocem mulieris tuae et manducasti ex* [4]) *illa arbore, de qua sola praeceperam tibi ne manducares, maledicta terra erit in omnibus operibus tuis. In tristitia et gemitu edes ex ea* [5]) *omnibus diebus vitae tuae. Spinas et tribulos eiciet* [6]) *tibi et edes pabulum agri. In sudore* [7]) *vultus tui edes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua sumptus es, quoniam terra es et in terram ibis.* Huius sententiae vinculo conligati [8]) omnes et constricti sumus, donec morte expuncta de isto sae-

---

edd. Venet. Dav. Kunn. et Remb., *mortibus* om. A. 16) *passione* in Mc deest, *tolerantia* pro *patientia* scribitur in Mb.

VI. 1) *et plenius possit* A vetéresque edd. c. Erasm. et Grav. Statim *dei scientia* A. Mox *et* om. ed. Dav. Infra *accipit* dat Mb. 2) *in isto saeculo esse* inverso ordine habent edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. Tum *isthic Augustinus* contra duas epist. Pelag. IV. 8. §. 22. T. X. p. 481. D., ubi h. l. laudat, *illic* Bb. Dein *afflictationibus* A. 3) Gen. 3, 17 sqq. 4) *ex* deficit in A. Post *manducares* Mb et Bb addunt *ex ea manducasti.* Voc. *operibus* om. Neap. 5) *ex ea* om. Bb. 6) *eiciet* pro vulg. *eiiciet* W. Mabd. Bab et A. Deinde *agri tui* A. 7) *Et in sudore* W et Ma, *cum sudore* Bb et Md. Pro *de qua* uterque hic liber *ex qua.* Tum *adsumptus* Ba, *et sumptus* W, *et sumtus* Ma, *quoniam* (vulg. *quia*) W. Mabcd. Bb et A itemque *Augustinus* l. c. Pro *terra* A *de terra.* 8) *conligati* W. Mb. Ba, *coligati* Ma, *colligati* codd. rell. et vulgati libri. Dein *morte expuncta* codd. omnes veteresque edd.

culo recedamus. In tristitia et gemitu simus [9]) necesse est omnibus diebus vitae nostrae, edamus panem necesse est cum sudore et labore. Unde unusquisque [10]) cum nascitur et hospitio mundi huius excipitur, initium sumit a lacrimis et quamvis adhuc omnium nescius et ignarus nihil aliud novit in illa ipsa prima nativitate, quam flere. Providentia naturali la|mentatur, vitae mortalis [11]) anxie- 251
tates et labores et procellas mundi, quas ingreditur, in exordio statim suo ploratu et gemitu rudis anima testatur; sudatur enim, quam diu istic [12]) vivitur, et laboratur. Nec sudantibus et laborantibus possunt alia magis, quam patientiae subvenire solacia [13]): quae cum apta sint et necessaria in isto mundo universis, tunc magis nobis, qui diabolo inpugnante plus quatimur, qui in acie cotidie

---

c. Erasm. Grav. et Morell., item *Augustinus* l. c.; *expuncta morte*, ut legitur in libro de mortalit. cap. III. fin., exhibent edd. rell., *morte expugnata* scribit cod. Mon. 174. Mox *recedemus* Ma et pr. W. 9) *sumus* W. Mab. Ba. A et pr. Mc. In seqq. W. Mb et Bb *cum labore et sudore*. Sed nihil mutandum. Habet Noster etiam infra *sudatur et laboratur*, tum *sudantibus et laborantibus*. 10) Ita codd. omnes et edd. vett. c. Erasm. Manut. atque Mor. Addunt Gravius, Pamelius et recentiores sine causa *nostrum*. Deinde *huius mundi* dant Bab veteresque edd. c. Erasm. et Grav. Deest *mundi* in A. Mox *omnium adhuc* habet Ba. Omissa coniunctione *et* Bb scribit *ignorans*, proxime *in ipsa illa* Mb. 11) *vitae temporalis* cod. Ver., *vita mortalis* Bb. Ante *exordio* praepositionem om. W et Ma, *statim* deest in Ba, *et gemitu* in Mc et A, *vel gemitu* exhibent edd. vett. et Erasm. Grav. atque Mor. Tum *rudi anima* Manut. 12) *etenim quamdiu istic* A, *istic quam diu* Bb, *quamdiu* W, *quam diu* Mabcd. Bb et A, *et laboratur* Mc om. 13) *solacia* W. Mbd. Ba et A, *solatia* libri rell. scripti et editi. Deinde *sint* post *apta* r. m. superscripsit in Md, item *mundo* in Mc. In seqq. pro *tum*, quod invexit Erasmus, e codd. W. Mabd. Bab et A, quibuscum faciunt edd. vett., recepi *tunc*, quod in Mc male mutatum est in *tamen*. Mox *diabulo* est in Ma et pro *stantes* in Mb *stamus*. Mox *con-*

stantes inveterati et exercitati hostis conluctationibus fatigamur, quibus praeter varias et adsiduas temptationum pugnas in persecutionum quoque certamine patrimonia relinquenda sunt, subeundus carcer, portandae catenae, animae inpendendae, gladius, bestiae, ignes, cruces, omnia denique tormentorum ac paenarum genera fide et virtute patientiae perferenda domino ipso instruente et dicente [14]): *Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo [15]) autem pressuram habebitis; sed fidite, quoniam ego vici mundum.*

VII.

Si autem qui diabolo [1]) et mundo renuntiavimus, pressuras et infestationes diaboli et mundi crebrius ac

---

luctationibus pro *colluctationibus* scripsi cum W. Mab et Ba, *conflictationibus* habet Bb. Post *pugnas* edd. vett. et Erasm. interponunt *et.* Verba *relinquenda sunt* — — — *omnia* desiderantur in Ba. Pro *gladius*, *bestiae* Mb dat *gladiis*, *bestiis*. Mox idem liber om. *ac.* Deinde Ma mendose scribit *patientia* (ita etiam Ba) *et perferenda.* Pro *ipso*, quod omittit Bb, in A reperitur *isto.*
14) Ioann. 16, 33. 15) *In saeculo* Mb veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., nec aliter legitur in Epist. ad Fortunat. cap. XI. p. 268 et in Test. III. 6. p. 306, ubi Ba *in saeculum* scribit. Dein *pressura* Ba. Verb. *habebitis* (*habebatis* exstat in edd. vett.) abest a Ver. W. Mabd. Bab. Vat. 2 et A itemque ab Epist. ad Fortunat. l. c.; comparet tamen in Test. Sed etiam h. l. omittitur a codd. Mbc et Ba. Tum *videte* Mb. Ba et A, *credite et confidite* Bb. *Confidite* in Epist. ad Fortunat. item exhibent Mcd et a corr. m. Mb, quorum hic etiam in Test.; legebatur enim in hoc libro utroque loco *fidete*, qui error in Test. occupavit codices quoque W. Ba et A. Ceterum vulgatam *fidite* tuentur libri typis exscripti. Statim *quia* pro *quoniam* Ba. Dein *vici saeculum* editi in Ep. ad Fortunat. et in Test. W. Ba et Mc.

VII. 1) *diabulo* Bb, *dyabulo* A. Tum *renuntiamus* Manut. Statim *infectiones diaboli* Bb. Paulo post *debemus tenere* edd. vett.

violentius patimur, quanto magis patientiam tenere debemus, qua adiutrice et comite omnia infesta toleremus? Domini et magistri nostri [2]) salutare praeceptum est: *Qui toleraverit,* inquit [3]), *usque ad finem, hic salvus erit.* Et [4]) iterum: *Si permanseritis* [5]) *in verbo meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Tolerandum est et perseverandum [6]), fratres dilectissimi, ut ad spem veritatis et libertatis admissi ad veritatem et libertatem ipsam pervenire possimus, quia hoc ipsum, quod Christiani sumus, fidei et spei res est. Ut autem pervenire spes et fides ad fructum sui possint [7]), patientia opus est. Non enim praesentem gloriam sequimur [8]), sed futuram secundum quod et Paulus apostolus monet dicens [9]): *Spe salvati sumus. Spes autem, quae*

---

c. Erasm. et Mor., *retinere* Ba. 2) *nostri* om. Manut. 3) *inquit* abest a W. Sumpsit haec ex Matth. 10, 22. Tum A *in finem.* 4) *Et* ab al. m praemissum in W. 5) H. l. *inquit* om. codd. omnes. Quapropter expunxi. Vid. Ioann. 8, 31. Omisso pronomine adiect. *meo* A habet *veri* (*vere*, ἀληθῶς, recte scribunt ceteri) moxque (pro vulgato *eritis*) *estis*, quod convenit cum Graeco ἐςὲ ap. Evangelistam. Ita etiam Ver. Vat. 2. W et Mabcd. Conspirant in Ep. ad Fortunat. p. 266. W. Mabcd. Ba et Italici omnes. Dein *liberavit* errore solito W et Ma. 6) *Tolerandum est et perseverandum* Mabc et Bá. Cf. de mortalit. cap. XVIII. init. Legitur vulgo *tolerandum et persev. est*; Bb et Md om. *est*, dein coniunctionis particulam *et* al. m. superscripsit in Mb. 7) Ita codd. omnes c. edd. Grav. et Morell. Correxit ita etiam vir doct. in Gottingensi Manutianae editionis exemplari huius loci vulgarem verborum ordinem, qui sic habet: *ut autem spes et fides ad fructum sui possint pervenire.* 8) *consequimur* Mb. Dein *sed futuram*, *sed quod* edd. vett. et Erasm., *sed fut. secundum quod* Grav. c. Morell. Praepositionem deletam a Manutio, quem secuti Pamelius, Rigaltius et Oxonienses, iure addidit vir doct. in Gottingensi exemplari. Mox *et* om. Bb. Mc et libri ante Baluz. editi; habent tamen Ver. Benev. W. Mabd. Ba et A. *Apostolus Paulus* scribit W. 9) Rom. 8, 24.

videtur, non est spes. Quod[10] *enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus*[11]. Propterea exspectatio[12] et patientia necessaria est, ut id, quod esse iam coepimus, impleamus et quod speramus et credimus deo repraesentante capiamus. Denique alio in loco idem apostolus iustos et operantes et divini faenoris[13] incremento caelestes thesauros sibi recondentes, ut patientes quoque sint, instruit et docet dicens[14]: *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est*[15] *ad omnes, maxime*

---

10) *Quid* Ma. 11) *id speramus*, tum *per patientiam speramus* Bb, ut legitur in Test. III. 45. p. 318, ubi tamen W et Ba *per patientiam exspectamus* praebent; *per exspectationem speramus* dant Ver. W et Ma, *per spectationem* (sic) *speramus* habet Mb, *per expectationem expetamus* Mc. 12) *Propterea,* quod in Mc r. m. supra addidit, om. Ver. Mbd et Bab; *propterea exspectatio* Ma et A. Proxime *iam* inserui ex cod. Mb; locutio enim *esse iam coepimus* Nostro perquam familiaris est. Vid. infra cap. IX., ad Donat. cap. IV., de op. et eleemos. cap. ult. c. fin., de zelo et liv. cap. XII., ubi bis legitur, item de habitu virg. cap. II. p. 121. Tum *speramus et credimus* pro *credimus et speramus* praebuerunt codd. omnes, *speravimus et credimus* dat Morell. Similiter supra ponitur *spes et fides* (cf. cap. VIII., de mortalit. cap. XIV et XV. init., ubi exstat: *qui — spe vivimus et in deum credimus*, adde ad Demetr. cap. XVII. p. 182 et 183). Lectionem *repraesentante,* quam ex undeviginti libris suis, sexque Anglicis et testimonio Flori pro *praestante* (ita W et Mc in mg.) restituit Baluzius, confirmant codd. Ver. Benev. et mei ad unum omnes. 13) Ita Mac et Bb. Vid. *Sillig*. Praefat. ad Plin. natur. hist. T. I. p. LXXI. et *Wagner*. de orthogr. Vergil. v. *faenilia*. Inverso ordine ed. Dav. habet *fenoris divini*. Ante *caelestes* insertum *et* in A, *thensauros* (*n* ab al. m. superscripto) dat W et *reponentes* pro *recondentes* Ver. Tum *et docet* om. A. 14) Gal. 6, 10 et 9. 15) *operemur bonum* Bb et Mc (v. *bonum* ab al. m. supra addit.), *operemur bonum quod est* Md. Vid. ad librum de op. et eleemos. cap. XXIII. in f. et *Sabatier*. ad hunc

vero ad domesticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus. Admonet [16]) ne quis inpatiens in operatione deficiat, ne quis temptationibus aut avocatus aut victus in medio laudis et gloriae itinere desistat et pereant praeterita, dum quae coeperant desinunt esse perfecta, sicut scriptum est [17]): *Iustitia iusti non liberabit* [18]) *eum in quocumque die exerraverit.* Et iterum [19]): *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Quae vox adhortatur patienter et fortiter perseverare, ut qui ad coronam laude iam proxima [20]) nititur durante patientia coronetur.

VIII.

Patientia autem, fratres dilectissimi, non tantum bona custodit, sed et [1]) repellit adversa. Spiritui [2]) sancto favens et caelestibus ac divinis cohaerens contra facta

---

apostoli locum. Pro *vero*, quod om. Mc, Mb habet *autem*. Tum *fide*ⁱ Ma. Post *metemus* r. m. in Mb supra addidit *non deficientes*. 16) *Ammonet* W. Praepositionem ante *operatione* om. Ba. In eodem libro pro *deficiat* perperam scribitur *despiciat*, proxime *advocatus* pro *aut avocatus* in Bb, tum in Ba *itineris*, in A *temere*, deinde *praetereant praeterita* in Mb moxque *desinant* in Bb. 17) Hiezec. 33, 12. 18) *liberavit*, ut supra (vid. not. 5.), Mb; *quocumque* (vulg. *quacumque* aut *quacunque*) W. Mabcd et Bab. Congruunt in Ep. ad Fortunat. cap. VIII. p. 266. W. Mac et Ba, *quacumque* (o supra) h. l. habet Mb. Tum *exerravit* male exemplar Dav., *peccaverit* cod. Ver. *Exerraverit* item in Ep. ad Fortunat. l. c. una cum editis codices W. Mabd et Ba, *execraverit* (r supra) Mc. 19) Additur *dicit* in Mb. Vid. Apocal. 3, 11. 20) *ad coronae laudem iam proximam* Mb, *ad coronam laudis* (ita et Bb) *iam proximam* Md, *ad coronam et laudem iam proximam* edd. vett. c. Erasm. et Grav., *ad coronam et laudem, ad quam proxime nititur* Morell.

VIII. 1) *et* om. A. 2) *Spiritu* Mb. Deest *sancto* in A, *et*

carnis et corporis; quibus anima expugnatur et capitur, virtutum suarum propugnaculo reluctatur. Inspiciamus denique pauca de multis [3]), ut de paucis intellegantur et cetera. Adulterium, fraus, homicidium mortale crimen [4]) est. Sit [5]) fortis et stabilis in corde patientia, et nec adulterio sanctificatum corpus et dei templum polluitur, nec iustitiae dicata innocentia contagione fraudis inficitur, nec post gestatam eucharistiam manus gladio et cruore maculatur. Caritas fraternitatis vinculum est [6]), fundamentum | pacis, tenacitas ac firmitas unitatis, quae et spe 252
et fide maior est, quae et opera et martyria praecedit, quae nobiscum in regnis caelestibus permanebit. Tolle illi [7]) patientiam, et desolata non durat; tolle sustinendi tolerandique substantiam, et nullis radicibus ac viribus

---

corporis idem om. Dein pro *capitur* habet *quatitur*, Bb *carpitur*. 3) *pro multis* Ba. 4) *crimen* pr. omissum a r. m. in mg. habet Mc. 5) *Sic* Md et A. Post *et* Ma om. *nec*, quod al. m. supra addidit in W. Mox *nec dei templum* scribit Ba, tum pro *polluitur* A *tuetur*, Mb *polluatur* (e *polluitur*), *ne* pro *nec* Ma, dein *contagio* exhibent Ver. W. Ma et A, *inficitur* in Mb r. m. corrupit in *inficiatur*. Verba sequentia om. A. *Potest* pro *post* perperam scribit Ba, *gestatam*, quod pro *gustatam* (ita Bb et Mc) restituit Pamelius, egregie confirmant Ver. W. Mabd et Ba. De re vid. *Baluz*. adnotat. coll. *Cangii* Glossar. med. et infim. Latinit. v. *Eucharistia*. Dein *magnus* pro *manus* Ba et *maculetur* (pr. *maculatur*) Mb. 6) Pr. *et* Mc. Post v. *est* in Mb superscriptum legitur *et*. Tum *et firmitas* habet A. Mox *quae et martiria opera* (sic) *praecedit* Md. Statim idem liber, ut vulgo: *quae nobiscum semper aeterna apud deum in regnis caelestibus permanebit*. Sed v. *aeterna* h. l. superfluum esse nemini non liquet, ideoque a cod. Ma iure abest; etiam vocabulis *apud deum*, quae omittuntur in Ver. W. Mabc. Bab et A et in novem Anglicis, ob sequentia, quibus res satis significanter expressa est, commode carere possumus. 7) *illam* Md, *fili* Ba, *ibi* A. Recte abest *illi* post alterum *tolle* a W. Mabc. Ba et A, ut ab edd. vett., item ab Erasm. Manut. Pamel. atque Oxon.

perseverat. Apostolus denique [8]) cum de caritate loqueretur, tolerantiam illi et patientiam iunxit. *Caritas*, inquit [9]), *magnanima est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, non inflatur, non inritatur, non cogitat malum, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.* Ostendit inde [10]) illam perseverare tenaciter posse, quod norit omnia sustinere. Et [11]) alio loco: *Sustinentes*, inquit [12]), *invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis.* Probavit nec unitatem servari posse, nec pacem, nisi [13]) se invicem fratres mutua tolerantia foveant et concordiae vinculum patientia intercedente custodiant.

IX.

Quid deinde, ut non iures, neque maledicas, ut [1]) tua ablata non repetas, ut accepta alapa et alteram maxillam

---

8) *Apostolus denique Paulus* habet A. Deinde *illic* pro *illi* Bb, *illi* post *patientiam* ponunt edd. vett. et Erasm. Statim *iuncxit* Bb, de qua scriptura vid. quae adnotavi ad *Ambros.* de off. p. 312, *subiunxit* dat W, *vixit* A. 9) *inquit*, quod om. edd. vett. c. Erasm. et Grav., in Ma superscriptum legitur. Vid. 1. Cor. 13, 4. Post *malum* addunt Ba et Lin. ap. Oxon.: *non gaudet super iniquitatem, conlaetatur autem in veritate.* Verbo *sustinet* statim adiungit A *et in alio loco* intermediis omissis. 10) *in die* Ma. Dein *tenaciter* om. edd. vett. excepta Dav., *ut tenaciter possit, qui* exhibent Erasm. et Grav. Pro *noverit*, ut legitur apud Baluzium et in cod. Md, reduxi *norit* ex W. Mabc et Ba, quibuscum faciunt edd. fere omnes, *novit* est in Bb et exemplari Dav. 11) *Item* Ver., tum *alio in loco* vulg., *in alio loco* Mc et A. Omittunt *in* W. Mabd et Bab, quos secutus sum. Vid. Ephes. 4, 2. In Bb additur *dicit.* 12) Abest *inquit* a Ver. et Neap., *inquiens* habet ed. Dav. Mox *in vinculo pacis* Mc. 13) *nisi* a m. pr. omissum recentior ad mg. addidit in Mc.

IX. 1) *nec maledicas et tua* A. Post *alapa* Ba *et* om. De

verberanti praebeas, ut fratri in te peccanti non tantum septuagies septies, sed omnia omnino peccata dimittas, ut diligas inimicos tuos, ut pro adversariis et persecutoribus precem facias? Poterisne [2]) ista perferre nisi patientiae et tolerantiae firmitate? Quod factum [3]) videmus in Stephano, qui, cum a Iudaeis vi et lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed interfectoribus veniam postulabat dicens [4]): *Domine, ne statuas illis hoc* [5]) *peccatum.* Sic esse oportuit [6]) primum martyrem Christi, qui martyres secuturos gloriosa morte praecurrens non tantum praedicator esset dominicae passionis, sed et patientissimae

---

re vid. Matth. 5, 34 seqq. In seqq. *non tantum septuagies septies, sed omnia* Bb et ed. Manut., ita etiam Pamel. Rigalt. et Oxon. c. Goldh., quae male exhibent *sed et omnia; non tantum LXXVII.* (supra correcto ab r. m. *septuagies septies*), *sed omnia* Mb; *non tantum LXX et VII., sed omnia* W; *non tant. septuaginta et septem, sed omn.* Macd. Ba et A; contra edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. *non tantum septies, sed septuagies* (*septuagesies* Dav.) *septies, sed omnia* easque et duos libros vett. secutus est Baluzius ante *omnia* perperam interserens *et*. Vid. Matth. 18, 21 sq. Infra *preces facias* A, *pacem facias* Bb. 2) *Non poteris* Bb. Pro *perficere*, quod exstat in edd. vett., Mor. et recentioribus, ex codd. W. Mabcd. Bb. A et quinque Anglicis, quibuscum concordant edd. Erasm. Grav. atque Manut., restitui *perferre*; *praeferre* sollemni permutatione scribitur in Ba. Exhibent deinde edd. vett. Erasm. Grav. Mor. et Baluz.: *nisi patientiae et tolerantiae teneas firmitatem*, quae interpolatoris cuiusdam manum redolent. Cf. ad Donat. cap. IV. n. 1. Correxit Manutius *patientiae et tolerantiae firmitate* probantibus Pamelio et Oxoniensibus, eandemque lectionem egregie confirmant codd. Mbcd. Bab et A, *patientia et tolerantiae firmitate* levi errore habet W, *patientia et tolerantia* (sic) *firmitatb* Ma, *per patientiae et tolerantiae firmitatem* dant Neap. 3) *factum est* Ma, *factum esse* cod. Mon. 174. Tum *vidimus* Mc. Deinde *qui* in A deest. 4) Act. 7, 60. 5) *hoc* om. Mc. 6) *oportet* edd. vett. Mox *martyras* pro *martyres* W. Mac et Ba c. ed. Manut. Tum *sequuturos* Mc, male *sequitur* Ma. Post *non tantum* cod. Mon. 174. infercit *ut.*

lenitatis imitator. Quid dicam de ira, de discordia [7]), de simultate, quae in Christiano esse non debent? Sit patientia in pectore [8]), et haec illic locum habere non possunt; aut si adire temptaverint, cito exclusa discedunt, ut domicilium pacificum perseveret in corde, ubi deum pacis delectet habitare. Admonet denique apostolus [9]) et docet dicens [10]): *Nolite contristare* [11]) *spiritum sanctum dei, in quo signati estis in diem redemptionis. Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor* [12]) *et blasphemia auferatur a vobis.* Si enim Christianus a furore et contentione carnali tamquam de maris turbinibus excessit et tranquillus ac lenis [13]) in portu Christi esse iam coepit, nec iram, nec discordiam debet intra pectus admittere, cui nec malum pro malo reddere liceat, nec odisse.

Dein *praedicator esset dominicae passionis* optime codd., vulg. *domin. pass. praedicator esset.* Omittitur *sed* in A. Statim *sapientissimae lenitatis* scribit W. 7) *vel discordia* A. Tum *in Christianis* Mb et *debet* pro *debent* Bb. 8) *in corde* Mb. Dein *aut haec* et *ibi* pro *illic* Mc. In seqq. *discedent* Bb, *discedunt* (*e* ab r. m. superscripto) Mc, inverso ordine *discedent exclusa* edd. vett. c. Erasm. et Mor. Proxima verba: *ut domicilium — — delectet habitare,* desunt in Bb, *in corde* om. Ma. 9) Additur *Paulus* in Ver. Tum *monet* pro *docet* inepte scribit Bb. 10) Ephes. 4, 30. 11) *contristari* A veteresque edd. c. Erasm. et Mor., item Mc in Test. III. 7. p. 306. Tum *in die* W. Ma. Bb et in Test. Mb. 12) *clades* Bb. Statim *blasphemiae* Mc et Mb in Test. Dein *auferantur* Ba. Mc et A veteresque edd. c. Erasm. et Mor., *auferentur* W et Ma. Legitur *auferantur* etiam in Test., ubi W et Ba exhibent *auferatur,* ibique post *a vobis* Ba addit *cum omni malitia.* Cf. *Sabatier.* 13) *et lenis* A c. ed. Dav., *aut lenis* ceterae edd. vetustiores et Erasm. Male *in portum* Ba. Tum *nec discordiam* pro *aut discordiam* praebuerunt codd. omnes et exemplar Dav. Mox *cui* deest in Bb et *pro* ante *malo* in Ma, quam praepositionem in Mc r. m. inter versus addidit. Dein *licet* scribit A.

Nec non ad varia quoque carnis incommoda et crebros corporis durosque cruciatus, quibus [14]) humanum genus cotidie fatigatur et quatitur, patientia necessaria est. Nam cum in [15]) illa prima transgressione praecepti firmitas corporis cum inmortalitate discesserit et cum morte infirmitas venerit, nec possit firmitas recipi, nisi cum recepta et immortalitas fuerit, oportet in hac fragilitate atque infirmitate corporea luctari semper et congredi. Quae luctatio et congressio non nisi patientiae potest viribus sustineri [16]). Examinandis autem nobis atque explorandis [17]) diversi inportantur dolores et multiplex temptationum qualitas inrogatur de iacturis facultatum, de ardoribus febrium, de cruciatibus vulnerum, de amissione carorum.

X.

Nec aliud [1]) magis iniustos discernit et iustos, quam quod in adversis per inpatientiam queritur et blasphemat

---

14) Relativum om. Ba. Pro *quatitur* edd. vett. et Erasm. dant *patitur*. 15) *in* om. Mb. Mox verba: *et cum morte infirmitas venerit* in Ma desunt. Statim A perperam *nec potest infirmitas recipi, nisi receptat*. In seqq. pro *corporea* (*corporali* Md) ap. *Augustinum* contra duas epist. Pelag. IV. 8. §. 22. T. X. p. 481. E. legitur *corporis*, quod primo habebat etiam A. Tum *eluctari* (*e* ab r. m. praefixo) dat Mb, in Mà erasum *e*. 16) Ita W. Mabcd. Bab et *Augustinus* l. c., *viribus potest sustineri* A et vulgati libri. 17) *probandis* cod. Ver., *explorandis* a m. pr., ab rec. *probandis* Mb. Proxime *labores* pro *dolores* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., statim *contemptationum* (sic) A, dein *qualitatis* Ma. In seqq. *de cruciatu* edd. vett. et Erasm.

X. 1) *aliquid* A. Tum *iniustos discernit et iustos* Mabd. Bb et A c. libris ante Pamelium editis, *iustos discern. et iniust.* W. Mc et quinque Angl., *inter iustos disc. et iniust.* Ba, *inter iniust. disc. et iust.* e quinque codd. invexit Pamelius eique obtemperarunt editores posteriores. *Inter* in Mb r. m. superscripsit. Mox ibidem

iniustus, patientia iustus probatur, sicut scriptum est [2]: *In dolore sustine et in humilitate tua patientiam habe* [3]), *quoniam in igne probatur aurum et argentum.* Sic Iob [4]) examinatus est et probatus et ad summum fastigium laudis patientiae vir|tute provectus. Quanta adversus eum dia- 253
boli iacula emissa [5]), quanta admota tormenta! Iactura rei familiaris infligitur, numerosae subolis [6]) orbitas inrogatur. Dives in censu [7]) dominus et in liberis pater ditior nec dominus repente, nec pater est. Accedit [8]) vulnerum vastitas et tabescentes ac fluentes artus vermium quoque edax paena consumit. Ac [9]) ne quid omnino remaneret, quod non Iob in suis temptationibus experiretur, armat diabolus et uxorem illo antiquo nequitiae

---

eadem manus post *patientia* addidit *vero*. 2) Ecclesiastic. 2, 4. 3) *habeto* Ma. Praepositionem ante *igne* om. edd. Erasm. et Morell, mox post *argentum* Dav. et Grav. addunt: *homines vero iusti in camino humiliationis*. 4) Iob 2, 1 et 8.; *est* post *examinatus* r. m. supra adiecit in Mb, *examinatus est et probatus est* habet Erasm., *examinatus et probatus* sine *est* Grav., *probatus et examinatus* Bb. Quod sequitur *et* om. Erasm. et Grav. Dein *profectus* scribit Ma. 5) *iacula et sabuli missa* edd. SP. Venet. Kunn. Remb., *iacula sabuli missa* Dav. *Missa* etiam Mb et pr. W. 6) *numerosa* Ba. Tum *subolis* recte Bb et pr. Ma, vulg. *sobolis*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 473. *Sillig*. Praef. ad Plin. natur. histor. Tom. I. p. LXXI. Cf. de zelo et livor. cap. XIII. not. 4. 7) *in sensu* A, *in censum* pr. Mb. Pro *in liberis* Ma habet *inperiⁱs*, dein *nec dum* (pro *dominus*) *factus* Md, *dominus factus* Bb, *repente est, nec pater* A. 8) *Accidit* Ma. De voc. *vastitas* vid. ad librum de mortalit. cap. X. n. 3. Tum *et* pro *ac* legitur in A, statim *fluescentes* in Neap., *defluentes* in edd. vett. itemque in Erasm. Grav. et Morell. Pro *artus* in Ba est *ar^ctus*. Dein *vermium quoque edax poena* exhibent codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell., *edax quoque verm. poena* Manut. Pamel. et posteriores. 9) Om. Ba, *at* reperitur in A et ed. Dav. Mox *non* deest in A. De re vid. Iob. 2, 9. Tum *sabulus* edd. vett. c. Erasm. et Grav. Proxime *antiquo suo usus*

suae usus ingenio, quasi omnes per mulierem decipere posset et fallere, quod fecit in mundi origine; nec tamen Iob gravibus et densis conflictationibus frangitur, quominus inter illas angustias et pressuras dei benedictio victrice patientia praedicetur. Tobias [10]) quoque post iustitiae et misericordiae suae opera magnifica luminum amissione temptatus, in quantum patienter caecitatem pertulit, in tantum granditer deum patientiae laude promeruit.

XI.

Atque ut magis, fratres dilectissimi, patientiae bonum luceat, quid mali e contrario [1]) inpatientia inportet consideremus. Nam [2]) ut patientia bonum Christi est, ita contra inpatientia diaboli malum, et sicut in quo habitat

---

ingenio (sic) A, *su* (littera *e* erasa) Ma. Deinde *per mulierem possit fallere* Bb, *possit* etiam W et Mbd. Voc. *mundi*, quod ante *origine* ex quattuor codd. primus inseruit Pamelius, om. codd. omnes. Sed nihil mutandum. Similiter Noster habet Epist. LXXXI. p. 164 *ab initio mundi*. Ibidem *in origine statim prima*. Epist. ad Fortunat. cap. XI. p. 268: *in origine statim mundi*. Mox *et densis* pro vulg. *ac densis* praebuerunt libri mei ad unum omnes veteresque edd. et Erasm. Post *pressuras* codd. Ver. W et Ba pronom. possess. *suas*, quod glossam sapit, rite omittunt. Tum *benedictione* scribitur in Mb et Bb. 10) Tob. 2, 10. Male *sua opera* W, *eius opera* Mc. In fin. *dominum* pro *deum* moxque *laudem* Bb.

XI. 1) *et contrario* Bb. 2) *Nam* corr. m. in W superscripsit, *bonum* om. Ma. Idem liber exhibet *ita e contra* (*e* ab al. m. illato), *ita contra* dant W. Mbc et Bb editionesque Grav. et Morell. Ante *contra* in Mb r. m. posuit *e*, *ita* sine *contra* habet A, *ita et e contra* Ba, *sic e contra* Md, quocum conspirant edd. vett. itemque Erasm. Baluz. et Goldh., *sic contra* receperunt Manutius, Pamelius et Oxonienses. Equidem scribendum putavi *ita contra*. Proxime et in seqq. pro *diaboli* legitur *zabuli*, ut passim, in edd. vett. et in Erasm. atque Grav. Statim *malum est*, *sicut* scribitur in Ma. Bb et A, *malum est*, *et sicut* in Ba. Pro vulgat. *possidet* e codd. Ver. Ma

et manet Christus, patiens invenitur, ita inpatiens semper exsistit, cuius mentem diaboli nequitia possedit. Exordia denique ipsa videamus. Diabolus hominem ad imaginem dei factum inpatienter tulit. Inde et [3]) perît primus et perdidit. Adam [4]) contra caeleste praeceptum cibi letalis inpatiens in mortem cecidit, nec acceptam divinitus gratiam patientia custode servavit; et ut fratrem Cain [5]) perimeret, sacrificii eius et muneris inpatiens fuit; et quod Esau [6]) de maioribus ad minora descendit, primatus suos per inpatientiam lentis amisit. Quid [7]), Iudaïcus populus circa beneficia divina perfidus et ingratus nonne quod a deo primum recessit, inpatientiae crimen fuit? Dum Moysi cum deo loquentis [8]) moras non potest ferre, profanos deos ausus est postulare, ut itineris sui duces nuncuparet caput bubulum et terrestre figmentum, nec

---

et Ba restitui *possedit* (a *possido*), *in Besitz genommen hat.* Ita pr. habebat etiam Mb et e *possedet* corr. m. emendavit in cod. W. 3) *et*, quod Bb om., manus emendatrix supra addidit in W. Tum *perit* scribunt W. Ba et Mc, *periit* Ma, *periit* (ut legitur vulgo) in Mb e *perit* enatum est. De qua contracta perfecti forma vid. ad dominic. orat. cap. III. not. 10. et I. 24. §. 109, 2. Dein *et perdidit* pr. omissum corr. m. supplevit in W. 4) Gen. 3, 6. Mutile A: *Adam tunc celeste preceptum pacientia custode servavit.* Tum inverso ordine edd. vett. et Erasm. cum Mor. exhibent *praeceptum caeleste.* Praepositionem *in* ante *mortem* r. m. superscripsit in Ma, Bb habet *ad mortem.* V. *patientia* al. m. supra addidit in W. 5) Vid. Gen. 4, 8. Statim *peremeret* W. Tum *sacrificii et muneris eius* Bb. 6) Gen. 25, 25 et 34. Ma *a maioribus.* 7) Deest in A. Idem liber habet *circa divina beneficia.* Ceterum vid. Exod. 32, 1. 8) *Cum Moyse — loquente* A, *conloquenti* Ba, *conloquentis* Mab. Bb. Manut. Pamel. Oxon. Baluz. Goldh., *colloquentis* Mcd, *loquentis* recte W et quattuor Anglici veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Mor. Vid. ad Donat. cap. XIV. n. 13. Tum *mores* Bb, deinde *proferre* A, *est* post *ausus* omiserunt Rigaltius et Oxonienses. Mox *duces* deest in A, *caput* a corr. m. superscriptum legitur in W, *bubalum*

umquam ab eadem inpatientia destitit, quominus semper docilitatis et divinae admonitionis inpatiens prophetas suos et iustos quosque perimendo ad crucem quoque et sanguinem domini prosiliret. Inpatientia etiam [9]) in ecclesia haereticos facit et ad Iudaeorum similitudinem contra Christi pacem et caritatem rebelles ad hostilia et furiosa odia compellit. Et ne longum [10]) sit singula recensere, omnia omnino, quae patientia operibus suis aedificat ad gloriam, inpatientia destruit ad ruinam.

XII.

Quare, fratres dilectissimi, et bonis patientiae et inpatientiae malis diligenter expensis patientiam, per quam in Christo manemus [1]), ut venire cum Christo ad deum possimus, plena observatione teneamus; quae copiosa et multiplex non angusto fine concluditur, nec brevibus ter-

---

habet Mc. Post *figmentum* in Mb additur *eis exiit.* Proxime *desistit* Ma. Deinde *ammonitionis* W et Ma, *et prophetas* A, *quoque* pro *quosque* Mab. Ba et A, *peremendo* W. Mab et Ba, *etiam* pro *quoque* Bb. Tum *et sanguinem* aptius codd. omnes, quibuscum faciunt etiam veteres edd., Erasm. Grav. ceteraeque praeter Baluz. et Goldh., in quibus legitur *et ad sanguinem.* 9) *etiam et* exhibent Mcd editionesque Manut. Pamel. et Oxon., *enim et* scribit Bb, *et* post *facit* om. Ba Praepositionem *ad* in W corr. m. supra addidit. Mox *et caritatem* om. idem liber, *caritatis* habet Ma, *claritatem* Ba. Ante *furiosa* desideratur *et* in W et Ma. Dein *conpellit* Mb et pr. Ma. 10) *longa* A; *sit* al. m. superscripsit in W. Pro *singula* exstat *singillatim* in ed. prima, *singilatim* in Venet. Dav. et Kunn., *singulatim* in Remb. et Erasm.

XII. 1) *maneamus* Mb et A. Statim *et* pro *ut* W. Mac. Bab. A et e corr. Mb. Conspirant edd. vett., *et ut* habet Md. Tum *possumus* W. Mac. Bb. A et edd. vett. c. Mor., *ut — possimus* primus dedit Erasmus. Paulo post *vel brevibus terminis* scribit Mb.

minis coercetur. Late patet patientiae virtus et ubertas [2])
eius et largitas de unius quidem nominis fonte proficiscitur,
sed exundantibus venis per multa gloriarum itinera dif-
funditur, nec proficere aliquid in actibus nostris potest
ad consummandam laudem; nisi inde consummationis ac-
cipiat firmitatem. Patientia est, quae nos deo et [3]) com-
mendat et servat; ipsa est quae iram temperat, quae
linguam frenat, quae mentem gubernat, pacem custodit,
disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris vio-
lentiam comprimit, incendium simultatis exstinguit, coercet
potentiam divitum, inopiam pauperum refovet, tuetur in
virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam ca-
stitatem, in coniunctis et maritatis individuam caritatem;
facit | humiles in prosperis, in adversis fortes, contra in- 254
iurias et contumelias mites; docet delinquentibus cito
ignoscere; si ipse delinquas, diu et multum rogare;

---

2) *libertas* Ba et A. Dein *ac largitas* Mbd. Bb veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Mor., *largiter* Mc. Idem liber *hominis* pro *nominis*. Coniunctionem adversat. *sed* om. ed. Dav. Tum *exsudantibus* habet Ba. Proxime *prius proficere* legitur in edd. vett. Dein ante *actibus* praepositionem om. Ba et A, post *laudem* r. m. supra apposuit *eius* in Mb. Pro *inde*, quod in Ba deest, Mc male scribit *in die*. Mox *firmamentum* dant Ba et A. 3) Omittitur *et* in Bab et A. Mox *refrenat* exhibet Md. Quod sequitur *quae* recepi ex codd. W. Mabc. Bab et A, quibuscum consentiunt edd. Grav. Manut. et recentiores praeter Baluz. et Goldh. Dein *custodiat* perperam habet Bb. In seqq. Ma scribit *inpetum*, retinui tamen *impetum*, quae scriptura monente *Wagnero* de orthogr. Vergil. p. 412 reperitur etiam in Voll. Herculan. P. II. col. 1. lin. 8. Dein perperam *timoris* A. Statim *conprimit* Mbd. Tum *superbiam* pro *potentiam* Bb. Verba: *in viduis laboriosam castitatem* om. W, item sequentia: *in coniunctis — individuam caritatem* A. Proxime cod. Md veteresque edd. et Morell. exhibent *et in adversis*. Infra pro *et multum* Ba scribit *multumque*.

temptationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones et martyria consummat. Ipsa est quae fidei nostrae fundamenta firmiter munit [4]); ipsa est quae incrementa spei sublimiter provehit; ipsa actum dirigit, ut tenere possimus viam Christi, dum per eius tolerantiam gradimur; ipsa efficit, ut perseveremus filii dei, dum patientiam patris imitamur.

XIII.

Et quoniam [1]) plurimos scio, fratres dilectissimi, vel pondere iniuriarum angentium vel dolore de his, qui adversum se grassantur et saeviunt, vindicari velociter cupere, nec illud in extrema parte reticendum est, ut in istis fluctuantis mundi turbinibus et Iudaeorum sive gentilium et haereticorum quoque persecutionibus constituti patienter exspectemus ultionis diem, nec ad vindictam doloris nostri querula festinatione properemus, cum scriptum sit: *Exspecta me, dicit dominus, in die* [2]) *resur-*

---

4) *ponit* Md et vett. edd. c. Erasm. Deinde *similiter* pro *sublimiter* Mc. Mox *tenere viam possimus* Bb. In seqq. *fili* Ma, *fili* (i superscr.) Mb. Alterum *i* corr. m. addidit etiam in W. Post *dei* Bb apponit *dici* et pro *dum* in A scribitur *cum*.

XIII. 1) Ita codd. mei omnes et libri ante Pamel. editi, *sed quoniam* Pamelius et recentiores. Tum *pendere* (*re* ab al. m. superscripto) Ma. Pro *de iis*, ut vulgo legitur, W. Mabd. Ba et A habent *de eis*, *de his* optime Bb et Mc, *de hiis* est in ed. Dav. Dein *adversum* in Mc correctum e *diversum*, *adversus* dant Mb et A. Quorum hic pro *nec* scribit *ut*. Mox *fluctuantibus* perperam exhibent Bab. In seqq. post *querula* Pamelius e cod. Cambron. sine causa addidit *et invidiosa*. *Scriptum* corr. m. apposuit in W itemque *dominus*. Vid. Sophon. 3, 8. 2) *in diem* W. Mac veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. Conspirat in Test. III. 106. p. 328. cod. Mc. Post *meum* in Md additur *est*, quod reperitur

rectionis meae in testimonium, quoniam iudicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges et effundam super eos iram meam. Exspectare [3]) nos iubet dominus et futurae ultionis diem forti patientia sustinere. Qui [4]) et in apocalypsi loquitur dicens [5]): *Ne signaveris* [6]) *verba prophetiae libri huius, quia iam tempus in proximo est. Et hi, qui perseverant nocere, noceant, et qui in sordibus est sordescat adhuc; iustus autem adhuc iustiora faciat, similiter et sanctus sanctiora. Ecce*

---

etiam in edd. vett. et in Erasm. Grav. atque Morell.; in Mc, a quo aberat *meum*, r. m. margini adiecit *meum est*. Bb habet *ad congregationem*, nec aliter scribunt W et Mb in Test. Corrupte *excipiant* Bb. 3) *Spectare* Mb. De qua confusione frequentissima vid. quae adnotavi ad Ambros. de off. p. 259. Al. ord. *iubet nos* Bb. Deinde *sustineri* W et Ma. 4) *Qui* deest in Mb et A. 5) Apocal. 22, 10 sqq. 6) *signaberis* Ba, *verba libri prophetiae huius* Mb, *v. proph. huius libri* Bab et A. Mox *ut et ii* primus scripserat Erasmus eumque secuti sunt Gravius, Morellius et posteriores. Legitur quidem *ut* in codd. Neap. Ba et A, sed rectius abest a ceteris libris scriptis et editis. Particula *et* in Ba et A omissa, in Mc supra adiecta est. Pro *ii* codd. W. Mbc et Bb rite exhibent *hi* (*hii* dant Mad. Ba. A et ed. Dav.). Ceterum *et hi* item reperitur in Test. III. 23. p. 314. Vocabula proxima *nocere, noceant*, utpote pr. omissa, r. m. in Mc ad mg. addidit. Pro *et* in A legitur *ut*. Tum *sordescant* Ma, inverso ordine *adhuc sordescat* Mb, *adhuc* in A deest. Mc habet *sordescat adhuc iustiora faciat* (voc. *iustus* post *sordescat* a r. m. superscr.), alterum *adhuc* om. Ba, ante *iustiora* male repetitur *autem* in A. Tum *facit* Bb. Dein *similiter et sanctus sanctiora* praestant W. Mbcd. Bab et A. Concordant ipse Noster in Test. l. c., versio antiqua et Gravii ed. Ita et Ma, omisso tamen *et*. Exemplaria autem Erasm. Manut. et Morell. exhibent: *adhuc iustior fiat, similiter et qui sanctus est sanctior*. In cod. Ver. teste Rigaltio scribitur: *adhuc iustior fiat, similiter et sanctus sanctior*. At in Gottingensi Manut. editionis exemplari vir doct. adnotavit in libris (i. e. Italicis) omnibus legi *iustiora faciat* et *sanctiora*. *Qui sanctus est* reperitur etiam in ceteris editis.

venio cito, et merces mea mecum est [7]*, reddere unicuique secundum facta sua.* Unde et [8]) clamantes martyres et ad vindictam suam dolore erumpente properantes exspectare adhuc iubentur et temporibus consummandis inplendisque martyribus praebere patientiam. *Et cum aperuisset*, inquit [9]), *quintum signum, vidi sub ara dei animas occisorum propter verbum dei et martyrium suum, et clamaverunt magna voce dicentes: Quousque, domine sanctus et verus* [10]*), non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de his, qui in terris inhabitant? Et data est eis singulis stola alba* [11]) *et dictum est, ut*

---

7) *est* a corr. m. inter versus habet W et *facta* Mc in mg. Post *sua* A addit *opera eius*. 8) Ita codd. omnes excepto Mc, in quo pro *et*, quod m. pr. omiserat, r. m. addidit *etiam*, ut in Bb et vulgo legitur. Proximum *et* in eodem libro deest. In seqq. post *patientiam* Ba et A iterant v. *iubentur*. 9) Apocal. 6, 9 seqq. Additur *agnus* in edd. Manutianam antecedentibus. Pro vulgat. *sigillum* (ita ab al. m. in ras. Mb) codd. Ver. Neap. W. Macd et A scribunt *signum*, quod exstat etiam in Test. III. 16. p. 310 itemque in versione antiqua. Tum *sub arca* Manut. Post *verbum dei* r. m. in Mb intrusit *et propter testimonium, quod habebant,* pro *et martyrium suum*. Idem liber habet *et exclamabant* (syllaba ultima in ras. ab ead. r. m. posita). Dein scripsi *magna voce* pro *voce magna* cum codd. W. Mabcd. et Ba, ut legitur etiam in Test. l. c. 10) *sancte et vere* Bb. Mox vulgatam lectionem *de iis* mutavi in *de his* praeeuntibus libris W. Mabc et Bab. Congruunt in Test. et scripti et editi, item versio antiqua. In Md. A et ed. Dav. est *de hiis*. Cf. de dominic. orat. cap. XII. not. 9., ad Demetr. c. XII. not. 4. et c. XV. not. 1. Tum *habitant* A, in Test. Ba et Mc et de laps. cap. XV. p. 86 item Ba. Ita et versio antiqua. 11) Sic codd. W. Macd. Bab, undecim Baluziani et in Test. cod. Ba, prout exhibet textus Graecus: *καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἑκάστῳ στολὴ λευκή*. Vulg. legitur utroque loco: *et datae sunt eis singulae* (ita et Mb) *stolae albae*. In cod. A haec desunt. Post *dictum est* omisi *eis* auctoribus libris Ver. Neap. W. Macd et Bab, *ut* deest in Bb. Tum idem liber et

requiescerent brevi adhuc tempore, donec impleatur numerus conservorum et fratrum eorum, qui postea occidentur exemplo ipsorum.

XIV.

Quando autem veniat [1]) sanguinis iusti divina vindicta, declarat per Malachiam prophetam spiritus sanctus dicens [2]): *Ecce dies domini venit* [3]) *ardens velut clibanus eruntque omnes alienigenae et omnes iniqui stipula, et succendet illos adveniens dies, dicit dominus.* Quod item legimus in psalmis [4]), ubi dei iudicis praedicatur adventus censurae suae maiestate venerandus:

Md habent *sustinerent* (pro *requiescerent*) *adhuc brevi tempore,* Mb scribit *brevi adhuc quoque tempore,* statim *impleatur adhuc* A. Pro *qui* W. Mabd. Bb. A veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. dant *quique,* quod exstat et in Test. et in versione antiqua. Legitur autem in Graeco: *καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν οἱ μέλλοντες ἀποκτέννεσθαι ὡς καὶ αὐτοί.* Dein *occidëntur* (duobus punctis supra notatis) A, *occiderentur* edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. Pro *ipsorum* in Bb scribitur *eorum.*

XIV. 1) *veniet* edd. vett. c. Erasm. et Morell. Mox *per Malachin* W et Ba, *p. Malachim* Ma, *p. Malachiā* (*ā* in ras. ab al. m. scripto) Mb, *prophetam* om. Ver., *docens* pr. habebat W. 2) Malach. 4, 1. 3) *venit domini* Ba. Pro *velut* Bb. Md et versio antiqua exhibent *sicut,* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. Grav. et Morell. *quasi.* In Test. II. 28. p. 296, ubi codd. Wa. Mbc et Ba tuentur vulgat. *velut,* solus Wb scribit *ut.* Cf. *Sabatier.* ad Malach. l. c. *Omnes* post *eruntque* om. edd. vett. et Erasm. Ante *stipula* Bb male inserit *ut,* A *sicut.* Cf. Test. l. c. et quae adnotavi ad Demetr. cap. XVIII. c. f. Quod sequitur *et* om. W. Ma et Ba, ut versio antiqua. Tum *accendet* exhibent Bb et Md. Abest *dies* a W. Ma et Ba. In Ma diversa manus superscripsit *ignis.* 4) *in psalmis legimus* Mc. Vid. Psalm. 49, 3. Statim *domini* pro *dei* habet Mb et pro *praedicatur* A *iudicatur.* Dein *verendus* e coniectura, ut videtur, dedit Erasmus probantibus Gravio et Manutio.

Deus [5]) *manifestus veniet, deus noster, et non silebit. Ignis ante eum* [6]) *ardebit, et in circuitu eius procella nimia. Vocabit* [7]) *caelum susum et terram ut separet populum suum. Colligite* [8]) *illi iustos eius, eos, qui disponunt testamentum eius in sacrificiis; et nuntiabunt*

Sed praeferendum *venerandus*, quod cum ceteris editis exhibent codd. Ver. Neap. et mei ad unum omnes. 5) *Dominus* Mc et h. l. et in Test. II. 28. p. 296. Dein *manifeste*, quod convenit cum Graeco textu, qui habet ἐμφανῶς, cod. Mb. Ita in Test. et libri vulgati et Mbc. Cf. *Sabatier*. Post *deus* Bb interponit *autem*. 6) Pro *ante eum* (pronomen in Ma r. m. supra addidit) edd. Manutianam antecedentes, ut versio antiqua, exhibent *in conspectu eius*, quod in Test. dat Ba. Pessime A: *Ante ipsum, ut separet* intermed. omiss. Tum Wab. Ba et Mc in Test. scribunt *tempestas valida* (non *procella nimia*), prout legitur in versione antiqua. 7) Ita Ver. Benev. Neap. et Mbc, *vocavit* (errore proclivi) W. Ma et Ba (nec aliter in Test. libri editi et codd. Wab et Mbc, *advocavit* Ba), *advocavit* Bb, *advocabit* vulgo, *provocabit* Md. Recepi suasoribus libris mss. simplex verbum, utpote h. l. fortius et loquendi usui Cypriani, qui interdum compositis simplicia praeferre solet, accommodatius. Vid. *Gronov*. Observatt. in Scriptoribus eccles. c. III. p. 570. Idcirco paulo post pro *annuntiabunt* dedi *nuntiabunt*, et in seqq. *mirante*, ubi vulgo legitur *admirante*, cap. XI. *loquentis* pro *colloquentis*, cap. XV. c. f. *laboremus* pro *elaboremus*. Cf. ad Donat. cap. XIII. n. 7. et cap. XIV. n. 13., ad librum de domin. orat. cap. I. n. 3., de op. et eleemos. cap. XXIV. n. 7., de zel. et liv. cap. VIII. not. 12. Dein *susum* praestant Ver. Benev. et W, item W et Mb in Test., ut solent codd. vetustissimi (vid. ad librum de domin. orat. cap. XXII. n. 3.), *desursum* habent edd. vett. c. Erasm. et Grav., *sursum* codd. et edd. rell.; *deorsum*, quod post *terram* inseruit Erasmus, quem secuti sunt posteriores, om. codd. W. Mabcd. Bb et vett. edd., idque abest etiam a Test. In Graeco ita legitur: προςκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν διακρῖναι. *Separaret* exhibent Mbc. Bb et in Test. Wa, *separent* Md vetereseque edd. c. Erasm., *discernere* (pro *ut separet*) Ba in Test. 8) *Congregate* Ba in Test. Tum *iustos suos qui* A, *eos* in Test. om. Wab et Ba, *colligite illi populum suum, colligite illi iustos eius, eos* habet Mc in Test., in quibus deinde Ba scribit *ordinant* (pro *disponunt*) — — *super sacrificia*.

caeli iustitiam eius, quoniam deus iudex est. Et Hesaias [9]) eadem praenuntiat dicens [10]): *Ecce enim dominus sicut ignis veniet* [11]) *et sicut procella currus eius, retribuere in ira vindictam; in igne enim domini iudicabuntur et in gladio eius vulnerabuntur.* Et iterum [12]): *Dominus deus virtutum prodibit* [13]) *et comminuet bellum, excitabit certamen et clamabit super inimicos suos cum fortitudine. Tacui* [14]); *num quid semper tacebo?* Quis autem est hic, qui tacuisse se [15]) prius dicit, et non semper tacebit? Utique ille, qui sicut ovis ad victimam ductus est [16]) et sicut agnus coram tondente sine voce

---

Statim *nuntiabunt* receptum e W. Mabcd et Bab (vid. quae supra adnotavi), *annuntiabunt* dant vulgati libri, *adnuntiabunt* Wab. Mb et Ba in Test. 9) *Nam et Hesaias* edd. SP. Venet. Kunn., *nam et Esaias* Bb c. ed. Remb., *nam et Ysaias* Md et exemplar Dav., *et Esaias* W. Mab. Ba, item Erasmus et qui eum insecuti sunt, *et Isaias* Mc, *et Ysaias* A. Pro *eadem* Ma habet *cum* (*ad* ab al. m. superscripto). Tum *pronuntiat* W. Bb. Mc, *pronunciat* A. 10) Hesai. 66, 15. 11) *veniet sicut ignis* Bb. In seqq. pro *enim*, quod deest in Bb, Mc habet *autem* moxque *vindicabuntur*. Ante *gladio* praepositionem om. edd. vett. et Erasm., et quod sequitur *eius* deest in Mc. 12) Hesai. 42, 13. 13) *prodivit* Ba, *prodidit* Bb. Tum *excitavit* Mb et Ba, *concitabit* A. Dein *clamavit* Mb et Ba. Mox praepositionem *cum* r. m. superscripsit in Mb. 14) *Tacui, tacui* inepte edd. vett. c. Erasm. Grav. et Mor., *tacui, inquit, numquid* Mb (in Test. l. c. idem liber *tacui quidem, numquid*), *num quid* W et a l. ad l. Bb, *numquid* Erasm. Grav. et Morell., *numquid* ceteri scripti et editi. Additur *tamen* in Bb et in Md, in quo ab al. m. supra adiectum est 15) *se* r. m. superscripsit in Mb, *dicit se prius* habet A. Post *tacebit* librarius codicis Md aberravit ad verba *utique ille, qui non clamavit* intermediis omissis, eodemque modo inter *tacebit* et *utique ille, qui non fuit contumax*, in A librarii socordia omnia exciderunt. 16) *est* om. W et Ma, item *et* Mc. Dein *coram tondentibus* ab Rigaltio notatur e cod. Ver. Silet autem vir doct. in Gottingensi Manut. editionis exemplari. *Tondente*

non aperuit os suum; utique ille, qui non clamavit, neque
in plateis vox eius audita est [17]); utique ille, qui non fuit
contumax, neque contradixit, cum dorsum suum poneret
ad flagella et maxillas suas ad palmas, faciem autem 255
suam non averteret a foeditate sputorum; utique ille, qui,
cum accusaretur a sacerdotibus et senioribus, nihil re-
spondit et admirante Pilato patientissimum silentium tenuit.
Hic est, qui, cum in passione prius tacuerit [18]), in ultione
postmodum non tacebit. Hic est deus noster, id est [19])
non omnium, sed fidelium et credentium deus, qui, cum
in secundo adventu manifestus venerit, non silebit; nam,
cum in humilitate prius fuerit occultus, veniet in potestate
manifestus.

---

in Mb a r. m. correctum est e *tundente*. Pronomen *se*, quod primus addidit Erasmus, merito om. codd. Ver. Neap. W. Mac. Bb veteresque edd. et Morell. Quare expungendum censui; redolet enim meram glossam. Statim *sic non* scribit Vat. 1. et *os suum in humilitate* Ba. Respexit Noster Hesai. 53, 7. 17) Vid. Hesai. 42, 2. In seqq. post *maxillas* inserui *suas* ex cod. Ver. Cf. Epist. VI. p. 12 et Test. II. 13. p. 290, item *Sabatier.* ad Hesai. 50, 6., quem locum celebratissimum Cyprianus ob oculos habuit. Pro vulgat. *non avertit* e codd. W. Bab et Mcd recepi *non averteret*; (om. *non*) *avertere et* legitur in Ma, *avertat* in A. Typothetarum incuria in ed. Manut. irrepsit *a fecunditate*. Paulo post cod. A om. *nihil*, item quod statim sequitur *et*. *Mirante* pro *admirante* (in Md supra *admirante* sciolus quidam notavit *adiurante*) scripsi cum codd. W et Ma. Simplicem vocis formam flagitat Nostri usus loquendi eamque confirmant et Graecus textus et versio antiqua ap. Matth. 27, 14. Tum *patientissime* habet ed. Dav. 18) Ita cod. Ver.; vulg. *prius* deest. 19) Om. *id est* in W. Ba et A, *idem* (*em* in ras. ab al. m. addito) scribit Mb. Dein *sed credentium, sed fidelium* exhibent edd. Dav. et Grav., *sed credentium fidelium* SP. Venet. Kunn. et Remb. c. Erasm., *sed cred. et fidelium* dedit Morellius. Inter *qui* et *cum in humilitate* omnia desunt in A. Mox *venerit manifestus* dant edd. vett. et Erasm. Grav. atque Morell. Dein pro *cum*, quod

XV.

Hunc [1]) exspectemus, fratres dilectissimi, iudicem et vindicem nostrum ecclesiae suae populum et ab initio mundi iustorum omnium numerum secum pariter vindicaturum. Qui ad vindictam suam [2]) nimium festinat et properat, consideret quia necdum vindicatus est ipse qui vindicat. Pater deus praecepit filium suum adorari [3]) et apostolus Paulus divini praecepti memor ponit et dicit [4]): *Deus exaltavit illum et donavit illi nomen [5]), quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu fle-*

---

om. Ma, in W est *qui*. Ante *veniet* r. m. superscripsit *postmodum* in Mb.

XV. 1) *Nunc* edd. SP. Venet. Kunn. et Remb.; *exspectamus* Ma. Tum *iudicem*, *fratres dilectissimi*, *iudicem et vindicem* edd. vett. c. Erasm. Alterum *et*, quod om. Bb, W a corr. m. habet. Mox *pariter secum* Ba. Dein *iudicantem* in contextu, in mg. ab r. m. *vindicaturum* dat Mc. 2) *suam* om. A. In seqq. Ma et A scribunt *iudicatus*. Verbum auxiliare manus anglo-saxonica supra addidit in W; *est et ipse* habet Mc. Vocc. *ipse qui vindicat* om. A, *iudicat* exhibent W et Ma. 3) *Pater deus Iesum filium praecipit adorari* scribit Bb, *pater etiam filium praecipit adorari* Mb; in W autem, in Mac. Ba et A totus hic locus usque ad v. *in apocalypsi* desideratur. 4) Philipp. 2, 9. 5) *omnia*, *nomen* pr. Mb. Dein *ad hoc, ut sit super omne nomen* cod. Ver., *ut sit* pro *quod est* dant etiam codd. Mb et Bb c. libris ante Pamel. editis, nec aliter legitur apud Nostrum in Test. III. 39. p. 317, nec discrepant codices Mb. Ba et Mc h. l. et in Test. II. 13. p. 290, ubi editi habent *quod est*, quae lectio optime convenit Graecis verbis: καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Cf. *Sabatier*. ad hunc locum Paulinum. Post *Iesu* in Mb additur *Christi*. Statim codd. Ver. Mb et Bb scribunt *omnes genu curvent*, item in Test. p. 290. Ba et a m. pr. Mb, a sec. autem *omne genu curvetur*. In Mc, qui a m. pr. habebat *omne genu curvent*, r. m. mutavit *curvent* in *curvetur*. In Testimoniorum altero loco p. 317, ubi ap. Baluz. legitur *omne genu curvetur*, W et Mb dant *omne genu curvent*,

cetur caelestium, terrestrium et infernorum. Et [6]) in apocalypsi angelus Ioanni volenti adorare resistit et dicit [7]): *Vide ne feceris, quia conservus tuus sum et fratrum tuorum. Iesum dominum* [8]) *adora.* Qualis Iesus dominus [9]) et quanta patientia, ut qui in caelis adoratur, necdum vindicetur in terris! Huius patientiam, fratres dilectissimi, in persecutionibus et passionibus nostris cogitemus; huius [10]) adventui plenum exspectationis obsequium praebeamus, nec defendi ante dominum servi inreligiosa et inverecunda festinatione properemus, insistamus potius et laboremus et toto corde vigilantes, ad

---

in Mc autem est *omnes genu curvent* (a r. m. *curvetur*). Tum *et terrestrium* Mb et Bb. Ita et in Test. utroque loco, et p. 317. W et Ba. Dein *et inferorum* Mb. 6) *Et* om. Mb et Bb. Mox *nolenti adorari se* A, *se adorare* Bb; Mc om. *se*, quod ex glossemate fluxisse manifestum est. In eodem libro et Mb scribitur *restitit.* 7) Apocal. 19, 10. 8) *dominum Ihesum* A. Ceterum uterque hic locus in cod. Ver., quocum facit Md, ita collocatur: *In apocalypsi angelus Ioanni volenti se adorare restitit* (*adorare se resistit* Ba et Md) *et dicit: Vide ne feceris, quia conservus tuus* (deletum *ego* in Md) *sum et fratrum tuorum. Iesum dominum adora.* Et apostolus Paulus divini praecepti memor ponit et dicit: *Deus exaltavit illum et donavit illi nomen ad hoc* (duas has voculas om. Md), *ut sit super omne nomen, ut in nomine Iesu omnes genu flectant* (*curvent* teste Rigaltio, *omne genu curvetur* habet Md) *caelestium, terrestrium et infernorum. Pater deus Iesum filium praecipit adorari.* 9) *Iesu domini* Ver., *dominus Iesus* Bb veteresque edd. c. Erasm. et Grav. Post *patientia* delevi pronomen *eius*, utpote omissum in codicibus omnibus et in libris ante Pamelium editis. 10) *Huius* in Mb r. m. supra adiecit. Male *adventu* Md. Post *praebeamus* librarius codicis Bb aberravit ad *insistamus*; addidit tamen omissa verba al. m. in mg. *Ante deum* scribitur in Bab moxque *perdita* pro *inverecunda* in Bb. In seqq. pro vulgato *elaboremus* e codd. Ver. Mbcd et Ba recepi *laboremus.* Ita pr. legebatur etiam in W. Vid. ad cap. XIV. not. 7. Deleto *et* r. m. in Mb superscripsit *ut.* Quod post *vigilantes* in editis insertum est

omnem tolerantiam stabiles dominica praecepta servemus, ut, cum ille irae et vindictae dies venerit, non cum impiis et peccatoribus puniamur, sed cum iustis et deum timentibus honoremur.

---

atque praeeuntibus libris W. Ma. Ba et A omisi. In seqq. ante *impiis* excidit *cum* in cod. A. Idem liber pro *peccatoribus* dat *persecutoribus*.

DE

ZELO ET LIVORE *).

I.

Zelare quod bonum videas [1]) et invidere melioribus 255 leve apud quosdam et modicum crimen videtur, fratres dilectissimi, dumque existimatur leve esse et modicum, non timetur; dum non timetur, contemnitur; dum contemnitur, non facile vitatur et fit caeca et occulta pernicies, quae, dum minus perspicitur, ut caveri a providentibus possit, inprovidas mentes latenter adfligit. Porro autem dominus prudentes esse nos [2]) iussit et cauta sollicitudine vigilare praecepit, ne adversarius vigilans semper

---

*) Hanc inscriptionem, quam codd. W. Mabc et Bab una cum editis libris exhibent, confirmat etiam *Augustinus* de baptismo contra Donatist. IV. 8. et in commentar. in epist. ad Galat. cap. V. *De zelo* legitur in Md. Lemma om. A.

I. 1) *videmus* ed. Dav. Tum *invideri* W et Mc. Statim *leve et modicum apud quosdam crimen* edd. ante Pamel. Dein *fratres carissimi* exemplaria Manutiano antiquiora et Morellianum. Pro *dumque* scribitur *dum* in Md et A. Verba *dum non timetur* desunt in A. Dein *contempnitur* utroque loco habent codd. Bb. Md. A et ed. Dav. *Sic* pro *fit* perperam legitur in Bb, mox *a prudentibus* in Md et A. Deinde *adfligit* pro *affligit* dederunt Mab. 2) *esse* om. Ba, *nos esse* habent Mb et a m. pr. A. Respexit Matth. 10, 16

ipse et semper insidians, ubi in pectus obrepsit, de scintillis conflet incendia, de parvis maxima exaggeret, et dum remissis et incautis leniore aura et flatu molliore blanditur, procellis ac turbinibus excitatis ruinas fidei et salutis ac vitae naufragia moliatur. Excubandum est itaque [3]), fratres dilectissimi, atque omnibus viribus elaborandum, ut inimico saevienti et iacula sua in omnes corporis partes, quibus percuti et vulnerari possumus, dirigenti sollicita et plena vigilantia repugne|mus secundum 256
quod Petrus apostolus in epistula sua praemonet et docet dicens [4]): *Sobrii estote, vigilate* [5]), *quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens aliquid devorare quaerens circuit.*

---

et 24, 42. Post *vigilans semper* addidi *ipse* ex libris W. Mabc. Bab et A. Pro *ubi* edd. vett. et Morell. habent *quando*. Optime deinde *obrepsit* codd. Ver. Benev. W. Mab. Ba, sex ap. Oxon. et exemplar Manut., *obrepserit* Bb. Mcd. A et decem vett. Baluziani editionesque Grav. Pam. et recentiores, *obrepit* vett. edd. et Baluz. in adnotatt., *obrepat* Erasm. et Morell. De permutatione conf. ad Donat. cap. X. not. 8. et cap. XI. not. 3. Ceterum A male praemittit *latenter*. In seqq. Ma et Ba scribunt *exaggerat*, tum *leviore aura* et *flatu meliore* dat Ma, infra *ac salutis* A. 3) *itaque* om. Mc. Paulo post Mb habet *et* ^{mittenti} *iacula* (*mittenti* ab r. m. superscr.). Dein *possimus* Mc, statim *diligenti* ^{ac} *sollicita* (*ac* a r. m. supra adiecto) Mb. Post *Petrus* Neap. 1. et edd. Manutianam antecedentes c. Morell. addunt *quoque*. Proxime Mb scribit *praemonet in aepistula sua*, item *aepistula* Ma. 4) Inepte *dicit dicens* Mc. Vid. 1. Petr. 5, 8. 5) *et vigilate* dant Mad. Ba. A et edd. omnes; rectius tamen W. Bb et Mc, ut versio antiqua, copulam, quam in Mb r. m. superscripsit, omittunt; legitur etiam in Graeco νήψατε, γρηγορήσατε. Pro *diabolus* edd. ante Manut. praebent *zabulus*. Deinde cum codd. Ver. W. Mab. Bab et A scribendum putavi: *aliquid devorare quaerens circuit*, Md et vett. edd. c. Erasm. Grav. Manut. atque Morell. exhibent *et* (coniunctionis particulam om. Neap.)

II.

Circuit ille nos singulos et tamquam hostis clausos [1]) obsidens muros explorat et temptat an sit pars aliqua membrorum minus stabilis et minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas [2]) inlices et faciles voluptates, ut visu destruat castitatem. Aures per canora musica [3]) temptat, ut soni dulcioris auditu solvat et molliat Christianum vigorem. Linguam convitio [4]) provocat, manum iniuriis lacessentibus ad petulantiam caedis instigat; ut fraudatorem faciat, lucra opponit iniusta; ut animam pecunia capiat, ingerit perniciosa conpendia; ho-

---

aliquid dev. q. c., Mc dat *aliquem* (ita et Neap.) *dev. q. c.* Lectionem autem: *circ. aliquem dev. q.*, quae in recentioribus exemplaribus exstat et cum Graeco περιπατεῖ ζητῶν τινὰ καταπιεῖν congruit, e Belgicis codd. invexit Pamelius.

II. 1) *clausis* Bb. *Membrorum* pro *murorum*, quod e duobus codd. receperat Baluzius, quem secutus est Routhius, iam Goldhornius restituit idque tuentur codd. mei omnes. Tum *et* om. Mb, *aditus* perperam exhibet Ba, dein *ad inferiora* W et *penetrentur* Ma. 2) *feris* a m. pr. Mc, *inlices* pro *illices* W. Mab et Bab. Statim *voluntates* W. Ma et pr. Mc permutatione frequente. Cf. ad Donat. cap. I. not. 8. et cap. VI. not. 4. 3) Ita codd. Benev. W. Macd. Ba. A et septendecim vett. Baluziani una cum edd. antiq. excepta Dav. Laudat hanc lectionem etiam *Io. Fred. Gronovius* Observatt. Lib. II. cap. 2. p. 117 eamque primus recepit Baluzius; *per canorem musicam* male habent cod. Moyssiac. et ed. Rigalt.; *per canorem musica* (sic) pr. legebatur in Mb, in quo r. m. scripsit *per canoram musicam*, quod reperitur in Bb et in edd. Dav. aliisque compluribus. Statim *in soni dulcioris auditu* A. Tum *Christiani vigorem* edd. Manutianam antecedentes et Morelliana. 4) Ita Mbc et Ba; ceteri, ut edd. Manut. et posteriores, *convicio*; *ad convitium* vett. edd., *ad convicium* Erasm. et Grav. De scriptura voc. *convitium* per *t* pro *c* vid. adnot. ad Ambros. de officc. p. 265. Tum *promoveat* A, *manum* in Mc mutatum est in *manus*, ut legitur in edd. ante Manut. et ap. Morell. In seqq. pro *ingerit* Bb habet *ostendit*

nores terrenos promittit, ut caelestes adimat; ostentat falsa, ut vera subripiat; et cum latenter non potest fallere, exserte atque aperte minatur, terrorem turbidae persecutionis intentans, ad debellandos servos dei inquietus semper et semper infestus, in pace subdolus, in persecutione violentus. Quamobrem, fratres dilectissimi, contra omnes diaboli vel [5]) fallaces insidias vel apertas minas stare debet instructus animus et armatus, tam paratus semper ad repugnandum, quam est ad inpugnandum semper paratus inimicus.

III.

Et quoniam frequentiora sunt tela eius, quae latenter obrepunt [1]) magisque occulta et clandestina iaculatio quo minus perspicitur, hoc et gravius et crebrius in vulnera nostra grassatur, ad haec quoque intellegenda et depellenda vigilemus, ex quibus est zeli et livoris malum. Quod si qui [2]) penitus inspiciat, inveniet nihil magis

---

et paulo post c. A *ostendat*, *ostendit* exstat in edd. vett. Deinde *surripiat* dant Bb et A, *sūripiat* scribit Mc. Pro *exerte* (ita codd. duobus exceptis et edd. fere omnes) c. Morell. dedi *exserte*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 436. Male A *exerce*, Bb *exerta*. Mox *ad debellandum* W et Ma. Tum *dei servos* invitis codicibus meis editi omnes excepto Morelliano. Vitiose *inquietos* Ba. 5) *vel* excidit in ed. Baluz. In seqq. A habet *sit tam paratus*. Verba: *quam est ad inpugnandum* desunt in Bab.

III. 1) *oprepunt* W. De hac scriptura conf. quae adnotavi ad Ambros. de officiis p. 270. Tum *magis magisque* Mb, *magis* sine *que* ed. Dav. Mox *prospicitur* A. Pro *hoc et gravius* ed. Dav. *ꝗo̊ et gr.*, *haec gr*. edd. vett. rell., *hoc* absque *et* Erasm. et Grav. Tum *crassatur* Ba. Mc et A, *crassantur* Bb. Idem liber *adintellegenda* pro *intellegenda*. Vocc. *et depellenda* om. A. Mox pro *est* idem scribit *et*. 2) Ita W. Ma. Bb et pr. Mb. Vulgo *si quis*. Vid. ad Donat. cap. XIII. not. 1. Tum *inspiciet* A. Post *inveniet*

Christiano cavendum, nihil cautius providendum, quam ne quis invidia et livore capiatur, ne quis fallentis inimici caecis laqueis implicatus, dum zelo frater in fratris odia convertitur, gladio suo nescius ipse perimatur. Quod ut colligere plenius et manifestius perspicere [3]) possimus, ad caput eius atque originem recurramus. Videamus [4]) unde zelus et quando et quomodo coeperit. Facilius enim a nobis malum tam perniciosum vitabitur [5]), si eiusdem mali et origo et magnitudo noscatur. Hinc [6]) diabolus inter initia statim mundi et perit primus et perdidit. Ille angelica maiestate subnixus, ille deo [7]) acceptus et carus, postquam hominem ad imaginem dei factum conspexit, in zelum malivolo livore prorupit, non prius alterum deiciens instinctu zeli, quam ipse zelo ante deiectus, captivus antequam capiens, perditus antequam perdens,

---

(*invenit* habet ed. Dav.) idem liber ita pergit: *et nichil Christiano magis magis cavendum*. In seqq. Mb dat *invidiae livore*, A om. *fallentis*. Mox in Bb est *dum fratris frater in odio convertitur*. Post *dum* Ba infert *se*, quamquam deinde habet *convertitur*. Praepositionem *in* r. m. supra addidit in Mc. Statim *suo* om. A, *ipse* Bb, ut edd. vett. Dein *perematur* scribunt W et Ma. 3) *prospicere possumus* A. Tum *adque originem* Mb, *atque ad originem* W et Mac, *atque ad regionem* A. 4) Additur *ergo* in Neap. 3., in edd. vett. et minut. typis excusum in Grav. Alterum *et* om. Bb. 5) *malum tam perniciosum a nobis vitabitur* inverso verborum ordine exhibent edd. Manutiana antiquiores et Morelliana. Pro *tam* A scribit *tamen*. Ante *origo* edd. ante Manut. una cum Morell. omittunt *et*. 6) *Hic* Mc. Tum *inter vicia* A, *statim* abest a Bb, prius *et* a Ba. Perfecti formam contractam *perit* pro *periit* recepi ex codd. W. Ba et Mc, *peri*i*t* habet Ma. Conf. ad dominic. orat. cap. III. not. 10. 7) *domino* Bb. In seqq. *deiciens* praebuerunt W. Mabd. Bab et A, item ed. Dav., nec aliter primo exhibebat Mc. Tum *ipso* A et a m. pr. Mc, in quo v. *zelo* r. m. addidit. Mox ante *perditus* r. m. in Mb superscripsit *ipse*.

dum stimulante livore homini gratiam datae inmortalitatis eripit, ipse quoque id, quod prius fuerat, amisit.

IV.

Quale malum est [1]), fratres dilectissimi, quo angelus cecidit, quo circumveniri et subverti alta illa et praeclara sublimitas potuit, quo deceptus est ipse qui decepit! Exinde [2]) invidia grassatur in terris, dum livore periturus magistro perditionis obsequitur, dum diabolum qui zelat imitatur, sicut scriptum est [3]): *Invidia autem* [4]) *diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Imitantur ergo [5]) illum qui sunt ex parte eius. Hinc denique novae [6]) fraternitatis prima odia, hinc parricidia nefanda coeperunt, dum Abel iustum Cain zelat iniustus, dum bonum malus invidia et livore persequitur. Tantum valuit ad consum-

IV. 1) V. *est* al. m. supra addidit in Bb. Tum *fratres carissimi* habent A et edd. vett. c. Erasm. Grav. atque Morell. Paulo post *illa* om. Mc. Pro *ipse*, quod in edd. vett. deest, A scribit *ille*. *Decepit* in Mb a r. m. mutatum in *decipit* idque reperitur in Mac et in edd. Erasm. Grav. atque Morell.; in cod. autem W e *decipit* enatum est *decepit*. 2) *Exin* Mc. Tum *crassatur* Ba. Mc et A, *grassantur* Bb. Mox *peritur* edd. Venet. et Kunn., *paritur* Remb. et Morell., *peccaturus* A. Dein *zabulum* pro *diabolum* edd. Manut. antecedentes itemque codicum Routhianorum vetustior. 3) Sapient. 2, 24. 4) Pro *autem*, quod om. *Augustinus* de baptismo contra Donatist. L. IV. 8. §. 11., in A legitur *enim*. Tum *zabuli* in edd. ante Manut., *introibit* permutatione solita in Mb, *intravit* bis scribitur in A. Deinde *in orbe* habet Ba. 5) *enim* A, pro *illum* Ver. *eum* et *illius* pro *eius*. Conspirat Mb, in quo ex Sapient. Salom. 3, 1. adduntur haec: *Iustorum autem animae in manu dei sunt*, quae Baluzius e cod. Pithoeano excitavit. 6) „Vox *novae* deest in duobus libris vett. Certe videtur superflua. Non delevi tamen, quia exstat in multis exemplaribus manuscriptis.“ *Baluzius*. Reperitur eadem vox in meis libris omnibus. Pro *dum* A scribit *quō* (i. e. *quoniam*). Deinde *iniustus* Mb et *bonus* Ba.

mationem facinoris aemulationis furor, ut nec caritas [7]
fratris, nec sceleris inmanitas, nec timor dei, nec paena
delicti cogitaretur. Iniuste oppressus est qui iustitiam
primus ostenderat; odia perpessus est [8] qui odisse non
noverat; occisus est impie qui moriens non repugnabat.
Et quod Esau fratri suo Iacob inimicus exstitit [9], zelus
fuit. Nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic [10]
in odium | persecutionis facibus livoris exarsit. Et quod 257
Ioseph fratres [11] sui vendiderunt, causa vendendi de ae-
mulatione descendit. Postquam id, quod sibi in visionibus
prosperum fuerat ostensum, simpliciter ut fratribus frater [12]
exposuit, in invidiam malivolus animus erupit. Saul quo-
que rex [13] ut David odisset, ut persecutionibus saepe
repetitis innocentem, misericordem, miti lenitate patientem
necare cuperet, quid aliud, quam zeli stimulus provocavit?
Quia Goliath [14] interfecto et ope ac dignatione divina
tanto hoste deleto populus admirans in laudes David prae-
dicationis suffragio prosiliit, Saul simultatis atque insecta-

---

7) *karitas* Bb. Vid. ad Donat. cap. I. not. 1. Mox *nec amor dei, nec delictum cogitaretur* Mc. 8) Verba: *qui iustitiam primus ostenderat; odia perpessus est*, desunt in A, *primum* exstat in edd. vett. Paulo post Mc habet *repugnavit*. 9) In A h. l. ponitur *fuit* et post *zelus* pro *fuit* legitur *extitit*. De re vid. Genes. 27, 41. 10) *ceperat, hinc* A, *hinc* pr. etiam Mb, in quo *facibus* correctum est e *faucibus*. 11) *Et quod Ioseph et fratres* A. Vid. Gen. 37, 28. Male *veniendi* Bb. 12) *frater* om. A. Tum *invidia* a m. pr., e corr. r. m. [in] *invidiam* Mb. Statim *prorupit* Bb. 13) *regem* Mc. Vid. 1. Reg. 18, 10—11. In seqq. *mitem, lenitate patientem* edd. vett. Baluz. Routh. et Goldh. Dein *stimulus zeli provocabit* Mc. De re vid. 1. Reg. 17, 49—51. 14) *Goliad* Md. Manut. Pam. Rigalt. Oxon., *Golia* Mb et vett. edd., *Golian* Ba. Tum *dei ope* W, *atque dignatione*, proxime *deiecto* et *ammirans* A, *Davit* Ma, *prosilivit* Bab, *prosiluit* Md et A. Statim *simultates* Mc, *rex stimulatus* A

tionis furias de livore concepit. Et ne longum faciam [15]) singulos recensendo, pereuntis semel populi attendamus interitum. Iudaei nonne [16]) inde perierunt, dum Christo malunt invidere, quam credere? Obtrectantes magnalibus, quae ille faciebat, zelo excaecante decepti sunt, nec ad divina noscenda [17]) cordis oculos aperire potuerunt.

V.

Quae nos [1]) considerantes, fratres dilectissimi, contra tantam mali perniciem vigilanter et fortiter dicata deo pectora muniamus. Aliorum mors proficiat ad nostram salutem, inprudentium paena providentibus conferat sanitatem. Non est autem [2]) quod aliquis existimet malum istud una specie contineri aut brevibus terminis et angusto fine concludi. Late patet zeli multiplex et fecunda [3]) pernicies. Radix est [4]) malorum omnium, fons cladium,

---

et post *concepit* W *et pertulit*. 15) *faciamus singula recensendo* edd. Dav. et Grav., *singula* in cod. Cambr. invenit etiam Pamelius et in suo, olim Tewaterano, Routhius; *accensendo* habet ed. Oxon., *regenerando* cod. Ba. Tum *preeuntis* perperam A, *semel* praestant codd. mei omnes excepto A, in quo exstat *simul*, ut legitur in edd. Manutianam antecedentibus et in Morelliana, quibuscum faciunt Routh. et Goldh. Mox *adtendamus* W. Bab et Mcd. Male. Vid. quae adnotavi ad Paulin. de vita S. Ambrosii §. 10, 5. et al. 16) *nomine* Bb. 17) *nocenda* Bb.

V. 1) *nunc* Mbc et Bab, item edd. Manut. Pamel. Rigalt. atque Oxon. Dein *confidentes* A, *carissimi* pro *dilectissimi* libri ante Manut. editi c. Morell. Paulo post *ac fortiter* Mb et *domino* pro *deo* Bb. Ante *pectora* Erasmus, Gravius et Morellius interposuerunt *et vegetata*, post vero ex editis praecedentibus addiderunt *nostra*. 2) *autem* om. Bb, *aut* pro *aut̄* (i. e. *autem*) male scribit A. 3) *facunda* Ba. 4) Additur *enim* in Bab, *radix omnium malorum est* habet Md, *omnium malorum* A una cum edd. vett. Dein permutatione sollemni Mb. Bb et a m. pr. Mc pro *cladium* dant *gla-*

seminarium delictorum, materia culparum. Inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam [5]) aelus inflammat, dum quis suo non potest esse contentus videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altiorem [6]). Zelo [7]) excaecante sensus nostros atque in dicionem suam mentis arcana redigente dei timor spernitur, magisterium Christi neglegitur, iudicii dies non providetur. Inflat [8]) superbia, exacerbat saevitia, perfidia praevaricatur, inpatientia concutit, furit discordia, ira fervescit; nec se iam potest cohibere vel regere qui factus est potestatis alienae. Hinc dominicae pacis vinculum [9]) rumpitur, hinc caritas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas scinditur, ad haereses atque ad schismata prosilitur, dum obtrectatur sacerdotibus, dum episcopis invidetur, dum quis aut queritur non se potius ordinatum, aut dedignatur alterum ferre praepositum.

---

dium. Cf. ad Demetr. cap. VII. not. 2 et ad cap. IX. not. 1. 5) *Avaritia* A, *avaritiae* Mb. Post *dum* Bb interserit *si*. Statim *non potest suo esse contentus* exhibent edd. vett. Erasm. et Grav. 6) Ita sedecim codd. antiqui a Baluzio inspecti et Md c. edd. vett. atque Morell., *auctiorem* W. Mabc. Bab et A ceterique editi praeter Baluzianum et recentiores. 7) Deest hoc vocabulum in A. Statim *excitante* legitur in ed. Dav. Tum *in conditionem* scribit Bb moxque *redigentem* W. Pro *negligitur* recepi *neglegitur* e codd. W. Ma et Bab, nec aliter pr. exhibebat Mb. Concinit Morell. 8) *Inflatur* W. Mabcd. Ba et A, quibuscum conspirat ed. Manut., *inflammat* Bb. Sed vid. de Mortalit. cap. III. p. 113. Tum *exacerbatur* W. Mabcd. Ba et A c. ed. Manut.; *furit* om. A. Deinde *nec se potest iam* exstat in edd. ante Manut., *nec se iam non potest* scribit Ma. Et sic primitus legebatur in W. Pro *vel* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. exhibent *nec*. 9) *vinculum pacis* dant libri ante Erasm. typis excusi et Morell. Proxime *hinc* a Ba abest. Paulo post verba: *invidetur, dum quis aut*, desiderantur in ed. Dav. Deinde *praeferre praepositum* scribit Ba.

Hinc [10]) recalcitrat, hinc rebellat de zelo superbus, de aemulatione perversus, animositate et livore non hominis, sed honoris inimicus.

VI.

Qualis vero est animae tinea, quae [1]) cogitationum tabes, pectoris quanta robigo zelare in altero vel virtutem eius vel felicitatem, id est odisse in eo vel merita propria vel beneficia divina, in malum proprium bona aliena convertere, inlustrium prosperitate torqueri, aliorum gloriam facere suam paenam, velut [2]) quosdam pectori suo admovere carnifices, cogitationibus et sensibus suis adhibere tortores, qui se intestinis cruciatibus lacerent, qui cordis secreta malivolentiae ungulis pulsent! Non cibus talibus laetus, non potus potest [3]) esse iucundus. Suspiratur [4]) semper et ingemescitur et doletur, dumque ab invidis

---

10) *Huic* utroque loco habet A.

VI. 1) Vitiose *animae iniquae* Mb et A, *tinia* Ba. *Pectoris* in Mb correctum est e *peccatoris*. Idem liber habet *robigo* (with *est* written above) *zelare* (with *animae* written above) (vocc. *est* et *animae* ab r. m. supra adiectis), Mc *robigo* (with *u* written above) ex mutat. r. m., *robigo* etiam Ba. Praetuli hanc scripturam vulgatae *rubigo* cum *Wagnero* ad Virgilium et *Silligio* ad Plin. natur. hist. *Zelare* permutatum in A cum *celare*. Tum *id est* idem liber om. Vocc. *propria vel beneficia* ibidem bis sunt exarata. 2) *et velut* exhibent cod. A et edd. Manut. antecedentes c. Morell. Baluz. Routh. atque Goldh. Sed copulam, quam in Mc r. m. superscripsit, rell. libri tam manu exarati, quam typis expressi aptius omittunt. Male *admoveri* Ma. Mox *suis* om. A. 3) *potest potus* Ba. Tum *iocundus* W. Bab. Mcd. A, ex mutat. r. m. Mb, item edd. Dav. Kunn. et Morell. 4) *Inspiratur* A. Pro *ingemiscitur* (*gemitur* habent edd. Manutiana antiquiores) e codd. W. Mab et Ba recepi *ingemescitur* eandemque formam (vid. *Wagner*. orthogr. Vergil. p. 476. v. *tremesco*) ex antiquissimis optimisque libris re-

numquam livor exponitur, diebus ac noctibus pectus obsessum sine intermissione laniatur. Mala cetera habent terminum; et quodcumque delinquitur [5]), delicti consummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro, in latrone conquiescit scelus homicidio admisso et praedoni [6]) rapacitatem statuit possessa praeda et falsario modum ponit inpleta fallacia. Zelus terminum non habet, permanens iugiter malum et sine fine peccatum [7]),
quantoque ille, cui | invidetur, successu meliore profecerit, 258
tanto invidus in maius incendium livoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, torvus aspectus, pallor in facie, in labiis tremor, stridor in dentibus, verba rabida [8]), effrenata convitia, manus ad caedis violentiam prompta, etiamsi a gladio interim vacua, odio tamen furiatae mentis armata.

---

vocavi de cathol. eccl. unit. cap. XVIII. p. 43. not. 5., de laps. cap. XXV. p. 107. not. 1 et 3., cap. XXIX. p. 115. not. 1. et de habit. virg. cap. XV. p. 156. not. 10., item ap. *Ambros.* de officc. III. 6. §. 41. p. 190, 1. et III. 12. §. 81. p. 203, 3. Proxime *ab invidiis* Ba. Deinde *laceratur* pro *laniatur* Md, ut codd. S. Arnulphi et Gratianopolitanus ap. Baluzium. 5) *derelinquitur* A. Idem *et delicti*. 6) *praedonis* Mabcd. Ita et vir doct. in Gottingensi ed. Manut. exemplari. Pro *statuit* A *stravit*, Vat. 1. *satiat*. Dein *possessa praeda* codd. mei omnes et edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell., *praeda possessa* Manut. Pamel. et recentiores. In Dav. legitur *praedonis rapacitas statuitur possessa praeda*. Quod subsequitur *et* om. codex Mc. 7) Ante Manut. legebatur *peccatum est*. Statim *quanto ille* exhibent Ma et A. Tum *invidet* scribit Bb. 8) *rapida* Mb. Dein *et effrenata* Md, *atque effr.* A, *et* ^ef^*frenata* Ma, *et* ^in^*frenata* (*in* a r. m. supra addito). Male *effraenata* Baluzius. Vid. *Cellar.* orthogr. Lat. v. *frenum*. Mox *ad caedes* ^et ad^ *violentiam* ex mutat. r. m. Mb. Tum *promptam* A, *promptae* pr., e corr. *prompta* Mb, *promptae* edd. ante Manut. c. Morell. Pro *etiamsi* (*etiam si* est in W. Mabcd. Bb et A et in plurimis edd.) in Ba et Vat. 1 scribitur *etsi*. Ante *gladio* Mb et

VII.

Et idcirco spiritus sanctus dicit [1]) in psalmis [2]): *Noli zelare bene ambulantem* [3]) *in via sua.* Et iterum [4]): *Observabit* [5]) *peccator iustum et stridebit ad eum dentes suos. Deus* [6]) *autem inridebit eum, quoniam providet quia veniet dies eius.* Hos beatus apostolus Paulus [7]) designat et denotat dicens: *Venenum aspidum* [8]) *sub labiis eorum et os eorum maledictione et amaritudine plenum est. Veloces ad effundendum sanguinem pedes eorum* [9]), *contritio et calamitas in viis eorum, qui viam pacis non agnoverunt, nec est timor dei ante oculos*

---

vett. edd. praepositionem omittunt. Pro *vacua* edd. Manutianam antecedentes et Morelliana exhibent *vacuae* et cum cod. A *furiosae,* tum *armatae* iidem libri editi.

VII. 1) *dicit spiritus sanctus* Mb. 2) Psalm. 36, 7. 3) *ambulante*ˢ (*s* a r. m. supra addito) Mb. 4) Psalm. 36, 12. 5) *Observavit* Mb. Dein *stridet* Ver. Benev. W. Mabc. Bab et A c. ed. Manut., *in eum* pro *ad eum* Vat. 1. et A, *dentes suos* Ver. Benev. Mabc et Bb concordante ed. Manut., *stridebit — dentibus suis,* ut vulgo legitur, habet Md. In Graeco est βρύξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. 6) *Dominus* Mc. Pronom. *eum* abest a cod. Ma, *qui* pro *quoniam* dat Mc, tum *previdet* (i. e. *praevidet*) A. 7) *beatus Paulus apostolus* exstat in edd. SP. Venet. Kumn. Romb. Erasm. et Grav., *beatus psalmista* in Dav. Dein *assignat* habet A. Vocc. *et denotat* om. Mb. Vid. Rom. 3, 13. coll. Psalm. 13, 3. 8) Deest *aspidum* in Ba. Pro *et* (copulam om. A) *os eorum* codd. Mb. Bb et Neap. habent *quorum os*, quod convenit Graeco ὧν τὸ ςόμα in Psalm. et epist. ad Rom. l. c. Tum *maledicto* Ver. W. Mad et Ba. 9) Inverso verborum ordine *pedes eorum ad effundendum sanguinem* Mb. Dein *contribulatio* Ver. Bab et pr. Mc conspirante ed. Manut. et pro *calamitas* Mb *infelicitas*. Additur *eorum* in edd. vett. Praepositionem ante *viis* in Mb r. m. supra adiecit. Idem liber habet *et* pro *qui* (*quia* Bb) moxque cum Md et edd. Manutiana antiquioribus *cognoverunt* pro *agnoverunt*. De utriusque verbi con-

eorum. Multo malum levius et periculum minus est [10]), cum membra gladio vulnerantur. Facilis [11]) cura est ubi plaga perspicua est, et cito ad sanitatem medela subveniente perducitur quod videtur. Zeli vulnera abstrusa [12]) sunt et occulta, nec remedium curae medentis admittunt, quae se intra conscientiae latebras caeco dolore cluserunt. Quicumque es invidus et malignus, videris quam sis [13]) eis, quos odisti, insidiosus, perniciosus, infestus. Nullius [14]) magis, quam tuae salutis inimicus es. Quisquis [15]) ille est, quem zelo persequeris, subterfugere et vitare te poterit. Tu te non potes fugere [16]). Ubicumque fueris [17]), adversarius tuus tecum est, hostis semper in pectore tuo est, pernicies intus inclusa est, ineluctabili catenarum nexu

---

fusione monui ad librum de opere et eleemos. cap. XV. not. 5. Pro *nec* Mb scribit *non*. 10) *nimis* (omisso v. *est*) legitur in A, *et* pro *est* in W. Pro *cum*, quod correctoris manus in Ma superscripsit, A exhibet *quomodo*. 11) *Facilior* Mb et edd. ante Manut. Alterum *est* om. edd. vett. Tum *medella* dant W. Mac et ed. Manut. Ita pr. legebatur etiam in Mb; postea vero alterum *l* erasum est. Cf. ad Donat. cap. IV. n. 7. Inepte *subvenire preducitur* scribit A. Voc. *vulnus*, quod additur in Mc et in edd. Erasm. ceterisque recentioribus praeter Baluzianam, rell. libri mei, item Ver. Vat. 3 et viginti sex a Baluzio excussi, ut vett. edd., iure omittunt. 12) *obstrusa* edd. vett. et Morell., *abstrusa* (litt. *o* ab r. m. superscr.) Mc. Paulo post *admittitur* A. Tum *latebra* e corr. r. m. Mc, *latebram* W. Ba et A, dein *vulnere* pro *dolore* Bb. *Cluserunt* pro vulgat. *clauserunt* recepi e codd. W. Bab et Md, *cl^a userunt* (litt. *a* ab r. m. supra notata) habent Mabc. 13) *quam sis* in Mb depravatum est in *quasi*, in ed. Dav. exstat *quamquam sis*. Mox *quos audisti*, dein *et infestus* perperam scribitur in Bb. 14) *Nullus* A et pr. Mc. 15) *Quisque* W. Mabcd. Bb. A et vett. edd., ut passim. Statim *es* pro *est* Ma. Tum *superfugere* A. Pronom. *te* om. Ma. 16) *vitare, nec fugere* A, *fugere non potes* edd. Manut. antecedentes, *fugere et vitare* Mb. 17) *fugeris* edd. vett. *Tuus* abest a cod. A et proxime *tuo* a Ver. W. Mabcd. Bb. Neap. 2. et A, item *intus* a

ligatus et vinctus es, zelo dominante captivus es, nec solacia tibi ulla subveniunt. Perseverans malum est hominem persequi ad dei gratiam pertinentem. Calamitas sine remedio est odisse [18]) felicem.

VIII.

Et idcirco, fratres dilectissimi, huic periculo consulens dominus, ne quis zelo fratris in laqueum mortis [1]) incurreret, cum eum discipuli interrogarent, quis inter illos maior esset: *Qui fuerit*, inquit [2]), *minimus in omnibus vobis, hic erit magnus.* Amputavit omnem aemulationem responso suo, omnem causam et materiam mordacis invidiae [3]) eruit et abscidit. Discipulo Christi [4]) zelare non licet, non licet invidere. Exaltationis [5]) apud nos non potest esse contentio. De humilitate ad summa crescimus, didicimus [6]) unde placeamus. Denique et [7]) apostolus Paulus instruens et monens, ut qui inluminati Christi lu-

---

Bb. In seqq. *ligatus* e *legatus* enatum est in Mb. Paulo post *solacia* praestant W. Mbd. Bab et A pro vulg. *solatia*. Praepositionem verbi *subveniunt* al. m. superscripsit in Bb. 18) *obsedisse* exhibet A.

VIII. 1) *sabuli* pro *mortis* exstat in edd. vett. et in Erasm. atque Grav., *diaboli* in Morell. Deinde *interrogassent* in iisdem editis; *quis eorum maior* habet Ba, tum *esset, respondit* Bb. 2) *inquit* om. A. Ceterum vid. Luc. 9, 48. *Inter nos minimus* legitur in A, vocc. *in omnibus vobis* om. Ver., dein *erit* ed. Manut. idque supplevit vir doct. in mg. exemplaris Gottingensis. 3) *invidiae mordacis* Mb. 4) *Christi* om. Ma, *Christo* habet A et inverso verborum ordine *non licet zelare* Bb. 5) *Exultationis* Mb, dein *contemptio* Ba. 6) *didicimus*, quod excidit in A, in W ab al. m. correctum est e *dicimus*. 7) Partic. *et* om. Mb et A. *Paulus* deſit in edd. vett. Pro *monens* iidem libri, si excipias Daventriensem, exhibent *docens*, nec discrepant Erasmus et Morellius; *dicens* legitur in ed. Dav. Post *Christi* in Mb r. m. superscripsit *sumus*.

mine tenebras nocturnae conversationis evasimus, in factis atque in operibus luminis ambulemus, scribit et dicit [8]): *Nox* [9]) *transivit, dies autem adpropinquavit. Abiciamus* [10]) *ergo opera tenebrarum et induamus arma lucis. Tamquam in die* [11]) *decenter ambulemus, non in comessationibus et ebrietatibus, non in concupiscentiis et inpudicitiis, non in certaminibus et zelo.* Si recesserunt de pectore tuo tenebrae, si nox inde [12]) discussa est, si caligo detersa est, si luminavit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse coepisti, quae sunt Christi gere, quia lux et dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis, quid te nubilo livoris involvis, quid invidiae caecitate [13])

Mox *atque operibus* dant cod. A et edd. vett. c. Morell. 8) Rom. 13, 12. 9) *Nox, inquit* Mb. Tum *deus* pro *dies* omissa coniunctione *autem* A. Vitiose *adpropinquabit* (pr. *adpropinquavit*) a s. m. Mb, *adpropinquabat* Bb. 10) Ita codd. omnes, *abiiciamus* vulg. Post *ergo* Mb interponit *a nobis*. Deinde *induamus nos* scribit Ma, *induamur* habent Bb veteresque edd. c. Erasm. Grav. et Morell. 11) *in diem* Ma. Tum *decenter honeste* Ba. Mox *comessationibus* W. Mb (a s. m.). Ba et A, itemque edd. Kunn. Remb. et recentiores fere omnes, *comesat.* SP. Venet. et Dav., *commessat.* Mcd et Bb, *commesat.* Ma c. Erasm., *comisat.* Ver. et a m. pr. Mb. Cf. ad domin. orat. cap. XII. not. 6. Ante *ebrietatibus* W. Ma et Bab repetunt *in*. 12) *in die* Mc. Alterum *est* om. Ba, *etsi* habet A. Pro *illuminavit* (*in luminavit*, *in* a r. m. praemisso, dant Mab) recepi *luminavit* e W et Ba. Sic Noster ad Donat. cap. XIV. p. 33: *Pingamus hanc domum pigmentis innocentiae, luminemus luce iustitiae.* De domin. orat. cap. I. p. 38: *luce gratiae luminati.* De op. et eleemos. cap. XXIV. p. 244: *dies luminat.* In Testim. p. 274: *luce eius pura et candida luminati.* Cf. *Io. Fred. Gronov.* Observatt. in Scriptoribus eccl. p. 570. *Luminat* scribit Mc. Inepte *tuus splendor dei* A. Mox *quae lucis sunt gere* (*lucis* a r. m. superscr.) Ma, *quae Christi sunt gere, qui et lux* Bb, *lux et Christus ē et dies ē Christus* A. 13) *in zeli caecitate* (intermediis omissis) Bb. Verba: *quid invidiae caecitate — — extinguis*, desiderantur in

omne pacis et caritatis lumen exstinguis, quid ad diabolum, cui renuntiaveras, redis, quid Cain similis exsistis?

IX.

Homicidii [1]) namque facinore constringi eum quisquis zelaverit et odio habuerit fratrem suum declarat Ioannes apostolus in epistula sua dicens [2]): *Qui fratrem suum odit* [3])*, homicida est, et scitis quia omnis homicida non habet in se vitam manentem.* Et iterum [4]): *Qui dicit se in luce esse* [5]) *et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc et in tenebris ambulat et non scit quo eat, quoniam tenebrae excaecaverunt oculos eius.* Qui odit, inquit, fratrem suum, in tenebris ambulat et non scit [6]) quo eat. It enim [7]) | nescius in gehennam, ignarus 259

Mc. Deinde *ad sabulum* habent libri ante Manut. editi exceptis Remb. et Erasm., in quibus legitur *ad sabulon*. Statim codd. Vat. et Neap. c. edd. Manutianam antecedentibus et Morelliana scribunt *iterum redis*. Verb. *existis* (ita codd. et editi libri) om. Bb. De scriptura *exsistis*, quam secutus sum, vid. *Wagner*. de orthograph. Vergil. p. 437.

IX. 1) *Homicidi* Ba. Dein *constringit* Bb, *eum constringi* ed. Morell., *quisquis* pro *qui*, quod Ma (e corr.) et Bb, item Baluz. et Routh. habent, merito rescripsit Goldhornius. Ita Mb (a corr. m.), Erasmus, Gravius, Manutius, Pamelius, Rigaltius et Oxonienses. Ceteri codd. et vett. edd. c. Morell. permutatione frequentissima dant *quisque*. Tum *habebat* A. Voc. *apostolus* om. Bb. 2) 1. Ioann. 3, 15. 3) Deest hoc verbum in Ba. Mox idem liber scribit *vitam aeternam in se manentem*, pro *manentem*, quod Mc omittit, *aeternam* Mb. 4) 1. Ioann. 2, 9 et 11. 5) *esse in luce* exhibent edd. Manutiana antiquiores et Morell. Post *odit* in Mb legitur *homicida est, et in tenebris usque adhuc est, et in tenebris ambulat*; in Ma haec ita sunt mutilata: *et usque adhuc et in tenebris ambulat*, A habet *in tenebris et usque huc* etc. Statim *nescit* Ba. Md et Neap. 6) *non scit* r. m. supra addidit in Mc, *nescit* exhibet Md. 7) *Etenim* pro *it enim* Bb, *vadit enim* edd. ante Manut. c. Morell.

et caecus praecipitatur in paenam, recedens scilicet a Christi lumine monentis et dicentis [8]): *Ego sum lumen* [9]) *mundi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit* [10]) *in tenebris, sed habebit lumen vitae.* Sequitur autem Christum qui praeceptis eius insistit, qui per magisterii eius viam graditur [11]), qui vestigia eius atque itinera sectatur, qui id, quod Christus et docuit et fecit, imitatur secundum quod Petrus quoque hortatur et monet dicens [12]): *Christus passus est pro vobis* [13]) *relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius.*

X.

Meminisse debemus quo vocabulo plebem suam Chri-

Ante *nescius* in W superscriptum est *itineris*; inverso ordine Mb habet *in gehennam nescius*. In seqq. Bb om. *scilicet*. 8) Ioann. 8, 12. 9) *lux mundi* A et libri ante Pamel. editi, *lumen mundi* et h. l. et in Test. II. 7. p. 288 codd. omnes, *lumen saeculi* epist. 63. p. 110. 10) *ambulavit* pr. Mab errore sollemni. 11) *qui magisterii viam eius graditur* A, *magisteri* Ms, ut supra *homicidi* Ba. Post *vestigia* Mc om. *eius*. Verba proxima: *qui id, quod Christus et docuit et fecit, imitatur secundum quod Petrus quoque hortatur*, desiderantur in Md. Ante *id* Bb om. *qui*; edd. Manutiana antiquiores exhibent *qui quod*. Eadem lectio enata est in Mab e *quid quod*. Partic. *et* ante *docuit* excidit in Mbc, utrumque vocabulum in A. Pro *et fecit et docuit*, ut ante legebatur, Baluzius tacite scripsit *et docuit et fecit*, quod confirmant rell. libri mei et Italici omnes. Sic Noster epist. 56. p. 90 et 92. epist. 63. p. 107. Cf. ad domin. orat. cap. XI. not. 16. Mox *Petrus et hortatur* A. 12) 1. Petr. 2, 21. 13) Ita W. Mabc. Ba, item Ver. 2 et e corr. Md c. ed. SP, *pro nobis* Bb et A editionesque post principem omnes. Tum *relinquens nobis* edd. Venet. Dav. Kunn. Remb. Erasm. Grav. Morell., *rel. vobis* exemplaria recentiora, *vobis rel.* Bb et A. Deinde *sequamur* edd. ante Manut. et Morelliana, *sequimini* vitiose A. Legitur in Graeco ap. Lachm.: Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε κ. τ. λ.

stus [1]) appellet, quo titulo gregem suum nuncupet. Oves nominat, ut innocentia Christiana ovibus aequetur; agnos vocat, ut agnorum naturam simplicem simplicitas mentis imitetur [2]). Quid [3]) sub vestitu ovium lupus latitat, quid gregem Christi qui Christianum se mentitur infamat? Christi nomen induere et non per Christi viam [4]) pergere quid aliud, quam praevaricatio est divini nominis, quam desertio itineris salutaris, quando ipse doceat et dicat eum ad vitam venire, qui mandata servaverit, et eum esse sapientem, qui verba eius audierit et fecerit, doctorem quoque eum [5]) maximum in regno caelorum vocari, qui fecerit et sic docuerit, tunc praedicanti profuturum quod bene atque utiliter praedicatum fuerit, si id, quod ore promitur, factis sequentibus inpleatur? Quid vero insinuavit crebrius discipulis suis dominus, quid inter monita salutaria [6]) et praecepta caelestia custodiendum

---

X. 1) *Christus plebem suam* exhibent edd. Manutianam antecedentes c. Morell. Tum *appellat* Bb. 2) Respexit Ioann. 10, 11 et 21, 15—16. 3) *Quis* — — *latitet* A. Vid. Matth. 7, 15. Dein *quid* e *qui* correctum est in Mb. Pro *qui se Christianum mentitur*, quem verborum ordinem Manutius invexit, ex edd. superioribus, quibuscum concordant codd. W. Mabcd et Bb, cum Routhio restitui *qui Chr. se mentitur*. Desunt haec in A, Ba habet *qui Chr. se esse mentitur*. 4) *per viam Christi* scribit A. Proxime Md et A *est* omittunt. In seqq. edd. vett. dant *et ipse*. De re vid. Matth. 19, 17. Tum *ad vitam aeternam* reperitur in A. Statim *qui* a corr. m. superscriptum est in Ma. Dein *mandatum servaverit* exhibent edd. vett. 5) *eum* abest a W et Ma, *maximum* a Bb. Pro *et sic* A praebet *sicut*. Vid. Matth. 5, 19. Dein *praedicanti tunc* inverso ordine dat Ba, A om. *praedicanti*. Mox *fuerit praedicatum* al. ord. habet Bb. Tum *ore promittitur* scribunt Ma. Bb et A. Verba proxima: *factis sequentibus impleatur* — *insinuavit*, utpote in ordine omissa, in Mc r. m. ad mg. addidit. 6) Ita codd. mei omnes et ed. Morell., *salutaria monita* legitur vulgo. Tum *prae-*

magis servandumque mandavit, quam ut eadem dilectione, qua discipulos ipse dilexit, nos quoque invicem diligamus? Quomodo autem vel pacem domini, vel caritatem tenet qui intercedente [7]) zelo nec pacificus potest esse, nec carus?

XI.

Ideo et [1]) apostolus Paulus cum pacis et caritatis merita depromeret cumque adseveraret firmiter et doceret, nec fidem sibi, nec eleemosynas, nec passionem quoque ipsam confessoris et martyris profuturam, nisi caritatis foedera integra atque inviolata servasset, adiecit et dixit [2]): *Caritas magnanima* [3]) *est, caritas benigna est, caritas non zelat.* Docens scilicet et ostendens eum posse caritatem tenere, quisquis [4]) magnanimus fuerit et benignus et zeli ac livoris alienus. Item alio loco cum moneret ut homo iam sancto spiritu [5]) plenus et nativitate caelesti dei filius factus non nisi spiritalia et divina sectetur, ponit et dicit [6]): *Et ego quidem* [7]), *fratres, non potui vobis*

---

cepta et caelestia male Md. Statim *custodiendum magisque servandum* ed. Dav., *custod. servandumque magis* Grav. et Morell., *custodienda magis servandaque* SP. Venet. Kunn., *custodienda servandaque magis* Remb. c. Erasm. Deinde *eadem lectione* Bb. In seqq. *nos quoque nos invicem* W et Mac, *nos quoque ut nos invicem* Bb. De re vid. Ioann. 13, 34—35 et 15, 12—13. 7) *intercidente* Bb.

XI. 1) *Et ideo*, tum *caritatis et pacis* Mb. 2) 1. Cor. 13, 4. 3) *magnanimis* Ba. Vocc. *caritas benigna est* idem liber om., *magnanima est, benigna, caritas zelat* (sic) habet A. 4) Ita solus A, ceteri codd. *quisque*. Statim *magnanimis* Ba. Vocc. *zeli ac* om. A, *a zelo ac livore alienus* legitur in ed. SP., *a zelo et livore al.* in ceteris libris ante Manut. editis. 5) *spiritu sancto* Bb. Md. A. Post *plenus* edd. vett. copulam omittunt. 6) 1. Cor. 3, 1—3. 7) Pro *quidem*, quod om. Mc, Ma habet *quidam*. Vocc. *quasi car-*

loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi infantibus in Christo. Lacte vos potavi, non cibo [8]. *Nondum enim poteratis* [9], *sed neque nunc potestis. Adhuc enim estis carnales. Ubi enim in vobis zelus et contentio* [10] *et dissensiones, nonne carnales estis et secundum hominem ambulatis?*

XII.

Obterenda [1] sunt, fratres dilectissimi, vitia et peccata carnalia et terreni corporis infesta labes spiritali vigore calcanda, ne, dum iterum ad veteris hominis conversationem revolvimur, letalibus laqueis inplicemur apostolo

---

nalibus desiderantur ap. Baluzium. Tum *instantibus* pro *infantibus* scribit Ba. 8) Ita Baluzius e viginti codd. suis, octo Anglicis, Cambr. ap. Pamel. et excerptis Flori. Concordant W. Macd. A et libri Italici omnes. Legebatur antea *lac vobis potum dedi, non cibum*; Ba et h. l. et in Testim. III. 3. p. 304 exhibet *lacte vobis* (sic) *potavi, non cibo*, Bb *lacte vos cibavi, non cibo*, Mb *lac vobis potum dedi, non escam*, concinens cum vulgato textu in Testim. l. c., ubi Mc praestat *lacte vos potavi, non cibo*, W autem male scribit *lac vos potavi, non cibo*. 9) Sic etiam in Test. W et Mc, *necdum enim poteratis* ibi habet Ba, *dum enim adhuc pusilli eratis, non poteratis* legitur vulgo et in Mb. Dein *neque nunc* pro vetere lectione *neque adhuc*, quam Morellius retinuit, Manutius, Pamelius et recentiores recte emendarunt conspirantibus meis libris excepto codice Mb, in quo additur *quidem*. Confirmatur *neque nunc* item a codd. W et Mbc in Test., ubi Ba habet *necdum quidem*. Glossam redolent voces *cibum ferre*, quas cod. Voss. 1. et ed. Grav. verbo *potestis* subiungunt. 10) *contemptio* Ba. Post *dissensiones* omittitur *sunt* in codd. W. Mabd et Bab, neque reperitur in Test. Quare expunxi. Deest *hominem* in A.

XII. 1) *Obtemperanda* Morell., *temperanda* Mb, *fratres carissimi* Md et libri ante Manut. editi c. Morell. Mox *et de terreni corporis infesta labe* (*infestas labes* a m. pr.) Mb. Dein *nec dum* Bb et pr. Mb, *ad veteris* Bb corrupit in *adverteris*, in *advertaris*

hoc idem providenter et salubriter praemonente: *Itaque* [2]), inquit, *fratres, non secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vivitis* [3]), *incipietis mori. Si autem spiritu opera* [4]) *carnis mortificatis, vivetis. Quotquot enim* [5]) *spiritu dei aguntur, hi sunt filii dei.* Si filii dei [6]) sumus, si templa eius esse iam coepimus, si accepto spiritu sancto sancte et spiritaliter vivimus, si de terris oculos ad caelum sustulimus, si ad superna et divina plenum deo [7]) et Christo pectus ereximus, non nisi quae sunt deo et Christo digna faciamus, sicut apostolus excitat et hortatur: *Si consurrexistis*, inquit, *Christo* [8]), *quae susum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera*

A. Tum *implicemini* A, *apostolus — — praemonet* Mb, *providente* Ba. Vid. Rom. 8, 12–14. 2) Deest *itaque* in A, *fratres* in Ba. 3) Ita Ver. Benev. W. Mabcd. Fragm. Emmer. et Ba, *vivetis* A, *vivatis* Ba, *vixeritis* Bb, ut vulg. Dein *mori incipietis* edd. Manut. antiquiores. 4) *facta* Fr. Emmer. Tum *mortificatis* pro *mortificaveritis* Ver. Benev. W. Mabcd. Fr. Emmer. Ba. A; quod sequitur *vivetis*, utpote in textu omissum, a r. m. in mg. habet Mc. 5) *autem* Fr. Emmer. et A. Mox *hii* W. Mad. A, *sunt filii dei* W. Mabcd. Fr. Emmer. Ba, edd. Manut. antecedentes et Morell., *filii dei sunt* Bb et ed. Manut. c. recentioribus, *filii sunt dei* A. 6) *fili dei* Ma. Deinde *iam esse* A. De re vid. 1. Cor. 3, 16 et 2. Cor. 6, 16. Proxime *sancti et spiritaliter* Ma. Copulam r. m. supra addidit in Mb. Paulo post Bb scribit *ad supera*. 7) *domino* et h. l. et in seqq. Bb. Verba *pectus ereximus — — et Christo* desunt in A, *reximus* dat Bb. Idem liber om. *digna*. Ante *apostolus* (Morellius addidit *Paulus*) particulam *et* non agnoscunt codd. omnes itemque Fr. Emmer. Quare expunxi. Deinde *ponit et dicit* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Morell., *hortatur dicens* scribitur in A. Vid. Coloss. 3, 1–4. 8) *in Christo*, *inquit* exstat in Md, *in Christo* praebent etiam Neap. et Bb, *cum Christo* Ba. A et vulgati libri. At codd. Ver. W. Ma et Fr. Emmer. om. *cum*, quod delevi; dicit enim Noster in seqq.: *Christo consurreximus,* concinens cum Graeco συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ. Pro *sursum* utroque loco scripsi *susum*,

dei sedens; quae susum sunt sapite, | *non quae terrena* 260
sunt. Mortui enim estis et vita vestra abscondita est cum Christo in deo [9]. *Cum* [10]) *autem Christus adparuerit, vita vestra, tunc et vos adparebitis cum ipso in gloria.* Qui ergo in baptismo [11]) secundum hominis antiqui peccata carnalia et mortui et sepulti sumus, qui regeneratione caelesti Christo consurreximus, quae sunt Christi et cogitemus pariter et geramus, sicut idem apostolus docet rursus et monet dicens: *Primus homo de terrae limo, secundus homo de caelo* [12]). *Qualis ille de limo* [13]), *tales et qui de limo; et qualis caelestis,*

---

quod a m. pr. exhibebat W, Mb in Test. III. 11. p. 308 loc. pr. et in vers. antiq. ex cod. Reg. attulit *Sabatierus* T. III. p. 838. Cf. quae de hac scriptura antiqua adnotavi ad domin. orat. cap. XXII. n. 3. et ad librum de bono patient. cap. XIV. n. 7. Infra pro *non quae super terram* recepi *non quae terrena sunt* ex Ver. W. Mabcd. Bab et Neap. Legitur ita etiam in Test. l. c. Haec omittens, A repetit verba praecedentia: *ubi Christus est in dextera Christi* (sic) *sedens, quae sursum sunt sapite.* 9) *in domino* Bb. 10) *Qūo* A, *autem* om. W. Pro *apparuerit* et *apparebitis* scripsi *adparuerit — adparebitis*. Vid ad Demetr. cap. VIII. not. 5. Tum *vita nostra* habet A. Mox *apparebitis cum eo* scribitur in Ver. W. Macd et Neap., *cum eo app.* in Mb et Ba. Post *gloria* r. m. in Mb supra addidit *sempiterna*. 11) Praepositionem in eodem libro r. m. supplevit. Deinde *anti*[*qua*] (*qua* ab r. m. supra adiecto) exhibet Ma. Pro *et mortui* W *emortui*. Proxime *spiritu* (pro *Christo*) *conresurreximus* Fr. Emmer. De permutatione vocabulorum *spiritus* et *Christus* vid. ad librum de mortalit. cap. V. not. 4. Ceterum *conresurreximus* item reperitur in Mbc. Dein ante *cogitemus* codd. Mb. Ba et A partic. *et* omittunt. Mox *idem*, quod ex *id est* in Mc r. m. restituit, desideratur in Mb. Statim Ma scribit *apostolos*. Et sic pr. exhibebat Bb. Tum *rursus monet et docet dicens* legitur in Mb, *d*[*i*]*ocens* in W. Vid. 1. Cor. 15, 47—49. 12) *de caelo est* A. 13) *e limo* W. Macd et Bab, *de limo* a m. pr. Ma. Dein *talis* Bb. Contra Mb ita habet: *Primus homo de terra terrenus, secundus*

tales et caelestes. Quomodo portavimus imaginem eius, qui de limo est, portemus et [14]) *imaginem eius, qui de caelo est.* Imaginem autem caelestem portare non possumus, nisi in eo, quod esse iam [15]) coepimus, Christi similitudinem praebeamus. Hoc est enim mutasse quod fueras et coepisse esse quod non eras, ut in te divina nativitas luceat, ut ad patrem deum [16]) deifica disciplina respondeat, ut honore et laude vivendi deus in homine clarescat ipso exhortante et monente et eis, qui se clarificant, vicem mutuam pollicente. *Eos,* inquit [17]), *qui clarificant me, clarificabo; et qui spernit me, spernetur* [18]).

XIII.

Ad quam clarificationem formans [1]) nos ac praeparans dominus et filius dei similitudinem dei patris insinuans in evangelio suo dicit: *Audistis quia dictum est:*

---

homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales et terreni etc. 14) *et* om. A. 15) *iam* solus Mb, *nunc* rell. Post *coepimus* in ed. Dav. exstat *perseveremus Christique similitudinem praebeamus.* 16) *ad deum patrem* exhibent edd. Manut. antecedentes et Morell., *dominum* pro *deum* scribit Bb. In seqq. *hortante* legebatur ante Erasm., *dicente* pro *monente* est in Fr. Emmer. Verba proxima: *clarificant, vicem mutuam pollicente. Eos, inquit, qui* om. A. Vitiose in Mab et Ba scribitur *clarificent,* in Bb *clarificet,* pro *vicem* in Mb *lucem* ibidemque, in Ma et Bab *pollicentem.* 17) 1. Reg. 2, 30. 18) *qui spernunt me, spernentur* ed. Dav., *qui spernit me, spernebo* (sic) Venet. et Kunn., *qui spernit me, spernam* Remb. Grav. Morell. Conf. de domin. Orat. cap. VIII. not. 12.

XIII. 1) *conformans* Bb, *et* pro *ac* A, tum *corroborans* W et Ma. Statim *ut filiis* Mc, *fidelis* Fr. Emmer., in quo ante *patris* pro *dei,* quod om. Ba, legitur *et.* Proxime *dicet* Fr. Emmer. et Bb. Vid. Levit. 19, 18. Matth. 5, 43—45. Post *dictum est* exemplar Dav. addit *antiquis*, ut de bono patient. cap. III. not. 2. Cf. *Sabatier.* ad Matth. l. c.

Diliges proximum tibi [2]) *et odio habebis inimicum tibi. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros et orate pro his* [3]), *qui vos persecuntur, ut sitis filii patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos.* Si hominibus laetum est et gloriosum filios habere consimiles et tunc magis generasse delectat, si ad patrem liniamentis [4]) paribus suboles subsiciva respondeat, quanto maior in deo patre laetitia est, cum quis sic spiritaliter nascitur, ut in actibus eius et laudibus divina generositas praedicetur?

---

2) *tuum* Fr. Emmer. et A utroque loco. Pro *odio habebis* Mb. Bb. Md et Neap. 3. scribunt *odies*, quod in Mb enatum est ex *odiis*, in W autem et Ba legitur *odibis*. Ita etiam in Mc, in quo r. m. ad mg. apposuit *odio habebis*, Ma dat *odebis*. Cf. ad librum de bono patient. cap. III. not. 2. 3) *pro eis*, ut exstat de bono patient. l. c., Mb. Bb et libri ante Manutium editi, qui primus recepit *pro his*, quod tuentur W. Mac et Ba, item Noster in Test. III. 49. p. 319; *hiis*, ut solet, scribit A. De usu pronominis *hic* pro *is* vid. ad domin. orat. cap. XII. not. 9. In Md reperitur *propter eos*. *Persecuntur* pro *persequuntur* praestant W. Mac et Bab, *persequentur* habet Mb. Cf. ad Donat. cap. VIII. not. 8. Dein *similes* (pro *filii*) *patris vestri* dant W. Macd. Bab et Vat. 4., *similes patri vestro* exhibet Mb. Mox *facit oriri* Md. 4) Ita W. Macd. Bab. A et edd. vetustiores c. Manut. (cf. *Sillig*. Praef. ad Plin. natur. hist. T. I. p. LXXI.), *lineamentis* edd. rell. Tum *suboles* Bb et pr. Mab. Vid. ad librum de bono pat. cap. X. not. 6. Vulg. *soboles*. Quod sequitur voc. *subsiciva* (ita edd. SP. Venet. Kunn. Manut. Pamel. et recentiores) confirmant codd. W. Ma et Bab, *subseciva*, non *subcesiva*, ut Rigaltius adnotat, recepit Morellius, *subcisiva* dederunt Erasm. et Grav., *successiva*, quod placuit Rigaltio, habent Md. Vat. 3 et e corr. Mc, *succediva* comparet in ed. Dav., *succidua* in cod. Beccens., *subsecuta* in A, *subsequitur* in ed. Remb. Inverso ordine Md scribit: *si ad patrem successiva liniamentis paribus soboles respondeat*. In Mb r. m. hunc locum ita depravavit: *si ad patrum liniamenta paris soboli subseciva* (littera *e* ex *i* enata) *respondeant*. Mox *in domino* habet Bb. Deinde *sic* abest a Mb.

Quae iustitiae palma est [5]), quae corona esse te talem, de quo deus non dicat [6]): *Filios generavi et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* [7]). Conlaudet [8]) te potius Christus et invitet ad praemium dicens [9]): *Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi.*

XIV.

His [1]) meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi, eiusmodi exercitationibus contra omnia diaboli iacula firmandus. Sit in manibus [2]) divina lectio, in sensibus dominica cogitatio. Oratio iugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseveret [3]). Spiritalibus semper actibus occupemur, ut quotienscumque [4]) inimicus accesserit, quotiens adire temptaverit, et clausum adversum se pectus

---

5) *iustitia et palma est* Ba. Post *corona* Mb et Ba sine causa addunt *est*. Tum *esse te talem* exhibent codd. W. Macd. A et edd. ante Baluz. omnes. Pro *te* Baluzius scripsit *se*. Codd. autem Mb et Bab pronomen male om., ut edd. Routh. et Goldh. 6) *non iudicat* Bb. Vid. Hesai. 1, 2. 7) Ita codd. W. Mabcd et Ba c. ed. Morell. (exstat enim ap. prophetam: αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν), *spreverunt me* edd. rell., quibus adstipulantur codd. Bb et A. 8) *Conlaudet* dant codd. omnes praeter A, in quo, ut in editis, est *collaudet*. Particulam *sed* a Pamelio ex cod. Cambron. praemissam probatamque ab Rigaltio et Oxoniensibus merito delevit Baluzius. Tum *invitat* A. 9) Matth. 25, 34.

XIV. 1) *Hiis* Ma. A et ed. Dav. Ante *eiusmodi* (*huius* sine *modi* habet A) eadem editio et cod. Mb interserunt *et*. Dein *piacula* scribitur in Ma. 2) *in animo* Mb, *ante oculos* Pamelius, Rigaltius et Oxonienses. Post v. *lectio* iidem interponunt *in manibus bona operatio* ex quattuor codd. a Pamelio inspectis. Frustra. Male *divina cogitatio* cod. Mb et ed. Dav. 3) *perseveret operatio* A. 4) *quotienscumque* et *quotiens* pro *quotiescunque* — *quoties* Mabcd et Bab c. ed. Dav. Prius *et* om. Mb et A. Dein *advérsus* legitur in Bb et ed. Dav., *contra* in Ba.

inveniat et armatum. Non enim Christiani hominis corona una est [5]), quae tempore persecutionis accipitur. Habet et pax coronas suas, quibus de varia et multiplici congressione victores prostrato et subacto adversario coronamur [6]). Libidinem subegisse continentiae palma [7]) est. Contra iram, contra iniuriam repugnasse corona patientiae est. De avaritia triumphus est pecuniam spernere. Laus est fidei [8]) fiducia futurorum mundi adversa tolerare. Et qui superbus in prosperis non est, gloriam de humilitate [9]) consequitur. Et qui ad pauperum fovendorum misericordiam pronus est, retributionem thesauri caelestis [10]) adipiscitur. Et qui zelare non novit quique unanimis [11]) et mitis fratres suos diligit, dilectionis et pacis praemio honoratur. In hoc virtutum stadio cotidie currimus, ad has iustitiae palmas et coronas sine intermissione temporis pervenimus.

XV.

Ad quas ut pervenire tu etiam [1]) possis, qui fueras zelo et livore possessus, omnem illam malitiam, qua prius tenebaris, abice, ad viam vitae aeternae vestigiis saluta-

5) *corona est* (*sola* ab r. m. supra addit.) habet Mb. 6) Deest *victores* in Md, *prostrato et subacto adversario victores coronantur* e cod. Gratianopolit. protulit Baluzius, qui tacite scripsit *coronentur*, quod ego reperi in cod. Md. Sed veterem lectionem *coronamur* confirmant ceteri codd. mei et editi libri. 7) Vitiose *palla* Bb, *pluma* pr. Mc. 8) *fidei* deest in Mb. 9) Praepositionem om. ed. Dav. 10) *thensauri* pr. Ma, *caelestis thesauri* ed. Dav. 11) *minimus* A. Vocc. *unanimis et mitis* r. m. in Mb corrupit in *unanimes et mites*.

XV. 1) *tu pervenire etiam* exhibent edd. Manut. antecedentes et Morelliana, *etiam tu* scribit A. In seqq. pro vulg. *abiice* dedi *abice* ex codd. praeter unum A, in quo perperam est *abire*.

ribus re|formare. Evelle [2]) de pectore tuo spinas et tribulos, ut te dominicum semen fertili fruge locupletet, ut divina et spiritalis seges in copiam fecundae messis exuberet. Venena [3]) fellis evome, discordiarum virus exclude, purgetur mens, quam serpentinus livor infecerat, amaritudo omnis, quae intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Si [4]) de sacramento crucis et cibum sumis et potum, lignum, quod apud Merrham [5]) profecit in imagine ad saporis dulcedinem, tibi in veritate proficiat ad mulcendi pectoris lenitatem, nec ad medelam prosperandae valitudinis laborabis. Unde vulneratus fueras, inde curare [6]). Ama eos, quos ante oderas, dilige illos [7]), quibus iniustis obtrectationibus invidebas. Bonos imitare, si sectari potes; si sectari non potes, conlaetare [8]) certe et gratulare melioribus. Fac te illis adunata dilectione par- 261

2) *Velle*, in mg. *evelle* ab r. m. Mc. Mox *fertile*, tum *et* ante *ut* A. 3) *Venenum* A. Dein *praecordiarum* (sic) pro *discordiarum* Mb. 4) *Si*, quod abest a Ver. Mab. Ba. Neap. Vat. 5. et A, in Mc r. m. praemisit. 5) Ita Ba, *Merram* Ver. W. Ma. Neap. et Bb, *Mirram* Md, *Mirrham* edd. vett., *Myrram* Mb, *Meara* Mc, *Marath* A, *Mara* Erasm. Grav. Manut. Pamel. Rigalt. et Oxon., *Maram* Morell., *Merrham* primus Baluzius, cuius adi *sis* adnotat. De re vid. Exod. 15, 23. Tum *proficit* Mb et Bab. Statim *in imaginem* Bab. In seqq. *mulgendi* Mab, *mulcendam* A. Deinde *medellam* W. Ma et pr. Mbc, ad quos accedit ed. Manut. Cf. ad Donat. cap. IV. not. 7. Mox *valetudinis* solus Mb. Tum *labores* Neap. 3 veteresque edd. c. Morell. et Routh. Vitiose *laboris* Ma. A et in contextu W, in mg. tamen *laborabis*. 6) *cura te* A. 7) *eos* Ma. 8) *imitare, sectare, si potes; si non potes, conlaetare* Mb. Prius *sectari* om. Neap. 3. Quod deinde in ed. Manut. typothetae incuria irrepsit *non* in Gottingensi exemplari expunctum est. Tum *si sectari potes*, *tollera*, *certa*, *congratulare* pessime scribit A, utroque loco Ma *potest*. *Conlaetare* pro *collaetare* recepi e codd. W. Mac et Bab, et pro *congratulare* ex libris mss. W. Mabcd et Bab, quibuscum faciunt edd. Grav. Manut. Morell. atque Oxon., dedi *gratulare*.

ticipem, fac te [9]) consortio caritatis et fraternitatis vinculo cohaerentem. Dimittentur tibi debita [10]), quando ipse dimiseris; accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad deum veneris.

XVI.

Sensus atque actus tui divinitus dirigentur [1]), quando ea, quae divina et iusta sunt, cogitaveris, sicut scriptum est [2]): *Cor viri cogitet* [3]) *iusta, ut a deo dirigantur gressus eius.* Habes autem multa, quae cogites. Paradisum cogita, quo Cain non redit [4]), qui zelo fratrem peremit. Cogita caeleste regnum, ad quod non [5]) nisi concordes atque unanimes dominus admittit. Cogita quod filii dei hi [6]) soli possint vocari, qui sint pacifici, qui

---

9) Additur *eis* in Mb. Pro *coheredem*, quam lectionem plurimi libri manu exarati et typis expressi habent, e cod. Md veteribusque editis una cum Baluzio et Routhio restitui *cohaerentem*, quod vocabulis *consortio* et *vinculo* accommodatius videtur. 10) *delicta* Ver. Statim *quando ipse* codd. W. Mabc. Bb. A, item Manut. Pamel. Rigalt. Oxon., *quando et ipse* Ba. Md. Baluz. Routh. Goldh., *quando tu ipse* edd. vett. c. Erasm. Grav. et Morell. Tum *accipiuntur* Ba. Proxime *ad dominum* Ver. et Bb. Respexit ad Matth. 5, 24.

XVI. 1) *dirigantur* Ba, *corrigentur* Bb. 2) Prov. 16, 1. 3) *cogitat* Ba et vett. edd. c. Erasm., *ut* om. A. Cuius loco edd. vett. et Manut. c. Morell. habent *et* moxque *dirigentur*, quod reperi etiam in A, *a deo*, quod convenit Graeco ὑπὸ τοῦ θεοῦ, pro *a domino* (ita soli Bb et Md c. edd. Baluz. Routh. atque Goldh.) revocavi ex ceteris libris scriptis et editis. 4) Ita et mei codd. omnes excepto A, in quo exstat *non rediit*; *non ingreditur* e tribus codd. edidit Baluzius. Frustra. Vid. *Routh.* p. 343. Tum *fratrem suum* exhibent edd. Manutiana antiquiores et Morelliana. Dein Neap. *interemit.* 5) *non* om. W. Bb. A. Vocc. *concordes atque* desunt in Ba. 6) *hii* Mb. Bb et A c. ed. Dav., *hi* Ma. Tum *possunt* Bb. Proxime *sunt* pro *sint* A. De re vid. Matth. 5, 9. Vocem *caelesti*,

nativitate et lege divina ad similitudinem dei patris et Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis [7]) nos dei stare, spectante ac iudicante ipso conversationis ac vitae nostrae curricula decurrere, pervenire nos tunc demum posse, ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia eius et indulgentia praebeamus, si placituri semper in regno, in hoc mundo ante placeamus.

---

quae post *nativitate* vulgo additur, om. codd. mei omnes, decem ap. Oxon. et quattuor Routhiani. Idcirco eam cum Routhio omittendam putavi. 7) *sub oculos* Ba. Recepi deinde *nos dei stare* ex codd. W. Mac. Bb. A et libris ante Baluzium editis, *dei nos stare* habent Mbd. Baluz. Routh. et Goldh., *dei stare nos* dat Ba. Paulo post *decurre* Ma. Deinde *nos* a Bb abest. Idem liber in seqq. perperam scribit *tunc videntem — ac actibus*. Mox *gratiae eius et indulgentiae* exhibent W et edd. vett. c. Merell., *gratiae eius* in contextu et in mg. a r. m. *et diligentiae* Mb. Tum *si* [c] *placituri* — — [si] *in hoc mundo* (*c* et *si* ab r. m. superscr.) in eodem libro exstat.

INDEX.